FUZÛLÎ DİVANI ŞERHİ

Hazırlayan:

Prof. Dr. Ali Nihat TARLAN

AKÇAĞ

SUNUŞ

XVI. yüzyılda yaşayan Fuzûlî, Türk edebiyatının en büyük şâirlerinden biridir. Irak Türklerinden olan ve Âzeri şivesiyle eserler veren Fuzûlî'nin şöhreti bütün Türk dünyasını tutmuştur. Bütün Türk ülkelerinde tanınmış, eserleri okunmuş ve sevilmiş olan Fuzûlî'yi en büyük lirik şâirimiz olarak kabul etmek, eskiden beri devam eden ve bugün de geçerliliğini muhafaza eden bir görüştür.

Edebiyatımızın müstesna siması Fuzûlî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri üzerinde bir hayli inceleme ve araştırma yapılmakla beraber, dîvânının açıklaması bugüne kadar yapılmış değildir. Rahmetli Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan hocamızın bu eseri, işte bu son derece mühim işi gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Divân şiirini en iyi anlayan, bilen ve açıklayan ve bu sahanın dünyada en büyük uzmanı olan merhum hocamız, yıllardan beri bu konu üzerinde çalışıyordu. "Metinler Şerhi" ilminin eşsiz üstadı Ali Nihad Tarlan'dan üniversitede birkaç nesil, muhtelif Dîvân şâirlerinin eserleri arasında Fuzûlî'nin bazı şiirlerinin açıklamasını da hayranlıkla öğrenmişti.

Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Türk okuyucusunun istifadesine sunulan "*Fuzûlî Dîvânı Şerhi*" yalnız büyük şâirlerimizin şiir dünyasını değil Dîvân şiiri denilen ve başka milletlerde benzeri, misli görülmeyen "gerçek şiir"in çok zengin ma'nâ alemini ve gizli güzelliklerini de ortaya koymaktadır. Bu, kültürümüz bakımından gurur ve kıvanç verici bir durumdur.

Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, eserini geleneğe uyarak, Fuzûlî'nin şiirlerini önce beyitleri vermek, sonra şerhetmek suretiyle meydana getirmiştir. Fuzûlî'nin gazelleri için, metin olarak, daha önce kendisinin hazırladığı dîvânı esas almıştır. *(Bk. Fuzûlî Dîvânı, I, Edebiyat Fakültesi*

yayınlarından, istanbul 1950). Bazı beyitlerde yer yer farklar bulunması, rahmetli hocanın daha sonra başka Fuzûlî Dîvânı nüshaları görmüş olduğunu göstermektedir.

Şerhini, ömrünün son yıllarında yazan Prof. Tarlan, eski müellifler gibi, şerhe ne zaman başlayıp ne zaman bitirdiğini günü ve saatiyle kaydetmiş; ayrıca bunları yeniden gözden geçirip tashih ettiğini de yine zaman belirterek bildirmiştir. Eldeki müsvedde kendi el yazısıyla güzel bir şekilde defterlere yazılmıştır, basılabilecek mahiyettedir. Yalnız, fazla sayıda olmamakla beraber "falan beyit ilâve edilecektir", "filan kitap ismi konacaktır" tarzında bazı notlar bulunmaktadır.

Fuzûlî Dîvânı Şerhi'nin bu müsveddesini hocanın eski talebelerinden Hâdi Koçdemir şevk ve gayretle yeni yazıya çevirmiş, eksik yerlerini gerektiği şekilde doldurarak baskıya hazır duruma getirmiştir. Kendisinin bu çalışmasını takdirle kaydederek ve değerli hocamız Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın aziz hatırasını rahmetle ve saygıyla anarak eseri Türk okuyucularına sunuyoruz.

Ağustos 1981

Prof. Dr. Faruk K. TİMURTAŞ

MÜELLİFİN ÖNSÖZÜ

Fuzûlî, Farsça divanının mukaddimesinde kendi hayat hikâyesinin belli başlı noktalarıyla, şiir sanatı ve şâirlik mesleği hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

(Bu âşüfte ve hayran, biçare ve fakir Fuzûlî; kendi ahvalinden biraz bahsetmek arzusundadır).

Henüz çocuktum. Dünyada olup bitenlere ibret gözü ile bakıyordum. Ma'rifetler dilberini kendime sevgili edinmiştim. Bu sevgilim ile sevişirken bazen yaratılışımda gizli olan hararetli ihtiras ve aşk, istidadımın karşısına şiir sevgisi kapılarını açardı. Fakat ilim ve irfan kazanmaya karşı duyduğum alâka ve gayret beni bundan menederdi. Şiir hakikaten güzeldir. Lâkin insanı ilim kazanmaktan alıkorsa o zaman iş değişir. Bu yasak devresi sona erdiği zaman, bir gün şiir söylemeye muvaffakiyet, bir öğütçü sıfatıyla yalnızca oturduğum odama geldi ve dedi ki:

"Şiir":

Elde ettiğine kanaat edip oturma. Zira yükselmek hususunda ne kadar istekli ve ihtiraslı olursan merteben o kadar artar. Kemal derecesini istemek hususunda gayretsiz ve tembel olma. Sonunda ziyanlı çıkarsın.

Bil ki şiir söyleyebilmek de kendi başına ayrı bir ilimdir. Ve kemal nevilerinden çok i'tibarda olan bir şubedir. Buna inkâr edenler, onun zevkine erişemeyenler veya şiir söylemesini beceremeyenlerdir.

Bu teşviki dinledikten sonra kendimi şu suretle ma'zur gösterdim; dedim ki:

"Ey aydın yürekli, şefekatli dost; hakîmler, başlaması lâzım gelen her işe başlamadan evvel onun gayesini, neticesini düşünmelidir, demişlerdir. Olmaya ki bu iş adı sanı iyi olmakla beraber hakikatta kötü ola ve onu iyi bulmak günahını yüklenen insan, umduğu takdiri elde edemeye.

Şöyle cevap verdi:

Ey fakir-i hakir! Hayatını bu işin aslını tahkik uğrunda harcayan maharet sahibi fasihler ve doğru düşünen fâzıllar bu şiir fenninin güzelliklerine ve iyiliklerine dair ayetler ve hadisler zikrederek değerli kitaplar yazmışlar ve şiiri her türlü lekeden temizlemişlerdir. Hazret-i Peygamber buyurmuşlardır: Şiir bir sözdür, güzeli güzel, çirkini de çirkindir. Bir kimseye iyice düşünse derhal anlar ki güzel sözün güzel hasseleri vardır. Birincisi Onu söyleyen kimse, hiçbir para sarf etmeden, bir zarar görmeden gönlü türlü türlü ferah ve zevk duyar; ikincisi: Şiir yazanın adı âlem sahifesinde ebedi olarak kalır; üçüncüsü: O şiir, başkalarına da zevk ve şevk verir.

"Şiir":

Cihanda bâkî bir zevk ve sürur şarabını ancak şiir sâkisi sunar.
Sözün bâkî kalması hususunda söz yoktur. Kalan ancak odur;
kalanı bâkî değildir.

Dedim:

Ey sevgili dostum! Şiirin birçok alât ve edevatın ihtiyacı vardır. Bu aletler olmadan bir san'ata başlamak güçtür. Bununla meşgul olan ve bu çölü aşıp geçen eski şâirler; güzel huylu sultanların riayetine mazhar olmuşlar; zevk sahibi büyükler ile düşüp kalkmışlar, cennet gibi bahçelerde gezip dolaşmışlar; tatlı şaraplar içerek neşelenmişler; güzel nağmeler dinlemişler; ay gibi güzeller görüp onlarla vakit geçirmişler; bu saadet içinde san'atlarının kemâline ermişler.

"Şiir":

İnsanın işini kolaylaştıran sebepler toplandı mı bu neşe ile gönülde gizlenen ma'rifet remizleri meydana çıkar. İnsanı böyle sebeplerin bir araya gelmesi neşeye getirir, söyletir. Ma'nâlar zihne üşüşünce şâirlik kolaylaşır.

Zavallı sevdâzede benden şiir istemek çok tuhaftır. Zira benim doğduğum ve yaşadığım yer "*Irak-ı Arap*"dır. Burası sultanların gölgesinden uzak ve ahalisinin şuursuzluğu, idraksizliği yüzünden harap kalmış bir yerdir.

Burası bir bahçedir ki salınan servileri, sam rüzgârının girdibadları; açılmamış goncaları, mazlûm şehit mezarlarının kubbeleridir. Burası bir

zevk meclisidir ki şarabı parçalanmış ciğerlerin kanı, musikisi âvare gariplerin iniltileridir. Ne mihnet artıran sahrasında bir rahat rüzgârı esmiş; ne de belâlarla dolu çölünde tozları "*gamları*" yatıştıracak bir şefekat bulutu ümidi belirmiştir. Böyle bir çile bahçelerinde gönül goncası nasıl açılır ve dil bülbülü ne terennüm eder.

"*Şiir*":

> *Bir mülki ki ondan rahattan eser yoktur ve üzerinde bir zevk ve ferah havası esmemiştir; böyle bir yerde oturanların, oraya esir olanların bir hünerden dem vurmaları nasıl mümkün olur?*

Şu cevabı verdi:

Ey dertli! Sultanlarla müsahabet etmek başkalarının hasedini çekmekten başka bir şeye yaramaz. Şarabın neşesi ise ebedî azabı muciptir. Nedimlerle sohbet etmek insanın muhayyilesini işgal eder, onu kendi tahayyülâtı ile başbaşa kalmaktan alıkor. Malın çokluğu gönül sahiplerini gaflete sevkeder. Hamdolsun bu âfetlerden uzak bir diyardasın. Bu gibi kötü şeyleri icap ettirecek vesileler orada yoktur. Bil ki hakikî sevgilinin güzelliğine âşık ve İlâhi sevgi şarabı ile sarhoş olup dünya lezzetlerinden el etek çeken, nefsine tâbi' olmayan birçok veliler, mübarek insanlar, şeyhler ve âlimler ıstırap kılıcı ile helak olunca bu diyarda toprağa kalbolmuşlardır. Bu diyarın toprağı mazlûmların kanı ile karışmıştır; o şehitlerin kanları bu topraklara dökülmüştür. Allah'ın kaza ve kaderi senin çamurunu bu toprak ile yoğurmuş ve mukadder nasibini bu toprağın üzerine yazmıştır. Sen bu mihnet beşiğinde meşakkat sütü ile beslenmiş ve buranın suyu ve havası ile yetişip büyümüşsün. Biliyorum ki sen dertli yaratılmışsın. Dert ise şâirliğin sermayesidir. Şâir olmak için zevk ve safa lâzımdır, deme; dertten bahset ki şiir yarışında müsabakayı kazanan derttir.

"*Şiir*":

> *Gönlünde bir derdi bulunmayan, ciğeri yaralı olmayan insanın şiirinde tat vardır zannetme. Zevk ve safa, huzur ve rahat şiire zevk vermez. Asıl ıstırabın doğurduğu şiir müessir olur.*

Bu sözlere karşı kendimi ma'zur gösterecek bir cevap bulamadım. Hattâ konuştukça şiire karşı kendimde bir temayül de duydum. Artık gayret kuşağını belime kuşanıp başımı avucumun içine aldım, düşündüm ve şiire başladım. Bazen Arapça şiir yazdım ve Arap fasihlerini çeşitli man-

zumelerimle memnun ettim. Bu benim için kolaydı. Çünkü benim ilmi mübahese dilim Arapça idi. Bazen Türk şiiri meydanında at koşturdum ve Türk zariflerine Türkçe şiirin güzellikleri ile zevk verdim. Bu da beni o kadar uğraştırmıyordu. Çünkü Türkçe şiir benim aslî selikama uygundu. Bazen Fars dili ipine inci dizdim ve o daldan gönül meyvası derdim. Lâkin kolay anlaşılmaz bir üslûba ve mazmun inceliğine karşı yaratılışımda bir sevgi vardır. Bunun için kalemim daima kaside ve muammaya meylediyordu. Gazel yazmak hatırıma gelmiyordu. Çünkü gazel âşıkın gönül derdini şefekatli sevgilisine açması veya ma'şukun kendi hâlini sâdık âşıkına bildirmesi için yazılır. Bu alâka ise yeni yetişen gençler arasında veya temiz yürekli gençlerle arkadaşlık etmenin verdiği zevk ve heyecan ile olur. Gazel üslubunda müphem mazmunlar, muğlâk lâfızlar kimseye bir heyecan vermez. Gazelin kendine mahsus bir dili ve muayyen bir kelime âlemi vardır. Tesadüfen benden evvel gelen şâirlerin hepsi yüksek anlayışlı, engin düşünceli insanlarmış. Gazel üslûbuna yarayan her güzel ibareyi, ince mazmunu öyle kullanmışlar ki ortada bir şey bırakmamışlar. Bir insan onların bütün yazdıklarını bilmeli ki çalışıp vücuda getirdiği eserlerde kendinden evvel söylenen ma'nâlar bulunmasın. Öyle zamanlar olmuştur ki gece sabahlara kadar uyanıklık zehrini tatmış ve bağrım kanaya kanaya bir mazmunu bulup yazmışım. Sabah olunca diğer şâirlerle tevarüde düştüğümü görüp yazdıklarımı çizmişimdir. Öyle zamanlar olmuştur ki gündüz akşama kadar düşünce deryasına dalıp şiir elması ile kimse tarafından söylenmemiş bir inci delmişim; bunu görenler, "*bu mazmun anlaşılmıyor, bu lâfız erbabı arasında kullanılmaz ve hoş görülmez*" der demez o mazmun gözümden düşmüş hattâ kalemi elime alıp onu kağıda geçirmek bile istememişimdir.

Ne tuhaf haldir bu, söylenmiş bir şey evvelce söylenmiştir, diye; söylenmemiş bir söz de evvelce söylenmemiştir, diye; yazılmıyor.

"*Şiir*":

> *Geçip giden eski dostlar ibare ve ma'nâları öyle yağma etmişler ki artık şiir fezası bizim için çok darlaşmıştır. Ah, bu bizden önce gelmek yok mu?*

Doğru söylemek icap ederse işte bu çekinme şimdiki mahlâsımı almama sebep oldu. Zira şiire başladığım zamanlar her gün bir mahlâsı beğeniyor, bir müddet sonra aynı mahlâsı kullanan bir şâire rastlayıp aldığım mahlâsı değiştiriyordum. Nihayet anlaşıldı ki benden evvel gelen şâir

dostlarım ibarelerden ziyade mahlâsları kapışmışlar. Düşündüm, eğer şiirde başkaları ile müşterek bir mahlâs alırsam muvaffak olamadığım takdirde bana yazık olur. Muvaffak olursam mahlâs ortağıma zulmetmiş olurum. Bu benzerliği ortadan kaldırmak için "*Fuzûli*" mahlâsını aldım ve ortaklarımın bana zulmedip beni mustarip etmelerinden kurtulmak için mahlâsımın himayesine sığındım. Bu lâkap kimsenin hoşuna gitmeyeceği için bir başkasının bana ortak çıkarak beni rahatsız etmeyeceğine karar verdim. Hakikaten de bu lâkabı almakla ortaklıktan bana gelebilecek üzüntülerin kapısını kapadım ve şiirlerin karışması endişesinden kurtuldum.

"*Şiir*":

Kötü bir nam almam beni halk arasına karışmaktan uzak tuttu. Bu suretle kendi köşeme çekilip hüner elde etmekle meşgul oldum. Allah'a şükür olsun fena sandığım şey iyi çıktı. Dikenim gül, toprağım altın, taşım da mücevher oldu.

Filvaki bu mahlâs birçok cihetlerden benim istediğim gibi oldu, davama çok uygun düştü. Evvelâ: Ben âlemde tek kalmak isteyen bir insandım. Bunu mahlâsım temin etti. Ferdiyetimin eteği ortaklık elinden kurtuldu.

İkincisi: Ben bütün ulûm ve fünunu nefsimde toplamış bir insan olmak için çalışıyordum. Bunu ifade eden bir mahlâs bulmuştum. Zira "Fuzûlî" lûgatta ulûm ve fünun gibi fazlın cem'idir. Fuzûlî'nin halk arasında öteki ma'nâsı edebi muhalif harekettir. Bundan daha edebe muhalif ne hareket olabilir ki kadri yüksek âlimlerle pek az beraber bulunduğum, merhametli sultanlar tarafından yetiştirilmediğim, seyahattan nefret ettiğim halde daima akli bahislerde hakîmlerin muhtelif hükümlerine itiraz eder; naklî mes'elelerde fakihlerin mücadelelerine karışır; edebiyatın muhtelif şubelerinde her şubenin üstadı ile ibarelerin güzelliği, edânın letâfeti hususlarında münakaşaya kalkışırım. Her ne kadar bu hareket, Fuzûlî'nin kemâline alâmettir, amma fuzuliliğin "*fodulluğun*" da son derecesine işarettir.

"*Şiir*":

Devran; ilim, irfan ve edep elde etmek için ne kadar çalıştığımı gördü. Bu husustaki azim ve gayretimi dünyadaki diğer insanların hareketlerine aykırı gördüğü için âlem de bana "Fuzûlî" adını verdi.

Allah'a şükür ki ömrümün, bu bereketli adı taşıyarak şiir uğrunda çalışmakla geçen zamanı daima benim için hayırlı olmuş ve bu evliya toprağının uğuru ve bereketi sayesinde ele aldığım her eseri kolaylıkla tamamlamışımdır.

Yâ Rabbi! Kendi ikametim için rusvalık çamuru ve nedamet taşı ile meydana getirdiğim ve onu sıvamak ve süslemek için kanlar yuttuğum ve dağınık birkaç beyti, "*Ehl-i beyt-i nebevi*" masumları hürmetine, ma'nâlar üzerinde gündüzleri akşama kadar düşünmüş ve onları bir araya getirip bir manzume yazabilmek için gece sabahlara kadar uğraşmış insanlar görüp okusunlar. Zira onlar şâirlik madeninden orijinal bir inci çıkarmak için ne kadar meşakkat çekmek lâzım geldiğini bilirler.

"*Şiir*":

Çöllerde dolaşan Mecnûn'un mihnet ve elemini "ab-ı hayat" çeşmesi kenarında oturanlara sorma. Âlemin dertsiz insanları bizim derdimizden haberdar değildirler. Derdin kadrini dertliler iyi bilirler.

Yâ Rabb! Bu şiirleri okunduğu meclislerde alaya alınan birkaç zayıf beyit yazıp onu cerrarlığa âlet eden ve gûyâ şiirden anladığını anlatmak için lâfız ve ma'nâlârın inceliklerine ulu orta itirazlar eden birtakım insanların ayakları altında ezdirme.

"*Şiir*":

Kendilerinde türlü ayıplar bulunduğu halde akşam sabah başkalarının ayıbını arayanlar o derece hodbin olmalarına rağmen kendilerini görmezler.

Her memleketin kemâl sahibi fâzıllarından ve gönlü aydın fasihlerinden ricam şudur ki:

Şiirlerimin gerek terkibinde gerek mazmununda bazı hatalar, şuara ıstılâhına aykırı cihetler görürlerse onları affetsinler. Necef ve Kerbelâ toprağında yetişip burc-ı evliyâ olan Bağdad'ın ab u havası ile yetişen bu dünya görmemiş olan yavrular, gurbet çekmemiş yetimler, sefer esnasında nereye uğrarlarsa onları hürmet ve itibar ile karşılasınlar.

"*Şiir*":

Fuzûlî, benim makamım Kerbelâ toprağı olduğu için şiirlerim

nereye giderlerse onları hürmetle karşılamak lâzımdır. Benim şiirlerim altın değil, gümüş değil, inci değil, lâ'l değil, topraktır. Fakat Kerbelâ toprağıdır.

Şahsiyeti, hayatı ve fikirleri üzerinde kendi kaleminden çıkan bu hususiyetleri hulâsa olarak arz ettikten sonra anlaşılıyor ki:

Fuzûlî bir âşıktır. Güzelliklere karşı fevkalâde hassastır. Hassasiyeti, daha doğrusu uzviyeti ile derin kültürü bir mücadele hâlindedir. İslâmî esaslar üzerinde yükselen metafizik tefekkürü onu mecazdan uzak tutmak isterken beşerî hassasiyeti onu masivaya çekmektedir. Dikkat edilirse o, daha ziyade beşerî güzellikler üzerinde durmuş ve oradan hakikata atlamıştır. Devrinin büyük alimlerinden olan Fuzûlî, mütedeyyin bir insandır. Dinin hudutları için afif bir hayat yaşamıştır. Onun ruhî yürüyüşünü eserlerinin kronolojik manzarasından bir parça anlamak kabilse de ne yazık ki, divânlar huruf-ı heca sırasıyla tertip edildiği için, bu imkândan mahrumuz.

Ancak, Leylâ ve Mecnûn mesnevisinde bu ulvî ve İlâhî aşkın ruhtaki seyrini açıkça görmek kabildir. Fuzûlî'nin bu mesnevisini diğer Leylâ ve Mecnûn mesnevileri içinde çok yüksek bir mevkie yükselten de budur. Tasavvuf bakımından derin bir his ve aşk görşünün hulâsası olan şu rubaîsi ile eserine başlar:

Ey neş'et-i hüsni ışka te'sîr kılan
Işk ile binâ'yı kevni ta'mîr kılan
Leylî ser-i zülfünü girihgîr kılan
Mecnûn-ı hazin boynuma zencîr kılan

Evvelâ Hak güzeldir. Aşka tesir eden de o güzelliktir. Kâinat binası aşk ile mamûr hâle gelmiştir. Yaratılışın sebebi muhabbettir.

Leylâ'nın ser-i zülfünü düğüm düğüm yapıp mahzun Mecnûn'un boynuna zincir eden odur. Leylâ'nın ser-i zülfü kesret içindeki hilkat muammasıdır. Bu muamma ile Mecnûn'u deli edip boynuna zincir vuran yine odur.

Eserlerinde öyle anlaşılıyor ki, ilk hareket noktası olan beşeri güzellik üzerinde fazla durmuyor ve derhal bir karine ile güzelliğin hakiki menbaına yöneliyor.

Esasen tasavvufta her güzellik Hakk'ın güzelliğinin bir in'ikâsıdır.

Mutasavvıf şâir Usulî aşkın bu dini cephesini şu beytlerle ne güzel anlatıyor:

Sûretün âyîne-i nûr-ı Hudâ'dur sevdügüm
Tal'atun envâr-ı zât-ı Mustafâ'dur sevdügüm
Yoluna îsâ kılmağa ne cüz'îdür cihân
Ayağın toprağına cânlar fedâdur sevdügüm

Râz-ı ışkı saklasun dîdâr-ı ferdâ isteyen
Kûy-i yârı beklesün firdevs-i âlâ isteyen

Bunun içindir ki, onu yer ile gök arasında alçalıp yükselen bir mizaç içinde görüyoruz. Beşerî za'fı onu toprağa yaklaştırırken, kültürü ve sentetik ideal aşk mizacı onu göklere yükseltiyor. Ve eskeriya bu alçalıp yükselişler onu, san'atın rûhu olan ibham bulutları içine sarıyor.

Daima göz önünde tutmak lâzımdır ki Fuzûlî devrinin sayılı âlimlerindendir. Edebiyatın en derin ve en ince noktalarına kadar inen bir zekâya sahiptir. Samimî bir lirizm ve hassasiyet içinde sürüklenir gibi gördüğümüz şâir, arada öyle bir zekâ parıltısı gösterir ki insan, san'atkârın bu derece kendinden geçmiş bir hâlde iken nasıl zekâsını böyle keskin bir hâle getirebildiğine hayret eder. Lâkin bu zekâ, öyle gizli işler ki, asırlar bunun farkına varmamış ve onu daima derin aşkının ateşleri içinde yanan samimî bir âşık olarak tanımıştır.

Edebiyat tarihi evvelâ metinler tarihidir. Metnin bize verdiği şey san'atkârın iç âlemidir. Bunu muasır ilmin hudutları içinde psikoloji, fizyoloji ve bilhassa psikopati bakımlarından inceleyip, san'atkârın rûh portresini vücuda getirmeden bilgi, his, fikir, hayal melekelerindeki kudretini muayyen usullerle ortaya koymadan onu edebiyat tarihi içine oturtamayız. Bu tedkik insan denen problem üzerinde olduğu için çok şümüllüdür.

Biz Fuzûli'yi şerh ederken vesikalandıramadığımız hiçbir hükmü ortaya atmamaya dikkat ettik ve san'atkârın şahsiyet ve san'atı üzerinde değer hükmü vermedik. Bizim vazifemiz sadece san'atkârın eserindeki incelikleri ve hususiyetleri ortaya sermektir. Bazen elde olmadan şahsî ve sübjektif değerlendirmeye kalkışmışsak bu hüküm, sadece bize aittir ve ilmî kıymeten mahrumdur.

Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan

"Elif harfi"

1. GAZEL

1) Kad enâre'l ışku li'l uşşâki minhâce'l-hüdâ
Sâlik-i râh-ı hakîkat ışka eyler iktidâ

(Aşk, âşıklara hidâyet yolunu aydınlatınca, hakikat yolunun yolcusu aşka uyar. "Onun gösterdiği yola gider".)

Fuzûlî, ilk gazelinin birinci mısrasını Arapça yazmıştır. Bu İran ve Türk edebiyatlarında bir an'ane halindedir. Nitekim Fuzûlî'nin çok iyi tanıdığı Nevayî de böyle yapmıştır.

İnsanda fitrî olan din duygusu, onun maddî ve manevî hayatına hâkimdir. Bir san'atkârı tanımak için onun hayatının dokusuna girmek şarttır. Dîvân edebiyatında hâkim olan unsur dinî unsurdur. Bu itibarla Fuzûlî'yi şerh ve izah için onun Müslüman olarak hüviyetini tespit zarureti vardır. Bunu ise ancak eserleri bize verebilir.

Müslümanlıkta dinî unsuru iki cepheye ayırırız: Şeri'at ve tarîkat. Şeri'atta hâkim olan zühd ve takvadır. Zühd ve takvayı bir vasıta değil, bir gaye telâkki eden ve muayyen ibadetleri yerine getirmekle her şeyi yaptığını zanneden basit dimağlar ile tefekküre ve sevgiye en büyük değeri veren mutasavvıflar arasında daimî bir mücadele vardır. Halbuki Kur'an-ı Azimü'ş-şan'da şeri'at ile tarikat el eledir. Tarikata şeri'at kapısından girilir.

Fuzûlî, ilk gazelinin ilk beytinde aşktan bahsettiğine göre onun bir mutasavvıf olduğu açıkça görülüyor. Çünkü şeri'atta asıl olan akıldır. Tarikatta aşktır. Akıl, masiva yani kesret âleminde yaşamanın yollarını gösterir. Aşk ise "mâvera" yani vahdet âleminin idraki içindir. **Akıl,** mahduttur, aşk; sonsuzdur.

Şimdi Fuzûlî'nin birinci beytini izah edelim. Fuzûlî diyor ki:

Aşk, hakikat yolunu aydınlatınca o yolun yolcusu, onun gösterdiği yola gider. Demek ki insan, hakikata ancak aşk ile erişir. Şâir bu beytinde aşkı şu vasıflarla gösteriyor:

Yolcunun yolunu aydınlatan. Demek ki yol karanlıktır. Yol hakikat

yolu olunca elbette karanlıktır. Çünkü sonsuz müşkilâta maruz kalınır. Bu kâinat muammasıdır. Beşer asırlarca bunun peşinde koşmaktadır.

Karanlık bir gecede yolcunun yolunu aydınlatan, ona ne tarafa gideceğini gösteren tek şey vardır. Yıldızlar. Bu beyitte aşk bir yıldıza benzetiliyor. Aynı zamanda Arapça mısrada iki kelime vardır ki, bunların altında bir hadis-i şerif gizlidir. Hüda ve iktida. Bu iki kelime Hadise telmih olarak kullanılmıştır. Hadis şudur:

"*Ashabî kennücûm bi eyyihim iktedeytum ihdeteytum*. Benim ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz".

Bu hadis ile aşkın bir yıldıza benzetildiğini görüyoruz. Nasıl insan, kendi iradesi ile bir yıldız vücuda getiremez ve onu ancak Hakk'ın iradesi var ederse aşk da insanlara Allah'ın bir lûtfudur. İstediğini bu lûtfa mazhar eder, istediğini mahrum bırakır. Onun için aşk yıldıza benzetiliyor. Ruhta o yıldız doğunca hakikat yolcusu onun yolunda gitmek mecburiyetindedir.

2) Işkdur ol neş'e-i kâmil kim andandur müdâm
Meyde teşvîr-i harâret neyde te'sîr-i sadâ

(Aşk, o kâmil, tam neş'edir ki, daima şarapta insanı saçma sapan ve neticede kendini utandıracak sözler söyleten o hararet, o ruh hâleti "humma sayıklaması" ve neydeki sesin ondaki tesiri ancak aşktandır.)

Şarap neş'esiyle coşan, ney sesinden derin bir duygu ile sarsılan insan, lâlettayin bir insan değil, başka bir insandır. Bu başka insanı Fuzûlî, neş'e-i kâmil terkibi ile bize anlatıyor. Neş'e hem zevk, sevinç yani neşve mukabilidir. Hem de bitmek, vücuda gelmek yani neş'et ma'nâsınadır.

İnsan, dört unsurdan mürekkeptir. Toprak, su ateş, hava.

O halde tam neş'etten bu dört unsuru anlayacak ve bunları ikinci mısrada arayacağız. İkinci mısrada "mey" vardır. Mey'in bir ismi de âb-ı âteşîn'dir. Yani ateş gibi su, mey kelimesinde su ve ateşi buluyoruz. Na'ilî'nin şu beyti şarabı daha şairane anlatıyor:

Neyleriz sahbâyı biz ol lâ'l-i nâbın mestiyüz
Âb ü âteşden muhammer bir şarâbın mestiyüz.

Ney ise birkaç ma'nâyadır. Topraktan yaratıldığı ve kendisine ilâhî

rûh nefh edildiği için insan ve yine kendisine Hazreti Ali tarafından bâtın sırrı ifşa edildiği için sırları söyleyen bir varlık.

Ney kelimesinde toprak ve kendisine rûh nefh edildiği, üflendiği için hava.

Ancak, bu başka inasnı vücuda getiren su ve ateş "mey" yani aşktır. Toprak ve hava ise kendisindeki ilâhi ruhu idrak eden ve sırlara âşina olan "ney"dir. Dikkat edilirse bu tefsir ve izah, neş'e-i kâmil terkibinden çıkmaktadır. "Müdam" kelimesinin ayrıca şarap ma'nâsına geldiği gözden kaçmamalıdır.

Hulâsa, aşk unsurları tamamen ayrı olan başka bir insan vücuda getirir, demektir. Bu insan, aşk ile coşar, cem'iyyetin umumî idrakinin üstüne çıkıp onların anlayamayacağı sözler söyler, neydeki seste yaratılışının sırlarını bulur.

3) **Vâdî-i vahdet hakîkatde makâm-ı ışkdur**
Kim müşahhas olmaz ol vâdîde sultandan gedâ

(Vahdet vâdisi hakikatta aşk makamıdır. O aşk makamı ki orada sultandan dilenci ayırt edilmez.)

Aşkın gayesi vahdete erişmektir. Onun için bu yol aşk ile elde edilir. Bu aşk makamına erişince insan, kesret, âleminde birbirinden çok uzak olan varlıkları birleştirir. Meselâ mecaz, masiva alêminde en yüksek mevkii işgal eden sultan ile, en aşağı mevkide bulunan dilenci birbirinden ayırt edilmez.

Bil misâl olarak ele alınan bu telâkki hakikatta da doğrudur. Bu mutasavvıf, insanları sadece insan ve Hakk'ın bir mazharı olarak ele alır. Ârızî olarak haiz olduğu şeyler tamamen fânidir ve bir görünüştür. Tasavvuf âleminde hakiki değer Hakk'a yakınlık ile ölçülür.

Vâdi geçit yoludur. Bir vâdiden sultan da geçer, dilenci de. Burada vâdi, manevî telâkki ve inanış yolu, makam ise durulan yerdir. Ama burada erişilen yer ma'nâsınadır.

Fuzûlî, vâdi ile makam arasında manevî bir tezat san'atı yapıyor.

4) **Eylemez halvet-serây-ı sırr-ı vahdet mahremi**
Âşıkı ma'şûkdan ma'şûku âşıkdan cüdâ

(Vahdet sırrı insanın içinde olduğu için orada insan yalnızdır. Vah-

det sırrının gizli evine girebilen insan, seveni sevilenden, sevileni sevenden ayıramaz.)

Çünkü Vacibü'l-vücud kendi hüsnünü temâşa ederken âşık; güzel de hakikatta kendisi olduğu için maşûktur.

Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eylemiş
Sonra dönmüş çeşm-i âşıkdan temâşâ eylemiş

Bir Hadis-i Kudsi'de "Ben gizli hazine idim. Tanınmayı sevdim ve diledim. Halkı beni tanımaları için yarattım" buyuruyor.

"*Küntü kenzen mahfiyyen fa-ahbabtu en u'rafa fa halaktu-l-halka li-u'rafa*"

Hadis-i Kudsi'si tasavvufun en kuvvetli temelidir. Bu imâna varış tarikatın çok ileri bir merhalesidir.

5) Ey ki ehl-i ışka söylersen melâmet terkin et
Söyle kim mümkin midür tağyîr-i takdîr-i Hudâ

(Ey aşk ehline melâmet yolunu terket diyen, söyle Allah'ın takdirini değiştirmek kabil midir?)

Melâmet bir kısım insanlar tarafından kınanmak demektir. Bu insanlar basit insanlardır. Aşkın ateş gibi harareti içinde basit insanlara göre hezeyan, saçma sapan sayılan sözler söyleyenler, yine basit insanlara göre mecnûnâne görülen hareketlerde bulunanlar, elbette hoş görülmez ve kınanır. Lâkin, bu hâle, bu makama erişmek onların iradeleri haricindedir. Bu Allah'ın bir takdiridir. Çünkü onlar Hak tarafından sevilip Hakk'a doğru sürüklenen varlıklardır. Öyle yaratılmışlardır. Allah'ın takdiri aslâ değişmez. Hâfız aynı şeyi söyler.

Der kûy-i nik-nâmî mârâ guzer ne-dâdend
Ger tu nemî pesendî tağyîr dih kazârâ

"İyi ad ve şöhret sahibi olmak -herkes tarafından kınanmayıp hürmet görmek- mahallesine bizi bırakmadılar, bize yol vermediler. Eğer sen bunu beğenmiyorsan, Allah'ın hüküm ve iradesini -kazasını- değiştir."

Neva'î de şöyle diyor:

Zâhide bâde güneh bolsa velîkin ni güneh
Bizge bu işni nasîb etti çü Kassâm-ı ezel

"Zahide şarap günah olur. Lâkin mademki ezel taksim edicisi, yani Cenab-ı Hak bize bunu nasip etti günah değildir."

6) Işk kilki çekdi hat harf-i vücûd-ı âşıka
Kim ola sâbit Hak isbâtında nefy-i mâ'adâ

(Aşk kalemi âşıkın varlığı sözü üzerine bir çizgi çekti, yani âşıkın varlığını iptal etti. Tâ ki Allah'ı ispat için ondan başkasını ortadan kaldırmak hususu yerine getirilmiş olsun.)

Kelime-i Şehadet: *Lâ ilâhe illallah* iki kısımdır. *Lâ ilâhe,* ilâh yoktur kısmını nefy "ortadan kaldırmak, yok etmek" ikinci kısmı olan *illallah* kısmına ise ispat derler. *İllallah,* ancak Allah vardır demektir. Bu suretle hakiki Kelime-i Şehadet, kendi varlığını ortadan kaldırmakla gayesine erişmiş olur. Aşkta gaye, sevgilide kendisini mahvetmektir.

7) Ey Fuzûlî intihâsuz zevk buldun ışkdan
Böyledür her iş ki Hakk adıyla kılsan ibtidâ

(Ey Fuzulî, aşktan sonsuz bir zevk buldun. Çünkü Hak'ta kendini yok etmek ebedî olan Hakk'a ulaşmaktır. Ebediyyet ise sonsuzluktur. Hak adı ile başladığın her iş böyledir. Yani neticesi elde edilir.)

Burada sonsuzun iki ma'nâsı vardır:

1. Sonu olmayan ebedî

2. Sonu, neticesi olmayan, yani yarıda kalan, bitirilemeyen

Burada ikisi de vardır. Yani evvelâ aşkta sonsuz, ebedî bir zevk vardır. İkinci olarak da bir hadise istinat eder:

"*Küllü emrin zî bâlin lem-yubde'bî-bismillâhi fe-hüve ebter-* Allah adı ile başlamayan her iş neticesiz- kuyruğu kesik- kalır."

Fuzûlî işe Allah adı ile yani "*Bismillahirrahmanirrahim*" ile, yani ilk gazele Allah aşkını terennüm ile başladığı için bundan aldığı zevki de sonsuzdur.

2. GAZEL

1) Ya men ahâtâ ilmüke'l-eşyâe külleh
Ne ibtidâ sana mutasavver ne intihâ

(Ey ilmi, bütün eşyayı ihata eden Allah, sana ne başlangıç, ne de son tasavvur edilebilir.)

Allah'ın ilmi her şeyi ihata eder (Ayet). Ve Allah hakkında ne başlangıç, ne de son düşünülebilir. Çünkü başlangıç ve son, hadis yani yaratılan içindir. Allah ise kadimdir.

2) Kim verse cân yolunda bulur hâk-i makdemün
Gûyâ ki hâk-i râhunadur nakd-i cân bahâ

(Ancak yolunda can veren senin ayak bastığın toprağı elde eder. Sanki yolunun toprağını elde etmek için can parasını vermek icap ediyor.)

Can insanda maddî hayatın alâmetidir. Hakk'ın izinin toprağını elde etmek için maddî varlığı feda etmek lâzımdır. Yani benlikten ve masivadan elini ayağını çekmelidir. Benlik ve masiva ile paslanan gönül aynasına Hak tecelli etmez.

Toprak en değersiz, can ise en aziz bir şeydir. En değersizi elde etmek için en aziz bir şeyi elden çıkarmak bir tezat san'atıdır.

Dîvân Edebiyatında yol toprağı, ayak izi âyât-ı İlâhiyedir.Yani Allah'ın alâmetleridir. Sevgilinin geçtiği yolun toprağı tutyadır. Yani sürme gibi göze çekilip görüşü artırır; göz hastalığını tedavi eden bir ilaçtır. Ve bu toprağı sürme gibi göze çeken insanda görüş, basiret artar.

3) Sensen kılan mezâhir-i ümmîd ü bîm edüp
Mûsâ'nı ilm genci esâsını ejdehâ

(Ümit ve korkunun göründüğü yer olmak üzere Hazret-i Musâ'yı ilim hazinesi, asasını da ejderha yapan sensin.)

Kâinatta her mevcut Hakk'ın sıfatlarından birinin mazharı yani zuhur ettiği yerdir. Hakk'ın sıfatları nâmütenahidir. Ancak umumî vasfı itibariyle ikiye ayrılır; Cemâl ve Celâl.

Cemâl, Hakk'ın lûtuf ve keremi "lûtfeden azamet", Celâl ise kahır ve gazabıdır, "kahreden azamet".

Cemâl sıfatlarında Allah'tan sonsuz lûtuf ve kerem istenir. Bu tecellide ümit ve rica vardır. Celâl tecellisinde de havf, korku vardır. Tasavvufta celâl tecellisi hadd-i zatında yoktur. Cemâli göstermek için tasavvur edilir. Çünkü eşya zıtları ile idrak edilir. Tarikat ehli Cemâl ile Celâli birleştirirler. Onlar nazarında Hak, Cemâl-i mutlaktır. Şeri'at ehli ikisine de vücut vererek ümit ve korku "*havf ve rica*" içindedirler. Musa'nın ilim hazinesi oluşu Cemâldir. Bir hazineden herkes bir şeyler ümit eder. Asası da ejderhadır; ondan korkulur.

Ancak Fuzûlî'nin misâl olarak gösterdiği Mûsâ ve asada, Mûsâ yani Cemâl, asıldır. Asanın ejderha oluşu hadd-i zatında bir görünüşüdür. Gayesi asayı ejderha şeklinde gösterip onu peygamberlik mucizesi olarak kullanmak ve halkı imana davet etmektir. İmana davet ise Hakk'ın cemâline davvettir. Sonra Cenab-ı Hak, "**Biz onu eski siretine, tabiatına, mahiyetine döndürürüz**", demekle Celâl tecellisinin geçici, Cemâlin daimî oluşunu gösterir.

Eski inanışa göre hazineleri ejderhalar muhafaza eder. Fakat bunlar birer tılsımdır. Hadd-i zatında mevcut değildir.

Fuzûlî'nin misalinde de ejderha, aslında bir değnektir. Bir âlettir. Çoban olan Musa otlattığı hayvanlara ağaçlardan bu değnekle düşürdüğü yaprakları yedirirdi.

Tâhâ suresinde Hazret-i Mµsa'nın kıssası şöyle anlatılır:

Cenab-ı Hak Hazret-i Musa'ya soruyor: Ya Musa sağ elindeki nedir? Hazret-i Musa, asamdır, ona dayanır ve onunla koyunlarıma yaprak silker yediririm ve daha başka işler yaparım diye cevap veriyor. Allahu Taâlâ: Onu elinden bırak emrini veriyor. Hazret-i Musa onu yere bırakır bırakmaz asa sarı bir yılan olup her tarafa yürümeye başlıyor. Allahu Taâlâ, onu tekrar eline al. Korkma biz onu evvelki asa şekline getiririz buyuruyor. (Tâhâ Suresi- Ayet 17-21).

Bundan anlıyoruz ki Fuzûlî, Celâl tecellisinin varlığına inanmamaktadır. O, korkmaz, sever.

4) Ya'kûb'da nişâne-i şevkun gam u elem
Yûsuf'da neş'e-i nazarun behcet ü bihâ

(Senin hararetli aşkının nişanesi Yakup'ta gam ve elem yani Celâl, bakışının vücuda getirdiği sürur, güzellik ise Yusuf'ta Cemâl şeklinde görülür.)

Hakikatta bu iki peygamber senin Celâl ve Cemâl sıfatlarına mazhar olmuşlardır.

Hararetli aşkın esası, sendedir ve sana karşıdır. Bu aşk Yakup'ta keder, ıstırap şeklinde görünüyor. Saadet ve güzellik yine aslen sendedir. Bu sürur ve güzelliğin de Yusuf'ta tecelli ediyor. Yakup ve Yusuf ikisi de peygamberdir. İkisinde de aynı sıfat tecelli etmeli idi diye düşünülürse de hakikatta aslolan Cemâldir. Hararetli aşk da Cemâldir. Sürur ve güzellik de Cemâldir aralarında fark yoktur.

5) Bulmazdı kahrun açmasa hân-ı siyâsetin
Hel min mezîd lokmasına dûzah iştihâ

(Eğer senin kahrın "Celâl"in siyaset "cezalandırmak" sofrasını açmasa cehennem "daha var mı?" lokmasına iştiha duymazdı.)

Cehennem Hakk'ın Celâl sıfatının icabıdır.

Kur'an-ı Kerim'in Kâf Suresi 29 ve 30. Ayetleri meâlen şöyledir:

(Ben size kitap ve peygamberlerimle asileri cezalandıracağımı bildirmiştim. Benim lûtuf ve ihsan hakkındaki va'dim ve cezalandırmak hususundaki va'dim asla değişmez. Ben kullarıma karşı zalim değilim. O günde ki "kıyamet günü" cehennem doldu mu diye sorarız. Cehennem de, yâ Rab bende yer var daha da verir misin? der.)

"Hel min mezîd" daha da verir misin, demektir.

6) Senden bulubdur Ahmet-i Mürsel makâm-ı kurb
Tahsîn-i yâ vü sîn ile teşrif-i tâ vü hâ

(Ahmed-i mürsel "Hazret-i Muhammed"i sen Mi'racdaki sana yakınlık mertebesine eriştirdin. Kur'an-ı Kerim'deki "*Yâsîn*" suresinde onu sen medh-ü sena ettin, "*Tâhâ*" suresiyle ona şeref kürkü giydirdin. Bu da senin Cemâlinin tecellisidir.)

Bu iki sûrede bilhassa Hazret-i Muhammed medh-ü sena edilir.

7) Yâ Rab belâ-i kayda Fuzûlî esîrdür
Ol bî-dili bu dâm-ı küdûretden et rehâ

(Ya Rab, Fuzûlî masivaya bağlıdır. Dünyaya bir esir gibi bağlanmıştır. O âşıkı "gönlünü kaptırıp gönülsüz kalmış"ı bu bulanıklık tuzağından kurtar.)

Bulanıklık kelimesi ile gönül aynasında Hak'tan gayrı olan şeylerin vücuda getirdiği leke ve gölgeleri kastediyor.

Esir bağlıdır. Tuzak da avı bağlar. Bu beyti ile Fuzûlî, Cenab-ı Hakk'ın Cemâl tecellisini istiyor; "Hazret-i Muhammed'i en yüksek mertebe olan kurbiyyet makamına eriştiren Cemâl sıfatın bizde de tecelli etsin. Beni dünya lezzetlerine, güzelliklerine bağlanmaktan kurtarsın" diyor.

3. GAZEL

1) Yâ Rab hemîşe et lutfunu reh-nümâ mana
Gösterme ol tarîki ki gitmez sana mana

(Ya Rabbî daima lûtfunu bana yol gösterici "kılavuz" et; sana vasıl olmayan yolu bana gösterme.)

Bu beytte Fuzûlî sana bana demekle kendini Allah ile bir makamda gibi gösteriyor. Gitmez kelimesini yaraşmaz ma'nâsına alırsak böyle uygunsuz bir ma'nâ çıkar gibi görünür. Lâkin hakikatta doğrudur. Çünkü Allah'a karşı yakışmayan bir şey, onun kuluna da yakışmaz ve kul bunu yapamaz. Halbuki burada yol karinesi ile sana gitmeyen, sana ulaşmayan yolu bana gösterme dediği aşikârdır. İşte bu Fuzûlî'nin zekâ oyunlarındandır.

2) Kat'eyle âşinâluğum andan ki gayrdur
Ancak öz âşinâlarun et âşinâ mana

(Senden gayri her şeyden, masivadan alâka ve dostluğumu kes. Yalnız senin sevdiklerini bana dost et.)

Ben yalnız onları seveyim. Bunlar büyük mürşitler ve Hakk'ın insanlara emrettiği ibadetler olabilir.

Kur'an-ı Azimü'ş-şan'da, Allah'ın, Allah'ı sevenleri "*evliyâ*", sabredenleri, iyilik edenleri, günahtan sakınanları, gazap ve hiddeti yenenleri, Allah yolunda savaşanları sevdiği açıkça zikredilir. Tabiî bunların başında Allah'ın sevgilisi "*Habibullah*" olan Hazret-i Muhammed vardır.

3) Bir yolda sâbit et kadem-i i'tibârumı
Kim reh-ber-i şerî'at ola muktedâ mana

(Benim hareket hattımı, değerlendirme hükmünü "*i'tibar ayağımı*" bir yolda değişmez hâle getir ki o yolda şeri'at kılavuzu olan Hazret-i Peygambere uyayım.)

Bütün hareketlerim, değer hükümlerim Hazret-i Peygamber'in gösterdiği yolda olsun ve şaşmasın. Bu beytin mazmunu namazdır. Mukteda imam demektir. İmama uyup namaza başlanır başlanmaz ayaklar sabit kalır. Adım atmak, yürümek gibi bir hareket yapılırsa namaz bozulur. Onun için "*kadem-i i'tibarımı bir yolda sabit et yani hareket ettirme*" diyor. Sonra yine yol kelimesi alelâde yürünecek yol ma'nâsına alınırsa o zaman bir çelişki meydana çıkar. Yolda yürünür, durulmaz.

İ'tibar, Arapçada ifti'al veznindedir. Sülâsisi yani kökü "*ayın, be, re*" harfleridir. Yürümek, geçmek ma'nâsına "*ubur*" kelimesi de vardır ki bu da sabit kelimesi ile tezat vücuda getirir. Bu da Fuzûlî'nin ince bir espirisidir.

4) Yok mendebir amel sana şâyeste ah eger
A'mâlüme göre vere adlün cezâ mana

(Ben sana lâyıkıyla ibadet etmedim. Eğer benim ibadetlerime göre adaletin beni cezalandırırsa eyvah, mahvoldum.)

Cezanın asıl ma'nâsı bir şeyin karşılığıdır. Bizim kullandığımız azap etmek, cezalandırmak ma'nâsına değildir.

Adalet, herhangi bir şeyi lâyık olduğu ceza veya mükâfat ile karşılamak demektir. ibadete ceza olmaz. Az da olsa yine mükâfatlandırılır. Burada ceza bir işin (amelin) iyi veya kötü tam karşılığı olarak kullanılmıştır.

5) Havf-i hatâda muztaribem var ümîd kim
Lutfun vere beşâret-i afv-i hatâ mana

(Bir hata işlemeyeyim diye korku içinde çırpınıyorum. Ümit ederim ki, senin lûtfun, hatamın affedileceği müjdesini versin.)

6) Men bilmezem mana geregin sen hakîmsen
Men'eyle verme her ne gerekmez sana mana

(Ben hastayım, bana ne faydalıdır, ne zararlıdır bilmem. Sen hakîmsin "hekimsin. Eskiden hekimlere hâkim derlerdi." Bana zararlı olan, lâzım olmayan şeyi bana verme).

Bu beytin altında kendisinin hasta olduğunu söylüyor. Beytin mazmunu budur.

7) Oldur mana murâd ki oldur sana murâd
Hâşâ ki senden özge ola müdde'â mana

(Ben ancak senin istediğini isterim. Yani irademi senin iradene bağlamışım. Sen hakikatta yok olunca iradem de senin iradende mahvolmuştur. Hâşâ senin istediğinden başka bir şey istemem.)

Burada Hâfız-ı Şirazî'nin bir beytini hatırlatalım:

Çerh berhem zenem er cüz be-murâdem gerded
Men ne ânem ki zebûnî keşem ez çerh-i felek

"Felek benim irademin haricinde bir hareket yaparsa onu birbirine katarım. Ben felek çarhına mağlûp olacak insan değilim".

Bu çok cesurane bir da'va gibi görülürse de hakikatta kendinin yok olduğunu ve iradesini Hakk'ın iradesine bağladığını gösterir. Kâinatta hâkim olan da Hakk'ın iradesidir. Onun hilâfına esasen hareket edilmez.

İkinci mısrada şu ma'nâ da vardır: Ben ancak seni isterim, senden başkasını istemem.

8) Habs-i hevâda koyma fuzûlî-sıfat esîr
Yâ Rab hidâyet eyle tarîk-i fenâ mana

(Beni Fuzûlî gibi heva ve hevas, yani masiva arzuları içinde hapsetme. Yâ Rabbi bana fenâ, yani Hak'da fâni olmak, yok olmak yolunu göster.)

Bu beytteki mazmun hava kabarcığıdır. Kabarcık içinde hava vardır. Hava çıkınca kabarcık da mahvolur. Derya-yı vahdete karışır. Çünkü habab "*hava kabarcığı*" deryadan ayrı gibi görünen bir varlıktır, dalga gibi. Fuzûlî'nin bu mazmunu Hazret-i Paygamber hakkında yazdığı "*gül*" kasidesinde de vardır:

Oldu devrinde hevâ mahbûs-ı zindân-ı habâb
Gâlibâ görmüş hevâdan şemme-i âzâr gül

"Hazret-i Peygamber'in devrinde heva ve hevas habab -hava kabarcığı- zindanında hapsedilmiştir. Gâlibâ gül yani Hazret-i Peygamber heva ve hevesten incinme kokusu almış ve onu hapsetmiş."

Burada devrinde kelimesi iki ma'nâdadır:

1. Hazret-i Peygamber'in zamanında

2. Hava kabarcığı kendi yuvarlaklığı içinde havayı hapsetmiştir. Hava kabarcığı yuvarlaktır. Fuzûlî böyle oyunları hiç hissettirmeden yapar. Asıl san'at kudreti de buradadır.

Heva ve heves yani Hak'tan gayri arzu ve lezzetlere kapılmak şeri'atta da, tasavvufta da men' edilmiştir, günahtır. Bunun için hapsedilmiştir.

Gül koktuğu için "bir parça" yerine "şemme" diyor. Şemme koku ma'nâsınadır.

4. GAZEL

1) Zihî zâtun nihân ü ol nihandan mâ-sivâ peyda
Bihâr-ı sun'una emvâc peydâ ka'r nâ-peydâ

(Yâ Rabbi, sen ne büyüksün ki zatın, yani kendin gizli olduğun halde o gizliden bütün varlık âlemi meydana çıkıyor. Yapıcılığın ve vücuda getiriciliğin denizler gibidir ki, dalgaları meydanda fakat dibi görünmüyor.)

Tasavvufa göre bütün masiva, yaratılış âlemi bir tek olan Zat-ı İlâhînin, Vâcibü'l- vücudun eseridir. Yaratılış, masiva Zat-ı İlâhînin sıfatıdır. Görünüş bütün sıfattır. Zat ise gizlidir. Onun hakkında düşünülemez. Çünkü bir mahlûk olan insan, hadistir: Kadim olan, ebedî ve ezelî olan Hakk'ı idrak edemez. Hakk'ı anlamaktan âciz olduğunu anlayan, Hakk'ı anlamış demektir.

(*El-aczü ani'l-idrâki idrâkün*)

Fuzûlî'nin bu beyti tamamen mutasavvifanedir. Çünkü dalga, denizden ayrı değildir. Denizin görünüşüdür.

2) Bülend ü pest-i âlem şâhid-i feyz-i vücûdundur
Degül bîhûde olmak yok iken arz ü semâ peydâ

(Âlemin yükseği "gök" ve alçağı "yer" senin varlığının feyzi ile var olduğu için senin varlığına şahittir. Çünkü yer ve gök aslında yok iken var olması sebepsiz değildir, boşuna değildir.)

Bu beyitte bir âyet-i kerimeye işaret vardır:

(Ellezîne yezkürûne'llâhe kıyâmen ve ku'ûden ve alâ cünûbihim ve yetefekkerûne fî halkı's-semâvâtî ve'l-arzı Rabbenâ mâ halekte hâzâ bâtılâ sübhaneke fe-kınâ azâbe'n-nâr).

"Bu ukul-i kâmile sahipleri Allahu Taalâya kıyamda, kuudda ve yatarken yani daima zikrederler ve istidlâl yüzünden semavat ve arzın hılkatinde Sani-i Kadimi kalben tefekkür ederler ve lisanen dahi derler ki, Yâ Rab bu asuman ve zeminde olan mahlûkatı abes halketmedin. İlâhî sen ki abes ve batıl şey yaratmaktan münezzehsin. İmdi bizi lûtuf ve ihsanında nâr-ı cehennemden hıfzeyle."

Burada şâir yine feyz kelimesinde ince san'atını gösteriyor. Ve yukarıdaki deniz, dalga teşbihine devam ediyor. Şöyle ki:

Nerede feyz varsa orada su vardır. Dalga, denizin suyudur. Dalga yükselir ve alçalır. Arz ve sema "yer, gök" bir dalganın yükseliş ve alçalışına benzetiliyor. Bir de (*Ve mine'l-mâi külle şey'in hayy)* âyetine telmih vardır. "Her şey sudan hayat alır".

3) Kemâl-i hikmetün izhâr-ı kudret kılmağa etmiş
Gubâr-ı tîreden âyîne-i gîtî-nümâ peydâ

(Hikmetin kemâli sendedir. Bu kemâl kendi kudretini meydana çıkarmak için kara tozdan yani topraktan dünyayı gösteren ayna vücuda getirmiştir.)

İnsan topraktan yaratılmıştır. İnsanda bir de gönül vardır. Mü'minin gönlü İskender'in dünyayı gösteren aynasına benzetilir. Aynı zamanda Cem'in Camı yani kadehi de mü'minin gönlüdür. Çünkü Cam-ı Cem'in üzerindeki yedi hattan yedi iklim seyredilir.

Hâfız-ı Şirazî şu beytte bu ikisini toplamıştır:

Âyîne-i Sikender Câm-ı Cem est binger
Tâ ber tü'arza dared ahvâl-i mülk-i Dârâ

"İskender'in aynası, Cem'in kadehidir. Bak ki sana Dârânın -Allah-mülkünün ahvalini göstersin."

Bu beytte Dârâ bir İran hükümdarı, bir de malikü'l-mülk olan Allah ma'nâlarınadır. Daşten mastarından sıfat-ı müşebbehe yani malikü'l -mülk demektir.

4) Dem-â-Dem aks alur mir'ât-ı âlem kalır ü lutfundan
Anun çün geh küdûret zâhir eyler geh safâ peydâ

(Dünya aynası her ân senin kahır ve lûtfunun aks eylediği yerdir. Bu sebepten dünya geceleyin ve bulutlu zamanında bulanık, gündüz veya açık havada saf ve temizdir.)

Gece, bulanık hava kahrın yani Celâlin, gündüz ve açık hava ise lûtfunun yani Cemâlin tecellisidir. Kâinat bu iki tecellinin zuhur ettiği bir aynadır.

Ayna hakikatta sadece akis alan bir mazhardır. Kâinat da öyle. Bütün hadiseler, tek bir mevcudun iki vasıfta tecellisidir. Gece ile gündüz bir güneşin eseridir. Hakikatta ne gece, ne gündüz mevcuttur.

5) Gehî toprağa eyler hikmetün min meh-likâ pinhân
Gehî sun'un kılur toprağdan min meh-likâ peydâ

(Bazen hikmetin bin ay yüzlü güzeli toprağa gizler. Bu hikmetinin yani doğru ve lüzumlu görüşünün eseridir. Bazen topraktan bin mehlika vücuda getirir. Bu da sun'unun, yaratıcı ve yapıcılığının eseridir.)

Bin mehlikayı toprağa gömmesi Celâlinin, bin mehlika yaratması da Cemâlinin mahsulüdür. Zahiren kötü olan ölüm, hakikatta tasavvur edildiği, düşünüldüğü gibi değildir. Hak'ın hikmetinin eseridir. Hayati se bir lûtuf eseridir.

Ay ufuktan yani topraktan doğar ve toprağa gömülür.

6) Cihân ehline tâ esrâr-ı ilmün kalmaya mahfî
Kılubdur hikmetün küffâr içinde enbiyâ peydâ

(Senin ilmin bütün kâinatı ihata eder. Bu ilmin sırları dünyadaki insanlara gizli kalmasın, onlar bunu öğrensinler diye yine doğru ve lüzumlu yani hakîmane olarak kâfirler içinde peygamberler yaratmışsın. Peygamberler bu ilmin sırlarını bilen ve halka öğretenlerdir.)

Kâfirler içinde peygamber çıkması ilk bakışta insanı yadırgatan bir tezattır. Fakat doğrudur. Çünkü peygamber kâfirleri imana getirmek için gönderilmiştir. Ve o kâfirler gibi insandır. Onların içinden çıkmıştır.

7) Nisâr-ı şefkatündür kim olur izhâr-ı hamdün çün
Fuzûlî tîre tab'ından kelâm-ı cân-fezâ peydâ

(Senin şefekatinin açısı, hediye ve ihsanı neticesidir ki, sana hamd

ve senasını izhar için Fuzûlî'nin karanlık şâirliğinden can artıran söz zuhur ediyor.)

Burada "nisar" saçı, hediye, ihsan, bir de toprağa saçılan tohumdur. Çünkü karanlık tab' şâirlik, toprak; çıkan şey de canfeza yani can artıran gıdadır. Bu manzara, nisar, tire tab' ve canfeza kelimelerinin içindedir.

Nisar, saçı ve hediyedir. Ekseriya sevilenin ayağına inci saçılır. Siyah koyu renkli sadeften inci çıkar. Nisar, kelâm ve can bir araya gelince mazmunu incidir. Can dudaktır; görünmez o kadar küçüktür. Ancak söz söyleyince varlığı meydana çıkar. Can da öyledir. Hareketle meydana çıkar. Söz inciye benzetiliyor.

5. GAZEL

1) Aşrakat min feleki'l-behceti şemsen ve behâ
Mele'e'l-âlemi nûren ve sürûren ve behâ

(Sevinç feleğinden bir güneş doğdu ve âlem onun yüzünden nûr, sevinç, şuur ve idrak ile doldu.)

Dikkat edilirse Fuzûlî, Hazret-i Peygamber için yazdığı bu gazele de Arapça bir beyt ile başlıyor. Behcet ve sürur feleği. Cemâl ufkunu gösterir. Demek ki Hazret-i Peygamber'e bakışı da mutasavvifanedir. Nûr, sürur ve idrak Cemâl tecellisidir. Bir mutasavvıf Hazreti Peygamber'e "*Beşir*" yani Hakk'ın lûtfunu müjdeleyici gözü ile bakar.

Hazret-i Peygamber'in getirdiği din, âlemi sürur, huzur ve idrak ile doldurur demek istiyor.

2) Çıkdı bir gün ki ziyâsında temâmî-i rüsül
Oldu mahv öyle ki hôrşîd şu'â'mda Sühâ

(Öyle bir güneş doğdu ki, onun aydınlığı içinde bütün peygamberler güneş şua'ında Süha yıldızı gibi mahvoldu, görünmez oldu.)

Süha yıldızı gece görünmesi en güç, en küçük bir yıldızdır. Bu yıldızı bir de gün ışığında düşününüz. Mahvolmuş gibidir.

Hazret-i Muhammed, kendinden evvel gelen dinlerin en mükemmelini getirmiş ve o dinleri iptal etmiştir.

3) Oldû bâzâr-ı cihân revnakı bir dürr-i yetîm
Ki degül iki cihan hâsılı ol dürre bahâ

(Cihan pazarını bir dürr-i yetim aydınlattı, onun revacı oldu ki, iki cihanın mahsulü o incinin bahası olamaz.)

Dürr-i yetim, sadefte tek olarak gelişen incidir ki çok kıymetlidir.

Hazret-i Peygamber yetim ve öksüz olarak büyüdü. Kendisini dedesi Abdül'-Muttalib yetiştirdi.

Cihan bir pazara benzetiliyor. Oraya çok değerli bir inci geliyor. Onun parlaklığı, dolayısıyla aydınlığı cihan pazarının revacına yani alış verişin hararetlenmesine de sebep oluyor. Öyle bir inci ki, iki cihanın mahsulü ona baha olamıyor. Bu beytte yetimin ve revnakın ikişer ma'nâsı vardır. Yetimin birinci ma'nâsı tek inci, ikinci ma'nâsı Hazret'i Peygamber'in yetim oluşudur. Revnakın bir ma'nâsı inci parlaklığı, ikinci ma'nâsı pazarın revacıdır. Bir de bir dürr-i yetim ile iki cihan arasında aynı zamanda tenasüp ve tezat san'atlarını görüyoruz.

iki cihanın mahsulünde şu ma'nâ vardır: İnci sadeften çıkar. Sadefin altı ve üstü dardır, inci onların içindedir. İki cihanın mahsulüdür. İki cihan dünya ve âhirettir.

En değerli inci Bahreyn adalarında çıkar. Bir inci, iki deniz "*Bahreyn*" arasında da çok ince bir san'at vardır. Aynı san'atı Nedim, İstanbul kasidesinde yapmıştır.

Bir gevher-i yek-pâre iki bahr arasında
Hôrşîd-i cihan-tâb ile tartılsa sezâdır

Nedim iki bahr (Bahreyn) diyerek san'atını daha açıkça yapmıştır.

Bu beytte yekpâre, tek yani sadeften tek çıkan büyük inci demektir. Tartılmak kelimesi de hem mukayese hem de terazi ile tartılmak ma'nâsınadır. İnciyi tartarak alıp satarlar.

4) Rütbe-i hikmet-i mi'râc-ı kemâline göre
Hukemâ fırka-i dûn felsefe cem'-i süfehâ

(Peygamber'in kemâlinin mi'râcı, yani kemâlinin en yüksek noktasına erişmesine ve elde ettiği hikmet mertebesine göre hukemâ, alçak bir fırka; filozoflar ise sefih yani ma'nâsız işler yapan bir topluluktur.

Fuzûlî zamanında hukemâ ve felasife dinî camiadan ayrı tefekkürler

ortaya atan mütefekkirler ma'nâsına gelmektedir. Kemâl mi'râcı Peygamber'imizin şeri'at tarafıdır.

Mi'râc ile dûn, alçak arasında tezat san'atı vardır. Ve süfeha ile yani sefihler ile felsefenin sonundaki "sefeh" kelimesine işaret edilmiştir.

5) Münhî-i ma'rifeti hâl diliyle dâ'im
Kılur ehl-i Haka esrâr-ı hakikat inhâ

(Marifet yani Hakk'ın tasavvuf yolu ile tanınması da Hazreti Peygamberde son mertebesindedir. Onun bu irfanının haber getiricisi hâl dili ile, kal yani sözle değil, gönül dili ile Hak ehline hakikat sırlarını bildirmektedir.)

Bu da Hazreti Peygamberin bâtınî yani iç ve tasavvuf cephesidir. Marifet ve hâl dili bizi bu hükme vardırır.

6) Nice takrîr edeyüm vasfını bir şâhun kim
Ana vassâf ola Yâsîn ü mu'arif Tâhâ

(Ben o büyük insanın vasfını nasıl söyleyebilirim ki, onu Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de *Yâsîn* ile en güzel şekilde tavsif ve *Tâhâ* Sûresiyle de tarif etmiştir.)

Müfessirler bu iki sûrenin Hazret-i Peygamber şanında olduğunu muhtelif delillerle ispata çalışırlar.

Fuzûlî burada Allah'ın tavsif ve tarif ettiği bir şahı, bir uluyu ben nasıl anlatırım, demek istiyor.

7) Ey Fuzûlî reh-i şer'ini tut ol râh-berün
Bu tarîk ile delâletden özün eyle reha

(Ey Fuzûlî, o yol göstericinin gösterdiği şeri'atın yolunu tut. Bu yol ile kendini, yolunu sapıtmaktan kurtar.)

Bu beytte Fuzûlî tarik kelimesini iki ma'nâya kullanıyor:

1. Bu yol ile, bu sûretle

2. Tarikat ve tasavvuf

Şer'ile tarik şeri'at ile tarikattır. Hazret-i Peygamber'in getirdiği din içinde şeri'atın da tarikatın da bulunduğunu anlatıyor. Bir de (reh) ile (rehâ) kelimesi arasında cinas yapıyor.

6. GAZEL

1) Ey olub mi'râc bürhân-ı ulüvv-i şân sana
Yere inmiş gökden istikbâl edüb Furkân sana

(Ey sen ki, mi'râc senin şanının yüksekliğine bir delil, bir bürhandır. Kur'an, seni gökten karşılayıp yere, sana inmiştir.)

Mi'râc, Hazret-i Peygamber'in cismen veya ruhen göklere çıkıp Zat-ı İlâhî ile görüşmesidir.

Kur'an'ın Peygamber'i gökten karşılayıp yere inmesi ilk bakışta mubalağa gibi görünür. Fakat hakikatta Kur'an'ın ismi "tenzil" yani indirmektir. Ve Cenabı Hak, Kur'an için, biz onu Kadir gecesinde indirdik buyuruyor. *(İnnâ enzelnâhü fî leyleti'l-kadr)* Ve Yâsîn sûresinde de, *(Yâsin ve'l-Kur'âni'l-hâkim İnneke lemine'l-Mürselîn. Alâ sıratın müstakim. Tenzile'l-aziri'r-rahim...ilh)*

"Ey insanların efendisi sana ve hikmetlerle dolu Kur'an'a yemin ederim ki, sen insanlara doğru yolu gösteren peygamberlerdensin. Kur'ân da ulu ve hürmetli olan Allah tarafından indirilmiştir."

Yâsîn sûresinde Kur'an-ı Kerim'in (göklerden) Peygamber'e indirildiği açıkça zikredilmiştir. Binaenaleyh Kur'an'ın yere inmesi bir tenezzül değildir.

Mi'râc yani Peygamberin göklere çıkması ile, Kur'an-ı Kerim'in yere inmesi pek san'atkârane bir tezat ve hüsn-ü talil'dir.

2) Hîn-i da'vâ-yı nübüvvet müdde'î ilzânına
Câhil iken il kemâl-i ilm bes bürhân sana

(Peygamberlik da'vâ ettiğin zaman sana karşı çıkanları mağlup etmek, susturmak için bütün halk cahil iken sende ilmin kemâlinin son mertebesi bulunması kâfi bir bürhan, bir ispattır.)

Fuzûlî, Hazret-i Peygamber'in cahiliyet devrinde gönderildiğini ve kendisinde ilmin kemâli bulunduğunu söylemek istiyor. Peygamberde ilmin kemâli, ilm-i İlâhiye tercüman olduğu içindir.

3) Kilk-i hükmün çekdi harf-i sâ'ir-i edyâna hat
Hükm-i isbât etdi nefy-i sâ'ir-i edyân sana

(Hükmün kalemi diğer dinler üzerine çizgi çekti, onları iptal etti. Bu

suretle diğer dinlerin iptali, ortadan kaldırılması senin dininin sâbit ve bâki olduğu hakikatını ispat etti.)

Bu beytte nefy ve ispat kelimeleriyle (*Lâ ilâhe illâllah)*'a yani Kelime-i Tevhid'e işaret vardır.

4) Bâkî-i mu'ciz ne hâcet dîn-i Hak isbâtma
Âlem içre mu'ciz-i bâkî yeter Kur'ân sana

(Getirdiğin Hak dininin ispatı için diğer mucizelere ne hâcet var? Âlem içinde, âlemin sonuna kadar daima bâki kalacak olan Kur'ân mucizen sana kâfidir.)

Bu beytte diğer mucizelerin geçici, Kur'ânın ise dünyanın sonuna kadar bâki kalacağını anlatıyor. Bâki-i muciz (diğer geri kalan mucizeler) ile mu'ciz-i bâkî (ebedi kalacak mucizeler) arasında "kalb" san'atı gözden kaçmamalıdır.

5) Vasf-ı Cibrîl-i Emîn etmiş kabûl-i hidmetün
Sırr-ı Hak keşfine anunla yetüb fermân sana

(Cibril'in vasfı olan emânet senin hizmetine girmiştir. Hakk'ın sırrını keşf için ferman onunla yani emânetle sana gelmiştir.)

Cebrâil, ferman-ı İlâhiyi, Cenabı Hakk'tan aldığı şekilde aynen sana getirmiş, ona ne bir şey katmış, ne de ondan bir şey eksiltmiştir. Çünkü Cebrâilin sıfatı emânettir. Hazreti Peygamber de Muhammedü'l-emîn unvanı ile anılırdı. Cebrâilin sıfatı olan Emîn, senin de sıfatın olmuştur. Onun için sana İlâhî fermanı Cebrail-i Emîn getirmiştir.

Kur'an-ı Azimü'ş-şan hilkatin esrarını insanlara Hakk'ın dilediği mertebede bildirir. Hakk'ın sırrı onunla keşfedilir. Cebrâil de Kelâm-ı Kadim'i Hazreti Peygambere tebliğ ediyor.

6) Sensen ol hâtim ki ref' etmiş cemî'-i hâkimi
Hâtem-i hükm-i nübüvvet tapşurup devrân sana

(Sen o son peygambersin ki devran sana nübüvvet hükmünün yüzüğünü takdim ederek bütün hâkimleri ortadan kaldırmıştır.)

Yani dinî ahkâmı ancak sen tebliğ edeceksin. Çünkü hükümdarlık alâmeti olan yüzüğü devran getirip sana vermiştir.

Yüzük yuvarlaktır. Devran (dönmek) ile aralarında ma'nâ yakınlığı vardır.

7) Ol kadar zevk-i şefâ'at cevher-i zâtunda var
Kim gelür arz-ı hatâ ma'nîde bir ihsân sana

(Zatının cevherinde, yaratılışında o kadar şefâ'at zevki vardır ki "şefâ'at etmekten o kadar zevk alırsın ki" kulun hata ve günahını arzetmesi hakikatta sana bir iyilikte bulunması demektir.)

Bir İran şâirinin şu beyti aynı mealdedir:

Sitâde hâce-i mahşer be intizâr-ı şefâ'at
Çi tîre-baht kesî an ki bî-günâh biyâyed

"Mahşer efendisi şefâ'at edeyim diye durmuş bekliyor. Mahşere günahsız olarak gelen, ne bedbaht insandır."

8) Mâh-ı nevdür yoksa sen kıldukda seyr-i âsumân
Kaldurub barmah getürmiş âsumân îmân sana

(Gökte yeni ay mıdır, yoksa sen mi'râcda gökleri gezip dolaştığın zaman gökyüzü parmak kaldırıp sana imân mı etmiştir.)

Yeni ay "hilâl" parmak şeklindedir. Ve namazda Kelime-i Şahadet getirirken, sağ elin şahadet parmağı kaldırılır. Hilâl gök yüzünün şahadet parmağına benzetiliyor. Burada tecâhül-i ârif san'atı vardır.

9) Yâ Nebî lutfun Fuzûlî'den kem etme ol zamân
Kim olur teslîm miftâh-ı der-i gufrân sana

(Ya Resulâllah, Allahın afv ve mağfiret kapısının anahtarı sana teslim edildiği o zamanda, yani mahşerde Fuzûlî'den lûtfunu esirgeme, ona çok lûtuf göster. Günahlarına şefâ'at et.)

Bu beyti ile Fuzûlî günahlarının çokluğuna işaret ediyor.

7. GAZEL

1) Kâr-ger düşmez hadeng-i ta'ne-i düşmen mana
Kesret-i peykânun etmişdür demürden ten mana

(Düşmanın kınama, ta'n oku bana tesir etmez. Çünkü bana o kadar ok attın ki onların temreni "demir ucu" bende demirden bir ten vücuda getirmiştir.)

Demirden ten zırhtır. Zırha demir ok işlemez.

Fakat düşman kimdir, niçin ta'n eder, sevgilinin attığı oklar nedir?

Dikkat edilirse buna dair hiç bir işaret yoktur. Bunu biz düşünüp bulacağız. Bu edebiyatta yerleşen bir tasavvuf kültürü vardır. Bu kültüre istinat eden şâir, her şeyi söylüyor.

Düşman, kendi tasavvufî akidesini anlamayıp, onu cemiyet nizâmına aykırı hareketlerinden dolayı kınayanlardır. Hakiki sevgilinin attığı oklar, kâinattaki her güzelliğin âşiktaki tesiridir. Her biri ayrı ayrı bir güzellik göstererek ayrı bir hasret getiriyor. Çünkü sevgili erişilmezdir. Ve şâir bu aşk oklarının vücudunu demirden bir zırha bürüdüğünü yani bütün varlığı ile âşık olduğunu anlatıyor. Böyle bir insana düşmanın kınaması hiç tesir eder mi?

2) Eymenem seng-i melâmetden kim alub çevremi
Oldu zencîr-i cünûn bir kal'a-i âhen mana

(Aynı şekilde melâmet taşı da bana tesir etmez. Ona karşı emniyetteyim. Çünkü cünûn zinciri çevremi sarmış ve demirden bir kale vücuda getirmiştir.)

Melâmet ve cünûn kelimeleri tasavvufî izahımızı teyid ediyor. Cemiyet nizamı dışına çıkan, deli demektir. Zincire vurulur. Demir kale içine de melâmet taşları işlemez. Bu beytin temeli kalelere mancınıklarla atılan taşlardır.

3) Andanam rusvâ ki seylâp-ı sirişküm çak eder
Zahm-ı tîğun kanı geydürdükçe pirâhen mana

(Aşkının kılıcı ile açtığın yaralardan akan kan bana "kandan" bir gömlek giydirdikçe, gözümden akan gözyaşı seyli onu parçalıyor. Yani kanı gideriyor. Bu suretle kandan gömlek parça parça oluyor. İşte bu yüzden âleme rezil ve rüsvâ oluyorum.)

Vücutta kan, madde hayatının devamını temin eder. Aşkın kılıcı kanımı akıtarak beni maddeden temizliyor ve vücudumu kana buluyor. Bu sevinilecek bir şeydir.

Gözyaşı eğer su gibi berrak akarsa masiva için akıyor demektir. Vücuttaki masiva için akan gözyaşı maddeden temizlenmeyi ifade eden kanı silip götürüyor ve beni bir taraftan maddeye, masivaya götürdüğü, bir taraftan da parça parça gömlekle kaldığı için beni âleme rüsvâ ediyor.

Mütemadiyen gözyaşı döküyorum demek istiyor.

4) Dem-be-dem şem'-i cemâlünden münevver olmasam
Ey gözüm nûru gerekmez dîde-i rûşen mana

(Eğer her ân senin güzelliğinin mumundan aydınlanmasam ey gözüm nûru, bana aydınlık yani gören gözün hiç lüzumu yoktur.)

Çünkü bu göz yalnız masivayı gören gözdür. Hakk'ın onlarda tecelli eden nûrunu yani onların Hakk'ın bir zuhur yeri olduğunu göremez ise o gözün lüzumu yoktur. Çünkü göz bunun için yaratılmıştır. Ey gözüm nûru demesi bir Hadîs-i Şerife işarettir.

"*El-abdü yetekarrabu ilâ bi'n-nevâfili...ilh*" Bu Hadis-i Şerifte "Nafile ibadetlerle bana yaklaşan kullar, benimle görür benimle yürür" buyuruyor.

Nafile ibadetler farz, vacib ve sünnetin emrettiği ibadetler dışında fazladan edilen ibadetlerdir. Gözümdeki nûr, Hakk'ın nûrudur demek istiyor.

5) Hiç meskende karârum yokdurur ol zevkden
Kim kaçan hâk-i ser-i kûyun ola mesken mana

(Ne zaman senin diyarının toprağı bana mesken olacaktır? diye düşündüğüm zaman duyduğum zevk o derece heyecan vericidir ki, bir yerlerde duramıyorum.)

Tasavvufta mesken, makam demektir. Salik, yolcu ma'nâ ve ruh âleminde türlü makamlardan geçer. Hâk-i ser-i kûy, sevgilinin diyarıdır. Bu tasavvuf ıstılâhında "*makam-ı ubudiyet*"tir. Ne zaman senin hakiki kulun olmak saadetine ereceğim diye korkumdan hiç bir makam-ı mânevîde duramıyorum diyor. Kulluk makamı, en yüksek makamdır. Zira Hazret-i Peygamber, Allah'ın, evvelâ kulu ve sonra resulüdür. Kelime-i Şahadette şu şekilde ifade edilir:

"*Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedi enne Muhammeden abduhu ve resûlühu*"

Allah'a kulluk, risaletten daha yüksektir.

6) Başda bir serv-i semen-ber vaslınun sevdası var
Sûd kılmaz bâğ-bân nezzâre-i gülşen mana

(Başımda bir beyaz gül göğüslü, servi boylunun sevdası var. Ey bahçevan gül bahçesini seyretmenin bana faydası yoktur.)

Serv: vahdet, gül, kesrettir. Serv-i semen-ber, kesret içinde vahdettir. Semen, beyaz güldür. Aynı şeyi Galip'te: Serv-i gülfürûş şeklinde görürüz ki, kendini kesret şeklinde gösteren vahdet demektir.

Serv, elif ve sayı olarak bir "1" şeklindedir. Gül ise çok yapraklı olduğu için kesrettir. Yine Fuzûlî'nin şu beytinde gül ve serv karşılaştırılır.

Ey gül ne aceb silsile-i müşg-i terin var
Vey serv ne hoş cân alıcı işvelerin var

Bu beytin izahı hulâsa olarak şudur: Hakk'ın kesret ve vahdet halinde görünüşü.

Hâmid, aynı şeyi nûr ve zulmet ile ifade ediyor. Nûr vahdet, zulmet ise kesrettir.

Durur bir kibriyâ-yı bî-nihâyet nûr u zulmette
Berâber cümle mevcûdat ü eşyâ hep muhabbette

Fuzûlî, ben kesrete bürünmüş bir vahdete erişmek istiyorum, Ey bahçevan, bu kesret âlemini seyretmek bana bir fayda sağlamaz. Ben gülü değil, güle bürünen servi görmek istiyorum.

Nevayî'de de aynı şeyi görüyoruz.

Gülni serv üzre hayâl ettim könül bostanıda
Rast aytay

Burada rast, doğru kelimesi serve; ziba güzel kelimesi de güle aittir.

Bir de serve gül aşılarlar. O gül servden gıdasını alır, büyür ve servi sarar. "Serv-i gül-endam" budur.

Birinci mısrada sevda aynı zamanda "sûda" okunur. Ticaret ma'nâsınadır. İkinci mısradaki "sûd" da fayda ve kâr ma'nâsınadır. İki kelime arasında cinas vardır.

7) Ey fuzûlî odlara yansun bisât-ı saltanat
Yegdür andan Hak bilür bir gûşe-i külhan mana

(Ey Fuzûlî, saltanat yaygısı yani yatağı ateşlere yansın. Allah bilir bana bir külhan köşesi ondan daha iyidir.)

Saltanatı bir yaygı, yatak, uzanacak yere benzetiyor. Saltanat dünya zevkleridir, masivadır. Bu dünya zevkleri ateşlere yansın, mahvolsun. Yemin ederim ki, oturmak ve içinde yaşamak için bana bir hamam külhanı ondan daha iyidir.

Hamam külhanı bir çöplüktür. Hamamın içinde olduğu için sıcaktır. Serseriler, yeri yurdu olmayanlar, kışın sıcak olduğu için orada barınırlar. Külhanbeği tabiri oradan gelir.

Maddî zevkleri, yanan bir külhanda yaşamak uğruna terk ediyor. Burada yanmak, aşk ateşi ile yanmaktır.

Dikkat edilirse bir gül bahçesi kıpkırmızı rengi ile ateşe benzer. Külhan kelimesinde "gül" ve "kül" vardır. "Han" edatı, mekân edatıdır. Böyle alırsak külhan, gülhan yani gül yeri ve bahçesi ma'nâsına da gelir. Bu Fuzûlî'nin san'at yoludur ki, bir anda kat'iyyen farkına varılmaz.

"Hak bilir" yemini de iki ma'nâyadır:

1. Yemin. Allah bilir ki böyledir. Vallahi ile aynı ma'nâdadır.

2. Bilür fi'l-i muzarî, ism-i fâil yani "bilen" ma'nâsınadır. Hakk'ı tanıyarak içinde yaşayan çöplük köşesi demektir.

8. GAZEL

1) Ey melek sîmâ ki senden özge hayrandur sana
Hak bilür insân demez her kim ki insandur sana

(Ey melek yüzlü ki, senden başka "herkes" sana hayrandır. Allah bilir, insan olan sana insan demez. "Melek der")

Bu beyti izah etmeden evvel bu dünyanın tasavvufî cephesine dair birkaç söz söylemek zarureti vardır.

Tasavvufta hüsn-i mutlak, tek var olan Hakk'tır. Güzellik insanda tecellî eder. Çünkü insan, bütün varlığı ile, ancak insanda tecelli eden güzelliğe bağlanır. İnsanda ise Hakk'ın güzelliği tecelli eder. Tasavvuf ile alâkadar olan Dîvân Edebiyatı şâirleri bir insan güzelliğine karşı aşklarını söyledikleri zaman onun şeffaf varlığından geçip güzelliğin hakiki sahibi olan Allaha tevveccüh ederler. Buna dair şiirlerinde ekseriya bir ip ucu bulunur. Bunlara çok dikkat etmek icap eder. Sevgililer hemen daima mücerrettir. Bazı şâirlerde bilhassa tarikata uzak olanlarda mecazî aşk terennüm edilir. Fakat o da gayet ihtiyatlı ve afifâncdir. Bu gibi incelikleri uzun bir iştigal neticesinde görebilmek kabildir. Şimdi beyti ele alalım:

Melek kelimesinin hakiki ma'nâsı kudrettir. "Ey kudret şeklinde bize

kenedisini gösteren" suretinde alırsak bu hakiki güzel olan Allah'tır. Çünkü kendinden başka herkes ona hayrandır.

Melekler, ecsâm-ı lâtife-i nûrâniyedir. Yani maddeden mücerret nûr şeklinde varlıklardır. Kur'ân-ı Kerim'de Allah yerlerin ve göklerin nûrudur...*(Allahü nûrü's- semâvati ve'l-arz... ilh Sure 24, Ayet 35)*

Sonra meleklerde yemek, içmek, erkeklik, dişilik yoktur. Yani insanlara benzemezler.

Seni görenler eğer insan ise yani şuur, idrak ve irfan sahibi iseler "Allah bilir ki" yemin ederim ki, sana insan demezler.

Fuzûlî burada da "Hak bilür"i iki ma'nâda kullanılıyor:

1. Yemin ederim ki, Allah bilir ki

2. Sana insan demez, seni Hak olarak bilir ve tanır.

O halde anlaşılıyor ki, Fuzûlî'nin bir iki karine ile söylemek istediği melek-sima sevgilinin, Hüsn-i Mutlakın bir tecellisi olduğudur. Dîvân şâirleri melek, peri, insan, hûri kelimeleriyle tenasüp san'atı yaparlar. Burada da insan ile meleği bir arada zikrediyor.

2) Vermeyen cânın şana bulmaz hayât-ı câvidan
Zinde-i câvid ana derler ki kurbandur sana

(Sana canını vermeyen ebedî hayata erişemez. Ebedî diri ona derler ki sana kurbandır.)

Can madde hayatının devamını sağlar. Bu maddî hayatı sana vermeyen Yani kendini Allah'ta yok etmeyen, fenâfillâha erişmeyen ebedî hayata nail olmaz. Çünkü fenâfillâhın neticesi bekabillâh yani Allah ile bâkî olmaktır. Ebedî diri, Allah'a kurban olan, bir ma'nâda onun yolunda kendini yok eden bir ma'nâda da Allah'a yakın olandır. Çünkü kurban, hakikatta yakınlık demektir. Şimdi melek-sima'nın siması meydana çıkıyor.

3) Âlemi pervâne-i şem'-i cemâlün kıldı ışk
Cân-ı âlemsin fidâ her lâhza min candur sana

(Aşk bütün âlemi güzelliğinin mumu etrafında pervane etmiştir. Sen âlemin canısın, her lâhza bin can sana feda olsun.)

O kadar güzelsin ki âlem senin güzelliğinin mumu etrafında pervane gibi dönüp o ateşte kendini yok etmek, yakıp mahvetmek istiyor.

Âlem bir bedense, onun canısın. Hayatı, varlığı senden alıyor. Yani Vacibü'l-vücutsun. Böyle olunca her lâhza sana bin can fedadır. Çünkü Zat-ı Hakk'ın kendisi cân-ı âlemdir. Can esasen onundur. Her lâhza bir pervane ateşe düşüp yanıyor. Âlem de pervane gibi dönüyor.

Dîvân Edebiyatında mumun fitili candır. Çünkü yanan odur. Güzellik bir mum, yanan fitili sensin demek istiyor. Fuzûlî:

Yandı cânum hicr ile vasl-ı ruh-ı yâr isterem
Derdmend-i fürkatem dermân-ı dîdâr isterem

Beyti ile mumu tasvir ediyor. Mum sabaha kadar yanar, güneş doğunca söner. "Ruh-ı yâr" sevgilinin yanağı ise güneştir. Hak gelince bâtıl gider. Güneş doğunca benlik mumu söner, ölür.

4) Âşıka şevkunla cân vermek inen müşkil degül
Çün Mesîh-i vaktsen cân vermek âsandur sana

(Hararetli, içi yanan bir aşkla canını sana vermek o kadar müşkil değildir. Çünkü vaktin İsasısın âşıka can vermek sana kolaydır.)

Aşkla içi yanan âşık, sana kolayca canını verir. Mademki sen vaktin İsasısın ve isanın mucizesi de ölüyü diriltmektir, âşık s ana kolayca can verir. Tasavvufta var olan tek, Vacibü'l-vücuttur. İsa ise onun bir mazharıdır. Allah'ın ihyâ sıfatına mazhar olmuştur. Bu melek-sima da Allah'ın güzelliğinin bir mazharıdır. Bu güzel, İsa gibi âşıka tekrar kolayca can verir, onu diriltir. Bu suretle âşık bekabillâha erişir.

5) Çıkma yârum geceler ağyar ta'nından sakın
Sen meh-i evc-i melâhetsen bu noksandur sana

(Ey sevgilim, geceleri sokağa çıkma, çünkü başkaları sana ta'n ederler, kötü söylerler. Sen güzelliğin en yüksek noktasında bulunan bir aysın, bu senin için noksandır.)

O zaman geceleri gezenler hoş görülmezdi. Herkes güneş batınca evine çekilirdi. Hele gece gezen bir sevgili, bir güzel olursa.

Bu beytte yârum, sevgilim kelimesi "yarım" olarak da okunur. O zaman iki ma'nâsı vardır:

1. Gece yarıları

2. Geceleri yarım olarak.

Gece çıkmak dahi hoş görülmeyen bir şey olduğu halde, gece yarısı çıkmak herkesin kötü yorumuna maruz kalmaktır.

Güzelliğin evcinde yani en yüksek noktasında olan ay bedr-i tamdır, dolun aydır. Bedr-i tam ise akşamdan doğar, gece yarısı doğmaz. Bedr-i tam gece yarısı yarım olarak görünürse muhakkak husuf vardır. Yani ay tutulması. O zaman görenler gürültü yaparlar, teneke çalarlar, taş atarlar. Ağyar ta'nı budur. Ta'na uğramak ve bedr-i tamın yarı görünmesi bir noksandır. Zaten dolun ay gece yarısı çıkmayacağı için bu lüzumsuz bir istektir.

Fuzûlî, bu beyitte sevgilinin bedr-i tam olduğunu yani Hakk'ın güzelliğini mümkün olan en tam şekilde aksettirdiğini söylemek için gece çıkmak hadisesini bir bahane olarak kullanıyor.

6) Pâdişâhum zulm edüb âşık seni zâlim demiş
Hûb olanlardan yaman gelmez bu bühtandur sana

(Padişahım, âşık sana zulüm isnad ederken kendisini zulmetmiş. Güzel olanlardan kötü şey gelmez. Bu sana iftiradır.)

Âşık sevgilisinde Hakk'ın güzelliğini görmezse, sevgiliden gelen cevir ve cefayı zulüm telâkki eder. Bu suretle iyiye kötü dediği için kendisi zâlim olur. Çünkü Hak, aynı zamanda hayr-ı mutlaktır. Ondan gelen cefa dahi olsa bir ihsandır.

Güzellerden kötü şey gelmez. O halde Hak'tan gelen her şey güzeldir. Kur'an-ı Kerim'de müteaddit yerlerde "*Allah adildir, zulmetmez*" buyuruluyor. Onu teslimiyet ve rıza ile karşılamak lâzımdır. Nitekim Fuzûlî bunu takip eden beytte bunu söylüyor.

7) Ey fuzûlî hûb olanlardan tegâfüldür yaman
Ger cefâ hem gelse anlardan bir ihsandur sana

(Ey Fuzûlî, güzeller âşıkları görüp tanımamazlıktan gelir, onlarla hiç alâkadar olmazlarsa asıl bu kötüdür. Onlar tegafül etmeyip cefâ etseler sana bir ihsandır.)

9. GAZEL

1) Câm içre mey ki dâ'ire salmış habâb ana
Âyînedür ki aks salur âfitâb ana

(Kadeh içinde şarap ki, su kabarcığı bir daire şeklinde üzerini kaplamıştır. Güneşi aksettiren bir aynadır.)

Bu beyti sadece bir şekilde anlarsak hiç bir şey anlamamış oluruz. Şarap kadehi, içi aşk ile dolu bir gönüldür. Câm-ı Cem odur. Üstünü kaplayan habab ise aşkın coşmasından, şarabın köpürmesinden meydana gelmiştir. Yuvarlak ve şeffaftır. Ayna şeklindedir. Eskiden aynalar hep yuvarlak tasavvur edilmiştir. Ve güneşin aksini almış gibi parlamaktadır.

Aşk ile köpüren bir gönül, habab gibi şeffaf ve saftır. Ancak bu gönüle Hak tecelli eder.

Câm ile ayna bir araya gelince de "Câm-ı Cem" ve "Âyîne-i İskender" olur ki, bu âşıkın kalbidir.

2) Zâhid su'âl ederse ki meyden nedür murâd
Bizde safâdur anda küdûret cevâb ana

(Meyden muradınız nedir diye soran zâhide şu cevap verilir: Bizde safvet ve temizlik, onda bulanıklık.)

Fuzûlî burada zâhidi karşısına alınca "mey" in aşk-ı İlâhî olduğu meydana çıkar. Hakiki aşk kalbi masivadan temizler, köpürür, üzerindeki su kabarcığı temiz, şeffaf bir ayna hâlini alır.

3) Kan yaş töküp yanında döner âteşün kebâb
Ma'şûka benzer âteş ü âşık kebâb ana

(Kebap ateş üzerinde iken kanlı suyu, yağı ateşin üzerine damlar. Şâir, kan yaş döküp sevgilinin yanında dönen âşıkı kebaba, ateşi de sevgiliye benzetiyor.)

Âşık kan yaş dökerken içindeki kanı, maddeyi akıtıyor ve pişiyor, yani olgunlaşıyor.

Kebap pişirilirken çevrilir. Mevlânâ'nın:

Ham bûdem, puhte şüdem, sûhtem

"Ham idim, Piştim, yandım" mısrası bunu ifade eder.

4) Eyler gönülde eşk hatun şevkini füzûn
Oddan çıkar buhâr saçıldukca âb ana

(Gönülde, gözyaşı, yüzündeki ayva tüylerine karşı duyduğum hararetli aşkı artırır. Nasıl ki ateşin üzerine su döküldükçe buhar çıkar. Buhar sıcak ve yakıcıdır.)

Evvelâ kırmızı yanak ateşe, ayva tüyleri ise bir buhara benzetiliyor. Ateşe dökülen su gözyaşıdır. Lâkin hakikatta Fuzûlî'nin bu basit teşbih altında söylemek istediği şudur:

Su halîndeki gözyaşı masiva için dökülen gözyaşıdır. Yanak vahdettir. Bu gözyaşı onun üzerine döküldükçe vahdet üzerindeki kesrete duyulan aşk artıyor. Hat, vahdet üzerindeki kesrettir. Zülf tamamen kesrettir.

Bu, tasavvuf ıstılâhına göre "*berzah-ı kibriyaî*" Allah'a götüren dar yoldur. Çünkü hat kesrettir. Bununla beraber, altındaki vahdet-i kibriyayı bulacaktır. Bu ise güçtür. Hem kesretin zevkini tadacak hem de altında vahdeti sezeceksin, duyacaksın.

5) Çeşmün marîzi oldu gönül lâ'lüne yetür
Renc-i humâra düşdü devâdur şarâp ana

(Gönül gözünün hastası oldu. Onu dudağına ulaştır. Humar, başağrısına tutuldu. Onun ilâcı şaraptır.)

Göz, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, insanı masivaya çeken en kuvvetli bir semboldür. Ve ma'nâ yolunda önünü kesip onu hastalandırır. O zaman ilâç, dudaktır. Dudak, fenâfillâhtır. Bu da aşk ile olur. Fuzûlî, gönül masivaya meyledip hasta oldu, onu dudağına yani fenâfillâha eriştir diyor.

Bu beytte zâhiren mahmur göz ile, şarap renginde kırmızı dudak tavsif ediliyorsa da hakikatta tamamen tasavvufîdir. Göz daima hasta eder, lâ'l tedavî eder.

Nesimî de şöyle diyor:

Ey ay yüzündür Vedduhha Velleyl imiş saçun kara
Lâ'lin mana dârü'ş-şifâ oldur ki rencûr olmuşam

Kadı Burhaneddin'de de şu beytleri görüyoruz:

Gözi uyur lâ'l söyler severem
Fitne hufte bahtı bîdâr isderem

....

Göziyile ki gönül hastadur devâm umaram
Tabîb bilmedi nabzı devâyya saldı bini

....

Gözün egerçi zulmini irürdü gâyete
Umum budur lebün ile bî-dâd ola

....

Gözündendür gönül mecrûh u hasta
Ne çâre çünki lâ'lündür hakîmi

Dudak bahsinde Usulî'nin şu gazelini unutmamak lâzımdır:

Câm-ı lâ'lündür demâdem cânı medhûş eyleyen
Kana kana kanını bî-dillerin nûş eyleyen
Ey lebi câmın ıraklardan lebâleb arz idüb
Şevk ile cân-ı ulü'l-elbâbı bî-hûş eyleyen
Kâse-i ser hecr ile peymâne-i hâk oldı gel
Hey bizümle ahd ü peymânım ferâmûş eyleyen
Her ne yüzden gözlese dîdârdan mahrûmdur
Cân gözine perde-i pindârı rû-pûş eyleyen
Ey Usûlî lutfını kahr içre kılmış ta'biye
Nûr-ı subhı zulmet-i şâma hem-âğuş eyleyen

6) Teklîf-i cennet eyleme kûyunda gönlüme
Çün cennet ehlidür ne verürsen azâb ana

(Ben senin diyârında iken bana cenneti teklif etme. Mademki senin diyârındadır, senin diyârın ise cennettir. Gönlüm o cennet içindedir, niye bu teklifi ederek ona azap veriyorsun.)

Sevgilinin mahallesi, âşıka cennettir. Burada ise sevgili, hakiki sevgili olan Allah'tır. Çünkü ancak Allah cenneti teklif edebilir. Ben senin diyârında olduğumu idrak ediyorum ve bu idrak cenneti içindeyim. Eğer bana cenneti teklif edersen bu idrake sahip olamayanların aradıkları cennetin bana teklif ediyor ve bana azâp veriyorsun. Ben senin rızanı, seni istiyorum, cenneti değil. Yârin mahallesi vahdet diyârıdır. Yine Fuzûlî şöyle der:

Hûr-ı ayn ü ravza-i Rıdvan hevâ-yı nefsdür
Nefsden geçmişdir ol senden rızâ ister hemîn

"Güzel gözlü hûriler, Rıdvanın bahçesi yani cennet, maddî hayattaki nefsin istekleridir. Fuzûlî nefsten geçmiştir. Ancak senin rızânı ister."

Ahiret hayatında azâp, cehenneme mahsustur. Sensiz cennet bana cehennemdir, demek istiyor.

7) Mesdûddur Fuzûlî'ye meyhâneler yolu
Yâ Râb hidâyet eyle tarîk-i savâb ana

(Fuzûlî'ye meyhaneler yolu kapanmıştır. Ya Rabbi ona doğru yolu göster.)

Bu doğru yol, kapalı olan meyhaneler yoludur. İlâhî aşk yoludur. Ya Rabbi Fuzûlî'ye bu yolu göster.

10. GAZEL

1) Dôstum âlem senünçün ger olur düşmen mana
Gam degül zîrâ yetersen dôst ancak sen mana

(Dostum, senin için âlem bana düşman olsa hiç gam yemem. Zira dost olarak bana ancak sen yetersin.)

Fuzûlî, bu gazelinde mecazî güzel aşkında yine hakiki güzele teveccüh ediyor. Âlemin âşıka düşman olması belki sevgilisini kıskandıklarından dolayıdır. Fakat âlemin bir kişiye bir güzeli kıskandığından dolayı düşman olması ma'nâsız bir şeydir. Ancak senin aşkın yüzünden âlemin hazmedemeyeceği hareketlerde bulunuyorum; onları kendime düşman edecek aykırı sözler söylüyorum. Bu yüzden âlem bana düşman oluyor demek istiyor. O zaman izah doğru olur.

Zannederim ki Fuzûlî, yetersin dost ancak sen bana demek için düşmandan bahsediyor. Ve bu tezat san'atını yapıyor. Hakiki dost yalnız Allah'tır.

2) Işka saldum men meni pend almayub bir dôsttan
Hîç düşmen eylemez anı ki etdüm men mana

(Dost nasihatını dinlemeyip ben kendimi aşka saldım. Benim kendime ettiğimi hiçbir düşman yapamaz.)

Yine Fuzûlî, dost ve düşman tezadından istifade ediyor. Zahiren benim kendime ettiğim kötülüğü hiçbir düşman bana yapamaz diyorsa da, hakikatta hiç bir düşman benim bana ettiğim iyiliği yapamaz diyor. Çünkü düşman elbette iyilik yapmaz. Dost, insanı ıstıraptan korur, aşkın belâlarına düşmesini istemez. Ona nasihat eder. Bu, Fuzûlî akidesine göre iyilik değildir. Çünkü aşk belâsı, onun can attığı şeydir. Düşman da onun en iyi yol olan aşka düşmesini istemez. Ben aşk yolunu tutmakla kendime öyle iyilik ettim ki, bunu elbette düşman yapmaz demek istiyor.

Fakat Fuzûlî'nin bir taraftan da söylemek istediği şudur: Dostum,

seni sevdiğim için âlem yani masiva bana düşman haline geldi. Masivayı düşman olarak görüyorum. Fakat bundan üzülmem. Çünkü dost olarak bana sen kâfisin.

Hakk'ı sevene masiva düşmandır. Çünkü onu vahdet yolundan çevirmeye çalışır. Masiva, madde insanı Hak'tan ayırır. Fakat bir tek dost, Hak vardır ki ona inanınca bütün masiva onun içinde erir.

Bunlar üzerinde düşünerek şairin zekâsının nerelere kadar uzandığını görmemiz lâzımdır.

3) Cân ü ten oldukca menden derd ü dâğ eksük degül
Çıksa cân hâk olsa ten nî cân gerek nî ten mana

(Can ve ten "madde" bende oldukça dert ve gam eksik değildir. Kâşki can çıksa, ten toprak olsa... Çünkü bana ne can, ne ten gerektir.)

Bu beytte Fuzûlî, gûyâ tamamen yok olmak istiyor görülür. Çünkü can ve ten maddedir. İnsan bunlardan sıyrılmadıkça Hakk'a yaklaşamaz. Bu ölüm, asıl ölümden evvelki ölümdür. Can ve tenin yani nefsin bütün istekleri birer dert ve gam kaynağıdır. Fuzûlî can ve tenden kurtulmak isterken hayattan ayrılmak istemiyor. Onun asıl değer verdiği gönüldür. Hakiki idrak merkezi olan gönülden can ve ten isteklerini çıkarmak istiyor. Yani masivadan elini çekmek istiyor.

4) Vasl kadrin bilmedüm fürkat belâsın çekmeden
Zulmet-i hecr etdi çok târîk işi rûşen mana

(Ayrılık belâsını çekmeden visâlin kadrini bilmedim. Bu ayrılık karanlığı, bana çok karanlık işi aydınlattı.)

İnsanlar bir visâl bezmi olan "Elest Bezmi"nden ayrılıp dünyaya, anasır âlemine gelmişlerdir. Fuzûlî, ben bu Hak'la beraber olmanın kadrini ayrılıktan sonra bildim. Leylâ ve Mecnûn mesnevisi mukaddimesinde de anasır âleminde makam tutup evvelki makamını unuttuğunu söyler.

Mesnevi-i Şerif'teki "neyistan" da Bezm-i Elestir. Mevlânâ oradan ayrıldıktan sonra ne ıstıraplar çektiğini anlatır. Lâkin anasır âlemine gelmek Allah'ı tanımak, kesret âleminde vahdet irfanına erişmek için lâzımdı. Ayrılık karanlığı, yani dünya hayatı çok karanlık işleri aydınlatmıştır, öğretmiştir.

5) Dûd ü ahkerdür mana serv ile gül ey bâğ-bân
Neylerem men gülşeni gülşen sana külhan mana

(Ey bahçevan benim için duman servi, ateş de güldü. Ben gülbahçesini istemem. Gül bahçesi sana, külhan da bana.)

Gül bahçesinde servi ve gül vardır. Fuzûlî için servi, yanan göğsünden yükselen duman; gül ise kıpkırmızı kor halindeki ateştir. O, aşk ile yanmak istiyor. Bir külhanda yanan ateşin dumanı onun için servi, ateş ise güldür.

Gül, kesret, masivadır. Başka bazı yerlerde Fuzûlî gülü kesret, servi vahdet olarak alır. Çünkü servi "elif" ve sayıda da "1" şeklindedir.

6) Gamze tîğin çekdi ol mâhı olma gâfil ey gönül
Kim mukarrerdür bugün olmak sana şîven mana

(O ay gibi güzel, yan bakış kılıcını çekti ey gönül, gafil olma. Bu gün mahakkak sen öleceksin, ben de sana ağlayacağım.)

Gamze, yan bakış; kaş, göz ve kirpiğin müşterek hareketleridir ki, âşıkta ma'nâyı öldürür. Yani gönlü öldürür, canı değil. Yalnız göz bile insanı masivaya çeker, ma'nâsını öldürür. Gamze ise bütün öldürücü âletleri temsil eder.

Ey gönül, o Allah'ın güzelliğini aksettiren güzel, seni masivaya çekmek için bütün öldürücü âletleri sana tevcih etmiş. "kaş: yay, kirpik: ok, göz: katil." Aklını başına al zira bu gün sen öleceksin, ben de manevî idrak merkezim olan, beni vahdete, fenâfillâha götürecek olan gönlüm öldü diye sana ağlayacağım.

7) Ey Fuzûlî çıksa cân çıkmam tarîk-i ışkdan
Reh-güzâr-ı ehl-i ışk içre kılun medfen mana

(Ey Fuzûlî, canım çıksa dahi ben aşk yolundan çıkmam. Beni âşıkların yolu üzerine gömünüz.)

Can maddedir. İnsandan madde çıkınca zaten fenâfillâha erişmiştir. Ve tabiatiyle aşk yolundan çıkmaz. Görünüşte canım çıksa dahi aşk yolundan çıkmam diyerek muhal bir şey söylüyor veya aşk yolundan çıkmamayı taahhüt ediyor gibi görünürse de, bu tasavvuf yolunda en tabiî bir haldir. Muhal olan halk dilinde canın çıkması ile her şeyin biteceği inancı vardır. Öldükten sonra nasıl yoldan çıkmama iradesine sahip olur gibi düşünülürse de onu kendi söylüyor: Âşıklar yolu üzerine defnedilince o yoldan zaten çıkmaz.

11. GAZEL

1) **Kemâl-i hüsn verübdür şarâb-ı nâb sana**
Sana halâldür ey muğ-beçe şarâb sana

(Halis şarap sana güzellik kemâlini vermiştir. Ey güzel ve genç sâkî, sana şarap helâldir.)

Ey Hrıstiyan güzeli sâki, sana karşı duyulan halis aşk, sana güzelliğin kemâlini vermiştir. Şarap-ı nâb, halis şarap masivadan temizlenmiş bir aşktır.

Hüsn ise sevgilide kemâlin toplanmasıdır. Buna "cem'iyyet-i kemâl-i mâ'şuk" derler.

Sana karşı duyulan halis aşk helâldir.

Şarap İslâmiyet'te haramdır. Şarabı helâl addetmek ise küfrdür. Bunu Fuzûlî elbette yapmaz. Fakat dikkat edilirse Fuzûlî haklıdır. Çünkü şarap Hristiyanlıkta helâldir. Onun için Fuzûlî, iki defa "sana" diyerek yalnız ona helâl olduğunu söylüyor.

Tasavvuf ıstılâhında tersa, Hıristiyan merd-i ruhânî, ruhanî insandır. Çünkü Hazret-i İsa Ruhullah'tır. Tersa-bahçe, Hıristiyan çocuk ise gaybdan gelen ilhamdır: Vârid-i gaybî

2) **Seni melek göreli yazmaz oldu ışka günâh**
Velî yazıldı bu yüzden besî sevâb sana

(Melek yani kirâmen Kâtibîn, insanın iki omuzunda günah ve sevabını yazan melekler seni göreli aşkı günah yazmaz oldu. Fakat bu güzel yüzünden dolayı sana pek çok sevâb yazıldı.)

Burada melek seni göreli, bir de seni melek gibi göreli ma'nâsı vardır. Çünkü seni melek gibi görünce melekler yemek, içmek, erkeklik, dişilikten münezzeh varlıklar olduğu için onlara âşık olmak elbette günah olmaz. İkinci okunuşta ise seni, melek bu derece güzel görünce sana karşı duyulan aşkı günah yazmaz oldu, demek istiyor.

Bu beytte "bu yüzden" evvelâ bu sebepten, sonra da bu güzel yüzünden dolayı ma'nâsına gelir. Ve sen bu derece güzel olup, saf aşk ilham ettiğin için sana çok sevap yazıldı diyor.

3) **Lebün su'âline vermez cevâb uşşâkun**
Su'âl olursa bu senden nedür cevâb sana

(Dudağın âşıkların sorusuna cevap vermiyor, bu senden sorulursa ne cevap verirsin?)

Evvelâ dikkat edilirse ikinci mısra da bir su'âldir.

Divan edebiyatında dudak ufaklığından dolayı yok gibidir. Bunun için şâir, cevap vermez demekle dudağın çok ufak olduğunu söylüyor.

Tasavvufta yine yokluğundan fenâfillâhtır. Âşıklar senin aşkınla fenâfillâha erişmek istiyorlar, fakat sen onları bu mertebeye ulaştıramazsın. Çünkü Hıristiyansın.

4) Cezâ gününde sorulmaz hatâlar eyledügün
Yeter fegân ile ben verdügüm azâb sana

(Hıristiyan olduğun için kıyamette, ceza gününde sana hataların sorulmaz. Çünkü ben o kadar ah ve figan ediyorum ki, sen elbette bundan azâp duyuyorsun. Bu azâp sana kâfidir.)

5) Meni kârarum ile koymaz oldun ey gerdûn
Yeridür âhum ile versem inkılâb sana

(Ey felek, bende huzur, karar bırakmadın. Ahım ile sana inkılâp versem, seni bir halden başka bir hâle koysam yeridir.)

Esasen, felek dönüyor ve tabiî olarak üzerindekiler de dönüyor. Fakat Fuzûlî bunu şöyle ifade ediyor. Bende huzur ve rahat bırakmadın. Şâir, ahı ile feleği nasıl döndürür? Bunun altında yel değirmeni vardır. Rüzgârla döner. Buna mazmun derler. Yani içinde olan şey Mazmunun mekanizması genişletilmiş bir isti'are-i mekniye, gizli isti'aredir. Ve ondan daha mühim olarak asıl tasavvur şudur:

Güneş doğarken veya batarken ufukta kızıllıklar içinde batar ve o zaman şu'aları ufkî değildir. Ufuk çizgisi üzerinde ve güneşin iki tarafında aşağı yukarı kırkbeş derecelik bir zaviye teşkil edecek derecede güneşi kucaklar. Bunun önüne (o) şeklinde olan (h) harfini korsanız eski yazımızla (ah) olur.

Sabah doğar geceyi gündüze çevirir; akşam batar gündüzü geceye çevirir. Bunun misalleri Fuzûlî'de çoktur. Bir tanesini zikredelim:

Benî candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhumdan murâdum şem'i yanmaz mı?

Kızıllıklar içinde batan güneş, "ah" tır. Felekleri yakıyor. Bu, güneşin batışıdır. Çünkü mumların yanmasını istiyor.

Burada 17. asır şâirlerinden Sabrî'nin şu beytini de zikretmeden geçmeyelim:

Çekmem ey Sabrî sipihre ben o tîğ-i âhı kim
Berk-i hırmen-sûz-ı horşîd-i dırahşân olmaya

"Ey Sabrî, ben feleğe ah kılıcını çekmem, meğer o kılıç bir yıldırım olup, parlak güneşin harmanını yakmasın."

Aynı asır, şâirlerinden Nayilî'nin şu beyti hayâl melekesinin o asırda nerelere kadar inkişaf ettiğini göstermek itibariyle çok şayan-ı dikkattir.

Âb-ı ruhunla edüb dilleri ser-germ-i âh
Dâmen-i zülfün sabâ şu'le-tırâz eylemiş

Bu beytte kelimelerin hemen hepsi tevriyeli yani iki manâyadır. Birinci ve ikinci ma'nâları ile ayrı ayrı hayâl manzaraları işlenmiştir.

Bahar rüzgârı yanağının suyu, parlaklığı ile gönülleri ah ve veha düşürüp, o ah ile kendinden geçirip, kafalarınızı kızdırıp onları zülfünün eteklerine sürmüş ve orada o yanan kafalar alevden bir etek süsü işlemişler.

Su bahar ile birleşirse sel olur. Fuzûlî bir gazelinde bahar ile seli şu şekilde ifade eder:

Gül-i ruhsâruna karşu gözümden kanlu ahar su
Habîbüm fasl-ı güldür bu ahar sular bulanmaz mı

Gül baharda açar. Alev alev gönülleri bu sel sevgilinin zülfünün eteklerine sürükler. Zülf o kadar uzundur ki, yerlerde sürünür.

Şu'le-tırâz, alev işlemeli demektir. Ve her yanan gönül orada alevden işlenmiş bir süs olur.

Sabâ, sabah ve bahar rüzgârı yüzünün güneş parlaklığı karşısında âşık gönülleri (ah) ile coşturup, onları yakıp ufuktaki doğan güneşe yükseltip, geceye benzeyen siyah zülfünün eteklerini alevle işlemiş. Bu manzara ufuk kızıllığıdır.

6) Safâ-yı cevher-i tîğinden umma kâm ey dil
Sağınma su vere ey teşne ol serâb sana

(Kılıcının cevherinin temizliğinden muradını alamazsın ey gönül, ey susamış bu serap sana su verir sanma.)

Sevgilinin aşk kılıcının cevheri hakikatta saf ve temizdir. Fakat o sana muradını vermez. Yani ey gönül, istiyorsun ki, onun aşkı seni öldürsün, masivadan alâkanı kessin. Bu olmaz. Çünkü kılıcının cevheri (ki kılıca verilen sudur) bir seraptır, bir görünüştür. Ey susamış, o sana su vermez. Kılıca verilen su da bir seraptır. Parlar fakat su değildir.

Yine tekrar edelim: Çünkü o Hıristiyandır. Nasıl ki leb (dudak) su'âle cevap vermezse, kılıç da öldürmüyor.

7) **Fuzûlî başuna ol serv sâye saldı bugün**
Ulüvv-i rif'at ile yetmez âfitâb sana

(Fuzûlî, o servi bu gün başına gölgesini saldı. Yani seni gölgesi içine aldı. Güneşin yüksekliği ne kadar yüksek olursa olsun sana ulaşamaz.)

Gazelin bütün ruhu buradadır. Hazret-i İsa Hıristiyanlara göre öldürülmüş, fakat Allah onu dirilterek göklere yükseltmiştir. Müslümanlara göre ise Hazret-i İsa öldürülmemiş ve asılmamıştır. Allah onu göklere yükseltmiştir. (Ve mâ katelûhu ve ma salebûhu bel rafaahu'llâh) Ayetinde (rafaahu'llâh) cümlesindeki rif'at, yükseklik Hazret-i İsa'ya adetâ alem olmuştur. Meselâ yine Fuzûlî'de:

İlm kesbiyle pâye-i rif'at
Arzû-yi muhâl imiş ancak
Iık imiş her ne var âlemde
İlm bir kîl ü kal imiş ancak

Kıt'asında ilim ile, İsa'nın tecerrüd mertebesine erişilmek muhal bir arzûdur. O mertebeye ancak aşk ile erişilir. Hazret-i İsa tecerrüt, himmet ve safâ-yı aşkın sembolüdür.

Ulüvv ile rif'at ikisi de yükseklik demektir. Fuzûlî rif'at ile Hazret-i İsa'yı kastediyor. Ulüvv kelimesini de İsa'nın yüksekliğini anlatmak için kullanıyor:

Hazret-i İsa hâlâ madde hâlinde dördüncü gökte yani güneş feleğinde yaşıyor. Kıyamete yakın Hazret-i Muhammed'in şeri'atı üzerine Mehdî olarak yere inecektir.

Nayilî'nin şu beyti İsa ile güneşin ve tecerrüdün münasebetlerini anlatır:

Âfitâbı dûr-bîn eylerse de görmez Mesîh
Ehl-i tecrîdin döşenmiştir firâşı bir yere

"Dünyadan elini, eteğini çekmiş insanların yatağı öyle bir yere döşenmiştir ki, İsa, güneşi dürbün yapıp baksa göremez. (O kadar yüksektir)"

Atayî "*Sohbetü'l-Ebkâr*" adlı mesnevisinde bunu şöyle anlatıyor:

Buldu İsâ ki hayât-ı ebedî
Hikmeti hikmet-i ilmiyye idi
İçdi sahbâ-yı tasavvufdan câm
Buldu ıtlâk-ı tecerrüdden kâm
Zâhir ü bâtını envâr oldı
Bedeni rûh-ı musavver oldı
Kıldı horşîd gibi çerhi makam
Oldı envâr-ı ma'arifle bekâm

Hikmet-i ilmiyye burada tababet yerinde kullanılıyor. Eskiden tabiblere hekîm denilirdi.

Hazret-i İsa'nın evvelâ ilmî vardı. Sonradan tasavvuf yolu ile tecride erişti ve masivadan elini eteğini çekti. Ancak üzerinde dünyaya ait bir iğne bulunduğu için güneş feleğinden yani dördüncü felekten yukarı çıkamadı.

Rif'at, âfitâb ile birleşince bunun mazmunu Hazret-i İsa'dır.

Serv, tasavvuf ıstılâhında Hakk'ın her şeyi istilâsıdır. Aynı zamanda tabiî olarak vahdettir ve Hak'tır.

"*Allah gölgesini nasıl uzattı görmedi mi?*" Ayetine dayanarak Fuzûlî:

Ey Fuzûlî Allah seni gölgesi içine aldı yani vahdete eriştin. İsa ne derece yüksek olursa olsun sana erişemez. Güneş dördüncü felekte, Hazret-i Muhammed ise arşa kadar yükselmiştir.

Netice olarak, ey Fuzûlî, sen bir Hıristiyan güzelinin aşkı ile fenâfillâha erişmek istiyorsun. O, seni yükseltemez. Sen, o servin vahdet gölgesine girdiğin için onun peygamberi Hazret-i İsa dahi senin mertebene erişemez diyor. Çünkü İsa hâlâ madde hayatı içindedir. Fuzûlî masivadan tamamen çekilip ölmeden evvel ölmek sırrına erişmiştir.

Bir de gölge olan yerde zaten güneş yoktur. Oraya ulaşamaz. (*Sûre-i Fürkan 25. Sûre, 45. Ayet gölge hakkında tafsilât vardır.*)

12. GAZEL

1) Riştedür cismüm ki devr-i çarh vermiş tâb ana
Merdüm-i çeşmüm düzer her dem dür-i sîr-âb ana

(Benim cismim dönen feleğin büktüğü bir iptir. Gözbebeğim, gözümün adamı her ân ona parlak inci dizer.)

Cism, vücut zayıflığından dolayı ipliğe dönmüştür. Zâlim çarhın dönemesi onu bükmüştür. Tâb, aynı zamanda ıstıraptan kıvranmaya da derler. "*piç ü tâb*" da olduğu gibi.

Gözbebeğim ona suya kanmış yani parlak inci diziyor. Bu inci gözyaşıdır.

Cismim zayıftır ve ben daima ağlıyorum, "her dem" terkibinden bu gözyaşının kanlı olduğunu anlıyoruz. Dem, kan ma'nâsınadır.

Fuzûlî, mecazî olsun, hakikî olsun daima aşk ile yanan, ağlayan bir şâirdir.

2) Sâye-i zülfün şebistânındadır şem'i ruhun
Nice yetsün kadr ile horşîd-i âlem-tâb ana

(Yanağının parlak mumu saçının gölgesinin yatak odasındadır. Dünyayı aydınlatan güneş, rütbe ve mevki, kadr ve itibar ile ona nasıl ulaşsın?)

Ruh "yanak", tasavvufta "*tecelli-i mahz*" yani vahdettir. Tamam tecellidir. Yanak parlaklığı itibariyle muma benzetiliyor. Mum gece yatak odasında yanar.

Zülf ise kesrettir. Siyah olduğu için gecedir. Vahdetin gece içindeki hâli gece karanlık yatak odasında yanan muma benzer.

Güneş dünyayı aydınlatır; ama gece hiç bir yeri aydınlatmaz. Yine burada Hazreti isa dahi kesret içinde vahdete erişememiştir demek istiyor.

3) Dürd-i derdidür safâ-bahş-ı harîf-i bezm-i ışk
Sâkîyâ çok etme teklîf-i şarâb-ı nâb ana

(Aşk meclisinin insanına safa veren dert şarabının tortusudur. Ey sâki, ona saf şarap teklif etme.)

Âşıklar ayrılık ıstırabı içinde zevk bulurlar. Fazlî, "*Gül ü Bülbül*" mesnevisinde bunu şöyle anlatır:

Eyleyen ışk nüktesin tavzîh
Vasldan hicri eylemiş tercîh
Ki olanlar mukîm-i kasr-ı visâl
Bilm-i hicr ile oldılar pâmâl
Lîk hicranla olanlar hem-dem
Oldı ümmîd-i visalle hurrem
Bana besdir gülün firâkı habîb
Nola olmazsa ger visâle nasîb
Behre-mendem çü derd ü mihnetle
Vasldan fâriğem o lezzetle

Fuzûlî, "*Leylâ ve Mecnûn*" undaki meşhur gazelinde:

Yâ Râb belâ-yı ışk ile kıl âşinâmeni
Bir dem belâ-yı ışkdan etme cüdâ meni
Az eyleme inâyetini ehl-i derdden
Yani ki çok belâlara kıl mübtelâ meni

Mecnûn'un ağzından dert ve belâyı ister.

4) Kâmet-i ham birle bir ehl-i kerâmetdür kaşun
Taş olubdur görgilen baş egmemiş mihrâb ana

(Kaşın, beli bükülmüş "ihtiyar" bir keramet ehlidir. Bak mihrap ona başeğmediği için taş olmuştur.)

Kaş mihraba benzetiliyor. Kaş kavis şeklinde olduğu için ihtiyar, beli bükülmüş bir keramet ehline benzetiliyor. Mihrap düzdür. Öne doğru eğilmiş olmadığı için o ehl-i kerametin önünde başeğmez vasiyettedir. Ve mihrap taştır.

5) Çeşmüni ehl-i nazar kasdına ta'yîn eyleyen
Tîr-i gamzenden müheyyâ eylemiş esbâb ana

(Gözünü, bakmasını bilen, her şeyin bâtınına nüfuz ederek bakan insanların yollarını kesmeye tayin eyleyen, yan bakışının okundan gözüne öldürücü yani yanıltıcı silâhlar vermiştir.)

Tasavvufta göz, sâliki madeye çeken en müessir silahtır. Göz yalnız değildir. Kaş, kirpik vardır. Bunların hepsi gamzede de vardır. Hak kendi

güzelliğini aksettiren güzelin gözüne âşıkları imtihan için onları kesrete götürmek vazifesini vermiştir.

Fuzûlî bir şair ve bir insan olarak güzelleri elbette sever. Fakat âşık olduğu güzelin hakikatta "*hüsn-i mutlak*" olan Hakkın bir mazharı olduğunu unutmaz.

6) Terlemiş ruhsâr ile hûblar açarlar gönlümü
Gör ne gülşendür ki âteşden verürler âb ana

(Güzeller, terlemiş yanakları ile gönlümü açarlar. Gör bu ne gül bahçesidir ki, ona ateşten su verirler.)

7) Silk-i ehl-i hâle çekmiş zâhidi eşk-i riyâ
Mis gibi kim sîm kadrin bidürür sîm-âb ana

(Zâhidin riyâkâr gözyaşı onu hal ehli olan âşıkların arasına getirmiş yani ehl-i hâl ipine dizmiş. Gözyaşı inciye benzetiliyor. Gümüş kadrini kendisine civanın bildirdiği bakır gibi.)

8) Ey Fuzûlî kalmamış gavgâ-yı Mecnun'dan eser
Gâlibâ efsâne-i Leylî getürmüş hâb ana

(Ey Fuzûlî, Mecnûn'un aşk macerasından eser kalmamış. Galiba Leylâ masalı onu uyutmuş.)

Mecnûn ölüp gitmiş, onun aşk macerasından eser kalmamış. O macerayı galiba Leylâ efsanesi unutturmuş.

Leylâ, Mecnûn'un maddî sevgilisi. Fakat bu bir masal kadar asılsız. Çünkü Leylâ'da leyl "gece" vardır. Gece siyahtır. Zülfe benzetilir. Zülf ise kesrettir. Kesret ise hadd-i zatında yoktur. Bir görünüştür. Masal, geceleri söylenir ve uyku getirir.

13. GAZEL

1) Işk etvârın müsellem eyledi gerdûn mana
Munca kim yeldi yügürdü yetmedi Mecnun mana

(Felek aşkın tavırlarını yalnız bana tahsis eyledi. Mecnûn o kadar koştu, çabaladı benim mertebeme erişmedi.)

Bu dönen felek, aşk, nasıl davranışları icap ettiriyorsa hepsini bize gösteredi ve herkes bunu teslim etti. Haklı buldu. Mecnûn, Fuzûlî'den asırlarca evvel geldiği için o kadar çalıştı çabaladı "koştu, yürüdü" fakat Fuzûlî zamanına tabiatiyle yetişmedi. Bir de aşk uğrunda o kadar çabaladı, aşk uğrunda Fuzûlî mertebesine erişmedi.

Gerdûn kelimesini Fuzûlî bilhassa kullanıyor. Felek dönüyor. Mecnûn da dönüp dolaşıyor. Ve dönen bir şey üzerinde iki şeyin birbirine yetişmesi kabil değildir. Burada Nevayî'nin şu beytini hatırlatmak faydalıdır:

Dilberi allıda Mecnûn nakd-i cân sarf etmedi
Ey Nevâyî aşk etvârı müsellemdür mana.

"Sevgilinin karşısında Mecnûn can parasını harcamadı. Yani canını vermedi. Ey Nevâyî aşkın icap ettiği davranışlar bana mahsustur. Bunu herkes teslim ve kabul eder."

Fuzûlî tamamen Nevâyî atmosferi içindedir.

2) Kıldı benden ref' teklîf-i namâzı mestlik
Saldı Hak bir neş'e-i câm-ı mey-i gül-gun mana

(Sarhoşluk benim üzerimden namaz mecburiyetini kaldırdı. Çünkü Hak bana gül renkli şarap kadehi neş'esi verdi.)

Sarhoş bir halde namaz kılınmaz. (Ve lâ tekrabü's-salate ve entüm sükârâ) Aynı zamanda Hak, ona gül renkli şarap kadehinin neş'esini, zevkini vermiş. Ve o kadehi daima içiyor. Bu zevki veren de Hak olduğu için Fuzûlî namaz mecburiyetinden kurtuluyor.

Yukarıda da söylediğimiz gibi burada neş'e, neş'et yani bitmek, vücuda gelmek ma'nâsındadır. Fuzûlî, ben gül renkli kadehten feyz almış, vücuda gelmiş bir insanım, demek istiyor.

Fuzûlî bütün zekâsını bu kelime üzerinde toplamıştır.

Aynı zamanda Hak beni gül renkli şarap kadehi şekline sokmuştur. Yani içimi aşk ile doldurmuştur. Bir kadeh, namaz ile mükellef değildir. Görünüşte Fuzûlî, şeri'ata tamamen aykırı bir söz söyler gibidir. Fakat bir neş'e kelimesi ile bu yanlış da'vadan kurtuluyor.

3) Bâğ-bân ger meyl kılmam servüne ma'zûr tut
Serveden yegrek gelir ol kâmet-i mevzun mana

(Ey bahçevan, eğer senin servine meyl etmezsem beni ma'zûr tut. O mevzun, ahenkli endam bana serviden daha iyi gelir.)

Serv tasavvufta vahdettir. "Bir" şeklindedir ve doğrudur. Eğilmez. Onun için "meyl kılmam" diyor. Sebebi de hakiki sevgilinin ona servden daha iyi gelmesidir. Yegrek kelimesine dikkat edilirse bunda esas kelime "yek" tir. Yek ise bir demektir. Servi onun birliğini kâfi derecede ifade etmiyor demek istiyor. "Mevzûn" kelimesiyle de Hakk'ın ef'alinde yani kâinat nizamında hüküm süren ahengi ve insicamı anlatıyor.

4) Dostlar kan yaş töküb kıldı meni rusvâ-yı halk
Veh ki düşmen çıkdı âhır dîde-i pür-hun mana

(Dostlar, kanlı yaş dökerek beni halka rüsva etti. Ne yazık ki bu kanla dolu gözüm bana düşman çıktı.)

Kanlı yaş vücudu maddeden, masivadan yani kandan temizler. Kanlı yaş, sarı yüz üzerinde aşk alâmetidir. O insanın âşık olduğunu ve aşk dolayısıyla halkın melâmetini üzerine çekebileceğini ifşa eder. Yani onu halka rüsva eder. İnsan vücudunda kan, yine madde olan canın devamını temin eder. Binaenaleyh âşık için bir düşmanıdır. "Düşmen çıkdı" demekle Fuzûlî, maddeden temizlendiğini anlatmak istiyor. Sonra dostlar ile düşman arasında tezat san'atı yapıyor. Düşmanın çıkması dostlara bir müjdedir.

5) Olmazam her kanda kim olsam giriftâr olmadan
Bir belâdur göz bir âfetdür dil-i mahzun mana

(Her nerede olsam âşık olmadan, bir güzele yakalanmadan olmam, yani muhakkak âşık olurum. Göz bana bir belâ, mahzun gönül ise bir afettir.)

Şimdi her nerede olsam demekle şâir, her yerde bir güzellik gördüğünü anlatmak istiyor.

Tasavvufta kâinat bir güzellik sergisidir. Her şey güzeldir. Bunu nazar ve tefekkür görür.

Giriftar olmak, güzelliğe tutulmak, âşık olmak ma'nâsınadır. Diğer bir ma'nâda Fuzûlî bu kelime ile insanı şaşırtıyor. Bir taraftan nerde olsam diyor. Diğer taraftan tutulmadan olmam diyor. Bir insan bir yerde tutulursa başka bir yere gidemez.

Göz bir belâdır. Çünkü güzeli görüyor. Gönül ise âfettir. Çünkü tutuluyor. Lâkin şâir, belâ ile âfet arasında pek gizli bir san'at yapıyor.

Belâ kelimesinde hayatın evveli vardır. Ruhların yaratılışında, Bezm-i Elestte, Hakk'ın ben sizin Rabb'iniz değil miyim sözüne "belî" ile cevap veriyorlar. Âfet ise kıyamettir. "Belâ" evvel, "âfet" ise sondur. "Kıyamet âfeti" tabiri meşhurdur.

Göz ile görüp, gönül ile âşık olunca, âşık benliğinden sıyrılır. Ve "*ölmeden evvel ölünüz*" sırrına mazhar olur. Bu bir nevi kıyamettir.

Eğer gözüm güzelliğine âşık oluyorsa o zaman yine göz, âşıkı maddeye sürüklediği için bir belâdır. Gönül de yine maddeye âşık olduğu için bir âfettir.

6) Ey Fuzûlî nâvek-i âhumla aldum intikam
Döne döne gerçi bîdâd etdi çarh-ı dun mana

(Ey Fuzûlî, her ne kadar bu alçak çarh "felek" bana döne döne zulmetti ise de, ben ondan ahımın oku ile intikam aldım.)

Çarh "felek" döner. Ve döne döne zulmeder demek, zulmü bir defa değil, tekrar tekrar yapar demektir. Bu tekrar gece ve gündüzdür. Çünkü yukarıda da söylediğimiz gibi "ah" feleğe kadar yükselip geceyi gündüz ve gündüzü gece yapar. Ah, güneşin doğuşu ve batışıdır. Döne döne ile "dûn" arasındaki cinas hissedilemeyecek kadar gizlidir.

14. GAZEL

1) Gam diyârında ecel peyki güzâr etmez mana
Yok sanur varum meger kim i'tibar etmez mana

(Gam diyarında ecel habercisi bana uğramıyor. Galiba bende olan şeyi yok zannediyor da i'tibar etmiyor.)

Aşk ıstırabı içinde kıvranan bana, ecel habercisi uğramıyor. Yani bir türlü ölemiyorum. Ecel, can almak için gelir. Bende can var, fakat o kadar belirsiz ki bilhassa onu almaya gelecek olan ecel dahi canın olup olmadığının farkında değil.

Âşıklar için za'fın son derecesi istenir. Onlar daima canlarının yani maddelerinin vücutlarından çıkmasını isterler.

Fuzûlî bu beytte kendisinde artık madde ve masivadan bir şeyler kalmadığını söylemek istiyor.

2) Yâr cevr etmez mana ağyâr ta'lîm etmeden
Billâh ağyâr etdügi ihsânı yâr etmez mana

(Sevgili bana cevretmiyor. Ancak ağyâr, başkaları ona öğretiyorlar. Ondan sonra cevrediyor. Allah'a yemin ederim ki, ağyârın bana ettiği iyiliği yâr etmiyor.)

Âşıka sevgilinin cefası lâzımdır. Çünkü cefa edince onu biliyor, tanıyor ve onunla meşgul oluyor demektir. Bu istenen bir şeydir. Ya hiç tanımayıp bilmese. Asıl fena olan odur.

Yukarıda geçen şu beyt bunu teyid ediyor.

Ey Fuzûlî hûb olanlardan tegâfüldür yaman
Ger cefâ hem gelse anlardan bir ihsandur sana

Yâr âşıka cefa edecek, ona sevmeyi öğretecek, her şeye rağmen kendisini sevdirecek ki âşık, aşkı kemâliyle anlasın. Hicran, âşıkı Hakk'a yaklaştırır. Çünkü aşk heyecanı daima artar. Visâl olursa aşk ıstırabı kalkar.

3) Dağıdur her lâhza raht-ı ayşumı âhum yeli
Hansı nâ-hak zulmdür kim rûzigâr etmez mana

(Her lâhza ahımın rüzgârı zevk ve safaya ait ne varsa, fırtına şeklinde esip, darmadağın ediyor. Rüzgârın bana etmediği hangi haksız zulüm vardır.)

Bu beytte "ruzigâr" kelimesi iki ma'nâya kullanılıyor. Biri rüzgâr, ikincisi zaman. İkinci mısrada daha ziyade zaman ma'nâsınadır. Lâkin Fuzûlî'ye asıl zülmeden kendisidir. Kendi ahıdır. Zaman, onu mustarip ediyor, ah ettiriyor.

4) Aşk zevkiyle hoşem terk-i nasîhat kıl refîk
Men ki tiryâkî-mizâcem zehr kâr etmez mana

(Aşk zevkinden memnunum. Ey arkadaşım bana nasihatı terket. Ben tiryâkî mizaçlıyım bana zehir tesir etmez.)

Fuzûlî, mecazi ve hakikî ne olursa olsun aşk için yaratılmıştır. Arkadaşı ona nasihat ediyor. Bu aşk zehirdir, bundan vazgeç diyor. Fuzûlî'de şu cevabı veriyor: Ben tiryâkî mizaçlıyım, yapılışım, yaratılışım böyledir.

"Tiryak" bir ma'nâda afyon bir ma'nâda da panzehirdir. Afyonkeşe de panzehir yaratılış" olana da zehir kâr etmez. Aşkın zehire benzetilmesi, insanı benliğinden sıyırıp fenâfillâha eriştirdiği içindir.

5) Çarhdan aşurmadan yâdunla âh-ı âteşin
Kadr edüb gerdûn şererden zer nisâr etmez mana

(Seni anarak ateşli ahımı felekten aşırmadan, bu dönen felek bana kadr ve itibar gösterip kıvılcımlardan başıma altın saçmaz.)

Ateşli ah, güneşin doğuşunda ve batışında ufukta görülen manzaradır. Fuzûlî'nın ahını çarhdan aşırması, güneşin batmasıdır. Güneş batınca yıldızları birer kıvılcım gibidir. Birisini taltif eden emirler ve padişahlar ona altınlar hediye ederler. Yıldızlar da dağıtılan altınlara benzetiliyor. Bir de aynı manzara havaî fişekte görülüyor. Ateş halinde göğe yükselen fişek bir yerde patlar ve kandil yere kıvılcımlar yağdırır. İkisi de bu beytte vardır.

Felek bana zulmedip ateşli ahlar etmeye mecbur etmedikçe, bana bir lûtuf eseri göstermez demek istiyor.

Bu ateşli ah, sevgiliyi anarak edilen ahtır. Göklere yükselen ah aynı zamanda sevgilinin kametidir.

Şeyh Galib'in şu beytinde serv-i gül-fürûş ve yükselen ah bunu ispat eder.

Ol serv-i gül-fürûş tecelli-i cilveden
Her nahl-i âh bir şecer-i nûrdur bana

6) Nakd-i cân târâc-ı gamdan saklamak düşvârdur
Işk tâ seng-i melâmetden hisâr etmez mana

(Aşk, etrafıma melâmet taşından bir kale vücuda getirmedikçe can parasını aşk ıstırabının yağmasından kurtarmak çok güçtür.)

Aşk ıstırabı, gam can servetini yağma edecek. Fakat can, madde ve masiva olduğu halde bir müddet lâzımdır. Çünkü sâlik hayatta iken irfanı elde edecektir. Ve bu irfan için önüne açılan kitap, kâinat kitabıdır, masivadır. Ve sonra âşık hayatta olduğu müddetçe aşkı ve onun ıstırabını tadacaktır. Bu, âşıkın istediği bir ıstıraptır. Bu aşk ıstırabına dayanıp canı yağmadan kurtarmak için âşıkın etrafını melâmet taşlarından yapılmış bir hisar, bir kale sarmalıdır. Melâmet taşları ne kadar çok olursa âşıkın mu-

kavemeti o kadar çok artar. Can, bir servettir, paradır, onunla irfan satın alınır. Kolayca elden çıkarmamalıdır. Madde, masiva ne kadar fazla kuvvetlenirse onu yenen ma'nâ kudretinin kıymeti o kadar yükselir.

7) Yâd-ı lâ'lünle Fuzûlî gözleyüb râh-ı 'adem
Vâr bir tedbiri ammâ âşikâr etmez mana

(Lâ'le benzeyen dudağını anarak Fuzûlî yokluk yolunu gözlüyor; ümit ediyor. Bir tedbiri var amma bana sırrını açmıyor.)

Lâ'l, dudak tasavvufta 'ademdir, fenâfillâhtır. Fuzûlî onu anarak, fenâfillâhı onda görerek yokluk yolunu gözlüyor.

Evvelâ, yokluk göz ile gözlenmez çünkü yoktur. Lâ'lini anarak diyor, çünkü lâ'l de görünmez, ancak yâd edilir. Bu 'adem yolunu gözlemekle bir şeyler yapmak istiyor amma bana açıklamıyor. Çünkü yok ki açıklasın.

Lâ'lden, 'ademden bahsederken var ve âşikâr kelimelerini kullanmak bir tezattır. Sonra ekseriya dudaktan bahsedilen beytlerde fi'il, ekseriya menfî ve istifhamdır.

Âşıklarda gaye fenâfillâha erişmektir. Fuzûlî bunu çok san'atkârane bir şekilde ifade ediyor.

15. GAZEL

1) Cânumun cevheri ol lâ'l-i güher-bâra fidâ
Ömrümün hâsılı ol şîve-i reftâra fidâ

(Canımın cevheri o inciler yağdıran lâ'l renkli dudağa feda olsun. Ömrümün mahsulü yani bütün ömrümde elde ettiğim ne varsa o yürüyüş tarzına, edâsına feda olsun.)

Can maddedir, görünmez fakat asariyle belli olur. Yani hareketle varlığı anlaşılır. Kendisi görülmez. Can bu itibarla bir cevherdir. Yani arazla varlığı bilinen bir şeydir. Arazi de her türlü hayat hareketleridir. Şâir sevgilinin dudağını can cevherine benzetiyor. O da görünmez, fakat söylediği sözlerle, inci gibi değerli sözlerle varlığı belli olur.

Can cevherini, yani can gibi kıymetli bir şeyi fenâfillâh olan lâ'le feda ediyor. Fakat bu feda etmek değil, bekayı kazanmaktır. Lâ'l fenâfillâh olduğuna göre görünmeyen lâ'l zat, inci gibi sözler ise sıfattır.

Yani bütün kâinattır ki, her zerre gören göz ve işiten kulağa inci gibi sözler söyler. Leb-i lâ'l, tasavvuf ıstılâhında "*butun-ı kelâm*" yani sözün gizli söylenmesidir.

Sıfatı yani kâinatı âyât-ı İlâhîye olarak kabul etmek lâzımdır. Sevgilinin ayak izi âyât-ı İlâhîyedir. İnsan ona yüzünü gözünü sürmeli ve onu sürme gibi gözüne çekmelidir ki görüş kudreti artsın.

Şâir cevheri, inciye feda ediyor. Aldığı şey incidir. Ömrümün hâsılı dediği şey de o lâ'l-i güher-bârdan bütün ömrünce elde ettiği hakikatlardır. Masivadan aldığı derslerdir. Bunu sevgilinin yürüyüşünün edâsına, tarzına feda ediyor. Yürüyen kamettir. Kamet servidir, yani vahdettir. Yani irfanını vahdete feda ediyor. Halbuki irfan vahdete ermek içindir.

Bu mısraın içinde ayrıca bir tablo vardır:

Uzun saçlarını sürüyüp yürüyen sevgili. Ömür, uzunluğu itibariyle zülfe benzetiliyor. Ve zülf yerlerde sürünecek kadar uzundur. Fuzûlî şu beyti ile bunu anlatır:

Zülfü kimi ayağın koymaz öpem nigârum
Yohdur anun yanında bir kılca i'tibârum

Zülf kametin arkasında ve kamet boyunu aşar şekildedir. Nedim, kamet ile zülfü şu beytinde izah ediyor:

Gördüm o serv-kâmetin ardınca rûz-ı vasl
Ömr-i fürû-güzeşte şitâbân olub gelür

"Buluşma günü gördüm ki o servi boylu dilberin arkasından, geçip gitmiş olan ömür koşa koşa geliyor."

Bir kere rûz-ı vasl diyerek buluşmanın gündüz olduğunu söylüyor. Yani güneş vardır. Karşı karşıya geldikleri zaman o kametin ardınca geçen ömür koşa koşa geliyor, diyerek kameti kıyamete benzetiyor. Kıyamet olunca insanlar diriliyor, ömür geri geliyor.

İran şâirlerinden Hazin-i Lâhicî'nin şu beyti bunu teyit eder:

Ez kudâmin çemen in serv-i hırâman her hast
Kez peyeş ömr-i ebed ber-zed ü dâman ber-hâst

"Bu salınarak yürüyen servi hangi çemenden zuhur etti. "Ber-hâst" kıyam demektir. Ve kıyamdan kıyamet kastediliyor. Zîra arkasından ebedî ömür eteklerini toplayıp ayağa kalktı."

Kıyametin arkasından insanların dirilmesi yani ömrün geri verilmesi ve ebedî olarak geri gelmesi vardır. Burada da kametin arkasındaki ömür saçtır. Ve o kadar uzundur ki ebedîdir. Servi eteğini toplamış birine benzer. Dalları yukarı doğrudur.

Kametin arkasından yerde sürünerek ve kıvırcık olduğu için koşar gibi görünerek saç geliyor. Hem arkada kaldığı için gölgede siyah gözüken hem de uzun olan saçtır. Yine Nedim'in:

Bezme bir dahı dönüp gelmek değildi niyyetin
Gittiğin vakt anladım Ömrüm şitâbından senin

Bu beytte de ömür ile şitâb ve gidiş zikredildiğine göre sevgilinin saçlarını sürüyerek gittiğini anlatmak istiyor. Bir de ömür sür'atle geçtiği için daima şitâb ile beraber gelir.

2) Derd çekmiş başum ol hâl-i siyeh kurbânı
Tâb görmüş tenüm ol turra-i tarrâra fidâ

(Dert çekmiş olan başım o siyah bene kurban olsun. Istırap görmüş olan tenim de o yankesici, insanı aldatıcı kâküle feda olsun.)

Ben, yuvarlak ve siyahtır. Şekli itibariyle başa ve rengi itibariyle de talihsizliğe, bedbahtlığa delâlet eder. Ve dert çekmiş baş olur. "kara başım bunu da mı gördü" diye halk arasında bir tâbir vardır.

Hal-i siyeh, tasavvufta âlem-i gaybdır. Benim dert çekmiş başım, gayb âlemine yaklaşıyor demek, ıstırap sonunda maddenin yani şuhud âleminin üstündeki bir âleme, gayb âlemine yükseliyorum, demektir.

Tâb görmek, ıstıraptan kıvranmak ma'nâsınadır. Tâb, büklüm ma'nâsına, bir de aydınlık, parlaklık ma'nâsınadır.

Zayıflığı dolayısıyla bir ipe benzetilen vücut bükülünce saça benzer. Turra, alındaki kâküldür. Kesildiği için turra denir. Sonradan umumiyetle saç ma'nâsına da kullanılmıştır.

Fitil ile turra-i tarrar arasındaki münasebet şudur:

Fitil yanarken dumanı siyah ve kıvrım kıvrımdır. Saça benzer. Arapçada "tarr" kesmek ma'nâsınadır. Alın üzerine inen saçı keserler. Fitili de aydınlığı artsın diye keserler. Hattâ bunun için "âlet-i şem'in" denen mum makası kullanılır. Şark Türkçesinde bu âletin ismi "minkaş" tır.

Şem' ucunı almak için ey mehveş-firâş
Pervâne kanatlarıdın it sufra-i minkaş

....

Ey şim'ine minkaş-ı münasip iki aydur
Andak ki yüzün şem'ine minkaşdur ol kaş

"Ey ay yüzlü hizmetkâr, mumun ucunu almak için pervane kanatlarından minkaşının altına bir yaygı yap. Ey mumuna uygun minkaş iki aydır. Nasıl ki mum gibi parlak yüzüne karşın minkaştır."

Diğer bir münasebette, ten bükülüp fitil olunca yanıp duman çıkarıyor ve dumana kendini feda ediyor. Bu yanış hadisesini yine tâb kelimesi ile anlatıyor. Tâb'ın, bir ma'nâsı da sıcaklıktır. Burada tâb kelimesini hem büklüm, hem aydınlık, hem de sıcaklık ma'nâlarında kullanılıyor. Her biri ile ayrı bir tablo meydana getiriyor.

Tâb görmüş tenimin diğer münasebeti de mum fitili olduğu için aydınlık görmüş maddeden can haline gelip kendini feda ediyor, demek istiyor.

3) Gözlerümden tökülen katre-i eşküm güheri
Lebleründen saçılan lü'lü'-i şeh-vâra fidâ

(Gözlerimden damla damla dökülen gözyaşımın incisi, dudaklarından dökülen çok değerli inciye feda olsun.)

Sen söz söyledikçe ben ağlıyorum, demek istiyor. Fakat söz her zaman lü'lü'-i şeh-vâr, çok değerli inci olmaz. Sonra gözyaşı bir âşık için daimî dökülen bir şeydir. İnciye benzerse de sadeften tek çıkan büyük ve çok değerli inci ile mukayese edilemez. O halde sevgilinin dudaklarından dökülen inci alelâde söz değildir. Leb, ademdir, yokluktur. Kâinat yoktan var edilmiştir. Ve her var edilen şey hüsn-i mutlaktan sâdir olduğu için kendi hüviyet ve vazifesi bakımından en güzeldir. Leb tasavvufta bir de "kelâm" yani sözdür. Kâinatın yaratılmasına Cenab-ı Hakk'ın "*kün*" emri sebeptir.

Gerek tasavvufta, gerek hurufilikte bu "kün" emri çok mühim bir bahistir. Her güzel şey karşısında âşık heyecanlanır ve ağlar. Bunu bir cihetten tasavvufa götüren dudak "leb", bir de dürr-i şehvâr: En büyük inci kelimeleridir.

4) Çâk-i sinemde olan kanlu ciger pâreleri
Mest-i çeşmünde olan gamze-i hûn-hâre fidâ

(Sinemin yarıklarından fışkıran kanlı ciğer parçaları sarhoş gözünde olan kan içici yan bakışa feda olsun.)

İlk bakışta bir sarhoşa meze olarak ciğer veriyor. fakat hakikatta tamamen başkadır. Aşk ve ıstırap ile parça parça olan göğüsündeki ciğer parçaları kanın kaynağıdır. Kanlı gözyaşı eriyen ciğerdir. Bu kanı içen de yan bakıştır. Göz sarhoşunun yan bakışı. Sâliki masivaya sevkeden en tesirli kudret göz ile ve bilhassa yan bakış ile ifade edilir. Gözün kudretine mukavemet âşıkı en büyük ıstıraplara sevk ediyor. Ve bu suretle içindeki madde unsuru olan kan gözlerinden parça parça dökülüyor. Fakat neticede maddeden kurtuluyor. İşte o ciğer parçaları kan içen gamzeye feda olsun diyor. Bunu takip eden beyt aynı mes'ele üzerindedir.

5) Pâre pâre dil-i mecrûh-u perîşânumdan
Ser-i kûyunda gezen her ite bir pâre fidâ

(Parça parça yaralı ve perişan gönlümden, senin mahallende gezen her köpeğe bir parça feda olsun.)

Eskiden mahalle köpekleri vardı. Bir grup köpek bir mahalleyi benimserler ve o mahalleyi yabancılara karşı korurlardı. Bunların azılılarını yola getirmek için bir ciğeri parçalayıp önlerine atarlar ve bu suretle o mahalleye girerlerdi. Umumiyetle kasdolunan, sevgiliyi gözeten ve onun yanına kimseyi yanaştırmayan bu köpekler tasavvufta rakîptir. Âşıkı sevgiliye yanaştırmaz.

Rakîp ise âşıkı vahdet ve visâl yolunda mütemadiyen masivaya, maddeye çeken nefsânî ve dünyevî ihtiraslardır. Bu ihtiraslara mukavemet yüzünden çekilen ıstıraplar ciğeri parçalar. Her ihtirasa dünya heveslerinden birini "maddeyi" feda ede ede sevgilinin diyârına gidilir.

Ubeydî isimli bir şairin şu beyti tamamen dünyevî ve âşıkâne olmakla beraber köpek mes'elesini izah eder:

Her biri karşu güler görse mahallende beni
İtlerin gibi şehâ yâr-i vefâdâr olmaz

Burada "karşu gelür" hem istikbal eder, karşılar; hem de karşı çıkıp yoldan çevirir ma'nâlarınadır.

İtin azılı olmasının lüzumunu da Necatî Beg şöyle anlatır:

Dalaşur diyu beni yâra yavuzlama rakîb
Ki iyi olmaz inen kapuda itün yavaşı

6) Cân ü dil kaydını çekmeden özüm kurtardum
Cânı cânâneye etdüm dili dil-dâra fidâ

(Cân ve gönül derdini "bağlantısını" çekmekten kendimi kurtardım. Cânı cânâneye, dili de dildâra fedâ ettim.)

Cân madde, dil ise ma'nâdır. İnsan iki şeyden mürekkeptir. Madde ve ma'nâ. Âşık, hakikî güzelin güzelliğini aksettirdiğine inandığı mecazî sevgiliye, cânâneye maddesini verip yani cândan, maddeden kurtuluyor. Ma'nâsını da hakikî sevgiliye yani cânânenin temsil ettiği sevgliiye feda edip ondan da kurtuluyor. Görünüşte iki şeyi, iki şeye verip kendisi aradan çıkıyor, fakat ikisini de hakikî sevgiliye verip yokluğa varıyor.

Cânâne kelimesinde can, dildâr kelimesinde de dil vardır.

7) Ey Fuzûlî nola ger saklar isem cânı azîz
Vakt ola kim ola bir şûh-ı sitemgâra fidâ

(Ey Fuzûlî, canı büyük ve değerli bir varlık olarak muhafaza edersem ne çıkar, buna hayret etme. Belki bir zaman gelir onu cefa eden bir güzele feda ederim.)

Cân, madde ve masiva olduğu için saklanacak bir şey değildir. Fakat Fuzûlî'nin görüşü başka. Gönüle, ma'nâya can yolu ile varılır. Evvelâ maddeyi seveceksin. Mecazî aşk, hakikî aşkın köprüsüdür. "*El mecazu kantaratü'l-hakîka*" Kesret içinde vahdeti bulacaksın. Bu itibarla kesret, çok aziz, büyük ve değerlidir. Cânı, içinde yaşaya yaşaya, seve seve belki bir gün bana çok iltifat eden ve fakat kesret ile gönlümü yoldan çeviren hakikî güzele feda ederim.

Çok iltifat eden hakikî güzel, Hak'tır. Çünkü kulunu evvelâ seven, onu kendine çeken Hak'tır. Kul ondan sonra Hakk'a yönelir. "*Yuhibbuhum ve yuhibbûnehû*" Âyeti buna delildir.

16. GAZEL

1) Gamdan öldüm demedüm hâl-i dil-i zâr sana
Ey gül-i tâze revâ görmedüm âzâr sana

(Gamdan öldüğüm halde bu ağlayan, mustarıp gönlümün hâlini sana söylemedim. Ey taze gül, seni incitmeyi reva görmedim.)

Hâlini ifade etmekle taze gülü, sevgilisini üzer, incitir. Bu gayet tabiîdir. Fakat Dîvân Edebiyatında, bilhassa Fuzûlî'de gülü inciten şeyleri aramak mecburiyetindeyiz. Bunun izahını yine Fuzûlî'de buluyoruz:

Âteşîn âhumla eylersen mana teklîf-i bâğ
Bâğ-ban gül-berg-i handânun gerekmez mi sana

"Gülü, âteşin bir rüzgâr yakar. Bu ise sam yelidir. Ateş gibi yakıcı âhımı biliyorsun. Buna rağmen beni bahçeye çağrıyıorsun. Ey bahçevan yeni açılmış gülünden vaz mı geçiyorsun, o sana lâzım değil mi?"

Bu beytin temeli şâirin ateşli ah ettiğini söylemektir.

2) İç mey-i nâb ki bağrından eder cümle kebâb
Âteş-i ışk ile uşşâk-ı ciger-hâr sana

(Saf şarabı iç, mezesini düşünme; ciğerlerini yiyen âşıklar, bağrlarından sana kebap pişirip verirler.)

Ciğerlerini yiyen âşıklar, ıstırap içinde yanıp kıvranan, kanlı gözyaşı döken âşıklardır. Sevgili, zevk ve safa içindedir. Âşıklar ise ıstırabın son derecesindedir. Bu ıstırabı seve seve çekiyorlar. Bu manzaradan tasavvufa geçebiliriz. Çünkü sevgili, her şeyden müstağni olan Vücûd-ı Mutlâktır. Ve bütün idrak sahibi insanlar, ona âşıktırlar. Onlar maddenin merkezi olan ciğerlerini yiyip erite erite sevgiliye erişeceklerdir. Çünkü ciğer, san'at âleminde kanın merkezidir. Bu beytte hem yanmak, kıvranmak, hem de kan merkezinden gelen kanı gözlerinden atmak vardır. Kebap da öyledir. Ateş üzerinde hem yanar, hem de kanını akıtır.

3) Mey-i gül-gûnda degül nergis-i mestün aksi
Kadeh olmuş göz açub âşık-ı dîdâr sana

(Gül renkli şarap, görünen sarhoş gözünün aksi değildir. Didâr âşıkı, göz açıp sana kadeh olmuştur.)

Kadeh, aşk dolu gönüldür. Orada görünen sevgilinin sarhoş gözünün aksi değildir. Yani oraya aks eden göz, didâr âşıkının hayran gözüdür. Kadeh açık, kırpılmayan göze benzer. Bu, hayret bakışıdır. Hayret ânında göz kapanmaz. O didâr âşıkı baştan ayağa aşkla dolu bir kadehtir. "Göz açub" un bir ma'nâsıda ilk ân, görür görmez demektir. O zaman da bunu *Elest Bezmi* olarak izah etmek lâzımdır. Âşık-ı didâr, yani Hak âşıkı yaratılır yaratılmaz sana hayran olmuştur demek istiyor.

Bu edebiyatta nergis, gözdür. Gözün en güzeli de sarhoş ve mahmur gözdür. Şâir, şunu demek istiyor: Âşık-ı didâr, Elest Bezminden beri kalbi aşk ile dolu bir kadeh hâline gelerek sana hayran hayran bakmaktadır.

4) Ârızun gül gül açubdur mey-i gül-gun tâbı
Veh ki bir gülden açılmış nice gül-zâr sana

(Gül renkli şarabın harareti yanağını gül gül etmiştir. Bir gülden yani gül renkli şaraptan senin yüzünde nice gül bahçeleri açılmıştır.)

Ârız, yanaktır. Rengi zaman zaman değiştiği için yanağın aslolan parlaklığıdır. Onun için "âb" a benzetiliyor. Âb, hem su, hem parlaklık demektir. Kırmızı rengi ile de şaraba, güle, ateşe benzetilir.

Ârızın tasavvufî ma'nâsı vahdettir. Şimdi izah edelim:

Gül renkli yani kesret renginde bir aşk şarabı yani "*küntü kenzen mahfiyyen*" Hadisi Kudsîsindeki tanınma sevgisi vahdet üzerinde nice kesret güzellikleri vücuda getirmiştir.

5) Bâğa seyr et bu ruh ü lâ'l ile kim gonca vü gül
Gösdere hûn-ı dil ü dîde-i hûn-bâr sana

(Bahçeye bu yanak ve lâ'l gibi dudak ile gir dolaş. O zaman gonca sana gönül kanını, gül de kan yaş döken göz göstersin.)

Gonca kapalıdır ve yürek şeklindedir. İçi kıpkırmızıdır. Gönül kanı ıstırabı anlatır. "Kalbim hûn oldu" bu ıstırabın ifadesidir. Kanlı yaş döken de güldür. Gül şekli itibariyle "yuvarlaklığı" göze, rengi itibariyle de kana benzer. Gonca ve gül, güzellikte sana erişemedikleri için mustariptirler, demek istiyor.

Yüz vahdet, lâ'l ise fenâfillâh yani kendini vahdette yok etmektir. Gonca ve gül ise kesrettir. Yani kesret âlemindeki bütün güzellikler vahdet ve fenâfillâh güzellikleri yanında hiç bir kıymeti haiz değillerdir. Gül ve gonca ile karşılaştırıyor. Bunu takip eden beyt vahdet sembolü olan serve aittir.

6) Der idüm kametüne serv velî özge imiş
Harekât ü reviş ü şîve-i reftâr sana

(Kametine servi der idim. Lâkin sendeki hareketler, yürüyüş ve yürüyüş şekli başka imiş.)

Serv vahdettir. Seni boy ve zuhur itibariyle serve benzetirdim. Fakat sendeki hareketler, yürüyüş şekli başka imiş.

Madde âleminde bunun ideal şekli servdir. Boyunu yani zuhurunu ona benzetiyorum. Fakat madde âlemi ile ma'nâ ve hakikat âlemi arasın-

da anlatılmaz ve anlaşılmaz farklar vardır. Serv daima yerinde durur. Hareketi salınmaktır. Yürümek aynı zamanda hareket tarzı demektir. Yürüyüş şekli "*şive-i reftâr*" ile bunu kastediyor. Serv yürümediği için servi ekseriya yürümek ile beraber kullanırlar. Nedim'in şarkısındaki:

Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâda

mısraı bunu teyit eder.

Hakikatta da vahdet âleminin her şeyi başkadır. Mecaz ve masiva âlemine hiç benzemez.

7) Egilüb tarf-ı benâgûşuna derd-i dilümi
Yâ utâğan diye yâ turra-i destâr sana

(Gönlümün derdini, ya gece külâhın yahut sarığının yana sarkıtılan kısmı, taylesan kulağına eğilip sana "gizlice " söylesinler)

Bu gönül derdini sevgiliye gizlice anlatmak istiyor.

Utağan, gece giyilen takye ki, kulağa kadar iner. Destar ise hariçte giyilen sarıktır. Destarın ucu kulağa kadar sarkıtılır, buna taylesan derler.

Bu beytte Fuzûlî, mecaz âleminde gibi görünür. Kulak altına gelen kısım tasavvufta "*dakika-i mahbub*" yani sevgilinin ince ve hassas anı demektir.

Umumî ma'nâsı, gönlümün derdi; gece ve gündüz yani biri olmazsa biri ince ve hassas anında her zaman sana anlatılsındır.

8) Tâ giriftârunam âzâd olabilmen gamdan
Hîç kim olmasun ey serv giriftâr sana

(Sana tutulduğum müddetçe gamdan kurtulamıyorum. Ey servi, hiç kimse sana tutulup âşık olmasın.)

Servi, ağaç olduğu için toprağa tutulmuştur. Hareket edemez. Bununla beraber servi, meyve kaydından, yaprak dökmekten azadedir. Yani hürdür. Bu manevî tezattır. Vahdeti bir kere ister olduktan sonra gamdan kurtulmak kabil değildir. Gam, aşk ıstırabıdır ve şâirin istediğidir. Ben bu ıstıraba katlanıyorum, Allah bir kulunu bu ıstıraba düşürmesin. Zahiren başkalarını bu ıstıraptan koruyor gibi görünürse de hakikatta kendi aşk ıstırabının ne kadar elîm olduğunu ve sevgiliye kimsenin yaklaşmasını istemediğini söylemek istiyor. Bir taraftan da esasen herkesin, her idrak sahibinin ona âşık olmak ihtimâlini ortaya atıyor.

9) Lâ'l-i nâbun hevesi bağrumı kan eyledügin
Âh kim kanlu yaşum kılmadı izhâr sana

(Saf lâ'le benzeyen dudağının arzusunun, bağrımı kan eylediğini ne yazık ki, kanlı gözyaşım bir türlü sana açıklayamadı.)

Bağırdan ve ciğerden gelen kan gözyaşı ile vücuttan çıkar. Bu bir ıstırap ifadesi olduğu gibi, vücuttan maddenin çıkıp gittiğini anlatır. Lâ'l, fenâfillâhtır. Âşıkların kanını içe içe kızarır. Kırmızı dudak budur. Saf lâ'l, rengini tamamen aksettiren lâ'ldir. Kanlı gözyaşının kırmızılığı lâ'lin yanında gözükmeyecek kadar sönüktür. Onun için kanlı gözyaşı bağrının kanı olduğunu ifade edemiyor. Lâ'lin kırmızılığını tavsif eder şekilde yazılan bu beytte hakikatta, fenâfillâhın ne derece büyük ıstıraplarla elde edilebileceğini anlatıyor.

10) Ey Fuzûlî felegün var senünle nazarı
Kim gam ü mihnetini verdi ne kim var sana

(Ey Fuzûlî, her halde feleğin sana husuŝî bir sevgisi, bağlılığı var ki, ne kadar gam ve mihneti varsa hepsini sana vermiştir.)

Bu felekten acı bir şikâyet gibi ise de asıl, felek aşk ıstırabı ile yükseltmek istediği insanları hususî bir sevgi ile seviyor demektir.

17. GAZEL

1) Gamzesin sevdün gönül cânun gerekmez mi sana
Tîğa urdun cism-i uryânun gerekmez mi sana

(Ey gönül onun yan bakışını sevdin, canın sana lüzumu yok mu? Çıplak vücudunu kılıca vurdun, o vücudun sana lüzumu yok mu?

Gamze cellât, katil ve öldürücüdür. Sen onu sevdin, candan vaz mı geçtin yoksa? Çıplak vücudu kılıca vurmak bir nevi pehlivanlık oyunudur. Burada çıplak kelimesi, asıl kılıç içindir. Kınından sıyrılmış kılıç demek istiyor.

Dîvân edebiyatında bu bir ifade hususiyetidir. Bir maddenin muhtelif vasıflarını ayrı ayrı münasebetlerle bir araya getirir.

2) Âteşîn âhumla eylersen mana teklîf-i bâğ
Bâğ-bân gül-i handânun gerekmez mi sana

(Ateşli ah ediyorum. Bununla beraber bana bahçede gezip dolaşmamı teklif ediyorsun. Ey bahçevan yoksa açılmış gülünün sana lüzumu yok mu?)

Ateşîn ah, rüzgârdır. Bu rüzgârı sam yeline benzeterek gülleri kavurup kurutacağını "ağlatacağını" söylüyor. Bundan maksadı daima ateşli ah edip, ıstırap çektiğini anlatmaktır. Bağ teklifi bir dekor mahiyetindedir.

3) Yele verme dağıdub her yan ayaklardan götür
Ey perî zülf-i perîşânun gerekmez mi sana

(Ey peri, perişan "dağınık" zülfünü rüzgâra verip her tarafa yayma. Onlar ayaklar altında ezilir. Bu dağınık zülfünün sana lüzumu yok mu?)

İdeal bir güzelin zülfü "saçı" yerlere sürünecek kadar uzundur. Yele vermek, hem rüzgâra mârûz bırakmak, hem de israf ile yok etmek demektir. Lüzumu yok mu demekle yele vermenin ikinci ma'nâsını kastediyor. Sonra zülfün de peri zülfü kadar güzel olduğunu anlatıyor. Saçın daima tekrar edilen bir vasfı da rüzgârdan dağılması "perişan" dır.

4) Ey kemân-ebrû rakîbe verme gamzenden nasîb
Ok atarsan taşa peykânun gerekmez mi sana

(Ey keman kaşlı, rakîbe yan bakışından nasip verme. "Eğer böyle yaparsan" taşa ok atmış olursun. Okun temreni hiçbir yere saplanmayacağı için boşuna harcanmış olur. Bu temreni daha faydalı kullanmalıdır. Bu sebepten sana lüzumu olacaktır.)

Bu beytte yan bakışın bir ok gibi âşıkın yüreğine saplanacak kadar güzel ve kaş, kirpik ve gözün müşterek vücuda getirdikleri bir güzellik olduğunu, rakîbin ise bir taş kadar katı, güzellikten anlamaz bir kalbe sahip bulunduğunu söylüyor.

Rakîb sevgiliyi daima göz altında bulunduran, ona âşıkları yaklaştırmayan varlıktır. Aynı zamanda aşkta âşıkların rakîbidir. Köpeğe benzetilir. Daha birçok kötü vasıfları vardır. Bazı kitaplarda rakibin "bîkar" şeklinde ters yazıldığı da görülmüştür.

Nasîb kelimesi de bililtizam kullanılmıştır. Ok atarken "*yâ nasîb*" derler. Yani hedefe ulaşmasını, oraya saplanmasını dilerler. Sonra rakîbin şâir nazarında öldürülmeye, bir temren sarfına değmeyecek kadar hakîr bir mevcut olduğu aşikârdır.

5) Yandurup cânum cihân-sûz etme berk-i âhumı
Âsuman hôrşîd-i rahşânun gerekmez mi sana

(Canımı yakıp ah şimşeğimle "yıldırım" cihânı yakma. Ey gökyüzü, parlak güneşin sana lâzım değil mi?)

Yanan canımdan yükselen ah şimşeği cihânı yakar. Ey felek, bu arada güneş de yanacaktır. Çünkü doğan ve batan güneş kızıllıklar içinde doğup, batar. Güneş ile ahın münasebetini bir kere daha görüyoruz.

Şimşek de çaktığı zaman her tarafı birden aydınlatır.

6) Küfr-i zülfünden meni men' eylemek lâyık degül
Sôfî insâf eyle îmânun gerekmez mi sana

(Onun zülfünün küfründen "yüzü örtmesinden" beni men etmek lâyık değildir. Ey sofi, insaf et, sana imkânın lüzumu yok mu?)

Zülf yüzü örttüğü için kâfirdir. Küfr örtmek ma'nâsınadır. Kâfir ise hakikatı örten demektir. Zülf aynı zamanda siyahtır, kesrettir. Ey sofi, zülfü sevdası beni küfre sürüklüyor. Bundan beni men' eylemek doğru değildir. Ey sofi, bunu yaparsan imânından olursun.

Kâinatta kesret mevcuttur. Ve lüzumludur. Onun altında yatan imânı yani tevhidi bulmak için yüz imân, vahdettir. Ben evvelâ onu, kesreti seveceğim sonra vahdete gideceğim. Gayr-i dinîdir diye bundan, bu sevdadan beni men' eyleme. Sonra bu kâinat nizamını inkâr ederek imânını kaybedersin. Allah böyle istemiş, böyle olmuş.

İnsaf et kelimesi, bir adâlet göster, her şeyin hakkını ver. Bir de acı, merhamet et ma'nâsınadır. Burada "*el insâf min el imân*" hadisine işaret vardır.

Küfr-i zülf, yüzü örtmekle onu bir ma'nâda koruyor. Sofiye de imânın lüzumu olduğundan şâiri bu korumadan men' etmek lâyık değildir.

7) Dutalum kim eşk seylâbına yokdur i'tibâr
Ey Fuzûlî çeşm-i giryânun gerekmez mi sana

(Tutalım, akmasına mâni olalım zîra gözyaşı seline kimse itibar etmiyor; Ey Fuzûlî, böyle ağlar durursan gözlerin kör olur. Sana gözün lüzumu yok mu?)

Dutalım kelimesinde iki ma'nâ vardır:

1. Farzedelim,

2. Önüne geçip mâni olalım, zaptedelim

Birinci ma'nâya göre farzedelim ki gözyaşı seline kimse itibar etmiyor. Bu olmaz ya muhakkak gözyaşına itibar edilir. Buna rağmen ağlıyorsun. Ama gözlerinden vaz mı geçiyorsun? İtibar edilse de yine böyle ağlama demek istiyor.

18. GAZEL

1) Gerçi ey dil yâr içün yüz verdi yüz mihnet sana
Zerrece kat'-ı mahabbet etmedün rahmet sana

(Ey gönül gerçi yar için sana yüz mihnet tevveccüh etti. Yine sen ondan sevgini zerre kadar kesmedin. Aşk olsun sana.)

Burada yüz kelimesi bir yüz, çehre; bir de aded "yüz" ma'nâsına kullanılıp cinas san'atı yapılıyor. Lâkin asıl yüzün iki defa tekrarı ve zerre kelimesi bir araya gelince güneşin yüze benzetildiğini görüyoruz. Çünkü zerre ile güneş hemen daima beraber getirilir. Biri en hakîr, küçük şey, diğeri büyük ve bir tane. Güneşin şu'aları içinde nâmütenâhi zerreler uçuşur. Görülen tozlara zerre denir. Yüz ise sağlı sollu ikidir. İki yüz ile zerre bir araya gelince bunun altında güneş vardır. İşte mazmun budur.

Hakiki aşktan daima âşık ıstırap çeker. Esasen bu belâ ve ıstırap yüzünden bu aşk terkedilmez.

"Rahmet sana" da iki ma'nâyadır. Biri aşk olsun buna tahammül ediyorsun. Diğeri de bu kadar mihneti çekiyorsun, Allah sana merhamet etsin.

Bu gazel tamamen tasavvufîdir.

2) Işk ehlin âteş-i hicrâna eylersen kebâb
Döne döne imtihân etdün budur 'âdet sana

(Aşk ehlini hicran ateşine yakıp kebap eyler ve döne döne imtihan edersin. Bu senin âdetindir.)

Hakiki sevgili, âşıkları daima belâ ve mihnete düçar eder. Ve bununla imtihan eder. İmtihan mihnetten gelir.

Kebap pişirilmek üzere ateş üzerinde çevrilir. Onun için döne döne diyor.

Dünya dâr-ı imtihandır. Bu da kanun-ı hilkattir. Kebabın tasavvufî ma'nâsı türlü tecelliler ile âşıkın gönlünü beslemektir. Onu kuvvetlendirmektir.

3) Saklama nakd-i gam-ı ışkını ey cân zâhir et
Kim verem habs-i bedenden çıkmağa ruhsat sana

(Ey cân, aşk gamı parasını saklama, ortaya çıkar. Ancak bu suretle beden mahbesinden çıkmam için sana izin veririm.)

Aşk gamı biriktirilen bir paradır, bir kazançtır. Hapisten kurtulmak için ya para cezası veya rüşvet lâzım. Cân, aşk gamını içinde saklıyor. Ey cân paranı saklama, ver de beden mahbesinden seni çıkarayım diyor. Ruh, beden içinde mahbustur. Cân ise maddedir. Bu bedenden çıkınca âşık maddeden kurtulur. Maddeden kurtulmak için de insan aşk ıstırabı çekmelidir.

Fuzûlî bir murabbaında şöyle der:

Hâsılum berk-i havâdisden melâmet dâğıdur
Mesnedüm kûy-i melâmetde fenâ toprağıdur
Zâr gönlüm tende zindân-ı belâ dutsağıdur
Rahm kıl devletlü sultânum mürüvvet çağıdur

4) Çâre-i bihbûdumu sordum mu'âlicden dedi
Derd derd-i ışk ise mümkin degül sıhhat sana

(İyileşmeme, âfiyet bulmama bir çâre var mı diye hekimden sordum. "eğer dert, aşk derdi ise sıhhat bulman imkânsızdır" dedi.)

Aşk derdi, yani hakiki aşk derdine derman yoktur. Âşık, hayatı müddetince seve seve çekecektir.

5) Dutaram yarın kıyâmetde habîbüm dâmenün
Mest isen gaflet şarâbından bu gün möhlet sana

(Ey sevgilim, yarın kıyamette eteğine yapışırım. Eğer benden habersizsen, gaflet şarabından sarhoş isen bugün sana mühlet veriyorum. Yarın muhakkak eteğine yapışırım.)

Habib ve kıyamette şefâ'at bir araya gelirse bunun mazmunu Hazret-i Muhammed'dir. Bu dünya hayatı esnasında benden haberin yoksa bugün "dünya hayatı esnasında" sana mühlet veriyorum. Fakat yarın muhakkak sana iltica edeceğim. Bugün ile yarın dünya ve ahirettir. Kıyamet için daima yarın kelimesi kullanılır. Ferda-yi kıyamet gibi.

6) **İncidür nâlem seni veh nola ger bir tîğ ile**
Çeşm-i cellâdun ede ihsân mana minnet sana

(Çok yazık benim nâlem, feryadım seni incitiyor. Nolur cellât gözün bir kılıç ile bana ihsanda bulunsa, seni de minnetdâr etse.)

Göz cellâttır. Bir kılıç ile beni öldürse ki, bu ihsandır, seni de nâlemden kurtardığı için kendine minnetdâr etse ne olur?

Göz insanda ma'nâyı öldürür, maddeyi yaşatır. Sen ki mecazî güzelsin, senin aşkından kurtulmak için ben öleyim; başka türlü kurtulamam. Çünkü sen o kadar güzelsin.

7) **Sende dün gördüm Fuzûlî meyl-i mihrâb-ı namâz**
Terk-i ışk etmek mi istersen nedür niyyet sana

(Ey Fuzûlî, dün sende mihrap karşısında namaza durmak arzusu gördüm. Yoksa aşkı terketmek mi istersin, niyyetin nedir?)

Mihrap karşısında durup namaza niyyet etmek, Hak sevgisinin zâhirî bir işaretidir. Âşık mihraba değil, gönül Kâbesine karşı eğilir. Gönül, tecelligâh-ı İlâhîdir.

Sen mihraba meylediyorsun. Mihrap karşısında rükû ve sücûd vardır ki bu, eğilmektir. Yoksa zâhire dönüp bâtını, yani aşkı terk mi ediyorsun.

Mihrap, namaz zühd ve takvanın bir timsâlidir. Niyyet namazın erkânındandır. Niyyetsiz namaz olmaz.

19. GAZEL

1) **Ey bî-vefâ ki âdet olubdur cefâ sana**
Billâh cefâdur olma demek bî-vefâ sana

(Ey vefasız, cefâ etmeyi âdet edinmişsin. Vefâsız olma demek, Allah'a yemin ederim ki sana cefâdır.)

Fuzûlî, bunu daima tekrar ediyor. Sevgili vefâsızdır. Bu mecazî sevgiliden ziyâde hakiki sevgiliye gider. Bunun karînesi, vefâsızlığın sevgili tarafından bir âdet, vazgeçilmeyen bir kanun hükmünde olmasıdır. Kâinatı aşkın temeli üzerine oturtan vücûd-u mutlaktır. Hayat ve beden kaydı içinde olanlara kendini, zâtını aslâ göstermez. Âşıklar bu ıstırap içinde hayat sürerler. Çünkü bu mukayyed, mutlakı idrâk edemez. Bu bir kanundur.

İnsana itiyadını terket demek, ona cefâ etmektir. İtiyadı terk çok güçtür.

2) Geh nâz ü geh kirişme vü geh işvedür işün
Cânın sevenler olmasa yeg âşinâ sana

(İşin bazen nâz, bazen cilve, bazen güzelliğinle âşıkı hayran etmektir. İyisimi canını sevenler, seni sevmesinler.)

Nâz tasavvufta sevgilinin âşıka kuvvet vermesi, kirişme ise âşıka iltifat etmesidir. Bunlar birtakım ruhî hallerdir. Böyle türlü oyunlarla âşıkı oyalıyor fakat visâl, hayır mümkün değil. Bunlar âşıkı ümit ile ye's arasında bocalatıyor. Ve bu ıstırap âşıkı canından bezdiriyor. Fakat maksat da candan, maddeden bezmek. Maddeyi sevenler iyisi mi sana âşık olmasınlar diyor.

3) Min cân olaydı kâş men-i dil-şikesteye
Tâ her biriyle bir kez olaydım fidâ sana

(Kâşki ben gönlü kırılmışa bin cân nasip olaydı da her biri ile ayrı ayrı sana feda olaydım.)

Senin uğrunda bin tane can beni maddeye bağlasaydı da onları teker teker senin yani mâ'nan, vahdettin uğrunda fedâ etseydim demek istiyor. Bu beytin mazmunu kırılmış aynadır. İçine Hak tecelli eder. Bir ayna kırılınca her parçasında aynı şeyin ayrı ayrı aksi görülür. Bu suretle bir cân bin can olur.

4) Işkında mübtelâlığum ayb eden sanur
Kim olmak ihtiyâr iledür mübtelâ sana

(Yukarıda da söylediğimiz gibi evvelâ Hak kulunu sever, kendine çeker, sonra kul ona âşık olur. Yani aşka mübtelâ olmak insanın kendi irâdesi ile değildir. Bu mübtelâlığımı ayıplayan zanneder ki seni ben kendi irâde ve ihtiyarımla seviyorum.)

5) Ey dil ki hecre döymeyüb istersen ol mehi
Şükr et bu hâle yoksa gelür bir belâ sana

(Ey gönül, sen ki ayrılığa dayanamayıp o ay gibi güzeli istiyorsun. Bu hâle şükret, yoksa başına bir belâ gelir.)

Ay, ışığını güneşten aldığı için mecazî güzele benzetiliyor. Çünkü her güzel, Hakk'ın güzelliğinden bir akistir. Şâir, ey gönül, sen mecazî

güzelin ayrılığına dayanamayıp onun visâlini istiyorsun. Bu ıstıraba şükret çünkü mecazî güzele erişirsen Hakk'a vusulün şartı olan aşk ıstırabı sona erer. Sen hakikî sevgiliye vâsıl olamazsın. Bu ise en büyük bir belâdır.

6) Ey gül gamunda eşk ruh-ı zerdüm etdi al
Bildürdi ola sûret-i hâlüm sabâ sana

(Ey gül, senin aşkının derdiyle gözyaşı sarı yüzümü ala boyadı. Galiba, bahar rüzgârı benim ne hâlde olduğumu sana bildirdi.)

Âşıkın sarı yüzünün kanlı gözyaşı ile al olması âşıklık nişanıdır. Şâirin, sevgilisini güle benzetmesi şunun içindir. Gül-i rânâ adlı bir gül vardır. Buna "gül-i dü-rû" da derler. İki yüzlü gül demektir. Gül-i rânâ dışı kırmızı, içi sarı bir güldür. Âşıkın sarı yüzü ile kanlı gözyaşının rengindedir. Binaenaleyh âşıkın hâlini bahar rüzgârı güle bildirmiştir ki gül kırmızı ve sarı olmuştur.

Gül kesret ve mecazî sevgilidir.

7) Düşmez çü şâh kurbu Fuzûlî gedâlara
Ol şehden iltifât ne nisbet mana sana

(Şah ile geda cem'iyet meratib-i silsilesinde en yüksek ve en alçak mertebede olanlardır. Mecazî veya hakiki sevgiliye şah denir. Çünkü şah büyük demektir. Asıl ma'nâsı budur. Ey Fuzûlî, gedalar, dilenciler padişahlara yaklaşamaz. O şah sana ve bana hiç iltifat eder mi, ne münasebet.)

Kendisine yaklaşılamayacak olan büyük, yani idraki muhal olan büyük, vücud-ı mutlaktır, Hakk'tır.

20. GAZEL

1) Şeb ki miftâh-ı meh-i nev ola gencîne-güşâ
Kıla peymâne-i gerdûnu cevâhir-peymâ

(Yeni ay anahtarının, hazinesini açtığı gece, felek kadehini cevherlerle süsleye)

Yeni ay anahtara benzetiliyor. Cevherlerle dolu hazinesini açıp yuvarlak ve dönen "kadeh gibi" felek kadehini cevherlerle, elmaslarla "yıldızlar" süslüyor.

Şâir, bu gazeline bir gece tasviri ile başlıyor ve devam ediyor.

2) **Gizleyüb çeşme-i horşîd suyun kûze-i çarlı**
Katre katre kıla encüm reşehâtın peydâ

(Çerh destisi güneş pınarının suyunu gizleyip gece onu katre katre sızıntı hâlinde akıtıyor ve katre katre bu aydınlık yıldızları vücuda getiriyor.

Desti ma'nâsına gelen "kûze" ile pınar ma'nâsına gelen "göze" nin arasında garip bir benzerlik cinas vardır.

3) **Lâle-reng ola şafakda felek-i mînâ-fâm**
Daşra salmış gibi aks-i mey-i gül-gûn mînâ

(Mine renkli felek akşam kızıllığı ile lâle rengine bürünmüş. "Ufuk" sanki şeffaf şarap sürahisi içindeki gül renkli şarabın rengini dışarıya aksettirmiş.)

4) **Meh-i nev câmını devre getüre sâkî-i dehr**
Encüm-i çarha sala neş'e-i te'sîr-i hevâ

(Kadehe benzeyen hilâlî dünya sâkisi devrettirmeye başlayıp, feleğin yıldızlarına aşk neş'esine saldığı zaman.)

5) **Dutar olsam ne aceb mey etegin dürd- sıfat**
Eyleyüptür nice toprağı bu iksîr talâ

(Ben de tortu gibi şarabın eteğine yapışsam hayret etmeyin. Zîra bu iksir "toprağı altın yapan madde, simya" nice toprağı altın yapmıştır.)

Fuzûlî bu beytte tasavvufa giriyor. Zîra şarap aşktır. Aşk ise topraktan yaratılmış olan insanı en değerli bir maden haline getirir.

6) **Men hem ol rûh-fezâ tökem sâgara kim**
Nahl-i himmet reşehâtından ala neşv ü nemâ

(Ben de bu ruh artıran şarabı kadehe dökeyim ki, onun sızıntılarından himmet fidanı feyz alıp gelişsin.)

Buradaki şarap insanı masivadan tecrit eden aşk şarabıdır. Çünkü himmet, Hakk'tan gayri her şeyden elini eteğini çekmek için lâzım gelen ruh kudretidir. Himmetin yani masivadan tecridin timsali ise Hazret-i İsa'dır ki, lâkabı "*Ruhullah*" tır. Bu beytte ruh ile himmet bir araya gelince altından Hazret-i İsa mazmunu çıkar.

**7) Câm devrinde Fuzûlî okuram mey vasfın
Ateş-i hırmen-i gam Âb-ı Hayât-ı hukemâ**

(Ey Fuzûlî, kadehin etrafında şarabın vasfını okuyorum. Şarap, gam harmanını yakan ateş, hakîmler için Âb-ı Hayattır.)

Şaraba "âb-ı âteşîn" denir. Fuzûlî bu âb-ı âteşîni ikiye ayırıyor. Gam harmanını yakan ateş, bir ma'nâda aşk ıstırabı çektiren, bir ma'nâda da insanı dünya gamından kurtaran ateş.

Harmanını yakmak, mahvetmek ma'nâsınadır. Bir senelik mesaî neticesinde elde edilen harmanı bir yıldırım bir anda mahveder. Burada her iki ma'nâsı da mevcuttur.

Hikmet ve felsefe ile uğraşanlara da şarap Âb-ı Hayattır. Yani onları lümsüzlüğe götürür. Hikmet ve felsefe akıl hududunu geçemez. Fâni sahada kalır. Aşk ise insanı Hakk'a götürür. Ve Hak ile bâkî kılar. Bu sebepten akıl ile uğraşanlara doğru yolu, beka yolunu aşk gösterir.

Şimdi anlaşılıyor ki Fuzûlî, tasavvuf sahasındadır. Bu nokta-i nazara göre gazelin başına dönelim:

Ay, nûrunu güneşten alır ve nûru aksettirir. O halde mecazdır. Ona nazaran güneş hakikattır.

Karanlık olan insan ruhunda evvelâ mecazî güzellikler aşkı uyandırır. O, sadece bir anahtardır ki hakikat hazinelerini açar. Ve dünyaya güneşten gelen ışıkları yıldız halinde saçar. Bunlarla, bu parça parça güzelliklerle dünya süslenir. Sanki felek güneş pınarından aldığı suyu saklamış, onu katre katre sızıntı halinde varlık sahasına yayıyor.

Bu sudur: "ab-ı Hayat-ı hukemâ"

Yeni ay akşam kızıllığı içindedir. O zaman mine renkli felek, lâle rengi, ateş rengini alıyor. Şarap da ateş rengindedir. Felek, aşkın ateş rengine bürünüyor. Bu, şarabın şişeden aksidir. "*Âteş-i hırmen-i gam*" dır. Ve dünya mecaz aşkı kadehini "ay kadehini" döndürmeye başladıkça, o parça parça sızıntılar "bütün mecazî güzelliklere" aşkın insan üzerindeki tesirini uyandırmak "neş'e, neş'et" kudretini veriyor. Ve Fuzûlî de o zaman aşkın eteğine yapışıyor. Çünkü bu, en hakîr bir madde olan, topraktan yaratılan insanı en değerli bir hâle getirir.

21. GAZEL

1) Fakr mülkî taht ü âlem terki efserdür mana
Şükr lillâh devlet-i bâkî müyesserdür mana

(Fakr mülkü bana taht ve âlemi terketmek de taçtır. Allah'a şükür olsun ki bâkî devlet bana müyesser olmuştur.)

Fakr, fakirlik, yoksulluk demek değildir. Dünyaya ait her şeyden müstağni olmak, onu istememek ve ona bağlanmamak demektir. Bir derviş dünya zenginliklerine sahip olabilir. Eğer onlara hiçbir değer vermezse o derviş de fakra malik olmuştur. Bu malikiyyet onun için bir taçtır. Fakr esasen âlemi terketmek demektir. Dervişlerin serpûşuna taç derler. Üzerindeki dilimlere de terk derler. Terk ehli üç şeyi terkeder: Terk-i dünya "dünyayı", terk-i ukbâ "ukbâyı", terk-i terk "terk-i terk" etmek yani terk ettiğini dahi bilmemek.

Bu taht ve taca sahip olan, devlete ermiş demektir.

2) Zülf ü ruhsârı hayâliyle nedür hâlün demen
Öyleyem kim gece vü gündüz berâberdür mana

(Zülfünün ve yüzünün hayâli ile hâlin nedir, diye sormayın. O hâldeyim ki gece ile gündüzü birbirinden ayırt edemiyorum.)

Gazelin başındaki fakr, tasavvufun temel umdelerinden biri olduğu için bu beyti o esaslara göre izah etmek zaruridir.

Zülf kesret, yüz ise vahdettir. Bunları tahayyül ederek yani bunlar üzerinde düşüne düşüne o hâle geldim ki geceyi gündüzden ayırt edemeyecek kadar dünyadan alâkamı kestim. Gece ile gündüzü birbirinden ayırt edemeyecek hâle düşen insan bir ma'nâda felâkette olan insandır. Bir ma'nâda da muhitinden alâkasını tamamen kesmiş olan, üçüncü bir ma'nâda da gece olan zülfü yani kesreti, gündüz olan yüzü yani vahdeti birbirinden ayrı telâkki etmeyen, yani vahdete eren insandır.

3) Hûr ü Tûbâ vasfın ey vâ'iz bu gün az eyle kim
Hem-dem ol Tûbâ-hırâm ü hûr-peykerdür mana

(Ey vâ'iz, bana cennetteki hûriler ile Tûbâ ağacını vasfetme yani vasıflarını sayıp dökme. Zîra bugün o Tûbâ gibi salınıp gezen, hûri güzelliğinde sevgili benim yanımdadır, hemdemimdir.)

Vâ'iz, zâhid zühd ve takva sahipleridir. Yani şeri'atın zâhirini temsil ederler. Mutasavvıflar onların aleyhindedir. Mutasavvife aşka istinad eder. Vâ'iz, cennet ni'metlerini sayıp döküyor. Halbuki âşıklar sadece Hakk'ın didârını isterler. Fuzûlî bir gazelinde:

Hûr-ı ayn ü ravza-i Rıdvan hevâ-yı nefsdür
Nefsden geçmişdür ol senden rızâ ister hemîn

diyor.

"Hûriler, cennet insanının, nefsaniyetinin, maddesinin istediği şeylerdir. Fuzûlî, nefsten geçmiştir. Ancak kendisinden râzı olmanı ister" diyor. "Cennette Tûbâ ağacı "servi gibi boylu, endamlı güzel" varsa, benim de Tûbâ gibi salınıp gezen sevgilim vardır. Hûri varsa, benim de hûri yapılı güzelim vardır. Onun için boşuna bu güzellikleri tavsif etme" demek istiyor. Bu cennet ve hûrî vahdet dünyasıdır.

4) Aradan ey şem-çık bir gûşe dut kim gece
Bezm bir horşîd tal'atdan münevverdür mana

(Ey mum aradan çık, bir köşeye çekil zîra bu gece meclisimi bir güneş gibi doğan güzel aydınlatıyor.

Mumun ışığı da güneştendir. Sevgiliyi meclisi aydınlatan muma benzetirler. Mum mecazî güzeldir. Güneş o ışığın menbaıdır.

Ey mecazî güzel, sen bir köşeye çekil, güneş gibi doğan parlak sevgilim, hakikî sevgili benim meclisimi aydınlatıyor. Güneş doğunca zaten mumu söndürüp bir köşeye korlar. Hakikî sevgilinin meclisi aydınlatması onun sevgisinin şâirin ruhunu aydınlatmasıdır.

5) Verdi bâd-ı subh bir horşîd-tal'at müjdesin
Şem'-veş veh kim bu dem ölmek mukarrerdür mana

(Sabah rüzgârı, bir güneş yüzlünün doğacağını haber verdi. Artık ne güzel ki bana mum gibi bu zamanda ölmek kararlaştırılmıştır.)

Mumun sönmesine ölmek derler. Mumu söndür diyecek yerde mumu öldür denir. Güneş doğunca mumun söndürülmesi muhakkaktır. Hakikî sevgili ruhta doğduğu zaman, âşık benliğinden kurtulur, ölür. Yukarıda can, fitil bahsinde bahsettiğimiz beyt, aynı tasviri ifade ediyor.

Yandı cânım hicr ile vasl-ı ruh-ı yâr isterem
Derd-mend-i fürkatem dermân-ı dîdâr isterem

Yârin güneş gibi yüzü doğunca mum söner "ölür". Şâir de mum gibi yanıyorum, hakiki sevgilinin dîdârını görüp ölmek istiyorum, diyor. Çünkü benlikten, maddeden tecerrüd âşık için dermandır. Ruh "mahz-ı tecelliyat" tır.

6) Zâhidâ sen kıl teveccüh gûşe-i mihrâba kim
Kıble-i ta'at ham-ı ebrû-yi dilberdür mana

(Ey zâhir ehli zâhid sen mihraba karşı durup namaz kıl. Benim dönüp ibâdet edeceğim kıble sevgilinin kaşının bükülüşü, kavs hâlini alışıdır.)

Aynı tasavvur Kadı Burhaneddin'in şu beytinde mevcuttur:

Gözi ohuna didüm oh cânum sana kurbân
Bir oh ile hele şol koşa yaya irdük ahı

Koşa yay, çift yay "kavseyn"dir.

Görülüyor ki tasavvuf umdesi devam ediyor. Zâhid, zâhirde olan mihraba teveccüh ediyor. Halbuki o mihrabın arkasında "*kabe kavseyn*", Hakk'a yaklaşmak ma'nâsı vardır. Ben ona karşı ibâdet ediyorum demek istiyor.

7) Ey Fuzûlî cem' olur peyveste il nezzâreme
Arsa-i deşt-i cünûn sahrâ-yi mahşerdür mana

(Ey Fuzûlî, daima halk beni seyretmek için toplanıyor. Çılgın çılgın dolaştığım çöl, mahşer sahrasına dönmüştür.)

Cünûn ile çöl bir araya gelince bunun mazmunu Leylâ'nın âşıkı Mecnûn'dur. Üstteki beytte kaş kıvrımı "hamı-ebrû" dan bahsettiğine göre bu beytteki peyveste "bağlı, daima" kelimesi ona bağlanınca "ebrû-yi peyveste" arasında hiçbir açıklık bulunmayan birbirine bitirmiş iki kaş demektir ki asıl "*kabe kavseyn*" budur. Yani çok yaklaşmadır. Anlaşılıyor ki şâir, hayâlini devam ettiriyor. Aşk çılgınlığının en son derecesi budur.

22. GAZEL

1) Şerbet-i lâ'lün ki derler Çeşme-i Hayvan ana
Ol verür cân dem-be-dem uşşâka vü men cân ana

(Lâ'l dudağının ilâcı ki ona Âb-ı Hayat derler. Âşıklara o cân verir, ben de ona cân veririm.)

Lâ'l, dudak tasavvufta "*butûn-u kelâm*" sözün içeride bulunması yani gizlenen sözdür.

Kelâmın birçok ma'nâları vardır. Muhtelif fikir gruplarına göre ayrı ayrı tefsir ve izah edilen "kelâm"ın derin ma'nâlarına girmeyeceğiz. Yalnız dudak maddî hayatın Allah'a yok edilmesidir, demekle iktifa edeceğiz. Böylece âşık maddeden kurtulur. Maddî hayat bir hastalıktır.

Nesimî bir şiirinde şöyle der:

Lâ'lin bana dârü'ş-şifâ öldür ki rencûr olmuşam

Lâ'lin bana bir şifa evidir. Beni öldür, maddeden tecrid et, zîra bende kanın verdiği can oldukça ben hastayım.

Fuzûlî de lâ'lin âşıklara can verir. onları hakikî ve ebedî hayata kavuşturur. Ben de ona canımı veririm, beni o hayata kavuştursun diye diyor.

2) Ohlarundan kim tiken tek sancılupdur her taraf
Gülbün-i gamdur kadüm her gonca bir peykân ana

(Okların bir diken gibi her tarafıma saplanıp durmaktadır. Sanki boyum bir gam gül fidanı, her ok temreni de onun bir goncasıdır.) (*)

3) Hâl ü hatdur bilmen ol âyîne-i ruhsâr üze
Yâ gözümden aks salmış merdüm ü müjgân ana

(O ayna gibi parlak yanak üzerinde senin benim ve ayva tüylerin midir, yoksa gözbebeğimle kirpiklerim mi ona aksetmiştir.)

Hal, hal-i siyah, âlem-i gayba denir. Bu itibarla her şeyi kendinde cem' eden noktaya benzetilir. Siyah içinde hiçbir şey belirmediği için siyah renk tamamen yokluktur. Bu sebeptendir ki siyah, renklerin en yükseğidir denir.

Bâlâ ter ez siyâhî reng diger nebâşed

Hat ise âlem-i berzahtır. İnsan, vahdet üzerindeki kesreti kolay göremez. Hat "ayva tüyleri", yüz "vahdet" üzerindedir. Ruhsar "yanak" vahdaniyet, ruy "yüz" ise vech-i hakikîdir. Bu çizgiyi aşmak lâzımdır.

(*) Müellif bu beyti zuhulen atlamıştır. Gazelin noksan kalmaması için biz ilâve ettik. H.K.

Hal gözbebeğine, hat ise kirpiklere benzetiliyor. Ruh "yanak" mahz-ı tecelliyat yani vahdetin büyük tecellisidir. Şâir ben bu tecellilere gözümü dikmişim demek istiyor.

Zâhiren bir teşbih yapılıyor. Hal gözbebeğine, yüz aynaya, kirpik de hatta benzetiliyor.

4) Dutma ey kan dem-be-dem tuğyân edüb ten çâkini
Koy bu manzardan demî nezzâre kılsun cân ana

(Ey kan, ân be ân kabarıp vücudumdaki yarığı kapama. Bırak bu pencereden can, bir ân ona baksın.)

Kan maddedir. Her ân kabarıp vücudundaki yarılmış yeri kapıyor. O yarık aşk yüzündendir. Ve bu kabarışı da kanlıdır. "Dem" in bir ma'nâsı da kandır. Can vücutta açılan yarıktan bir ân olsun sevgiliye bakabilsin. Ten denen madde varlığı yarılıp parçalanmadıkça sevgili görülemez. Tenden de madde olan kan kabarıp coştukça o yarık dahi kapanır.

5) Bahre lü'lü' dişlerün vasfın meger söyler sabâ
Kim kulak dutmuş sadef içre dür-i galtân ana

(Sabah rüzgârı galiba denize senin inci dişlerinin vasfını söylüyor. Çünkü yuvarlanan inci, sadef içinde ona kulak tutmuş dinliyor.)

Sevgilinin dişi inciye benzetiliyor. İnci denizden çıkar. Sadef ise kulak şeklindedir. Maddî güzelliğin bir tezahürü de diş şeklindedir. Denizi dalgalandıran rüzgâr ona bir şey fısıldıyor gibidir. Madde âleminden hariç olan sevgilinin dişini vasfederken dişin en güzel ve parlak bir timsâli olan inci kulağa benzeyen sadef içinde onu dinliyor. Bu hüsn-i talîl san'atını Fuzûlî bir diğer gazelinde tekrarlar:

Dür tek dişün sözünü her dem işitmek ister
Bahrün müdâm anunçün sâhildedür kulâğı

Sadef sahillerdedir. Sebebi de kendi incisinden çok üstün güzellikte olan sevgilinin dişinin vasıflarını duymaktır.

6) Gönlüme salmış hatun zevkin felek kan yutdurub
Tıfl tek kim okudurlar zecr ile Kur'ân ana

(Felek ayva türlerinin zevkini bana kan yutturup gönlüme salmış. Zorla Kur'an okuttukları çocuk gibi.)

Hat, yanak üzerindeki ufak tüylerdir. Bu tüyler bir çocuğa benzetili-

yor. Bu tüyler kırmızı yanak üzerindedir. Yanağın kanını emerek büyüyor. Yanak Kur'andır. Hattın bir ma'nâsı da yazıdır. Bu ayva tüyleri bir Kur'an olan yüz üzerinde onu okuyorlar.

Yüz Kur'andır. *Mushaf-ı Osman* derler. Çünkü Kur'anı cem'eden Hazret-i Osman'dır. Hazret-i Peygamberin iki kızı ile evlendiği için de "*zinnureyn*" yani iki nûr sahibi unvanını almıştır. Yüzde ise iki yanak, ikinûr vardır.

Buraya kadar beytin zâhiri ma'nâlara istinad eden kısmını izah ettik. Şimdi iç ma'nâsına gelelim:

Felek, âlem-i berzâhın "hat" yani vahdetten kesrete geçmenin zevkini gönlüme salmış bir kere. Ben bu kesretten vahdete geçebilmek için bütün madde âleminden tecerrüd edeceğim. Aşka sarılacağım ve ıstırap çekeceğim. Fakat neticede Kur'anı okuyacağım. Çocuğa zorla Kur'an okuturlar. Çocuk neticede kazanacağı ilmi bilmez, zahmet çeker. Ve bu okutma çocuğun diğer çocukluk zevk ve eğlencelerine mâni olur. Fakat netice muazzamdır. Şâir de bu ıstırap neticesinde vahdet olan yüzü yani Kur'ân'ı okuyacağım diyor.

Burada zevk, daha ziyade tatmak ma'nâsınadır.

7) Ey Fuzûlî ol sanem efgânuna rahm eylemez
Taşa benzer bağrı te'sîr eylemez efgân ana

(Ey Fuzûlî, o put, sevgili senin feryat ve figanına acımaz. Onun bağrı taşa benzer feryat ve figan tesir eylemez.)

Hakikî sevgili âşıkların feryat ve figanına acımaz. Onları ıstırap içinde kıvrandırır. Fakat âşıklar için asıl zevk bundadır. Ancak Fuzûlî sevgiliyi puta benzetmekle bu beytin asıl san'at temelini anlatıyor.

Çünkü put, taştan yontulur, bağrıda taştır.

23. GAZEL

1) Her zaman manzûr bir şûh-ı sitem-gerdür mana
Kanda olsam bir belâ Hak'dan mukarrerdür mana

(Her zaman gözümün önünde bir zâlim güzel vardır. Nerede olsam bana Hak'tan muhakkak bir belâ gelmektedir.)

Kâinat baştan başa güzelliklerle doludur. Çirkin yoktur. Bu güzellik yalnız insanda değil, her şeydedir. Çirkin, şer bize nazarandır. Hakikatta yoktur.

Ancak Fuzûlî, burada insan güzelliğinden bahsediyor. Güzel, insanı aşka sürükler. Aşk ise âşıka bir belâ, bir mihnet kaynağıdır. Fakat her şeyde güzelliği görebilmek ve sevebilmek büyük bir meziyettir. Kande olsam kaydı ile şâir, güzel mefhumunu çok genişletiyor.

Belâ, yine Elest Bezmindeki "belî" dir. "Belî" ahdine vefa için bütün mecazî güzelliklerden feragat lâzımdır. Bu ise bir belâdır.

2) Ol ham-ı ebrûya kılsam secde her sa'at nola
Kıble ile ol ham-ı ebrû berâberdür mana

(Her saat o kaş büklümüne secde etsem hayret etmeyin. Zîra kıble ile o kaş büklümü arasında bir fark yoktur.)

Beraberin bir ma'nâsı da karşı karşıyadır. "Bundan evvelki ebrû-mihrab izahına bakınız. Gazel 21, beyit 6"

3) Gam degül cismümde ger seng-i melâmet zahmı var
Şahne-i bâzâr-ı zevdâyem bu zîverdür mana

(Eğer vücudumda melâmet taşının yarası varsa gam değil "hiç üzülmem". Zîra ben sevda pazarının ases başısıyım. Bu benim için bir süstür. Aşktan dolayı kendisine edilen kınamaları bir süs addediyor.)

Ases başıyı pazarda eşya satanlar sevmezler. Onu daima kınarlar. Fakat bu kınamalar ases başı için bir meziyettir. Vazifesini hakkı ile ifa ediyor demektir. O bununla övünür.

Şâir de sevda pazarının ases başısıdır. Orada hiçbir hileye meydan vermiyor. Aşkın usül ve âdâbı ne ise yerine getiriyor.

Bâzâr ile sevda bir araya gelince sevdanın ikinci ma'nâsı olan kârı anlamak mümkündür. Ancak bu sevda değil "sûdâ" dır.

4) Gözde hûn-âlûde peykânun hayâliyle hoşem
Her biri gûyâ ki bir berg-i gül-i terdür mana

(Senin kana bulanmış temreninin hayali daima gözümün önünde. Ben bununla bahtiyarım. Sanki o temrenlerin her biri taze bir gül yaprağıdır.)

Sevgilinin âşıkta uyandırdığı aşk ıstırabının her biri onun bağrına saplanan bir oktur. Aynı zamanda bu ıstırap âşıkı gayesine ulaştırır. Bu sebepten sevilerek çekilen bir ıstıraptır. O okların kanlı temrenlerini gözünde tahayyül ediyor. Göz gibi nazik bir uzva ok saplanması ne kadar fecidir. Şâir aynı zamanda bunu tedaî ettirmek istiyor. Ve bununla memnun oluyor. O temrenleri taze gül yaprağına benzetiyor. Çünkü ok küçük bir yaprağa benzer ve kanlı olduğu için de kırmızıdır. Kanla ıslanmış olduğu için de tazedir. "Ter" in bir ma'nâsı da ıslaktır.

5) Zahmlardan min ağız açdum edâ-yı şükr içün
Her okun bir ni'met-i gayr-i mükerrerdür mana

(Yaralardan bin ağız açtım. Şükrünü edâ için. Zîra her okun ikinci defa atılmayan bir ni'mettir.)

Yani tekrarlanmayan bir ni'mettir. Hepsinin ayrı ve kendine mahsus bir güzelliği vardır. Yara ağzı, şükrü edâ için açılmış bir ağız ve bunlar binlerce. Aynı zamanda aynı yaraya ikinci defa ok atılmaz.

6) Akl irşâdiyle bulmak kâm mümkindür velî
Dâm-ı râh ol halka-i zülf-i mu'anberdür mana

(Aklın gösterdiği yolda yürüyerek murada ermek mümkündür. Fakat o amber kokulu zülf halkası yolumda bir tuzaktır.)

Tasavvufta akıl yolu, aşka ve onun perişanlığına ve ıstırabına düşmeden rahatça yürüycn bir yoldur. İnsan bu yolda yürüyerek de rahat ve muradına erer. Lâkin zülf, yani kesret sonsuz güzelliklerini göz önüne sermiş. Bunlara ve bunları var eden Hakk'a âşık olmamak mümkün değil. Çünkü âşık öyle yaratılmış. Zülf aynı zamanda yanak üzerinde bir halka vücuda getirir. İçinde ben vardır. Halka içinde ben dane "yem" dir. Zülfün sıfatı olan amber kokulu şu ma'nâyı ifade eder: Amber, içinde beyazlık ve siyahlık bulunan renktedir. Siyah renk, insanı maddeye, dalâlete sevkeder. Beyaz renk ise hidayet yolu, doğru yoldur.

Kadı Burhaneddin bunu açıkça söyler:

Anber saçı çîninde cânum müşki çîn ider
Olmadı binden özgeye hergiz hatâ-yı ışk

Amber saçının iki renginden biri olan siyahı yani müşki aldım. Hata ettim diyor.

Muanber zülf, âşıkın önünde dalâlet ve hidâyet yollarını açıyor.

Şâir, aşk yani hidâyet yolunu tercih ediyor.

7) Ahter-i bahtum vebâlin gör kim ol mehden gelen
Mihrlerdür özgeye cevr ü cefâlardur mana

(Taliimin yıldızının kötülüğünü gör ki, o ay gibi güzelden, başkalarına sevgiler, "güneşler" bana da cevir ve cefalar geliyor.)

Sevgilinin âşıkını cevir ve cefa altında bulundurması bir ihsandır. Çünkü onunla alâkalanıyor ki cevrediyor. Bu âşıkın canına minnettir. Zâhiren bahtından şikâyet ediyor görünüyorsa da, bu cefalarla övünüyor.

Bu beytte aynı zamanda ahter "ylıdız", meh "ay" ve mihr "güneş" arasında tenasüp san'atı yapıyor. Mihrde "güneşte" de tevriye san'atı vardır.

8) Ey Fuzûlî menzil-i maksûda yetsem nî aceb
Hidmet-i pîr-i muğan irşâdı reh-berdür mana

(Ey Fuzûlî erişmek istediğim yere varırsam hayret etme. Pîr-i muğana hizmet, beni doğru yola götüren kılavuzdur.)

Bu beytte Fuzûlî gazelin tamamen tasavvufî olduğunu anlatıyor. Zîra hidmet-i pîr-i muğan onu irşad ediyor. Pîr-i muğan, mürşid-i kâmildir. Aşk şarabını sunar. Ona hizmet etmek, onun manevî feyzini almaktır.

"Be harfi"

24. GAZEL

1) Ey nâvek-i şevkun siperi sîne-i ahbâb
Zülfün hamı erbâb-ı vefâ saydına kullâb

(Ey sen ki, hararetli aşkının oklarının kalkanı seni sevenlerin ve senin tarafından sevilenlerin sinesidir. Saçının kıvrımı vefa sahiplerini avlamak için bir çengeldir.)

Hak, aşk oklarını ancak onu sevenlere ve onun tarafından sevilenlerin sinesine atar. Âşıklar sinelerini kalkan gibi o oklara karşı tutarlar.

Ahbap, habibin cem'idir. Sıfat-ı müşebbehedir. Sıfat-ı müşebbeh hem ism-i fâil yani seven, hem de ism-i mef'ul sevilen ma'nâsına gelir.

Burada vücud-ı mutlak ancak sevdiklerini aşkına düşürüp kendine çeker. Zülf kesrettir. Kâinatta mevcut güzellikler insanı kendine çeker ve kesret yolu ile Hakk'a vâsıl olunur. Vefa sahipleri Elest Bezmindeki ahdine vefa edenler yani ahdlerini yerine getirenlerdir. Böyle insanlar Hak tarafından sevilen ve Hakk'ı seven insanlardır.

Zülfün kıvrımı çengele benzer.

2) Mihrâbda şekl-i ham-ı ebrû-yi lâtifün
Vâcib bu cihetten kamuya secde-i mihrâb

(Mihrapta lâtif "maddeden mücerred" kaşının şekli "kavs" bulunduğu için herkese mihraba secde etmek vaciptir.)

Namazda kıbleye karşı durup namaz kılmak farzdır, vacib değil. Mihrapta sevgilinin kaşının şekli vardır diye ona karşı secde vaciptir demek elbette küfrdür. Fuzûlî gibi bir din âlimi ve mütedeyyin insan elbette bunu söylemez. O halde başka bir maksadı olacaktır. Kaş, ebrû kavis şeklindedir. İki kaş "kavseyn" olur. Bu iki kaş, aralarında hemen hiç fasıla bulunmayan kaştır. Mi'racda Hazret-i Peygamber Allah'a o kadar yaklaşmıştır ki aralarında hiçbir fasıla kalmamıştır. Kur'an-ı Kerim'de bu "*fekâne kabe kavseyni ev ednâ*" Ayeti ile beyan edilir. (Yukarıda izah edilmiştir. Gazel 21, beyt 6)

3) Sûzum der idüm şem' sana eylese rûşen
Nezzâre-i ruhsâruna yok şem'de hem tâb

(Eğer sana açıklayabilse, nasıl yandığımı muma söylerdim, çünkü o da yanıyor. Binaenaleyh benim hâlimi anlar. Lâkin senin yanağına bakmak için mumda da kudret, ışık yok.)

Tâb hem büklüm ma'nâsına geldiği için mumun yanan yeri olan fitile "çünkü fitilin ma'nâsı bükülmüş demektir", hem ışık ma'nâsına geldiği için sevgilinin parlak yüzü ile karşılaşmaya, hem de kudret ma'nâsına geldiği için sevgilinin yüzüne bakmak kudretine bağlanır. Açıklamak, izah etmek için şâir aydınlatmak kelimesini kullanıyor. Bu da mum ile alâkadardır.

4) Horşîd-i cemâlinden ol ay saldı nikâbın
Subh oldu dur ey baht nedür munca şeker hâb

(O ay gibi güzel, güzelliğinin güneşindeki örtüyü kaldırdı. Sabah oldu ey baht, kalk nedir bu kadar tatlı uyku?)

Necazî güzel, ay kendisinde tecelli eden güneş güzelliği üzerinden örtüyü kaldırdı. Kendindeki güzelliğin güneşten olduğunu açıkladı ve kendisi ortadan silindi. Çünkü güneş doğunca ay ortadan silinir. Sabah oldu, hakikat meydana çıktı.

Ey baht kalk, uyuma. Bahtın uyanması taliin açılması demektir. Bir taraftan mecaz ortadan kalkıp hakikat, yani her güzelliğin güneşte bulunduğu anlaşılıp âşıkın bahtının açıldığı, bir taraftan da güneşin doğup ayın ortadan kalktığı anlatılıyor.

Bahtın uyanması ve sabah olması da bu hayâlin tabiat manzarası içinde insicamlı bir tarzda devamıdır.

Mecazî aşk, tatlı bir uykuya benzetiliyor. Tatlı, fakat uyku, gaflet.

5) Dün subh yetürdüm felege mevc-i sirişküm
Gark etdi felek üzre olan encümi gird-âb

(Gece durmadan ağladım. O kadar ki sabahleyin gözyaşımın dalgasını feleğe kadar yükselttim. Felek üzerindeki yıldızları bu girdâb suya boğdu.)

Sabah güneş doğarken ufuktaki kırmızılık veya bulutlar, kanlı gözyaşlarının dalgası oluyor. Ve sabah olunca yıldızlar kayboluyor.

Bundan evvelki beytteki hayalin devamıdır. Ufuktaki bütün kırmızılık kanlı gözyaşının dalgası oluyor ve felekteki yıldızları girdaba "su kuyusu" batırıyor, yok ediyor.

"Gird-âb"ın bir ma'nâsı da "yuvarlak su" dur. Gözyaşı da yuvarlak sudur. Asıl ma'nâsı şudur: Aşk ve hicran içinde ağlaya ağlaya sabahı ediyor. Ve bu aşk uğrundaki gözyaşı, felekte, güneşten gayri ne kadar aydınlık varsa "yıldızlar" mahvediyor. Masivadan tecerrüt ettiğini söylemek istiyor.

6) Sâkî meger ol lâ'l sözün der mey-i nâba
Kim düşdü ayağına elin öpdü mey-i nâb

(Galiba sâkî saf şaraba o lâ'l dudaktan bahsediyor ki, saf şarap sâkînin ayağına düştü ve elini öptü.)

Ayağına düştü demek kadehine döküldü, elini öptü demek kadehi sâkî eline aldı, demektir. Ayak kadeh ma'nâsınadır. Şâir burada ayak ile el arasında tenasüp san'atı yapıyor. Fakat ayağın kadeh ma'nâsına alınca iham-ı tenasüp oluyor. Yine saf şarap ile kırmızı dudak arasında benzetme vardır. Bunu daha geniş bir hadise içinde söylüyor.

Burada asıl kastedilen ma'nâ, sâkî aşk ilham eden saf aşka bekabillâh müjdesini veriyor ki saf aşk sevincinden, şükranından sâkînin ayağına düşüp elini öpüyor.

7) Cem'iyyet-i esbâba gönül verme Fuzûlî
Kim tefrikadur hâtıra cem'iyyet-i esbâb

(Ey Fuzûlî huzur ve saadet sebeplerinin bir araya gelmesine memnun olma, onu sevip isteme. Zîra bu huzur ve saadet sebeplerinin bir araya gelmesi gönlü ayrılığa, perişanlığa, huzursuzluğa götürür.)

Âşık için dünya ni'metlerinin öne serilmesi istenen bir şey değildir. Çünkü insanı dünyaya bağlayıp Hakk'tan ayrı düşürür.

Cem'iyyet ile tefrika "ayrılık" arasında tezat san'atı vardır.

25. GAZEL

1) Menüm tek hîç kim zâr ü perîşân olmasun yâ Rab
Esîr-i derd-i ışk u dâğ-ı hicrân olmasun yâ Rab

(Yâ Rabbi, hiç kimse benim gibi ağlayıp inlemesin, perişan olmasın. Yâ Rabbi, aşk derdine ve ayrılık yarasına esir olmasın.)

Aşk derdine esir ve hicran yarasına müptelâ olmak âşıklar için bir meziyettir. Ağlayıp inlemek, perişan olmak da istedikleri şeydir. Çünkü

yine Fuzûlî bundan evvelki gazelinde huzur ve saadet insanı Hakk'tan ayırır diyor. Fuzûlî kendisinin yüksek manevî mertebesine kimsenin erişmemesini istiyor. Çünkü bütün bu felaketler, aşk derdine esir olduğu içindir. Bu beyt Hâfız-ı Şirazî'nin şu beytini hatırlatıyor:

Kesî me-bâd çü men haste mübtelâ-yı firak
Ki ömr-i men heme big-ü zeşt der belâ-yı firak

"Kimse ben yaralı gibi ayrılık derdine mübtelâ olmasın. Çünkü benim bütün ömrüm ayrılık belâsı içinde geçti."

2) Demâdem cevrlerdür çekdügüm bî-rahm bütlerden
Bu kâfirler esîri bir müselmân olmasun yâ Rab

(Her ân merhametsiz putlardan, güzellerden çektiğim cevir ve cefadır. Yâ Rabbi, hiçbir Müslüman bu kâfirlere esir olmasın.)

Dîvân Edebiyatında nerede put kelimesi geçerse ekseriya oraya Allah veya Rab kelimesi de getirilir. Meselâ:

Büt-i nev-resüm namâza şeb ü rûz râğıb olmuş
Bu ne dindür Allah Allah bûte secde vâcib olmuş

Put, güzel yerinde kullanılır. Güzeller Hakk'ın güzelliğinin bir zuhurudur. Ancak güzellik put gibi cansız bir şeye mal edilirse bu küfür olur. Çünkü put cansızdır ve kendini Allah olarak kabul ettirir. O halde putlar, güzeller Hakk'ın güzelliğini maddî varlıkları ile örttükleri için kâfirdirler. Kâfir örten demektir. Bu güzeller âşıkları kendilerine çektikleri için de onları kendilerinden ayırırlar. Bu bir cefadır. Güzelliği tadan ve ona bağlanan âşıklar mecazdan hakikata erişmek için çok ıstırap çekerler. Putların cevir ve cefası budur. Bir Müslüman bu kâfirlere esir olmasın demekle de hakikata erişmeye namzet olan bir Müslümanın bu mecazî güzellere esir olmasını istemiyor. Istırap ve işkencenin son mertebesi kâfir eline esir düşmektir.

3) Görüp endîşe-i katlümde ol mâhı budur derdüm
Ki bu endîşeden ol meh peşîmân olmasun yâ Rab

(O ay gibi güzelin yani mecazî güzelin beni öldürmeyi düşündüğünü gördüm. Yâ Rabbi, ay gibi güzel bu düşünce ve kararından peşiman olmasın.)

Mecazî güzelin vazifesi, âşıkı madde âleminden tecrid etmek, onu dünyaya bağlayan manevî alâkaları yok etmek, yani manen öldürmektir.

Şâir, yâ Rabbi, sakın bu kararından caymasın demekle bu ölümü istiyor.

4) Çıkarmak etseler tenden çeküp peykânın ol servün
Çıkan olsun dil-i mecrûh peykân olmasun yâ Rab

Eğer o servi boylunun ilham ettiği aşk heyecan ve ıstırabını yani attığı okların temrenini vücudumdan çıkarmak isteseler, yaralı gönlüm çıksın; tek o temren çıkmasın Yâ Rabbi.

Serv, vahdettir. Onun bana ilham ettiği heyecanlar, ıstıraplar o kadar tatlıdır ki vücudumdan onlar çıkacağına yaralı gönlüm çıksın daha iyi.

Serv, şekli itibariyle aynen oka benzer. Bu sebepten şairler servi ile oku ekseriya beraber kullanırlar.

5) Demen kim adlî yoh yâ zulmü çoh her hâl ile olsa
Gönül tahtına andan özge sultân olmasun yâ Rab

(Adaleti yok veya zulmü çok demeyin. Nasıl olursa olsun gönül tahtına ondan gayri bir sultan olmasın Yâ Rabbi.)

Adaletin yokluğu zaten zulmün çokluğu demektir. Fuzûlî gûyâ onları iki ayrı şey gibi alıyor ve her ne hâl ile olursa olsun diyor.

Âşıka ne kadar zulüm ederse etsin derken Hakk'ın âdil-i mutlak olduğuna inanarak gûya bu cesûrâne temennide bulunuyor. Hakikatta Hak zulüm etmez. Kur'an-ı Kerim'de sarahaten Hakk'ın zulüm etmediği beyan edilmektedir.

6) Cefâ vü cevr ile mu'tâdem anlarsuz nolur hâlüm
Cefâsına had ü cevrine pâyân olmasun yâ Rab

(Ben cefa ve cevre alışmışım. Onlarsız hâlim ne olur? Yâ Rabbi, cefası ve cevri hudutsuz ve sonsuz olsun.)

Bir insanın alıştığı şeyden ayrılması çok ıstırap vericidir. Şâir cefa ve cevre alıştığını ve mecazî aşk yüzünden ne kadar cevir ve cefa çekse o kadar Hakk'a yakın olacağını düşünüyor. Ve hadd ü pâyânı olmayan bir cefa istiyor.

7) Fuzûlî buldu genc-i âfiyet meyhâne küncinde
Mubârek mülkdür ol mülk vîrân olmasun yâ Rab

(Fuzûlî meyhane köşesinde her türlü felâketlerden kurtulmak hazinesini buldu. O mülk mübârek bir mülktür, Yâ Rabbi viran olmasın.)

Meyhane İlâhî aşkın hazinesidir. Şarap İlâhî aşktır. Orada Fuzûlî her türlü felâketlerden masûn bir hâldedir. Bu ilâhî aşk mülkü dinî bir tâbir ile mübârek bir mülktür. Bu mübârek kelimesini kullanmakla Fuzûlî bu mülkün alelâde bir meyhane olmadığını anlatmak istiyor. Yâ Rabbi bu mülk viran olmasın.

Aşkta türlü felâketler ve ıstıraplar olmakla beraber orası bir sa'adet ve âfiyet mülküdür demek istiyor.

26. GAZEL

1) Subh çıkmış çarha çalmış taşa tîğin âfitâb
Zâhir etmiş ol meh-i dellâke ayn-ı intisâb

(Güneş sabahleyin feleğe çıkıp kılıcını taşa çalmış. Tıpkı o, ay gibi güzel olan dellâke benzemiş.)

Şâir, güzel olan her şeyi sever ve medheder. Hamamlarda genç ve güzel dellâkler hizmet ederlerdi. Aynı zamanda hamamda traş olunurdu. Güneş, ay gibi güzel olan dellâke benzetiliyor. Çünkü güneş de sabah olup doğunca kılıca benzeyen ışıklarını dağ tepelerini üzerinde biliyor.

Çarh kelimesinde iki ma'nâ vardır. Biri felek, diğeri üzerinde bıçak veya ustura bilenen bileği taşı.

Dağ tepelerine de tîğ yani kılıç derler. Tîğ kelimesi hemen hemen kesen her şey için kullanılır. (*)

2) Dem-be-dem tahrîk-i tîğinden bulur başlar safâ
Öyle kim su mevc urup zâhir kılur her dem habâb

(Suyun her dem dalgalanıp hava kabarcıkları meydana getirmesi, gibi, zaman zaman kılıcının hareketinden başlar safa bulur.)

Başın safa bulması kesilip vücuttan ayrılmasıdır. Dem kelimesinin kan ma'nâsına gelişi, kılıca su verilmesi, suyun dalgalanmasıyla kılıcın hareketinin, habâbla başın şekil benzerliği düşünülebilir.

3) Her ser-i mûyumda bir baş olsa mûy-ı ser kimi
Kesse varın tîğ-i hun-rîzinden etmen ictinâb

(*) (Bu gazelin ilk beyti şerih tarafından açıklanmış, diğerleri şerh edilmemiştir. Bu açıklama gazelin eksik kalmaması için redaksiyon sırasında eklenmiştir. R.)

(Her kılımın ucunda baştaki saç sayısınca bir baş olsa ve hepsini kesse, yine de onun kan döken kılıcından çekinmem.)

Saç kesret ifade eder, her başın kesilmesiyle şâir bir parça kesretten kurtulacağı için memnundur.

4) Keşf-i esrâr-ı melâhat cevher-i tîğindedür
Kim alur başlardaki sevdâ cemâlinden nikab

(Başlardaki sevda onun güzelliğinden, güzel yüzünden örtüyü kaldırdığı gibi güzellik sırlarının keşfi, açılması, kılıcının cevherinde özündedir.)

5) Gussasından başumun kıl kimi incelmiş tenüm
Kim tenümle tîği ortasında başumdur hicâb

(Başımın derdinden tenim vücudum kıl gibi incelmiş, zayıflamış yine de vücudumla kılıcı arasında başım ortadan kaldırılması gerekn bir perdedir.)

6) Tîğ-i çâpük-Seyrine âhû-yi Çin dirsem n'ola
Seyr kıldukça döker sahra-yi Çin'e müşg-i nâb

(Dolaştıkça Çin çölüne saf misk döken ahuya benzetip süratle dönüp dolanan kılıcına Çin ahusu dersem ne olur?)

7) Mûy-i jûlîdemle tîğinden ümîdüm kesmezem
Ey Fuzûlî hâli olmaz berk-i lâmi'den sehâb

(Kıvrım kıvrım saçımla kılıcından ümidimi kesmiyorum. Ey Fuzûlî, nitekim bulut da parlayan şimşekten hâli kalmaz.)

Beytteki saçın kıvrımı, kılıcın kıvrılışı, saçın karalığı ile bulutun rengi, kılıçla şimşek benzetmeleri dikkati çeker.

27. GAZEL

1) Subh salub mihr-i ruhundan nikâb
Çık ki temâşâya çıka âfitâb

(Sabahleyin güneşe benzeyen yüzünden örtüyü kaldırıp çık ki, güneş senin güzelliğini temaşaya çıksın.)

Sen güneşten daha güzelsin, çünkü güneş seni temaşe etmek için doğuyor.

Aynen güneşin doğmasını tasvir ediyor.

2) Rişte-i cânum yeter et pür-girih
Salma ser-i zülf-i semen-sâya tâb

(İp gibi ince olan canımı düğümlerle "akdelerle" doldurma. Gül kokusu yayan saç uçlarını kıvırma. Her kıvrım benim canımda bir düğümdür.)

Can za'f ve ıstıraptan incelip ipe benzemiş. Zülf de iptir. Zülfün uçlarını kıvırmak onu daha güzelleştirir ve âşık daha ıstıraba düşer. Daha heyecanlanır.

Can ipi mum fitilidir. Zülf de gecedir. Mum- gece münasebeti vardır. Tâb aynı zamanda aydınlık ma'nâsınadır. Gece-aydınlık tezadı.

Semen-sâya kelimesinin ikinci kısmı olan "sâye" gölge ma'nâsınadır. Burada da güneş-gölge tezadı vardır.

Güneş sıcaktır. Sıcaklık kılları kıvırır.

3) Mest çıkub salma nazar her yana
Görme revâ kim ola âlem harâb

(Sarhoş bir hâlde çıkıp her tarafa bakma. Senin her bakışın âlemi harap eder. Bütün kâinat aşkınla harap olur.)

Güneş, doğarken mest ve mahmurdur. Işığı her tarafa yayılır. Bir de güneş göze benzetilir.

Işıkların göz ışığı olduğu "görme" kelimesinden anlaşılır.

Mest ile harabı aynı beytte zikretmesi son derece sarhoş ma'nâsına gelen "mest-i harab" terkibini hatırlatmak içindir.

Aşk şarabını içip mest bir halde âleme bakınca bütün âlem yok olur, harap olur. İlâhî aşk ancak Hakk'ı görür. Âlem fânidir.

Güneş doğduğu zaman ufuklar kırmızı şarap rengindedir.

4) Kesme nazar cânib-i uşşâkdan
Nâle-i dil-sûzdan et ictinâb

(Âşıklar tarafına da bak. Onlar seni görmezlerse ağlayıp inlerler; gönül yakan bir feryat koparırlar. Bu feryattan sakın.)

Âşıklara bakması alelâde bakmak değildir. Onlara acımak, onlarla alâkalanmak demektir. Şâir bunu istiyor.

5) Geceler encüm sayaram subha dek
Ey şeb-i hecrün mana rûz-ı hisâb

(Geceler sabahlara kadar yıldızları sayıyorum. Hiç uyumuyorum. Ey güzel, senin ayrılık gecen, benim hesap günümdür. Benim için kıyamet günüdür.)

Rûz-ı hisab, hesap günü yani kıyamet günüdür.

Gece "şeb" ile gündüz "rûz" aynı madde üzerinde tahakkuk ettiği için tezat san'atı yapıyor.

Âşık, güneşin kendisine de rahm ve şefekat ile bakması için geceki dertli hâlini ona anlatıyor.

Âşık gece ağlıyor. Her gözyaşı bir yıldız gibidir. Ve bu sabaha kadar devam ediyor. Sabah olunca yıldızlar kaybolur.

6) Düzaha girmez sitemünden yanan
Kâbil-i cennet degül ehl-i azâb

(Senin zulmünden yanan, cehenneme girmez. Çünkü onlar esasen cehennem azabını çekmiş ve bunu hak etmiş insanlardır. Cennete giremezler.)

Âşıklar aşk ateşi içinde yanarlar. Sevgili onlara azap verecektir. Çünkü bu ateş içinde eriyip saf altın "kal" hâline geleceklerdir, visâle ereceklerdir. Onların kaderi budur. Onların yandığı ateş yanında cehennem cennet gibi kalır. Onun için âşıkların cehenneme girmez.

Cennete sadece masivaya ait zevkler vardır. Âşıklarr masivadan feragat etmişlerdir.

Hûr-ı ayn ü ravza-i rıdvan hevâ-yı nefsdür
Nefsden geçmişdür ol senden rızâ ister hemîn

17. asır İran şâirlerinden Fasihî şöyle der:

İlâhî rûzî-i in hod-perestansâz-ı cennetrâ
Ki dûzâh cennet est âteş-perestân-ı muhabbetrâ

"Yâ Rabbi cenneti bu kendine tapanlara nasib et. Zîra muhabbet âteşine tapanlar için cehennem cennettir".

7) Saldı ayakdan gam-ı âlem meni
Ver mana gam def'ine sâkî şarab

(Dünya gamı "masiva" beni âciz bıraktı, yere düşürdü. Ey sâki bu gamın def'i için bana şarap ver.)

Dünya gamı, âşıklar için ancak masivadır. Yani Hakk'tan ayrı şeylere gönül vermek. Bunu ancak İlâhî aşk giderebilir. Çünkü o aşk, masivayı yok eder.

Ayaktan saldı ile, kadeh ma'nâsına gelen ayak arasında münasebet vardır. Ayaktan saldı, yere vurdu demektir.

8) Rahm kıl üftâdelerün hâline
Hîç gerekmez mi sana bir sevâb

(Düşkünlerin hâline merhamet et ey sâkî, sana bir sevap yapmanın hiç lüzumu yok mu?)

Bundan evvelki beytteki ayaktan salmak, aynı zamanda yere düşürmek ma'nâsına geldiği için bu beytte üftade diyor.

Sevab kelimesi verilen şarabın alelâde şarap olmadığını anlatır. Çünkü şarap vermek dinen günahtır.

Sâkî, tasavvufta ma'nâ âleminden "*lâhut âleminden*" feyiz veren, getirendir.

9) Yâr su'âl etse ki hâlün nedür
Hasta Fuzûlî ne verürsen cevâb

(Yâr halin nedir diye sorarsa, ey yaralı Fuzûlî, ne cevap verirsin?)

Zaten hasta olduğunu söylüyor. Cevap veremeyecek derecede hasta.

Yârin hâl sorması, o derece âşıkı heyecanlandırır ki, cevap veremeyecek hâle gelir.

28. GAZEL

1) Kûh-ken Şîrîne öz nakşın çeküb vermiş firîb
Gör ne câhildür yonar daşdan özüyçün bir rakîb

(Ferhât, Şîrîn'in resmini yapıp kendini aldatmış. Bak ne câhildir, kendisine taştan bir rakîb yonmuş.)

Ferhât, Şîrîn'in taşın üstüne resmini yapmış. Bu akıllı işi değildir. çünkü bu sefer o resim, Şîrîn'e âşık olacak bu suretle de Ferhât'a bir rakîp çıkacak.

Şîrîn o kadar güzeldir ki kendi resmi kendine âşık olabilir.

2) **Kaşlarun yayı bir oh lûtf eylemiş her âşıka**
Men hem andan eylerem bir oh temennâ yâ nasîb

(Yay gibi kaşların her âşıka bir ok lûtfeylemiş. Ben de ondan bir ok isterim. Yâ nasîb.)

Ok iki ma'nâya gelir. Biri bildiğimiz ok, diğeri sehm "hisse". Bu beytteki birinci ok hissedir. İstenilen ok ise hakikî oktur. Bunun hakikî olduğu "yâ nasib" den anlaşılır. Çünkü ok atanlar attıkları zaman "yâ nasîb" derler. Bu okun hedefe isabet etmesi için bir duadır.

Âşık sevgiliden aşk istiyor, ıstırap istiyor, maddesinin mahvolmasını istiyor.

Her âşıka bir hisse lûtfeden sevgili de mecazî sevgili olamaz.

3) **Tûtiyâ-yı hâk-i pâyun feyzine yol bulmasam**
Nûr-ı çeşmüm ayb kılma kör olur derler garîb

(Bir tutya olan ayağının toprağının vereceği feyze yol bulmasam ey gözümün nuru beni ayıplama, zîra garip kördür diye bir söz vardır. "El garibü a'ma")

Tutya, sürme gibi göze çekilen bir ilâçtır. Göze çekilince gözleri yaşartır. Onun için feyz diyor.

Tabîbâ hâk-i kûy-i yârdandur eşk teskîni
Bize arturma zahmet göz yaşarur tûtiyâlardan

(Fuzûlî)

Ayak izi âyât-ı İlâhiyedir. O toprağı göze çekmek, o âyetlere eğilip Hakk'ın alâmetlerini görmektir. Şâir buna yol bulamıyor ve beni ayıplama çünkü garip kördür diyor. Ayak toprağından bahsettiği için feyz elde edemiyor yerine yol bulamıyor diyor.

İnsan bu dünyada gariptir, gurbete düşmüştür. Yani nasıl vatanı olan âlem-i ervahtan ayrılıp anasır âlemine gelmiştir.

Bu dünyada o Hakk'ın alâmetlerini görmek için göz lâzımdır. Gurbete düşen de kör olduğu için elbette hâk-i pâyin vereceği feyze nail olamaz.

Sevgilisine gözümün nuru demesi, kendisinin kör olduğunu, sevgili-

si olmayınca bir şey göremediğini söylemek istiyor. Bu bir Hadis-i Şerife istinat eder. (El-abdü yetekarrabu ileyye bi'n-nevâfili...ilh)

4) Muztaribdür çâre-i derdümde veh kim bilmeyüb
Bir devâsuz derde uğratmış özün miskin tabîb

(Benim derdimin çaresini bulmak için zavallı tabip uğraşıyor, ıstırap çekiyor. Zavallı tabip kendisini devasız bir derde uğratmış.)

Benim derdimin devası yoktur, demek istiyor. Tabip şâirin derdinin devasını bulsa ıstıraptan kurtulacak. Halbuki devasız bir derdin devasını bulmak için çalışıyor. Kendisi devasız derde uğruyor.

Âşıkların derdine ancak visâl devadır. O ise ele geçmesi hemen hemen muhal bir saadettir. Çaresiz âşık, ölünceye kadar ıstırap çekecek ve bu ıstırap onun için bir saadet olacaktır.

5) Berk-i âhumdan evüm her gûşe bulmuş rahneler
Gel gör ey gül kim giriftâr-ı kafesdür andelîb

(Ahımın yıldırımı ile evimin her köşesinde yarıklar açılmış. Ey gül, gül âşıkının yani bülbülün kafese esir olduğunu gör.)

Istırabın şiddetinden her ah ettikçe evinin bir köşesine o ahın yıldırımı düşüp orada yarıklar açıyor. Ve her tarafı delik olan ev bir kafesten başka bir şeeye benzemez.

Şâir, andelib, bülbül, gül ise sevgilidir. Kafese esir olmak "ten" kafesi içinde habsolmaktır. Ten ise maddedir.

Fuzûlî şiirlerinde ekseriya bu toprak olan teni zindana benzetir. Zindan toprak altındadır.

6) Ey mana sabr et deyen hâl-i dilümden bî-haber
Işk olan yerde n'eder ârâm yâ n'eyler şikîb

(Ey gönlümün hâlinden bihaber, bana sabret diyorsun. Aşk olan yerde huzur, sabır hiç olur mu)

İzaha hacet yok.

7) Ey Fuzûlî incime senden tegâfül kılsa yâr
Resmdür kim göstere ahbâba istiğnâ habîb

(Ey Fuzûlî, yâr seni tanımazlıktan gelirse incinme. Sevgilinin sevenlere istiğnâ göstermesi bir usuldür.)

Sevgilinin istiğnâ gösterdiği kimseler onu sevenlerdir. Binaenaleyh sadece onu sevmiş olması kâfi bir saadettir. Çünkü kendisini sevenleri tanıyor ki onlara istiğnâ gösteriyor. Bu suretle tegafül ortadan kalkıyor.

29. GAZEL

1) Gâlibâ bir ehl-i dil toprağıdur düd-i şarâb
Kim kılub hörmet binâlar dutmuş üstünde habâb

(Galiba şarap tortusu bir ehl-i dil toprağıdır ki, habab ona hürmet edip üstüne binâlar yani türbeler yapmış.)

Şarap aşk-ı ilâhî olunca âşıkları öldürür. Öldürünce onların toprağı dibe çöker, tortu olur. Âşıkların kendileri aşk-ı ilâhî olan şaraplardır. Madde âleminden ma'nâ âlemine intikal edince onların maddeleri şarap tortusu olur. Binaenaleyh onlar gönül yani aşk adamı oldukları için onlara hürmeten üzerlerine hava kabarcıkları kubbe hâlinde türbeler binâ etmişlerdir.

Türbeler taştan, topraktan yapılmış metin binâlardır. Halbuki ehl-i dilin türbesi en metanetsiz, sadece bir ânlık görünüş olan hava kabarcığındandır.

Bu beytte hayâl, Fuzûlî devrinin çok ilerisindedir.

2) Berk ü bârân sanma kim gördükçe âh ü eşkümi
Bilmezem nemdür meni ağlar mana yanar sehâb

(Şimşek ve yağmur sanma, benim âhımı ve gözyaşımı gördükçe, benim nem olduğunu bilmiyorum amma, bulut bana yanıp ağlıyor.)

Bu beytte şâir, bulutlardan daha çok gözyaşı döktüğünü, şimşeklerden çok yandığını anlatmak istiyor. Bulutta yağmur ve şimşek vardır. Şâirin âhı şimşek, gözyaşı da yağmurdur.

3) Ey soran hâlüm bu istiğnâ su'âlinden ne sûd
Hâlüm eylersen su'âl ammâ işitmezsen cevâb

(Ey benim hâlimi soran, bu istiğna soruşundan ne fayda var? Hâlimi soruyorsun amma, cevabımı dinlemiyorsun bile).

Büyükler lâf olsun diye hatır sorarlar. Çünkü büyük oldukları için her şeyden müstağnidirler. Cevap beklemezler ve cevap ile alâkalanmazlar bile.

Sevgilinin büyük ve her şeyden müstağni olduğunu söylemek istiyor. Halbuki istiğnâ Cenab-ı Hakk'a mahsustur. O "*müstağni ani'l-âlemin*" dir.

Fuzûlî, Nevâyî ruh ve havası içindedir. Aynı fikir ve duyguyu Nevâyî'de de görüyoruz. Bu bir tevarüdden başka bir şey değildir.

Renc ü zâfım bolmış andak kim sorar kilgen ulus
Hâlim eylerler su'âl amma işitmezler cevâb

Aralarındaki fark Fuzûlî'nin sevgilisine hitabıdır ki, istiğna kelimesi ile onu tasavvufa yükseltiyor. Nevâyî, sadece ıstırap ve za'fı karşısında herkesin alâka ve hayretini anlamak istiyor.

4) Deşt-i gamda hâk-i kabrüm üzre serv-i gird-bâd
Çekse baş ol servden su kesme ey seyl-i serâb

(Gam çölünde kabrimin toprağı üzerinde gird-bâd bir servi gibi yükselirse ey serap seli onun suyunu kesme, o serviyi sula).

Çöl gam çölü. Kabrin üzerindeki servi, yerden kalkan toz. Gird-bâd yer yer dolaşır. Su ise çöllerde sulak, ma'mur yer hissi veren görüntü. Hadd-i zatında bir serap yok.

Gird-bâd, dönen rüzgâr demektir. Yerden bir sütun hâlinde toz kaldırır. Bunu serve benzetiyor. Hakikatta serv bir görünüşten ibarettir. O servi sulayacak olan su da bir serap selidir. Yani hakikatta mevcut değildir.

Bu beytte Fuzûlî gam çölünde nam ve nişan bırakmadan göçüp gittiğini anlamak istiyor. Birinci beytteki hababtan türbe gibi.

5) Yetmeyüb vaslına sen Leylî-veşün bir ömrdür
Men kimi Mecnûn olub sahrâya düşmüş âfitâb

(Güneş, Leylâ'ya benzeyen senin vaslına erişmemiş ve benim gibi Mecnûn olup sahraya düşmüştür).

Leylâ kelimesinde leyl "*gece*" vardır. Güneş hiç bir zaman gecenin visâline ermez. Ve Mecnûn gibi baş açık sahralara düşmüştür.

6) Ol büt ebrûsun koyub mihrâba döndürmem yüzüm
Koy meni zâhid mana çok verme Tanrı'y çün azâb

(O put gibi güzelin kaşını bırakıp da yüzümü mihraba döndürmem.

Tasavvufta put, ma'nâ güzelinin tecellisidir. Ey zâhid bırak beni Allah için bana çok azâp verme).

Zâhid kelimesi beyti, tasavvuf sahasına çekiyor. Zâhid, kuru sofu mihraba secde et diyor. Şâir, âşık ve mutasavvıftır. O, Hakk'a kurbiyetin ifadesi olan kaşa "*kabe kavseyn*" yüz döndürecektir. Burada yüz döndürmenin iki ma'nâsı vardır:

1. Teveccüh, yüzünü o tarafa döndürmek

2. Yüz döndürmek, o tarafla alâkayı kesmek. "*i'raz*"

Mihraba yüzümü döndürmem demek, mihrabdan yüz çevirmem ma'nâsına da gelebilir. O zaman mihrabdan yüz döndürmem demek icap eder. Fakat şâir burada hususî bir gramer tasarrufu yapmıştır.

7) Nakd-i ömrün bir sanem uğrunda sarf etdün temâm
Ey Fuzûlî ah eger senden sorulsa bu hisâb

(Ömrünün parasını bir put uğrunda tamamen sarfettin. Ey Fuzûlî senden bu hesap sorulsa eyvah mahvoldun.)

Ömür paraya benzetiliyor. Sanem tasavvufta hakikat-ı ruhiye'ye denir. Dost da aynı ma'nâyadır.

Ancak burada put mecazî güzeldir. Şâir, ne şekilde olursa olsun masivadaki güzellere bağlanacaktır. Şu var ki, burada şâir sevgilisine put demekle onun mahiyetini idrak ediyor demektir. Eğer ömrünü bu put sevgisi yolunda sarfetmişse elbette bunun hesabı da sorulacaktır.

Bu beytte yâr ile sanem "put" bir araya gelince kiliselerdeki sadaka toplamayı hatıra getirir. Belki de beytin zemini bu hâdisedir.

30. GAZEL

1) Sen yüzünden âlemi rûşen kılub saldun nikâb
Yazıya salsun bu günden sonra nûrun âfitâb

(Seni yüzünden örtüyü kaldırıp bütün dünyayı aydınlattın. Bundan sonra güneş, ışıklarını sahralara salsın).

Sahraya salmak, lüzumsuz görüp evden çıkarmak demektir. Çünkü sevgili dünyayı aydınlatmıştır. Onun yanında güneş pek sönük ve lüzumsuz kalıyor.

"Bugünden sonra" da iki ma'nâ vardır. Gün, güneş olduğuna göre bu doğan sevgilinin cemâlinden sonra güneş, ışıklarını ovalara salsın. Bir de bugünden yani gecenin karşılığı olan günden sonra artık güneşin lüzumu kalmadı demek istiyor. Sahraya salmak artık ihtiyarlayıp iş göremeyen hayvanları beslemeyip sahraya salarlar. O orada ölür, gider.

Tasavvufî ma'nâsı, asıl hakiki güzel tecelli edince mecazî güzele ihtiyaç kalmaz.

Âlemi rûşen kılmak, masivanın hakikatını izah etmek, göstermek demektir.

2) **Sen ne nûr-ı pâksen ey mazhar-ı sun-ı İlâh**
Kim alur nûru ruhundan âfitâb ü mâhitâb

(Ey Allah'ın san'atının, güzel yaratıcılık san'atının zuhur ettiği yer, sen ne mukaddes bir nûrsun ki güneş ve ay ışıklarını senin yüzünden alıyor.)

Yüz "ruh" tasavvufta tecellilerin tamamen kendisi "mahz-ı tecelliyât"tır.

Mukaddes nûr temiz nûr, nûrun tâ kendisi. Başka bir şey karışmamış olanı.

Allah'ın güzel yaratıcılık san'atı karışıksız olarak sende zuhur etmiştir. Demekle sevgiliyi hakikî sevgiliye ne kadar yaklaştırdığı görülür.

Dîvân şâirlerinin tasavvuf cephesinden sevgiliyi nasıl tasvir ettikleri yani mecazın arkasında hakikatın gizlendiğini nasıl gördükleri kolayca anlaşılır.

3) **Aks-i rûyun suya salmış sâye zülfün toprağa**
Anber etmiş toprağın adın suyun ismin gül-âb

(Yanağının aksi suya, zülfün de toprağa gölge salmış. Toprağın adını amber, suyun ismini de gül suyu yapmış).

Hakikî güzelin güzellikleri bütün kâinata yayılmıştır. Yanağı suya aksedince su, gül suyu olmuş; zülfü toprağa aksedince toprak da amber olmuş.

Yanak, parmaklığı ve renk değiştirmesi bakımından suya benzer, Yanağa ârız denmesi bu yüzdendir. Aynı zamanda yanak rengi bakımından güle benzediği için su ile gül birleşince gül-âb, gül suyu oluyor.

Zülf ise siyahtır. Toprağa aksedince ona kokusunu veriyor. Toprak da amber oluyor. Toprağın boz rengi ile zülfün siyahlığı birleşiyor. Amber de boz renklidir. Bir de zülfün toprağa gölge salması, uzunluğundan kinâyedir.

4) Yelden bulmuş bûy-i zülfün suda aks-i ârızun
Kim yeli bağrına basub suya göz tikmiş habâb

(Hava kabarcığı "habab" rüzgârda senin zülfünün kokusunu, suda yanağının aksini gördüğü için rüzgârı bağrına basmış, suya da göz dikmiş onu almak istemiştir.)

Su kabarcığı su üstünde göze benzer. Hava kabarcığının içinde de hava vardır.

Dikmek burada iki ma'nâyadır. Göz dikmek bir şeyi çok istemek, bir de dikmek, binâ etmek ma'nâsına gelir ki, burada ikisi de vardır.

En metanetsiz, en fâni olan habab dahi kâinatta her şeyde hakikî sevgiliyi duyabiliyor.

Aynı zamanda su kabarcığı tasvir ediliyor.

5) Lâ'l-gûn meydür elünde sagar-ı sîmîn ile
Yâ nigîn-i lâ'l dür reşk-i lebünden oldu âb

(Elindeki gümüş kadeh içinde lâ'l renkli şarap mıdır?)

Gümüş kadeh sevgilinin eli, içindeki şarap da lâ'l renklidir.

Dudak da'lâ'l renkli olduğu için şaraba benzetiliyor. Sevgilinin dudağı ufak olduğu için yüzüğe benzetiliyor. O dudak, lâ'lden renk ve değer itibariyle o kadar üstündür ki hakikî lâ'l yüzük hasedinden eriyip şarap oluyor.

Sevgilinin dudağı, yani Allah'ın güzel yaratıcılık vasfının zuhur ettiği yer, madde âlemindeki lâ'li hasedinden eritecek kadar güzeldir.

6) Kilk-i kudret levh-i sînemde seni kılmış rakam
Eyleyüp mahbûblar mecmû'asından intihâb

(Kudret kalemi, sevgililerin mecmuasından, yani şiir defteri, seni seçip benim sinemin sahifesine yazmıştır.)

Mecmûa şiir mecmûası, bir de hepsi, mecmuû ma'nâlarına gelir.

Beytte, aşkın iradî bir şey olmayıp mukadder olduğunu anlatmak istiyor. Sevgilinin şiir gibi güzel olduğunu da düşünebiliriz.

7) Ey Fuzûlî her amel kılsan hatâdur gayr-ı ışk
Budürür men bildügüm vallâhü âlem bi's-sevâb

(Ey Fuzûlî, aşktan başka her yaptığın iş hatadır. Benim bildiğim budur. Doğrusunu Allah bilir.)

İşe amel demekle dinî bir ma'nâyı yani ibâdeti kasdediyor.

Aşk hadd-i zatında insan varlığının gayesidir. Ve temizliğin sembolüdür. İnsan varlığının gayesine yönelmeyen her hareket, temiz olmayan her davranış hakikatta hatadır.

Benim bildiğim budur, demekle zâhiren tevâzu gösteriyorsa da hakikatta bu kanaatımla her şeyi söylüyorum demek istiyor.

Hata ile sevap arasında tezat san'atı yapıyor.

31. GAZEL

1) Kılsa vaslun şâmumı subha berâber yok aceb
Resmdür fasl-ı bahâr olmak berâber rûz ü şeb

(Senin visâlin gecemi gündüze çevirse hayret etmemeli. Çünkü bahar mevsiminde gece ile gündüzün müsavi olması bir usul ve âdettir.)

Sevgili ile kavuşmak o derece ruhu aydınlatır ve ıstıraptan kurtarır ki, ayrılığın geceye çevirdiği, karanlığa boğduğu ruh, visâl ile aydınlığa kavuşur.

Bahar mevsimi rahmet-i hayat devresidir. Âşık hayata kavuşur.

"Fe'nzur ilâ âsâri rahmeti'llâhi keyfe yuhyi'l-arza ba'de mevtiha" (Allah'ın rahmet eserlerine bakınız, nasıl arzı ölümden sonra diriltiyor.)

Sevgili bahara benzetiliyor.

2) Gün ki sâyen düşdüğü yerden durar bir vechi var
Gelse âli-kadrler fakr ehli durmakdur edeb

(Güneşin senin gölgenin düştüğü yerden kalkmasının bir sebebi var. Kadr ve itibarı yüksek olan insanlar gelince fakr ehli edeb ve terbiye icabı ayağa kalkar.)

Sevgilinin gölgesinin düştüğü yerden güneş kalkar, çekilir. Çünkü gölge güneşin yokluğudur. Ve gölge ile güneş bir yerde bulunmaz, bu tabiîdir.

Vech kelimesini iki ma'nâda kullanıyor: 1. Sebebi var, 2. Yüzü var. Çünkü güneş yüze benzer. Parlak olduğu için de ekseriya sevgilinin yüzüne benzetilir. Güneşin yüzü var demek, yüzsüz, edepsiz değildir demektir.

Sevgili o kadar yüksektir ki, kendisinin değil, gölgesinin düştüğü yerden güneş çekilir.

3) Olmadan meyhâne-i ışkunda mest-i câm-ı zevk
Düzmedi bezm-i felekde Zöhre kanûn-ı tarab

(Zöhre senin aşkının meyhanesinde zevk kadehi ile sarhoş olmadan felek bezminde zevk ve safa kanununu tanzim etmedi, koymadı.)

Zöhre yıldızı zevk ve safaya müvekkeldir. Kadındır ve musikiye de müvekkeldir.

O yıldız senin aşkının meyhanesinde sarhoş olmadan, yani sana âşık olmadan çalgısını, kanununu eline alıp çalmaya başlamadı.

Bütün kâinat senin aşkınla yaşamakta ve vazifesini yapmaktadır. Bu görüş yine bizi sevgilinin maddeden mücerred varlığına götürür.

Kanun iki ma'nâyadır: 1. Usul ve kaide, 2. Malûm musiki âleti.

4) Nûr-ı ruhsârundur ol maksad ki îmân ehline
Kılsa Hak rûzî cehennem âteşi oldur sebeb

(Hakk'ın, imân ehlini cehennem kadar yakıcı bir ateşte yakmasına sebep senin didârının nûrudur. O nûrun hakikatına erişmek içindir. O nûr aslen Hakk'ın nûrudur.)

Âşıkların nasibi yanmaktır ve imân ehli de hakikatta âşıklardır. Bu suretle aşkın dinî mahiyetini ortaya koyuyor. İmân, Hak, cehennem dinî mefhumlardır.

İmân Hakk'ın nûr-ı ruhsârıdır. Ruhsar beyazdır, imândır. Saç karadır, küfrdür. Cehennem hakikatta küfr ehlinin nasibidir. İmân ehli cennet ehlidir. Fakat aşk cehenneminde yanıyor.

5) Gâlibâ maksad visâlündür ki dün gün durmayub
Çarh ser-gerdân gezer bilmez nedür renc ü ta'ab

(Feleğin gece gündüz ıstırap ve yorgunluk nedir bilmeden başı dönmüş ve avare durmayıp gezmesi galiba sana kavuşmak içindir.)

Felekler Hakk'a kavuşmak için dönüp durmaktadır.

Gece ve gündüz feleğin dönmesinden ileri gelir. Galiba kelimesi burada muhakkak böyledir yerinde kullanılmıştır. Hakikatta felekler ıstırap ve yorgunluk nedir bilmezler.

Visalden maksat da yok olmaktır. Çünkü âşıktır ve âşıkın visâli kendini Hakk'ın varlığında yok etmesidir.

6) Beste-i zencîr-i şevkündür nesim-i ter-mizâc
Teşne-i câm-ı visâlündür muhît-i huşg-leb

(Mizacı yaş olan, bir ma'nâda çapkın olan rüzgâr senin zülfüne bağlanmıştır. Dudağı hararetten kurumuş olan okyanus senin visâlinin kadehine susamıştır.)

Zöhre ve felekten sonra rüzgâr ve okyanus da sana âşıktır demek istiyor. Şevk hararetli, sıcak aşktır. Beste ve zincir musiki ıstılâhlarındandır. Rüzgâr ile yağmurun münasebeti vardır. Bu suretle rüzgâr ıslak mizaçlı oluyor. Şevk ise hararetli aşk olunca yaş ve sıcak bir nevi tezattır.

Okyanus da susamıştır, dudağı kurumuştur. Sahile leb, dudak denir. Leb-i derya sahildir. Visâl daima toprak olduğu için kurudur.

Fuzûlî bu beytte dört unsuru bir araya getiriyor.

1. Toprak -Huşk-leb (Sahil)
2. Su- Okyanus, ter mizac
3. Ateş- Şevk, hararet
4. Hava- Nesim, rüzgâr

Aynı zamanda tabayi-i erbaâ da vardır:

1. Yubuset- Kuruluk, toprak
2. Rutubet- Islaklık, muhît ve nesim
3. Hararet- Şevk
4. Bürudet- Toprak, toprağın tabiatı soğuktur.

Bu suretle yaş, kuru, ratıb ve yabis ne varsa, ter-mizaç, huşg-leb ona âşıktır demek istiyor.

7) **Kılma feyz-i ni'met-i vaslun Fuzûlîden diriğ**
Yokdur özge maksadı senden seni eyler taleb

(Visâlinin ni'metinin feyzini Fuzûlî'den esirgeme. Başka hiçbir isteği yoktur. Senden yalnız seni istiyor.)

Bütün mevcudat onun visâlini istiyor. Fuzûlî de onu istiyor. Bu nimeti, bu hayrı, bu iyiliği, bu zevki ondan esirgeme. Hayatta bütün dileği odur. Yalnız seni istiyor.

Yine bu suretle hakikî sevgiliye, Allah'a âşık olduğunu anlatıyor.

32. GAZEL

1) **Ol ki her sâ'at gülerdi çeşm-i giryânum görüb**
Ağlar oldu hâlüme bî-rahm cânânum görüb

(Ağlayan gözünü görüp her saat gülen, merhametsiz sevgilimi görünce hâlime ağlar oldu.)

Gözyaşına gülen insan, esasında çok insafsız bir insandır. Bu kadar insafsız insan dahi merhametsiz sevgilimi görünce bana acımak değil, hâlime ağlar oldu. Sevgilinin ne derece insafsız, kendisinin de ne derece acınacak hâlde olduğunu söylemek istiyor.

Sevgili daima insafsız ve zâlimdir. Çünkü âşıklara hiç yüz vermez. Onları daima naz ve tegafül ile perişan eder. Hakikî sevgili Allah olduğuna göre ona insafsızlık, zulüm isnadı büyük günahtır. Fakat zâhiren zulüm gibi görünen şey hakikatta en büyük ni'mettir. Çünkü o zulüm, âşıkı yetiştirir, olgunlaştırır. Çünkü sevgilinin zulmü bir ni'mettir.

19. gazelin matlaı:

Ey bî-vefâ ki âdet olupdur cefâ sana
Billâh cefâdur olma demek bî-vefâ sana

Yine 8. gazelin matlaı:

Ey Fuzûlî hûb olanlardan tegâfüldür yaman
Ger cefâ hem gelse anlardan bir ihsandur sana

Aynı mevzua temas etmektedir.

2) **Eyleyen ta'yin-i eczâ-yi müdâvâ derdüme**
Terk edüb cem etmedi hâl-i perîşânum görüb

(Derdimin tedavisine ilaç tayinine uğraşan tabip, benim perişan halimi gördükten sonra bu işten vaz geçti.)

3) **Lâle-ruhlar gögsümün çâkine kılmazlar nazar**
Hiç bir rahm eylemezler dağ-ı hicrânum görüb

(Lâle yanaklılar göğsümün yırtığına bakmazlar. Ayrılık yarasını gördükleri halde hiç merhamet etmezler). (*)

4) **Dut gözün ey dûd-ı dil çarhun ki devrin terk edüb**
Kalmasun hayretde çeşm-i gevher- efşânum görüb

(Ey gönülden yükselen duman çerhin gözünü ört. Benim inci saçan gözümü görüp hayretinden dönmesini terketmesin.)

İnci saçan göz ağlayan gözdür. Gözyaşı inciye benzer.

Gönülden yükselen duman, gönüldeki ateşin dumanıdır ve o kadar çoktur ki çerhin gözünü örter. Çerhin gözü güneştir. Güneş kararır, gece olur.

Çerh, inci saçan gözü yani ne kadar çok ağladığını görünce hayrette kalır. Hayret hâli bir nevi hareketsizliktir. Çerh de hayretten dönüşünü terkeder.

Bu beytin mazmunu dönen bileği taşına vurulan bıçağın kıvılcım saçmasıdır (Çerh, çeşm-i gevher-efşân)

5) **Pertev-i horşîd sanman yerde kim devr-i felek**
Yere urmuş âfitâbın mâh-ı tâbânum görüb

(Ufukta batan güneşin ışığıdır sanmayın, feleğin dönüşü benim parlak aya benzeyen sevgilimi görünce güneşini yere vurmuştur.)

Bir taraftan güneş batarken karşı taraftan ayın yükselmesi ve bunun feleğin dönmesinden vücuda gelmesidir. Bu güneşin batıp gecenin olmasını Hayalî Bey şu beyti ile tasvir eder:

Hasedden yere çalmış şîr-i çarh evreng-i horşîdi
Görüb Kaysı peleng-i kulle-i kûhsâra yasdanmış

Bu beytte: Şir-i çarh, çarh arslanı gündüzdür. Güneşin şuaları arslan yelesine teşbih edilir ve sarıdır.

(*) Müellif bu gazelin 2 ve 3. beyitlerini eserine almamıştır. Gazel eksik kalmasın diye tarafımızdan ilâve edildi. H.K.

Evreng-i horşîd, güneş tahtıdır ve dünya saltanatıdır.

Kays, Mecnûn'dur ki manevî saltanata sahiptir ve vahşi hayvanları kendine râm etmiştir.

Peleng, kaplan siyah ve beneklidir, yıldızlı geceye benzer. Bu beytte gecedir.

Gece "leyl" dir ki "Leylâ" isminde mevcuttur. Bu beytin bir ma'nâsı şudur: Güneş batıyor, karşıdan gece yükseliyor.

İkinci ma'nâsı: Dünya saltanatına sahip olan gündüz, manevî aşk saltanatına sahip olan Kays'ı, Mecnûn'u Leylâ'ya yaslanmış görünce hasedinden saltanatının sebebi olan "aydınlatan" güneş tahtını yere çalmıştır.

Mah-ı tâbân "mecazî güzel" madde âlemindeki güneşten "çünkü doğup batıyor" daha parlaktır. Artık güneşin değeri kalmamıştır.

Sonraki beytlerde dünya âlemindeki güzelliklerin değersizliğini ifadeye devam ediyor.

6) Suda aks-i serv sanman kim koparub bâğ-bân
Suya salmış servini serv-i hırâmânum görüb

(Suya servin aksi düşmüş sanmayınız. Bahçevan benim salınarak yürüyen servimi görüp kendi servini kesip ırmağa atmıştır.)

Bahçedeki servi şâirin sevgilisi yanında değersizdir. Bahçedeki servi yürümez. Şâirin sevgilisi salınarak yürüyor.

Burada "serv-i hırâmân" vahdetten kinâye olabilir.

7) Ey Fuzûlî bil ki ol gül-ârızı görmüş degül
Kim ki ayb eyler menüm çâk-i girîbânum görüb

(Ey Fuzûlî üstümü başımı parçaladığımı görüp beni ayıplayan kimse, bil ki o gül yanaklıyı görmemiştir.)

Çâk-i girîbân, yaka yırtmak neticesinde görünen yakadaki yırtıktır.

Aşk ıstırabı içinde üstünü başını paralayan Fuzûlî'nin bu hâlini görüp de ayıplayan kimse, sevgilisi olan gül yanaklı güzeli muhakkak görmemiştir. Görse ayıplamaz.

Bu beyt gül ile çâk-ı girîbân arasındaki münasebeti gösterir. Gül yaprakları parça parçadır, yırtılmış gibidir.

O gül yanaklıyı görmüş değil, demekle onu benim gözümle yani onda tecelli eden hakikatı görmemiştir demek istiyor.

33. GAZEL

1) Rûzigârum buldu devrân-ı felekden inkılâb
Kan içer oldum ayağın çekdi bezmümden şarâb

(Feleğin dönmesinden yani olan hadiselerden hayatımın yürüyüşü değişti, kötüye gitmeye başladı. Şarap işret meclisimden ayağını çekti, artık gelmiyor. Ben onun yerine kan içer oldum, son derece ıstıraba düştüm.)

Rûzigârın iki ma'nâsı vardır: Biri günlerim, hayatım. İkincisi bizim kullandığımız şekilde hava esmesi, rüzgâr.

Rüzgâr devran ile beraber gelince bunun mazmunu yel değirmenidir.

Ayak iki ma'nâdadır: 1. Ayağını çekti, artık gelmiyor. 2. Kadehini çekti.

Evvelce içtiği şarabın kana dönüşmesi ve kadehin meclisten çekilmesi bir inkılâpdır.

2) Şu'le-i âh ile yandurdum dil-i ser-geşteyi
Bir od oldum çizginen çevremde olmaz mı kebâb

(Avare, âşık gönlü ah alevi ile yaktım. Şimdi ben bir ateş hâlindeyim. Etrafımda dönen hiç kebap olmaz mı?)

Ah alevi ile avare gönlü yaktık derken aşk derdini bir ateşe teşbih ediyor. Gönül yanınca ateş hâline geliyor. Öyle bir ateş ki etrafında dolaşanlar kebap oluyor.

Ser-geşte avare, başı dönmüş, kendini bilmez bir hâlde gezip dolaşan insandır. Kebabı ateş üstünde çevire çevire pişirirler. Ser-geşte, bir de başın etrafında dönen ma'nâsına gelir ki, kurban demektir. Kurbanı eğer bir ölü için keserlerse onu etrafında dolaştırıp öyle keserler. Kebap ile alâkası budur.

3) Lâ'lün ile bâde bahs etmiş zihî güm-râhlık
Oldu vâcib eylemek ol bî-edebden ictinâb

(Lâ'le benzeyen dudağınla şarap bahse girişmiş, ondan daha üstün

olduğunu iddia etmiş. Bu ne yolunu şaşırmaktır. Artık o edebe riayet etmeyen şaraptan el çekmek vâcib oldu.)

Şarap renk bakımından dudağa benzer. Tasavvufta dudak fenâfillah olduğundan ve şarap da insanı kendinden geçirdiğinden mecazî ve hakikî ma'nâlarıyla bu benzeyiş mevcuttur.

Şarap şer'an haramdır, ne şekilde olursa olsun içilmez. Elbette bu şaraptan ictinâp sevgilinin dudağı ile bahse girdiği için değildir.

Şâir burada bir hüsn-i talîl san'atı yapıyor.

Güm-rahlıktaki "güm" gaip ma'nâsınadır. Dudak da gaiptir.

4) Vermez oldu el visâl-i pîç-i zülfün âh kim
Rişte-i tedbîrden devrân-ı kec-rev açdı tâb

(Zülfünün kıvrımına erişmek bir türlü nasip olmadı. Ne yazık ki ters dönen felek tedbir ipinden büklümü açtı.)

Büklüm ve kıvrım bir tarafından tutulabilir. Artık zülfünün kıvrımı bana el vermez oldu yani bir ma'nâda nasip olmadı, ele geçmedi.

Onu elde etmek için tedbir ipini büktük. Bir tarafa doğru bükülen ip ters tarafa çevrilince açılır. Tedbir ipi artık ip olmaktan çıktı. Yani bir ipi büker gibi uğraşıp tedbir aldık. Fakat arzularımız istikametinde dönmeyen aksi felek tedbirimizi bozdu.

Rişte ip ma'nâsınadır, sebep demektir. Sebebin de asıl ma'nâsı iptir. Hadiseler birbirine bağlı olarak cereyan ettiği için sebep denmiştir.

Saçının büklümünü elde edemedik. Çünkü tersine dönen felek o büklümü açtı, artık o büklüm ortadan kalktı demek de istiyor.

5) Olmadı ol mâha rûşen yanduğum hicrân günü
Yanduğun şeb tâ seher şem'ün ne bilsün âfitâb

(Ayrılık günü yandığımdan o ay gibi güzel haberdâr olmadı, yani bu hadise ona aydınlanmadı. Mumun gece sabaha kadar yandığını güneş ne bilsin.)

Gündüz yandığını elbette gece çıkan ay bilmez. Mumun gece sabaha kadar yandığından güneşin haberi yoktur.

İzah edilmiş olmadı yerine rûşen olmadı diyor. Çünkü ay, mum ve güneşten bahsediyor.

Mumu yanan âşıka, sevgiliyi de güneşe benzetiyor. Güneş doğunca mum söner, ölür. Hakikî sevgili doğunca, idrak o mertebeye erişince âşık da madde âleminde yok olur.

6) **Göz ki peykânun hayâliyle saçar her yan sirişk**
Bir sadefdür katre-i bârânı eyler dürr-i nâb

(Okun temrenini hayal ederek gözyaşını her tarafa saçan göz, yağmur damlasını saf inci haline getiren bir sadeftir.)

Ok temreni su damlasına, inciye benzer. Sevgilinin okunun temrenini tahayyül etmek, sevgiliyi tahayyül etmek, sevgilinin aşkı ile ağlamak demektir. Bu hayal neticesi saçılan göz yaşı saf inci kadar değerlidir.

Göz sadefe benzer.

Sevgilinin oku aşk okudur, aşk ilham eden güzelliğidir. Sevgiliyi hayal ederek dökülen gözyaşının saf inci kadar değerli olduğunu söylemek istiyor.

7) **Oldu ebr-i dûd-i âhumı perde-i ruhsâr-ı mâh**
Ah kim almaz cemâlinden henûz ol meh nikâb

(Yükselen ahımın dumanı bir bulut olup ayın yüzüne perde çekiyor. Böyle olduğu hâlde ay yüzlü sevgilim yüzündeki örtüyü kaldırmıyor.)

Yanan gönülden yükselen duman ayın yüzüne perde çekecek derecede çok, yani dert ve ıstırap o derece çok.

Ay yüzlü sevgili mecazî güzeldir. Bize hakikî yüzünü göstersin diye bu yanışa katlanıyoruz. Fakat sevgili, yüzünü açınca altından güneşin aya akseden ziyası meydana çıkacak.

Şâir mecazda kaldığından şikâyet ediyor. Bunu, müteakip beyt açıkça gösteriyor.

8) **Kesmedi menden ser-i kûyunda âzârını rakîb**
Ey Fuzûlî nişe cennet içre yok derler azâb

(Senin diyârında da rakîb beni incitmektedir. Ey Fuzûlî, nasıl cennet içinde azap yoktur derler.)

Rakîp sevgiliyi koruyup gözetendir. Âşıkın ona erişmesine daima mâni olur. Hadd-i zatında rakîp dünya arzularıdır. Nefsanî heveslerdir. Âşıkı sevgiliye ulaşmaktan men eder.

Bütün dünya esasen sevgilinin diyârıdır. Rakîp orada bile beni incitiyor demesi bir nevi zekâ oyunudur.

34. GAZEL

1) **Pay-bend oldum ser-i zülf-i perîşânun görüb**
Nutkdan düşdüm leb-i lâ'l-i dür-efşânun görüb

(Perişan zülfünün ucunu görüp ayaklarımdan bağlandım. İnci saçan lâ'l dudağını görüp nutkdan düştüm, dilim tutuldu.)

Zülf ile lâ'l dudağı bir araya getirmesi zülfün kesret, dudağın ise fenâfillâh olduğundandır. Bu, tasavvufî görüşün Dîvân Edebiyatına sembolleri ile sızmasıdır.

Şâirin söylemek istediği şey zülfün uzunluğudur. Zülf yerlere kadar uzanıyor ve şâirin ayağını bağlıyor.

Lâ'l-i dür-efşân "inci saçan dudak" ise sevgilinin konuşmasıdır. Senin konuşmanı görünce hayranlıktan dilim tutuldu, diyor ki bu bir tezat san'atıdır.

Pay "ayak" ser "baş" arasında da tezat san'atı vardır.

2) **Oda yakdum şem'veş cânum bakup ruhsâruna**
Çarha çekdüm dûd-ı dil serv-i hırâmânun görüb

(Yüzüne bakıp mum gibi canımı ateşe yaktım. Salınarak yürüyen boyunu bosunu görüp yanan gönlümün dumanını feleklere kadar yükselttim.)

Yüzüne bakıp mum gibi canımı ateşe yaktım diyerek, sevgilinin yüzünü parlaklığı yüzünden muma benzetiyor. Nasıl ki servi boyunu görüp yanan gönülden çıkan dumana benzetiyor. Bu bir teşbih şeklidir. Servi siyah bir duman şeklindedir. Feleğe kadar yükseliyor.

3) **Gezdürür her yan gözüm eşk üzre bağrum pâresin**
Hil'at-i gül-gûn ile rahş üzre cevlânum görüb

(Kırmızı elbise ile at üstünde dolaşışını görünce, gözüm gözyaşı üzerinde ciğerimin parçalarını her yana gezdirir.)

Kanlı gözyaşı ciğerden çıkar. Kanlı gözyaşı ile beraber kırmızı ciğer parçaları da çıkar. Buna "pergâle" derler. Gözyaşı üzerinde saçılan kırmı-

zı ciğer parçaları, kırmızı elbise ile ata binip gezen sevgili yüzündendir ve ona benzer.

Kırmızı elbise cellât elbisesidir.

Kanlı gözyaşı dökmek büyük bir aşk acısı neticesinde olur. Şâirin şu beyti bunu ispat eder:

Ey giyüb gül-gûn demâdem azm-i cevlân eyleyen
Her taraf cevlân edüb döndükce yüz kan eyleyen

4) Bir zaman geçmez ki dil tîğundan olmaz çâk çâk
Açılur her dem dutulmuş gönlüm ihsânun görüb

(Gönül her zaman senin ilham ettiğin aşktan ve ıstıraptan parça parça olur. Senin bu ihsanını görüp mahzun, ümitsiz gönlüm açılır.)

"Bir zaman geçmez ki" deki geçmek kelimesi kılıcın vücuda geçmesine işarettir.

"İhsanın görüp" deki görmek, açılan yaranın göze benzediğini ifade içindir. Bir de görmek, kazanmak, nail olmak ma'nâsınadır.

Dutulmuş, kapanmış ma'nâsına da gelir. Kapanmış gönül kılıç ile açılıyor. Açılmak aynı zamanda ferahlamak ma'nâsınadır.

5) Gönlümü tenhâlık eylerdi perîşân sînede
Olmasaydı cem' her yanında peykânun görüb

(Yalnızlık sinem içindeki gönlümü perişan ederdi, eğer her yanında senin oklarının temrenlerini görüp rahatlamasa idi.)

Perişan olmak için bir çok şeyin var olup dağılması lâzımdır. Yalnızlıkta bu olmaz. Çünkü etrafındaki temrenler bir perişanlık manzarasıdır.

Gönlün cem' olması rahatlaması demektir. Buna "Cem' iyyet-i dil" derler ki gönlün bir yerde toplanıp perişanlıktan kurtulması, rahatlaması demektir. Cem' ile perişan bir araya gelmesi tezat san'atıdır.

Gönül aşk ve ıstırap ile rahatlıyor. Çünkü her peykân bir aşk ve ıstıraptır. Gönlün her yanında temren bulunması onu yalnızlıktan kurtarıyor.

6) Bend ü zindân-ı gam ü mihnetden olmuşdum halâs
Ah kim düşdüm yine zülf ü zenahdânun görüb

(Gam bağından ve mihnet zindanından kurtulmuştum. Ne yazık ki senin zülfünü ve çene çukurunu görüp yine o dertlere düştüm.)

Gam bağa ve zülfe, çene çukuru ise zindana benzetiliyor. Bu bir teşbih şeklidir.

Zülf ve çene çukuru insan yüzündeki güzelliklerdir.

Bunun tasavvufî ma'nâsı, güzellikleri görüp her birinden ayrı bir aşk ıstırabı duymaktan kurtulmuştum. Fakat ne yazık ki, kesret ma'nâsına zülfünü ve eşyayı görüp onların sırlarını çözmekteki müşkilleri anlayınca yine gam ve mihnete düştüm demek istiyor. Tasavvuf ıstılâhında zülf aynı zamanda "gayb-ı hüviyet" dir ki Hakk'ın zatının sıfatı olan eşya içinde kaybolması demektir. Çene çukuru, kuyusu ise eşyayı müşahede edip ondaki sırları çözmekte çekilen müşkilâttır.

Çene çukuru zindana, zülf ise mahkûmu bağlayan zincire benzetiliyor.

7) Ey Fuzûlî munca kim dutdun nihân hâl-i dilün
Âkıbet fehm etdi il çâk-i girîbanuıı görüb

(Ey Fuzûlî gönlünün hâlini ne kadar gizledin, fakat halk yakandaki yırtığı görüp nihayet anladı.)

Istıraptan üstünü başını parçalamak, neticesinde yakanın yırtılıp göğse kadar açılması demektir. Ve göğüs yırtılınca altından gönül gözükür.

35. GAZEL

1) Derd-i ışkum def'ine zahmet çeker dâ'im tabîb
Şükr kim olmuş ana zahmet mana râhat nasîb

(Aşkımın derdini tedavi için hekim daima zahmet çekmekte. Allah'a şükür olsun ki tabîbe zahmet, bana da rahat nasip olmuştur.)

Maksadı aşk derdinin onu rahat ettirdiğini söylemektir. Çünkü şâir:

Işk derdiyle hoşem el çek ilâcumdan tabîb
Kılma derman kim helâküm zehri dermânundadur
Yâ Rab belâ-yı ışk ile kıl âşinâ meni
Bir dem belâ-yı ışkdan etme cüdâ meni

diyor. Bu beytleri ile daima aşk ve ıstırap içinde yaşamaktan memnun olduğunu söylüyor. Bu, tasavvufun esas umdelerindendir.

Tabibin zahmet çekip, hastanın rahat etmesi bir tezat manzarasıdır.

2) Bir zebandur şerh-i gam takrîrine her berg-i gül
Eylemez bîhûde gül gördükde efgân andelîb

(Her gün yaprağı gamı şerheden bir dildir. Bülbül gül gördüğü zaman bîhûde efgan eylemez.)

Gül sevgilinin timsâlidir. Onun her yaprağında âşıkların çektikleri aşk ıstırabı vardır. Sevgiliyi görünce bu gam çeken bîçâreleri düşünmek gayet tabiîdir.

Gül yaprağı şekli itibariyle dile benzer. Parça parça manzarası ise kanlı ciğer parçalarını "pergâle" ve çâk-i giribanı hatırlatır.

3) Bilse zevkum vasldan fürkatde efzûn olduğın
Vasldan men'üm revâ görmezdi reşkinden rakîb

(Vasldan ziyade fürkatten zevk aldığımı bilse, rakîp hasedinden beni vasldan men'etmeyi revâ görmezdi.)

Âşıkların visâlden ziyade aşk ıstırabından zevk aldıkları malûmdur. çünkü aslolan sevmek ve o uğurda her türlü cefaya seve seve katlanmaktır.

4) Ta'n-ı gafletdür perî-tal'atleri izhâr-ı hâl
Sanma kim ahbâb hâlinden olur gâfil habîb

(Peri gibi güzel sevgililere âşıkların aşk uğrunda çektiklerini anlatmaları, onlara bunu bilmediklerinden dolayı bir nevi ta'n etmektir. Zannetme ki sevilen sevenlerin hâlini bilmez.)

Periler göze görünmezler ve insanların her hâlini bilirler. Şâir onun için sevgilisine peri-tal'at diyor.

Bir de tasavvufta sevgi evvelâ Allah'tan kuladır. Sonra kul Allah'ı sever.

5) Ah bilmen neyleyüm kurtulmak olmaz kayddan
Men harîf-i sâde-dil dil-ber cemâli dil-firîb

(Ah bilmem neyleyim kayddan kurtulmanın imkânı yok. Ben saf, sadedil bir insanım sevgilinin güzelliği ise gönül aldatıcı.)

Böyle olduğu müddetçe ben masiva kaydından bir türlü kurtulamıyorum. Her güzelliğe aldanıyorum.

**6) Şem' kurbiyle tef'âhur kılma ey pervâne kim
Hırmen-i ömrün küyerberk-ı fenâdan 'an-karîb**

(Muma yakınım diye övünme ey pervane, ömürünün harmanı fânilik yıldırımından pek yakında yanıp mahvolur.)

Pervane hakikî âşıktır. Kendini zaten mum alevinde mahvetmek ister ve pervane muma yakın olmaktan iftihar duyar. Ve haklıdır çünkü pek az zamanda insanı ifna eden yıldırımdan ömrünün harmanı yanar gider.

Şâir bundan evvelki beytte kayddan kurtulamadığını söylüyor ve pervaneye haset ediyor. Hasedinden bunu söylüyor. Çünkü kendinin eremediği fenâfillâha pervane eriyor.

**7) Nola ağlarsa Fuzûlî ravza-i kûyun görüb
Lâ-cerem giryân olur kılgac vatan yâdın garîb**

(Fuzûlî senin diyarının cennetini görüp ağlarsa hayret etme. Elbette gurbete düşen vatanını anıp ağlar.)

Vatan Âlem-i Ervah, Bezm-i Elesttir ki ruhlar orada Hak ile beraberdiler.

Gurbet ise anasır âlemi, madde hayatıdır. Vatan bir cennettir. Fuzûlî oraya gitmek istiyor. Sevgilinin diyarı birçok cihetten birçok ma'nâları bir arada ifade eder ki bunun izahı çok uzundur. Bunlardan biri Hakk'a vasıl olmaktır.

36. GAZEL

**1) Gayra eyler bî-sebeb min iltifât ol mûş-leb
İltifat etmez mana mutlak nedür bilmem sebeb**

(O tatlı dudaklı başkalarına sebepsiz yere binlerce iltifat ediyor. Bana ise kat'iyyen iltifat etmiyor. Buna sebep nedir bilmiyorum.)

Sebep Fuzûlî'nin ona âşık olduğunu bilmesidir. Sevgililer âşıklara daima zulmederler. Bu ise Fuzûlî'nin istediği şeydir.

Nuş-leb, tatlı dudaklı olduğu için tatlı sözlerle başkalarının gönlünü alıyor. Bu, tatlı dudağın tabiî bir hâlidir.

Başkalarına iltifat edip Fuzûlî'ye iltifat etmemesinin bir sebebi var-

dır ki bu, Fuzûlî'ye ötekilerden ayırıp sevgiliye daha yaklaştırıyor. Yani "gayr" dan onu ayırıyor.

2) **Cevr olur âdet gazab vakti ne âdetdür bu kim**
Cevrin az eyler mana ol mâh çün eyler gazab

(İnsan gazap zamanında cefa eder bu tabiî bir hâldir. Fakat o ay yüzlü güzel bana kızdığı zaman cevrini azaltıyor, bu ne biçim âdettir?)

Sevgilinin âşıka cevri bir ihsandır. Kızdığı zaman cefasını azaltıyor yani lûtuf ve ihsanını azaltıyor. Bundan evvelki beytin ma'nâsını izah ediyor. Onun âşıkı olduğunu biliyor, onun için ihsanını azaltıyor.

3) **Nola gamzen fikri düşdüyse dil-i sûzânuma**
Zâlimün ger olsa âteş menzili olmaz aceb

(Gamzenin düşüncesi yanan gönlüme düştü ise bu hayret edilecek bir şey değildir. Zîra zâlimin gideceği yerin ateş olmasına şaşılmaz.)

Gamze, yan bakış âşık için ok veya kılıç kadar öldürücüdür. Göz, kaş ve kirpiğin bir hücumudur gamze. Siyah renkli olduğu için âşıkın ma'nâsını öldürür. Gamze bu itibar ile zâlimdir. Zâlimler cehennemde yanarlar. Şâirin gönlü yanıyor ve cehennem ateşi gibi yanıyor. Gamzenin zâlim olduğunu söylemek için gamze fikrini alıp onu yanan gönlüne düşürüyor. Bu bir nevi teşbih tarzıdır.

4) **Dem-be-dem ger dürr-i eşküm düşse gözden vechi var**
Yaş uşağlardur yetîm anlarda yoh resm-i edeb

(İnciye benzeyen gözyaşımın her an gözden düşmesinin bir sebebi var. Onlar genç, yetim çocuklardır edep nedir, usul nedir bilmezler.)

Gözden düşmek, değerini kaybetmek bir de gözyaşının gözden düşmesi, gözyaşının inciye benzetilmesi değerinin alçalıp yükselmesi sebebi iledir. Bir de gözyaşı inciye benzer.

Vechi var, bir ma'nâsı sebebi var. İkinci ma'nâsı yüzü var, yani yüksüz değil. İkinci mısradaki edeb bilmeyen genç yetim çocuklara tezat olduğu içindir.

Yaş hem genç, hem ıslak ma'nâsınadır. Küçük olduğu için de uşaktır yani çocuktur.

Gözyaşı göz evinden, iki göz kapağı arasından çıktığı için ve bu göz kapakları ana babaya benzetildiği için yetim oluyor. Yetim olunca ona

edep usulünü gösterecek ana babadan mahrum oluyor. Aynı hayal ismini hatırlayamadığım bir İran şâirinde şu şekildedir:

Men hâne-zâd-ı dîde-i derdem çü tıfl-ı eşk
Girdâb-ı gam be-mevc-i sükûn efgened merâ

"Ben gözyaşı çocuğu gibi dert evinde doğmuşum".

Dem-be-dem kelimesi de gözyaşının kanlı olduğunu ifade içindir.

5) Cevri gönlümdür çeken gözdür gören ruhsârunı
Allâh Allâh kâm alan kimdür çeken kimdür ta'ab

(Cevri çeken gönlüm, yüzünü gören ise gözdür. Bakın şu hâle zahmeti çeken kimdir, murat alan kimdir.)

Göz vazifesi bakımından gayet rahattır, zahmet çekmez.

6) Yâr bîdâd eylemez uşşâka feryâd etmeden
Her nice rûzî mukadder olsa vâcibdür taleb

(Sevgilinin zulmetmesi için âşıkların feryat etmeleri lâzımdır. Her ne kadar rızk Hakk'ın takdiri ne ise o kadar verilecektir, amma istemek de vâciptir.)

Zulüm âşıkların rızkıdır, kaderidir. Feryat etmezlerse sevgili onlara zulmetmez. Âşıkların feryadı ise bir taleptir, istemektir. Âşıklar feryat ederek miktar-ı rızkları olan zulmü elde ederler. Sevgilinin zulmü âşıklara bir lûtuf ve ihsandır.

7) Mutrib ağlatma sürûdunla Fuzûlî hasteni
Seyl-i eşkinden sakın kopmaya bünyâd-ı tarab

(Ey çalgı çalarak zevk veren mutrib, nağmelerinle hasta Fuzûlî'yi ağlatma. Dikkat et onun sel gibi akan gözyaşı zevk ve safanın temelini kökünden söküp atar sonra.)

Mutrip zevk ve safa verdiğine göre Fuzûlî'yi ağlatması bir tezattır.

Musiki bazı hassas insanları ağlatır.

37. GAZEL

1) **Vaslun mana hayât verür fürkatün memât**
Sübhane hâlikî halek'al-mevti ve'l-hayât

(Ey Muhammed visalin bana hayat, ayrılığın ölüm verir. Ölümü ve hayatı yaratan Halikim her türlü noksandan münezzehtir.)

Şâirler ekseriya her yeni kafiye harfi başlangıcında dinî mevzularda gazel yazarlar. Bu da Hazret-i Peygamber vasfında bir na'ttır.

Ölümün de hayatın da haliki olan Allah, hiçbir zaman fena bir iş yapmaz. Çünkü fena iş bir noksandır. "*Ellezi haleka'l-mevte ve'l-hayate liyebülveküm eyyüküm ahsenü â'melen... Tebareke Suresi*"

2) **Hicrânuna tahammül eden vaslunı bulur**
Tûbâ li menyüsâadeti's-sabru ve's-sebât

(Ayrılığına tahammül eden visaline erişir. Sabır ve sebatın yardım ettiği insan ne güzel insandır.)

Fuzûlî bu beytin sadece kendi samimî aşkını terennüm ediyor ve buna tahammül o kadar güçtür ki buna muvaffak olan insan hakikaten bahtiyar bir insandır, demek istiyor.

3) **Lutfundur iktinâ-i makâsıd vesîlesi**
Mâ şâe men erâde bihi'l-fevzi ve'n-necât

(Arzuları, maksatları elde etmek ancak senin lûtfunla mümkündür. Onunla kurtulmayı isteyenin istediği şeydir.)

4) **Tökmüş riyâz-ı tab'uma bârân-ı şevkuni**
Men enzele'l-miyâhi ve ahyâ bihe'n-nebât

(Gökten suları indirip onunla nebatatı dirilten Cenab-ı Hak, benim şâirlik bahçelerime senin hararetli aşkını yağmur gibi yağdırmış.)

Şâir bu beytte anasır-ı erbâayı toplamıştır.

Yağmur-su, şevk-ateş, tab'-toprak "insanın topraktan yaratılışı", yağmuru getiren rüzgâr-hava. "Şevk" deki ateş ile "tab" daki toprak ve su, yağmur getiren rüzgâr. Şevk ile tab' kelimelerindeki anasır-ı erbâaya işaret etmektedir.

Nebatatı ihya etmesi, şâirliğini bahçelere benzettiğindendir.

Dikkat edilirse hayal kompozisyonu tamdır.

Büyük şâirler böyle dört tarafı çizilmiş hayal kompozisyonu kurar ve söylemek istedikleri şeyler, bu çizgiler arasında kolaylıkla geniş bir şekilde anlaşılır. Meselâ şâirliğini bahçeye benzetmesi şiirlerinin çiçekler gibi güzel ve renkli olmasını, yağmur gibi yağan Peygamber aşkının bu çiçekleri beslediğini ve renklendirdiğini; yağmur kelimesinin altında rüzgâr ve havanın bulunduğunu bu hayal binâsı içinde bize anlatıyor. Bu hususiyet çok mühimdir.

5) **Hak âferînişe sebeb etdi vücûdunu**
Evcebte bi'-zuhûrî zuhûrri'l mükevvenât

(Hak kâinatın yaratılışına senin varlığını sebep etti. Sen var olasın diye kâinatı yarattı. Sen mükevvenatın zuhuruna sebep oldun.)

Bu beyt "*Levlâke*" Hadis-i Kudsisine istinat eder. "*Levlâke levlâke kemâ halaktü'l-eflâk*" Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.

Kâinat insanın, insan ise içinden Hazret-i Muhammed'in zuhur etmesi için yaratılmıştır.

6) **İzid serîr-i hüsne seni kıldı, pâdişâh**
A'lâ kemâli zâtike fi ahseni's-sıfât

(Allah güzellik tahtına seni padişah etti. Zatının kemâlini sıfatların en güzelleri içinde yükseltti.)

Bu beyt de Fuzûlî'nin güzellik hakkındaki görüşünün nasıl geniş ve şumullü olduğunu gösterir. Her şeyde bir güzellik görmek ve görebilmek derin bir tefekkür ve kültür mahsulüdür.

7) **Kıldun edâ'yi na't Fuzûlî temâm kıl**
Kemmelte bi's-selâmi ve tememte bi's-salât

(Ey Fuzûlî Peygambere na't yazmak vazifesini eda ettin. Bu vazifeni ona salavat ve selâm getirerek tamamla.)

"*İnne'llâhe ve melâiketehu yusallûne alâ'n-nebiyyi yâ eyyühe'l-lezîne âmenû sallû aleyhi ve sellimû teslimâ*"

38. GAZEL

1) Yürü yeter mana ey sîm-i eşk bî-dâd et
Ger akçen ile alınmış kul isem âzâd et

(Yürü yani git buradan veya ak ey gözyaşı gümüşü, bana ettiğin zulüm kâfidir. Eğer paran ile satın aldığın köle isem beni âzâd et)

Gözyaşı gümüşe benzer. Aynı zamanda gümüş, para demektir. Burada iki ma'nâ da vardır.

1. Gözyaşı olarak bana zulmediyorsun.

2. Beni para verip köle ediyor ve sonra zulmediyorsun. Bu suretle köleyi satın alan para oluyor. Para ise gözyaşıdır.

Yürü kelimesinde de iki ma'nâ vardır:

1. Haydi buradan kalk git.

2. Durma ak.

Gözyaşı gümüş para olduğu için "ben senin paran ile alınmış kölen isem bile artık yeter bana zulmetme" diyor.

2) İtürme itleri âvâzınun gönül zevkin
Yeter kara geceler herze herze feryâd et.

(Ey gönül onun köpeklerinin havlamalarını karanlık gecelerde boş boşuna feryat edip bastırma. Senin feryadın onların havlamalarını bastırıyor, duyulmuyor.)

Sevgilinin mahallesinin köpekleri karanlık gecelerde havlıyorlar. Bu köpek sesleri âşıka- sevgilinin mahallesinden geldiği için- onu hatırlatıyor ve gönül feryadı sesleri boğuyor, kaybediyor.

Gönül boşu boşuna feryat ediyor, fakat köpek sesleri ma'nâlı.

Köpekler karanlık gecelerde havlarlar. Gönül de karanlık hicran gecelerinde feryat ediyor.

İt ile itürmek, kaybetmek kelimeleri arasındaki benzerlik (cinas)

3) Harâb olan gönül ey büt senün makâmındur
Tegâfül eyleme bir kaç taş ile âbâd et

(Harap olan gönül senin makamındır, bulunduğun yerdir. Harap olmasını görmezlikten gelme, onu birkaç taş ile tamir et.)

Sevgili büt "put" olduğuna göre harap olan gönül bir mabettir, binadır. Mabet harap oluyor, onu birkaç taş ile tamir etmek lâzım.

Taş burada taşlama, azarlamak, ta'n etmek ma'nâsında kullanılmıştır.

Âşıka zulüm ve cefa lâzımdır. Sevgili âşıka tegafül gösteriyor. Ona cefa etmiyor. Âşık bunu istiyor. Tegafül asıl kötü olan şeydir.

Put da taştan yonulmuştur.

4) İşitmedün mi gönül ışk müşkil olduğını
Sana bu müşkil işi kim dedi ki bünyâd et

(Ey gönül aşkın müşkil olduğunu işitmedin mi? Kim sana bu işe başla, giriş dedi?)

Bu beytteki nükte şudur: Aşk kulun iradesi ile olan bir şey değildir. Evvelâ Allah kulu sever ve onu kendine çeker. Aşk bir alın yazısıdır.

Fuzûlî bundan tegafül ediyor. Yani bunun bir alın yazısı olduğunu bildiği halde o kadar ıstırap içindedir ki, şuurunu kaybetmiş bir halde gönlünü kabahatlı buluyor.

5) Hilâf-ı âdete çok olma ey perî mâ'il
Yeter füsûn ile teshîr-i âdemî-zâd et

(Ey peri, âdete aykırı "harikulâde" işlere çok meyletme. Âdemoğullarını büyü ile zaptetmek, onları avucu içine almaktan vazgeç, bu hareketin artık kâfidir.)

Periler harikulâde işler yapmak kudretine sahiptirler. Büyü ile insanları ele geçirirler, onları istedikleri gibi kullanırlar.

Fakat Dîvân Edebiyatında bu büyünün neticesi daima deli etmektir. Çünkü peri ile Mecnûn beraber kullanılır.

Bunun ma'nâsı, insanları aşk delisi ediyorsun demektir.

Dikkat edilirse sevgili bütün insanların sevgilisidir. Bu nokta daima göz önünde bulundurulmalıdır. Sevgili müşahhas değil, mücerrettir.

Âdem ile peri arasında tenasüp san'atı vardır.

6) Sabâ esîrleri kasdıน eylemiş ol gül
Bizi hem anda eger düşse fursatun yâd et

(Ey bahar rüzgârı, o güle benzeyen sevgili, esirlerini öldürmek istemiş. Eğer fırsatın düşerse bizi de orada hatırlat.)

Bahar rüzgârına hitap etmesi gülleri onun açtırdığı içindir. Güllerle konuşup görüşüyor.

Kastetmesi demek, öldürülmesi demektir. Çünkü esirler öldürülebilir.

Belki bizi hatırlamaz, yani bizden tegafül eder, ona esir olduğumuzu bilmezlikten gelir.

7) Fuzûlî ister isen izdiyâd-ı rütbe-i fazl
Diyâr-ı Rûm gözet terk-i hâk-i Bağdâd et

(Fuzûli eğer faziletinin mertebisinin artmasını istersen, yani kıymetinin takdir edilmesini istersen, Bağdat toprağını terkedip diyâr-ı Rûm'a gitmeye bak.)

Diyâr-ı Rûm o zaman Osmanlı Devletinin hükümran olduğu yerdir. Fuzûlî Leylâ ve Mecnhun'unda diyâr-ı Rûm ahalisinin edib, fazilet sahibi insanlar olduğunu söyler. Ve Bağdat'ta kıymetinin takdir edilmediğinden daima şikâyet eder. Kanûnî'nin Bağdat seferinde padişahın maiyetinde oraya giden diyâr-ı Rûm şâirleri ile görüşmüştür. Fakat diyâr-ı Rûm'a geldiğine dair elde bir vesika yoktur. Türkçe divanının mukaddimesinde Irak muhitinden hiç çıkmadığını açıkça söyler.

39. GAZEL

1) Aks-i ruhsârun ile oldu müzeyyen mir'at
Beden-i mürdeye feyz-i nazarun verdi hayât

(Ayna, yanağının aksi ile süslendi. Ölmüş bir bedene bakışının feyzi hayat verdi.)

Bu beyt tamamen tasavvufîdir. Ayna bütün mevcudattır ki hadd-i zatında bir aksi kabul eder. Kendinde bir şey yoktur. Kâinattaki bütün güzellik senindir. Bir bakışının feyzi bu kâinat denen ölü cisme can vermiştir. Onda tecelli edince onu varettin.

Feyz kelimesinde daima su mefhumu vardır. Burada da su ölü bedene hayat vermiştir. "*Ve mine'l- mâi külle şey'in hayy*"

2) Benzedürdüm kad-i mevzûnuna fi'l cümle eger
Can içinde elif etseydi kabûl-i harekât

(Can kelimesi içindeki elif hareket "hareke" kabul etse idi onu ölçülü ve ahenkli endamına benzetirdim.)

Cân kelimesinde eski yazı ile şu üç harf vardır: Cim, elif, nun. Ortadaki elif harf-i med olduğu için hareke yani üstün, esre ve ötre kabul etmez. Yani "e, i, o" olmaz. Daima "a" dır.

Kad-i mevzun ölçülü, ahenkli boydur. Hakk'ın kâinatı kaplamasında daima bir kanun vardır. Bu ölçü, ahenktir ve değişmez. Fakat hayat hareketten ibaret olduğu için "elif" bu cihetten Hakk'ın kâinatı kaplamasına "istilâ" benzemez.

Elif ebced hesabında birdir. Serve benzer. Serv ise boya benzetilir. Ve Hakk'ın vahdaniyetinin timsalidir.

Elif cân kelimesi içinde, ortasında olması bir cihetten sevginin son derecesine, bir cihetten de Hakk'ın, "cân"ın yani hareketin varlığının temeli oluşuna işarettir.

Serv hareket etmez, yürümez.

3) Hat bu mazmûn iledür tarf-ı zenahdânunda
Ki bu zindânun esîrine yoh ümmîd-i necât

(Çenenin yanındaki ayva tüylerinin ki bir ma'nâda yazıdır, ma'nâsı şudur: Bu zindana esir olana kurtuluş ümidi yoktur.)

Zâhiren çenenin güzelliğini, o güzelliğe esir olanın asla kurtulamayacağını söylüyor. Fakat hakikatta çene ile zindan bir araya gelince "çah-ı zekan" çene kuyusu olur ki bu Hakk'ı müşahededeki sırların çözülmesindeki müşkillerdir. Ve bu kuyuya, zindana düşünce kurtulmanın imkânı yoktur. Çünkü kâinat bir muamma mecmuasıdır.

Hat bu beytte iki ma'nâyadır. 1. Yüzdeki ayva tüyleri, 2. Yazı.

Hattın tasavvufî ma'nâsı, yüz "vahdet" üzerindeki kesretin bir sır oluşudur.

Hat aynı zamanda gubar, toza benzetilir. Gubarın ikinci ma'nâsı da esrar'dır. "Esrar"ın bir ma'nâsı uyuşturucu madde olan esrar, ikincisi "sır"ın cem'idir. Çene çukurunun "müşkilât-ı esrar" olması ve çenenin müşahededeki hadiseleri göz önüne getirip düşünce yeri "mahall-i mülâhaza" olması tamamen birbirine bağlı olan bu iç ma'nâyı vücuda getiriyor.

Hattın bir ma'nâsı da fermandır ki, mahkûmlar hükümdârın emir ve fermanı ile zindana atılırlar.

4) Kâkülün kıldı mukarrer mana ser-geşteligi
Demesin kimse ki gerdiş-i gerdûna sebât

(Kâkülün beni avare ve perişan etmeyi kararlaştırmış. Kimse dünyanın dönüşünde sebat yani bir yerde durmak vardır, demesin.)

Kâkül zülftür ki kesret içinde vahdetin kaybolması, Hakk'ın zatının idrakinin muhal olmasıdır. "Kayb-ı hüviyet". Bu kesret, âşıkı perişan ve avare eder. Çünkü her güzelliğe ayrı ayrı bağlanabilir. Zülfün her telinde bir gönlün asılı bulunması budur.

Dünya mütemadiyen dönüyor. Çünkü âşık, avare ve perişandır, başı dönmüştür.

Dünya dönüşünde sebat yoktur demek, dünya böyle mütemadiyen dönüp durmaz, bir gün mahvolur, çünkü fânidir.

Mukarrer kelimesi kararlaştırılmış yani bir şeyin şu veya bu şekilde olmasına karar verilmiş ma'nâsına geldiği gibi, sergeşte ve avarenin zıddı yani huzur içinde bir yerde durmak ma'nâsınadır. Kâkül yüzünden âşık bî-karardır. Yani huzursuzdur.

5) Gamze peykânın eder âşıka çeşmün sadaka
Eyle kim merdüm-i mün'im vere muhtâca zekât

(Gözün âşıka yan bakış okunun temrenini sadaka olarak verir. Nasıl ki zengin olup başkalarına ni'met veren, ihsan eden insan muhtaç olana zekât verir.)

Burada mün'im kelimesi mün'em de okunabilir.

Sevgili âşıka yan bakış okunu atıp onun temrenini bir sadaka olarak verir. Çünkü temren, küçül madenî bir cisimdir. Bir damla suya benzetilir. Keza gümüşe, paraya benzetilir.

Sadak, ok konan yer ma'nâsınadır.

Gamze çeşmin bir sadakasıdır. Yani Allah'ın "basîr" gören sıfatının bir lûtfudur. Cenab-ı Hak, âşıkı görüyor ve gamzeyi onun ruhunu tasfiye iin gönderiyor. Âşıkın ruhu, kendisini masivaya doğru çeken gamze ile mücadele ede ede tasfiye edilecektir. Zekâtın ma'nâsı tasfiyedir. Bundan evvelki beytte de zülf ile mücadelesi vardır.

6) **Âferin cevher-i makbûlüne kim âlemde**
Mümkin olmaz bu sıfât ile ki sensen bir zât

(Makbul cevherine, âferin olsun ki, âlemde senin sıfatlarını haiz bir zat yoktur.)

Sevgili en güzel sıfatları haiz bir zat olup, âlemde bu sıfatlarla muttasıf bir zatın bulunması imkânsızdır. Demekle dini ve tasavvufi iki ıstılahı beraber kullanıyor. Zat, sıfat.

Kâinatta her mevcut, Hakk'ın bir sıfatına mazhardır. Bu sevgili öyle makbul bir cevherden "bünye, yaratılış" yaratılmış ki Hakk'ın bu en güzel sıfatına mazhar ikinci bir varlık olamaz.

Böyle bir sevgili, Hakk'ı kemâli ile aksettiren bir sevgilidir. Ve tamamen mücerrettir.

Asıl olan sevgilinin maddî varlığı değil, âşıkın onu nasıl gördüğüdür. Her mevcudun Hakk'ın bir sıfatına mazhar olduğu düşüncesinden hareket edince sevgiliye bakış tamamen değişir, ulvî bir manzara alır.

7) **Ey Fuzûlî verâ'ü zühd ile mu'tâd oldun**
Bilmedün hâlüni bîhûde geçürdün evkât

(Ey Fuzûlî zühd ve takvaya kendini verdin. Kendi mahiyetini yani âşık olarak yaratılmış olduğunu bilmeden, zamanını bîhûde geçirdin.)

Araya zühd ve takva girince gazelin tamamen tasavvufî olduğu meydana çıkar.

Âşıklar, sadece zühd ve takva ile irfana, bâtıni bilgiye, asıl marifete erişilemeyeceğine inanırlar. Onlarca esas aşktır. Ne ilim, ne takva.

Takva, Hak tarafından yapılması istenmeyen şeylerden sakınmaktır.

40. GAZEL

1) **Tılısm-ı genc içün min ism-i a'zam yâd dutdun dut**
Tılısmı sındırup genci döküp ismi unutdun dut

(Hazinenin tılısımını açmak için bin tane ism-i âzam ezberledin farzet. Ve tılısımı kırıp, hazineyi ortaya döküp ism-i âzamı unuttun farzet.)

Her hazinenin bir tılısımı vardır. Bu da ejderhadır. Ejderhayı yenip hazineyi ortaya dökmek için ism-i âzam lâzımdır. İsm-i âzam, Esma-i

İlâhiyenin en büyüğüdür ki her kapıyı açar. Sen farzet ki buna muvaffak oldun, fakat sonra ism-i âzamı unuttun, netice yine hiçtir.

Allah'ın sana ihsan ettiği hazineleri elde ettiğin halde sana bu hazineleri ihsan eden Allah adını unuttun farzet.

2) **Töküp mey câm-ı mey dutmak temennâsın çıkar baştan**
Yüküş kanlar töküp âlemde çoh hûn-âbe yutdun dut

(İçine şarap koyup kadehi tutmak dileğini baştan çıkar. Farzet ki âlemde çok kanlar döküp kan yuttun.)

Bir şey yuttun ya, bu ister şarap, ister kan olsun, sonu yine hiçtir.

3) **Şarâb-ı nâb zevkinden ne hâsıl çün degül bâkî**
Riyâz-ı ömrü bin kez su verüp âhır kurutdun dut

(Saf şarap zevkinden elde ne kalır? Mademki bâkî değil, Farzet ki, ömrünün bahçelerine bin kere su verdin sonra kuruttun. Çünkü sonra kuruyacaktır.)

Şarap içmeyi ömür bahçelerini sulamaya benzetiyor. Neticede muhakkak kuruyacak değil mi?

4) **Çü nî Cemşîd bulmuşdur bekâ keyfiyyetin nî Cem**
Bu bezm içre Cem ü Cemşîd elinden câm dutdun dut

(Mademki ne Cemşid ne Cem beka bulmuştur. Farzet Cem ve Cemşid elinden şarap içmişsin. Hiç birisi bâkî değildir.)

5) **Fuzûlî kıl kıyâs-ı hâlün ehl-i dehr hâlinden**
Kumâr ü mekr ü tezvîri hiyel ehlinden utdun dut

(Ey Fuzûlî hâlini dünya ehli hâlinden kıyas et, anla. Farzet ki, kumar, hile ve tezvirde, asıl hilede mâhir insanları yendin.)

Dünya ehli bu kadar hilelere baş vurdular, neticede her şeyi kaybettiler. Sen farzet ki, en büyük hilekârları yendin. Neticede her şeyi kaybedecek, ölüp gideceksin.

41. GAZEL

1) **Ey esîr-i dâm-ı gam bir gûşe-i meyhâne dut**
Dutma zühhâdun muhâlif pendini peymâne dut

(Ey gam tuzağına esir olan, bir meyhane köşesine çekil. Kuru sofuların buna aykırı nasihatını tutma, kadeh tut.)

Gam, aşk derdi ma'nâsınadır. Âşık olanın yeri ise aşk şarabı dağıtılan yer yani meyhanedir. Kuru sofular şarap içmeyi men'ederler. Onların nasihatını tutma, şarap kadehi tut. Tutmak kelimesini iki ma'nâda kullanıyor.

1. Nasihat tutmak, edilen nasihata uymak.

2. Peymane tutmak, kadehi ele almak.

2) Dişledümse lâ'liin ey kanum töken kalır eyleme
Dut ki kan etdüm adâlet eyle kanı kana dut

(Ey kanımı döken dilber, lâ'l dudağını dişledimse fazla üzülme, Farzetki ben kan ettim, cinayet işledim, sen adâlet dairesinde hareket et. Lâ'linden çıkan kanı, döktüğün benim kanıma karşılık tut. Fazla üzülme adâletin icabı budur.)

Dökülen âşıkın kanıdır. Sevgili cevir ve cefa ile âşıkın kanını yani maddesini döker ve onu tasfiye eder. Lâ'l gibi kırmızı dudaktan akan kan da âşıkın kanıdır. Çünkü fenâfillâh olan dudak, âşıkın kanını içip kızarır.

Dişlemek, tatmak demektir. O kadar beni maddeden tasfiye ettin ki, ben fenâfillâh zevkini tattım. Eğer bu büyük bir cinayet ise lâ'linden çıkan kanı benim döktüğün kanına karşılık tut. Üzülme çünkü bir şey kaybetmiş değilsin.

3) Çizginürken başuna şem'-i ruhundan cânumı
Men' kılma anı hem ol şem'e bir pervâne dut.

(Senin başında dönüp duran canımı şem' gibi parlak ve yakıcı olan didarından men' etme. Benim canımı dahi o muma bir pervane farzet. Bırak kendini ateşe atıp yansın.)

Ruh, yüz, dîdâr vahdettir. O parlak ve yakıcıdır, muma benzer.

Çizginürken başına demek başına dönerken, sana kurban olmak isterken demektir. Başına döneyim, sana kurban olayım demektir.

Pervane de şem'in başında dönüp durur. O ateşe kendini yakmak ister. Canımı o şem'e yanmaktan men' etme. Farzet ki o da bir pervanedir.

4) Ger sana efgânumı bîhûde derse müdde'i
Ol söze dutma kulak men çekdügüm efgâne dut

(Eğer rakîp benim efgânımın bîhûde olduğunu söylerse, onun sözüne kulak tutma, dinleme; benim efgânıma kulak tut.)

Müdde'î rakîp, düşman ma'nâsınadır.

Birinci kulak tutmak ehemmiyetle dinlemek, değer vermek, ikinci kulak tut, ses dinlemektir ki, burada âşıkın feryat ve figânını dinlemek ve ona değer vermektir.

Sevgili âşıkın feryadını dinlemiyor, ona ehemmiyet vermiyor. Bu vesile ile ona feryadını dinlemek istiyor:

5) Dutmazam zencîr-i zülfü terkin ey nâsih meni
Hâh bir âkil kıyas et hâh bir divâne dut

(Onun zülfünün zincirini terketmek hususundaki nasihatını tutmam, yerine getirmem. Ey bana nasihat eden beni ister bir akıllı kabul et, ister bir divane farzet.)

Zencir-i zülf masivadaki güzellikler demektir. Ben bunlardan ayrılamıyorum derken nâsihin ona bunları terketmesini öğütlediğini söylüyor.

Fakat bütün bu masiva onun sıfatının tezahürüdür. Ben masivayı bu idrak içinde seviyorum. Burada "onun" kelimesi mühimdir. Yani bu sevgili ona mütevveccihtir demektir.

Zincir kelimesini hem insanı bağlayan, hem de divane münasebeti olduğu için kullanıyor.

Zinciri terk hususundaki nasihatına kulak vermem. Çünkü seninle biz prensip itibariyle ayrıyız.

Âkil ile divaneyi bir araya getirmesi, asıl akıllılığın aşk uğrunda divane olmak olduğunu kabul ettiği içindir.

"Divane dut" taki "dut" hem farzet, hem de divaneyi tutup zincire vurmak ma'nâsınadır.

6) Ey olup sultân deyen dünyâda menden gayrı yoh
Sen seni bir cuğd bil dünyâyı bir virâne dut

(Ey sultan olup dünyada benden gayrı sultan yoktur diyen, sen kendini bir baykuş, dünyayı da bir virâne farzet.)

Dünyanın hadd-i zatında bâkî olmadığını anlatmak istiyor. Sultan olup da "menem diger nist" yani bendcn başka kudrct sahibi yoktur diycn insanın da bir viranede öten baykuştan başka bir şey olamayacağını anlatıyor.

"Menden gayrı yoh" cümlesi aynen farsçadan tercümedir. Ve mağrur, kendini beğenen insanları tavsif için söylenir. Şeyh Galib'in:

Eknûn ki zi şâ'irî eser nist
Sultân-ı suhan menem diger nist

"Şimdi ki şâirlikten eser yoktur, şiir sultanı benim, başkası yoktur." Beyti bunu teyid eder.

7) Ey Fuzûlî dehr Zâl'inün firîbinden sakın
Olma gâfil er kimi tepren işün merdâne dut

(Ey Fuzûlî, dünya kocakarısının seni aldatmasına meydan verme; gafil olma, erkek gibi davran, işini erkekçe tut.)

Dünya kocakarısı masivadır. Daima insanı aldatır. Ona mukavemet eden insan hakiki erdir.

Kocakarı sihirbaz, cadı ve hilekâr olur. Husrev ve Şîrîn'de Ferhat'ı aldatan bir kocakarıdır. Bu vazife nedense kocakarılara verilir.

Kocakarı, erkekleri aldatma gücü olan kadın güzelliğini kaybeden bir kadındır. Böyle olmasına rağmen türlü hilelerle erkekleri aldatır.

Ey Fuzûlî, dünya asırlarca yaşamış ve ihtiyarlamış bir kocakarıdır. Güzellikleri hakiki güzellikler değildir. Sen dünya zevklerine kapılma, iradene sahip bir insan ol, diyor.

42. GAZEL

1) Bahr-i ışka düşdüm ey dil lezzet-i cânı unut
Bâliğ oldun gel rahimden içdüğün kanı unut

(Aşk denizine düştün ey gönül, cân lezzetini unut. Artık buluğa erdin, ana rahminden içtiğin kanı unut.)

Aşk denizine düşünce maddî ve fâni lezzetleri unutmak lâzımdır. Aşk denizine düşmek bir idrak işidir; hakikatı görebilmek işidir. Bunu çocuklar anlayamazlar. İdrak yaşına erişmek ile bu hakikat anlaşılır. Maddî lezzetler, ana rahminde içilen kana benzer. Kan maddedir, canı o yaşatır. Maddeden yüksel, çünkü idrakin tekâmül etti. Aşk eğer madde lezzetlerinden ibaret telâkki edilse idi şâir böyle söylemezdi. O, bir denize düşmüştür ve ölecektir. Cân lezzeti artık geçmiştir.

2) Verdi rıhletden haber mûy-i sefîd ü rûy-i zerd
Çihre-i handânı vü zulf-i perîşânı unut

(Ak saç ile sarı yüz göç zamanı geldiğini haber veriyor. Gülen yüz ile perişan zülfü unut.)

Âşıklığın nişanı olan sararmış yüz ve kemâli ifade eden ak saç göç zamanı geldiğini bildiriyor. Yani maddeden sıyrılmak, ilâhî aşka düşmek zamanı geldiğini bildiriyor.

Sarı yüze mukabil çehre-i handan, gülen yüz, açılmış güle benzeyen yüz, ak saça karşılık da perişan saç. Her ikisi de maddi güzelliktir. Zülf de, gül de kesrettir.

3) Çek nedâmetden göke dûd-ı dil ü tök kanlu yaş
Serv-i nâzı terk kıl gül- berg-i handânı unut

(Pişmanlıktan için yansın, dumanı göklere çıksın, kanlı gözyaşı dök, artık serv-i nâz ile açılmış gülü unut.)

Buluğa ermeden evvel maddî güzelliklere, masivaya duyduğu sevgiden dolayı pişman olup yüreğinin yanmasını ve o yangının dumanının göklere yükselmesini ve kanlı yaş dökmesini istiyor. En güzel bir servi cinsi olan serv-i nâzı terkedip, açılmış gül yaprağını unutmasını istiyor.

Göklere yükselen siyah duman serv-i nâza, kanlı gözyaşı döken göz de kırmızı güle benzetiliyor.

4) Gör ganîmet fakr mülkünde gedâlık şîvesin
İ'tibar-ü mansıb-ı dergâh-ı sultânı unut

(Fakr, istiğna mülkünde dilenci bir fakir gibi yaşamayı kazanç bil. Sultanın sarayında itibar ve rütbe sahibi olmayı unut.)

Fakr mülkü dünya mal ve servetine değer vermeyenlerin mülküdür. Orada bir geda yani dilenci gibi dünya arzu ve ihtiraslarından uzak yaşamak bir ganimettir, bir kazançtır.

Fakr, sahip olmamak değil, istememek, değer vermemektir.

Padişahların sarayında rütbe, itibar vardır. Bunları hatta hatıra getirmemek lâzımdır.

Ganimet kelimesinin başındaki "ganî" kelimesinin harfleri fark ile tezattır.

5) Çekme âlem kaydını ey ser-bülend-i fakr olan
Saltanat tahtına erdün bend ü zindânı unut

(Ey fakr saadeti ile başını yüksekte tutan insan, dünyaya ait lezzet ve saadetlerin insanı kendine çeken, bağlayan bağından kurtul. Fakr âlemine girmekle asıl saltanat tahtına erdin. Artık zindanı ve orada seni bağlı tutan zinciri unut.)

Fakr sahibi insanın başı daima yukarıdadır. Çünkü insana baş eğdiren dünya lezzetlerinden bir şeye muhtaç değildir. İhtiyaç hissetmeyince daima müstağnidir.

Ekseriya tahta erenler, zindandan çıkıp tahta geçerler. Çünkü padişahlar tahta ortak olabilenleri zindana atarlar.

Âlem zindan, kayd ise bend "bağ" dır.

6) Levh-i hâtır sûret-i cânâna kıl âyîne-vâr
Anı yâd et her ne kim yâdunda var anı unut

(Kalbini içinde hiçbir akis bulunmayan bir ayna gibi sevgilinin resminin karşısına tut, kalbine onu aksettir. Ve yalnız onu yâdet, kalbinde ondan gayri ne varsa hepsini unut.)

Daima Hakk'ın zikret, masivadan kalbini temizle demek istiyor. Çünkü fakr ile dünyaya ait her şeyi ortadan kaldırdıktan sonra tek kalan şey suret-i cândır. Yani Hak'dır.

7) Ey Fuzûlî çek melâmet reh-güzârından kademı
Lâhza lâhza çekdüğün bîhûde efgânı unut

(Ey Fuzûlî melâmet yolundan ayağını çek, sana melâmet getirecek olan heva ve hevesinden vaz geç. Bu melâmet yolunda boş yere her ân ettiğin feryat ve figânı unut.)

Burada melâmet, dünya heveslerine karşı olan melâmettir. Yani bu heveslerin boş görülmeyip ayıplanması ve kınanmasıdır.

43. GAZEL

1) Mürde cânım iltifâtundan bulur her dem hâyat
Ölürem ger kılmasan her dem mana bir iltifât

(Ölü cânım senin iltifatından her dem hayat bulur. Eğer her ân bana bir iltifat etmesen ölürüm.)

Câna hayat veren şey, onu her ân yaşatan şey, cândan ayrı bir şeydir. Cân haddizatında ölü olmaz. Cân hayatın tâ kendisidir. O halde bu iltifat yani dönüp bakmak kimden geliyor. Bu gazel bir na'ttır. İltifat Hazret'i Peygamber'in iltifatıdır. Şâir onun sevgisinin havası içinde olduğundan bu havaya uygun bir hareket, Peygamber'in bir iltifatıdır. İleride bunu açıklayacaktır. Bu beytte şu işaret vardır:

Mürdeye cân veren, ölü bir kış mevsiminden sonra nebatatın ve bazı hayvanatın canlanmasıdır. Bu ise su sayesindedir. Hazret'i Peygamber kâinatın sebeb-i hayatı olduğu için suya benzetilir. Nitekim "Su Kasidesi" bir na'ttır.

2) Yaza bilmez leblerün vasfın temâm-ı ömrde
Âb-ı Hayvân verse kilk-i Hızr'a zulmetden devât

Ab-ı Hayat, Hızır'ın kalemine zulmetten mürekkep verse, Hızır bütün ömrü müddetince senin dudaklarının vasfını yazamaz.

Hazret-i Peygamber'in dudakları vahy-i İlâhîyi tebliğ ediyor. Bununla kâinata hayat veriyor. Bu dudakları, Ab-ı Hayat Hızır'ın kalemine zulmetten mürekkep verse, Hızır yine resm edemez, yazamaz.

Dudak Ab-ı Hayat'tır, insanı bekabillâha götürdüğü için.

Hayat veren nutk dolayısıyla mucize-i İsa'dır. Burada Hazret'i Peygamber'in kâinata hayat vermesi itibariyle mevzu hayat etrafında dönüyor.

Hızır, Zulumat'tan geçip Ab-ı Hayat'a ermiştir. Kıyamete kadar yaşayacaktır. Hayatın bu sebepten bir sembolü olan Hızır'ın kalemine Ab-ı Hayat kararıp mürekkep verse, yani mürekkep olsa bütün ömründe yani kıyamete kadar Hazret'i Peygamber'in dudaklarını tavsif edemez. Zulumat üç ay süren karanlık bir yoldur. Bütün bu karanlığı mürekkep gibi kullansa, kıyamete kadar uğraşsa Hızır yine buna muvaffak olamaz diyor.

3) Men fakîrem sen ganî vergil zekât-ı hüsn kim
Şer' içinde hem manadur hem sana vâcib zekât

(Ben fakirim, sen zenginsin. Güzelliğin zekâtını ver. Zira şeri'atta hem sana, hem bana zekât vaciptir.)

Peygamber güzellikte sonsuz zengindir, malda değil.

Güzelliğin zekâtı da güzeldir. Şâir Peygamber'e lâyık bir lûtuf isti-

yor. Şeri'atta peygamber ile bir Müslüman arasında fark yoktur. Zekât ona da buna da farzdır. Aynı zamanda zekât tasfiye ma'nâsındadır.

Senin güzelliğinin zekâtı ile ben ruhumu tasfiye edeceğim. Bana bu ruh tasfiyesi vaciptir. Bu tasfiye de her ma'nâda güzellik ile olur.

Peygamber'e zekât vermek, fakire de zekât almak vacip diyor.

4) Görmeyince ışkunı îmâna gelmez âşıkun
Yüz peygamber cem' olub gösterseler min mu'cizât

(Âşıkın senin aşkını tatmayınca yüz peygamber toplanıp bin mucize gösterse yine imâna gelmez.)

Senin aşkını görmeyince demek, sana âşık olmayınca demektir. Burada imân, imân-ı tahkikîdir. Senin kemâlini idrak edip o kemâle âşık olmayınca tahkikî imâna vâsıl olmaz.

Bir de Peygamber'in ümmetine, daha doğrusu insanlara karşı duyduğu aşkı görmeyince demektir.

5) Mazhar-ı âsâr-ı kudretdür vücûd-ı kâmilün
Feyz'i fıtratdan garaz sensen tufeylün kâ'inât

(Kemâle ermiş varlığın Cenab'ı Hakk'ın kudret eserlerinin zuhur ettiği yerdir. Yaratılış feyzinden maksat sensin. Bütün kâinat sen zuhur edesin diye yaratılmıştır.)

Cenab-ı Hakk'ın nâmütenâhi kudretleri senin varlığında zuhur etmiştir. Onun için vücudun kemâl mertebesindedir, eksiği yoktur. Çünkü yaratılış Peygamberde kemâlini bulmuştur.

Burada şâirin muhayyilesini tetkik edelim:

Feyz kelimesinde daima söylediğimiz gibi su vardır. Tufeyl ise ağaçların kökünden çıkan piçlerdir. Görüyoruz ki yaratılıştaki meyve veren hakikî ağaç Hazret-i Peygamber'dir. Bütün kâinat da ondan feyz alıp yetişen piçlerdir. Yaratılış dünya bahçesini Hazret-i Peygamber'i yetiştirmiş diye sulamıştır.

6) Cevher-i zâtundadur mecmu-ı evsâf-ı kemâl
Bu sıfât ile ki sensen kandadur bir pâk zât

(Bütün kemâl sıfatları zâtının cevherindedir. Cevher ârâzların, vasıfların üzerinde görüldüğü asıl maddedir. Cevher görünmez. Fakat bütün arazlar, görünen şeyler onun üzerindedir. Kemâl vasıfları "arazları" senin

zâtının cevherinden zuhur etmiştir. Senin gibi bütün bu sıfatları haiz bir zât nerede vardır?)

Hazret-i Peygamber tasavvuf sahasında ilk yaratılandır. Onun için ilk yaratılan "akl-ı evvel" in bir ismi de "*Nûr-ı Muhammedî*"dir.

Nûr-ı Muhammedî, Hazret-i Muhammed'de idrak kemâlini bulan "nizam-ı kâinat" tır. Cism-i Muhammedî, Hazret-i Muhammed'in anasır âlemindeki varlığıdır.

Fuzûlî'nin, Cevher-i zâtında bütün kemâl sıfatları vardır demesi bu Nûr-ı Muhammedî'dir. Yani nizam-ı kâinattır, yaratılış kanunudur.

Kanun olmayınca hiçbir şey var olamaz. Cenab-ı Hakk'ın da yaratılış hususunda değişmeyen bir kanunu vardır.

"*Felen tecide li-sünnetillâhi tebdîla*"

7) Işka tâ düşdün Fuzûlî çekmedün dünya gamın
Bil ki kayd-ı ışk imiş dâm-ı ta'allûkdan necât

(Ey Fuzûlî, bu ulvî kemâl aşkına düştükten sonra dünya işleri için asla gam çekmedin. Bil ki dünyaya bağlanmak tuzağından kurtulmak için aşka bağlanmak lâzımdır.)

Burada hatırlatalım ki bu ulvî aşk içinde hiçbir maddî zevk ve menfaat yoktur.

Görünüşte bir tuzaktan kurtulmak için yine bir bağ "kayd" gösteriyor. Bu onun zekâ oyunlarındandır.

44. GAZEL

1) Sabâ ağyârdan pinhan gamum dil-dâra izhâr et
Habersiz yârumı hâl-i harâbumdan haber-dâr et

(Ey bahar rüzgârı, ağyardan gizli olarak aşk uğrunda çektiğim ıstırabı yâre açıkla. Benden habersiz olan sevgilimi bu harap halimden haberdar et.)

Cenab-ı Hak her şeyden haberdardır. Esma-i Hüsnâ'dan biri de "*Habîr*" dir. Burada habersiz "müstağni" ma'nâsınadır. Cenab-ı Hak bütün âlemlerden müstağnidir. "*Müstağni anil'l-âlemin*" bu itibarla âşıkını, onun harap halini düşünmüyor, alâkadar olmuyor.

Âşıkların böyle düşünüp duyması tabiîdir.

Bunu takip eden beytte göreceğiz ki istediği cevir ve kahırdır. Lûtuf ve visâl değil.

2) Getür yâdum anun yanında ger görsen ki kalır eyler
Hamûş olma yine düşmân takrîbiyle tekrâr et

(Onun kahrettiğini gördüğüm zaman beni ona hatırlat, susma; sevgimin bahanesi ile de olsa benim adımı tekrar et.)

Görülüyor ki, şâirin istediği kahırdır; lûtuf değil. Onun korktuğu şey, sevgilinin tegafülü yani bilmezlikten gelmesidir. Yukarıdaki habersiz kelimesinin ma'nâsı şimdi ortaya çıkıyor.

3) Gönül gam dünleri tenhâ geçürme iste bir hem dem
Ecel hâbından efganlar çeküp Mecnûn'u bîdâr et

(Ey gönül, gam gecelerini yalnız geçirme. Bir konuşup görüşecek, seni anlayacak bir dost iste. Feryâtlar edip Mecnûn'u ecel uykusundan uyandır.)

Onu anlayacak, onunla konuşabilecek bir tek meşhur âşık vardır, Mecnûn. Öyle feryat edecek ki Mecnûn ecel uykusundan uyanacak. Bu da efganın şiddetini anlatıyor.

4) Çü yok ışk âteşi bir şu'le çekse tâkatün ey ney
Baş ağrıtma dem-i ışk urma ancak nâle-i zâr et

(Ey ney, mademki aşk ateşi bir alev çekse sen buna dayanamazsın, yanarsın. Öyle ise aşktan bahsediyorum diye baş ağrıtma, sade ağla ve inle.)

Ney aşktan bahseder. Ney insandır ve aşktan bahseden, esrar-ı kâinatı ifşa eden bir sazdır. Aşk ateşinin bir alevine dayanamaz, yanar. Çünkü sazdan yapılmıştır. Hakikatta da alevden yanar.

Şâir, neyin bile aşk ateşinden bahsedemeyeceğini söylüyor ki, o ateşin nasıl bir alev olduğunu anlatmak istiyor.

Mevlânâ Mesnevisinin başında ney'in aşktan, ayrılıktan nasıl bahsettiğini uzun uzun anlatır. Fuzûlî bunu kâfi görmüyor.

5) Beni reşk oduna pervâne tek ey şem' yandurma
Yeter horşîd-i ruhsârun çerâğ-ı bezm-i ağyâr et

(Ey mum gibi meclisi aydınlatan dilber, yüzünün güneşi ile başkalarının meclisini aydınlatıyor, bu suretle beni pervane gibi haset ateşine yakıyorsun. Artık kâfidir.)

Şem', mum geceyi aydınlatır. Gece ise tasavvufta âlem-i ceberruttur.

Kâinatta gördüğümüz eşya hakîkî ve müstakil bir mevcudiyete mâlik değildir. Cenab-ı Hakk'ın birer suretle, tecellisinden ibarettir. Ancak bu tecellinin nasıl vukua geldiğini Allah'tan başka kimse bilmez. Tecelliyat muhtelif safhalardan geçerek gayeye erer. Sofiler bunda beş mertebe kabul etmişlerdir ki, ikinci mertebe âlem-i ceberuttur. Yani Cenab-ı Hakk'ın görünmeye tenezzül ettiğinin ilk mertebesidir. Sofiler buna "akl-ı evvel, âlem-i vahdet, berzah-ı kübra, hakikat-ı Muhammediye, makam-ı ev 'edna, ruh-ı âzam, ruh-ı izâfi, ruh-ı küllî taayyün-i evvel, tecelli-i evvel, zıll-ı evvel" de derler (*).

Şem, haddizatında âşıkı öldüren bir varlıktır. Güneş âlem-i ceberutun haricindedir. Sevgili esasen âşıklar için bir şem'dir. Güneş ağyar âlemini aydınlatır. Onlar şem'e yaklaşamazlar. Gece âlem-i bâtındır. Âşıklar içindir. Güneş zâhir âlemidir. Hayâlî'nin:

Hasedden yere çalmış şîr-i çarh evreng-i horşîdi
Görüb Kaysı peleng-i kulle-i kûhsâra yasdanmış

Beytini izah ederken bundan bahsetmiştik.

Esasen şem' olan sevgilinin güneş halinde gözükmesi onun zâhir ve bâtınını gösterir. Güneş olmazsa şem'de olmaz. Bâtını şem', zâhiri güneştir. Şâirin istediği de şem' ateşine yanmaktır.

6) Giriftâr-ı gam-ı ışk olalı âzâde-i dehrem
Gam-ı ışka meni bundan beter yâ Rab giriftâr et

(Aşk gamına esir olalı beri dünya endişelerinden kurtulmuşum. Yâ Rabbi aşk gam ve ıstırabına beni bundan daha beter esir et.)

Fuzûlî'de bu, daima tekrar edilen bir görüş ve duygudur.

7) Fuzûlî bahmak olur ol güneş yâdıyla horşîde
Ne vech ile kim olsa gün geçer fikr-i şeb-i târ et

(*) Müellif buraya âlem-i ceberutun izahı yapılacaktır, notunu koyduğundan, bu izah muhtelif mehazlara müracaatla kısaca tarafımızdan yapıldı. H.K.

(Ey Fuzûlî, o güneş sevgiliyi yâd ederek, onu düşünerek güneşe bakılabilir. Asıl mes'ele bu değil, nasıl olursa olsun gün geçer. Sen karanlık geceyi düşün.)

Bu gazelde izah ettiğimiz güneş, zâhirdir. Madde hayatıdır. "Sen güneşe asıl güneş olan sevgiliyi düşünerek bakıyorsun. Bu zâhir, nasıl olsa geçer; bir de bunun gecesi vardır." derken de gece bâtındır, ma'nâdır. Zâhir ve madde hayatını yine ma'nâ olan asıl aydınlatıcıyı düşünerek geçiriyor. Âlemler idrake göre derece derecedir. Bunun bir de gecesi "âlem-i ceberut" vardır. Orada ne yapacaksın?

Karanlık gece, bir de hicran gecesidir. Âşık için asıl elîm olan odur.

"Se harfi"

45. GAZEL

1) **Hat-ı ruhsârun eder lûtfda reyhân ile bahs**
Hüsn-i sûretde cemâlün gül-i handân ile bahs

(Yüzündeki ayva tüyleri, güzellikte reyhan ile; güzelliğin de, şekil güzelliğinde, açılmış gül ile bahse girer.)

Ayva tüyleri, sebz "koyu renk, sebz renk" esmer ma'nâsınadır. Ve sebze "nebat gibi yüz üzerinde bittiği için"...

Hat yine bir kokulu ot olan reyhan ile karşılaştırılıyor.

Reyhan "kokulu ot", sekiz cennetten biri olan cennet-i na'imde Hakk'a yakın olanlara verilen bir ni'mettir. Bu itibarla güzel ve cennette bulunan bir nebattır.

"*Ve'l-habbü zü'l-asfi ve'r-reyhanü- Rahman Suresi, Ayet 12*"

Verreyhan: Samanlı dane, hoşkokulu nebatlar vardır.

"*Feemmâ in kâne mine'l-mukarrebîne ferevhun ve reyhânün ve cen-netü na'îmin- Vakı'a Suresi Ayet 88*"

Şimdi eğer o mukarreblerden ise artık rahatlık, güzel rızk ve na'im cenneti "onundur".

Hattın reyhana benzetilmesi, yüzün cennete benzetildiğinden dolayıdır.

Senin güzelliğin şekil güzelliği bakımından açılmış güle benziyor. Derken Cemâlin daha başka hususiyetleri olup yalnız şekil güzelliği bakımından açılmış güle benzediğini söylüyor.

Hattın letâfeti demek yalnız güzelliği değil, gayet ince, belli belirsiz bir gölge bir olmasıdır.

Tasavvufta hat "âlem-i berzah" tır. Vahdet yani yüz üzerinde kesretin yani ayva tüylerinin gözükmesi bir sırr-ı Rabbanîdir.

Madde âleminde yüz için daima açılmış, gülen gül teşbihini kullanırlar. Hakikî sevgilinin güzelliği madde, sûret âleminde gülden çok üstündür. Ve sevgilinin güzelliğinin ancak sûret güzelliğinde ona üstün olduğunu söylüyor. Buna dikkat etmek lâzımdır. Büyük şâirler hiçbir kelimeyi yalnız vezin ve kafiye için kullanmazlar.

2) Cennet-i kûyuna zühd ehli münâsib derler
Ne münâsib ki kılanı bir nice nâdân ile bahs

(Senin cennete benzeyen diyarına kuru sofular sadece münasip, uygun derler, o kadar. Bir nice cahil ile münakaşa etmenin ne münasebeti var?)

Hakikî sevgilinin diyârı âşıklar için bir cennettir. Aşktan mahrum sofular "ona" sadece eh fena değil, uygun derler. Onlar hakikî sevgilinin diyârının ne olduğunu bilmezler. Onların cenneti, içinde dünya ni'metlerinin hepsinin hazır bulunduğu bir yerdir. Halbuki âşıklar başka âlemdedirler; onlar dünya ni'metlerinden el etek çekmişlerdir. Onlar için cennet, sevgilinin diyârı ve onun visâlidir.

Bunu bilmeyen kuru sofular elbette nâdân, cahildirler.

Bu beytte münasip kelimesini bi'l-iltizam iki ma'nâda kullanmaktadır:

1. Sadece, eh uygun ma'nâsına olup, bir nevi küçümsemedir.

2. Münasebet ma'nâsınadır. Ne münasip ki, hiç münasebeti yok demektir. Bu aynı zamanda sevgilinin diyârının cenneti ile sofuların cenneti arasında hiçbir münasebet yok ma'nâsını da içine alır.

Bu beytte bilhassa kuru sofuları mevzuu bahsetmesi gazelin tamamen tasavvufi olduğunu anlatır.

3) Yüzüne durmasun âyîne urub lâf-ı safâ
Ne revâ meh kıla horşîd-i dırahşân ile bahs

(Ayna ben saf, temizim diye karşına çıkmasın; ayın parlak güneş ile bahse girişmesi hiç revâ mıdır?)

Ayna haddizatında saf ve temizdir. Yani içinde başka hiçbir şey yoktur. Ancak karşısına çıkan şeyi aksettirir. Burada şu incelik vardır:

Aynanın, ben seni aksettiriyorum, içimde senden başka bir şey yok diye sevgilinin karşısına çıkması, bir taraftan sevgilinin her türlü evsaf ve nakîseden münezzeh, pak ve mukaddesliği ile boy ölçüşmesi, diğer taraftan parlaklık hususunda sevgilinin karşısına çıkıp üstünlük da'vasında bulunmasıdır. Ayna tamamen saftır. Lâkin kendisini ikinci bir varlık olarak telâkki ediyor.

Ayna masivadır. Hakk'ı aksettirir. Hakikatta mevcut değildir. Ay ile

güneş gibi. Ay, aydınlık bakımından hiçtir. Ancak onda görünen güneştir. Ay, parlak güneş ile bahse girer mi? Hakk'ın varlığı güneş, masiva ise aydır.

Lâf-ı safâ vurmak, safa sözü etmek, safa davasında bulunmaktır.

Yüze vurmak, karşısında durmak ki ayna daima bakanın, karşısında bulunur. Bir de mu'araza ve manakaşa etmek ma'nâsınadır.

4) Gerçi şimşâdda çok lâf-ı letâfet vardur
Yorulur eylese ol serv-i hırâmân ile bahs

(Her ne kadar şimşir ağacı da çok güzellikten bahsederse de, o salınarak yürüyen servi ile bahse girse yorulur. Çok zahmet çeker.)

Boy için servi ve şimşad teşbihi kullanılır. Güzellikte şimşir ağacı daima güzel olduğundan bahseder. Lâkin o salınarak yürüyen sevgilinin karşısına çıkıp onunla bahse girişemez. Girişirse yorulur diyerek şair şimşadın daima yerinde durup kımıldamadığını, serve ise hıraman, salınarak yürüyen vasfını ilâve edip onun yürüdüğünü söylüyor. Sevgili boyu itibariyle serve benzer. Ölçülü ve ahenkli bir boya maliktir.

Yerinde durup yürümeyen bir şey, onun kadar güzel olup ayrıca yürüyen bir şeyle esasen yola çıkamaz. Farz-ı muhal çıkarsa yürümesini bilmediği için yorulur. Burada yorulurun ikinci ma'nâsı başa çıkamaz, çok zahmet çekerdir.

Serv tavassufta vahdettir. Şimşad ise kesrettir. Yani boyu vardır, fakat elif (I) şeklinde değildir.

5) Kılsa cân lâ'li ile feyz getürmek bahsin
Cânib-i lâ'lini dut ey gönül et cân ile bahs

(Feyz vermek hususunda can onun lâ'l dudağı ile bahse girse ey gönül sen dudağının tarafını tut, can ile bahse girsin.)

Cân madde hayatıdır, kan ile beslenir. Kan ise kırmızıdır. Lâ'l de kırmızıdır.

Cân madde hayatı; lâ'l, dudak ise maddî hayatı Allah'ın varlığında ifna etmenin sembolüdür.

Feyz nerede varsa orada su olduğu için kana işaret vardır. Feyz aynı zamanda manevî feyzdir. Manevî feyzi ise dudak verir. Feyz dolayısı ile de hayattır. "*Ve mine'l-mâi külle şey'in hayy*"

Cân insana manevî feyzi, hayatı verir. Hakikî hayatı, Hakk'ın varlığı ile bâkî olmayı ancak fenâfillâh verir.

Güzel dudak, görünmeyecek kadar küçük tasavvur edildiği için, görünmeyen cân ile görünmeyen gönül başka tasavvurlar içinde zikredilerek dudak onlara benzetilir. Dîvân Edebiyatında daima bu şekilde benzetmeler yapılır.

Tut kelimesini dudağın tutulmayacak kadar küçük olduğunu da anlatsın diye tezat tarikiyle kullanıyor.

Feyzi madde hayatı olan cân değil, ma'nâ hayatı olan dudak "fenâfillâh" verir.

6) Düşer od şem' diline bu sebebden ki kılur
Dil uzadub geceler ol meh-i tâbân ile bahs

(Geceler dil uzatıp o parlak aya benzeyen güzelle bahse giriştiği için mumun diline ateş düşer.)

Mumun dili alevidir. Aleve zebâne derler. Dil uzatmak yanan fitil alevinin uzamasıdır.

Diline od düşer, dili yanar, dil uzattığı yani sözle haddini tecavüz ettiği için dili yanar yani ceza görür demektir.

Gece parlak ay tek aydınlıktır. Şem', mum da gece ışığıdır.

Ay sevgili, mum ise parlaklığı gece en iyi şekilde meclisi aydınlattığı için nûrun sembolüdür. Şem', gece bezmi aydınlatan ışık olduğu için bezmin en büyüğü, en sevileni muma benzetilir.

Hayyam'ın şu rubaîsinde bu hayal vazıhan görülür:

Anan ki muhît-i fazl ü âdâb şüdend
Der cem'-i kemâl şem'-i ashâb şüdend
Reh z'in şeb-i târik ne burdend birûn
Güftend fesâneî vü der-hâb şüdend

"Onlar ki fazilet ve kemâli nefislerinde topladılar. Kemâl topluluğunda arkadaşlarının mumu oldular; bu karanlık gecede yol bulamadılar, yollarını çıkaramadılar, bir masal söyleyip uykuya vardılar."

7) Sıfat-i hüsnün eder haste Fuzûlî ne aceb
Hüsn-i güftârda ger eylese Hassân ile bahs

(Hasta, yaralı Fuzûlî senin güzelliğini tavsif ediyor. Güzel söyleyişte, şiirde Hassan ile bahse girişse hayret etmemeli.)

Hasta Fuzûlî, sevgilinin güzellik, aşk okları ile yaralanan Fuzûlî demektir.

Senin güzelliğini vasf ediyor demesi, bütün gazelin bu mahiyette olduğunu anlatmaktır. Nitekim de baştan aşağı öyledir.

Büyük Arap şâiri ve Peygamber'in meddahı Hasan bin Sabit ile bahse girişmesi şu sebeplerdendir:

1. Hüsn "güzellik" ile "Hasan" arasında iştirak san'atı vardır.

2. Hassan Hazret-i Peygamber'i, Fuzûlî ise hakikî sevgiliyi tavsif ettiği içindir.

46. GAZEL

1) Cihân içre her fitne kim olsa hâdis
Ana serv-i kaddündür elbette bâ'is

(Cihan içinde kopan her fitneye senin servi boyun sebeptir.)

Burada fitne aşk yüzünden olan fitnedir. Yani huzursuzluktur. Eğer kâinat vahdet olan servin kesret âleminde müşahedesi muamması olmasa idi kesrette ona erişmek için ıstıraplar, fitneler olmazdı.

Zâhiren âşıkane olan bu gazelde servi boy yani kamet, fitneler kopardığı için kıyamete benzetiliyor.

"Fitne-i ahir zaman" meşhur. Bu kamet ve kıyamet kelimelerini Recaî-Zade'nin, amud-i fıkarî hastalığından yirmi yaşına kadar yatakta yatıp doğrulamayan oğlu Emced için yazdığı manzumede de görmekteyiz:

Göstermek üzre ben dahi bir kerre kâmetim
Mevkûf-ı intizâr-ı kıyam-ı kıyametim

2) Medârisde tahkîk-i mûy-i miyânun
Dekâyıkdan ortaya atmış mebâhis

(Kıl kadar ince belinin hakikatına erişmek için medreselerde yapılan çalışmalar, ortaya inceliklerden birçok bahisler atmıştır.)

Miyan, bel evvelce de izah edildiği gibi âlem-i mülk ile âlem-i melekûtun birleştiği yerdir. Belden yukarısı âlem-i melekût, aşağısı âlem-i mülktür. Ulvî ve süflî iki âlemi yani kudretler âlemi ile maddeler âlemini birleştirip hakikî tevhide ermek çok ince bir tefekküre istinad eder ki bu beldir. Ve bel için güzellik vasfı inceliktir. Onun için kıl, hayal kelimeleri ile ifade edilir.

Bu tahkik medreselerde olur. Medreselerde tenzihî akîde tedris edilir. Yani zâhir ilmi. Onlar âlem-i ulvî ile âlem-i süflîyi ayrı telâkki ederler. Tarikat, tekye ise bunları birleştirir. En ince en münakaşalı bahis bu bahistir. Neticede vahdet ve kesret mes'elesine varır.

Bel vücudun ortası olduğu için ortaya atmış diyor.

3) Muvahhidlere kılma inkâr zâhid
Mey-i vahdeti sanma ümmü'l-habâ'is

(Ey zâhid hakikî tevhid erbabına yani sâlik ve âşıklara karşı çıkma. Onların da'valarını reddetme. Onlar vahdet şarabını içmişlerdir. Bu şarabı asıl şarap gibi kötülüklerin anası sanma.)

Burada muvahhid kelimesi ile üstteki beyti izah ediyor. Tevhid şarabı kötülükleri yani dalaletleri, sapıklıkları doğurmaz. Zâhid onu içip sarhoş olmadığı için bu sırra eremez.

4) İki dîdesiz âleme Yûsuf ü sen
Size yok cihân içre imkân-ı sâlis

(Yusuf ile sen âleme iki gözsünüz. Size benzeyen bir üçüncü gözün var olması imkânsızdır.)

Yusuf, Kur'an-ı Kerim'de insan güzelliğinin âlem-i mülkte en yüksek mertebesini haiz olan Hazret-i Yusuf'tur. Onda tecelli eden de Hakk'ın güzelliğidir.

Esasen göz ikidir, üç göz imkânsızdır.

Bâkî şu beytinde güzellik bakımından sevgiliyi Yusuf ile mukayese ederken:

Seni Yûsuf'la güzellikde sorarlarsa bana
Yûsuf'u görmedim amma seni rânâ bilirim

diyor.

Yusuf ve sen âleme açılan iki gözsünüz demesi Allah'ın birliğine karşı bir söz ise de, iki göz şeklen iki ise de hakikatta birdir. İki göz, biri görmek içindir. Üç olamaz.

Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de zatı için daima bir zamirini kullanır. "*İnnâ ce'alnâ, innâ haleknâ*" biz yaptık, biz yarattık gibi. Lâkin kul Allah'a karşı siz diye hitap etmez, "sen" der.

Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hakk'ın kendi Zatından "biz" zamiri ile bahsetmesi Zatına ta'zim içindir, şeklinde tefsir edilmiş ise de vahdet-i vücudun çok esaslı bir umdesini isbat eder. Cenab-ı Hak kullarına hitap ederken "biz" demesi bütün muhataplarını bu camiâ içine sokar. Zaten Hak'tan gayri bir mevcut yoktur.

Şâirin "size" üçüncü olmak imkânı yoktur derken Yusuf'un fâni varlığına da vücut veriyor. Fakat bu varlığın fâni olduğunu iki gözün bir olması ile ifade ediyor.

Üçüncüye imkân yoktur demesi, Hıristiyanlığın teslisini reddetmek istediğindendir.

5) Mana cem' olur kanda kim var bir gam
Menem mülk-i ışk içre Mecnûn'a vâris

(Nerede bir gam varsa benim başıma gelir. Aşk mülkünde Mecnûn'un mirascısı benim.)

Fuzûlî kendini çok defa Mecnûn'a benzetir ve âşıklık hususunda onunla boy ölçüşür.

6) Töküp eşk kûyunda vaslun diler dil
Saçar nef' içün dâne toprağa hâris

(Senin diyarında gönül gözyağı döküp visâlini ister. Çiftçi mahsul almak için toprağa tohum "dane" saçıyor.)

Gözyaşı tane tanedir. Tohuma benzetiliyor. Hakk'ın visâli ancak gözyaşı dökmek, aşk ıstırabı çekmekle mümkündür.

7) İzâr ü lebün vasfın eyler Fuzûlî
Ana hem müfessir derem hem muhaddis

(Fuzûlî, yanağının ve dudağının vasıflarını yazıyor. Ona hem müfessir, hem de muhaddis derim.)

Müfessir Kur'an-ı Kerim'i tefsir eden, onun ma'nâ ve incelikleri üzerinde çalışan âlimdir. Muhaddis ise Hazret-i Peygamber'in sözlerini toplayan ve bunların üzerinde çalışan âlimdir.

İzar "yüz ve yanak" Kur'an'dır. Hurufîliğe değil, ilm-i hurufa göre insan yüzünde 28 harf vardır. Bunlara "hat" denir. Ana hatları "hudut-ı ümmühat" baba hatları "hutut-ı aba"

Hutut-ı ümmühat: 2 kaş, 4 kirpik, 1 saç

Hutut-ı aba': 2 bıyık, 4 sakal, 1 bam teli

Hepsi 14 eder. Bunu hâl ve mahal ile zarbedersek 28 eder. Bu itibarla insana Kur'an-ı nâtık derler. Yüz Kur'an'dır.

Kur'an'ı cem' eden Hazret-i Osman'dır. Yüze de Mushaf-ı Osman derler. Bir de Hazret-i Osman "zinnureyn" dir. Yani Hazret-i Peygamber'in iki kızı ile evlendiği için iki nûra sahip olmuştur. Yüzde de iki yanak vardır. Her yanak bir nûrdur.

İşte yüzü vasıflandırdığı için müfessir, dudak da söz söylediği için muhaddis oluyor. Hadis söz demektir.

İzar vahdet, dudak fenâfillâh olunca kendisinin bu ikisi uğrunda çalıştığını söylemek istiyor.

"**Cim harfi**"

47. GAZEL

1) Ey gubâr-ı kademün arş-ı berin başına tâc
Şeref-i zâtuna ednâ'yı merâtib mi'râc

(Ey ayağının tozu yüksek arşın başına tac olan Hazret-i Muhammed, zâtının şerefi için mi'râc mertebelerin en aşağısıdır.)

Her kafiye harfi değiştiği zaman ilk gazel tevhid, na't gibi dinî mevzulara tahsis edilir. Bu gazel de bir na't-ı şeriftir.

Mi'racta Hazret-i Peygamber'i Refref arşa çıkarmıştı. Onun için ayağının tozu arşın başına tac olmuştur diyor. Burada ayak- baş tezadı vardır.

Mir'acın ma'nâsı merdivendir. Meratip, mertebenin cem'idir. Basamaklar demektir. Bu ma'nâlara göre de beyti düşünmek lâzımdır.

2) Müntehî şer'üne eydân-ı temâmî-i rüsül
Bahrsen sâ'ir-i erbâb-ı risâlet emvâc

(Bütün peygamberlerin getirdikleri dinler, sonunda senin şeri'atına vâsıl olur. Deniz sensin, öteki peygamberler dalgalardır. Dalga denizde görünür ve denizde kaybolur.)

Hazret-i Peygamber, peygamberlerin sonudur. Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerin hepsi esas itibariyle Hazret-i Muhammed'in getirdiği din üzerine gönderilmişlerdir. Hepsi, tevhid ta'lim etmişlerdir. Hazret-i İsa dahi kıyamette Hazret-i Muhammed'in şeri'atı içinde olacaktır. Mehdî, Hazret-i İsa'dır. İslâm, Âdem'den beri gelen peygamberlerin sonu olan Hazret-i Muhammed şeri'atında kemâlini bulmuştur. Diğer peygamberler Muhammed denizinin dalgalarıdır. Hepsi dalgalar gibi kaybolacak, İslâm kıyamete kadar devam edecektir.

3) Hâzin-i genc-i şefâ'at seni kılmış İzid
Hîç kim yok ki sana olmaya âhır muhtâc

(Cenab-ı Allah, seni şefa'at hazinesinin hazinedârı kılmış. Hiç kimse yoktur ki en sonunda sana muhtaç olmasın.)

Hazret-i Muhammed ahirette ümmetine şefa'at edecektir. Ondan başka kimse ve hiç bir peygamberin şefa'ati kabul edilmez. Dünyada gü-

nahsız kul olmayacağına göre herkes günahlarının affı için onun şefa'atine muhtaçtır.

4) Sünnetün mağfiret erbâbına minhâc-ı husul
Tâ'atün ma'siyet emrâzına tedbîr-i ilâc

(Sünnetin bir yoldur ki, o yolla kullar affa erişirler. Sana itaat, günah sahiplerinin hastalıklarına tedavi tedbiridir.)

Sünnet, Peygamber'in vaz' ettiği yaşama kanunlarıdır. Bu kanunlara uyan insan elbette affa mazhar olacaktır. Günahkârlar ise yine Peygamber'in emirlerine itaat ederek günahlarının cezasından kurtulacaklardır.

Çünkü Peygamber'in yolu ve ona itaat, hiçbir günaha yanaşmamaktır.

5) Halka taklîd-i südûkün sebeb-i hüsn-i ma'âş
Mülke tağvîr-i tarîkun eser-i sû'-i mizâc

(Halk senin yürüdüğün yolda yürürse iyi yaşar. O yolu değiştirmek mülk için bir hastalık olur ki neticesi kötüdür.)

6) Ka'im olmazdı nizâm ü nesak-ı asl-ı vücûd
Vermeseydün eser-i âdl ile dünyâya revâc

(Eğer sen adaleti getirip dünyaya da değer vermeseydin varlığın aslındaki nizam var olmaz ve devam etmezdi.)

İslâm dini adalet dinidir. Yani dünya ve âhiret aynı derece kıymetle ele alınmıştır. Evvelce de izah edildiği gibi ne Musevîlik gibi sade dünyayı, ne de İsevîlik gibi yalnız ahıreti ele alır. İkisine de aynı değeri verir. Bu yüzden "din-i adl" dir. Ancak bu suretle varlıktaki nizam tahakkuk edebilir.

İslâm, din-i adl olduğu için itidal mevsimi olan bahara, gece ile gündüzün müsavî olmasına benzetilir.

7) Şükrü lillâh ki Fuzûlî'ni edüp dâhil-i feyz
Rağbetün dâire-i havfdan etmiş ihrâc

(Allah'a şükür ki Fuzûlî'yi kendi feyz dairene almış ve ona değer vererek onu korku dairesinden dışarı çıkarmışsın.)

Zühd erbabı korku ve ümid "*havf ve reca*" arasındadırlar. Âşıklar ise havf yani korkudan kurtulmuşlardır. Reca makamındadırlar. Onlar Hakk'ı

severler, onlar için korku ve hüzün yoktur. "*Elâ inne evliyâallahi lâ havfun aleyhim velâ hum yehzenûn*"

Feyz sudur. Su hayat sebebidir. Hazret-i Peygamber de kâinatın yaratılmasına sebeptir. "Levlâke hadisi"

48. GAZEL

1) Cân çıkar tenden gönül zikr-i teb-i yâr eylegec
Ten bulur can yenleden ol lâfzı tekrâr eylegec

(Gönül sevgilinin dudağını zikreyleyince cân tenden çıkar. O sözü tekrar edince ten tekrar yeniden canlanır.)

Leb, dudak fenâfillâh olduğu için onu anınca cân "madde" tenden çıkar.

Yine o lâfzı tekrar edince ten tekrar canlanır. Leb, dudak ikidir. Dudak kelimesini tekrar edince iki dudak oluyor. Yani dudak açılıyor ve iki görünüyor. Bir dudağın iki görünmesi melekût âlemi ile mülk âleminin iki ayrı varlık gibi göründüğü hâlde esasen tamamlanmış "bir olduğunu göstermek içindir. İki göz gibi.

İkinci dudak mülk âlemine dönüştür. O zaman madde canlanır.

Bu beytin âşıkane ve zâhiri cephesi şudur: Yârin dudağını anınca insan ölür gibi olur, yok olur. İki defa tekrarlanınca onun söz söylediği kasdedilir. Sevgilinin ağzından çıkan söz, insana hayat verir. Dudağın yok denecek kadar küçüklüğünü anlatmak için de aynı beytte bir münasebetle gönül, can kelimeleri yer almıştır.

2) Kılma ey efgân gözün bîdâr mest-i hâb iken
Olmaya bir fitne bîdâr ola bîdâr eylegec

(Ey efgan, gözü uyku sarhoşluğu içinde uyurken onu uyandırma. Olmaya ki onu uyandırınca bir fitne uyansın.)

Göz fitnedir. Siyah ve katil olduğu için âşıkları maddeye çeker, ma'nâyı öldürür. Göz uyurken onu uyandırmak fitneyi uyandırmak demektir. "*Fitne uyur, Allah onu uyandırana lânet etsin*" diye bir söz vardır.

Göz uyanınca uyku mahmurluğu içindedir ki bu, gözü bir kat daha güzelleştirir. Ve âşıklar arasında fitne koparır.

3) Sohbetümden âr edüb ey gül meni terk etme kim
Gül olur efsürde terk-i sohbet-i hâr eylegec

(Ey güle benzeyen sevgili, benim ile beraber bulunmaktan utanıp beni terketme. Zîra gül dikenle beraber olmaya terkederse solar.)

Gül dikenden ayrılırsa solar. Çünkü koparılmıştır. Âşık kendini dikene, sevgilisini de güle benzetiyor.

Âşık bir dikendir, fakat gül diken sayesinde yetişir ve taravetini muhafaza eder. Âşık olmazsa sevgili olmaz. Güzellik, onu seven anlayan var oldukça vardır. Yoksa güzel yoktur. Eğer benden ayrılırsan solarsın diyor.

Bu hüsn ve aşk mes'elesidir. Hüsn olmazsa aşk olmaz, aşk olmazsa hüsn olmaz. Bunlar esasen birbirini tamamlayan ve nihayet "bir" olan iki görünüştür. Vücûd-ı mutlak, kendi güzelliğini güzeler şeklinde var etmiş, sonra dönüp âşıkların gözünden onu temaşa eylemiştir.

Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eylemiş
Sonra dönmüş çeşm-i âşıkdan temâşa eylemiş

Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn'u, Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ı aynı mevzu ve inanışı aksettirir.

4) Varumı fikr-i dehânunla yok etdüm kim kazâ
Böyle emr etmiş mana yokdan meni vâl eylegec

(Ağzını düşünerek varımı yok ettim. Zîra İlâhî kaza beni yoktan var edince böyle olmamı emretmiş.)

Dehan, fenâfillâh olduğuna göre, onu düşünerek nesi varsa yok etmiştir. İlâhî kazanın ona böyle olmasını emretmesi onu Allah'ın âşıklar zümresine dahil etmiş olmasıdır. Yoktan var eden, varını yok etmesini emrediyor yani aslına dönmesini. Fakat bu yok olma, ruhen, maddeden tecerrüd etmektir.

Var, yok kelimelerini muhtelif münasebetlerle bir araya getirmesi bir san'at ve zekâ oyunudur. Fakat derin ma'nâlıdır.

5) Arz-ı ruhsâr et bu gün meh güm olsun gökde gün
Eyle kim encüm olur gün arz-ı ruhsâr eylegec

(Ey ay gibi güzel bugün yüzünü göster, gösterki güneş kaybolsun. Nasıl ki güneş yüzünü gösterince yıldızlar kaybolur gider.)

Kendi aya benzeyen sevgilisi, yüzünü gösterince gökteki güneş kaybolur. Bu gayet tabiîdir. Daha güneş batmadan tolun ay yükselirse güneş batar. Sevgilisini ayın ondördüne benzetiyor. Zîra bugün yüzünü göster derken daha güneş ufukta iken, batmadan görün demektir. Bu ise ancak ayın ondördünde olur. O zaman güneş ay ile karşı karşıyadır. Ve güneş batar.

Dikkat edilirse birinci gün, doğrudan doğruya gün ma'nâsına, ikinci gün güneş ma'nâsınadır. Gün ile "güm" arasındaki benzeyişe de dikkat lâzımdır.

6) Her zeban bir tîğdür gûyâ Züleyhâ katline
Yûsuf'u almakda ehl-i ışk bâzâr eylegec

(Âşıklar Yusuf'u almak için pazarlık ederlerken her sözü söyleyen dil gûya Züleyha'yı öldürmek için çekilen bir kılıçtır.)

Yusuf'u kardeşleri pazara çıkarıp sattılar. Âşıklar Yusuf'u almak için pazarlığa giriyorlar. Yusuf'u seven Züleyha, Aziz-i Mısır'ın zevcesi bunu görüyor. Pazarlık ederken söylenen her söz Züleyha'yı öldürmek için çekilen kılıca benziyor.

Dil çok tesirli olduğu için kılıca benzetiliyor. Buradaki zeban "dil" aslında "şiir" demektir. Nef'i, tîğ-i zebanı çok kullanır:

Nef'î-yi tîğ-zebânem ki zamânımda benim
Sâf-şikâf-ı şu'arâ-yı suhân-ârâ-yı benâm

Dil, kılıca benzeyen susam yaprağına da benzetilir. "Susen"

Gûyâ kelimesinin bir ma'nâsı da "söyleyen" dir. Dilden bahsedildiği için gûyâ kelimesi bililtizam kullanılmıştır. Züleyhâ'yı öldürmek için konuşan bir kılıçtır ma'nâsınadır.

7) Nâle-i zârum Fuzûlî hoş gelür ol gül-ruha
Açılur gül gönlü bülbül nâle-i zâr eylegec

(Fuzûlî benim ağlayıp inleyişim o gül yanaklı sevgiliye hoş geliyor. Çünkü bülbül ağlayıp feryat ettikçe gülün gönlü açılır.)

Bülbül güle âşıktır. Gül kesrettir. Gül yanaklı sevgili kesret hâlinde görünen "bir" sevgilidir. Bülbül kesrete âşıktır. Pervane ise vahdete âşıktır. Kendini sevgilisinde şem'de mahveder. Herkes bülbül olabilir, fakat pervane olamaz. Mevlânâ Halid-i Nakşibendî şöyle diyor:

Heme kes hîş-ra âşık tüvâned kerd çün bülbül
Velî pervâne-veş cuyâ-yi terk-i ser nehâhed şüd

"Herkes kendini bülbül gibi âşık yapabilir. Fakat pervane gibi bu uğurda başını vermeye uğraşmaz."

Güller açıldığı zaman bülbül feryada başlar. Bülbül feryat ettiği zaman tabiî olarak gül goncaları açılmaya başlar. Gülün gönlü açılır. Gönül açılmak ferahlamak demektir.

49. GAZEL

1) Ey gönül yârı iste candan geç
Ser-i kûyun gözet cihandan geç

(Ey gönül yâri iste candan geç. Onun diyârını iste cihandan geç.)

Fuzûlî tevhid akîdesini bazen de gayet açık olarak anlatır. Bu gazel bu vâdide yazılmıştır.

Gönül manevî idrak merkezidir. Onun için "gönül"e hitap ediyor. Ve hakikî sevgiliye vasıl olmak iste, candan vazgeç, feragat et diyor. Çünkü madde olan cana gönül bağlayan, sevgiliye vâsıl olamaz.

Onun diyarını, vahdet âlemini iste. Gözetmek burada oraya girmek imkânını aramak demektir. Bu fâni kesret cihanından vazgeç.

2) Yâ tama' kes hayât zevkinden
Yâ leb-i lâ'l-i dil-sitandan geç

(Ya hayat zevkinden tamaı kes, yahut gönül alan sevgilinin lâ'l dudağından geç.)

Çünkü asıl hayat zevki fenâfillâh yolu ile bekabillâhtır. O da lâ'l dudaktır. Tasavvufta lâ'l dudak bir ma'nâda butun-ı kelâmdır. İçten söz söylemek. Fakat hemen daima fenâfillâhtır. Nasıl ki çok yerde gördük.

3) Mülk-i tecrîddür ferâgat evi
Terk-i mâl eyle hânumandan geç

(Huzur ve rahat aynı zamanda her şeyden vazgeçmek evi, dünyadan elini eteğini çekmek mülküdür, malıdır. Malı terket ev barktan vazgeç.)

Feragatta iki ma'nâ vardır: Biri huzur ve rahat, diğeri bir şeyden vazgeçmek. Mülk mukabili mal, ev mukabili de hanumandır.

4) Lâmekan seyrinün azîmetin et
Bu harâb olacak mekandan geç

(Mekân mefhumunun olmadığı bir yere -ki feleklerin en üstünde en yüksek bir makamdır- git. Bu harap olacak mekândan geç.)

Mekân mefhumunun içinde bütün mükevvenât mevcuttur. Ve hepsi harap olacaktır, fânidir. "*Küllü men aleyhâ fânin ve yebkâ vechu rabbike zü'l-celâli ve'l-ikram*"

5) İ'tibâr etme mülk-i dünyâya
İ'tibâr-ı ulüvv-i şandan geç

(Dünya mülküne kıymet verme, yüksek şan ve şerefe de değer vermekten vazgeç.)

6) Ehl-i dünyânun olmaz âhireti
Ger munı ister isen andan geç

(Çünkü dünyaya tapan, onu isteyen insanlar ahıret saadetine nail olamaz. Ahiret saadetini istiyorsan dünyadan vazgeç.)

7) Meskenün bezm-gâh-ı vahdetdür
Ey Fuzûlî bu hâkidandan geç

(Ey Fuzûlî senin asıl meskenin vahdet bezmidir. Dünya yaratılmadan evvel ervahın yaratılıp Hak ile beraber bulunduğu meclistir. Elest Bezmidir. Onun için ey Fuzûlî bu toprak âleminden yani anasır âleminden vazgeç.)

Bu vahdet bezmini Mevlânâ "neyistan" kelimesiyle ifade eder. "Ney" kamışlıktan ayrı düştüğü zaman inleyip feryat eder.

50. GAZEL

1) Gönlüm açılur zülf-i perîşânunı görgeç
Nutkum dutulur gonca-i handânını görgeç

(Perişan zülfünü görünce gönlüm açılır. Gülen, açılan goncanı görünce hayret ve heyecandan dilim tutulur, söz söyleyemem.)

Zülfün güzelliği perişanlığındadır. Bir insan perişan bir şey görürse müteessir olur, gönlü kapanır. Fakat zülfün güzelliği perişanlığında olduğu için âşık onu görünce gönlü açılıyor.

Gonca ağızdır. Gülünce açılır. Veyahut gonca gülünce, açılınca gül olur. Dudağın açılması söz söylemesidir. O zaman da hayret ve heyecandan âşıkın dili tutuluyor. İki mısrada da tezat vardır.

2) Bakdukça sana kan saçılur dîdelerümden
Bağrum delinür nâvek-i müjgânunı görgeç

(Sana baktıkça gözlerimden kan saçılır. Kirpiklerinin okunu görünce bağrım delinir.)

Sana baktıkça gözlerimden kanlı yaşlar dökülür. Baktıkça maddeden, kandan boşalırım. Ruhum tasfiye edilir. Çünkü kirpiklerin bir oktur ki bağrımı deler. Bağrım delinince yine kan akar.

3) Ra'nâlık ile kâmet-i şimşâdı kılan yâd
Olmaz mı hacil serv-i hırâmânunu görgeç

(Şimşir ağacını güzel bulan, onu çok güzel olarak yâd eden, senin salınarak yürüyen servi boyunu görünce utanmaz mı?)

Şimşir ağacı görünüşte dallı budaklıdır, iki yanlıdır. Halbuki serv görünüşte "elif"e benzer, düzdür. Onun için şimşir ağacına râna diyor. Râna hem güzel, hem de iki taraflı demektir.

Serv-i hıraman, salınarak yürüyen servi demektir. Serve benzeyen boyu ile sevgili yürür. Halbuki şimşir ağacı ne salınır, ne de yürüyebilir.

4) Çok ışka heves edeni gördüm ki hevâsın
Terk etdi senün âşık-ı nâlânunı görgeç

(Aşka heves eden çok kimseyi gördüm ki, senin ağlayıp inleyen âşıkını görünce hevâsını, aşkını terketti.)

Hevâ aşk ma'nâsınadır. Heves ile birleşince "hevâ vü heves" olur ki dünyaya ait kısır zevkler peşinde koşmaktır.

Burada zâhiren aşkını terketti der gibi görünürse de hakikatta hevâ ve hevesini terketti demektir. Yani senin ağlayıp inleyen âşıkını görünce, hakikî aşk budur diye hakikî aşka düştü, hevâ ve hevesi bıraktı.

5) Kâfir ki degül mu'terif-i nâr-ı cehennem
İmâna gelür âteş-i hicrânunı görgeç

(Cehennem ateşine inanmayan kâfir, senin hicranının âşıkı nasıl yaktığını görünce imâna gelir. Yani cehennemin varlığını kabul eder.)

Sevgiliden ayrı kalmanın ıstırabı cehennem ateşine benzer.

İmâna gelir hakkı itiraf eder, hakkı görür ma'nâsınadır. İslâm camiasına girer ma'nâsı burada ikinci derecede vardır.

Âşıkının nasıl bir sevgi içinde yandığını görünce uğrunda bu kadar ıstırap çekilen bir şeyin herhâlde çok sevilecek bir şey olduğunu görür ve imâna gelir. Yani hakikî âşıklar arasına katılır. Fuzûlî'nin san'at ve zekâsının bir cephesi de böyle birbirine zıt iki mefhumu bir beyt içine büyük bir maharetle sığdırmasıdır.

Bizi bu tefsire götüren imâna gelir demesidir. Fuzûlî'de imân, hakikî imân yani aşktır.

6) Nâzüglük ile gonca-i handânı kılan zikr
Etmez ki hayâ lâ'l-i dür-efşânunı görgeç

(Açılan goncaya nazik vasfını veren, senin inci saçan dudağını görünce utanmaz mı?)

Her kelimenin muayyen devirlerde muayyen ma'nâları vardır. Nazük kelimesinin ma'nâsı ince ve zariftir. Bir de tenk, dar ma'nâsı vardır ki, Fuzûlî, bu beytte asıl dar ma'nâsına kullanmıştır. Çünkü goncanın ve ağzın birinci derecede hatıra gelen darlığıdır.

İkinci ma'nâsı "zikr" kelimesi ile, inci saçma vasfı göz önüne alınırsa ince ve zarif söz demektir.

Gonca açılınca söz söylüyor demektir. Bu kadar dar olmasına rağmen goncanın nasıl açılıp söz söylediğini hayretle gören ve yalnız onun bu derece güzel olduğunu sanan insan, senin lâ'l dudağının yine bu kadar darlığına rağmen inci gibi sözler saçtığını, bir de inci dişlerini gösterdiğini görünce utanır.

Şâir, tabiattaki güzellikler ile sevgilinin güzelliğini karşılaştırıyor. Ve sevgilideki güzelliğin maddeye akseden güzelliğinden daha çok üstün olduğunu anlatmak istiyor.

7) Sen hâl-i dilün söylemesen nola Fuzûlî
İl fehm kılur çâk-i girîbânunı görgeç

(Ey Fuzûlî sen gönlünün hâlini söylemesen de halk, yakanın parçalandığını görünce bunu anlar.)

Yaka parçalamak ıstırabın ne derece büyük olduğunu gösterir. Bir de yaka yırtılınca altındaki göğüs gözükür. Gönül de oradadır.

51. GAZEL

1) **Münharifdür sâkîyâ endûh-ı dünyâdan mizac**
Bâde dut kim illet-i endûha gafletdür ilâc

(Ey sâkî dünya düşüncelerinden, kederlerinden sıhhatım bozulmuştur. Bana şarap getir, bu derde ilaç gaflettir. Yani unutmak, göstermemektir.)

Dünya düşünce ve dertleri nefsânî hevesler peşinde koşmak, onların yokluğundan üzülmektir. İlacı da şaraptır. Bir ma'nâda İlâhî aşk ile bütün dünya emellerinden feragat etmektir. Dünyayı unutmak, görmemektir.

Bunu takip eden beyt bunu izah ediyor.

2) **Fakr mülkün dut ger istiğnâda istersen kemâl**
Saltanatdan geç kim ol vâdîde çokdur ihtiyâc

(Fakr mülkünü zaptet. Eğer kemâl derecesinde herşeyden müstağni olmak istersen dünya saltanatından vazgeç. Çünkü dünyada her şeye malik olacak bir kudrete sahip olmak istersen o yolda insan çok şeye muhtaç olur.)

Şâir iki mülk yani mâlikiyet ve memleket tasavvur ediyor. Biri fakr mülkü ki bu, her şeyden müstağni olmak, dünyaya ait hiçbir arzu beslememek mülküdür.

İkincisi dünya saltanatı yani dünya nimetlerine sahip olmak ihtirası. Elbette dünya saltanatı ihtirası, insanı birçok ihtiyaçlara sürükler.

Fakr mülkünü dut, fakra mâlik olmayı iste, o yolu tut, o yolu tercih et demektir. Bir de mülke memleket ma'nâsına verirsek dut, zaptet ma'nâsına gelir.

İstiğna, bir şeyin kendisinde var olduğunu söyleyerek onu istememek demektir. Şâirin istediği kemâl mertebesinde bir istiğnadır. O da ancak fakrda vardır.

3) **Çekme taht ü tâc kaydın bî-ser-ü pâlık gözet**
Kim ayağa benddür taht ü belâdur başa tâc

(Taht ve tacı elde edeyim diye çabalama. Mutlak acz hâlinde ol, yani başsız ayaksız ol, öyle olmayı gözet. Zira taht ayağa bir bağdır, tac ise başa belâdır.)

Kayd bağ ma'nâsınadır. Taht ve taca bağlanma diyor. Zîra taht ayağa bağdır, sen ayaksız ol. Tac ise başa belâdır, sen başsız ol. Bî ser ü pâ.

4) Bir perî zülfün dutub hâlinden alsan kâm-ı dil
Dut ki Çin mülkünü dutdun Hind'den aldun harâc

(Bir peri zülfünü tutup onun beninden gönül muradını alsan, farzet ki, Çin mülkünü zaptettin, Hint'ten de haraç aldın.)

Kâinata akseden İlâhî güzelliklerin kesret hâlinde görünmesi zülftür.

Peri hem güzel, hem de görünmeyen ma'nâsına gelir. Kâinatta herhangi bir güzelliğe bağlanıp onun beninden muradına ermek, bir ma'nâya şudur:

Zülf tuzaktır, ben de içindeki "dane" dir. Tuzağı tutup veya ona tutulup içindeki taneyi yemek.

Diğer asıl ma'nâsına da kesrette bir şeyi sevip onun içindeki âlemi görmek. Çünkü hal-i siyah, kara ben âlem-i gaybdır. Beni noktaya benzetirler, çünkü nokta mevhumdur. Hakikatta görünmez. Peri gibi.

Eğer bunu elde edebilirsen yani peri zülfünü tutarsan farzet ki Çin mülkünü zaptettin. Çünkü zülf kıvrım kıvrımdır. Çin kıvrım demektir. Hal "ben" siyah olduğu için Hint'tir. Hint siyah ma'nâsında kullanılır. Bu itibarla Hint'ten haraç almış gibi oldun farzet.

5) Terk ü tecrîd ihtiyâr et kim diyâr-ı ışkda
Fakr bâzârına esbâb-ı fenâdandur revâc

(Her şeyi terket, her şeyden elini eteğini çek. Zîra aşk diyarında bir fakr pazarı vardır. Bu pazarda malına revaç bulmak için kendini ifnâ etmenin sebepleri lâzımdır. O da terk ve tecrittir.)

Hakikî fakra sahip olmak için terk ve tecridi ihtiyar etmelisin.

6) Nakş-ı zâ'ildür umûr-ı dehre kılma i'tibâr
Olsa hâsıl fakrdan hüzn ü gınâdan ibtihâc

(Fakr yoluna gitmekden mahzun veya zenginlikten mesrûr olmak, bir ânda gelip geçen hâller olduğu için bunlara değer verme. Hüzün de geçer, sevinç de. Bunlar dünya hâllerinden, işlerinden gelir.)

Naşk-ı zâ'il zeval bulan, geçip giden bir nakış bir şekil, bir resim demektir.

7) Ey Fuzûlî men melâmet mülkünün sultânıyam
Berk-i âhum tâc-ı ser sîm-i sirişküm taht-ı 'âc

(Ey Fuzûlî ben melâmet tahtının sultanıyım. Ahımın şimşeği başımda altın tac, gözümden akan gümüş gibi yaş da fildişinden tahtımdır.)

Melâmet evvelce izah edilmişti.

Bir sultan için tac ve taht lâzımdır. Aşk uğrunda herkesin levmine maruz kalan insan da ma'nâ âleminde bir sultandır. Ahının şimşeği başında altın tac ve gümüş gibi gözyaşı da fildişi tahttır. Altın ve gümüşü ayrı teşbihlerle bir araya getiriyor. Gözyaşı o kadar çok akıyor ki sel oluyor ve âşıkı üstünde götürüyor.

53. GAZEL (*)

1) Olur kaddüm dü-tâ işkun yolundan her belâ görgec
Tarîk ehline âdetdür tevâzu' âşîna görgec

(Aşkının yolundan gelen bir belâ görünce belim bükülür. Yolda giden bir dost görünce onu eğilip selâmlamak âdettir.)

Aşk uğrunda başa gelen her belâ bir dost gibi sevgi ile karşılanır. Bel bükülmeyi tevazu ile eğilip selâmlamaya benzetiyor. Aynı zamanda ıstıraptan belim bükülüyor diyor.

2) Nihân ışkumı ma'lûm etse âlem dûd-ı âhumdan
Aceb yok kim gümân-ı genc eder halk ejdehâ görgec

(Âlem yanan gönlümden göklere yükselen dumanı görüp gizli aşkımı öğrence hayret etmeyin. Zîra ejderha görünce halk orada bir hazine vardır zanneder.)

Ejderha siklondur. Buna hortum derler. Simsiyah duman gibi, ejderha gibi kıvrıla kıvrıla göklere yükselir. Bu âşıkın yanan gönlünden yükselen dumandır.

(*) Müellifin Fuzûlî Divânı (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, 1950) adlı eserinde gazeller numaralandırılırken bir tertip hatası olarak 51'den 53'e atlanmış ve sıra numaraları bu şekilde devam etmiştir. Müellif, okurlarının bahsi geçen esere müracaat edebileceklerini göz önünde bulundurmuş olacak ki, bu eserinde bilerek aynı sıra numaralarını muhafaza etmiştir. H.K.

Aynı zamanda ejderha yere gömülen hazinelerin tılısımıdır. Ejderha görünce orada bir hazine vardır zannedilir.

Aşk bir gizli hazinedir demek istiyor.

3) Füzûn oldukça ışkun germ olur eşküm yügürmekde
Egerçi su bürûdet kesbini eyler hevâ görgec

(Aşkın arttıkça gözyaşım da koşmaktan kızışıyor. Her ne kadar su, hava ile karşılaşınca soğursa da bu onun aksinedir.)

Çok fazla gözyaşı döktüğünü anlatmak istiyor.

Germ olur kızışır, bir de ısınır ma'nâsınadır. Gözyaşı, su hava görünce, hava ile temas edince elbette soğur.

Burada heva da aşk ma'nâsınadır. Çünkü aşk arttıkça gözyaşının akışı hararetleniyor.

4) Gamun her lâhza kim cânum deler gönlüm kılur feryâd
Bî'aynih eyle kim feryâd eder itler gedâ görgec

(Gamın canımı deldiği her lâhza gönlüm feryat eder. Nasıl ki köpekler, dilenci görünce havlamaya başlarlar. Tıpkı onun gibi.)

Bir eve dilenci girince evin köpeği ona havlar. Gam, evin bahçesinden içeri giren bir dilencidir. Feryada başlayan gönül de köpekler. Bu hâl eski mahallelerde de olurdu. Köpekler, dilenci görünce onu kıyafetinden tanır ve havlarlar. Çünkü dilenci, onların kısmetinden bir şeyler alır götürür.

Manevî bir ıstırap maddede dahi tesirini gösterir. Yani onu, canı deler. Gönlün feryadı, maddî acının galip gelip gönülden bir şey almasına mâni olmak içindir. Maddî acıyı kovmak içindir.

5) Revâc-ı nakd nakş-ı sikkedendür nola kadr etse
Mana il cism-i uyyânumda nakş-ı bûriyâ görgec

(Paranın geçer olması üzerindeki yazıdandır. Halk çıplak vücudumda hasır izleri görüp bana itibar ediyor, buna şaşma.)

Çıplak vücut ile bir hasır üzerinde yatmak fakirliğin son mertebesidir. Hasırın örgüsü çıplak vücutta çizgi çizgi-izler bırakır. Bunu para üzerindeki devlet veya hükümdârın adına benzetiyor.

Bu çizgiler aşk hükümdârının fakr sahibi vücudundaki nişanı, alâmetidir. Ve elbette revaç bulacaktır.

6) Men-i dervîşe il hem cevr eder sen cevr kıldukça
Kim eyler zulm men'in pâdişahum sen revâ görgec

(Ben dervişe sen cevrettikçe halk da cefa ediyor. Padişahım sen bu zulmü bana revâ görünce artık kim zulmü men' eder.)

Cenab-ı Hak âşıklarını onlara cevr ederek imtihan eder. Belâların en şiddetlisi peygamberlere, sonra evliyayadır. "*Eşedü'l-belâi ale'l-en-biyâ sümme ale'l-evliyâ*"

Hakk'ın cevri, âşıktan tegafül etmek, onu manevî ilerlemekten men' edecek şeylere maruz bırakmaktır. Nitekim yine bu gazeldeki canı delen aşk gamı budur. Bu gam, âşıkın manevî mertebesini yükselmekten alıkoyacağı için gönül feryat edip onu kovmak istiyor. Sevgili cevredince âşık feryat ediyor, aşkı artıyor. Onu melâmete maruz bırakacak hallere sürüklüyor. Bu sefer halk da ona cevrediyor. Bir memlekette zulüm ve cevri, adaleti ile men' edecek kudret ancak padişahtır. Padişah kendisi cevrederse kim zulme mâni olur.

Bu beytte derviş ile padişah karşı karşıya getiriliyor.

7) Fuzûlîni yaşur ey za'f meh-veşler cefâsından
Ki meh-veşler kılurlar min cefâ bir mübtelâ görgec

(Ey za'f, Fuzûlî'yi ay yüzlü dilberler cefasından kurtarmak için onu ört, gizle. Zayıflıktan görünmez hâle getir. Çünkü bu ay yüzlü güzeller bir âşık, bir mübtelâ görseler bin cefa ederler.)

Bu beytteki incelik mehveşlerin bir âşık görseler bin cefa ettiklerini söylemektir.

Za'f ve acz dervişlik alâmetlerindendir. Ay da zayıflayıp hilâl hâline gelir ve âdeta gözükmez olur. Mah-rû'larla bu münasebeti vardır.

54. GAZEL

1) **Ger degül bir mâlı mihriyle menüm tekz âr subh**
Başın açub nice her gün yakasın yırtar subh

(Sabah, bir ay yüzlü dilberin aşkı ile benim gibi ağlayıp inlemiyorsa neden her gün başını açıp, yakasını yırtıyor.)

Sabah, ufkun ağarması baş açmaya, güneş doğmadan güneş ışıkları ile ufkun parçalanmış gibi olması da yaka yırtmaya benzetiliyor.

Şâir, kendi ıstırabını tabiatta görüyor ve gösteriyor. Baş açmak aynı zamanda büyük ıstırap zamanlarında yapılan bir harekettir. Istırap içinde dua veya inkisar eden insan başını açar, öyle dua veya inkisar eder.

Mihr, hem sevgi, hem de güneş ma'nâsınadır. Burada mah ile güneşi bir araya getirip iham-ı tenasüp san'atı yapmıştır. Güneşte tevriye vardır.

2) **Gün degül her gün bir ay mihri ile gögsün çâk edüb**
Tâze tâze dâğlardur kim kılur izhâr subh

(Bu yükselen güneş değildir. Sabah her gün bir ay yüzlü dilberin sevgisi ile göğsünü parçalıyor ve yeni yeni yaralar meydana çıkarıp gösteriyor.)

Güneş bir yaraya "dağ" benzetiliyor. Her gün sabah yakasını yırtıp yeni, taze bir yara gösteriyor.

3) **Tîğ-i horşîd ile ref' olsa yeridür kim müdâm**
Yandurub pervâneni şem'e verür âzâr subh

(Sabah daima pervaneyi yandırıp, mumu incittiği için onu güneş kılıcı ile ortadan kaldırmak yerinde olur.)

Pervane mum alevinde kendini yakar ama burada öyle değildir. Çünkü sabah pervaneyi yakmaz. Sabah mumu söndürdüğü için pervaneyi mustarip eder ve mumu da söndürür. Onu da incitir. Bu sebepten güneşin kılıca benzeyen ışıkları ile onu ortadan kaldırmak lâzımdır. Güneş çıkınca sabah biter ve gün başlar. Yani sabahı güneş ışıkları ortadan kaldırır.

4) **Subhu şâm ü şânıı sublı olmuş menem âlemde kim**
Şâm şem'-i bezm olub ayrıldı menden yâr subh

(Âlemde sabahı akşam, akşamı sabah olan benim. Zira sevgili gece meclisimizi aydınlattı. Sabah da ayrıldı gitti.)

Yâr, gece meclisi aydınlatınca gece gündüz oluyor. Sabah da ayrılınca gündüz gece oluyor. Sevgili güneşe benzetiliyor.

5) Gör ne âşıkdur ki horşîd vaslın bulmağa
Sarf eder her lâhza min min lü'lü'-i şehvâr subh

(Bak sabah nasıl bir âşıktır ki bir güneş yüzlüye erişmek için her lâhza binlerce parlak, değerli inci sarfediyor.)

Sabah güneş doğmadan yıldızlar birer birer kaybolur. Her yıldız parlak bir inciye benzetiliyor. Sonra güneş doğunca sabah güneşe vâsıl olur. Fakat artık yıldızlar sarfedilmiş bitmiştir.

6) Işkda sâdıklık izhâr etdi dâğın gösterüb
Gâliba derlerdi kâzib andan etdi âr subh

(Sabah, aşkta sâdık olduğunu ispat için göğsündeki yarayı gösterdi. Galiba yalancı dediklerinden utandı.)

Sabaha yakın ortalık biraz aydınlanır gibi olur. Sonra tekrar kararır. Buna subh-ı kâzib, yalancı sabah derler. Sonra tekrar aydınlanmaya başlar ve gittikçe aydınlık artar ve güneş doğar. Bu ikinci aydınlanışa da subh-ı sâdık, doğru sabah derler. İlk aydınlanışa yalancı sabah dedikleri için bundan utanıp subh-ı sâdık olduğunu ispat için bir yaraya benzeyen güneşi gösteriyor. Yani güneş doğuyor.

7) Hecr şâmında gam etmişdi Fuzûlî kasd-i cân
Olmasaydı merhametden dem urub gam-hâr subh

(Ayrılık gecesinde gam cana kastetmişti. Eğer sabah merhamet edip bana dert ortağı olmasaydı, ölür giderdim.)

Sabah sevgiliye benzeyen güneşi göstererek şairin dert ortağı oluyor, onu teselli ediyor. Güneş onun gamına bir teselli olacak kadar sevgiliye benziyor.

55. GAZEL

1) Eger murâd ise vermek safâ-yı cevher-i rûh
Felek-misâl yürüt sâgar-ı şarâb-ı sabûh

(Eğer ruh cevherini tasfiye etmek istiyorsan felek gibi sabah şarabı kadehini yürüt)

Ruh haddizatında araz mukabili bir cevherdir. Ancak hayat alâmetleri ile belli olur. Arazî hayat alâmetleridir. Burada tasfiye edilme hususu ortaya atılınca cevher kelimesi, parlak bir mücevher ma'nâsına geliyor. Temizlenip parlatılıyor.

Safa bir de zevk ve safa ma'nâsınadır. Zîra şarap zevk verir.

Ruh, aşk ile temizlenir. Onun için şarap istiyor. Güneş bir kadehe benzer ki felek, onu şarktan garba her gün yürütür.

Güneş gök yüzünde yürüdükçe her şeyi aydınlatır. Hakk'ın kâinata akseden güzelliklerini gösterir. Her bir güzellik de yeni bir aşk hamlesi doğurur. Bu aşk ile ruh temizlenir. Fuzûlî'de her hayal, bazen bir kompozisyon içinde öyle bir yer alır ki o, okuyanı zarurî olarak onun kastettiği yolda tefsirlere sürükler. Bu tefsirlere sürükleyen hayal binasını iyice incelemek lâzımdır. Anlamak lâzımdır ki, şâirin hakikî portresi meydana çıksın.

"Sabûh" sabah içilen, "gabûk" akşam içilen şaraptır.

2) **Buyurma tevbe mana ol şarâbdan nâsih**
Ki görse anı dutar cezm-i terk-i tevbe Nasûh

(Ey nâsih, bana bu şaraptan tevbe etmeyi öğütleme, Zira bu şarap öyle bir şaraptır ki bunu Nasuh görse tevbeyi terketmeye kat'i olarak karar verir.)

Tevbe-i Nasûh, en büyük tevbedir. Halk bunu değiştirerek Nasif nusuf tevbesi der.

Bu şarap öyle bir şaraptır ki, Nasûh bu şarabı görse tevbe etmeye tevbe eder. Bu, ruhu tasfiye eden bir şaraptır. Alelâde şarap değil.

3) **Hücûm-ı gamda mana anı etdi zevrak-ı mey**
Kim etmedi anı tûfân olanda keştî-i Nûh

(Gam bana hücum ettiği zaman zevrak-ı mey yani şarap kayığı bana tufan gününde Nûh'un gemisinin yapmadığı bir şeyi yaptı. Yani beni tufan gibi üzerime yüklenen gamdan kurtardı.)

Şâiri gamdan kurtaran şarap işte bu şaraptır. Ruhu tasfiye eden aşkı insana veren bir şaraptır.

4) **Müdâm çeşmüme kan doldurur hadeng-i gamun**
Yuva başumda dutan kuşları edüb mecrûh

(Senin gamının oku, başımda yuva kuran kuşları yaralayarak daima gözüme kan doldurur.)

Başında kuşların yuva yaptığı insan Mecnun'dur. Kendini Mecnun'a benzetiyor.

Başında yuva yapan kuşlar yaralanıp kanları akınca gözlerine doluyor. Kan ağladığını söylemek istiyor.

5) **Dil oldu tîğ-i firâkunla şerha şerha velî**
Ne sûd çün sana olmadı hâl-i dil meşrûh

(Gönül ayrılığının kılıcı ile parça parça oldu. Fakat ne faide ki gönül hâli sana şerh edilemedi; uzun uzun, tafsilâtlı olarak açıklanamadı.)

Şerha burada kılıcın açtığı yaradır. Şerh, açmak, tafsilâtlı olarak anlatmak demektir. Şerha ile meşrûh arasında iştikak san'atı yapıyor.

6) **Tenümde sancılu nâveklerünle şâdem kim**
Der-i belâ bu kilîd iledür mana meftûh

(Tenime saplanmış oklarınla seviniyorum. Zîra bana belâ kapısı bu anahtarlarla açılır.)

Oklar birer anahtara benziyor ve belâ kapısını açıyor. Şâir seviniyor, çünkü belâ istediği şeydir.

7) **Fuzûlî oldu beliin fikri ile mûy-misâl**
Henûz bulmadı ol sırra ihtimâl-i vuzûh

(Fuzûlî, belin düşüncesi ile kıla döndü. Fakat hâlâ bu sırra bir açılma ihtimâli bulamadı.)

Belin tasavvufî ma'nâsı evvelce izah edilmişti. Belin vasfı kıl gibi ince veya bir sır gibi görünmez halde bulunmasıdır. Bu beytte Fuzûlî belin benzetildiği şeyleri sıralıyor: Fikr, kıl, sır, bulamadı.

Fikir, sır görünmez. Bulamadı menfidir, yok demektir.

Vuzuh değil, hatta vuzuh ihtimâli bulamıyor. O kadar gizli.

56. GAZEL

1) Hansı mâhun bilmezem mihriyle olmuş zâr subh
Her gün eyler halka bir dâğ-ı nihân izhâr subh

(Bilmiyorum sabah hangi ay yüzlü dilberin aşkı ile ağlayıp inliyor. Her gün halka bir gizli yarasını açıp gösteriyor.)

Mihrin bir de güneş ma'nâsı olduğunu söylemiştik.

Her gün güneş doğuyor. Gizli iken meydana çıkıyor. Güneş yaradır.

Gece zamanı güneş aydan ayrıdır. Bu ayrılık içinde ağlıyor, dövünüyor ve sabah, gizli yarasını yani güneşi açığa vuruyor.

2) Battı encüm çıkdı gün yâ bir eshir-i ışkdur
Tökdü dürr-i eşk çekti âh-ı âteş-bâr subh

(Yıldızlar battı, güneş çıktı. Yahut sabah bir aşk esiridir. Gözyaşı incisi döktü ve ateş yağdıran bir "ah" çekti.)

Yıldızlar gözyaşı incisi, güneş doğarken kızıllıklar içinde eski yazı ile "ol" a benzemesi ile ateşli ahtır. Bu suretle sabah bir aşk esirine benzer.

3) Nola ger emvâta îhyâ verse subhun demleri
Zikr-i lâ'lündür kim eyler dem-be-dem tekrâr subh

(Sabahın nefesleri ölüleri diriltirse bunda şaşılacak bir şey yoktur. Zîra sabah her ân senin lâ'l dudağının zîkrini tekrar ediyor.)

Güneş yuvarlak ve kırmızı olması dolayısıyla lâ'le benzer.

Lâ'l, dudak fenâfillâh yolu ile âşıkları hakikî hayata mazhar eder, hayat verir.

Güneş de ışıkları ile ölü arza her ân hayat verir.

Ölüleri diriltmek Hazret'i İsa'nın mucizesidir. Hazret'i İsa ise dördüncü felek'e yani felek-i şemstedir.

Lâ'l kırmızıdır. "Dem-be-dem" deki "dem" kandır ve kırmızıdır.

Lâ'l dudak ikidir. Onun için tekrar kelimesini kullanıyor.

4) Müjde bir horşîdden vermiş meger bâd-ı seher
Kim nisâr eyler ana yüz min dür-i şehvâr subh

(Galiba seher rüzgârı bir güneşin doğacağını müjdelemiş ki, saba ona bu müjdesi için yüz bin parlak, değerli inci vermiş.)

İnci burada yıldızlardır. Gün doğarken yıldızlar kaybolur.

5) Âşık-ı sâdıkdur izhâr-ı gam eyler her seher.
Ah ile halkı yuhusundan kılur bîdâr subh

(Sabah âşık-ı sâdıktır. Her seher aşk derdini izhar eder. Ah ile halkı uykusundan uyandırır.)

Âşık sadıktır demesi subh-ı sâdıka işarettir. Ah, ufukta güneşin doğarken görünüşüdür.

6) Bir musavvirdür ki rengîn kilk ile her gün çeker
Safta-i gerdûna nakş-ı ârız-ı dil-dâr subh

(Sabah bir ressamdır ki, renkli kalemi ile her gün felek sahifesine sevgilinin yanağının resmini yapar.)

Güneş sevgilinin yanağına benzetiliyor.

7) Ey Fuzûlî şâm-ı gam encâmına yokdur ümîd
Bir tesellîdür sana ol söz ki derler vâr subh

(Ey Fuzûlî, gam gecesinin sona ereceği ümidi yoktur. O her gecenin bir sabahı vardır sözü ancak bir tesellidir. Aslı esası yoktur. (*)

(*) Ha kafiyesinin son gazeli olan ve bir mısraı Türkçe bir mısraı Arapçadan müteşekkil 57. gazeli, müellif eserine almamış, dolayısıyla da izahını yapmamıştır. H.K.

58. GAZEL

1) Kimsede ruhsâruna takat-i nezzâre yoh
Âşıkı öldürdü şevk bir nazara çâre yoh

(Yüzüne bakmaya kimsede takat yok. Hararetli aşk, âşıkı öldürdü bir bakışa çare bulamadı.)

Sevgilinin yanağı o kadar parlaktır ki, bakmaya gözün tahammülü yoktur. Yüz olduğu için parlaklık vasfı, güzellikten zâhiren daha fazla düşünülebilir. Bu parlaklığın altında güzellik de vardır.

Şevkin âşıkı öldürmesi bu parlaklık, hararet dolayısıyladır. Çünkü şevk kelimesinde hararet ve parlaklık vardır. Sevgilinin yüzündeki hararet ve parlaklık âşıkı öldürüyor. Öldürünce de tabiî olarak bir kere olsun bakamıyor. Yüzüne bakılamayan sevgili hakikî sevgilidir.

2) Bağrı bütünler mana ta'ne ederler müdâm
Hâlümi şerh etmeye bir cigeri pâre yoh

(Aşk ıstırabı ile bağrı parçalanmamış olanlar beni daima kınıyorlar. Bir benim gibi aşk içinde ciğeri parça parça olan yok ki ona hâlimi şerh edeyim.)

Aşk ıstırabı çekmeyen, âşıkın hâlinden anlamaz. Hâlini anlatmak için parçalanmış, şerha şerha olmuş, bir sîne lâzımdır. Mesnevî'de:

Sîne hâhem şerha şerha ez firâk
Tâ beguyem şerh-i derd-i iştiyâk

"Ayrılıktan parça parça olmuş bir sîne istiyorum. Tâ ki iştiyak derdini ona uzun uzun anlatayım." Beyti bu duygunun ifadesidir. Fuzûlî de ciğeri şerha şerha olmuş birini istiyor ki ona hâlini şerh etsin.

Şerha ile şerh arasında yine manâ münasebeti vardır. Ciğer parçalanmış, şerha şerha olmuş demektir.

3) Yığdı menüm başuma darlı ganın neylesün
Bâdiye-i ışkda men kimi âvâre yoh

(Felek gamını benim başıma yığdı. Ne yapsın aşk çölünde benim gibi âvâre, boş boşuna dolaşan yok.)

Beni boş, âvâre bulunca gamını benim başıma yığdı.

Âvâre kelimesi, bir ma'nâya boş boşuna dolaşan demektir. Ancak bu âvârelik aşk yüzünden olunca ma'nâ tamamen değişir. Aşk âvâreliğinde aşkın bütün ıstırapları vardır.

4) Dehrde hem-tâ sana var perî yoh demen
Var güzel çok velî sen kimi hun-hâre yoh

(Dünyada güzellikte sana eş peri vardır, yok demem. Güzel çok var, fakat senin gibi kan içici yok.)

Burada kan içici âşıklarını öldüren demektir. Hakikatta âşıkın istediği de aşkın kendisini maddeden sıyırıp fenâfillâha götürmesidir. Kan maddedir, sevgili bu maddeyi âşıktan alır. Yani onu maddeten öldürüp ma'nâda ebedî hayata eriştirir.

5) Gözde gezer çizginüp katre-i eşküm müdâm
Katre-i eşküm kimi çârhda seyyâre yoh

(Gözyaşımın damlası daima gözde dönüp gezer. Gözyaşımın damlası gibi felekte seyyare yoktur.)

Mütemadiyen ağladığını söylüyor. Gözyaşı yıldıza benzetiliyor. Gözyaşı seyyareler kadar çok.

6) Çâk görüb gögsümi kılma ilâcum tabîb
Zâyi' olur merhemün mende biter yâre yoh

(Göğsümü yarılmış görüp ey hekim tedaviye kalkışma. Merhemin zâyi olur. Zîra bende iyileşecek yara yoktur.)

Aşk yarası iyileşecek yara değildir. Çünkü âşıkı Hakk'a yaklaştıran o aşk yarasıdır. Belâ ve ıstıraptır.

7) Zârlığum ışkdan var Fuzûlî velî
Ol meh-i bî-mihrden rahm men-i zâre yoh

(Ey Fuzûlî aşktan ağlayıp inlemem var, lâkin bana sevgisi olmayan o ay yüzlü güzelden bana acıma yok.)

Var, yok kelimeleri üzerinde tezat san'atı yapıyor. "meh-i bî-mihr" de de iham-ı tenasüp var.

59. GAZEL

1) Nola gerkocsa miyânun kemer-i zer güstâh
Getürüb çohları ortaya zer eyler güstâh

(Altın kemer haddini tecavüz edip senin belini kocsa buna şaşma, zîra altın birçoklarını ortaya getirip küstah yapar.)

Altın sahibi olmak zengin olmak demektir. Altın bu adamları cem'iyet içinde yükseltir, meydana çıkarır ve küstah yapar.

Bel ortadadır. Altın kemerin onu sarması küstahlıktır. Altın o beli saracak değerde değildir.

2) Hâk-i sâgar Cem ü Cemşîd'dür ey pîr-i mugân
Haber et sâkîye kim dutmaya sâger güstâh

(Kadeh Cem'in, Cemşid'in toprağından yapılmıştır. Ey pir-i mugan sâkîye söyle onu küstah, terbiyeye aykırı bir şekilde tutmasın.)

Padişahlar dahi ölür toprak olur. Kadeh ise topraktandır.

3) Reşk oduyla yakılur rişte-i cânum ki niçün
Deger ol ârıza gîsû-yi mu'anber güstâh

(Canımın ipi "fitil" hasret ateşi ile yakılıyor. Niçin o yanağa amber kokulu saç haddini aşıp, küstahlık edip değiyor.)

Arız, kırmızılığı dolayısıyla ateştir. Saç yanak üzerine değince yanıp amber kokusu saçıyor.

Şâirin canı da iptir. Ateş ise haset ateşidir.

4) Revzenünden koma kim gün düşe halvet-gehüne
Harem-i şâha ne lâyık gire çâker güstâh

(Pencerenden güneşin yalnız bulunduğun odana girmesine müsaade etme. Padişahın haremine bir kulun küstahça girmesi yakışık almaz.)

Padişahlar haremde yalnız otururlar. Ancak istedikleri insan oraya girer. Halvet-gâh budur.

Güneş sevgiliye nazaran bir kölcdir. Sevgili padişahtır.

5) Sakla ey eşk edeb gitme ser-i kûyuna çoh
Ki düşer gözden ü yüzden sürülür her güstâh

(Ey gözaşı edep gözet, onun diyârına çok gitme. Zîra her küstah gözden düşer ve yüzden sürülür.)

Gözden düşmek, itibarını kaybetmek demektir. Gözyaşı gözden düşer. Yüzden sürülmek "bir büyüğün" karşısından kovulmak. Gözyaşı yüzde durmaz, yuvarlanır gider.

Çok ağladığını ve gözyaşlarının bir sel halinde sevgilinin diyârına gittiğini söylemek istiyor. Bir taraftan da gözden düşmek, yüzden sürülmek tabirlerini iki ma'nâda kullanıyor.

6) Hevesüm bâde-i gül-gûna bu ümmîd iledür
Kim olanı mest ü dutam dâmen-i dilber güstâh

(Gül renkli şaraba bu ümit ile heves ediyorum. Sarhoş olup haddimi tecavüz ederek sevgilinin eteğini tutayım.)

Gül, sevgili; etek tutmak, küstah bir araya gelince bunun altındaki mazmun dikendir. Gülün eteğini küstahça tutan dikendir. Şâir kendini dikene benzetiyor.

7) Benzedürsen özünü itlerine her sâ'at
Ey Fuzûlî ola bilmez sana benzer güstâh

(Ey Fuzûlî her saat kendini onun itlerine benzetiyorsun. Dünyada sana benzer küstah yoktur.)

Sevgilinin itlerine kendinden başkası benzemek dâvâsında değildir. Bu küstahlığı yalnız kendisi yapıyor.

Her saat demesi, köpeklerin gece gündüz sevgiliyi korumalarını ima içindir. Sevgilinin itleri o kadar değerlidir ki kendini onlara benzetmek bir küstahlıktır.

60. GAZEL

1) Leblerüntek lâ'l ü lâfzun tek dür-i şehvâr yoh
Lâ'l ü gevher çok lebün teklâ'l-i gevher-bâr yoh

(Dudakların gibi lâ'l, sözün gibi parlak, büyük ve değerli inci yok. Lâ'l ve gevher çok, fakat dudağın gibi inci yağdıran lâ'l yok.)

Dudak lâ'le, konuşması da parlak inciye benzetiliyor. Konuşan dudak inci saçan lâ'l oluyor. Lâl ve inci konuşan dudakta bir araya geli-

yor. Fuzûlî, Hazreti Peygamber hakkındaki bir kasidesinde aynı hayali fakat daha manâlı olarak şöyle ifade eder:

Demî ki kerdeî ez lâ'l gevher-efşânî
Guşûdeî der-i genc-i mebâni-i mübhem

"Lâ'l dudağından inci saçmaya başladığın zaman, gizli ma'nâların hazinesinin kapısını açarsın." Her sözün gizli ma'nâlar hazinesinden bir incidir demek istiyor. Lâ'l, dudak açılınca içi incilerle doludur. Dişleri incilere benzetiyor. Lâ'l yok olduğu yani görülemeyecek kadar küçük olduğu için ma'nâ ve mübhem kelimeleri ile beraber getiriliyor.

2) Senden etmem dâd cevrün var ü lûtfun yoh deyüb
Mest-i zevk-i şevkünem birdür yanumda vâr yoh

(Cevrin var, lûtfun yok deyip senden şikâyet etmem. Hararetli sevginin zevki içinde sarhoşum. Var, yok bence birdir.)

Asıl istediği cevrdir. Çünkü cevr âşıklar indinde lûtuftur. Var ile yokun bir olması şu demektir: Var olan hakikî sevgilidir. Hakikatta yok olup var görünen masiva tevhitte birleşmiştir.

3) Kime izhâr eyleyem bilmen bu pinhân derdi kim
Var yüz min derd-i pinhân kudret-i izhâr yoh

(Bu gizli derdi kime açıklayayım bilmem. Yüz bin gizli dert var ama, onu açıklamaya kudret yok.)

Yüz bin gizli derdin var olup da onu açıklamak imkânının olmaması gizli bir derttir.

4) Devr ser-mest-i şarâb-ı gaflet etmiş âlemi
Munca ser-mestün temâşâsına bir hüş-yâr yoh

(Dert, âlemi gaflet şarabından sarhoş etmiş. Bu kadar sarhoşu seyredecek bir ayık adam yok.)

Kimse hayatın fâni, bütün bu var gibi görünen şeylerin hakikatta hiçbir değeri olmadığını bilmiyor. Bu gaflet içinde ömür sürüp gidiyor. Bir ayık insan yok ki bu sarhoşları seyretsin. Herkes sarhoş.

5) Halkı medhûş eylemiş hâh-ı şeh-i tûl-i emel
Subh tahkîk-i alâmâtına bir bîdâr yoh

(Tûl-i emel yani çok şeyler istemek gecesinin uykusu insanları ken-

dinden geçirmiş. Sabahın alâmetlerini görüp anlayacak bir uyanık insan yok.)

Sabahın alâmetleri subh-ı kâzıb ve subh-ı sâdıktır. Sabah namazı vakti gelip gelmediğini bilip haber verecek bir uyanık adam yok. Herkes uzun emeller karanlığı içinde kendinden geçmiş. Uzun emel yani hayattan çok şeyler ummak, beklemek bir geceye benzetiliyor. Çünkü bu karanlık bir cehalettir.

6) **Sûreti zîbâ sanemler yoh demen büt-hânede**
Var çoh amma sana benzer büt-i hûn-hâr yoh

(Şekli, yüzü güzel putlar bu puthanede yoktur demem. Çok var ama sana benzer bir kan içici put yok.)

Yukarıda izah edilmiştir.

7) **Ey Fuzûlî sehldür her gam ki gam-hârı ola**
Gam budur kim mende min gam var ü bir gam-hâr yoh

(Ey Fuzûlî, bir dert ortağı olursa gam çekmek kolaydır. Fakat asıl gam odur ki bende bin gam var bir tane dert ortağı yok.)

Bu, öyle bir gamdır ki bu gam için dert ortağı bulunmaz. Çünkü yukarıda da söylediği gibi bu aşk derdidir. Tamamen gizlidir, içtedir, anlatılamaz.

61. GAZEL

1) **Reng-i rûyundan dem urmuş sâgar-ı sahbâya bah**
Âfitâb ilen kılur da'vî dutulmuş aya bah

(Şarap kadehine bak, senin yüzünün renginde olduğunu söylemiş. Güneş ile davaya kalkışmış tutulmuş aya bak.)

Şarap kadehi içinde sahba, kırmızı şarap var. Bu kadeh senin yüzünden söz etmiş, ben ona benzerim demiş. Hele şuna bak. Bu hüsuf hâlinde yani tutulmuş ayın güneş ile davaya kalkışmasına benzer. Sevgilinin yüzü güneş, içinde şarap bulunan kadeh de tutulmuş ay.

Birinci "bah" iki ma'nâyadır: Biri hele şuna bak. Diğeri, sevgilinin yüzünden bahsettiği için ona bak, sevgiliyi görmüş gibi olursun.

İkinci "bah" da da hele şuna bak ma'nâsı olduğu gibi, ay tutulduğu zaman herkes ona bakar. Çünkü nâdir bir semavî hadisedir. Türlü türlü

tefsir edilir. Ayı cinler tutuyor gibi inançlar vardır. Onları kovmak için gürültü yaparlar, silâh atarlar.

Kadeh el ile tutulur.

2) Şem' başından çıkarmış dûd-ı şevk-i kâkülün
Böyle kûteh ömr ile başındaki sevdâya bah

(Şem'in başından, kâkülünün hararetli aşkının dumanı çıkarmış. Bu kadar kısa ömür ile başındaki sevdaya bak.)

Mum yanarken çıkan kıvrım kıvrım duman kâküle benzer. Bunu yanan bir kâkülden yükselen dumana benzetiyor. Mumun ömrü bir geceliktir. Lâkin başındaki sevda, aşk kâkül aşkıdır. Kâkül ise ömre benzetilir ve uzundur. Kendi ömrü kısa ve sevdası uzundur.

Sevda aynı zamanda kâkülün rengidir.

Dumanı tepesinden çıkıyor, bir tabirdir. Çok yanıyor demektir.

3) Ey selâmet ehli ol ruhsâra bahma zinhâr
İhtirâz eyle melâmetden men-i rusvâya bah

(Ey aşka ve ıstıraba düşmemiş insan aman o yüze bakma. Melâmete, herkesin kınamasına maruz kalmaktan kork. Bana bak nasıl rüsvâ oldum.)

Bakmakla aşka ve melâmete düşülen yüz, alelâde bir yüz değil, muhayyel ve mücerret bir yüzdür.

Ol ruhsâra bakma bana bak, zarif bir zekâ oyunudur.

Selâmet ile melâmet arasında cinas vardır.

4) Bildi ışkında nemed-pûş olduğum âyîne tek
Rahm edüb bir kez mana bahmaz bu istiğnâya bah

(Aşkı yüzünden ayna gibi keçelere sarıldığımı bildiği halde bir kere bana bakmaz. Bu istiğnaya bak.)

Aynaları keçelere sarıp saklarlar. Keçe aynı zamanda fakr alâmetidir Derviş hırkasıdır.

Güzeller aynaya çok bakarlar. Böyle olduğu halde keçeye sarılmış âşıklarına acıyıp bir kere bakmıyor. O derece müstağni.

Nemed fakirlik alâmeti istiğna, zenginlik tezadı.

Keçeye sarılı aynaya zaten bakılmaz.

5) Sînemi çâk eyle gör dil ıztırâbın ışkdan
Revzen aç her dem hevâdan mevc uran deryâya balı

(Göğsümü yar, gönlümün aşktan nasıl çırpındığını, ıstırap çektiğini gör pencereyi aç da havadan dalgalanan denize bak.)

Sinesi yarılınca gönlü gözükecek. Gönül ise bir deryadır ki, hevadan yani aşktan her ân dalgalanmaktadır.

Heva iki ma'nâyadır: Denizi dalgalandıran rüzgâr ve aşk.

Mevc, dalga; hem dalga hem de ıstırap ma'nâsınadır.

Aşk ile dalgalanan derya gibi bir gönül.

6) Ey diyen kim şâm-ı ikbâlün ne yüzden tîredür
Sâye salmış aya ol gîsû-yi anber-sâya bah

(Ey baht ve saadetinin gecesi ne sebepten karanlıktır diyen, aya gölgesini salmış o amber kokusu yayan saça bak, işte odur.)

Birinci manzara: Gece ay üzerinde siyah bir örtü çekilmiştir.

Gece baht gecesi karanlık gece, ay sevgilinin yüzü, ona gölgesine düşüren de amber kokulu zülf.

Ne yüzden, sebepten ma'nâsına geldiği gibi, hangi güzel yüzden ma'nâsına da gelir. Çünkü sevgilinin ay yüzü vardır.

Birinci sâye gölge, ikinci sâye "sûden" ezmek mastarından emri hazırdır "say" gelir. Sonundaki "he" mef'ulu ileyh edatıdır. Amber-say, amber ezen, amber kokusu yayan ma'nâsınadır. Sonuna "he" mef'ulu ileyh edatı gelince "sâye" olur. Misk ve amberi sürünecekleri zaman ezerler.

Müşg ü anber ezilürken göricek kâkülüni
Yine anlar başun üstünde senün yer edeler -Bâkî-

Burada ezilirken, bir de kâkülün üstünlüğü karşısında kendi değersizliklerini görüp, acı çekerken ma'nâsınadır.

7) Ey Fuzûlî her nice men' eylese nâsih seni
Bahma anun kavline bir çihre-i zîbâya bah

(Ey Fuzûlî, öğüt veren seni ne kadar men'etse de sen onun sözüne bakma, güzel bir yüze bak.)

Çünkü nâsih, zühd ve takva yolundan men'eder. Âşık ise güzel yüze başka türlü bakar.

"Dal harfi"

62. GAZEL

1) Germdür şâm ü seher mihrünle çarh-ı lâciverd
Geh sirişk-i âl eder izhâr ü geh ruhsâr-ı zerd

(Lacivert renkli çerh senin sevginle seher vakti ve akşam yanıp duruyor. Bazen kırmızı gözyaşı, bazen sarı yüz gösteriyor.)

Zayıf, sararmış yüz üzerinde kanlı gözyaşı âşıklık nişanıdır. Çerh de sabah vakti güneş doğarken kırmızı ufukta kanlı gözyaşı, akşam güneş batarken sararan güneşle de sarı yüzünü gösteriyor.

Bunlar senin mihrinle, sevginle, aynı zamanda güneşinle oluyor.

Germ sıcak ma'nâsınadır. Felek hararetli bir sevgi içindedir demek istiyor. Aynı zamanda feleği ısıtan güneştir.

2) Subha benzer âşık-ı sâdık demen âlemde kim
Bir nefes geçmez ki çekmez sûz-ı dilden âh-ı serd

(Âlemde âşık-ı sâdık sabaha benzer demeyin yani subh-ı sâdıka benzer demeyin. Zîra âşık-ı sâdık bir nefes geçmez ki sevginin yanışından soğuk ah çekmesin.)

Subh-ı sâdık, güneş doğarken ufukta ah "ol" manzarası gösterir. Fakat bu pek az devam eder. Halbuki âşık-ı sâdık her nefesinde yanan gönlünden acı, soğuk bir ah çeker. Yanan gönülde soğuk ah tezadı.

Geçmez, çekmez arasındaki benzerlik.

3) Yahşi sanma ey gönül ehl-i hıred etvârmı
Olma gâfil ışk derdinden yaman olmaz bu derd

(Ey gönül, akıl sahibi insanların davranışlarını güzel sanma. Aklını başına al bu dert, aşk derdinden daha fena olmaz.)

Burada akıl ile aşkın karşılaştırıldığını görüyoruz. Tasavvufta asl olan aşktır. Akıl sahiplerinin de derdi vardır. Akıl insanı birçok mecburiyetler altında bulundurur. Cem'iyyet nizamını korumak için ona vazifeler yükler. Fakat aşktaki dert çok daha fazladır. İyi veya kötünün ölçüsü derdin fazla veya eksik oluşundadır.

4) Mümkin oldukca felek mensûbesinden kıl hazer
Nişe kim hâlhi degül bî-dâd nakşından bu nerd

(Mümkün oldukça feleğin hile ve tezvir ile dolu hareketinden kork. Zîra bu tavlada zulüm yazısı, nakşı vardır. Zulüm nakşından hâlî değildir.)

5) **Zulmet-i gam ıstırabın çekmez ol âzâde kim**
Her ta'allûkdan ola horşîd-veş âlemde ferd

(Âlemde her bağlanılabilecek şeyden kurtulup güneş gibi tek başına olan insan her gam karanlığının ıstırabını çekmez.)

Güneş dünyaya ait her şeyden alâkasını kesip göklere yükselmiştir ve tektir. Hazreti İsa tecerrüdün timsâli olarak güneş felekindedir.

Masiva bağlarından kurtulmuş olan hakikî fakra sahiptir, ve hürdür.

Hâfız'ın şu beyti bu meâldedir:

Gulâm-ı himmet-i ânem ki zîr-i çerh-i kebûd
Zi her çi reng-i ta'allûk pezîred âzâd est

"Mavi gök altında bağlanılabilecek her şeyden kurtulmuş olan insanın himmetinin kölesiyim."

Himmet işte bu kurtulabilmek kudretidir. Hâfız bu beytinde köle ile hür arasında tezat san'atı yapıyor.

Güneş bizzat aydınlık olduğu için gam ıstırabının karanlığını görmez.

6) **Ey Fuzûlî kesme ol meh-veş cemâlinden ümîd**
Sabr kıl kim devr devrânı degül bîhûde- gerd

(Ey Fuzûlî, o ay gibi güzelin cemâlini görmekten ümit kesme, sabret, bu felek boş yere dönmüyor.)

Devr, dönmek aynı şeyi birçok kere belli bir yere getirir. Ayın bedr-i tam haline gelmesi ve tekrar görünmez oluncaya kadar incelmesi hep dönmektendir. Şâir sevgilisini aya benzetiyor. Bu, ayın bedr-i tam hâlidir.

O ay yüzlü güzelin güzelliğini görmekten ümit kesme, çünkü felekte bir nizam ve şuur vardır. O, boş yere dönmüyor. Gayesi de güzellikleri göstermektir. Bu, İlâhî bir kanundur.

Ümidini kesme, o mecazî güzel zaman ile seni hakikî sevgiliye götürecektir.

63. GAZEL

1) Nâlendendür ney kimi âvâze-i ışkum bülend
Nâle terkin kılmazan ney tek kesilsem bend bend

(Ney gibi inleyip feryat ettiğim için aşkımın şöhreti yükselmiştir. Ney gibi boğum boğum kesilsem bu feryadımı terketmem.)

Ney boğum boğumdur. Burada boğum mafsaldır ve boğumlardan kesilir.

Ney, aşkın sırlarını ifşa ettiği için büyük şöhret sahibidir. Hazret-i Ali Hazret-i Peygamber'in kendisine tevdi ettiği bâtın sırrını tahammül edemeyip bir kuyuya söylemiş. Kuyu etrafında yetişen kamışlar da bu sırrı öğrenip ifşa etmişlerdir. Bunun için ney ayrı bir değeri haizdir.

Avâze hem ses, hem de şöhret ma'nâsınadır.

Ney, nâleyi terketmez, daima üflenir ve inler.

2) Kıl meded ey baht yoksa kâm-ı dil mümkin degül
Böyle kim ol dil-rübâ bî-derddür men derd-mend

(Ey baht imdat et, yoksa o dilrüba böyle dertsiz, ben de dertli oldukça murada ermek imkânsızdır.)

Biderd, dertsiz aşkı bilmeyen, âşıkla alâkalanmayan, dertli ise aşk yüzünden derde düşen demektir.

Bu böyle devam ettikçe elbette murada ermek imkânsızdır. İş tali'e kalmıştır.

Sevgilinin dertsiz olması tabiîdir. Çünkü o sadece sevilir. Sevmesi için kendinden güzel birisi lâzımdır. O da yoktur. Sevmek de bir ihtiyaçtır. Sevgili her şeyden müstağnidir. O kendini sevdirmek için sever.

Dil-rübâ, gönül kapan demektir. Sevgili daima âşıka zulmeder.

3) Dâğlardur odlu gögsümde karası kopmamış
Yâ sebât-ı ışk içün od üzre bir nice sipend

(Yanan göğsümde henüz kabuğu kopmamış yaralar mıdır, yoksa aşktan sebat etmem için ateşe atılmış birçok çörekotu mudur?)

Ateşe çörekotu atmak, dumanı ile tütsü yapmak bazı arzuların husulü için müracaat edilen bir çaredir. Buna inanılırdı.

Göğsünün, kararmış kabuğu düşmemiş yaralarını çörekotuna benzetiyor. Göğsü ise yanıyor, yani ateş oluyor. Bu kadar yanışa ve yaraya rağmen aşkta sebat için bir nevi mânevî tedbir oluyor.

4) Açılur gönlüm gehî kim girye-i telhum görüb
Açar ol gül-ruh tebessüm birle lâ'l-i nûş-hand

(O gül yanaklı, bazen benim acı gözyaşımı görüp, tebessüm ederek tatlı tatlı gülen dudağını açtığı zaman gönlüm açılır.)

Gül su ile açılır. Gözyaşı sudur.

Lâ'l görülmeyecek kadar küçüktür. Gönül bunun için yazılmıştır.

Gözyaşı tuzlu ve acıdır. Dudağın tebessümü tatlıdır. Aynı zamanda dudak tatlıdır.

Acar, dudağın aralanması; açılır, gönlün ferahı.

Lâ'lin açılması goncanın açılmasıdır. Açılınca gül olur. Goncanın tebessümü güldür. Gül-i handan denir.

Sevgilinin yanağı açılmış güle benzetiliyor.

5) Hâk-i râhundan meni kaldura bilmez sâye tek
Kılsa gerdûn âfitâbun her şu'a'ın bir kemend

(Felek güneşin her şu'aını bir kement yapsa beni gölge gibi yolunun toprağından kaldıramaz.)

Güneş ışıklarını gönderdiği yerde gölge kalmaz. Gölge olan yere de güneş nüfuz etmez.

Âşık, sevgilinin yolunun toprağındadır. Ancak o kadar sevgiliye yakla bilir. Tasavvufta yol toprağı, ayak izi İlâhi işaretlerdir. Bir kudret-i külliyenin oradan geçtiğini ispat eder.

Güneş ışığı gölgeyi kaldırabilir. Fakat gölgeden daha güçsüz ve daha görünmez olan âşıkı kaldıramaz. Çünkü orada bir şey yoktur.

6) Câm dut der sâkî-i gül-çihre zâhid terk-i câm
Ey gönül fikr eyle gör kim hansıdur dutmalu pend

(Gülyüzlü sâki kadeh tut, eline bardak al, iç der. Kuru sofu ise kadehi terket der. Ey gönül düşün bak, hangisi tutulması gerek nasihattır.)

Yine zâhir ile bâtın karşılaşıyor. Kadeh, şarap aşktır, bâtındır. Sofu-

nun nasihatı zâhirdir. Düşünmek gönüle havale ediliyor. Elbette gönül -ki bâtınî irfanın merkezidir- aşkı, bâtını tercih edecek.

Dutmak iki ma'nâdadır: Biri kadeh tutmak, ele kadeh almak. Diğeri nasihat tutmak, yani nasihata uymak.

7) **Ey Fuzûlî sûret-i fakrun kabûl-i dostdur**
Hîç dervîşe senün terk görmedüm sultân-pesend

(Ey Fuzûlî, tarikat yolunda ihtiyar ettiğin fakrın şekli dost tarafından kabul ediliyor. Hiçbir dervişi görmedim ki, sultan tarafından senin kadar beğenilmiş olsun.)

Bu beyt gazelin tamamen tasavvufî olduğunu açıkça gösteriyor.

64. GAZEL

1) **Göz hatundan merdümün mahv etmeden bulmaz murâd**
Zâyi' eyler hüsnünü hattun sevâd üzre sevâd

(Göz, bebeğini mahvetmeden senin hatından muradını alamaz. Yazı üstüne yazı yazının güzelliğini mahveder.)

Hat, yüzdeki ayva tüyleri koyu renklidir. Ve tasavvufî ma'nâsı, vahdet olan yüz üzerinde kesretin bulunuşudur. Yani kesreti vahdetle beraber düşünmenin inceliği.

Göz bunu tedkik ederken gözbebeğini mahvedercesine ona bakar. Göz bebeği siyahtır, hat da siyahtır.

Hattına, onun ma'nâsını anlamak, o yazıyı okumak için eğilen göz bebeği hattın üzerinde ikinci bir siyahlık, yazı oluyor. Bu ise hattının güzelliğini bozuyor.

2) **Ola bilmez çîn-i zülfünden cüdâ göz merdümü**
Câri olmuşdur bu âdet turrasız olmaz midâd

(Gözbebeği zülfünün kıvrımından ayrılmaz. Bu âdet daima cârîdir. Mürekkep likasız olmaz.)

Eskiden mürekkep, lika denen keten ipliklerinden yapılmış bir yumak içine dökülürdü. Bu lika mürekkebin kaleme ölçülü bir şekilde verilmesini sağlardı.

Bu beytte göz merdümü siyah mürekkep, saç kıvrımı da lika oluyor.

Gözümü mecazî güzellerden ayıramıyorum diyor.

3) Gönlün ahumdan terahhum sûretin gösterdi lîk
Mevcden su nakşına çok etmek olmaz i'timâd

(Gönlün, ah edip inlememe acıma şekli gösterdi. Fakat dalgalanan su üzerine çizdiği şekle pek inanmak olmaz.)

Ah rüzgâra, sevgilinin gönlü de suya benzetiliyor. Ah rüzgârı sevgilinin gönlünde bir dalga vücuda getiriyor. Bu acıma şeklidir. Lâkin buna inanılmaz. Su üzerine yapılan nakış hemen silinip gider.

Ahının, sevgilinin gönlünü dalgalandıracak kadar kuvvetli olduğunu söylemek istiyor.

4) Eşk ü âhum nefreti kat' etdi ilden ülfetüm
Çizginen çevremde yâ gird-âbdur ya gird-bâd

(Gözyaşım ve ahım, halkı benden nefret ettirdi. Kimse artık benimle görüşüp konuşmuyor. Şimdi etrafımda dönen ya girdap, su kuyusu, yahut dönen rüzgârdır.)

Gözyaşı dönen su, su kuyusu; ahı da ovalarda, çöllerde görünen hava dönmesi, kasırga oluyor. Bunların ikisi de dönüyor.

Halk âşıktan ayrılınca etrafında kimse kalmıyor. Sadece gözyaşı ve ahı etrafında dolaşıyor.

5) Geçdi tenden oklarun tenhâ kalub dil dem-be-dem
Nâleler eyler geçen hem-demlerin etdükce yâd

(Okların tenden geçti ve gitti. Gönül yalnız kaldı. Şimdi o geçip giden arkadaşlarını, dostlarını anarak her ân feryat ediyor.)

Oklar teni delip geçiyor. Bu oklar sevgilinin ilham ettiği aşk ve ıstıraptır. Bunlar geçip gidince gönül yalnız kalıyor. Oklar onun hemdemleridir, dostlarıdır. Yalnız kalınca onları anarak feryatlar ediyor.

"Hem-dem" de iki kelime vardır. Biri "hem" dir ki gam, keder ma'nâsınadır. İkincisi "dem" dir ki kan ve zaman ma'nâsınadır. Oklar keder veriyor ve kan akıtıyor demek istiyor.

Dem-be-dem ile hem - dem arasındaki benzerliğe dikkat etmek lâzımdır.

6) Çâh-ı sînemden gönül çıkdukca şâd olsam nola
Öyle âfetden yakasın kurtaran olmaz mı şâd

(Göğsümün kuyusundan gönül çıktıkça sevinirsem şaşmayın. Öyle âfetten yakasını kurtaran sevinmez mi?

Sineden gönlün çıkması için sinenin yarılması lâzımdır. Sîne, içinde gönülün bulunduğu bir kuyuya benzetiliyor.

Seven, ıstırap çeken, bâtını düşünen gönüldür. Bu itibarla bir âfettir. Gönül çıkarsa yakadan çıkar. Onun için yakasını kurtaran diyor.

7) **Şîve-i şimşâd-ı kaddün görse eyler bâğ-bân**
İ'tidâl-i servden elbette selb-i i'tikâd

(Şimşada benzeyen endamının edâ ve şivesini görse bahçevan, elbette servin itidâline artık inanmaz.)

Ağaçlar içinde serv vahdet, şimşad kesrettir. Şimşad mecazî güzelin boyudur. Fuzûlî mecazî güzelin boyunu şimşad, yanağını da güle benzetiyor.

Kimse bilmez kim ne nisbet yârdan ayrılmışam
Bir kadi şimşâd ü gül-ruhsârdan ayrılmışam

Mecazî güzelin boyundaki şive ve edayı görse, bahçevan servdeki ölçü ve ahenge olan itikadını selb eder, yani ortadan kaldırır.

Servdeki itidalden bir de İslâmiyeti kasteder, zira İslâm din-i adldır. Serv ise ondaki vahdettir.

İtikât kelimesi ile de bunun dinî ma'nâda kullanıldığını îmâ ediyor.

Mecazî güzel olduğuna, şive ile görse kelimeleri delalet eder. Mecazî güzel görünen güzeldir.

İtidâl servden itikadını selb eder, kâfir olur ma'nâsına da gelir.

8) **Koyma nâkıs ehl-i derd içre Fuzûlîni tabîb**
Eyle bir derman ki derdin ede gün günden ziyâd

(Ey tabîp, Fuzûlî'yi dert ehli içinde nâkıs "eksik" bırakma. Ona öyle bir derman eyle ki derdi gün günden ziyâde olsun.)

Mecazî güzele meyletmek bir nâkısedir. Fuzûlî bu noksanını gidermek için tabîpten, hakikî aşktan doğan derdinin gün günden artmasını sağlayan bir ilâç istiyor.

"Zal harfi"

65. GAZEL

1) **Ey mezâk-ı câna cevrün şehd ü şekker-tek lezîz**
Dem-be-dem zehr-i gamun kand-i mükerrer tek lezîz

(Ey can damağına cevri bal ve şekerden daha lezzetli olan dilber, ey her ân gamının zehri saf şekerden daha lezzetli olan sevgili.)

Âşıka sevgilinin cevretmesi, onunla alâkalanması demektir. Bu ise bal ve şekerden daha lezzetlidir. Sevgilinin aşkı uğrunda her ân çektiği zehir gibi ıstırap, birkaç defa kaynatılıp tasfiye edilen şekerden daha lezzetli.

Birkaç defa kaynatılıp tasfiye edilen şekere kand-i mükerrer derler. Gam zehri dem-be-dem yani her ân olduğu için bu ıstırabın kand-i mükerrerden lezzetli olduğunu söylüyor.

2) **Ateş-i berk-i firâkunnâr-ı duzah tek elîm**
Cür'a-i câm-ı visâlün âb-ı kevser tek lezîz

(Ayrılığının yıldırımının ateşi cehennem ateşinden daha elem verici. Visâlinin kadehinin bir yudumu, Kevser suyundan daha lezzetli.)

Ayrılığın ateşini su "ab-ı kevser" ile karşılaştırıyor.

Cehennem ateşi firak, âb-ı kevser yani cennetteki şarap ise visâl. Ateş cehennemde, âb-ı kevser ise cennettedir.

Câm-ı visâl, visâl şarabının kadehidir. Şarap âb-ı âteşîn olduğundan nâr-ı cehennem ile münasebettardır.

Berk, bir ân parlayıp söner. Cür'a ise bir yudumdur.

Cennette mü'minler dîdâr-ı İlâhîyi göreceklerdir. Visâl ile kevser arasında bu münasebet vardır.

3) **Şerh-i ahvâlüm sana meste nasihat kimi telh**
Telh güftârun mana mahmûra sâgar tek lezîz

(Hâlimi anlatmam, sana sarhoşa nasihat gibi acı; acı sözün ise bana humar ıstırabı çekene uzatılan şarap kadehi gibi lezzetli.)

Acı ile tatlıyı şarap etrafında topluyor. Sarhoşa nasihat acı, mahmura humar bozan kadeh tatlı.

4) Dâğ-ı ışkun derdi zevk-i saltanat tek dil-pezîr
Hâk-i kûyun seyri feth-i heft kişver tek lezîz

(Aşkının yarasının derdi, saltanat zevki kadar güzel, diyârının toprağında dolaşmak yedi ülke fethi kadar lezzetli.)

Dil-pezîr gönlün kabulleneceği, güzel bulacağı ma'nâsınadır.

Dâğ ile saltanat arasında, dâğın mühre benzemesi ve mührün de saltanat alâmeti olmasıdır. Mühr-i humâyun, mühr-i Süleyman gibi.

İklim yedidir, felekler yedidir. Yedi ülke ile bunları kastediyor.

Sevgilinin diyârının toprağı, sevgilinin aşkı âlemidir. Orada dolaşmak yedi kat göğü fethetmek kadar lezizdir.

Hakikî saltanat aşktır demek istiyor.

5) Nola bulsam zevk küydürdükce göğsüm üzre dâğ
Ehl-i derde dâğ olur bî-derde zîver tek lezîz

(Göğsümü dağlayarak üzerinde yara açtıkça zevk alırım. Bu şaşılacak bir şey değildir. Zîra âşıklara aşk yarası, bu âleme girip onun derdindeki zevki duyamayan dertsizlere süs ne kadar lezzetli ise, bana da o kadar lezzetlidir.)

6) Tâze tâze dâğ-ı derdündür dil-i sûzânuma
Fi'l-mesel hırs ehline cem'iyyet zer tek lezîz

(Aşkının taze taze yarası yanan gönlüme, haris insanlara altın yığınlarının verdiği lezzet kadar lezzetli gelir.)

Yara burada altına benzetiliyor. Yara taze olunca kırmızı ve yuvarlaktır. Altın da kırmızı ve yuvaralaktır.

7) Ey Fuzûlî âlemün gördüm kamu ni'metlerin
Hîç ni'met görmedüm dîdâr-ı dilber tek lezîz

(Ey Fuzûlî, âlemin bütün ni'metlerini gördüm. Sevgilinin dîdârı gibi lezzetli hiçbir ni'met görmedim.)

Burada âlemin ni'metleri derken masiva ni'metlerini kastediyor. Masiva âleminde de sevgilinin yüzünü görmek kadar leziz bir ni'met bulunmadığını söylemek istiyor. Bu, şâirin en büyük za'fının insan güzelliği olduğunu bize anlatıyor. Zaten hakikî sevgiliye varmanın yolu budur.

"Ra harfi"

66. GAZEL

1) Cilve-i aks-i ruhun âyînede ey reşk-i hûr
Rûşen etmiş anı kim horşîddendür aya nûr

(Ey hurileri haset ettirecek kadar güzel sevgili, yanağının aynada görünüşü, ayın nûrunu güneşten aldığı mes'elesini açıkça ispat etmiştir.)

Ayın nurunun güneşten aksettiği mes'elesi, kâinattaki fânî güzelliğin hakikî güzelin bir aksi olduğudur. Mecazî güzelin aynadaki aksi bunu ispat ediyor. Aynadaki aksi fânîdir.

Ruh ile hur yazılışta ayrı fakat sondan başa doğru okunuşta aynıdır. (Ruh-Hur)

Açıklamış yerine aydınlatmış, ruşen etmiş kelimesini, ay ve güneşten bahsettiği için bi'l-iltizam kullanmıştır.

Ay ile ayine, hur ile hurşid kelimeleri arasındaki benzerlik gözden kaçmamalıdır.

2) Berk-i âhum gök yüzün dutmuş sirişküm yer yüzün
Sohbetümden hem vuhûş etmiş teneffür hem tuyûr

(Ahımın şimşeği gök yüzünü, gözyaşım da yer yüzünü tutmuş. Benim arkadaşlığımdan hem gök yüzündeki kuşlar, hem yer yüzündeki vahşi hayvanlar nefret ediyor.)

Berk, şimşek daima bârân "yağmur" ile beraber gelir. Biri zikredildiği zaman ekseriya altında diğeri vardır. Burada da gökteki şimşek, yere yağmur yağdırıyor. Bu yağmur da gözyaşıdır.

3) Işk derdi ger budur müşkil yeter dermâna derd
Derd ehli bî-zebân bî-derdler mest-i gurûr

(Aşk derdi eğer bu ise bu derdin derman bulması çok güçtür. Çünkü dertli olan âşıklar dertlerini söylemiyorlar. Bî derd olan sevgililerse gururdan sarhoş.)

Dert ehlinin bî-zeban yani dilsiz olması aşk ve tasavvuf ehlinin yüksek bir makamıdır. O makamda artık söz yoktur. Hâl vardır. Bu hâl ise söz ile ifade edilemez. Esasen o makamda artık söylenecek söz de kalmaz.

Sevgililer gurur ve istiğnadan sarhoş. Onlarda da dinleyecek hâl yoktur. Böyle olunca aşk derdine derman çok güç.

4) Dâğ-ı dil-sûzu firâkun kıldı gün günden füzûn
Nûr-ı mâh efzûn olur horşîdden oldukca dûr

(Ayrılığın, yürek yakan yarayı gün günden artırdı. Ayın güneşten uzaklaştıkça nûru artar.)

Yürek yakan yara, ayın nuru oluyor. Güneş de sevgili. Güneşten uzaklaştıkça ayın nûru artıyor. Yani aya benzeyen yürek yarası büyüyor.

Ay gecenin sinesinde bir dâğ, yara gibidir. Güneş de seher vaktinin simasında yaraya benzer.

Nemî bînî ki horşîd-i cihân-tâb
Be sîmâ-yi seher dâğ-ı sücûd est -İkbal-

"Görmüyor musun ki cihânı aydınlatan güneş, seherin simasında secde yarasıdır."

Felekler Hakk'a secde ediyor. Güneş de batarken alnını yere koyuyor.

5) Vâde-i lûtfun çok amma baht yâr olmaz ne sûd
Gül bitürmez âb-ı şîrin vermek ile hâk-i şôr

(Çok lûtuf va'd ediyorsun ama tali' yâr olmuyor ne fayda. Tatlı su vermek ile çorak toprak gül yetiştirmez.)

Baht, hayata en büyük tesiri olan, onu idare edendir. Çiçek için toprak ne ise insan için baht odur. O, çorak olunca ne kadar tatlı su versen çiek yetişmez.

Lûtuf va'di tatlı sudur. Su lâtiftir. Onun için lûtfu suya benzetiyor. Lâtif kesifin zıddıdır.

6) Tâb-ı zülfündür mü ruhsârunda canlar meskeni
Yâ bırakmış bir reh-i pür-pîç ü ham gül-zâra mûr

(Yanağında canlar meskeni saçının kıvrımı mıdır? Yoksa gül bahçesine karınca kıvrım kıvrım bir yol mu bırakmış.)

Her saç kıvrımında bir âşıkın canı vardır. Tasavvufta kesret bir güzellik mahşeridir. İnsanlar için her güzellik bir tuzaktır. Zülfün her kıvrımı bir canı avlamıştır. Zülfün kıvrımı tuzağa benzetiliyor.

Bu canlar bir gül bahçesine benzeyen yanak üzerinde kıvrım kıvrım bir yol çizmişler. Yani karınca canlar oluyor. Onların güle benzeyen yanak üzerinde yürümeleri zülf kıvrımını vücuda getiriyor. Zülf kıvrım kıvrımdır.

Karınca tatlıya üşüşür. Gülzara benzetilen yanak aynı zamanda tatlıdır. Dudak da yüzdedir.

7) Ol ser-i kû itleri içre Fuzûlî yoh yerüm
Bes mana mâtem-serâ handan ü bezm-i sürûr

(Ey Fuzûlî sevgilinin mahallesinin itleri arasında benim yerim yoktur. Matem evi bana yeter. Ben nerede o neş'e ve sürûr meclisi nerede?)

Sevgilinin mahallesi bir sevniç bezmidir. O bezmde itler vardır. İtler sadakatları ile tanınır. Sevgilinin itleri sâdık âşıklardan bile üstündür. Orada itler bağırıp çağırırlar ve onların bağlandıkları sevgilinin mahallesinde olan itler elbette sevinçlidirler. Fuzûlî, oradan ayrı mâtem içindedir. Kendini o sevinç bezmine lâyık görmüyor.

67. GAZEL

1) Yanan ışk âteşine âteş-i duzahdan eymindür
Ne kim bir kez yanar yandurmak anı gayr-ı mümkindür

(Aşk ateşine yanan cehennem ateşinden kurtulmuştur. Bir kere yananı bir daha yakmak imkânsızdır.)

Aşk ateşine yanan öyle yanmıştır ki daha fazlası tasavvur edilemez. Bir de aşk ateşine yanan Hak âşıkıdır, böyle bir insanı Cenab-ı Hak cehennem ateşinde yakmaz.

Haddizatında madde âleminde bir kere yananı bir daha yakmak imkânsızdır. Çünkü yanıp kül olmuştur.

2) Bırakdum zevrak-ı dil eşk bahrına sakın ey mâlı
Temevvüc vermesün teşvîş ana kim anda sâkindür

(Gönül kayığını gözyaşı denizine bıraktım, sakın ey ay onun sâkin olduğu yeri dalgaları karıştırmasın.)

Gönül kayığı gözyaşı denizinde rahat ve sükûn içindedir. Ey ay, sakın dalgalanmak onu rahatsız etmesin.

Ay sevgilidir. Med ve cezir denizi dalgalandırır. Med ve ceziri vücuda getiren ayın câzibesidir.

3) Dehânun dürcünü hâl-i lebün gözden nihân etmiş
Emânet gör ki hindû mahzen-i lü'lü'ye hâzindür

(Ağzının mücevher kutusunu, dudağındaki ben gizlemiş. Hırsız, inci hazinesine hazinedar olmuş. Bak hazine ne emîn ellerde.)

Ağız bir inci, mücevher kutusudur. İnci dişler ve inci gibi sözler onun içindedir.

Ağız o kadar küçüktür ki dudağın yanındaki bir ben onu gizleyebiliyor.

Ben siyah olduğu için hindûdur. Hindû siyahtır. Hindû aynı zamanda hırsız ma'nâsına gelir.

Ben, ağzın yanında olduğu için o hazinenin bekçisidir. Hırsıza emanet edilen bir hazine. Bu görülmemiş bir şeydir.

4) Gamun kim töktü kanum dilde sâkin olduğun bildüm
Ki halvet çekmegün te'sîri keşf-i sırr-ı bâtındur

(Kanımı döken aşk ıstırabının gönülde yerleştiğini bildim. Zîra orada halvete çekilip çile çıkarmış ve onun neticesi olarak benim göğsümü yarıp içindeki sırrı keşfetmiş.)

Halvete çekilip çile çıkaran içteki sırrı keşfetmek gibi bir manevî kudret kazanır. Aşkın ıstırabı gönülde halvete çekilip çile çıkardıktan sonra âşıkın göğsünü yarıp kanını dökmüş ve içindeki sırrı keşfetmiştir

5) Ciger dâğına merhem oldu peykânun bihamdillâh
Sa'âdet kevkebine ahter-i bahtum mukârindür

(Okunun temreni ciğer yarasına merhem oldu. Allah'a hamdolsun bahtımın yıldızı, sa'adet yıldızına yakınlaşmıştır.

Okun temreni, rengi ve şekli dolayısıyla merheme benzer. Ciğerdeki yarayı merhem gibi tedâvi ediyor. Halbuki hakikatta yarayı açan odur. Ciğerin yarasız olması bir yaradır. Ok temreni yaralayınca yarasızlığı tedavî etmiş oluyor.

Ok temreni yıldıza benzer. Sa'adet yıldızıdır "Yarayı tedâvî ettiği için". Baht yıldızlarla alâkadardır. Bahtın yıldızı hamdolsun sa'adet yıldızına yaklaştı. Yani temren ciğere saplandı demek istiyor.

6) **Ruhundan nûr uğurlar şem' başın kesseler câ'iz**
Budur bir kul ser-encâmı ki sultânına hâ'indür

(Mum yanağından nûr çalıyor. Başını kesseler câizdir. Sultanına hıyânet eden bir kölenin sonu budur.)

Yanak mumdan daha parlaktır. Mum ondan nûru çalıyor.

Mumun fitili uzadıkça ışığı azalır. Onun için uzayan fitili keserler, ışık artar.

Mum bütün gece hizmete hazır bir köle gibi ayakta durur. Bu itibarla köledir.

Sevgilinin yanağı ise mumun, ışık bakımından sultanıdır.

Mum hususî bir âletle kesilir. Buna mum makası, âlet-i şem'in derler.

7) **Fuzûlî hâli olmaz sûret-i dil dost fikrinden**
Bu ma'nîden ki Beytullâh derler kalb-i mü'mindür

(Fuzûlî gönül sureti dostu düşünmeden hâli olmaz. İçinde dostun düşüncesi vardır. Bu sebeptendir ki mü'minin kalbi Allah'ın evidir yani Kâ'be'dir.)

Bu beytte dostun Allah olduğu açıkça görülüyor. Sevgi masivaya, mecaza kaysa bile dönüp Hak sevgisine geliyor.

Gönül Hakk'ın tecelligâhıdır. Sâdî'nin şu kıt'asında gönülün Kâ'beden üstün olduğu görülüyor.

Dil bedest âver ki hacc-ı ekberest
Ez hezârân Kâ'be yek dil bihterest
Kâ'be bünyâd-ı Halîl-i Âzerest
Dil nazar-gâh-ı Celîl-i ekberest

"Gönül ele al ki hacc-ı ekber budur. Bir gönül binlerce Kâ'beden daha üstündür. Kâ'be, Hazret-i İbrahim'in yaptığı bir binadır. Gönül büyük Allah'ın baktığı yerdir".

Hâlî boş ma'nâsınadır. Fakat onun içinde "hal-ben" vardır. "Hal-ben" Kâ'be'nin vasfıdır. Kâ'be siyah örtüsü ile yer yüzünde bir ben gibidir. Ben yüzde bir güzellik unsurudur. Kâ'be de yer yüzünü süslüyor.

68. GAZEL

1) Çeşm-i sûret-bâzuma müjgan saf-ı hengâmedür
Kana batmış her müjem bir şûh-ı gül-gûn câmedür

(Sûret "resim" oynatan gözüme, kirpikler oyun seyrine gelenler safıdır. Kana batmış kirpiklerimin her biri kırmızı elbise giymiş bir güzeldir.)

Göz suret oynatan yani Karagöz oynatandır. Kirpikler de onu seyre gelenlerin safıdır.

Göz maddî güzellere bakıp onlara hayran olduğu için suret-bâzdır. Yani resimle oynayan, şekle âşık olanlar. Suret oyununun burada asıl ismi Karagöz'dür. Şâir kara gözü ile güzellere baktığını söylüyor.

Güzeller kırmızı elbise giymişler. Çünkü her kirpik kana batmıştır. Şâir kan ağlıyor.

Güzeller ekseriya kırmızı elbiselidir. Çünkü kırmızı elbise cellât elbisesidir. Padişahlar kırmızı kaftan ile divana çıkarlarsa o gün muhakkak bir idam, bir siyaset vardır. Güzeller de âşıkı öldürürler.

Ey giyüb gül-gûn demâdem azm-i cevlân eyleyen
Her taraf cevlân edüb döndükçe yüz kan eyleyen

"Ey kırmızı elbise giyip her tarafı dolaşan, her tarafı dolaştıkça yüz kan eyleyen, yüz kişi öldüren".

"Azm-i cevlân" dolaşmak demektir. Cellât kırmızı elbisesi ile elinde kılıç siyaset meydanını dolaşır. İdam olunacak da meydanın ortasında, elleri arkasına bağlı, deriden bir yaygı "nat'ı-siyâset" üzerinde idamını bekler. Halk etrafta toplanmıştır. Kısas isteyenler de oradadır. Cellât idam için acele etmez. Elinde kılıcını sallayarak dolaşır, halk merhamete gelsin kısas sahiplerini diyete râzı etsin diye. İşte cellâdın cevlânı budur.

2) Tâ hatun üzre ham-ı ebrûlarun ser-germiyem
Her sözüm derd-i dil imlâsına bir ser-nâmedür

(Ayva tüylerinin üzerindeki kaşlarının kıvrımına âşık olalıberi her sözüm gönül derdi yazısına bir başlıktır.)

Ser-nâme, kitaptaki fasılların başına konan ve o fasıldaki mevzuu kısaca bildiren başlıktır.

Hat aynı zamanda yazı olduğu için yazıya bir ser-nâme lâzımdır. Her

söz bir ser-nâme olursa her sözün altında uzun uzun anlatılan nice dertler vardır.

Kaşlar, hat üzerinde bir başlık gibidir.

3) Gösterür her dem alâmetler kıyâmetden kadün
Kâ'im etmiş haşr bürhânın aceb allâmedür

(Boyun her dem kıyametten alâmetler gösterir. Boyun haşr "kıyamet" bürhanını ayağa kaldırmış yani isbat etmiş şâyân-ı hayret bir allâme "pek çok şey bilen" dir.

Sevgili endamını gösterince etrafında kıyametler kopar. Âşıkların feryat ve figânı, ölülerin dirilmesi. Aynı zamanda sevgili Mesih'tir. Ölüyü diriltir. Ahir zamanda Mesih, Hazret-i Muhammed'in şeri'atı üzerine yere inecek. Mehdî budur.

Sevgilinin endamı, boyunu göstermesi bütün kıyamet alâmetlerini yerine getiren, ayakta tutan bir allâme oluyor.

Serv, kamet, kıyamet kelimeleri altında bu ma'nâlar gizlidir. Yerine göre bunlardan biri veya birkaçı bulunur.

Allâme, alâmet arasında iştikak san'atı vardır.

4) Yüzde nakş-ı hûn-ı dil râz-ı nihânum fâş eder
Serh-i gam tahrîrine her kirpigüm bir hâmedür

(Yüzümde gönül kanı yazısı "şekli" gizli sırrımı açığa vurur. Her kirpiğim aşk ıstırabını uzun uzun açıklayan bir kalemdir.)

Kan ağlayan âşıkın yüzündeki gönül kanı nişanı onun nasıl içten ağlayıp ıstırap çektiğini açıklıyor. Kana bulanmış her kirpik de aşk ıstırabının şerhini yazan bir kalemdir. Kanla yazıyor.

5) Derdüm oldur kim müselmân olmuş ol tersâ-beçe
Küfre olan zulmler ta'nı bugün İslâm'adur

(O gâvur çocuğu Müslüman olmuş. Derdim odur ki şimdiye kadar zulmettiği için kâfire ta'n edenler şimdi İslâm'a ta'n edecekler.)

Tersâ tasavvufta âlem-i ma'nâdan sâlikin kalbine inen ve ona gaybdan gelen vâridattır. Lâkin burada sevgilinin zulmünü bir başka hayal kompozisyonu içinde göstermek içindir. Haddizatında tersâ-beçe muhayyel bir güzeldir. 11. gazeldeki muğbeçe gibi.

Kemâl-i hüsn verüptür şarab-ı nâb sana
Sana halâldür ey muğbeçe şarâb sana

6) Ey sabâ rahm et kim ol bî-derd kılmış terk-i cevr
Çâre-i derd-i dilüm mevkûf bir i'lâmadur

(O âşıkların derdine kayıtsız kalan güzel, cevr ve cefayı terketmiş. Ey bahar rüzgârı, bana acı da ona beni ve benim aşkımı bildir. Beni duyunca muhakkak cevr ve cefaya başlar. Derdimin çaresi de onun bana cevr etmesidir. Bir bildirirsen derdimin çaresi bulundu demektir.)

7) Ey Fuzûlî bulmadum reng-i riyâdan bir safâ
Nola ger meylüm bu reng ile mey-i gül-fâmadur

(Ey Fuzûlî, riyâ renginden yani tarzından, riyakârlıktan bir safa bulmadım. Ruhumu temizleyemedim, zevk bulmadım. Bu reng ile gül renkli şaraba meyletsem ne çıkar?)

İkinci mısradaki reng aynı zamanda hile ma'nâsınadır. Onun için reng-i riyâdan safa bulmamayı bahane ediyor ve bu hileye tevessül ederek gül renkli şaraba meyletsem ne çıkar? diyor.

Riya mutasavvifenin kuru sofulara isnat ettikleri bir vasıftır. Şarap ise aşktır.

Kuru zühd ve takvadan ruhumda bir temizlik, bir zevk hâsıl olmadı. Bu sebepten aşka meylediyorum diyor.

69. GAZEL

1) Hoşem kim dem-be-dem giryân gözüm ol hâk-i pâdandur
Ziyânı olmaz ol göz yaşının kim thutiyâdandur

(An be ân gözümün o ayak toprağından ağlaması beni sevindiriyor, huzur veriyor. Tûtîyâdan ileri gelen gözyaşının ziyanı olmaz.)

Tutya bir nevi göz ilâcıdır. Sürme gibi çekilir ve gözü yaşatır, bu suretle tedâvî eder.

Ayak toprağı sevgilinin toprak üzerindeki ayak izidir. Ayak izi âyât-ı İlâhîyedir. O toprak izi yani o âyetler üzerine eğilen göze toz kaçar ve göz yaşarır. Şâir İlâhî âyetler üzerine eğildiği için oradaki tozdan gözleri yaşarıyor. Halbuki o toz tûtiyâdır, gözün görünüşünü artırır. İlâhî ayetle-

ri, onlardaki güzellikleri görüp aşk ile ağladığı için bu gözyaşının ziyanı olmaz.

2) Dem-â-dem merdüm-i çeşmüm içer kan zülf ü hâlünden
Belî ekser ma'âşı ehl-i deryânun karadandur

(Her ân gözbebeğim "gözümün adamı" zülf ve beninden kan içiyor. Evet, doğrudur. Deniz adamlarının geçiminin bir çoğu karadan temin edilir.)

Gözbebeği, denizler gibi gözyaşları içinde olduğundan deniz adamıdır. Zülf ve ben ise renkleri kara olduğu için karadır.

Göz, zülf ve bene bakarak onlardan kan içiyor yani ıstırap alıyor. Âşık oluyor. "Dem-â-dem" de bunu gösterir. Dem kandır.

Zülf kesrettir ki içinde vahdet, hüviyet gizlidir. Hal yani ben de gayb âlemidir. Zülf ile halin tasavvufî ma'nâları budur.

Bütün bir zuhur ve madde âlemi içinde hüviyet-i İlâhîyenin gizlenmesi ve türlü şekillerde görünmesi, künhüne varılamayan bir güzelliktir ki âşık, bunun karşısında hayrandır ve ağlar.

Bir de gayb âlemi vardır. Bu, insanın aklı haricinde ancak aşk ile varılan bir âlemdir.

İnsan hakikî ma'nâsıyla madde âleminde değil, gayb ve ma'nâ âleminden beslenir.

Kara kelimesi hem siyah, hem de denizin zıddı toprak ma'nâsınadır. Zülf ve ben siyah, deniz adamlarının geçimini temin eden ise toprak ve karadır.

Zülf ve hal, şekli itibariyle tuzağa benzer. Zülf dairesi içinde ben, danedir. Gayb âlemi insanı kendine çeken bir tuzaktır demek istiyor.

3) Deme Ferhâd kanın tökmüş ancak ışk şemşîri
Menüm gör kanlu yaşum kim buhem ol mâcerâdandur

(Aşk kılıcı yalnız Ferhât'ın kanını dökmüş deme. Bak benim kanlı yaşım da O Ferhât ile Şîrîn arasında geçen hadisedendir.)

Mâcera akan şey, cereyan eden şey ma'nâsına gelir. Ferhât'ın kanı dökülüp akıyor. Fuzûlî'nin de kanlı gözyaşı dökülüp akıyor. Şâir mâcerayı iki ma'nâda kullanıyor.

Fuzûlî, kendisini meşhur âşık Ferhât ile mukayese ediyor.

4) Mu'anber sünbülünden almadan bû olmadum rusvâ
Bu rusvâlık mana senden degül bâd-ı sabâdandur

(Amber kokulu, sümbüle benzeyen zülfünden koku almadan âleme rusvâ olmadım. Bu rusvâlık bana senden değil, sabah rüzgârındandır.)

Saçının amber kokusunu aldıktan yani onun mahiyetine vâkıf olduktan sonra aşka düştüm. Aynen yukarıdaki me'düm-i çeşmîm zülf ve halinden kan içti beytindeki ma'nâdır. Bir şeyin kokusu onun gözle görünmeyen mahiyetidir. O zülfü gördükten, kokusunu aldıktan sonra herkesin kınadığı bir insan, bir âşık oluyor.

Bâd-ı sabâ sabah ve bahar rüzgârıdır. Bahar itidâl mevsimidir, İslâm'dır. Bu çılgın aşk, bana İslâmî tasavvuftan geliyor demektir.

Bir de zülfün kokusunu getiren rüzgârdır.

5) Habâb-ı eşk içinde mûy-i jülîdemle hoş-hâlem
Başumda bu hümâyun sâye âlî binâdandur

(Gözyaşımın üzerindeki hava kabarcığı içinde birbirine karışmış saçlarımla oturuyorum. Ve hâlimden memnunum. Başımdaki bu mübarek devlet kuşu gölgesi o yüksek binâdandır.)

Habab, hava kabarcığı her ân yok olmaya mahkûmdur. Bu itibarla yüksektir, yani yokluğun idraki içindedir. Başındaki birbirine karışmış saç, Mecnûn'un timsâlidir. Çünkü Mecnûn'un perişan saçlarında kuşlar yuva yapmışlardı. Fuzûlî Mecnûn'dan çok bahseder. Karışık saçlarımla demesi Mecnun gibi âşık olarak demektir. Aşk ile ağlayarak Mecnun gibi perişan, aşk için akan gözyaşının üzerindeki su kabarcığı içinde oturmasından memnundur.

Karışık saç, başında hümâ kuşunun gölgesidir. Yani saltanattır. Bu da habab yani yokluk içinde oturmasından ileri geliyor.

6) Vefâ resmin unutmuşsan deyu incinmezem zîrâ
Bu kim menden cefâ kem eylemezsen hem vefâdandur

(Vefâkârlık usulünü unutmuşsun diye senden incinmem. Zîra benden cefanı eksiltmemen dahi bana karşı olan vefândandır.)

Âşıka cefa etmek onunla alâkalanmak demektir. Şâirin istediği de budur. Sevgilinin cefası ile âşık olgunlaşır.

7) Kemâl-i hüsn-i meşreb ârî olmakdur ta'arruzdan
Riyâ ehline hem çok i'tirâz etmek riyâdandur

(Güzel ahlâkın kemâli ta'arruz etmemektir. Riyakâr insanlara çok itiraz etmek de riyâdandır.)

Ta'arruz, selâhiyetinin hududunu aşıp başkasına tecâvüz etmektir. İtiraz da ta'arruz mastarından gelir. Burada da riyâ ehli kuru sofulardır ki Hakk'a ibadetten ayrı bir menfaat umarlar. İbadetleri aşktan ve hulustan ârî'dir.

8) Fuzûlî tökme çok yaş ihtiyât et gitmesün nâgeh
Gözünden sürme kim gerd-i reh-i ehl-i safâdandur

(Fuzûlî çok yaş dökme dikkat et. Safâ ehlinin yolunun tozundan gözüne çekilen sürme ansızın eriyip gitmesin.)

Ehl-i safâ ruhen temiz, saf insanlardır. Bunlar ehl-i riy¨ânın zıddı olanlardır. Onların yollarına yüz sürenlerin gözlerine tozdan sürme çekilir. Bu sürme görüşü fazlalaştıran ve bir nev'i ilaç olan tûtiyâdır.

Bu sürme çok kıymetlidir. Yani ehl-i safâyı takip edenler onların çıkardıkları tozlarla görüşlerini aydınlatırlar.

70. GAZEL

1) Şu'le-i şem'-i ruhun ağyâra bezm-efrûz olur
Ah kim yetgec mana birberk-i âlem-sûz olur

(Bir mum gibi aydınlık yanağının ışığı başkalarının meclisini aydınlatıyor. Fakat ah bana yettiği zaman âlemi yakan bir yıldırım olur.)

Mum geceyi aydınlatır. Gece meclislerinin en değerli unsurudur. Yüz, muma benzetildiği zaman aydınlığı ile meçhulleri ışıklandıran, yani âşıklara yol gösteren bir varlıktır. Tasavvufta bunun için şem'e ebediyet nûru derler. Yüz vahdet-i ebediyettir. Ağyar yani sülûk aşkından mahrum olanlar onunla yalnız meclislerini aydınlatırlar, hakikatına eremezler.

Lâkin âşıklar için o, âlemleri yakan bir yıldırım olur. Onun hakikatına erenler nazarında o, masivayı yani âlemleri tamamen yakıp kül eder.

2) Gayr çeşmünden bulur her dem nigâh-ı merhamet
Men ne kıldum kim nasîbüm nâvek-i dil-dûz olur.

(Başkaları, alelâde insanlar gözünden her ân merhamet bakışı bulurlar. Ben ne yaptım ki benim nasîbim yürek delip geçen ok oluyor.)

Bu beytte, yukarıdaki beytte olduğu gibi âşıkları, ma'nâ ehlini diğer insanlardan ayırıyor. Onlara merhamet ediyorsun, kâinatın ma'nâ ve hakikatını aramadıkları için rahattırlar. Fakat varlığın esası ve ruhu olan sana âşık olanları aşk ıstırabının içinde kıvrandırıyorsun, yürekleri parçalanıyor. Lâkin bu ıstırap aşk yüzündendir. Âşıklar bunu isterler. Bu şikâyet değil, bir nev'i şükürdür.

Ok, sehm'in bir ma'nâsı da nasîp, hissedir. Onun için nasip diyor. Ok atarken de "ya nasip" derler.

3) Her gün açar gönlümü zevk-i visâlün yenleden
Gerçi güller açmağa her yılda bir nev-rûz olur

(Visâlinin zevki her gün yeniden gönlümü açar. Her ne kadar her yılda ancak bir defa güllerin açtığı nevrhuz gelirse de.)

Şâir her şeyde Hakk'ı gördüğü için her gün yeniden gönlü açılıyor. Bu, Hak'la beraber olmak daimî bir zevktir.

Gönül güle benzetiliyor. Masiva âleminde yılda bir defa nevrûz gelip güller açar. Hakikat âleminde âşık her ân Hak iledir ve gönlü açılır. Bu, kâinatı ayrı bir şekilde görmektir.

4) Hâle-tek çıkmaz evinden mâh-tal'atler müdâm
Her kimün devr-i kamerde tâli'i fîrûz olur

(Davr-i kamer, devr-i Muhammedî'dir. Bu devirde her kimin talii mubarek ve parlak olursa onların evleri hâle gibidir. İçinde ay yüzlü güzeller vardır.)

Mâh-tal'at, ay yüzlü; devr-i kamer, yuvarlak bedir hâlindeki aya benzeyen yüz.

Devr-i kamer, devr-i Muhammedî'dir. Her seyyarenin bir devri vardır, bu bin yıl sürer. Son devir, arza en yakın olan kamer devridir. Buna da devr-i Muhammedhi derler. Muhammed ve İslâm devrinde talihli insanlar âşıklardır ki her gördükleri güzellik onları ayrı bir zevk ve heyecana sürükler. Gönüllerinde her ân bir ay yüzlü dilber vardır. Yukarıdaki beytin başka bir ifade ile tekrarıdır.

5) Sâ'idün zevkiyle terk etmiş Fuzûlî âlemi
Meyl-i sahrâ eylemez bir kuş ki dest-âmûz olur

(Fuzûlî senin kolunun zevki ile âlemi terkeylemiştir. Ele alışan bir kuş sahraya uçup gitmez.)

Avcı kuşlar, kol üzerinde gezdirilirler. Fuzûlî de o kolun zevki ile âlemi terkeylemiştir. Nasıl ki ele alışmış kuşlar uçup sahraya gitmezlerse o da bir sahraya benzeyen masivaya meyletmez.

Sa'id kol demektir. Tasavvufta Hakk'ın kuvvet sıfatıdır. Sevgilinin kolundan ayrılmaz.

Kolunda bulunmak, onun yanında bulunmak ve ona hizmet etmek demektir.

71. GAZEL

1) Sabûh içün mana dürd-i mey-i şebâne yeter
Eser ki var harâb olmağa behâne yeter

(Sabah şarabı için bana gece içilen şarabın tortusu yeter. Harap olması mukadder bir eser varsa onun harap olması bir bahaneye bakar.)

Tasavvufta mey, aşkın galebe etmesi ve coşması, şeb "gece" ise ceberut âlemidir.

Sabah doğacak olan aşk hâlleri için bana ceberut âlemindeki şarabın tortusu kâfidir. Zaten bende aşk istiğrakı, aşk içinde kendini kaybetmek, mest-i harap olmak eseri vardır. Ben o akşamki şarabın tortusu ile de aşk içinde kaybolurum. Ayrıca bir sabah şarabı lâzım değildir.

2) Cefâ ohun mana yağdurma ancak ey eflâk
Demen ki yeddi keman-dâra bir nişâne yeter

(Ey felekler, cefa okunu yalnız bana yağdırmayın. Yedi ok atana bir hedef yeter demeyin.)

Yedi kemandâr yedi felektir. Feleğin bütün cefaları yalnız kendisine yağıyor demek istiyor. Aşk cefası bütün mükevvenâttan gelir. Hepsinde âşıkı aşk içinde kıvrındıracak bir şey vardır.

3) Beyâne yetmege derd ü gamum fesâneleri
Zebânum âteş-i dilden çıkan zebâne yeter

(Dert ve gamımın masal gibi âleme yayılmış ve inanılmaz hâle gelmiş hikâyesini anlatabilmek için bir dil lâzımdır. İşte yanan gönlümden çıkan alev bu dildir. Ve bu masalı anlatmaya kâfidir.)

Zeban, dili zebâne ise alev demektir.

Bundan evvelki beytteki dert ve gamın ne derece yakıcı olduğunu izah ediyor.

4) Kopardı merdüm-i çeşmüm gönül binâsın kim
Habâb-ı eşk hevâ nakdine hızâne yeter

(Gözbebeğim, heva ve heves parasına hazine olarak gözyaşı üzerindeki hava kabarcığı kâfidir diye gönül binâsını yıktı.)

Heva ve heves o kadar ma'nâsız ve değersizdir ki ona hazine ancak su kabarcığı olur. Çünkü su kabarcığı temelsiz ve bir ân var, bir ân yok olan bir şeydir. Halbuki gönül büyük aşkların ve hakikatların merkezidir.

Şâir şunu demek istiyor: Gözüm masiva güzelliklerine daldı. Onlar uğrunda gözyaşı döktü ve bu esassız sevgilere hazine olarak bir su kabarcığını seçti. Ve asıl en esaslı bir binâ olan gönlü yerinden kopardı.

Şâir bu ifadesi ile heva ve hevesin yani Hak'tan gayriye karşı duyulan sevgilerin ne derece esassız olduğunu itiraf ediyor.

5) Lebün hayâli ile pâre pâre oldu ciger
Güvâh-ı hâl mana eşk-i dâne dâne yeter

(Dudağını tahayyül ederek ciğerim parça parça oldu. Buna şahit olarak tane tane akan gözyaşım kâfidir.)

Dudak fenâfillâh ve neticede bekabillâhtır. Bunu hayal ederek ciğerim parça parça oldu. Eğer şahit istersen tane tane akan gözyaşıma bak kâfildir.

Gözyaşı hakikî aşk uğrunda akarsa kanlı olur. Kanın menbaı ciğerdir. Kanlı ciğerin parçaları gözlerden tane tane akıyor.

Kanlı gözyaşı kırmızı bir damladır. Sevgilinin dudağı da kırmızı ve bir damla gibidir.

6) Harîf-i bezm-i gamem hûn-ı dil şarâbum olup
Terâne-i tarabum âh-ı âşıkâne yeter

(Gam meclisinin adamıyım. Gönül gamı şarabım, zevk ve safa veren musiki nağmesi de âşıkâne âhım oldu mu bunlar bana yeter.)

Bezm yani işret meclisi şu unsurlardan mürekkeptir. Şem "mum", bu ekseriyâ sevgilidir. Şarap, sevgili ve mutrip.

Gönül kanı bundan evvelki beytteki ciğer parçalarıdır.

7) **Fuzûlî istemezem mesned-i Cem ü Cemşîd**
Mana nişîmen-i devlet şarâb-hâne yeter

(Ey Fuzûlî, Cem ve Cemşid'in rütbe ve mevkilerini yani saltanatlarını istemem. Bana devlet evi olarak şaraphâne yeter.)

Cem ve Cemşit Pişdadiyan sülâlesinden bir hükümdâr sayılır. Hakikatta Vedalardaki güneş mâbedidir. Büyük bir saltanat timsâlidir. Aynı zamanda nevrûzun ve şarabın vâzı'ı ve mûcididir.

Fuzûlî muazzam bir dünya saltanatı yerine ilâhî aşkı, hakikatları istiyor.

Tasavvufta şaraphâne ârifin bâtını içindir ki, orada maarif ve hakayık ve İlâhî aşk vardır.

72. GAZEL

1) **Geh gözde geh gönülde hadengün mekan dutar**
Her kanda olsa kanlunı elbette kan dutar

(Senin okun bazen gözde, bazen de gönülde yer tutar. Nerde olursa olsun katili kan tutar.)

Hakk'ın sıfatı olan kâinattaki güzellikler bazen gözde bazen de gönülde yerleşir. Yani o güzellik ya gözle görülür, ya gönülle idrak edilir.

Bu oklar, katildir yani âşıkı maddeden tecrit eder. Kanlıyı her nerede olursa olsun kan tutar. Bu okların yerleştiği yerdeki kan onları tutar, bırakmaz. Göz kanlı gözyaşı döktüğü içinde gözde kan vardır. Yürekte de kan vardır. Yani ıstırap vardır. Bu okları gözdeki ve gönüldeki kan tutuyor demektir.

Kan tutmak, katilin cinâyet işlediği yerden ayrılamaması demektir. Sevgilinin oklarını da cinâyet işledikleri yer olan göz ve gönüldeki kan tutuyor.

Esasen âşık, bu okları daima ister.

2) **Dil çekse nola cân ü teni hâk-i kûyuna**
Hâr ü has ilter anda ki kuş âşiyan dutar

(Gönül, canı ve teni senin diyarının toprağına çekse buna şaşmamalı, Kuş nerede yuva yaparsa oraya çör çöp götürür.)

Gönül hakikî idrak merkezi. Can ve ten ise madde hayatıdır. Gönül, can ve teni senin diyarına götürse buna şaşmamalı. Çünkü gönül bir kuştur ki senin diyarında yuva yapmıştır. Oraya çör çöp kadar değersiz olan can ve teni götürüyor.

Gönül, hakikî hayatın manevî hayat olduğunu anlıyor ve maddeyi de hayata götürüyor. Çör çöp nasıl yuva için lâzımsa madde hayatı da hakikata erebilmek için lâzımdır. Fakat nihayet ikinci derecededir. Birincisi gönüldür.

3) Zikr-i lebünle zülfüne cân buldu dest-res
Anun kimi kim okuyub efsûn yılan dutar

(Can, dudağını anarak zülfünü elde etti. Nasıl ki efsun okuyup yılan tutarlar, tıpkı onun gibi.)

Can madde, zülf ise kesrettir. Benim madde hayatım ebedî hayatı, bekabillâhı anarak kesreti elde etti. Kesreti gördü ve güzelliklerini tattı. Senin lebin ebedî hayattır ve bir efsun kadar müessirdir. Zülf, kesret insanı haddizatında bir yılan gibi zehirler, öldürür. Fakat ebedî hayatı zikreden ve düşünen insan, kesrete de bağlanır. Fakat kesret maddî hayatı öldürmez. Yukarıki beytteki har ü has, çör çöp gibi kalır. Çünkü o da ma'nâ hayatı için lâzımdır.

4) Dil dutdu gonce ile berâber dehânunı
Bu akl-ı nâkıs ile özüm hurde-dan dutar

(Gönül, ağzını gonca ile beraber tuttu, yani ağzın tıpkı gonca gibidir, dedi. Bu eksik akıl ile kendini her şeyi en küçük ince teferruatına kadar bilen bir insan farzediyor.)

Ağız madde âleminde goncaya benzetilir. Gonca henüz açılmamıştır. Ağız da bir nokta gibidir. Açılınca gül olur. Halbuki sevgilinin ağzı küçüklük bakımından gonca ile mukayese edilemeyecek kadar küçüktür.

Ağzın tasavvufî ma'nâsı Hakk'ın konuşma, söz söyleme sıfatıdır. Fakat onu mücerret olarak alıp madde âlemindeki bütün benzerliklerinden ayırtederek düşünmelidir.

Ağzın tasavvufî ma'nâsında madde âlemindeki her şeyden münezzeh olduğu vardır. Onu goncaya benzetmek hatadır. Gönül bu eksik aklı ile kendisini bir şeyi en küçük teferruatına kadar bilen bir insan farzediyor. Eğer hurde-dân olsa idi ağzın hakikî mahiyetini bilirdi.

5) Horşîd hırmenine urar şu'le şu'le od
Âhum ki lâhza lâhza reh-i âsuman dutar

(Her lâhza gökyüzünün yolunu tutan, göklere yükselen ahım, güneşin harmanına alev alev ateş vurur.)

Ahın ateşli olduğunu ve güneşi mahvettiğini söylüyor. Çünkü bir şeyin harmanına ateş vurmak, onu yakıp mahvetmek demektir.

6) Cân eyledükce meyl-i temâşâ-yı kâmetün
Göz revzenin sirişk-i revânum revan dutar

(Can, boyunu seyretmek istedikçe, akın gözyaşım hemen göz penceresini örter.)

Kamet, boy ibâdete lâyık olmak demektir. Hakikî ibâdet, vahdaniyet-i hakikî yani vahdet sırrını idrak ile olur. Bunu ise insan madde ve onun ilcaları içinde lâyıkı ile göremez. Can ise maddedir.

Madde âleminde görmek göz ile olur. Ma'nâ âleminde gönül ile. Madde âleminde gözü, gözyaşı örter göremez hâle getirir.

Zâhiri ma'nâya göre senin boyunu görmeye tahammül edemiyorum. Hemen gözyaşlarım akmaya başlıyor demek istiyor.

7) Dutmak diler Fuzûlî kapunda makâm lîk
Bu sırrı kimseye açabilmez nihan dutar

(Fuzûlî kapında makam tutmak, sana kul olmak ister. Lâkin bu sırrı kimseye açamaz, gizli tutar.)

Kapısında makam tutmak, ona kul olmak veya kapısında köpek olmaktır. Çünkü makam yüksek bir yerdir. Sevgilinin kapısında köpek olmak büyük bir makamdır. Bunu gizli tutması iki sebepten ileri gelir.

1. O makam o kadar yüksektir ki âşıklar, kendisini bu kadar yüksek bir makama erişmek istediği için ayıplarlar.

2. Halk ise köpek olmak istediğinden dolayı kınar. Bilmez o makamın yüksekliğini, çünkü âşık değildir.

73. GAZEL

1) Perîşân halk-ı âlem âh ü efgân etdügümdendür
Perîşân olduğum halkı perîşân etdügümdendür

(Benim ah ve efgân ettiğimden halk perişan haldedir. Benim de perişan olmama sebep halkı perişan etmemdir.)

Çok ah ve efgân ettiğini anlatmak istiyor.

2) Ten-i zârumda derd-i ışk gün günden füzûn olmak
Yeten bî-derde tedbîr ile dermân etdügümdendür

(Ağlayıp inleyen tenimde aşk derdinin günden güne artması, her gelen dertsize tedâvî sebeplerini hazırlayarak onu dermana eriştirdiğimdendir.)

Âşıklar nazarında dertsiz insan hastadır. Tedâvîye muhtaçtır. Ona derman için dert vermek lâzımdır. Ağlayıp inleyen teninde dertsizlere vermek için aşk derdi biriktirmek, derdi artırmak lâzımdır. Bu derdi artırmak bir tedbirdir. Bunu dertsizlere vermek de onları dermana kavuşturmaktır.

3) Gözüm kim bağrumun kanın töker pergâle pergâle
Dem-â-dem ârzû-yi lâ'l-i cânân etdügümdendür

(Gözümün, parça parça, bağrımın kanını dökmesi her ân cânânın lâ'l dudağını istediğimdendir.)

İçimden maddenin parça parça boşalması, her ân cânânın lâ'lini yani fenâfillâhı istediğimdendir.

Lâ'l dudak da kırmızı kan rengindedir. Lâ'l dudağı gözden çıkan kan damlasına benzetiyor.

Dem-â-dem deki "dem" de bir ma'nâda kandır.

4) Degül bîhûde ger yağsa felekten başuma daşlar
Binâsın tîşe-i âhumla vîrân etdügümdendür

(Felekten başıma taşlar yağması boş yere değildir. Ahımın kazması ile onun binâsını viran ettiğim içindir.)

Âh, aşk uğrunda olan ıstırabın ifadesidir. Varlığın olan madde izlerini yok etmek içindir. Ve bu ah bir kazmadır ki feleklere yükselip felek binâsını yavaş yavaş yıkar ve oradan âşıkın başına taşlar yağar.

Âh ede ede nazarında felek dahi yok olur, hiçbir değeri kalmaz. Bu suretle madde âlemi tamamen yıkılır.

5) Kaçan rusvâ olurdum kan yudub sabr edebilseydüm
Melâmet çekdügüm bîhûde efgân etdügümdendür

(Kan yutup ıstırap çektiğim halde sabredebilse idim hiç âleme rusvâ olur mu idim. Halkın beni kınaması boş yere efgân ettiğimdendir).

Âşıkın feryat etmesi zarurîdir ve bu feryat boşa değildir. Ancak bu feryadı kınayanlar, onun nasıl bir feryat olduğunu anlayamazlar. Onlar bunu bîhûde zannedip âşıkı kınarlar. Bihûdelik kınayanların telâkkisidir.

6) Hatâ senden degül cismüm okundan bî-nasîb olsa
Habâb-ı eşk-i gül-gûn içre pinhân etdügümdendür

(Cismimin, okundan nasipsiz kalması senin hatandan değildir. Hata, gül renkli "kırmızı" gözyaşının hava kabarcığı içinde gizlediğim için bendedir.)

Gözyaşının üzerindeki hava kabarcığı içinde gizlenecek kadar yok olmuş, her tarafını kanlı gözyaşı çevirmiştir. Bu kadar yok olan bir şey zaten cisim değildir ki ok isabet etsin.

Bî-nasîb kelimesi ok münasebetiyle getirilmiştir.

Habab, hava kabarcığı zaten esassızdır.

7) Fuzûlî ihtilât-ı merdüm-i âhemden ikrâhum
Perî-veşler hayâlin mûnis-i cân etdügümdendür

(Ey Fuzûlî, âlemdeki insanlarla görüşüp, konuşmak istemiyorum. Sebebi peri gibi güzellerin hayâlini can arkadaşı ettiğimdendir.)

Benim sevdiğim maddî güzeller değildir. Peri gibi ismi var cismi yok hayâli güzellerdir. Maddî ve nefsânî güzelliklerle alâkam yoktur diyor.

Bu beytte merdüm "insan", peri "cin", can kelimeleri arasında iham-ı tenasüp san'atı vardır. Görünmemek ciheti ile de: Peri, hayâl, can kelimeleri arasında münasebet vardır.

74. GAZEL

1) Cânı kim cânânı içün sevse cânânın sever
Cânı içün kim ki cânânın sever cânın sever

(Cânânı için cânını seven insan cânânını sever. Cânânını cânı için seven insan ise cânını sever.)

Cân, cânânı tanımak ve sevebilmek için bir vasıtadır. Gaye cânândır.

Cânânı kendisine, cânına zevk ve sa'adet vermesi için seven insan ise cânını sever, o zaman cânân bir vasıta olur.

Cânân, cânı, maddeyi ortadan kaldırmak için sevilir, cân düşünülmez. Cânını seven maddenin devamını ister.

Cânân uğrunda cânı feda etmek esastır.

2) Her kimün âlemde mıkdârıncadur tab'mde meyl
Men leb-i cânânumu Hızr Ab-ı Hayvânın sever

(Herkesin yaratılışındaki, zevkindeki sevmek kabiliyeti, kendi idraki derecesindedir. Meselâ ben cânânımın dudağını, Hızır ise Ab-ı Hayat'ını sever.)

Kendinin istediği cânânın dudağı, maddî hayatın yok olmasıdır. Hızır ise maddî hayatını kıyamete kadar devam ettirmek için Ab-ı Hayat'ı sever.

Ben idrak bakımından Hızır'dan üstünüm demek istiyor. Çünkü istediği fenâfillâhtır ve Hızır bunu idrak edememiştir.

3) Başa dem düştükçe taksîr eylemez eyler meded
Ol sebebden muttasıl çeşmüm ciger kanın sever

(Dem "vakit" hatıra geldiği zaman hiç kusur etmez, imdat eyler. O sebepten gözüm daima ciğer kanını sever.)

Vakit, sülûk'te manevî yüksek bir makam ve haldir.

"*Li mea Allâhi vaktun lâ-yesanî melekün mukarreb ev nebiyyün mürsel-Hadis-i Şerif*" Benim Allah ile bir ânım vardır ki, oraya ne melâike-i mukarrebîn ne de Allah tarafından gönderilmiş bir nebi sığar.

O ân hatıra geldikçe gözüm, maddeyi, kanı akıtmak ve temizlenmek ister. Kan ise ciğerden gelir. Hemen ciğer göze kan gönderir. Ciğer kanı aynı zamanda ıstırap ma'nâsınadır.

Muttasıl sevmesi, daima o hal içinde bulunduğundandır. Vakit yerine "dem" demesi kan istediği içindir.

4) Müşg-i Çîn âvâre olmuşdur vatandan men kimi
Hansı şûhun bilmezem zülf-i perîşânın sever

(Çin miski benim gibi vatanından ayrı düşmüş, âvâre olmuştur. Bilmiyorum hangi güzelin perişan zülfünü sever.)

Misk çok kıymetlidir. Çin ahûlarından elde edilir ve diyâr diyâr götürülüp satılır. Yani vatanından ayrılmış ve âvâre olmuştur. Fuzûlî kendini buna benzetiyor. Misk saçlara sürüldüğü için elbette bir güzelin saçına sürülecektir. Âvareliğinin sebebi o zülfe olan aşkıdır. Fuzûlî'den Elest Bezminden ayrılıp anasır âlemine düşmüştür. Acaba hangi iltifatı çok güzelin zülfüne bağlanacaktır. Ve o aşk ile hakikata erecektir. Tasavvufta şuhî, iltifat çokluğudur.

Misk siyahtır. Zülfe benzer ve neticede zülf içinde mahvolur, yok olur.

Âvare ile perişan arasındaki münasebete dikkat: Müşg çürümüş kandır, göbekte deriden bir torba içindedir. Ahû onu yere düşürür.

5) Şu ki ser-gerdân gezer başında vardur ki hevâ
Gâlibâ bir gül-ruhun serv-i hırâmânın sever

(Segerdan, âvâre gezen adamın başında muhakkak bir sevda vardır. Galiba bir gül yanaklının salınarak yürüyen servi boyunu sever.)

Şu âvâre gezenin başında bir heva vardır. Çünkü serv-i hıramanı seviyor. Servi yüksektir ve üstünde rüzgâr eser. Halk arasında başında kavak yeli eser sözü vardır. Gül yanaklı güzel, mecazî güzeldir. Fakat onda servinin yani vahdetin sırrı vardır. Her güzelde olduğu gibi.

Heva, aşk ma'nâsına gelir. Lâkin mecazî aşktır. Heva ve hevesi ma'nâsınadır.

Sergerdan, başı dönen kelimesindeki "gerdan" dönen ma'nâsınadır. Gül de yuvarlak ve parça parça dağınıktır.

Serv-i gül-fürûş, kesret hâlinde görünen vahdettir.

Ol serv-i gül-fürûş tecelli-i cilveden
Her nahl-i âh bir Secer-i nûrdur bana

"Gül satan servi, güllük taslayan, gül gibi görünen servidir. O gül yanaklı servi hâlinde görünen dilber yüzünden, onun aşkı ile yüreğimden yükselen her ah fidanı bir nûr ağacıdır."

Şecer-i nûr, Tur dağında Mûsâ'ya tecelli eden ağaçtır. Ah da ateşlidir, alev veya kıvılcımlıdır. Bir nûr ağacı manzarasını veriyor. Şecer-i nûr'dan Mûsâ'ya şu hitap geliyor:

"İnneni enallahu lâ ilâhe illâ ene"

Ben Allah'ım, benden başka İlâh yoktur.
Serve gül aşılarlar. Gül serviyi sarar.

6) Akıbet rusvâ olub mey-tek düşer il ağzına
Kim ki bir ser-mest sâkî lâ'l-i handânın sever

(Sermest bir sâkînin açılmış güle benzeyen dudağını seven sonra rüsvâ olup şarap gibi halk ağzına düşer.)

Lâ'l-i handanı yani dudağı seven ağza düşer. Dudak-ağız.

Sarhoş sâkîyi seven, şarap gibi el ağzına düşer. Sâkî, şarap.

Sarhoşluğun sonu "akıbeti" rüsvâlıktır.

El ağzına düşmek, rüsvâlığın şâyî olup herkes tarafından bilinmesidir.

7) N'olacakdur terk-i ışk etme Fuzûlî vehm edüb
Gâyeti derler ola bir bende sultânın sever

(Ey Fuzûlî, korkup aşkı terketme. Nihayet ne olabilir? Bir kul, sultanı sever derler. Başka ne olacaktır.)

Âşık daima kul, sevgili ise sultandır. Ve bu sultan kelimesi mecaz âleminde her türlü kudreti haiz en yüksek makamdır. Sevgiliye şâh, sultan der ve bu münasebetle de zâlim sıfatını verirler.

Bir kulun sultanını sevmesi kadar akla ve âdete uzak bir şey olamaz. Fuzûlî bunu gayet tabiî buluyor. Neticesi ne olursa olsun bu bir aşk mes'elesidir. Sonunda ölüm de olabilir. Çünkü sultan kulunu hatta öldürebilir. Bundan korkmuyor. Korkup aşkı terketme diyor. Fuzûlî, vehm kelimesini korku ma'nâsına kullanır.

Bir bakıma bu gayet tabiîdir. Kul Allah'ı elbette sever.

75. GAZEL

1) Kabrüm daşına kim gam odundan zebânedür
Ta'n ohun urma kim hatarı çok nişânedür

(Gam ateşinin bir alevi olan kabrim taşına, kanıma okunu atma kim tehlikesi çok bir hedeftir.)

Kabir taşı beyazdır ve yerden fışkıran bir aleve benzer. Şâir öldükten

sonra dahi gam ateşi içinde yandığını ve kabir taşının o ateşin alevi olduğunu söylüyor.

Aşk ateşi içinde öldükten sonra da yanan bir âşıka ta'n eden çok felâkete uğrar. Çünkü âşıklar Allah'ın sevgili kullarıdır.

2) Eyler kadeh zemâne gamın def' gâlibâ
Devr-i kadeh muhâlifi devr-i zemânedür

(Kadeh galiba zemane gamını def'eder. Çünkü kadeh devri zemane devrine muhaliftir.)

Kadeh, zemaneden yani madde âleminden gelen gamı def' eder. Çünkü kadeh devri, aşk devri zemanenin yürüyüşüne muhaliftir. Kadeh aşktır, zemane maddedir. Süren maddî hayat demektir.

Kadeh gamı def' eder. Zemane gam üstüne gam yığar. Kadeh devri, zemane devrinin tamamen zıddıdır.

3) Kaldurdı eşk dün meni ol âsitâneden
Kim maksadum menüm dahi ol âsitânedür

(Geceleyin gözyaşı beni o eşikten kaldırdı. Halbuki benim de maksadım o yüksek makamdır.)

Ben sevgilinin eşiğinde yatıyordum. O kadar gözyaşı döktüm ki o gözyaşı bana acıyarak o eşikten kaldırdı. Lâkin bilmiyordu ki benim istediğim şey o eşiktir.

Sevgilinin kapısının eşiği çok yüksek bir makamdır. Çünkü sevgiliye yakınlıktır. Âşık içeriye giremez, kapıda başını eşik üzerine koyup yatar ve ağlar. Fuzûlî o kadar ağlıyor ki, orada âşıkı bu halde gören gözyaşı, onu eşikten kaldıran ve sürükleyen bir sel hâline geliyor. Halbuki âşıkın istediği o âsitâne "yüksek makam"dır.

Âsitân eşiktir. Âsitâne ise en yüksek makamdır. İstanbul'a "Âsitâne" derler. Her tarikatın bir âsitânesi vardır. Orası en yüksek makamdaki pîr veya şeyhin oturduğu tekyedir.

4) Vâ'iz sözüne dutma kulak gafîl olma kim
Gaflet yuhusunun sebebi ol fesânedür

(Şeri'atın yalnız zâhir kısmını anlatan kuru sofunu sözüne kulak verme ve gafil olma. Zirâ gaflet uykusunun sebebi o masaldır.)

Şeri'atın yalnız zâhir kısmını anlatan, onun içine ve hakikatına ere-

meyen insanın sözü, aslı esası olmayan bir masaldan ibarettir. Onu dinleme. O masalı dinlersen gaflet uykusuna dalarsın. Masal uyku getirir.

5) Nezr etmişem firâkuna kim yon nihâyeti
Nakd-i sirişkümi ki tükenmez hızânedür

(Sonu olmayan firakına tükenmez bir hazine olan gözyaşımın parasını nezr etmişim.)

Firakın sonu yoktur. Çünkü visâl, gözyaşı döküldüğü müddetçe mukadder değildir.

6) Can vermeyüm mi gurbete kim bîm-i ta'neden
Yâd-ı vatan fegânuma sensüz behânedür

(Gurbete can vermeyeyim mi, nasıl can vermem; çünkü senin ayrılığından dolayı feryat etsem beni kınarlar. Güyâ vatan yâd edip onun için efgân ediyormuşum gibi yapıp senin yokluğundan feryad ediyorum. Vatan yâdı bahane oluyor. Bunun içinde gurbete canımı veririm.)

Gurbet, hakikî vatandan yani Elest Bezminden ayrılıp unsurlar âlemine düşmektir. Bu gurbete can vermek, maddî canı teslim edip vatanına dönmektir. Yani ruhlar âlemine. Bir de onu canını verecek kadar sevmektir.

Maksadım ruhlar âlemini yâd etmeyi ve onun için feryat etmeyi bahane ederek hakikî sevgili için figân ediyorum. Ruhlar âlemi Hak ile beraber bulunulan âlemdir. Çünkü eğer doğrudan doğruya Hakk'a tâlip olursa bunu anlamayanlar, ona ta'n ederler.

7) Ey dil hazer kıl âteş-i âhunla yanmasun
Cismüm ki derd kuşlarına âşiyânedür

(Ey gönül kork, dert kuşlarına yuva olan cismin ahının ateşi ile yanmasın.)

Dert kuşlarına yuva olan cisim bir çör çöp yığınıdır. Cismim bir çör çöp yığınından başka bir şey değildir. Fakat orada dert kuşları oturduğu için değerlidir.

Şâir bu beytinde maddî varlığının değersizliğini, ancak aşk ıstırabını barındırdığı için korunması lâzım geldiğini söylemek istiyor.

8) Menden Fuzûlî isteme eş'âr-ı medh ü zem
Men âşıkam hemîşe sözüm âşıkânedür

(Ey Fuzûlî benden medih ve zem, övme ve yerme şiirleri isteme. Ben âşıkım, daima sözüm âşıkânedir.)

Bu beyt Nev'î'nin şu beytini hatırlatır:

Bu sâde nazmı ehl-i sanâyi' begenmese
Nev'î ne gam bizüm sözümüz âşıkânedür

76. GAZEL

1) Müjem ser- çeşmeler menzil dutan âşüfte mecnûndur
Anun çün beste-i zencîr-i seyl-i eşk-i gül-gûndur

(Kirpiğim pınar başlarında yerleşen perîşân, âşık bir mecnûn'dur. Onun için kanlı "gül renkli" gözyaşı selinin zincirine bağlanmıştır.)

Kanlı gözyaşı döktüğünü şu şekilde anlatıyor. Kirpiği gözünün kenarındadır. Göz ise kanlı gözyaşı döküyor ve gözyaşı sel hâline geliyor. Selin üzerinde zincir hâlinde halkalar gözükür.

Kirpik yerinden kımıldanmadığı için bu zincire bağlanmış gibidir. Mecnûn olduğu için zincire bağlanır.

Burada mecnûn, meşhûr Leylâ'nın âşıkı olan Mecnûn ile alâkalı değildir. Doğrudan doğruya deli ma'nâsınadır.

Pınar başında oturması, daima çeşme başlarında bulunan periler tarafından çarpılmış olduğu içindir. Peri ile Mecnûn ekseriya beraber kullanılır.

2) Sevâd-ı nokta-i girdâba benzer merdüm-i çeşmüm
Ki dâ'im garka-i girdâb-ı eşk-i çeşm-i pür- hundur

(Gözbebeğim girdabın ortasında siyah nokta gibi görünen dönüş noktasına benzer. Daima kanla dolu gözümün yaşının girdabına batmışımdır.)

Burada kanlı gözyaşı döktüğünü başka bir hayâl binâsı içinde anlatıyor. Unutmamalı ki kanlı gözyaşı vücudu maddeden temizler. İstenen bir şeydir.

3) Hamîde kâmetüm kim dâğ-ı dilden kana gark olmuş
İçinde noktası gûyâ ki kan altındaki nundur

(Yürek yarasından kana batmış olan eğilmiş kametim, sanki kanın sonunda içinde noktası olan "nun" harfidir.)

Eğilmiş kameti nun harfine benzetiyor: ( ) Bu harf ters de yazılır. İçinde de noktası vardır. Bu nokta yürekteki dâğ, yaradır. Eğilmiş kameti yürek yarasından tamamiyle kana batmıştır.

Yine kan ağladığını başka bir hayâl binâsı içinde ifade ediyor.

4) İşit derd-i dilüm efsâne-i Mecnûn'a meyl etme
Kim ol efsâneden hem anlanan mutlak bu mazmundur

(Gönlümün derdini dinle, Mecnûn efsanesine, masalına gönlün akmasın. Zira Mecnûn'un masalının altında benim gönlümün derdi vardır. O masaldan benim derdim anlaşılır.)

Kendini Mecnûn'dan üstün görüyor. Ve aşk derdinin herkeste müşterek bir dert olduğu kanaatındadır.

5) Ferah-bahş-ı dil-i ma'şûk olur şerh-i gam-ı âşık
Sürûd-ı bezm-i Şîrin nâle-i Ferhâd-ı mahzundur

(Âşıkın aşk ıstırabını uzun uzun açıp anlatması, sevgilinin gönlünü ferahlandırır. Şîrîn'in işret meclisinin şarkısı, mahzun Ferhât'ın iniltisidir.)

Ferhât, Şîrîn'nin âşıkıdır.

Aşk ıstırabı ancak ağlayıp inlemekle anlatılır. Ve sevgili, sevildiğinden dolayı bir ferah duyar. Nasıl ki bir bezmde söylenen şarkı insanı ferahlatır.

Nâleden ferah duymak zâhiren tezat gibi görünürse de hakikatta aşktan bahsedildiği için tezat değildir.

6) Kemend-i çîn-i zülfün vehmi gitmez zâr gönlümden
Mana ol rişteyi ejder kılan bilmem ne efsundur

(Zülfünün bir kemende benzeyen kıvrımından daima korkuyorum. Bana o ipi ejder gösteren bilmiyorum ne sihirdir.)

Zülf kesrettir. Ona yakalanan âşık, Hak yolundan ayrılmış, masivaya kapılmıştır. Bunu bildiği için korkuyor. O ipi insanın ma'nâsını zehirleyip öldüren bir yılan gibi görüyor. Halbuki zülf çok güzeldir.

Hazret-i Mûsâ'ya sihirbazlar yere attıkları ipleri ejder gibi göstermişler, Hazret-i Mûsâ'da asasını yere atmış, o da bir ejder olup sihirbazların yılanlarını yutmuştur.

Sihir Hazret-i Mûsâ'nın mucizesidir.

Bu sihir Hakk'ı, Hak yolunu bilmiş olmasıdır. Bilmezlikten geliyor.

7) **Fuzûlî vermedi ta'n ohları göz yaşına teskîn**
Önün bend etmek olmaz hâr u hâşak ile Ceyhun'dur

(Fuzûlî, bana atılan kınama okları gözyaşımı dindirmedi. Çünkü gözyaşım Ceyhun nehri gibi akıyor. Dikenle çör çöple önünü kesmek olmaz.)

O âşıktır, ne kadar ta'n oku atsalar gözyaşlarının önü alınmaz. Âşık, ta'n oklarını diken, çör çöp gibi âdi ve tehlikesiz görüyor.

77. GAZEL

1) **Gubâr-ı secde-i râhun hat-ı levh-i cebînümdür**
Sücûd-ı der-gehün sermâye-i dünyâ vü dînümdür

(Yoluna ettiğim secdelerin alnımda biriken tozları benim alnımın yazısıdır. Senin dergâhına secde etmek benim dünya ve dinimin sermayesidir.)

Sevgilinin yolunun tozundaki ayak izleri ilâhî ayetlerdir. Benim kaderim onları okumaktır ve okuduktan sonra senin dergâhına secde etmek dünyam için, dinim için tek sermayemdir. Elde ettiğim şeydir. Dinim için demesi ahıret için demektir.

Şâir, hakikî sevgiliden bazen böyle sarahatan bahseder. Burada dünya ve din demesi Hakk'a âşık olduğunu anlatır. Yalnız Hakk'a karşı secde edilir. Fuzûlî gibi dinin hakikatını bilen, onu bir aşk hâlinde ruhunda yaşatan bir âlim, alelâde mecazî bir güzelin dergâhına secde etmez.

Alın yazısı tabiri Elest Meclisinde âşık bir ruh olarak yaratıldığını anlatmak içindir.

2) **Eger azm-i reh etsem şevk-i vaslun hâdî-i râhum**
Ve ger ârâm hem dutsam hayâlün hem-nişînümdür

(Yola çıksam sana kavuşmak şevk ve heyecanım bana yol gösterir. Eğer bir yerde dinlensem hayalin benim arkadaşım, benimle beraber oturandır.)

Her zaman onunla beraber olduğunu söylüyor, çünkü insan ancak iki halde bulunur, ya yürür, yahut dinlenir, oturur.

3) **Hevâ-yı ravza-i kûyun bahâr-ı gülşen-i cânum**
Nihâl-i kâmetün servüm izârun yâsemînümdür

(Senin diyârının cennete benzeyen havası canımın gülistanının baharıdır. Boyunun fidanı servim, yanağın ise yaseminimdir.)

Sevgilinin diyarı cennete benzetiliyor. Onun havası canımın gül bahçesinin baharıdır. Çünkü can maddedir. İçinde de kesret olan gül vardır. Gülleri açan bahardır. Can gülşenindeki gülleri de hakikî sevgilinin diyarında esen bahar rüzgârı açıyor. Canımın gülşeninde "madde âleminde" olan en sevgili ve en güzel çiçek yasemin, senin yanağındır. Bahçesini süsleyen servi senin kametindir. (Serv-vahdet)

4) **Yakînümdür ki maksûdum olur hâsıl sana yetsem**
Bihamdillâh mana senden yana reh-ber yakînünıdür

(Sana erişince maksadımın hâsıl olacağını iyi biliyorum. Allah'a şükür olsun bana senden tarafa giden yolu gösteren, işte bu gayet iyi bilmemdir.)

Yakîn bir şeyi iyi bilmek, idrak etmektir. Îkan mastarıdır. Bunun Türkçe yakın ile bir münasebeti yoktur.

Yakîn birkaç derecedir; İlim ile bilmek "ilme'l-yakîn", görüp, bilmek "ayne'l-yakîn", içine girercesine bilmek, hakikatını bilmek "Hakke'l-yakîn"

Maksadım hâsıl olacak. Yakîn şeklinde bilinen şudur:

Mecazî güzel insanı hakikî güzele götürür. Fakat hareket noktası bunun yakîn şeklinde bilinmesidir.

Arapça yakîn ile Türkçe yakın arasında tevriye san'atı yapıyor. Çünkü bir şeye vâsıl olabilmek için ona yaklaşmak lâzımdır.

"Rehber yakınımdır" demek bana yakındır, akrabamdır veya dostumdur demektir.

5) **Taleb-gâr-ı visâlem müjde-i vaslun dirîğ etme**
Kim ol müjde ferah- bahş-ı dil-i endûh-gînümdür

(Visâl istiyorum. Bu visâl müjdesini benden csirgcmc. Benim gamlı gönlüme ferah veren o müjdedir.)

Hakk'a vâsıl olmak istiyorum. Bu müjdeyi bana sen vereceksin.

Bunu esirgeme. Çünkü senin aşkın ile Hak aşkına ereceğim. Sen arada bir vasıtasın. Gamlı gönlüm bu müjde ile ferahlar.

Diriği etmek, esirgemek; bahşetmek, vermek demektir. Tezat san'atı yapıyor.

6) Götürdü zevk-i vaslun hâtırumdan ravza pervâsm
Sözün kevser münevver meclisün huld-i berînümdür

(Sana kavuşmak sevdası kalbimden cennet alâkasını götürdü. Senin sözün cennetteki kevser; parlak, nûrlu meclisin yüksek cennetimdir.)

Hâkikî âşıklar için cennet sevgilinin diyârıdır. Onlar cenneti istemezler. Senin sözün cennetteki kevser, münevver meclisin "Bezm-i Elest" seninle beraber bulunduğum yer ise en yüksek cennetimdir, derken cennetteki madde âleminin nimetlerine değer vermediğini söylemek istiyor.

7) Mana yüz gösteriir her lâhza yüz min şâhid-i devlet
Çü mir'at-ı ruhun manzûr-ı çeşm-i pâk-bînümdür

(Yüzünün aynasını temiz ve kudsî görüşlü gözüm görünce bana yüz binlerce devlet ve ikbâl güzeli yüz gösterir, yönelir.)

Yüzünün aynası demekle senin yüzün bir aynadır ki hakikî sevgiliyi aks ettirir demek istiyor.

Bir de yüzün ayna gibi saftır. Ona bakınca o aynada yüz bin devlet güzeli bana yüz gösteriyor, bana görünüyor.

Güzele bakan göz pâk ve afiftir. Madde ve şehvetle alâkalı değildir. Pâk, kudsî demektir.

8) Serîr-i saltanat zevkinden efzundur mana ol söz
Ki lûtf ilen demişsen bir gulâm-ı kem-terînümdür

(Lütfeyleyip bana, o beni men hakîr kölemdir demişsin. Bu söz bana saltanat tahtına oturmaktan daha fazla zevk verir.)

Saltanat dünya saadetidir. Sevgilinin en hakîr kölesi olmak sultan olmaktan daha zevklidir.

9) Berî oldum Fuzûlî gayrdan ol dil-rübâ ancak
Enîsüm mûnisüm yârum nigârum nâzenînümdür

(Ey Fuzûlî ondan gayri her şeyden elimi eteğimi çektim. Ancak o

gönül alan sevgili, benim gönlümün arkadaşı, alıştığım ve sevdiğim, yârim, güzelim, nazeninimdir.)

O güzel, arkasında Hak gözüken güzeldir.

78. GAZEL

1) Demiş her goncaya âşıklığum râzın sabâ derler
İl ağzın dutmak olmaz korharam ey gül sana derler

(Bahar rüzgârı her goncaya âşıklığımın sırrını açmış diyorlar. El ağzını tutmak olmaz, ey gül korkarım bu sırrı sana da derler.)

Bahar rüzgârının goncaları açması aşk ile olur. Ve açarken de goncalara bu sırrı söylemiş olur. Goncaların ağzı kapalıdır. Sır söylemeye müsaittir ve sırra benzer, içindekileri gizler.

El ağzını tutmak olmaz demekle goncaların muhakkak açılacağını kastediyor. Ve onlar açılınca gül olurlar. Yani sırrı ifşa ederler.

Korkarım kelimesi iki zıt ma'nâya gelir: 1. Sevinecek bir şey; 2. İstenmeyen bir şey. Bu, kelimenin kullanılışına bağlıdır.

Korkarım sana derler: 1. Ne güzel olur sana deseler. Ben bunu beklemiyordum. 2. Aman demesinler. Birinci şekilde âşıklığının sırrını güle söylemelerini istiyor. İkinci şekilde de güle söylenmesini istemiyor. Çünkü gül bunu duyarsa gülecek. Hiç böyle birisi bana âşık olabilir mi diyecek. Çünkü açılan güle gül-i handan "gülen gül" derler.

Âşıklığın nişânı sarı yüz ve kanlı gözyaşıdır. Sarı ve kırmızı güle, gül-i rânâ derler. Gül-i rânâ bu sırrı duymuş demek.

2) Esîr-i derd-i ışk u mest-i câm-ı hüsn çok ammâ
Bizüz meşhur olan leylî sana Mecnûn sana derler

(Aşk derdine esir ve güzellik kadehi ile sarhoş olan çok ama meşhur olan biziz. Sana Leylâ, bana Mecnûn derler.)

Derd kelimesi iki türlü okunur. Derd, Dürd.

Dürd olursa tortu olur. Kadehin dibindedir ve koyudur. Aşk tortusuna esir benim, kadehin şarabını içen de sensin demek istiyor. Dürd, cam kelimesinden anlaşılmaktadır.

3) Senün mihr ü vefâ gösterdügün ağyâra çok gördüm
Galatdur kim seni bî-mihr okurlar bî-vefâ derler

(Senin başkalarına sevgi ve vefâ gösterdiğini çok gördüm. Sana sevgisiz ve vefâsız demeleri yanlıştır.)

Sevgili ağyara karşı sevgi ve vefâ gösterirse bu, âşıklara onları göstermiyor demektir. Aşıklara karşı sevgisiz ve vefâsızdır. Âşıklar ona sevgisiz ve vefâsız derlerse bu yanlış olmaz. Fakat ağyar derse yanlıştır.

4) Sana derler büt-i Çin zülfüne zünnâr söylerler
Zihî îmânı yoklar küfr söylerler hatâ derler

(Sana Çin putu, güzeli, zülfüne zünnar derler. Ne imansız adamlar bunlar küfr söylüyorlar, hatâ diyorlar.)

Çin putu demekle hatâ diyorlar, zülfüne zünnar demekle de küfr söylüyorlar. Halbuki ikisi de doğrudur. Sevgili, güzellerin memleketi olan Çin güzeline benziyor. Zülfü de âşıkları küfre kesrete, siyahlığa götürdüğü için küfr âlâmeti olan zünnara benziyor. Tasavvufta küfr vahdet ile yekrenk olup masivadan alâkasını kesmedir ki tersa ile alâkası vardır. Zünnar da bu vahdet ile yekrenk olmanın âlâmetidir.

Put ve zünnar küfr âlâmetleridir. Zülf siyah ve misk kokulu olduğu için hatâ kelimesini kullanıyor. Hatâ hem Hatay, hem de yanlış ma'nâsınadır. Müşg-i hatâ, Hatay'da çıkan misktir. Aynı zamanda zülf yüzü örttüğü için küfr diyor.

Hatay, Çin'in kuzeyine rastlayan ve Orta Asya'da bulunan bir ülkedir.

5) Mana derlerdi evvel bir melekdür sevdügün hâlâ
Görenler sen fakîre gökden inmiş bir belâ derler

(Evvelce bana sevdiğin bir melektir derlerdi. Şimdi onu görenler sen fakire gökten inmiş bir belâ derler.)

Melek de gökten inmiştir. Görenler demesi bililtizamdır. Çünkü melek görünmez. Belânın ma'nâsı imtihan yani mihnete düşürmektir. Sevgili âşıkları imtihan için yaratılmış güzellerdir. Evvelce bir melekti, melek gibi güzeldi. Sonra onlar uğrunda çekilen aşk derdinin hakikî aşka inkılâp etmesi için âşıkların ıstırabı bir belâdır.

Belâ aynı zamanda Elest Bezminde verilen ikrarın yerine getirilmesi için çekilen ıstıraptır. "Belâ" evet demektir. Elest Bezminde Cenâb-ı Hak "*elestü birabbiküm*" ben sizin Rabbiniz değil miyim diye hitap ettiği

zaman ruhlar "belâ" evet dediler. İşte o ikrarın yerine getirilmesi lâzımdır. Şâir şöyle der:

Belâ dedik ve belâlı cihanda bulunduk

Fuzûlî de:

Zâr gönlüm tende zindân-ı belâ tutsâğıdır

Mısraı ile bu belâyı kastediyor. Belâ zindanı ten, vücut yani madde âlemidir.

Kadı Burhaneddin de aynı şeyi söylüyor:

Cânuma bir belâyidi semâyî
Cemâlün ki hacil kılur her ayı

Can, maddedir. Ay ise göktedir.

6) Marîz-i ışk ukd-i zülfün eyler ârzû zîrâ
Mu'âlicler bu mühlik derde müşkildür devâ derler

(Aşk hastası, zülfünün düğümünü ister. Zîra hekimler bu tehlikeli derde devâ müşkildir derler.)

Aşk hastası tehlikeli bir derde düşmüştür. Bunun devâsı ise müşkildir. Müşkil olan zülfün yani kesretin düğümünü çözmektir. Onu çözen aşk hastası vahdete yani visâle erer.

Burada müşkil kelimesi, sıfat iken isim yerinde kullanılmıştır.

Tabipler devâ bulamayınca manevî tedavi yollarına gidilir. Sihir büyü gibi. Düğüme okuyup üflemek bu sihir cümlesindendir. Kur'an-ı Kerim'deki Felak Suresindeki: "*Ve min şerrinneffasati fil-ukad*" Yâ Muhammed, (ve düğümlere okuyup üfleyen kadınların şerrinden Allah'a sığınırım) de" buyurulur.

7) Fuzûlî âşıka anlar ki derler terk-i ışk eyle
Demezler mi hatâ tağyîr kıl hükm-i kazâ derler

(Fuzûlî âşıka aşkı terket diyenler yanlış söz söylerler, yani Allah'ın kazâsının hükmünü değiştir derler. Bu ise hatâdır.)

Hâfız aynı şeyi söyler:

Der kûy-i nik-nâmî mârâ güzer nedâdend
Ger tû nemi pesendî tağyîr kün kazârâ

"Bize yol vermediler ki iyi nam ve şöhret diyârına gidelim. Eğer sen beğenmiyorsan Allah'ın kazâ hükmünü değiştir."

Aşk, Hakk'ın bazı insanların hayatına çizdiği yolda vardır. Mukadderdir, değişmez.

79. GAZEL

1) Sabâdan gül yüzünde sünbül-i pür-pîç ü tâb oynar
Sanasan per açup gülşende bir müşgîn gurâb oynar

(Bahar rüzgârından, güle benzeyen yüzünde, sümbül gibi kıvrım kıvrım zülfün oynuyor. Sanki gül bahçesinde siyah bir karga kanat çırpıyor.)

Bu, tasvirî bir şiirdir. Yanak üzerine düşen siyah zülfün oynamasını tasvir ediyor.

2) Hayâl-i ârızun cevlân eder bu çeşm-i pür-nemde
Niçük kim mevce gelmiş suda aks-i âfitâb oynar

(Bu ağlayan gözümde yanağının hayâli dolaşıp duruyor. Dalgalanan suda güneşin kıpırdanan aksi gibi.)

Yine tasvirî bir beyt.

3) Ruhun görgeç olur sûz-ı derûn ü dûd-ı dil hâsıl
Bahâr eyyâmı sıçrar berk-i rahşende sehâb oynar

(Yanağını görünce içim yanıyor ve gönülden duman yükseliyor. Bahar zamanları parlak şimşek çakar ve bulutlar gökte dolaşıp durur.)

Yanak bahar zamanlarıdır, güller açar. İç yanışı şimşekteki ateş, gönülden yükselen duman da bulut.

4) Irağ olsun yaman gözden ne hoş sâ'atdür ol sâ'at
Ki uşşâk ile ma'şûk eyleyüb nâz ü itâb oynar

(Sevgilinin âşıklarla nâz ederek, azarlayarak oynadığı saat ne güzel saattır. O saat kötü gözden ırağ olsun, nazar değmesin.)

Kötü gözden ırağ olsun, bir nazar değmesin, bir de kimse görmesin ma'nâsınadır. Sevgilinin âşıkı ile oynaşması elbette mahremdir, kimsenin görmemesi lâzımdır.

5) Riyâzî zâhid-i huşgün semâ'mdan n'olur hâsıl
Hoş ol kim rind-i mey-hâre içüb câm-ı şarâb oynar

(Riyakâr kuru sofunun semâ' etmesinden ne netice çıkar. Asıl güzel, rindin şarap içip oynamasıdır.)

Semâ' iki ma'nâyadır. Biri dinlemek, ikincisi raksetmek, Burada semâ' bir ma'nâya dinlemek, bir ma'nâya da raksetmektir.

Zâhid kurudur, rind ise şarap içip yani içini ıslatıp raksediyor. Rind bir ma'nâya âşıktır. Kuru sofuluğun zıddı rindliktir. Rindde aşk vardır. İçtiği şarap ve raks, aşk ve onun verdiği dinî heyecandır.

6) Bu gamlar kim menüm vardur ba'îrün başına konsa
Çıkar kâfir cehennemden güler ehl-i azâb oynar (*)

(Benim başımdaki gamlar devenin başına konsa kâfir cehennemden çıkar ehl-i azâp sevincinden oynar.)

Kur'an-ı Kerim'de A'raf Suresinin 40. ayetinde kâfirlerin cehennemden çıkmalarının imkânsızlığını ifade için "*Hattâ yelice'l-cemelü fî semmi'l-hıyati*" buyuruluyor. Yani deve iğne deliğinden geçerse kâfirler de cehennemden çıkar. Eğer Fuzûlî'nin başındaki gamlar devenin başına konsa deve o kadar küçülür ki iğne deliğinden geçer. Ve sûretle kâfirlere cehennemden kurtulmak imkânı ortaya çıkar.

7) Kılur göz perdesin hûn-âb-ı hasret çâk her dem kim
Ruhunda lezzet-i dîdâr zevkinden nikâb oynar

(Yüzündeki örtüye âşıklar hayran hayran bakarlar. Bu kendini gösterme zevkinden nikab raksa gelir veyahut bir az kıpırdar. O zaman hasretin kanlı gözyaşı, gözümün perdesini parçalayacak derecede coşar, sel hâline gelir.)

Sevgili, sevilmeyi ve daima kendisine bakılmasını ister. Âşıklar onun nikab altındaki yüzüne hasretle bakınca bu zevkten yüzündeki nikab kıpırdar veya rakseder. Bu oynamadan onun tamamen veya kısmen açılacağını uman âşıkın hasret gözyaşı, göz perdesini yırtacak bir coşkunlukla coşar.

Göz perdesini yırtmak, bir ma'nâda gözü açmak demektir. Perde kalkınca göz görür. Bir ma'nâda da kanlı gözyaşım seni görebilmek için gözün önündeki perdeyi kaldırıyor demek istiyor.

(*) Bu beyit karşılaştırdığımız eski nüshaların hiçbirinde yoktur. Bakû nüshasına İstanbul'daki matbu külliyattan (1928) naklen alınmıştır. A.N.T.

Çünkü o perde hasret ile yani derin bir aşk duygusu ile yırtılır.

Bu beytte Fuzûlî, yüzü örtülü sevgili ile Hakk'ı kastediyor. Beyt tamamen tasavvuf esasları üzerindedir.

İki perde var: Biri sevgilinin yüzünde, ikincisi âşıkın gözünde. İkisi de yırtılmak istiyor. Biri açılmak için kıpırdıyor, ikincisi görmek için yırtılıyor.

Sel, tasavvufta ferahtan âşıkın ruhî heyecanlarının, sülûk hallerinin coşması ve âşıkı tesiri altına alması demektir.

8) Fuzûlî reşkden titrer dil-i pür-hûnu uşşâkun
Benagûşunda yârun her zamân kim lâ'l-i nâb oynar

(Fuzûlî, sevgilinin kulak tozundaki saf lâ'l "küpe" oynadığı zaman âşıkların kan dolu gönlü hasetten titrer.)

Kulak tozundaki saf lâ'l kırmızıdır ve gönül de kan dolu ve kırmızıdır. Lâ'l oynadıkça gönül de titriyor.

80. GAZEL

1) Ah eyledügüm serv-i hırâmanun içündür
Kan ağladuğum gonca-i handânun içündür

(Bu gazel teşbihlere dayanır. Ah eylememe sebep serv-i hıramanındır. Kan ağlamama sebep de gülen goncan yani dudağındır.)

Ah, yanan yürekten çıkan dumandır ki, siyah siyah göklere yükselir ve tıpkı serviye benzer.

Gonca-i handan, açılan güldür. Gonca, küçüklüğü dolayısıyla dudağa benzer. Gülünce açılır.

Kan ağlamak, goncanın gülüşü ile tezattır. Goncanın içi kırmızıdır. Yani dilhûndur, gönlü kan dolu.

Bu beytin tasavvufî izahı şöyledir: Serv vahdet olduğuna göre vahdete erişmek için ah ediyorum, kan ağlıyorum. Yani içimdeki maddeyi döküyorum. Dudağına yani fenâfillâha erişmek için.

2) Ser-geşteligüm kâkül-i müşgînün ucundan
Âşüfteligüm zülf-i perîşânun içündür

(Böyle âvâreliğim, akılsızlığım misk renkli ve kokulu kâkülün yine perişanlığım âşıklığım perişan zülfün içindir.)

Kâkül, sergeştedir. Yani başı dönmüş. Ucu kıvrıktır. Sonra kâkülün vasfı olan misk, rengi itibariyle siyah ve yuvarlaktır, sergeştedir. Misk dünyanın her tarafına götürülür, âvâredir.

Aşüftelik yine sersemlik, perişanlık demektir. Perişan zülf yüzünden şâir aşüftedir.

3) Bîmâr tenüm nergis-i mestün eleminden
Hûnîn cigerüm lâ'l-i dür-efşânun içündür

(Tenim, sarhoş nergisinin, gözünün eleminden hastadır. Ciğerim inci saçan lâ'lin, dudağın yüzünden kanla doludur, mustariptir.)

Göz nergise benzetilir ve sarhoştur. Göz hasta, mahmur, mest olunca daha güzel ve ma'nâlı olur. Nergisin ekseriya sarhoş kelimesi ile beraber gelmesi şu sebeptendir. Nergisin sapı haşişîdir. Haşiş aynı zamanda esrara denir. Sarhoş nergis yüzünden şâir hastadır. Hasta gözde de güzellik vardır.

Lâ'l kırmızıdır, ciğer kanı da kırmızıdır. Lâ'l-i dürefşan, inci saçan lâ'l, güzel söz söyleyen, bir de açılınca inci dişler görünen dudağa denir.

4) Yakdum tenümi vasl günü şem' tek amma
Bil kim bu tedârük şeb-i hicrânun içündür

(Visal günü tenimi mum gibi yaktım. Bil ki bu hazırlık ayrılık gecesi içindir.)

Mumun teni dışıdır, yani mum kısmı. İçi ise fitildir. Fitil ise candır.

Visâl günü güneşlidir, hararetinden vücut eriyebilir. Visâl günü tenim yani maddem eriyor, maddeden sıyrılıyorum. Fakat bu hazırlık, yani mumun dış tarafını hazırlamam ayrılık gecesi içinde fitil yani can yanacağı içindir.

Visâlinle tenim, firakınla da canım yanıyor demek istiyor. Çünkü gece mumun fitili yanar.

5) Kurtarmağa yağmâ-yı gamundan dil ü cânı
Sa'yüm nazar-ı nergis-i fettânun içündür

(Gönlümü ve canımı aşkının yağma etmesinden kurtarmak için çalı-

şıyorum. Çünkü fitneler koparan nergis gözünün bir bakışı gönlümü de, canımı da yağma eder.)

Fitne kopan, kargaşalık olan yerde yağmalar olur. Nergise benzeyen göz de o kadar can alıcıdır ki, o kadar fitneler koparıcıdır ki, bir ânda gönlü ve canı yağma eder, alıp götürür.

Göz, âşıkı maddeye ve masivaya sürükler. Çünkü rengi siyahtır. Maddeyi yaşatır, ma'nâyı öldürür. Fitneyi bililtizam getiriyor, çünkü o bir kargaşalıktır ki, orada can da gönül de gider.

6) Cân ver gönül ol gamzeye kim bunca zamandır
Cân ile seni sakladuğum anun içündür

(Ey gönül o yan bakışa canını ver, zirâ bunca zaman seni canımla sakladığım o gamzeye canını vermen içindir.)

Gönlün de bir canı yani hayatı vardır. Şâir bu canlı gönlü, can ile yani maddî teni devam ettirerek saklamıştır. Madde hayatı devam ettikçe gönül mevcuttur. Çünkü gönül, ma'nâ; can ile, madde ile mücadele için vardır.

Gönlüm gamzeye canını vermesi gayet tabiîdir. Çünkü gamze, gönlü, ma'nâyı öldürür.

Can ile gönlü saklamak, onu bütün varlığı ile saklamak demek olduğu gibi, canı ve seni bunca zaman sakladığım, seni gamzeye feda etmek içindir demektir.

7) Vâ'iz bize dün dûzahı vasf etti Fuzûlî
Ol vasf senün külbe-i ahzânun içündür

(Fuzûlî, vâ'iz bize gece cehennemi tavsif etti. O vasıf, senin hüzünler dolu kulüben içindir.)

Senin hüzünlerle dolu kulüben bir cehennemdir demek istiyor. Külbe-i ahzan, Hazret-i Yusuf'un ayrılığı ile yanıp tutuşan Hazret-i Yakup'un evine verilen isimdir. Hâfız bir gazelinde şöyle der:

Yûsûf-ı güm-geşte bâz âyed be Ken'ân gam mehor
Külbe-i ahzân şeved rûzî gülistân gam mehor

"Kaybolan Yusuf bir gün Ken'an diyârına geri gelir, üzülme, Külbe-i Ahzân bir gün gül bahçesi olur gam yeme."

81. GAZEL

1) Hansı gülşen gülbünü serv-i hırâmânunca var
Hansı gülbün üzre gonca lâ'l-i handânunca var

(Hangi gül bahçesinin gül fidanı senin salınan servi boyuna benzer. Hangi gül fidanı üzerindeki gonca, senin gülen lâ'l dudağın gibidir.)

Bu beytin sonundaki var "dır" ma'nâsınadır. Farsçada "hest" kelimesi hem vardır, hem de yalnız "dır" ma'nâsına gelir. Fuzûlî'nin dilinde bazen böyle Fars dilinin gramer hususiyetleri görülür.

Hakikatta da bir gül fidanı boy güzelliğini ve uzunluğunu haiz olan servi gibi olamaz.

Yine gonca, hakikatta gülen lâ'l dudağa benzemez.

2) Hansı gülzâr içre bir gül açılur hüsnün gibi
Hansı gül bergi leb-i lâl-i dür-efşânunca var

(Hangi gül bahçesinde senin güzelliğinde bir gül açılır. Hangi gül yaprağı inci saçan lâ'l dudağına benzer.)

İzaha hacet yok.

3) Hansı bâğun var bir nahli kadün tek bâr-ver
Hansı nahlün hâsılı sîb-i zenahdânunca var

(Hangi bağım senin boyun gibi meyve veren bir fidanı vardır. Hangi fidanın mahsulü senin elmaya benzeyen çenene benzer.)

Sevgilinin güzellik unsurlarından bazıları meyvelere benzetilir. Halbuki her fidan bir tek meyve verir.

Çene, çukurundan dolayı elmaya benzetilir. Bir çukura çene kuyusu derler. "Çah-ı zenahdan"

4) Hansı hûnî sen kimi cellâda olmuşdur esîr
Hansı cellâdun kılıcı nevk-i müjgânunca var

(Hangi katil senin gibi cellâda esir olmuştur. Hangi cellâdın kılıcı senin kirpiğinin ucuna benzer.)

Hiçbir katil senin gibi cellâda esir olmamıştır. Çünkü onu esir almamış, derhal öldürmüşsündür.

Cellâdın kılıcını kirpik ucuna benzetiyor. Zaten de benzemez.

5) Hansı bezm olmuş münevver bir kadün tek şem'den
Hansı şem'ün şu'lesi ruhsâr-ı tâbânunca var

(Hangi işret meclisi, senin boyuna benzeyen bir mum ile aydınlanmıştır. Hangi mumun alevi parlak yüzüne benzer.)

Mumun mevzun ve beyaz bir boyu vardır. Yüz mumun alevine benzetiliyor.

6) Hansı yerde tapılur nisbet sana bir genc-i hüsn
Hansı gencün ejderi zülf-i perîşânunca var

(Hangi yerde sana benzeyen bir güzellik hazinesi bulunur. Hangi hazinenin ejderi perişan saçın gibidir.)

Her hazinede bir ejderha vardır. Bu onun tılsımıdır. Saç, örülü olduğu zaman ejdere benzer. Perişan olduğu zaman benzemez. Fuzûlî perişan kelimesini bi'l-iltizam yazıyor. Çünkü onun san'at zekâsı böyle oyunları çok defa yapar.

Hazine yerin altındadır.

7) Hansı gülşen bülbülün derler Fuzûlî sen kimi
Hansı bülbül nâlesi feryâd ü efgânunca var

(Ey Fuzûlî, hangi gül bahçesinin bülbülünü sana benzetirler. Hangi bülbülün iniltisi, ağlayışı senin feryat ve figanına benzer.)

Tabiî ki benzemez.

82. GAZEL

1) Hüsnün oldukca füzûn ışk ehli artuk zâr olur
Hüsn her mikdâr olursa ışk ol mikdâr olur

(Güzelliğin arttıkça âşıklar o kadar fazla ağlar ve inlerler. Güzellik ne mertebede olursa aşk da o mertebede olur.)

Dikkat edilirse sevgili birdir, aşk ehli olanlar çoktur.

2) Cennet içün men' eden âşıkları didârdan
Bilmemiş kim cenneti âşıklarun dîdâr olur

(Cennet için âşıkları sevgiliye bakmaktan ve onu görmekten men' eden insan bilmemiş ki, âşıkların cenneti dîdârdır. Yani sevgilinin görünüşüdür.)

Âşıkı dîdârdan men' eden zâhiddir, kuru sofudur. O aşk işini bilmez. Cennette dîdâr-ı İlâhîyi görmek mukadderdir. Zâhid nazarında cennet, dünya zevklerinin azamî şekilde toplandığı yerdir. Halbuki âşıklar için bunlar istenir şeyler değildir. Onlar ancak dîdârı isterler.

3) Işk derdinden olur âşık mizâcı müstakîm
Âşıkun derdine dermân etseler bîmâr olur

(Aşk derdi âşıkın sıhhatidir. Âşıkın derdine derman etseler âşık hasta olur.)

Âşıklar, aşk derdini isterler. Çünkü aşk derdi sevgili uğrunda çekilir. Ve o aşk zevki, kâinat nizamına uymaktır. Âşık nazarında kâinatın mihveri aşktır. Ondan başka bir şey yoktur.

4) Zâhid-i bî-hod ne bilsün zevkini ışk ehlinün
Bir aceb meydür mahabbet kim içen hüşyâr olur

(Kendini kaybetmiş, kendinden habersiz sofu aşk ehlinin zevkini ne bilsin. Kendini bilmiyor ki o. Aşk bir acayip şaraptır. Onu içen sarhoş olmaz, bilakis aklı başına gelir.)

Zâhide bî-hod demesi şöyle tefsir edilir. Kendinden geçmiş, düşünemez. Bir de kendinin ne olduğunu bilmez. Bilse insanın irfan için yani iç bilgiye sahip olması, kâinatı ve ondaki güzellikleri görüp evvelâ onlara sonra da onların menbaı olan mevcud-ı mutlaka âşık olması için, Hakk'ı tanımak için yaratıldığını bilmesi lâzım geldiğini idrak eder. Çünkü kendini bilen Rabb'ini bilir.

5) Işk sevdasına sarf eyler Fuzûlî ömrünü
Bilmezem bu lıâb-ı gafletden kaçan bîdâr olur

(Fuzûlî ömrünü aşk sevdasına sarfeyliyor. Bilmem bu gaflet uykusundan ne zaman uyanır.)

Aşk sevdası, aşk uğrunda aklını kaybetmek demektir. Çünkü sevdanın bir ma'nâsı melankolidir. Bizde "kara sevda" denir. Fuzûlî ömrünü, aşk uğrunda aklını kaybetmeye sarfediyor. Bu lâzımdır, çünkü akıl ile aşk daima taarruz eder. Hab-ı gaflet, gaflet uykusu ise hayattır. "*Ennâsü niyâmun, izâ mâtu intebahu*" İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar.

Aşk sevdasına ömrünü sarfediyor demesi, hayatın uyku olduğunu kabul etmesidir.

Sevda, siyah ma'nâsınadır. Hab, uyku zamanı ise gecedir. Ve gece siyahtır.

83. GAZEL

1) Veh ne kâmet ne kîyâmet bu ne şâh-ı gül-i terdür
Ne belâdur nazar ehline ne hoş medd-i nazardur

(Vay bu ne boy, ne kıyamet, bu ne taze gül fidanıdır. Bakan ve içi gören insanlar için bu ne belâdır ve ne güzel uzaklara dalıp gidiştir.)

Kamet boydur, servidir, vahdettir ve kıyamettir, kâinatın, masivanın mahvoluşudur. Ve ne güzel tek bir fidandır ki üzerinde kesret gülleri açmıştır. Nazar ehli, görmesini bilen, bakıp, geçmeyen, gördüğünü hakikatını anlamak isteyen insanlardır. Böyle insanlar için bu kamet, bu kesretle donanmış fidan ne belâdır. İnsanları aşka, iptilâya düşüren ne güzelliktir. Ve nasıl gözün uzaklara dalması, yani görüneni görmeyip, uzakları görmesidir. Bir de uzun boya bakarken görüşün uzamasıdır.

2) Göz yoludur ki gönül mülküne hûblar girer andan
Dutma ey eşk anı billâh ki aceb râh-güzerdür

(Güzellerin gönül mülküne girmesi için göz bir yoldur. Ey gözyaşı sel olup onu tutma ki o hayrete şayan bir geçiş yoludur.)

Göz güzelleri görür ve onlar bu yoldan gönül mülküne girerler. Yani sevilirler. Gözden gönüle girmesi maddeden ma'nâya geçmeleridir. Gözle görülen maddî güzelliklerdir. Gönül ile de onların ma'nâları anlaşılır. Gözden gönüle girmeleri medd-i nazardır.

3) Sitemün gerçi yamandur anı terk eyleme billâh
Ki tegâfül sitemünden dahi elbette beterdür

(Zulmetmen gerçi kötüdür, fakat Allah aşkına onu terketme, zulmetmekten vazgeçme. Zîra bilmeklikten, tanımazlıktan gelmen, zulmünden elbette daha fenadır.)

Âşıkın en çok korktuğu şey sevgilinin tanımazlıktan, bilmezlikten gelmesidir. Zulmetmesi onunla alâkalanmasıdır.

4) Ne güher bulsa begenmez burakur yazıya deryâ
Gâlibâ kim ana maksûd dişün kimi güherdür

(Derya ne inci bulsa beğenmez onu ovaya atar. Galiba istediği, senin dişine benzeyen incidir.)

Deniz inci madenidir. Muhtelif sebeplerle istiridyelerden ayrılan inciler yuvarlana yuvarlana sahile vururlar. Şâir bir hüsn-i talîl san'atı ile bunun sebebini söylüyor. Gûya sevgilinin dişi gibi bir inci istediğinden deniz bu incileri çıkarıp atıyor.

Yazıya atmak, sokağa bırakmak ma'nâsınadır.

5) Işk aybını bilürsen hüner ey zâhid-i gâfil
Hünerün aybdur ammâ dedügün ayb hünerdür

(Aşkı ayıplamayı bir hüner, bir marifet biliyorsun ey gâfil zâhid. Senin hünerin ayıptır, fakat ayıp dediğin hünerdir.)

Bir şeyden haberi olmayan zâhid aşkı ayıplıyor ve bunu bir hüner, bir marifet biliyor. Fakat hakikatta onun hüner ve marifet bildiği şey ayıptır. Âşıklar ayıplanmaz. Ayıp dediği aşk da bir hünerdir, bir üstünlük ve bir değerdir.

Yine zühd ile aşk çarpışıyor. Zâhid ise gâfildir, aşkın mahiyetini bilmiyor.

6) Ahır olmaz nice kim göz yaşı aharsa hemânâ
Ki demâdem ana imdâd kılan hûn-ı cigerdür

(Gözyaşı ne kadar akarsa aksın nihayet bulmaz. Çünkü her ân ona ciğer kanı yardım etmektedir.)

Gözyaşı kanlı olursa Hak için akıyor demektir. Kanlı gözyaşı ciğer kanıdır. Ciğer kanı ise aşk ıstırabıdır.

"Demâdem" dedi "dem" in bir ma'nâsı da kandır.

7) Serserî basma kadem ışk tarîkine Fuzûlî
İhtiyât eyle ki gâyetde hatar-nâk seferdür

(Fuzûlî aşk yoluna öyle düşüncesizce, ma'nâsız şekilde ayak basma. İhtiyat ile hareket et. Zîra bu tehlikeli bir yolculuktur.)

Aşk yolu tehlikeli bir yoldur. Bu yolda ayak kayarsa insan mahvolur. Buna "*mezâlik-i akdâm*" derler. Bu yolda kâinatın her güzelliği ayrı bir tuzaktır. Bütün bu tuzakları bilip onlara tutulmamak, doğru yolu bulmak yani hakikî aşka ve hakikî sevgiliye yönelmek lâzımdır.

Bu ise tamamen tasavvufî aşktır.

84. GAZEL

1) Lâhza lâhza lebün anub edicek efganlar
Katre katre saçılur didelerümden kanlar

(Lâhza lâhza dudağını anıp feryatlar ettiğim zaman, gözlerimden damla damla kanlar saçılır.)

Lâhza, bir göz açıp kapayacak zaman veya yapılan harekettir. Her göz açıp kapadığım zaman dudağını anar ve gözlerimden damla damla kanlar saçılır demekle, seni her ân anarım demek istiyor.

Göz açıp kapandıkça göz içinde gözyaşı veya kan varsa damlar.

Dudak, bir damla kan gibidir. Küçük ve kırmızıdır.

Dudak fenâfillâh olduğuna göre onu her andıkça içimdeki madde ona varmak iştiyakı ile gözlerimden akıp gidiyor demektir.

2) Katre katre deme kandur ki çıkar çeşmümden
Dembedem gönlüm oduyla eriyen peykanlar

(Gözümden çıkan damla damla kandır deme. Onlar ân-beân gönlümün ateşi ile eriyen temrenlerdir.)

Sevgilinin güzelliği, aşkı âşıkın kalbine her ân bir ok gibi saplanır. Bu okların demir uçları gönül kanı ile bulanır ve gönül ateşinde erirse bir damla kana benzerler.

3) Kaşların yayına meyl eyleyeli cân ü gönül
Dün ü gün men bilürem kim ne çekerler anlar

(Can ve gönül yaya benzeyen kaşlarını seveli beri neler çektiklerini ben bilirim.)

Yay kavstir. Kaşlar dediğine göre iki kaş yani kavseyndir. **Kabe kavseyn** Hakk'a Peygamber'in pek çok yaklaştığının ifadesidir. Umumî olarak Hakk'a yakınlığı anlatır.

Ben madde ve ma'nâmla Hakk'a yakınlığı istediğim ve sevdiğim için neler çekiyorum diyor. Çünkü yakınlık, aşk ıstırabı ile masivadan kurtulmak gayreti ile olur.

Kaş düz değildir. Onun için seveli yerine meyledeli diyor.

Can ve gönül ikidir. Kaş da ikidir.

Kaş mihraba benzer. Onun önünde eğilinir, meyledilir.

Kaş siyahtır, gece de siyahtır. Alın beyazdır, gündüz de beyazdır.

Yay çekilerek atılır. Onun için neler çektiklerini ben bilirim diyor.

4) Açma kâkül gerihin başun içün görme revâ
Ki perîşân olalar bir nice ser-gerdânlar

(Başın için kâkül düğümünü çözme; bir nice âvâre, başı dönmüş âşıkların perişan olmalarını revâ görme.)

Örülmüş saçı açınca saçlar dağılır, perişan olur. Âşıklar perişan olur.

Kâkülün uçları kıvrıktır. Örülünce yuvarlak yuvarlak olur. Aşıkların başı dönmüş "sergerdan" dırlar.

Kesret âlemini çözüp dağıtma. Âşıklar herbirinin güzelliğine hayran olup âvâre ve perişan olurlar.

5) Yel değer zülfüne ya koymayub öz hâli ile
Gezdürürler anı elden ele her dem cânlar

(Saçını rüzgâr mı dağıtıyor, yoksa canlar onu kendi hâline bırakmayıp her ân elden ele mi gezdiriyorlar.)

Zülfün her kıvrımında bir âşıkın canı vardır. Bütün maddî güzellikler, âşıkların canlarını kendilerine bağlar. Maddelerini esir eder. Canlar o saçları iştiyak ve sevgi ile bir elinden öteki eline alır. Elden ele gezdirir gibi olur. Ve saç hareket eder.

6) Eyle uşşâka cefâlar ki vefâlar göresen
Sanma kim zâyi' olur eyledügüm ihsânlar

(Âşıklara cefâlar et ki karşılığında onlardan vefâlar göresin. Sanma ki âşıklara ettiğin ihsanlar zâyi olur, karşılıksız kalır.)

Âşıkın istediği cefâdır. Onu gördükçe sevgiliye vefâ gösterir, aşkına sadık kalır. Sevgilinin cefâsı bir ihsandır, bir iyiliktir, bir lütuftur.

7) Sorma zühhâda Fuzûlî reh ü resmin ışkun
Ne bilürler reviş-i ehl-i hıred nâdanlar

(Fuzûlî, kuru sofulara aşkın yolunu, usulünü sorma. Câhiller, akıllı insanların gidişini "tavır ve hareketini" ne bilir.)

Yine hakikî aşk ile bunu bilmeyen kuru sofu karşılaştırılıyor.

85. GAZEL

1) Ey gül ne aceb silsile-i müşg-i terün var
V'ey serv ne hoş cân alıcı işvelerün var

(Ey gül ne kadar güzel, taze, misk zincirin var. Ve ey servi ne güzel can alıcı işvelerin var.)

Şâir, üzerine gül aşılanmış serve hitap ediyor. Çünkü sevgilinin saçı ve boyu vardır.

Eskiden serve gül aşılarlar ve buna "peyvend" derlerdi. Gül, serviden aldığı gıda ile tufeyli olarak yetişir ve serviyi sarardı. Şeyh Galip bunu serv-i gül-fürûş yani gül satan "güllük taslayan" servi diye zikr eder.

Ol serv-i gül-fürûş tecellî-i cilveden
Her nahl-i âh bir şecer-i nûrdur bana

Gülde yani gül görünüşünde şayanı hayret bir taze misk zinciri var. Bu zülftür. Zülf de kesrettir. Müşk siyahtır. Ve yine kesrettir, zülfü tavsif eder. Bu kâinatta cereyan eden hadiseler ve mahlûklardır. Bu misk tazedir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de "*Küllü yevmin huva fî şe'n*" âyeti vardır. "Her gün o ayrı bir varlıktadır."

Vücud-ı mutlak her ân yeni bir hadise ile görünmektedir. Ve bu hadiseler birbirine sebebiyet zinciri ile bağlıdır. Her olan şey bir evvelkine bağlıdır.

Fuzûlî Leylâ ve Mecnûn'unda şöyle der:

Her varlığa gerçi bir sebeb var
Ayâ sebebi kim etti izhâr

Vahdetin kesret âleminde görünüşü bu manzarayı gösterir.

Ne acep iki ma'nâyadır: Hayret edilecek şey, güzel şey. Birinci ma'nâda gülün siyah, taze misk kokulu saçı olur mu? İkinci ma'nâda hayret edilecek kadar güzel.

Ve ey serv, diye serve yani vahdet görünüşüne hitap ediyor. Ne güzel ve can alıcı işvelerin var diyor. Vahdet insanda canı yani maddeyi alır. Ne hoş: Bir ma'nâda işvelerin güzel olduğunu, bir ma'nâda da can alıcılığın güzel olduğunu anlatır. İşve, güzelliği göstermek için yapılan hareketlerdir.

2) Acıtdı beni acı sözün tünd nigâhun
Ey nahl-i melâhat ne belâ telh berün var

(Acı sözün ve sert bakışın ile bana acı verdin. Ey güzellik fidanı ne belâlı, acı meyven var.)

Sevgili âşıka eza verir, acı söyler, sert bakar, hulâsa zulmeder. Fakat kendisi melâhat, güzellik fidanıdır. Bu acı ve sert şeyler onun meyveleridir.

Melâhat, çeşnili, tatlı güzellik demektir. Milh yani tuzdan gelir. Tuz aslında acı fakat çeşni verici bir maddedir. Dudağa ve söze verilen bir vasıftır. Acı söz bunun içindir.

Bir hadis-i şerifte "*Enâ emlahu men nataka bi'd-dâd*" ben "*dâd*" harfi ile, yani Arap dili ile konuşanların en tatlı sözlüsüyüm.

Dudak tatlıdır. Azerî şivesinde tatlıya tuzlu derler. Sâib-i Tebrizî Türkçe bir şiirinde şöyle der:

Bu tuzlu lebler ile neylesün şarâb sana
Ki öz piyâlesini vermiş âfitâb sana

Tatlı fidanın âşıklara acı meyve vermesi tezat san'atıdır.

Âşıklara bakan gözdür. Göz ise katildir, insanda ma'nâyı öldürür. Binaenaleyh serttir, acımaz.

Belâ kelimesine gelince: Âşıkların bütün bu çektikleri Allah'ın hitabına karşı "belâ" evet demelerinden ileri gelir.

3) Peykânları ile doludur çeşm-i pür-âbum
Ey bahr sağınma senün ancak güherün var

(Su ile yani gözyaşı ile dolu gözüm onun attığı okların temrenleri ile doludur. Ey deniz, sade senin incin var zannetme.)

Kâinattaki güzelliklerin her biri âşıkın gözüne ve gönlüne atılan bir oktur. Aşk ilham eder. Âşıkın gözyaşı ile dolu gözü, bu ufak, parlak temrenlerle doludur. Âşıkın derya gibi gözyaşı döken gözünde bu temrenler birer inciye benzer. Âşk ilham ettiği için inci gibi değerlidir.

Deniz, inci madenidir.

4) Ol seng-dile nâle vü zârun eser etmiş
Ey dil sana bu zevk yeter tâ eserün var

(O taş yürekliye senin ağlaman, inlemen tesir etmiş. Ey gönül bir eserinin bulunmasının zevki sana kâfidir.)

Ağlamak, inlemek maddî bir şey değildir ki taş üzerine tesir etsin. Bu tesir manevîdir.

Taş üzerine eser bırakmak, onu kazarak üzerinde bir şekil vücuda getirmektir. Ve taş üzerine kazılan şey kolay kolay mahvolmaz; bakidir. "*Ke-n-nakşi fi'l-hacer*" Sâbit kalan, zail olmayan şeyler için denir. Bu ma'nâda "ta eserin var" iki şekilde anlaşılır:

1. Dünyada bir eser bırakmanın zevki.

2. Dünyada eser hâlinde kaldıkça yani en küçük şey olarak kaldıkça, yaşadıkça, yok oluncaya kadar.

Bu iki ma'nâ "ta" edatından çıkar.

En küçük ve az şeye eser hâlinde derler.

5) Işk içre gönül deme ki men bî-hodem ancak
Ey gâfil özünden senün ancak haberün var

(Ey gönül, aşk içinde kendinden geçmiş, varlığını kaybetmiş bir tek ben varım deme. Ey gâfil, bir şey bilmeyen sen, ancak kendini bilirsin, başkalarının kendinden geçip geçmediğini ne bilirsin?)

İkinci mısranın ma'nâları şudur:

1. Sen ancak kendini bilirsin, başkaları hakkında bir bilgin yoktur.

2. Kendini bilen, özünden haberi olan bir sen varsın. Sen bundan gafilsin. Asıl kendinden geçen kendini bilir.

3. Sen kendini yakînen bilmiyorsun. Kendinden sadece bir haber almış durumdasın.

4. Kendinden geçmiş bir haldesin, gafilsin. Mademki ne kendini ne de başkalarını bilirsin.

6) Çün bahduğunun gamze ile bağrın ezersen
Her kime ki bahmazsan anunla nazarun var

(Mademki gamzen ile her baktığının bağrını ezersin, öyle ise bakmadığın insanlara şefakatli davranıyorsun, onları hususî bir şekilde himaye ediyorsun.)

Nazar hem bakış, hem de hususî bir âlâka ve şefekat demektir.

Sevgilinin baktığı insanlar, âşıklardır ki onların yan bakışla bağırlarını eziyorsun. Onlara kan ağlatıyorsun. Bağır ezince kan çıkar. Fakat onlar, aslında senin sevdiklerindir. Âşıklarını biliyor, görüyor ve onları türlü mihnetlerle, aşk elemleri ile kıvrandırıyor, bağırlarını ezip içlerindeki maddeyi, masivayı yavaş yavaş yok ederek kendine yaklaştırıyorsun.

Bakmadığın insanlar aşktan habersiz olanlardır. Onlar huzur içindedirler, fakat bedbahttırlar.

Nazar kelimesini türlü ma'nâlarda kullanıyor.

7) Işk ehline ol mâh Fuzûlî nazar etmiş
Sen hem özünü göster eger bir hünerün var

(O ay yüzlü güzel âşıklara bakmış. Ey Fuzûlî eğer senin de bir hünerin varsa kendini göster.)

Hüner gösterilen yerler, hengâme, yani oyun yerleridir ki orada her hangi şekilde oyunlar gösterir. Halk da seyir için toplanırlar. O ay yüzlü güzel de seyre gelmiş. Aynı zamanda onlarla hususî bir âlâka kurmuş. Fuzûlî âşıktır, hüner ise aşktır.

Işk aybını bilürsen hüner ey zâhid-i gâfil
Hünerün aybdur amma dedügün ayb hünerdür

Fuzûlî, aşkın icabını yapacak yani maddî varlığını aşk uğrunda yok edecektir. Yok edince kendini gösteremez ki...

Mah-rû, ay yüzlü güzel, madde âlemindeki tecellilerdir. Sevgili, madde âleminde görününce Fuzûlî de varlığını gösterecektir. Çünkü kendini göstermek, henüz benlikte olduğunu göstermektir.

86. GAZEL

1) Tökdükçe kanumı ohun ol âsitân içer
Bir yerdeem esîr ki toprağı kan içer

(Okun kanımı döktükçe o eşik içer. Bir yerde esirim ki, toprağı kan içer.)

Âsitân, eşik sevgilinin kapısının eşiğidir. Okun kanımı döktükçe, yani madde âleminde tecelli eden güzellikler, bana aşk ilham edip beni

yaraladıkça dökülen kanımı sevgilinin eşiği, onun diyârının toprağı içer; zâyi olmaz. Bir yerde esirim, yani o âsitâna bağlıyım; oradan kurtulamam demektir. Onun toprağının istediği şey de kandır. O toprak su yerine kan içer.

2) Ehl-i zemâne kanına çok teşnedür zemîn
Kanın kimün tökerse felek ol zemân içer

(Zemane insanlarının kanına zemin çok susamıştır. Felek kimin kanını dökerse o zaman içer.)

Zemin, toprak zemane insanlarının kanını muhakkak içecektir ve buna susamıştır. Bütün insanlar fânidir. İnsanların kanını döken de dünyadaki hadiselerdir. Bu hadiselerin topuna birden felek denir. Felek her kimin kanını dökerse o zaman toprak onu içer. Zemin ile zaman arasında cinas vardır.

3) Mey içmeden açılmaz imiş bâb-ı mağfiret
Sevgendler bu bâbda pîr-i mugân içer

(Mey içmeden Allah'ın afv ve mağfiret kapısı açılmaz imiş. Pir-i muğan bu hususta yeminler ediyor.)

Mey şaraptır, aşktır. Aşk olmadan Allah insanları afv etmez, afiv kapısı açılmaz imiş.

Pir-i muğan, mürşid-i kâmildir. Mürşid-i kâmil bunu yeminlerle temin ediyor.

Bab, birinci mısrada kapı, ikinci mısrada mes'ele, husus ma'nâsınadır. Bu babda, bu hususta demektir.

Pir-i muğan, meyhanede şarap dağıtanların en büyüğü demektir. Muğ Zerdüşt dininde râhiptir.

4) Ukbâda kevser istemesün rind-i mey-gede
Dünyâda bes degül mi mey-i ergavân içer

(Meyhane rindi ahıratte kevser şarabı istemesin. Dünyada ergüvan renkli şarap içiyor, bu kâfi değil mi?)

Meyhane rindi âşık olan rinddir. Onun dünyada içtiği aşk şarabıdır. Bu şarap yanında cennetteki kevserin kıymeti yoktur. Hakikî zevk aşktadır. Bu tatlı ıstırap da ancak dünyada içilir. Bu, nefisle mücadele zevkidir. Kırmızı şarap, İlâhî aşk şarabıdır.

5) Gamzen görünmeyüp göze kanlar içer müdâm
Zâhid kimi ki bâdeni ilden nihân içer

(Gamzen göze görünmeyip gizlice, daima kanlar içer. Halktan, gizli şarap içen sofu gibi.)

Gamze; kaş, kirpik ve gözün müşterek bir vaziyetidir. Ayrıca bir varlığı yoktur. Yan ve ma'nâlı bakış demektir. Bu itibarla göze görünmez ve daima âşıkları ma'nâ âleminden men' eder. Onların ma'nâsını öldürür. Zâhid de âşıkların ma'nâlarını öldürmeye, onları aşktan men' etmeye çalışır. Fakat gizlice şarap içer. Gamze, kendine göre iyi iş yapar, yani öldürmek ister. Fakat kanlar döküldükçe âşıklar Hakk'a yaklaşır. Gamzenin yaptığı işin neticesi kanlar döktüğü için nasıl iyi ise, zâhidin yapmak istediği işin neticesi kendisi için iyidir. Çünkü hakikata eriyor. Fakat istemediği şey oluyor.

6) Meydan egerçi tevbe verür il Fuzûlî'ye
Ey serv sen kadeh sunar olsan revân içer

(Halk ne kadar Fuzûlî'ye şaraptan tevbe etmesini söylerse de ey servi, sen kadeh sunarsan derhal içer.)

Halk yani aşkı bilmeyenler Fuzûlî'yi aşktan men' ederler ama ey servi, ey vahdet eğer kadehi sen sunar isen hiç tereddüt etmeden derhâl içer.

Burada "revân" aynı zamanda servin sıfatıdır. Serv-i revân

87. GAZEL

1) Saçun endîşesi tahrîk-i zencîr-i cünûnumdur
Cünûnum def'ine zikr-i leb-i lâ'lün füsûnumdur

(Saçını düşünmek benim delilik zincirimi oynatır. Lâ'l dudağın deliliğimin geçmesine okunan sihirli bir duadır.)

Saç kesrettir. Bu kesreti düşündükçe yani masivaya ait her güzelliği görüp duydukça deliliğim artıyor. Delilerin zinciri kımıldatılırsa deli cinnet-i mütehevvire hâline gelir inancı vardır. Sevgiliye bazen silsilecünbân "zincir kımıldatan" derler. Her güzellik beni çılgın hâline getirir demek istiyor.

Fakat lâ'l dudağın bu deliliğimi def' eden bir sihirli duadır diyerek,

dudağı yani her şeyin Allah'ta fâni olduğunu zikrederek bu deliliğim şifâya kavuşuyor demek istiyor.

Görülüyor ki zülf kesret, lâ'l dudak ise her şeyin Allah'ta fâni olduğunu ifade etmek sûretiyle vahdet olarak düşünülüyor.

Saç zincire benzer ve daima hareket halindedir. Onun için tahrik kelimesini kullanıyor. Burada tahrik, müteharrik yani hareket ettirici ma'nâsınadır.

Leb, lâ'l ile beraber zikr kelimesini getiriyor. Çünkü zikreden dudaktır.

2) Diyâr-ı derd ser-gerdânıyam her kim meni ister
Delil-i râh katre katre eşk-i lâle-gûnumdur

(Ben aşk yüzünden dert diyarında sergerdan, âvâre dolaşan bir insanım. Beni bulmak isteyene yol gösteren lâle renginde katre katre gözyaşımdır.)

Kanlı gözyaşı döke döke dolaştığını söylemek istiyor. Ve bunu bir hayal kompozisyonu içinde ifade ediyor. Döktüğü gözyaşları sahrada gelincikler gibi kırmızı kırmızı izler bırakıyor. Bu izleri takip eden insan beni bulur diyor. Sahralarda gelincikler yetişir ve pek çok olur. Damla damla şeklinde gözükür.

3) Felekde berk-i âhumdan serâser yandı kevkebler
Kalan odlara yanmış kevkeb-i baht-ı zebûnumdur

(Ahımın şimşeğinden felekteki yıldızlar baştan başa yandı. Yanmamış olarak kalan, ateşlere yanmış olan güçsüz bahtımın yıldızıdır.)

Ah şimşeğinden felekteki yıldızlar yanıyor yani ah göklere kadar yükseliyor ve ateşi ile yıldızları yakıyor. Yalnız ateşlere yanan güçsüz, mağlup bahtının yıldızı yanmıyor, çünkü o zaten ateşlere yanmıştır. İkinci defa yanmaz. Odlara yanmış demek kapkara olmuş demektir. Kara bahtım demek istiyor.

Şimşek çakınca yıldızlar kaybolur, yok olur.

4) Gelen nâveklerün bir bir yakup koymaz bulanı zevkin
Meni hırmân oduna yanduran sûz-ı derûnumdur

(İçimin ateşi gelen oklarını bir bir yakıp onların zevkini tatmama meydan vermiyor. Beni mahrumiyet ateşine yakan bu içimin yanışıdır.)

Oklar geldikçe içindeki yanan ateşe düşüp yanıyor ve tesirsiz hale geliyor. Onun saplanışının zevkini duyamıyor. Bu, âşık için bir mahrumiyettir. Onu bu mahrumiyet ateşine yakan da içinin yanışıdır.

Bu iç yanışının madenî temrenleri yakıp eritecek derecede kuvvetli olduğunu anlatmak istiyor.

5) Ser-i kûyunda gönlüm berk-i ahın sanma bihûde
Karangu gece azm-i kûyun etsem reh-nümûnumdur

(Senin mahallende çakan ahımın şimşeklerini bîhûde sanma. Karanlık gecede sana doğru yola çıktığım zaman o bana yolumu gösterir.)

Âşıkı sevgiliye ulaştıran ancak ateşli ah ve ıstıraptır.

6) Lebi şîrînlerün şevkiyle Ferhâd'ı menem asrun
Yanumda cem' olan seng-i melâmet Bîsütûn'umdur

(Tatlı dudakların hararetli aşkı ile asrın Ferhât'ı benim. Bana atılan melâmet taşları dağ gibi yükselmiş ve benim Bîsütun'um olmuştur.)

Şîrîn hem Ferhât'ın sevgilisinin ismi, hem de tatlı ma'nâsınadır. Dudağa nisbetle tatlı, Ferhât'a nisbetle de sevgilisinin adıdır. Ferhât'ın aşk ile deldiği dağın adı Bîsütun'dur.

Bu Bîsütun dağı şâire, bu aşk yüzünden atılan melâmet taşlarından vücuda gelmiştir. O kadar çoktur.

Nerede şevk kelimesi geçerse orada ateş vardır. Dudak da kırmızıdır.

Kendini meşhur âşık Ferhât ile mukayese ediyor. Kendisi üstündür çünkü Ferhât'ın deldiği dağ tabiî bir dağdır. Kendisinin dağı ise melâmet taşlarındandır.

Ferhât ve Şîrîn hikâyesinde tasavvufî bir ma'nâ yoktur.

7) Fuzûlî hâlî olmak câm-ı ayşum sâf sahbâdan
Nişân-ı baht-ı nâ-fermân ü ikbâl-i nigûnumdur

(Fuzûlî, hayatımın kadehinde saf kırmızı şarap olmaması, ferman dinlemeyen bahtımın ve ters dönen ikbâl ve sa'adetimin bir alâmetidir.

Yukarıda tatlı dudakların yani maddî güzellerin aşkı ile yandığını söyledikten sonra hayatının kadehinin saf kırmızı şaraptan yani saf ilâhî aşktan boş olduğunu söylüyor. Ve bunu ters dönen ikbâline yani idbârına alâmet sayıyor. Bu, dünya güzellerine dalıp Hak aşkını unuttuğunu itiraftır. İkbâl ileriye doğru gitmek, idbâr ise onun zıddı geri geri gitmektir.

88. GAZEL

1) **Mukavves kaşlarun kim vesme birle reng dutmuşlar**
Kılıclardur ki kanlar tökmek ile jenk dutmuşlar

(Rastık ile boyanan ince kaşların, kan dökmek yüzünden pas tutan kılıçlardır.)

Rastık eskiden kaşları boyamak için kullanılan bir boyadır. Rengi yeşile çalar. Kaşlar kavisli olduğu için eğri kılıçlara benzer. Kan bulaşan kılıçlar temizlenmezlerse paslanırlar. Kaşları tasvir ediyor.

2) **Kılup tağyîr-i sûret vesmeden yağma kılurlar dil**
Harâmî kaşlarun resm ü reh-i nîreng dutmuşlar

(Rastık ile şekillerini değiştirip gönülleri yağma ederler. Bu harâmî, eşkiya kaşların hile yolunu tutmuşlar.)

Kaşların gönülleri yağma etmesini şu manzara içinde bize gösteriyor.

Eşkiya her nasıl olursa olsun kendilerini gizlemek için şekil ve kıyafetlerini değiştirip öyle hırsızlığa, yağmacılığa giderler. Demek bu âdet çok eskiden varmış.

Kaşlar da rastık ile şekillerini değiştirip gönülleri yağma ediyorlar. Bu suretle hile yolunu tutmuş oluyorlar.

Nireng, hile ma'nâsına geldiği gibi renksiz ma'nâsına da gelebilir. Nî-reng.

Bu suretle haramîler renksiz yani bir şekil verilmez, tanınmaz oluyorlar.

3) **Gönül mir'âtmı eyler mükedder akl teklîfi**
Hoş ol bî-bâkler kim terk-i nâm ü neng dutmuşlar

(Aklın teklif ettiği şeyler gönül aynasını bulandırır. Ne güzeldir o pervasız, korkusuz insanlar ki nam ve şöhret yolunu terketmişlerdir. Yani ne iyi işleri için şöhret isterler, ne de ayıplanan işlerinden dolayı utanırlar.)

Akıl daima aşk ile karşı karşıyadır. Aklın insana emrettiği şeyler, bir divanelik olan aşkın emirlerine aykırıdır. Aşkın emirleri, aklın ilerisinde bir âlemin emirleridir. Akıl oraya erişemez. Binaenaleyh o aşk hayatının

icaplarını men' eder. Bütün bu akıl hayatının bağlarını kırıp aşk seline kapılan ve bu uğurda ne dünya şöhreti, ne de dünya kınanması tanımayan insanlar ne bahtiyardır. Şâir, kâşki ben de böyle olsaydım deme istiyor.

4) Fenâ-yi ömrden gûyâ degüller gonca tek vâkıf
Olar kim özlerin dünyâ içün dil-teng dutmuşlar

(Dünya için gönüllerini meyus ve mükedder kılanlar sanki gonca gibi ömrün fâni olduğunu bilmezler.)

Akıl dünya için nizam koyar. Bu nizam içinde insanı ye'se ve kedere düşüren hadiseler olur. Bu hadiselerden gönlü daralan insanlar sanki gonca gibi dünyanın fâni olduğunu bilmezler.

Gonca açılmamış olduğu için gönlü dardır. Ve hemen açılacak, gül olacak, neticede solup dökülecektir. Fakat gonca bunu bilmez. Bu dünya için üzülen insanlar, idraksiz bir nebat olan gonca kadar dar görüşlüdürler.

Hayat yalnız dünya hayatı değildir. Ebedî hayat vardır.

5) Meni kim seng-sâr-ı mihnetem bâzâr-ı ışk içre
Belâ dâğın çeken Ferhâd ile hem- seng dutmuşlar

(Aşk pazarı içinde bir mihnet taşlığı olan beni, belâ dağını çeken Ferhat ile tartıp aynı ağırlıkta, aynı ayarda bulmuşlar.)

Burada bâzâr, alış veriş edilen yerdir ki hududu yoktur. Bir de bâzârda mallar tartılır. Burada da Fuzûlî ile Ferhât tartılıyor ve aynı ağırlıkta telâkki ediliyor.

Halbuki Fuzûlî, baştan başa mihnet taşlığıdır. Bu mihnet taşlığı manevî olduğu için sonsuzdur.

Ferhât, sadece bir Bîsütun dağı kadar belâ çekiyor, onunkisi mahduttur. Binaenaleyh Fuzûlî, Ferhât'tan üstündür. Fuzûlî ilâhî aşk derdini çekiyor, Ferhat ise maddî aşka mübtelâdır. Şîrîn'i yani tatlıyı arar. İlâhî aşka düşenler belâ ve ıstırap çekerler ve onu severler.

Seng, taş ma'nâsına geldiği gibi ağırlık ma'nâsına da gelir. Hem-seng, aynı miktarda taş taşıyan ma'nâsınadır.

6) Lebün devrinde zâhidler dutub meyhâneler küncün
Kılub tesbîh târın terk zülf-i çeng dutmuşlar

(Dudağının devrine, idrakine girdikleri zaman evvelce zühd ve takva yolunda yürüyen insanlar meyhaneler köşesine çekilmişler ve tesbih ipini terkedip, çeng tellerini tutmuşlar. Yani çeng ahengine kapılmışlar.)

Leb, fenâfillâhtır. İlâhî aşktır. Bunu idrak eden zâhidler aşk âlemine, meyhane köşesine çekilirler. Ve evvelce ellerinden düşürmedikleri tesbih ipini terkederler. Çengin tellerine yani semaa, musikiye koşarlar. Çünkü sema yani musiki ve raks mütenevvi sesli ve hareketlidir. Onu ilâhî bir aşk ile dinler, ruhları yükselir. Fuzûlî bir kıt'asında şöyle der:

Sadâ-yı ney harâm olsun dedün ey sofi-i sâlûs
Yere atdun hilâf-ı şer' ile nâmûsun İslâm'un
Bu endâm ile vecdiyyâtdan dem urmak istersen
İlâhî ney kimi sûrâh sûrâh olsun endâmun

"Ey riyakâr sofu, ney sesi haramdır, dedin. Bu suretle İslâm'ın namusunu yere vurdun. Bu boy bos ile vecd, istiğrak yani heyecan içinde kendinden geçmek hallerinden bahse girişiyorsun. İlâhi boyun bosun ney gibi delik delik olsun."

Fuzûlî, sema ve musikinin insanı ilâhî vecd ve istiğraka düşürdüğü için İslâmî bir değeri olduğunu söylüyor.

Çeng, kanuna benzediği ve telleri olduğu için zâhidler tesbih ipine bedel çengin zülfünü tutarlar diyor.

Leb kırmızı renkte ve yuvarlaktır, nokta gibidir. Bunun için zâhidler, onun devrinde meyhane köşesine giderler diyor. Dudağın yuvarlaklığını devrinde kelimesi ile anlatıyor.

Dudak kırmızıdır, şaraba benzer. Onun için meyhane köşesine çekilirler.

7) Seher bülbüller efgânı degül bîhûde gülşende
Fuzûlî nâle-i dil-sûzuna âheng dutmuşlar

(Seher vakti bülbüllerin feryat ve figânı boş yere değildir. Fuzûlî'nin gönül yakan ağlayıp, ah etmesini bestelemişlerdir.)

Seher vakti bülbüller öter. Şâir de gönül yakan ah eder, inler.

Seher vakti güneşin doğduğu tarafta görünen kızıllık, bir gönül yanışı sonunda çekilen ahtır. Güneş doğmadan evvelki zaman seher vaktidir.

89. GAZEL

1) Sâkıyâ câmı dut ol âşıka kim kayguludur.
Kaygu çekmek ne içün câmı ile âlem doludur

(Ey sâkî kaygulu, kederli olan âşıka bir kadeh tut. Kaygı çekmenin ne ma'nâsı var, âlem kadeh ile doludur. Onu çeksin.)

Âşık, haddizatında kederli olmaz. Şeyh Galip meşhur müseddesinde:

Âşıkda keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz pîr-i muğânındır

diyor. Âşık, daima bir zevk olan aşk ıstırabı içindedir. Onda dünyaya ait bir endişe olamaz. Âlemde her şey, âşıka aşk ilham eden bir kadehtir. Onun âlemini değiştirir.

2) Telh güftârsız olmaz leb-i yâr ey âşık
Çok heves eyleme ol şerbete kim ağuludur

(Ey âşık, yârin dudağı daima acı söz söyler. O zehirli şerbete çok heves etme.)

Burada yâr mecazî sevgilidir, acı söz söyler. Âşıkı bundan men' ediyor, çünkü o, ilaç şeklinde fakat zehirlidir.

Şerbet asıl ma'nâsında ilaçtır. İlaç Türkçede "em" veya "emsem"dir. Dudak ile ekseriya bu "em" kelimesi kullanılır. "Emsem" kelimesini ikiye ayırırsak "em-sem" olur. "Sem" ise zehir ma'nâsınadır.

3) Koyalum başı hum-ı bâde ayağına gelün
Dutmamak olmaz anun hörmetini bir uludur

(Gelin şarap küpünün ayağına başımızı koyalım. Ona hürmet etmemek olmaz, zîra o ulu bir insandır.)

Ayak iki ma'nâyadır: Ayak ve kadeh. Birinci ma'nâda küpün ayağına baş koyalım, ona hürmet edelim demek olduğu gibi, küpün dibinde yatalım, daima içelim ma'nâsına da gelir. İkinci ma'nâda, küpün kadehini hayatımızı feda edelim demektir ki, aşkı içelim ve maddî hayatımızı bu uğurda feda edelim ma'nâsınadır.

Hürmet kelimesi de iki ma'nâyadır: Biri haram olmak, diğeri saygı göstermek. Burada şarap dinen haram olduğu için, onu haram saymamak, bir de hürmet etmemek olmaz diyor.

4) Munca kim kûh-sıfat başuma daşlar urulur
Dîde-i bahtum uyanmaz ne ağır uykuludur

(Başıma dağlar gibi taşlar vurulduğu halde bahtımın gözü uyanmaz, ne ağır uykuludur.)

Dağ gibi taşlar, melâmet taşlarıdır. Aşk yolunda bu kadar melâmet taşları yediğim halde o sülûk yolunda hâlâ bir ilerleme bana nasip olmadı, diyor. Uyuyan baht bahtsızlık demektir.

Dağ gibi vasfı, taşlara aittir ki, büyük taşlar demektir.

Urulur kelimesi de iki ma'nâyadır: Biri vurmak yani darbetmek, ikincisi bir şeyi diğer bir şey üzerine koymak. Sıva vurmak, boya vurmak gibi.

Bir de dağ, taşlarla meydana gelir, ma'nâlarınadır.

5) Dil-i pür-hûnuma yağdurma belâ peykânm
Hazer et şîşeye nâgeh zarar eyler doludur

(Kanla dolu gönlüme belâ oklarını yağdırma. Çekin, kork, ansızın şişeye bir zarar getirir. Zîra şişe doludur. Boş olsa kıymeti yok kırılsın.)

Gönül bir şişedir, çabuk kırılır. İçi de kanla doludur. Eğer kırılırsa dünya kana bulanır. Şeyh Galip aynı şeyi söyler:

Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâra düşdü
Dayanır mı şîşedir bu reh-i seng-sâra düşdü

Zevrak-ı derûn, içimin kayığı demektir ki, gönüldür bu. Gönül kan deryasında yüzdüğü için kayığa teşbih ediliyor.

Ok yağdırmaya "tîr-bârân" derler. Yaylım ateş eder gibi ok yağdırmak demektir.

6) Gönlümün zahmma peykânum etdüm merhem
Genc-i gamdur nola ger beyle demür kapuludur

(Gönlümün yarasına oklarının temrenini merhem ettim. Gönlüm gam hazinesidir, böyle demir kapılı olmasına şaşma.)

Ok temreni demirdendir, ufaktır ve beyaz renklidir. Merheme benzer. Temreni merhem yerine kullanıyor. Gönlü bir gam hazinesidir. Gönüldeki yara onun kapısıdır. Yaraya merhem demirden olunca gönül, demir kapılı yani muhkem surette kapanmış bir hazine oluyor.

7) **Nergisün fikri Fuzûlî göz ü gönlünde gezer**
Dutar âhû vatan ol yerde ki otlu suludur

(Nergise benzeyen gözünün düşüncesi Fuzûlî'nin gözünde ve gönlünde gezer. Âhû, otlu ve sulu yerde vatan tutar.)

Nergis ve âhû göze benzetiliyor. Âhû gözlü. Bu göz Fuzûlînin her ân gözünde ve gönlündedir. Âhû göz, ateşli gönülde ve yaşlı gözde geziyor.

Otlu iki ma'nâyadır: Ot ve ateş. Otlu sulu, otu, suyu olan yer demektir. Bir de ateşli ve sulu. Ateş ile su birbirine zıttır. Burada da otun ikinci ma'nâsı ile iham-ı tezat yapıyor.

90. GAZEL

1) **Aşiyân-ı murg-ı dil zülf-i perîşânundadur**
Kanda olsam ey perî gönlüm senün yanundadur

(Gönül kuşunun yuvası, senin perişan saçlarındadır. Ey peri, nerde olsam gönlüm senin yanındadır.)

Saçın her telinde bir âşıkın gönlü ve canı vardır. Burada başka türlü kullanılıyor. Kuş yuvası çör çöptendir, dağınık saça benzer. Perişan saç içine gönül kuşu yuva kurmuştur. İkinci mısrada gûyâ aşkı uğrunda büyük bir iş yapmış gibi nerde olsam gönlüm senin yanındadır, diyor. Halbuki sevgilinin saçında yuva kurunca daima gönlü sevgili ile beraberdir.

Saçı üstünde kuşların yuva yaptığı tek insan meşhur âşık Mecnûn'dur. Mecnûn ile peri daima beraber gelir. Peri ile perişan arasındaki benzerlik mühimdir.

Peri gözükmez ve her insanın yanında bulunabilir. Burada aksi oluyor, şâir sevgilinin yanında bulunuyor.

Kanda kelimesi iki ma'nâyadır: 1. Nerede, 1. Kanda "kan içinde". İki elim kanda da olsa fülân işe koşarım denir. Yani en sıkışık bir zamanda da olsa yine o işe koşarım demektir.

2) **Işk derdiyle hoşem el çek ilâcumdan tabîb**
Kılma dermân kim helâküm zehri dermânumdadur

(Aşk derdinden memnunum, ey tabîb beni tedâvîden vazgeç. Derman kılma, zîra beni öldürecek zehir senin dermanındadır.)

Yukarıda birkaç kere izah edilmiştir. Ancak, tabiî burada da hekim maddî beden hastalıklarını tedâvî edendir. Aşk hastalığı ise manevîdir. Aşkı tedâvî edince âşık manen ölür.

3) Çekme dâmen nâz edüp üftâdelerden vehm kıl
Göklere açılmasun eller ki dâmânundadur

(Nâz edip düşkünlerinden eteğini çekme. Eteğinde olan ellerin göklere açılmasından kork.)

Üftâde düşmüşler demektir. Bu düşmüşler, sevgilinin eteğine yapışmışlardır. Sevgili eteğini çekince onu tutan eller dua eder şekilde göğe doğru açılır.

Ellerin bu vaziyetini ele alan şâir, burada bir hüsn-i talîl san'atı yaparak beddûa için göklere açılan eller şeklinde anlatıyor.

Etekte olan el yerdedir. Göklere açılıyor. Yer, gök tezadı vardır. Sevgilinin bir etek çekmesi ile ona bağlanan gönüllerin tamamen aksi bir temenni ile ona beddua etmesi de ayrı bir zekâ oyunudur.

Ellerin göklere açılması iki ma'nâyadır: 1. Beddua etmek, 2. Sevgilinin onlara merhamet etmesini Allah'tan dilemek. İkinci ma'nâda, Allah dualarını kabul ederse sevgili nazdan vazgeçecektir. Yani bir nevi zorla seni âşıklara nazdan vazgeçiririz, demek istiyor.

4) Gözlerüm yaşın görüp şûr etme nefret kim bu dem
Ol nemekdendür ki lâ'l-i şekker-efşânundadur

(Gözlerimin yaşını tuzlu ve acı görüp nefret etme. Bu da senin şeker saçan dudağındaki tuzdandır.)

Gözyaşı tuzludur. Fakat buradaki tuz, sevgilinin dudağındaki tuzdandır. Tuzun, karıştığı şeye çeşni ve tatlılık verdiği evvelce geçmişti.

Melâhat da çeşnili güzelliktir.

Nasıl tuz, senin dudağına şeker saçtığını sandıracak derecede güzellik veriyorsa, bu gözyaşı da tatlı dudak uğrunda aktığı için nefret edilecek değil sevilecek bir tatlılık verir. Benim için çok tatlıdır demek istiyor.

5) Mest-i hâb-ı nâz iken cem' et dil-i sad- pâremi
Kim anun her pâresi bir nevk-i müjgânundadur

(Naz uykusundan sarhoş iken yüz parça olan gönlümü bir araya topla. Zîra onun her parçası bir kirpiğinin ucundadır.)

Uyuyunca gözler kapanır ve kirpikler toplanır. Bu vaziyette gönüller de toplanır, huzura kavuşur. Gönlün topluluğu, cem'iyyeti huzur ma'nâsınadır.

Bir gün gelecek sen de perîşân olacaksın
Ey gonca bu cem'iyyeti her dem mi sanırsın

Ziya Paşa'nın bu beyti cem'iyyeti güzelce anlatıyor. Goncada yapraklar toplu bir haldedir. Açılacak, dağılacak ve perişan olacaktır. Bu perişan olmak pek yakındır. Bugünkü huzur, daimî bir huzur değildir. Cem'iyyetin zıddı perişanlıktır.

Göz fitnedir. Açılınca yani uykudan uyanınca fitne kopar. "*Fitne uyur, uyandırana lâ'net olsun*" diye bir söz vardır.

6) Bes ki hicrânundadur hâsiyyet-i kat'-ı hayât
Ol hayât ehline hayrânem ki hicrânundadur

(Hayatı kesmek yani ona son vermek senin ayrılığının bir hassasıdır. Senden ayrı yaşayabilen insanlara hayranım.)

Ma'nâ sarihtir. Bu ister mecazî, ister hakikî ma'nâda alınabilir.

7) Ey Fuzûlî şem'-veş mutlak açılmaz yanmadan
Tâblar kim sünbülünden rişte-i cânundadur

(Ey Fuzûlî, onun sümbüle benzeyen saçının senin can ipliğinde vücuda getirdiği kıvrımlar, ıstıraplar mumda olduğu gibi muhakkak yanmadan açılmaz, sükûn bulmaz.)

Can riştesi yani ipi mum fitilidir. Mum yandıkça fitildeki kıvrımlar açılır. Sevgilinin saçı da sümbül gibi kıvrım kıvrımdır. Bu kıvrım kıvrım zülfün aşkı, âşıkın canında kıvrımlar yani ıstıraplar vücuda getiriyor. Bu ıstırapların sükûn bulması, kıvrımların açılması için muhakkak mum gibi yanmak lâzımdır.

Âşık, kesret karşısında yana yana vahdete erişir.

91. GAZEL

1) Meni zikr etmez il efsâne-i Mecnûna mâ'ildür
Ne benzer ol mana derdi anun takrîre kâbildür

(Halk benden bahsetmez. Mecnûn'un masalına meyleder. O, bana benzemez. Onun derdi derman bulabilir; anlatılması mümkündür.)

Leylâ ve Mecnûn efsanesinde nihayet Mecnûn çölde Leylâ'ya kavuşuyor.

Yani Leylâ adlı bir sevgilisi vardı ve ona kavuşmuştu. Halbuki Fuzûlî'nin derdi, dermanı olmayan bir aşktır. Mecazî sevgiliden geçip hakikî sevgiliye doğru yürümenin dert ve ıstırabı içindedir.

O sevgili ki ona kavuşmak ayrı bir âlemdir.

Kendinin aşk yolunda Mecnûn'dan üstün olduğunu söylüyor.

2) Beyâban-gerd Mecnûn'dan gam ü derdüm su'âl etmen
Ne bilsün garka hâlin ol ki menzil-gâhı sâhildür

Çöllerde dolaşan Mecnûn'dan benim gam ve derdimi sorma. Sahilde oturan, denize batmış olanın hâlini ne bilsin?)

Mecnûn sahrada dolaşır. Binaenaleyh karadadır. Onun için denize batmış olanların hâlini bilmez.

Deniz burada vahdet denizidir. Deniz vahdete, dalgalar da kesrete benzetilir. Denize batanın hâli, karadakinden tamamen ayrıdır.

Yine Mecnûn'a üstünlük iddia ediyor.

Bu beyt Hâfız'ın bir gazelindeki şu beyti hatırlatıyor:

Şeb-i târik ü bîm-i mevc ü girdâbî çünin hâil
Gücâ dânend hâl-i mâ sebükbârân-ı sâhilhâ

(Karanlık gece, dalga korkusu, böyle korkunç bir girdap. Sahilde rahat rahat oturanlar bizim hâlimizi nasıl anlarlar?)

"Burada şunu unutmayalım ki bir şiirin benzerine rastlandığı zaman buna kolay kolay intihal denemez. Çünkü insanlar aynı duygu ve tefekkür âletlerine sahiptir. Hele sanatkârlar birbirlerine daha yakındırlar. Aynı şeyi düşünür veya duyabilirler. Buna tevarüd demek daha ihtiyatlı bir hükme varmaktır."

3) Menüm tek ola bilmez şöhre-i şehr-i belâ Mecnûn
Kabûl eyler mi bu rusvâlığı her kim ki âkildür

(Mecnûn, benim gibi belâ şehrinde meşhûr olamaz. Hiç aklı başında olan bir insan böyle rezil, rusvâ olmayı kabûl edermi?)

Mecnûn, esasen şöhre-i şehr-i belâ idi. Fakat Fuzûlî, Mecnûn'u yani çılgınlığı kendine nazaran akıllı farzediyor. Artık Fuzûlî'nin aşk yüzünden nasıl âleme rusvâ olduğunu düşününüz.

Mecnûn'a akil demesi tezattır.

4) Ne müşkil hâli olsa âşıkun ma'şûk eder çâre
Ger ol bî-derd bilmezse bu hâli hâl müşkildür

(Âşıkın ne müşkil hâli olsa sevgili ona çare bulur. Fakat o dertsiz, âlâkasız sevgili bu hâli bilmezse o zaman hâli müşkildir.)

İzaha hacet yoktur. Tegafülden bahsediyor. Bir de sevgili hiçbir zaman âşıkın hâlini bilemez. O hâli bilmek için o hâle düşmek lâzımdır. Çünkü sevgili dertsizdir. Böyle bir insan dertlinin hâlini bilmez. Bu suretle de âşıkın derdine çare bulunmaz. Çünkü çareyi "muhale ta'lik" ediyor.

5) Firâk eyyâmı seyl-âb-ı sirişkümden haber dutmaz
Kıyâmet mâcerâsından gör ol zâlim ne gâfildür

(Ayrılık zamanları döktüğüm gözyaşından haberi yoktur, olsa da aldırmaz. Kıyamet macerasından, kıyamette olacak sorgu su'alden o zâlim bak ne gâfildir.)

Sel hâlinde akan gözyaşlarının nasıl kıyametler koparacağını bilmez. "Macera"

O zâlim, kıyamette zulmünden dolayı nasıl hesap vereceğini düşünmez.

6) Fakîh-i medrese ma'zûrdur inkâr-ı ışk etse
Yok özge ilmine inkârumuz bu ilme câhildür

(Medresenin fıkıh müderrisi "İslâmî hukuk âlimi" aşkı inkâr etse mazurdur. Diğer ilimlerdeki bilgisini inkâr etmeyiz, fakat bu aşk ilmini bilmez.)

Fakih-i medrese, zâhirî ilimleri bilen insandır. Fakat aşk, irfan denen bâtınî bilgidir. Bunu fakih-i medrese bilmez. Bilmediği için de aşkı inkâr etmede mazurdur, suçlu değildir.

7) Fuzûlî il seni Mecnûn'dan efzûn der melâmetde
Buna münkir degül Mecnûn dahi ma'kûle kâ'ildür

(Fuzûlî, halk melâmet hususunda seni Mecnûn'a üstün tutar. Yani Fuzûlî, Mecnûn'dan fazla melâmete, kınanmaya maruz kalmıştır kanaatindedir. Mecnûn dahi bunu inkâr etmez. Çünkü mecnun, âşık Mecnûn dahi akıllıca olan bu hükmü kabul eder.)

Mecnûn, burada bir meşhur âşık olarak ism-i has, bir de deli ma'nâsına sıfattır.

Mecnûn'un makule kail olması tezattır.

92. GAZEL

**1) Ol perî-veş kim melâhat mülkünün sultânıdur
Hükm anun hükmü mana fermân anun fermânıdur**

(O peri gibi güzel ki, güzellik diyârının sultanıdır. Benim için hüküm onun hükmü, ferman onun fermanıdır.)

Hüküm ve ferman saltanatın icaplarındandır. O peri gibi güzel de güzellik diyârının sultanı olduğuna göre elbette hüküm onun hükmü, ferman da onun fermanıdır.

Sevgili periye benzetildiğine göre insanları hükmü altına alabilir. Halk arasında peri çarptı ve periler onu tutmuş derler ki, Divan Edebiyatı'nda perilere tutulan insan mecnundur, delidir. Ve bu tutulmuş insan onların tasarrufu altındadır, kurtulamaz. Bu takdirde de hüküm ve ferman sevgilinin hüküm ve fermanıdır.

**2) Sürdü Mecnûn nevbetin şimdi menem rusvâ-yı ışk
Doğru derler her zamân bir âşıkun devrânıdur**

(Mecnûn nevbet devresini yaşadı ve öldü. Şimdi aşk yüzünden rusvâ olan benim. Halk, her zaman bir âşıkın devridir derler, doğrudur.)

Nevbet bir sıra ma'nâsına, bir de hastalığın buhran devresine derler. Buna göre Mecnûn, sırasını savdı, zamanını yaşadı ve öldü; bir de cinnetin buhran, kriz devresini, nevbetini geçirdi demek olur.

Tasavvufa göre, sahib-i zaman vardır. Buna gavs veya kutub derler. Şâir, büyük âşıkları bu mertebede, yani zamanın kutbu mertebesinde görüp, her zaman bir âşıkın devrânıdır, diyor.

**3) Lâhza lâhza gönlüm odundan şererlerdür çıkan
Katre katre göz töken sanmam sirişküm kanıdur**

(Gözümden dökülen katre katre kanlı gözyaşım değildir. Gönlümdeki ateşin lâhza lâhza sıçrayan kıvılcımlarıdır.)

Kanlı gözyaşı kırmızıdır, kıvılcıma benzer.

4) Hâr bakman ger gönül çâk olsa tîğ-i ışkdan
Kim cünûn gülzârmun bunlar gül-i handânıdur

(Gönül, aşk kılıcı ile parça parça oluyor. Bunu hakir görmeyin. Zîra bunlar çılgınlık gül bahçesinin açılan, gülen gülleridir.)

Kılıç ile açılan yara kanlıdır ve yara ağzı açıktır. Açılan gül de kırmızı, yuvarlak ve ağzı açıktır. Gülünce ağız açılır.

Şâir, her aşk yarasının kendisini mes'ut ettiğini söylüyor. Bir gül bahçesinde açılan gül, nasıl insana zevk verirse, aşk yarası da şâire aynı zevki veriyor.

5) Ey Fuzûlî ola kim rahm ede yâr efgânuna
Ağlagıl zâr anca kim zâr ağlamak imkânıdur

(Ey Fuzûlî, ola kim yâr senin efgânına merhamet eder. Mümkin olduğu kadar ağla ve inle.)

93. GAZEL

1) Menüm kimbir leb-i handân içün giryânlığum vardur
Perîşân turralar devrinde ser-gerdânlığum vardur

(Ben bir gülen dudak uğrunda ağlayıp duruyorum, perişan saçlar devrinde de başı dönmüş, sersem dolaşmaktayım.)

Gülen dudak, açılan goncadır. Goncalar baharda açılır. Bahar yağmur mevsimidir.

Perişan turralar, siyah buhar bulutlarıdır. Onlar da âvâre ve sersem dolaşırlar.

Devrinde, zamanında ma'nâsınadır. Siyah bulutlar devri bahar devridir.

2) Yaşum taht-ı revândur tâc-ı zerrîn şu'le-i âhum
Görün kim devlet-i ışk ile ne sultânlığum vardur

(Gözyaşım taht-ı revân, ahımın şu'lesi altın taçtır. Bak aşkın devlet ve ikbâli sayesinde ne sultanlığım vardır.)

Yürüyen taht yağmur yağdıran bulutlar, şu'le-i ah ise şimşeklerdir. Bir padişah için taht ve taç lâzımdır. Bahar mevsiminde şimşekler çok çakar. Görülüyor ki şâir, bulutlar üzerindeki hayalini sürdürmektedir.

3) Yumulmaz eşk tuğyânında mutlak çeşm-i hûn-bârum
Hayâl-i sûret-i cânâna hoş hayranlığum vardur

(Gözyaşlarım, coşup kabardığı zaman kan akıtan gözlerim kapanmaz, yumulmaz. Sevgilinin şeklini hayran hayran hayal ederim.)

Hayret hâlinde gözler açıktır, kapanmaz. Gözyaşı mütemadiyen sel hâlinde akınca zaten göz kapanmaz. Bunu sevgilinin hayalini hayran hayran seyretmesine atfediyor.

Çok yağmur yağdığı zaman şimşekler birbirini takip eder ve âdeta gökyüzünün gözü daima açık gibidir. Bu tevcihimize sebep şâirin, bulut ve şimşek hayalini takip etmesidir.

4) Sirişküm gör meni ey ebr özünden kem hayâl etme
Hevâ-yi ışk ile min sence eşk-efşânlığum vardur

(Gözyaşıma bak ey bulut. Beni kendinden aşağı zannetme. Aşk havası ile senin bin mislin gözyaşı döküyorum.)

Bulutları oradan oraya götüren havadır. Burada "hevâ" kelimesi iki ma'nâdadır. Biri doğrudan doğruya hava, diğeri sevda, aşk.

Bulutların bir şeyi görmesi için ışık lâzımdır. Kara bulut içinde şimşekler bu bulutların görmesini sağlarlar.

5) Fuzûlî câm-ı mey terkin kılup zühd ile takvîden
Kamu dânâya rûşendür bu kim nâdanlığum vardur

(Fuzûlî zühd ile takvâ yüzünden şarap kadehini terketti. Bilen insanlara açıkça malûmdur ki ben cahillik yüzünden bu işi yaptım.)

Yine zühd ve takvâ ile aşk karşı karşıya geliyor.

94. GAZEL

1) Her kitâba kim leb-i lâ'lün hadîsin yazalar
Rişte-i cân birle ışk ehli anı şîrâzeler

(Lâ'l dudağının sözü yazılan her kitabı aşk ehli can ipi ile şirazeler.)

Şiraze, kitap cüzlerini birbirine bağlayan dikiştir.

Fenâfillâhtan bahseden her kitabı âşıklar canlarını vererek şirazelerler. Fenâfillâha ermek için maddeden kurtulmak lâzımdır.

Rişte-i can aynı zamanda mum fitili olduğuna göre yana yana demektir.

2) Bu ne sırdur sırr-ı ışkun demeden bir kimseye
Şehre düşmüş men seni sevdüm deyu âvâzeler

(Aşkının sırrı nasıl bir sırdır ki, ben kimseye söylemeden şehirde benim seni sevdiğim haberi çalkalanıyor.)

Âşık, aşkını bir sır gibi sakladığını zanneder. Halbuki her hareketi bir sırrı ifşa eder. Âşık bunun farkında değildir. Hareketleri aklın iradesini aşar ve mecnun hâline gelir. Tabiî bunu gören herkes onun âşık olduğunu bilir. Senin aşkın beni çılgına döndürdü demek istiyor.

3) Şeyhler meyhâneden yüz dönderürler mescide
Bî-tarîkatlar gerek kim doğru yoldan azalar

(Şeyhler yüzlerini meyhaneden mescide döndürüyorlar. Elbette yolunu kaybedenlerin yoldan çıkmaları icap eder.)

Burada bîtarîkat, herhangi bir tarikata yani tasavvufa intisap etmemiş olanlardır. Bir de tarikatın yol ma'nâsına gelmesi dolayısıyla yolunu bulamamış, yolu kaybetmiş demek olur. Dalalete düşmüş demektir.

Doğru yol meyhane yani aşk, mescid ise zühd ve takvâ yoludur.

Burada şeyh, din büyüğü, zühd ve takvâ sahipleri demektir.

Hâfız bir gazelinde şöyle der:

Dûş ez mescid sûy-i meyhâne âmed pîr-i mâ
Çîşt yarân-ı tarîkat ba'd ez-în tedbîr-i mâ

"Dün gece pîrimiz mescidden meyhâneye yöneldi. Ey tarikât yârânı bundan sonra tedbirimiz nedir?"

4) Çâkler gögsümde sanman kim açupdur tîğ-i ışk
Gönlümün şehrine mihrün girmege dervâzeler

(Zannetmeyin ki aşk kılıcı göğsümde yaralar açıyor. Onlar senin sevginin girmesi için gönlümün şehrine büyük kapılar açıyorlar.)

Aşk kılıcı göğsünde büyük yaralar açıyor. Bunun sebebi gönlünün mülküne sevgilinin aşkının girmesi için büyük kapılar açmaktır.

Şehirler kılıçla fethedilir ve şehre giriş yolu olan büyük kapılardan girilir. Kılıç ve dervâze bu hayali göz önüne getirmek için yazılmıştır. Sevgi, gönlü bir ordu gibi feth ve istilâ ediyor demek istiyor.

5) **Ey Fuzûlî yâr eger cevr etse andan incime**
Yâr cevri âşıka her dem mahabbet tâzeler

İzaha hacet yoktur.

95. GAZEL

1) **Zevk şevkıyle cihân kaydın çeken zahmet çeker**
Ehl-i zevk oldur kim andan dâmen-i himmet çeker

(Zevk almak ihtirası ile dünyaya bağlanan insan zahmet çeker. Asıl zevk ehli, dünya bağlarından himmet eteğini çekendir.)

Himmet, dünya bağlarından kurtulma için sarfedilen ruh kudretidir. Fakrdan bahsediyor.

2) **Gün çeker yerden göğe servüm gubâr-ı râhunı**
Tûtiyâ içün belî gökden yere minnet çeker

(Ey servi boylum, senin yürüdüğün yolun tozunu güneş yerden göğe çeker. Evet güneş gözüne o tozu çekmek için gökten yere kadar minnet altında kalıyor.)

Serv vahdettir. Vahdetin yolunun tozu âyattır. Bu toz tutya, sürmedir. Göze daha iyi görsün veya onun hastalığını gidersin diye çekilir. Güneş de göze benzer. Tutyayı yerden göğe ilettiği için gökten yere kadar minnet çekiyor, o kadar minnettar oluyor.

Toz zerredir. Zerre güneşle belli olur. En büyük şey güneş, en küçük şey zerredir. Bu sebepten tezat yolu ile bu güneşle zerre beraber gelir. Bazen birisi diğerini hatırlatır.

Burada serv, aynı zamanda girdâbdır yani hortumdur ki, tozları döndüre döndüre yukarı çeker. Ve bu servi şeklinde gözükür.

Yukarıda fakr ve himmetten bahsettiğine göre dördüncü felekte yani güneş felekinde olan ve himmetin sembolü olan Hazret-i İsa'yı hatırlatıyor. Güneş ve zerre ekseriya Hazret-i İsa'yı hatırlatmak için kullanılır.

Çeker redifli bu gazelde çekmek türlü ma'nâlardadır. Hasret çekmek, minnet çekmek, mey çekmek gibi. Bu beytte sürme çekmek vardır.

3) **Ey çeken gayr ile pinhan bezm edüb mey gâh gâh**
Yâd kıl andan ki bezmün yâd edüb hasret çeker

(Ey başkaları ile meclis kurup gizlice şarap içen, senin meclisini yâd edip hasret çekeni ara sıra yâd et, hatırla.)

Hatırlamalı ki sevgilinin cevri onu ayrılık içinde inletmesi ile lütûftur. Burada gayr, âşık olmayandır.

Sevgilinin başkalarına iltifat edip onlarla meclis kurması hayali, âşık psikolojisinin icabıdır.

Bezm ile yâd kelimelerini başka başka münasebetlerle tekrarı bir zekâ san'atıdır.

Sevgilinin bezmi, Elest Bezmidir. Şâir o bezmi hatırlıyor.

4) Hâlî etmiş gayrdan zülfün hayâli gönlümü
Nola sâhib- keşf ise bir ömrdür halvet çeker

(Zülfün hayâli gönlümde başkasını bırakmamış. Orasını boşaltmış. Gönlüm keşf sahibi olursa şaşmamalı çünkü bir ömürdür her şeyden elini eteğini çekmiş bir başına yaşıyor.)

Zülfünü hayât edip yani kesret içindeki vahdeti keşfedip gönlünü masivadan kurtarmış olan insan, keşf ve keramet sahibi olursa buna hayret etmemeli zîra bir ömürdür zülfün içindeki vahdet ile baş başa yaşıyor.

Gayr, zülftür. Ömür de uzunluğu dolayısıyla zülftür.

Halvet hak ile başbaşa kalmak halk arasına karışmaktan uzaklaşmaktır. Bu, bir köşeye çekilmekle de olur. Halk arasında da olur. Buna tarikatta "halvet der encümen" derler. Halk içinde de yaşarken gönlü daima Hak'la beraber olmak demektir.

5) Çek sabûhu subh nakkâşına arz-ı ârızet
Beyle çeksün ger felek levhine bir sûret çeker

(Sabah şarabını iç ve sabah ressamına yanağını göster. Eğer felek, sahifesine bir resim yapacaksa ona benzer bir resim yapsın.)

Sabah şarabı içinde yüz kızarır. Sabah ressamı ufka güneşin resmini yapar. Fakat sevgilinin şarap ile pembeleşmiş yüzünü görünce güneş yerine onun resmini yapar. Çünkü sevgilinin yüzü güneşten de güzeldir.

6) Serv-kâmetler semen-ruhsârlar toprağıdur.
Her semen kim açılur her serv kim kâmet çeker

(Açılan her gül, bir gül yanaklının toprak olmuş cesedi, boy bos gösteren her servi bir servi boylunun toprağıdır.)

Gül yanaklı ve servi boylu güzeller ölüp toprak oluyor ve onların toprağından gül yanaklı ve servi boylular yetişiyor. Âlemin fâni olduğunu anlatmak istiyor. Servi ile gül, vahdet ile kesrettir.

7) Katre-i eşküm katarı sîne çâkimden girüb
Ten evine daşradan bâr-ı gam ü mihnet çeker

(Katar hâlindeki gözyaşlarım, göğsümdeki yaradan içeriye girip ten evine gam ve mihnet yükü taşıyıp getiriyor.)

Gözyaşları birbirini kovalar şekilde göğse iner. Orada yara vardır. Oradan içeri ten evine girer. Ve gam ve mihnet yükü taşır.

Katar ekseriya birbirine bağlı develerin teşkil ettikleri katardır. Bunlar bir yerden bir yere yük taşırlar.

Katre ve katar arasındaki benzerlik bu beytin san'at zeminini teşkil eder.

8) Ey Fuzûlî bahmayam tâ gayra her hûnin müje
Âteşîn bir mîldür kim çeşmüme gayret çeker

(Ey Fuzûlî, her kanlı kirpik başka bir şeye bakmayayım diye kıskançlıkla gözüme çektiği ateşli bir mildir.)

Mil, gözü kör etmek için kullanılan nâr-ı beyzâ hâline getirilmiş kızgın bir demirdir. Onu göze bastırıp gözü yakar ve kör ederler.

Her kanlı kirpik âteşîn bir mildir. Kirpiğin rengi kırmızıdır ve ateşe, şekli de ince ve uzunluğu dolayısıyla mile benzer.

Burada gayret, sevgilinin kıskançlığıdır. Kendisinden başkasına bakmasın diye âşıkın gözüne mil çektiriyor.

96. GAZEL

1) Seyr kıl gör kim gülistânım ne âb ü tâbı var
Her taraf min serv-i ser-sebz ü gül-i sîrâbı var

(Dolaş bak gülistanın ne tazelik ve renkliliği var. Her tarafta bin tane yeşil ve bahtiyar servi, bin tane suya kanmış taze ve taravetli gülü var.)

2) Pençe-i berg-i çenâr etmiş müheyyâ şâneler
Anlamış gûyâ ki sünbül kâkülünün tâbı var

(Çınar yaprağının pençesi taraklar hazırlamış. Gûyâ sümbül kâkülünün düğümlendiğini anlamış.)

Çınar yaprağı el şeklindedir. Sümbül ise koyu renginden ve kıvrımlarından dolayı saça benzetilir.

3) Râhat içün ferş salmış sebze-i ter gülşene
Nergisün görmüş gözün mahmûr sanmış hâbı var

(Nergisin gözünü mahmûr görüp uykusu var zannederek taze çimende yatıp rahat etsin diye gül bahçesine yaygı yaymış.)

Nergis göze benzer ve mahmûr olarak tasvir edilir. Taze çimen yaygıya benzer.

4) Bulunur her derde istersen gülistanda devâ
Hokkasında goncanun san kim şifâ cüllâbı var

(İstersen gülistanda her derde devâ bulunur. Sanki goncanın hokkasında şifâ cüllâbı var.)

Gonca hokka şeklindedir. Cüllâb bir nev'i müshil ve sinir hastalıklarını tedâvî ettiği sanılan gülsuyu demektir. Cülâb Gülâp.

Tımarhanede gardiyanlara gülâbi denirdi. Bu sonra halk arasında güllâbici olmuştur. Gül goncasının içinde elbette gülsuyu vardır.

5) Gâlib olmuş halka zevk-i seyr-i gülşen gâlibâ
Çekmeye halkı benefşe zülfünün kullâbı var

(Galiba halka gül bahçesini görmek zevki, diğer zevklere üstün gelmiş. Halkı gülşene çekmek için menekşe zülfünün çengeli var.)

Menekşe siyah renktedir, saça benzer. Saç da kıvrımlıdır, çengel şeklindedir.

6) Güldü gül açıldı nergis lâle doldu jâleden
Ey hoş ol kim işret ü ayş etmege esbâbı var

(Gül güldü, nergis açıldı, lâle de çiğ tanesiyle doldu. Ne bahtiyardır o kimse ki zevk ve safa için lâzım gelen şeylere sahiptir.)

Gülün gülmesi açılması demektir. Nergis mahmur ve mesttir. Nergis açıldı, ayıldı demektir. Kadehe benzeyen lâle çiğ tanesiyle doldu, yani kadeh doldu. Bunlar zevk ve safa esbâbıdır.

Gül, sevgili; nergis, uykudan uyanan sevgilinin gözü; lâle de kadeh olabilir. Gülistanda zevk ve safa esbâbı bunlar da olabilir.

7) Ger Fuzûlî meyl-i gülzâr etse fasl-ı gül nola
Ayş içün hûn-âbe-i dilden şarâb-ı nâbı var

(Gül mevsiminde Fuzûlî gül bahçesine gitmek istese şaşmamalı. Orada işret etmek için gönül kanından saf şarabı var.)

Gül bahçesini tasvir eden bu gazelin mahlâs beyti kendi ıstırabını anlatıyor.

97. GAZEL

1) Serv-i âzâd kadünle mana yeksan görünür
Neye ser-geşte olan bahsa hırâman görünür

(Serv-i âzâd bana boyun bosunla bir gibi görünür. Başı dönen insan neye baksa salınıp yürüyormuş gibi görünür.)

Serv-i âzâd, her kayıttan kurtulmuş servidir. Meyve vermez, kışın yaprağını dökmez. Burada her kayıttan âzâde olan yani ıtlaka eren "vücudu mutlâk" demektir. Servi şekli itibariyle "I" dir. Servi vahdettir.

Yeksân "bir gibi, müsâvî" kelimesi bu vahdeti ifade için yazılmıştır.

Sevgili, serv-i hırâmâna, salınıp yürüyen serviye benzetilir. Servi bir kere yürümeye başlasa aynen sevgilinin boyuna benzeyecek. Şâirin başı dönüyor ve etrafındaki her şeyi yürüyor gibi görüyor. Bu sûretle serv-i âzâdı tamamen sevgiliye benzetiyor.

Âşık "ser-geşte" her neye baksa orada Hakk'ı görür.

2) Cân görünmez deseler tende inanman nişe kim
Lûtfdan her nice bahsam tenüme can görünür

(İnsan teninde can görünmez deseler inanmayın. Şöyle ki tenine her baktıkça o kadar maddeden mücerreddir ki içinde can görünür.)

Ten kesret, can vahdettir. Her şeye varlık veren candır. Senin canın o kadar maddeliğini kaybetmiş, görünmez, şeffaf olmuş ki her baktığım zaman içindeki canı görüyorum diyen şâir, maddî güzelliklerin içinde ona can veren Hakk'ı görüyorum, demek istiyor.

3) Derem ahvâlümi cânâna kılanı arz velî
Göre bilmen özümii anda ki cânân görünür

(Cânâna hâlimi arzedeyim, onu nasıl sevdiğimi anlatayım derim. Fakat cânânın göründüğü yerde kendimi göremem.)

Sevgili ortaya çıkmak için âşıkın kendini mahvetmesi lâzımdır. Âşık ve ma'şûk ortada olursa vahdet bozulur, ikilik olur.

Bir de tabiî sevgilimi görünce ben kendimden geçiyorum diyor. Lâkin bu sathî görünüştür. Daima altında ifade etmek istediği bir ciddî fikir vardır.

4) Ey diyen sabr kıl âh eyleme yârı göricek
Mana düşvârdur ol ger sana âsan görünür

(Ey bana yâri gördüğün zaman sabret, ah etme diyen, sana kolay görünen bu iş, benim için çok güçtür.)

Çünkü sabret diyen âşık değildir. Onun için sabır kolaydır, lâkin âşık için güçtür.

5) Sordum ahvâlümi ışkmda müneccimlerden
Bahtılar tâli' evine dediler kan görünür

(Müneccimlerden onun aşkına düştüm, bu aşk içinde benim hâlim ne olacak? diye sordum. Yıldızıma bakıp kan görünür dediler.)

Yani kanını dökeceksin, maddeden boşalacaksın, dediler.

6) Ne kemân-dârsan ey meh ki atup gamze ohun
Yıkduğun saydda ne zahm ü ne peykan görünür

(Ey ay gibi güzel, ne maharetle ok atıyorsun ki gamze okunu atıp yıktığın avda ne yara, ne de temren görünür.)

Kemandâr demekle kaşı, gamze demekle göz ve kirpiği kastediyor.

Mah, ay mecazî güzeldir. O insanın maddesini değil manâsını öldürüyor. Çünkü yara ve ok temreni görünmüyor. Maddesini öldürse yara ve ok görünecek.

7) Sen sanem zülfüne gûyâ ki verüpdür gönlün
Ki Fuzûlî'nün iyen hâli perîşan görünür

(Sanki bir putun zülfüne gönül vermiştir. Zira Fuzûlî'nin hâli çok perişân görünüyor.)

Yukarıda mah, ay için mecazî güzel demiştik. Sanem, put da mecazî güzeldir. Tasavvufta sanem ve dost için ruhta tecelli eden hakikat derler. Lâkin Fuzûlî, yukarıdaki "mah" hayâlini devam ettiriyor.

Bir sanem zülfü deyince bunun kesret âlemindeki güzel olduğunu sarahaten söylüyor.

Bu yüzden perîşân yani birlikte değil, kesrette olduğunu anlatıyor.

Zülfün vasfı olan perişânlığı kendine atfederek dolayısıyla zülfün perîşân olduğunu anlatıyor.

98. GAZEL

1) Sülûk-i fakr etvârum mezâk-ı ışk hâlümdür
Tecerrüd âlemi seyrinde âlem pâyimâlümdür

(Fakr yoluna girmek benim tavrım, aşk zevki ise hâlimdir. Âlemden elini eteğini çekmek âleminde dolaşırken âlemi ayağımın altına alırım.)

Benim her tavır ve hareketim fakr yolunda yürüdüğümü ispat eder. Hâlim ise daima aşk zevki içindedir.

Fakr, âlemden elini ve eteğini çekmektir ki bir ismi de tecerrüddür. Yani masivadan soyunmak. Bu fakr âleminde yaşayan insan, bütün alemi ayağının altına almış demektir.

Bu beyitteki mazmun güneştir. Çünkü bütün âlem güneşin ayağı altındadır. Güneş ise tecerrüdün timsâli olan Hazret-i İsa'nın makamıdır. Tecerrüd ile seyr ve âlemi pâyimâl etmek bir araya gelince güneş ve Hazret-i İsa meydana çıkıyor. İşte mazmun budur.

Âlem kelimesini iki ma'nâda kullanıyor. Biri hâl, diğeri dünya

2) Hayâlümde budur kim bulmuşam âlemde bir hilkat
Ne âlem hansı hilkat sanduğum bâtıl hayâlümdür

(Âlemde bir yaratılmış insanım diye hayal ediyorum. Halbuki ne âlem, hangi yaratılış, bunların hepsi benim hakikat olmayan hayâlim.)

Kesret âleminde iken insan bir âlem, bir yaratılış düşünüyor. Daha doğrusu hayâl ediyor. Halbuki tevhit içinde olan nazarında ne âlem, ne mahlûk vardır. Sadece "Hak" vardır.

3) Cünûn feyziyle âzâd olmuşam kayd-ı alâyıkdan
Kemâl ü fazl terki rütbe-i fazl ü kemâlümdür

(Aşk çılgınlığının feyzi ile, onun sâyesinde onun verdiği kudredle bütün masivaya ait bağlardan kurtulmuşum. Kemâl ve fazilet denen şeyleri, bunların insana verdiği maddî üstünlükleri terketmek benim kemâl ve fazilet üstünlüğümdür. Bu hususta kazandığım yüksek derecedir.)

Masiva âleminde bizim düşündüğümüz kemâl ve fazilet mefhumları hakikat âleminde hiçbir değeri haiz değildir. Bunu idrak edecek dereceye yükselmek hakikî kemâl ve fazilettir. En büyük kemâl ve fazilet aşk çılgınlığıdır.

4) Menem şem'-i visâle yanduran pervâne-veş varın
Fenâ-yi mutlakum cânân ile bezm-i visâlümdür

(Pervane gibi bütün varını visâl mumuna yakan benim. Mutlak yani her kaydı kırarak yok olmam, sevgili ile visâl bezmine erişmemdir.)

Görülüyor ki Fuzûlî, tasavvufun yüksek mertebelerinden dem vuruyor. Her şeyi yakıp kül ettiği için fenâ-yı mutlâk hâlindeyim diyor. Burada bir noktaya temas edeceğim: İnsan ruhu, daima bir dalgalanışın içindedir. Bazen maddeye iner, bazen ma'nâya yükselir. Hele san'atkâr ruhu her ân ayrı bir âlemdedir. Burada Fuzûlî'yi tasavvufun yüksek mertebesinde görüyoruz. Aynı şâiri masiva zevklerine düşkün de görebiliriz. Şâirimiz, şiir âleminde ruh hallerini samimî olarak aksettiriyor. Bir doktrine saplanıp daima orada durmak san'atkâr ruhu için bir eksikliktir.

5) Tabibâ kılmışam teşhîs derd-i ışkdur derdüm
Alâmet âh-ı serd ü rûy-i zerd ü eşk-i âlümdür

(Ey hekim, ben hastalığımı teşhis ettim: Aşk derdi. Alâmetleri ise mustarip ah sarı yüz ve kırmızı, kanlı gözyaşımdır.)

Hastalığın ârâzı vardır. Aşk hastalığının alâmetleri de mustarip ah, sarı yüz ve kanlı gözyaşıdır.

Serd ile zerd arasında cinas vardır.

6) Hevâdan mevce gelmiş bahr-i derdem şâhid-i hâlüm
Dil-i pür ıztırâb ü nâle-i bî-i'tidâlümdür

(Aşk ile dalgaları kabarmış bir dert deniziyim. Dertli hâlimin şahidi ıstırap ile dolu gönlüm ve hadden aşırı ağlayıp inlememdir.)

Dalgalanan denizde dalgalar birbiriyle dövüşürler. Ve sâkin zamanlardakinden daha fazla gürlerler, inlerler.

Burada hevâ, hem aşk, hem de rüzgâr ma'nâsınadır.

Mevc "dalga", hem dalga, hem de ıstırap ma'nâsınadır.

7) Fuzûlî âlem-i fakr ü fenâda mün'im-i vaktem
Diyâr-ı meskenet nakd-i kanâ'at mülk ü mâlümdür

(Fuzûlî, Fakr ve fenâ âleminde zamanın zenginiyim. Meskenet yani acz ve sükûn diyârı mülküm, kanaat parası da malımdır.)

İzaha hacet yok.

99. GAZEL

1) Şifâ-yi vasl kadrin hecr ile bîmâr olandan sor
Zülâl-i lâ'l şevkin teşne-i dîdâr olandan sor

(Visâl şifâsının kadrini, ayrılık ile hasta düşmüşe sor. Lâ'le benzeyen dudağın saf, hararetli iştiyâkını dîdâra, sevgiliyi görmeye susamış olandan sor.)

Sevgiliyi görmek için onda kendini ifnâ etmek lâzımdır. Dudak fenâfillâh, dîdâr ise visâldir. Lâ'l aynı zamanda âşıka şifâdır.

Zülâl, saf sudur.

2) Lebün sırrın gelüb güftâra menden özgeden sorma
Bu pinhân nükteni bir vâkıf-ı esrâr olandan sor

(Dudağının sırrını dile gelip benden başkasından sorma. Bu gizli inceliği, esrara vâkıf olan, sırları bilen birinden sor. O vâkıf-ı esrar benim.)

Dudak yok denecek derecede küçüktür, bir sırdır. Dudağın vasıfları bu beytte şöyle sıralanır: Sır, dile gelmek, sorma, pinhân "gizli", nükte "bir sözün altında gizlenen ince ma'nâ", esrar.

Sır, malûm. Dile gelmek, ancak dudak söz söylediği zaman görülür. Sorma, menfi fiildir, yok demektir. Pinhân, nükte malûm. Dudak sır olduğuna göre onu bilen ancak sırlara vâkıf olandır.

Bu, beytin zâhirî ma'nâsıdır. Tasavvufî ma'nâsı: Leb, fenâfillâh bir sırdır. Onu ancak aşk yolunda ıstırap çekenler bilir. Yukarıdaki beytte zülâl-i lâ'l şevkini burada izah ediyor. Teşne-i dîdâr, sevgiliyi görmeye susamış olanlar, lâ'lîn saf suyunu hararetle isterler. İşte bu zevki duyanlar esrara vâkıftırlar. Burada şu ma'nâ da vardır:

Esrar "gubar, afyon" hattır. Dudak ancak etrafındaki ayva tüyleri ile yani hat ile belli olur. Dudağın gizli sırrını hattı bilen bilir. Onun altında hattı bulur.

Vâkıf-ı esrar, manevî mertebesi Hak indinde yüksek olanlardır.

Nükte, bir sözün altında gizli ma'nâ olduğuna göre, hattın altında gizlenen dudağı da vâkıf-ı esrar olan bilecektir.

3) Gözü yaşluların hâlin ne bilsün merdüm-i gâfil
Kevâkib seyrini şeb tâ seher bîdâr olandan sor

(Gözü yaşlıların hâlini gaflet uykusunda olanlar ne bilsin. Gece sabaha kadar uyumayanlar yıldızları temâşa eder ve onların nasıl seyrettiklerini görür.)

Müneccimler, rasat kuyusundan yıldızlara bakıp onların hareketlerini tespit ederler. Ve rasat geceleri olur.

Her gözyaşı bir yıldıza benzetiliyor. Bunu aşktan ve onun ıstıraplarından habersiz olanlar yani gaflet uykusuna dalmış olanlar bilmezler ki...

4) Habersiz olma fettân gözlerün cevrin çekenlerden
Habersiz mestler bîdâdını hüşyâr olandan sor

(Fitneler koparan gözlerinin cefâsını çekenleri bil, tanı. O kendini kaybetmiş sarhoşların ne kadar zulüm yaptığını aklı başında olandan sor.)

Gözler sarhoştur, mahmurdur. Ve güzellikleri ile daima âşıklar için bir ruh fitnesi olurlar. Onlar da ma'nâyı öldürürler. Gözler, kendinden haberi olmayan sarhoşlara benzerler. "Mest-i lâya'kıl" aklını kaybeden sarhoş. Bu aklını kaybetmiş sarhoşların ne zâlim olduklarını bir aklı başında, kendini bilen insana sor. Bu insan da o zulmü çeken âşıklardır. Onlar kendilerini bilirler. Kendini bilen Rabb'ini de bilir.

5) Gamundan şem' tek yandum sabâdan sorma ahvâlüm
Bu ahvâli şeb-i hicrân menümle yâr olandan sor

(Aşk ıstırabı içinde mum gibi yandım. Benim ahvâlimi sabah rüzgârından sorma. Bu ahvâli ayrılık gecesi benimle yâr olandan sor.)

Ayrılık gecesi sabaha kadar onunla yâr olan mumdur. Binaenaleyh mum gibi nasıl yandığını ancak mum bilir. Bahar veya sabah rüzgârı bunu nasıl bilsin. Mum yanar, rüzgâr söndürür. Biri sıcak, biri serindir.

6) Harâb-ı câm-ı ışkem nergis-i mestün bilür hâlüm
Harâbat ehlinün ahvâlini hammâr olandan sor

(Âşk kadehinden kendini bilmez derecede sarhoşum, yani mest-i harâbım. Benim hâlimi ancak senin sarhoş gözün bilir. Meyhaneye devam eden insanların ahvâlini meyhaneciden sor.)

Sarhoş nergis, mahmur ve güzel gözdür. O göz beni aşk ile mest-i harap etmiştir. Aşk şarabı ile kendinden geçmiş bir âşık olan benim ne halde olduğumu senin mest ve mahmur gözüne sor.

Ben meyhane ehliyim, aşk adamıyım. Harabat meyhane demektir. Meyhaneye devam edenlerin hâlini ancak şarap yapıp satan bilir. Senin mest gözün hammar yani meyhanecidir. Herkese aşk dağıtıyor.

7) Mahabbet lezzetinden bî-haberdür zâhid-i gâfil
Fuzûlî ışk zevkin zevk-i ışkı var olandan sor

(Gaflet içinde olan kuru sofu mahabbet lezzetinden bîhaberdir, bilmez. Ey Fuzûlî, aşkın zevkini aşk zevkine sahip olandan sor. Yani âşıktan sor.

Yine âşık ile zâhid karşı karşıyadır.

100. GAZEL

1) Ham açıldukca zülfünden belâ vü mihnetün artar
Bihamdillâh ki ömrüm uzar cem'iyyetüm artar

(Zülfünden kıvrım açıldıkça benim belâ ve mihnetim artar. Allah'a şükür olsun ömrüm uzar, huzurum artar.)

Zülf kesrettir ve onun kıvrımlarını açıp, müşkillerini hallettikçe vahdete yaklaşıyor, yaklaştıkça daha fazla âşık oluyor ve bu surctlc bclâ ve mihneti artıyor. Fakat kesretten vahdete gitmek onun istediği şeydir. Onun için Allah'a şükrediyor. Çünkü ömüre benzetilen zülf kıvrımları açıldıkça uzar. Ve düzleşip toplanır. Böylece cem'iyyeti de artar. Cem'iyyet huzur ma'nâsınadır. Şâirin aşkı arttıkça belâ ve mihneti ve neticede huzur ve rahatı artmış olur.

2) Demen eksük meni tedrîc ile yâkut olan daşdan
Boyandukca ciger kaniyle kadr ü kıymetüm artar

(Beni zaman ile yavaş yavaş yakut olan taştan aşağı tutmayınız. Zaman ile ciğer kanına boyandıkça benim de kadr ve kıymetim artar.)

Taş, madende zaman ile yakut hâline gelir. Kırmızılaşır ve kıymetli bir mücevher olur. Beni ondan kıymetçe eksik zannetmeyin, ben de ciğer kanı ile maddeden boşalarak kırmızılaştıkça benim de kıymetim artar.

Maddeden kendini tecrid ettikçe manen yükselir. Fakr ve fenâya doğru gider ve tabiî indallâha kadar kıymeti artar. Eksik ile artar tezattır.

3) Duta gör göz yolun ey eşk kim temkînün eksükdür
Bu sûret-hânenün gördükce nakşın hayretüm artar

(Ey gözyaşı göz yolunu tut, görmeme mâni' ol, zîra sebat ve metanetim eksiktir, dayanamam. Bu sûret ve resimlerle dolu kilise veya maniheizm dinindeki mabût resimleri olan evin resimlerini gördükçe hayretim artıyor.)

Dünya bir sûrethânedir. Şekillerle, resimlerle doludur. Ey aşk ıstırabı içinde akan gözyaşım, gözümün görüş yolunu tut, bana onları gösterme. Zîra tahammülüm azdır, bunları gördükçe onlara hayranlığım artıyor. Hayranlık arttıkça göz fazla açılıyor ve kapanmıyor.

4) Marîz-i derd-i ışkem terk-i âlemdür burâdum kim
Bu nâ-hoş mülkde eglendügümce zahmetüm artar

(Aşk derdinin hastasıyım. Maksadım âlemi terketmektir. Zîra bu nâhoş, kötü diyârda kaldıkça daha fazla zahmet çekiyorum.)

Fazla hastalıktan, çok ıstıraptan ölümü isteyen bir insanın ümitsizliği bu. Fakat aşk hastasının isteği masivadan sıyrılmaktır. Yani maddî şekilde değil, manevî şekilde âlemi terketmektir. Nâhoş, kötü mülk dünyadır, masivadır. Burada bulundukça ıstırabı artıyor.

5) Büküldü kâmetüm hasret yükünden veh ki âlemde
Ümîdüm eksilüp her lâhza yüz min hasretüm artar

(Hasret yükünden belim büküldü. Çok yazık ki bu dünyada ümidim eksiliyor, hasretim yüz bin kere fazlalaşıyor.)

Masiva âleminde Hakk'a karşı duyduğu hasret yükü belini bükecek kadar ağır. Masiva âleminde yaşadıkça ümidi eksilip, hasreti artıyor. Çünkü o vahdet âlemini görüyor, onun güzelliğini duyuyor. Çünkü aşk hastasıdır. Masiva âleminde kaldıkça vahdet âlemine karşı hasreti çoğalıyor.

Bu beyt bundan evvelki beyeti izah ediyor.

6) Ne şerbettür gamın kim içdügümce eksilür sabrum
Ne sihr eyler ruhun kim bakduğumca rağbetüm artar

(Aşkının uğrunda çektiğim acı nasıl bir ilaçtır ki onu içtikçe sabrım eksiliyor. Yanağın beni nasıl büyülüyor ki ona baktıkça isteğim artıyor.)

Hasta hayâli devam ediyor. Acı ve ıstırap, ilaç oluyor. Gam çektikçe sabrım eksiliyor, seni görmek için sabırsızlanıyorum. Yanağın nasıl bir sihirdir ki, ona baktıkça sevgim artıyor.

Acı ve ıstırabın ilaç olması şudur: Asıl aşka düşmeyen, onu tanımayan insan hastadır. Ona aşk ıstırabı bir ilaç olur. Onu içtikçe sabırsızlığım artıyor. Senin dîdârın nasıl bir sihirle beni büyülüyor ki ona baktıkça aşkımı teskin edecekken aksine ona rağbetim, ona arzu ve sevgim artıyor. Beyt tezatlarla dolu.

7) Çoh oldukca gam ü derdüm reh-i ışk içre hoş-hâlem
Fuzûlî şâd olup şükr etmeyüm mi ni'metüm artar

(Fuzûlî, aşk yolunda gam ve derdim çoğaldıkça hâlim güzelleşiyor, memnun oluyorum. Nasıl sevinip Allah'a şükretmeyeyim ki Allah'ın bana ni'meti artıyor.)

Âşık dert ve ıstırap ister, ondan memnundur.

101. GAZEL

1) Nola ger reşk-i ruhsarunla bağrı hûbların kandur
Daşı te'sîr ile lâ'l eyleyen horşîd-i rahşandur

(Yanağına haset eden güzellerin bağrının kan olmasına hayret etme. Taşı ona tesir ederek lâ'l cevheri hâline getiren parlak güneştir.)

Sevgilinin yanağı o kadar parlaktır ki, güzeller ona haset ediyorlar. Ve bu haset derdinden bağırları kan oluyor. Yani son derece üzülüyorlar. Bu hadise güneşin, toprak altında olan, yani madenle olan taşa tesir ederek onu lâ'l hâline getirmesine benzer.

Güzellerin bağrı, lâ'l gibi kan oluyor. Bağrı kan olan bir de gonca vardır. Bu gonca hayâli ile sevgilinin yüzü güle benzetilir.

Sevgilinin yüzü güneş, fakat güzellerin bağırları da taştır. Çünkü lâ'le benzetiliyor. Lâ'l ise taştır.

2) Müjen ger seng-diller gönlünü alsa aceb olmaz
Anun tek âbnûs oh lâyıkı fûlad peykandur

(Kirpiğin, taş yüreklilerin gönüllerini alsa yani onları kendine âşık etse buna hayret edilmez. Zîra onun gibi abanoz oka çelik temren lâyıktır.)

Kirpik abanoz oka benzetiliyor. Çünkü siyahtır. Abanoz çok kuvvetli, sert bir ağaçtır ve kıymetlidir. Kirpik abanozdan olunca onun temreni de demir yerine çelikten olmalıdır.

Bu çelikten temren, taş yüreklilerin gönlünü yani taşı fethedip onu alıyor. Kendine âşık ediyor. Sevgiliye "dilsitan" gönül alan dilber veya gönül alıp götüren derler.

Seng-dil, burada umumî olarak duygusuz insan demektir. Merhametsiz ma'nâ'sına alırsak seng-dil, âşıkına merhamet etmeyen güzel ma'nâsınadır ki yukarıda da kendi sevgilisine güzellerin haset ettiklerini, bu beytte de onların dahi kendi sevgilisine âşık olduklarını söylüyor.

3) Perî-veşler dil-i sahtına düşmüş mihr-i ruhsârun
Senün aksün alan fûlâd gözgüler firâvandur

(Peri gibi güzel olanların katı gönüllerine senin yüzünün sevgisi veya güneşi düşmüş. Senin yüzünü aksettiren çelik aynalar pek çoktur.)

Yüzünün aksi peri gibi güzellerin katı, duygusuz gönüllerine düşmüştür. Çünkü periler, ayrı bir mahlûk oldukları için duygusuzdurlar. Bu duygusuzların gönlü ise çelik gibi serttir. Aynalar eskiden madenî idiler. Bu madenî aynalara sevgilinin yüzünün aksi düşüyor. Bu akis evvelâ güneştir". "Mihr iki ma'nâya gelir. Güneş ve sevgi" sonra da sevgidir. Perilerin katı gönlü çeliğe benzetiliyor.

Hulâsa periler bile sevgilisine âşıktır.

4) Dehânun dürcü kim kaydın çekerler hûr- peykerler
Perîler tâ'atiyçün hâtem-i hükm-i Süleyman'dur

(Hokka gibi ağzın ki, huriler onu sever ve ona bağlanırlar. Perilerin ona ita'at etmesi için Süleyman hâkimiyetini sağlayan mühürdür.)

Ağız hokkaya benzetiliyor. Ya mücevher kutusu, yahut ilaç, macun kutusu. Aynı zamanda ufak ve yuvarlak olduğu için "mühür" e benzer.

Hazreti Süleyman'a, cinlere, perilere, kurda, kuşa, rüzgâra hâkim olması için mühür verilmişti. Mühür hâkimiyet alâmetidir.

Sevgilinin ağzı da perilerin ona ita'at etmesi için ona verilen bir mühür oluyor. Yani peri gibi güzeller dahi onun güzelliğinin hâkimiyeti altında bulunuyor.

Bu beytte, hokka gibi ağızın kaydını çekmek: Bir ona bağlanmak, bir

de hokka kapalı olduğu için onun yüzünden huriler hapsedilmişlerdir, diyor. Yani huriler, periler ona âşıktırlar.

5) İtün yolunda hûblar sürseler yüz nola emrünle
Melek haylı sücûd-ı Âdem etmek nass-ı Kur'an'dur

(Köpeklerin yoluna, güzellerin senin emrinle yüz sürseler şaşmamalı. Zîra meleklerin Âdem'e secde etmesi Kur'an'da bildirilmiştir.)

Güzeller, onun sevgilisi yanında o derece hakirdirler ki sevgilinin köpeği yoluna yüzlerini sürseler şaşmamalı. Zîra Kur'ân'ı Kerim'de: *Ve iz kulna li'l-melâ'iketi' scüdû liâdeme fesecedû illâ iblise ebâ vestegbere-Bakara suresi âyet 34*" Meleklere Âdem'e secde ediniz dediğimiz zaman secde ettiler, yalnız şeytan secde etmedi ve kendini Adem'den üstün saydı âyeti vardır.

6) Katı gönlüne bağrı daşlarun düşmüş gam-ı ışkun
Bir oddur ışk-ı dil-sûzun ki daşlar içre pinhandur

(Bağrı taş olanların katı gönlüne senin aşkının gamı düşmüş. Senin yürekler yakan aşkın, taşlar içinde gizlenen bir ateştir.)

En hissiz insanlar veya en merhametsiz güzellerin katı gönülleri senin aşkın ile yanıyor. Ateş düşmüş. Senin yürekler yakan aşkın taşlar içinde gizlidir. Taşın içinde ateş vardır.

7) Gezer kûyunda her yan çoh girîbân-çâk gül-ruhlar
Bu reng ile Fuzûlî ol ser-i kûy bir gülistândur

(Senin diyârının her tarafında birçok gül yanaklılar, senin aşkından üstünü başını parça parça etmiş hâlde gezerler. Ey Fuzûlî bu reng ile onun diyârı bir gül bahçesidir.)

Gül yaprakları birbirinden ayrı, yırtılmış bir gömlek parçaları gibidir.

Bu gazelde şâir kendi sevgilisinin her cins güzelden üstün olduğunu söylüyor. Bu sevgili, bilhassa üçüncü beytteki birçok aynalar senin yüzünü aksettiriyor karinesi ile sevgilinin muhayyel daha doğrusu mecaz olmayıp hakikî sevgili olduğunu düşündürüyor.

102. GAZEL

1) Girüp meyhâneye muğ meşrebiyle kim ki hû eyler
Olup mü'min behişti kâfirem ger ârzû eyler

(Her kim ki meyhâneye girip oradaki din adamının tavır ve hareketini kabul eder; o hakikî mü'min olup, kâfirim cenneti arzû ederse.)

Aşk âlemine girip orada aşk dağıtan mürşitlerin içtikleri şaraba alışan hakikî imana erişir ve dünya ni'metleri ile dolu olan yani insanın maddî arzûlarının toplandığı yer olan cenneti arzû etmez. Eğer ederse ben kâfir olayım.

Meşreb, şürb'den, içmekten gelir. Muğ meşrebi, muğun içtiği şey demektir. Hû etmek, huy etmek, alışmak ma'nâsınadır.

Bu beyt tamamen tasavvufîdir.

Mü'min ile kâfiri bir araya getirmekle tezat san'atı yapıyor.

2) Meger dîvânedür sevdâ-yi ebrûsiyle zâhid kim
Bahub mihrâba dâ'im öz özüyle güft ü gû eyler

(Galiba zâhid onun kaşına vurulup deliye dönmüştür. Zîra mihraba bakıp kendi kendisi ile konuşuyor.)

Kaş mihraba benzer. Zâhidin kendi kendi ile konuşması da mihraba karşı namaza durup hafif sesle namaz sûrelerini okumasıdır. Bu, hüsn-i talîl san'atıdır.

3) Demâdem katre katre kan yaşumdur ki çıkar gözden
Veyâ peykanlarun kim âteş-i dil anı su eyler

(Gözümden ân-be-ân katre katre çıkan kanlı gözyaşım mıdır, yoksa gönlümün ateşinde eriyen, su hâline gelen temrenlerin midir?)

Gönlündeki ateşin demiri eritecek bir şiddetle olduğunu ve sevgilinin kendisine daima oklar attığını söylemek istiyor.

4) Reh-i ışkunda olman teng-dil sevdâ hücûmundan
Tarîk-i saltanat her kim dutar gavgâya hû eyler

(Aşkının yolunda sevda hücumundan üzülmem. Saltanat yolunu tutan harbe, kavgaya alışır.)

Aşk yolunun sonu manevî saltanattır. O yoldan aşkın sevda hâlinde

hücum edip insanı çıldırtmasından içim daralmaz, mükadder olmaz. Çünkü yolun sonu manevî saltanattır.

5) **Dedüm kimdür perîşân eyleyen âşıklar ahvâlin**
Sabâ gösterdi târ-ı sünbül-i zülfün ki bû eyler

(Aşıkların ahvâlini perişan eden kimdir? dedim. Bahar rüzgârı, sümbüle benzeyen saçının telini göstererek bu eyler, dedi.)

Zülfün vasıfları: Perişan, sümbül, bû "koku"

Bu beytte saç sümbüle benziyor. Saçın hâli de perişandır. Bahar rüzgârı saç arasından geçip esiyor ve onun kokusunu getiriyor. Ve işte bu koku âşıkların ahvâlini perişan ediyor; diyor.

6) **Fuzûlî zülfüne bağlandı ammâ eyle inceldi**
Ki gûyâ za'f anı hem zülfüne bir târ-ı mû eyler

(Fuzûlî zülfünü sevdi, ona bağlandı. Fakat öyle inceldi ki bu zayıflık onu da zülfüne bir saç teli yaptı.)

Aşıklar sevgilinin saçlarına bağlanırlar. Her telde bir can, bir gönül veya bir taş vardır.

Zülf incedir. Ona bağlandığı için inceldi. Kederden zayıfladı, bir saç teli hâline geldi ve saç telleri arasına katıldı.

103. GAZEL

1) **Sabrum alup felek mana yüz min belâ verür**
Az olsa bir metâ' ana il çoh bahâ verür

(Felek sabrımı alıp onun yerine bana yüz bin belâ verir. Bir metâ' az olsa halk ona çok bahâ "fiat" verir.)

Sabrı az, belâsı çok. Felek o az olan sabrı da alıp çok belâ veriyor. Az olan metâ'a çok bahâ verirler.

2) **Düşdüm belâ-yı ışka hıred-mend-i asr iken**
İl şimdi menden alduğı pendi mana verür

(Asrın sayılı akıllılarından iken aşk belâsına düştüm. Halk evvelce benden aldığı nasihatı şimdi bana veriyor.)

Aşk belâsına düşünce aklını kaybetti. Evvelce o halka nasihat verirken şimdi halk ona nasihat veriyor.

Aşk ile akıl karşılaşması. Nasihat almak, nasihat vermek. Aldığını vermek.

3) Sanman aceb rutab yerine verse lâ'l-i ter
Bir nahl kim yaşum ana neşv ü nemâ verür

(Gözyaşımla sulanarak büyüyüp yetişen bir fidan, eğer taze hurma yerine parlak lâ'l verse hayret etmeyin.)

Kanlı gözyaşı döktüğünü söylüyor. Kanlı gözyaşı lâ'le benzer.

4) Hâk-i deründür ol ki dün ü gün sevâb içün
Hem aya sürme hem güneşe tûtiyâ verür

(Senin kapının toprağı sevap için gece aya sürme, gündüz de güneşe tutiya verir.)

Senin kapının toprağını ay gözüne sürme olarak çeker ve aydınlanır. Güneş de gözünü aydınlatmak için bir ilaç gibi onu gözüne çeker. Toprak, toz hâlinde göğe yükselir.

5) Kılmaz kabûl sûret-i ikbâli munca kim
Âyîne-i vücûduma cevrün cilâ verür

(Cevir ve cefan benim vücudumun aynasını o kadar cilâlayıp parlattığı halde yine devlet ve sa'adetin aksini kabûl etmez.)

Senin cevir ve cefan zaten bana dünya ikbâl ve sa'adetinden istiğna verir. Ona değer vermiyorum. O sebepten vücudumun aynası masiva ni'metlerini ona aksetmesini istemez.

Cevir ve cefâ âşıkı, kemâle ve fakra götürür.

6) Ney kimi cismüm oldu ohundan delük delük
Dem urduğumca yerlü yerinden sadâ verür

(Cismim, oklarından ney gibi delik delik oldu. Her nefes vurduğum zaman yerli yerinden ses veriyor.)

Her nefeste feryat ediyorum. Neye üflendikçe ses verir. Vücudunun her yerinden feryat yükseliyor. Çünkü delik deliktir. Bütün varlığımla feryat ediyorum demek istiyor.

7) Her derdsizden umma Fuzûlî devâ-yi derd
Sabr eyle kim ki derd verüpdür devâ verür

(Ey Fuzûlî, her dertsizden derdine devâ umma. Sabret derdi veren devâsını da verir.)

Burda her dertsiz, âşıkının derdi ile alâkalanmayan, kendisi aşk derdine düşmemiş güzellerdir, Masiva güzelleri. Onlar insanı, derdin devâsı olan hakikî aşka götüremez. Onun devâsını, o derdi veren, aşk derdini veren hakikî sevgili verir.

104. GAZEL

1) Ezel kâtipleri uşşâk bahtın kara yazmışlar
Bu mazmûn ile hat ol safha-i ruhsâra yazmışlar

(Evveli olmayan zamanın kâtipleri, âşıkların bahtını kara yazmışlar. O yüz sahifesine bunu anlatan bir yazı yazmışlar.)

Ezel kâtipleri Allah'ın kazası, iradesi demektir. Âşıkların ezelî kaderi bedbahtlıktır. Bahtı kara olmak. Yazı da karadır. Çünkü kâtip var. Kâtip mürekkep ile yazar.

Güzellerin yüzündeki rüşd alâmeti olan ayva tüylerine hat derler. Hattın bir ma'nâsı da yazıdır. O ayva tüylerinin ma'nâsı âşıkların bedbaht olacağıdır. Zâhirî ma'nâda hat güzelliğe nakise verir. Sevgiliyi çirkinleştirir demek ise de, hakikatta tamamen başkadır: Hat, yüz "ruhsar" yani vahdet üzerindeki koyu renkler yani kesrettir. Âşıklar vahdet üzerindeki kesretin sırrını çözmeye çalışanlardır. Çünkü hat esrardır. Diğer gazellerde izah ettiğimiz gibi "hat" a gubar yani toz derler. Gubarın diğer ma'nâsı afyon ve esrardır.

Âşıkların kaderi bu vahdet ve kesret muammasını çözmektir. Ve ıstırap çektikleri için karadır.

2) Havâs-ı hâk-i pâyun şerhini tahkîk edüp merdüm
Gubâr ilen beyâz-ı dîde-i bîdâra yazmışlar

(Halk, ayağının toprağındaki hassaların izahını iyice inceleyip toz ile yani hatt-ı gubârî ile uyanık gözün beyazına yazmış.)

Ayağın toprağını iyice tahkîk için onun üzerine iyice eğilmek lâzımdır. Bu sûretle toz göze kaçar. Çünkü onu elleyip, eşeliyor.

Havas kitapları ve o kitapların şerhleri vardır. Bunu okuyup kendi üzerinde tatbik edenler vardır. Toprağın havassını kendi üzerinde tatbik etmeye kalkışınca toprağı sürme gibi göze çekmek lâzımdır. Bu suretle gözün beyazına hatt-ı gubârî yani toz yazı ile onu yazmışlardır. Toz,

sürme, sürme de gözü tedavî eden, daha parlak görmesine yardım eden ilaçtır.

Âşık gece sabaha kadar uyumamıştır, uyanıktır. Onu uyanık göze çekmişler. Yani âşık gözüne. Burada uyanık göz aynı ma'nâda düşünen, kâinatı gören demektir. Kapalı göze sürme çekilmez.

Ayak toprağı, ayak izi âyet ma'nâsınadır. Yürüyen insan, toprak üzerinde iz bırakır. Hakk'ın ayağının izi, alâmeti demektir. Âyetler şerh ve tahkîk edilir. Bu yolda kitaplar yani tefsirler yazılır.

Merdüm, halk demek olduğu gibi gözbebeği ma'nâsına da gelir. Toz, göze zararlı ve onu rahatsız edici olduğu hâlde onu göze çekmek ve merdüm karinesiyle gözbebeği gibi sevmek ve korumak ma'nâlarını da düşündürür. Şeyh Galip bu bahiste şöyle der:

Âyine-veş gubârı cilâ bil safâ gözet
Sertâ be pây-i dîde olup tûtiyâ gözet

"Ayna gibi, tozu parlatıcı bir şey bil, kendini tasfiye etmeye bak, baştan ayağa göz olup göz ilacı (tûtiyâ) ara."

Madenî aynaları ince kumla parlatırlardı. Toz, ayna için bir cilâdır, parlaklıktır. Ayna, baştan ayağa gözdür. Yuvarlak ve parlaktır. Sen de onun gibi göz ol ve gözünü aydınlatacak olan o tûtiyâyı, ilacı bekle, ara.

3) Gülistân-ı ser-i kûyun sıfâtın bâb bâb ey gül
Hat-ı reyhân ile cedvel çeküp gülzâra yazmışlar

(Ey gül, bir gülistan olan diyârının vasıflarını etrafına bir cetvel çekip reyhânî hat ile bâb bâb gül bahçesine yazmışlar.)

Cetvel, sahifenin etrafına çekilen çizgidir. Yazı onun içine yazılır. Aynı zamanda bahçelerin kenarlarından geçen ufak derelerdir. Cetvelin bir ma'nâsı da deredir.

Hatt-ı reyhânî, eski yazıda bir nev'i yazı şeklidir. Aynı zamanda kokulu ottur.

Bâb kapı ma'nâsına geldiği gibi, bir kitabın mevzularını ayıran küçük bahislere de denir. Fasıl geniş bir kısımdır. Fasıl bâblara ayrılır.

Güle benzeyen sevgilinin diyârı, bir gül bahçesine benzetiliyor.

Aynı zamanda hatt-ı reyhân, yüzdeki hat yani ayva tüyleridir ki, güle

benzetilen yanağın etrafını çevirir. Hat, reyhâna, güzel kokulu ota benzetilir.

Bâb bâb gül bahçesinin tarhlarıdır.

4) İki satr eyleyüp ol iki mey-gun lâ'ller vasfın
Görenler her birin bir çeşm-i gevher-bâra yazmışlar

(O iki şarap renkil lâ'l dudakların vasfını görenler, her birini bir inci yağdıran göze yazmışlar.)

Lâ'l dudak kırmızıdır, şaraba benzer. Aynı zamanda insana aşk ilham ettiği için şaraptır. Ve dudak ikidir. Onun için iki satır eyleyip diyor.

Görenler demesi, dudağın görülemeyecek kadar küçük olduğunu ifade içindir.

Göz de ikidir. Bu iki gözün herbirine bir dudak vasfı yazılıyor. Yani cevher yağdıran, ağlayan gözden çıkan her damla yaş tıpkı şarap renkli yani kırmızı "kanlı" birer lâ'l cevherine benziyor.

Dudak, görünmeyecek kadar küçüktür ve lâ'le benzer.

Gören yani nazar sahibi insanlar, ondan başka bir şey görmüyorlar.

Âşıklar gözlerini fenâfillâha dikmişlerdir.

5) Girüp büt-hâneye kılsan tekellüm cân bulur şeksiz
Musavvirler ne sûret kim der ü dîvâra yazmışlar

(Puthâneye girip bir konuşsan şüphesiz, ressamların kapılara, duvarlara yaptıkları resimler, can bulurlar.)

Puthânede resimler vardır. Sevgili oraya girip bir konuşsa resimler can buluyor. Konuşması ile can veren Hazret-i İsa'dır. Ve henüz doğmuş çocukken konuşmak Hazreti İsa'nın mucizelerinden biridir. Puthâne kilisedir.

Sevgilinin konuşması o kadar tesirlidir ki, evvelce yaşamış olan insanlar değil, resimler cana kavuşuyor.

Dudak konuşur. Fakat görünmez. Tıpkı cana benzer. Canın eserleri vardır, kendisi görünmez.

Sevgili, bir sözle puthânedeki resimlere can verecek derecede onlardan güzeldir.

Şeksiz, şüphesiz menfîdir. Şüphe yok demektir. Dudak da yoktur.

Dudak fenâfillâhtır. Yalnız onun eserini yani konuşmasını gören canlılar değil, cansızlar dahi can bulup o canı Hak, uğruna feda etmek isterler.

6) Muharrirler yazanda her kime âlemde bir rûzî
Mana her gün dil-i sad-pâreden bir pâre yazmışlar

(Allah'ın kazasını, iradesini yazanlar, yani ezel kâtipleri âlemde herkese bir kısmet yazdıkları zaman bana da yüz parça olan gönlümden bir parça yazmışlar.)

Gönlünün ıstırap ile param parça olduğunu söylüyor. Bunda ciğerimi yiyiyorum, ıstırap içinde kıvranıyorum hayâli de vardır.

7) Etibbâ nusha-i dermân yazanda ehl-i emrâza
Perî-veşler lebin em dib men-i bîmâra yazmışlar *

(Hekimler hastalarına derman nushası "reçetesi" yazdıkları zaman, ben hastaya da peri gibi güzellerin dudağını ilaç diye reçete yazmışlar.)

"Em" evvelki gazellerde de geçtiği gibi asıl Türkçede ilaç ma'nâsınadır. Aynı zamanda emmek mastarından emirdir.

Fuzûlî aşk hastasıdır. İlacı da peri gibi yani bir ma'nâya göze görünmeyen, fakat onlara hâkim olan güzellerin yok olan dudaklarını emmektir.

Yani derdinin ilacı yoktur demektir. Peri de yoktur. Dudak da yoktur.

8) Yazanda Vâmık u Ferhâd ü Mecnun vasfın ehl-i derd
Fuzûlî adını gördüm ser-i tûmara yazmışlar

(Azra'nın âşıkı Vâmık, Şîrîn'in âşıkı Ferhât ve Leylâ'nın âşıkı Mecnûn'un vasıflarını, maceralarını hikâye eden dert ehli, gördüm ki Fuzûlî ismini eserlerinin başına yazmışlar.)

Kendini bu meşhur âşıklar ile mukayese ediyor.

(*) Bu beyt yalnız İzmir Salepçioğlu Kütüphanesinde 2600 numarada kayıtlı nüshada olup, ilâve olması çok muhtemeldir. A.N.T.

105. GAZEL

1) Mende Mecnun'dan füzûn âşıklık isti'dâdı var
Âşık-ı sâdık menem Mecnun'un ancak adı var

(Bende Mecnûn'dan fazla âşıklık isti'dâdı hazırlığı vardır. Sevgisine sadakat gösteren âşık benim. Mecnûn'un sadece adı çıkmış bir kere.)

İsti'dâd, hazırlık ve kudret ma'nâsınadır.

Âşık-ı sâdık, aynı zamanda hakikî, yaşamış, âşık, Mecnûn gibi efsâne âşıkı değil demektir.

Hakikaten Mecnûn ölüp gitmiş, sadece adı kalmıştır.

2) Nola kan tökmekde mâhir ola çeşmüm merdümü
Nutfe-i kâbildürür gamzen kimi üstâdı var

(Gözbebeğimin kan dökmekte çok maharetli olmasına hayret edilmez. Zîra o kabiliyetli bir tohumdan doğmuştur ve yan bakışın gibi bir üstattan o bilgiyi almıştır.)

Merdüm, gözbebeği ve âdem ma'nâsınadır. Gözümün adamı kan dökmekte yani kanlı yaş dökmekte çok mâhirdir. Çünkü kendisi kabiliyetli bir babanın yani gözün sâhibinin oğludur.

Gözyaşı dökmekte kabiliyetli bir babadan doğmuş ve kan dökmekte çok maharetli olan yan bakışından ders görmüştür.

3) Kıl tefâhur kim, senün her var men tek âşıkun
Leylî'nin Mecnûnu Şîrîn'ün eger Ferhâd'ı var

(Leylâ'nın Mecnûn'u, Şîrîn'in Ferhât'ı var ama, senin benim gibi âşıkın var. Bununla övün.)

Yine Mecnûn ve Ferhât ile boy ölçüşüyor.

4) Ehl-i temkînem meni benzetme ey gül bülbüle
Derde yoh sabrı anun her lâhza min feryâdı var

(Ben sabr ve temkîn sâhibiyim. Ey gül beni bülbüle benzetme. Onun derde sabrı yoktur. Her lâhza bir feryat ediyor.)

Bülbül gül için feryat eder. Onun için sevgilisini güle benzetiyor ve kendini sabır ve temkinde bülbüle mukayese ediyor. Çünkü bülbül âşıklıkta bir semboldür. Ben onun kadar, belki fazla âşık olduğum ve bu

yolda feryat eden şiirler yazdığım halde ona nazaran yine temkin ve sabır benim şiarım oluyor.

Sabrı yok, feryâdı var tezadına dikkat edilmelidir.

5) **Öyle bed-hâlem ki ahvâlüm görende şâd olur**
Her kimün kim devr cevrinden dil-i nâ-şâdı var

(Hâlim öyle kötü ki, feleğin cefâsından gönlü mahzûn ve kederli herkes beni görünce sevinir.)

Feleğin cefâsından gönlü mahzûn ve mükedder, nâşâd olan insan, benim hâlimin ne kadar fena olduğunu görünce kendi hâlinin bana nazaran bir sa'adet olduğunu anlar ve sevinir. Demek ki benden beteri var, der.

Feleğin cevir ve cefâsı çok elîmdir. Buna rağmen Fuzûlî'nin çektiğine nazaran bir sa'adet oluyor.

6) **Gezme ey gönlüm kuşu gâfil fezâ-yı ışkda**
Kim bu sahrânun güzer-gehlerde çok sayyâdı var

(Ey gönlüm kuşu, aşk fezâsında gâfil gâfil uçup gezme. Zîra bu aşk sahrasının yollarında çok avcı vardır.)

Âşıkın gönül kuşu zaten aşk fezâsında gezecektir. Fakat gâfil, yani hakikatı görmeden, bilmeden gezerse aşk sahrasında birçok güzellikler onu avlayabilir. Hakikî güzellik yolundan alıkoyabilir. Aşk sahrasında gaflet olmaz.

7) **Ey Fuzûlî ışk men'in kılma nâsihden kabûl**
Akl tedbîridür ol sanma ki bir bünyâdı var

(Ey Fuzûlî, sana aşkı terket diye nasihat edenler bulunur. Sen kabûl etme, zîra aşkı terket diyen akıldır ve onun bir tedbiri, düşüncesi, ihtiyatıdır. Ve zannetme ki bir esasa dayanıyor.)

Yine akıl ile aşkı karşılaştırıyor.

106. GAZEL

1) **Gûşe-i ebrûlarından çeşm-i câdûlar mıdur**
Yohsa girmiş yaya tîr-endâz hindûlar mıdur

(Kaşlarının köşesinde sihirbaz gözlerin midir, yoksa keman çekmeye hazırlanmış ok atan haramîler midir?)

Evvelâ şu noktaya işaret edelim: Kûşe-i ebrûlar ve çeşm-i câdûlar terkipleri kaide bakımından yanlıştır. Bunlar Farisî kaidesiyle iki terkiptir ki biri izâfî, diğeri tavsifîdir. Farsça terkiplere Türkçe kelimeler girmez. Farsça bir kelime de Türkçe edat alırsa o artık Türkçedir.

Ebrû Farsçadır, fakat Türkçe "lar" çemi' edatı alınca artık Türkçedir. Ya kaş köşeleri, yahut kûşe-i ebrûvan denir. Çeşm-i câdûlara gelince câdû Farsçadır. Yine Türkçe "lar" cemi' edatı alınca Türkçe olur. Bunun-da doğrusu ya câdû gözler yahut çeşmân-ı câdûdur.

Bu iki terkibi umumî kaide bakımından tetkik ettik. Fakat dilleri yapan şâirlerdir, onlar salahiyetle tasarruf ederler. Fuzûlî gibi bir şâiri bu yolda tenkit etmek ma'nâsızdır. O böyle bir kaide hatası yaparsa doğrusu odur. Hâmid bir şiirinde "nâ-kâfi" kelimesini tenkit edenlere:

Bu gün ben yazdım elbette yazar ahfâd nâ-kâfi

demiş. Kâfi kelimesi Arapça "nâ" edatı ise Farsçadır. Arapça bir kelime Farsça bir edat almaz diye tenkit etmişlerdi. Fakat Hamid'den asırlarca evvel şâirler Arapça kelimeye Farsça edat getirmişlerdi. O artık bir kaide olmuştu.

Kaş yaya, göz de kirpik oklarını atan hindû yani siyah haramîlere benzetiliyor. Burada "kûşe" bizim kullandığımız ma'nâda olduğu gibi, çekilip gizlenilmiş bir yer ma'nâsına da kullanılır. Bir nev'i pusu kurmak.

Gözler siyah ve insanın ma'nâsını öldürdüğü için haramîye, yol kesene benzetiliyor. Göze bir de büyücü vasfı veriliyor. Çünkü sihir ile insanın duyguları tabiî yolundan saptırılır. Yaya girmiş, pusuya girmiş, ok atmaya hazırlanmış, nişan almış, bir de yay gibi kaş kavsinin içine girmiş demek istiyor.

2) Ikd-ı şebnemdür gül-i ter üzre yâ hod her taraf
Katre katre terden ol ruhsâr üze sular mıdur

(Taze gül üzerinde inci gibi dizilmiş çîğ tanesi midir, yoksa o yüz üzerinde ter damlaları mıdır?)

Yüzdeki ter taneleri inciye benzetiliyor.

3) İki ejderdür ki bir genc üzer baş koymuş yatur
Yâ müselsel ârızun devrinde gîsûlar mıdur

(Bir hazine üzerine başına koymuş yatan iki ejderha mıdır, yoksa etrafı zincir ile ihata edilmiş yanağın mıdır?)

Yanak güzellik hazinesine, etrafında zincir şeklindeki saçlar da ejderhaya benzetiliyor. Her hazinenin bir tılısımı vardır ki bu, ejderhadır.

4) Eşk-i çeşmümdür ser-i zülfün hayâliyle müdâm
Yâ düzülmüş rişte-i müşg üzre lu'lû'lar mıdur

(Saçını düşünüp hâyal ederek gözümden akıttığım yaşlar mıdır, yoksa siyah, misk kokulu bir ip üzerine dizilen inciler midir?)

Zülf, siyah ve misk kokulu bir ipe, gözyaşı ise incilere benzetiliyor.

Tecâhül-i ârif yolu ile teşbih san'atı yapıyor.

5) Sen misen ancak Fuzûlî beyle hûblar mâ'ili
Yohsa ışk ehli kamu sen tek belâ-cûlar mıdur

(Ey Fuzûlî, böyle güzellere meyleden sade sen misin, yoksa bütün âşıklar senin gibi belâ arayanlar mıdır?)

Âşıklar, belâ arayanlar, yani Elest Bezminde ettikleri ahde "belâ" ya vefâ için belâ çekenlerdir. Beytten maksat budur. Güzellere meyletmek ahde vefâ yolunda yürümektir.

"Ze harfi"

107. GAZEL

1) **Buldu kûyunda devâ der-i dil-i bîmârumuz**
Sen ağasan biz kuluz kûyundadur tîmârumuz

(Hasta gönlümüzün derdi senin diyârında deva buldu. Sen ağasın biz kuluz, biz senin diyârında tedâvî oluruz.)

Kûy burada âlem demektir. Biz aşk hastasıyız, ancak senin âleminde yaşayabiliriz, demek istiyor.

Onun arazisinde yaşayan köleleri gözönüne getiriyor. Çünkü köleler başka yere gidemezler.

2) **Zâhidâ gör sîne-çâki şu'lesin bizden sakın**
Bir ocağuz biz ki sûzandur der ü dîvârumuz

(Ey zâhid, yarık sinemizden fışkıran alevi gör bizden sakın. Zîra kapısı, duvarı yanan bir ocağız.)

Yanan gönülün göğüs yarığından fışkıran alevlerini gör, bize yaklaşma, bize ta'n etme. Biz kapısı yani göğüs yarığı ve duvarı yani gönlünün içi yanan, evi barkı yanan bir hanedan, bir aileyiz. Ocak aynı zamanda hem aile, hem de hususî manevî kabiliyetlere sahip bir aile topluluğudur. Meselâ bazı hastalıkları tedavî hususunda onlara müracaat edilir, onlar ocaktır, denir.

Burada ocak, âşıklar ailesi demektir.

3) **Nola ger olduysa fânî Kûhken men bâkîyem**
Işka bizdendür bekâ yohdur yoh olmak varumuz

(Kûhken, Ferhât ölüp gitti ise ne çıkar, üzülme. Zîra o fânî ben bâkîyim. Aşk bizimle bâkîdir. Bizim varımızın yok olması yoktur. Yani şimdiye kadar olmadığı gibi, bundan sonra da olmaz.)

Meşhur âşık Ferhât ile kendisinin arasındaki farkın ne kadar muazzam olduğunu söylüyor. Beka ile fenâ arasındaki fark ki, bundan daha büyük fark olamaz. O fânî ise ben bâkîyim ve aşk ancak bizimle bâkidir. O bizim tek varımızdır. Bu varın, yani aşkın yok olmasına ise imkân yoktur.

4) Gülşen-i gam nahliyüz perverde âb-ı dîdeden
Dâğlar berg âh-ı âteş-bârumuzdur bârumuz

(Biz gam gül bahçesinin gözyaşı ile yetişmiş fidanıyız. Güğsümüzdeki yaralar yaprağımız ateş yağdıran âhımız ise meyvemizdir.)

Bir fidan ki gam gül bahçesinde yetişiyor, gözyaşı ile sulanıyor ve büyüyor. Gamın merkezi gönüldür ve göğüs içindedir. Dışarıdaki alâmeti ise göğüs üzerindeki yaralar yani yaprakları, o gönülden fışkıran ve ateş yağdıran âhlar ise meyveleridir. Ateş kırmızıdır ve âh kırmızılık yağdırıyor.

Ateşin Arapçası "nar" dır. O halde bu ağaç nar ağacıdır.

5) Ehl-i terkün kulıyuz oldur bize candan azîz
Yûsuf ise hôd-fürûş anunla yoh bâzarunıuz

(Dünyayı, masivayı terketmiş insanların kuluyuz. Onlar bize candan azizdir. Yusuf, peygamber olmasına rağmen kendini satan, yani kendini beğenmiş biridir. Onda bir varlık vardır. Bizim böyle insanlarla alışverişimiz yoktur.)

Ehl-i terk, dünyayı terkeden demektir. Ve terk ehli bize candan azizdir. Yani biz terk-i dünya mefhumunu candan aziz bilir ve canımızı o uğurda veririz. Can ise insanın tek ve en son varlığıdır.

Bu beytte Yusuf kıssasının birçok unsurları vardır:

Yusuf'u satın alan "Aziz-i Mısır" dır. Yusuf "kul" olarak satılmıştır. Yusuf kendini satmıştır ve "bâzâr" da satılmıştır.

Yusuf güzellikte bir timsâl olduğu hâlde fânî yani masiva güzelliğidir. Biz ona rağbet etmeyiz, onu istemeyiz, onunla alış verişimiz yoktur.

6) Eşkümüz girdâbı âlî ömrümüz bünyâdı pest
Gör ne alçak dirlik ile çizginür pergârumuz

(Gözyaşımız yüksek bir girdâb, su kuyusu; ömrümüzün yapısı alçak Bak bizim pergelimiz, yani hayatımızın dairesi nasıl alçak bir hayatla dönüp dönüp duruyor.)

Gözyaşı yuvarlak su yani girdâp. Girdâb o kadar yükseliyor ki, gözyaşının toplanıp, yükselip girdâb haline gelişini düşünmeli, ne kadar çok...

Ömür yapısının temeli ise alçakta. Ömür bir eve benzetiliyor. Hayatın devri ise bir pergele, pergelin bir ayağı yüksek, diğer ayağı çok alçakta. Bu şekilde pergel çok alçaktan devreder. Alçak burada hakîr ma'nâsınadır. Çok ağladığı için mustarip bir hayat...

7) Ey Fuzûlî cevr-i yâr ü ta'ne-i ağyârdan
Var yüz min gam bu hem bir bir gam ki yoh gam-hârumuz

(Ey Fuzûlî, sevgilinin cefâsı; başkalarının, ağyârın kınaması bunlar bana yüzbinlerce gam yüklüyor ve öyle bir gam ki bir tek dert ortağımız yok.)

Yüzbin var, "bir" yok tezadı.

Hem, ayni zamanda gam ve kaygı ma'nâsınadır.

108. GAZEL

1) Ham kad ile ağlaram ol turra-i tarrâsız
Gerçi derler çengden çıkmaz terennüm târsız

(Belim bükülmüş ağlıyorum. Çünkü sevgilinin o tarrar, aldatıcı, yankesici, insanı yolundan çeviren kâkülü benimle değil, Her ne kadar teli olmayan çenkten terennüm ve nağme çıkmaz derlerse de benim telim yok fakat terennüm çıkıyor, yani ağlayıp inliyorum.)

Kâkül, kıvrımlı yani beli bükülmüştür. Şâirin de beli bükülmüştür. İp ip gözyaşları kucağına dökülüyor. Bu aynen çenk manzarasıdır. Teller gözyaşları oluyor. Çengin de beli büküktür.

Kâkül, beli bükük bir ihtiyar cadıya benzetiliyor. Çünkü aldatır, yoldan çevirir. Beli bükük bir acuze hâlindedir. Nasıl ki Ferhât'ı beli bükük bir kocakarı aldatmış ve kendini öldürmesine sebep olmuştu.

2) Sîne-i çâkümden eksük etme tîr-i gamzeni
Ey gül-i ra'nâ bilürsen kim gül olmaz hârsız

(Ey güzel gül, bir de iki yüzlü gül, sarı ve kırmızı. Benim parça parça göğsümden yan bakışının okunu eksik etme. Bilirsin ki gül dikensiz olmaz.)

Yaprakları parça parça olan gülü kendi göğsüne benzetiyor. Çünkü göğüs kan renginde ve parça parçadır. Gül dikensiz olmayacağı için sevgilinin yan bakış oklarını istiyor; oklar diken oluyor.

Gül-i ra'na "gül-i dü-rû" iki yüzlü yani sarı ve kırmızı güldür. Sevgilinin bazen kendisine sevgi gösterip, bazen cevir ve cefa ederek yüz vermemesini, daima iki yüzlü hareket etmesini ifade için kullanıyor.

Gül-i ra'na, bir cins gül olup daima dikeni bulunur. Bu hâlde hem kendi göğsü gül, hem de sevgilisi güldür. Sevgili de gül olduğu için daima diken bulunur. Kendi göğsü de dikensiz olduğu için dikene muhtaçtır. Gamzeni eksik etme, çünkü sende boldur. Bana at çünkü bende yoktur.

3) Sahlanmazdum nâvekün gözde belâsın çekmesem
Beslemezdüm su verüp ol nahli olsa bârsız

(Eğer belâsını çekmesem okunu gözümde saklamazdım. Ve o fidanı eğer meyve vermese su verip beslemezdim.)

Ok, en hassas bir yere, göze atılıyor. Göz yolundan güzellik onu vuruyor. Bu ok acı veriyor, belâ veriyor. Şâir bunu istediği için onu gözünde saklıyor ve ok ağaçtan olduğu için onu gözyaşı ile suluyor. Çünkü belâ meyvesi veriyor.

4) Yol azarsan zulmet-i hayretde ey dil vâkıf ol
Zinhâr ol kûya varma âh-ı âteş-bârsız

(Hayret karanlığında yolunu kaybedersen ey gönül şaşırma; o diyâra, ateş yağdıran âhlar ederek git. Sakın âh etmeden gitme.)

Karanlıkta ateşli âhı ile yolu aydınlatıp öyle gidiyor.

Hayret, tasavvufta çok mühim bir makamdır. İnsan o makamı yâ muvaffakiyetle geçer, yahut yolunu şaşırır.

Hayret, bir duraklama ânıdır. Göz açılır, uzun zaman vücut hareketsiz ve göz açık kalır.

Vusuf, bilmek, anlamak manâsına geldiği gibi durmak ma'nâsına da gelir. Şâir, vâkıf, ol demekle hem işin aslını, yani o diyâra ateşli âh etmeden gidilemeyeceğini bil, hem de orada "dur" diyor.

Ateşli âh etmeden, yürekler yanmadan sevgilinin diyârına gidilmez demek istiyor.

5) Girye-i zâr ile hoş-hâlem ki bahr-i ışkda
Eşksiz göz bir sadefdür lü'lü-i şehvârsız

(Ağlayıp inlemekten rahat ve huzur içindeyim. Zîra aşk denizinde ağlamayan göz, içinde büyük incisi bulunmayan bir sadefe benzer.)

Göz hakikaten bir sadef şeklindedir. Gözyaşı da inciye benzer.

Aşk âleminde ağlayıp inlememek hakikat izcisine sahip olmamak demektir.

6) Câna âzar-ı hadengün hôş gelür ey kaşı yay
Bir sifariş kıl ki bizden ötmesün âzârsız

(Ey yay kaşlı güzel, okunun acısı bizim hoşumuza gidiyor. Ona tembih et, bizi incitmeden geçip gitmesin.)

İzaha hâcet yok.

7) Zühdden geçmez Fuzûlî eylemez terk-i riyâ
Pend çoh verdüm işitmez arsızdur arsız

(Fuzûlî'ye o kadar nasihat verdim, yine zühdden vazgeçmez, riyâyı terketmez. Fuzûlî'de utanma denen şey yoktur.)

Yine zühd ile aşk karşı karşıya geliyor.

109. GAZEL

1) Tarîk-i fakr dutsam tab' tâbi' nefs râm olmaz
Gınâ kılsam talep esbâb-ı cem'iyyet temâm olmaz

(Her şeyden elimi eteğimi çekip fakr yolunu tutsam yaratılışım bana tabi olmaz. Nefsim de emrim altına girmez. Eğer zenginlik istesem, icap eden şeyleri bir araya getirip tamamlamak imkânsız.)

İç âlemindeki tenakuzları anlatıyor. Bu beyt maddî sahadaki hüsranını, bunu takip eden beyt ise tefekkür ve ma'nâ âlemindeki nasipsizliğini anlatıyor.

2) Dehânundan eser görmen miyânundan nişan veh kim
Men-i nâ-kâma ömrümden müyesser hîç kâm olmaz

(Zahirî ma'nâsı sevgilinin ağzı görülemeyecek kadar küçük, beli ise görülemeyecek kadar ince.)

Fakat dehan, ağız fenâfillâh bel ise nâsut ve lâhut âlemleri arasında bağlanmayı temin eden ince tefekkürdür. Bunları izah etmiştik. Bu da onun manevî nasipsizliği. Ben bu inceliklere nüfus edemiyorum diyor.

3) **Mukîm-i kûy-i derd eyler meni âh-ı ciger-sûzum**
Bu âheng-i melâl-efzâya bundan yeg makâm olmaz

(Ciğer yakan âhım, beni daima dert diyârında bulunduruyor. Orada ikamet ettiriyor. Hakikatta da bu sıkıntı ve bıkkınlık veren ahenge dert diyârından daha münasip makam olmaz.)

Makam burada iki ma'nâ'yadır: Birisi ikâmet edilen yer, ikincisi musiki ıstılâhındaki makam; rast makamı, hicaz makamı gibi.

Gönülden yükselen âhın çıkardığı sesi ahenk olarak alıyor. Bu ahengin makamı da derttir demek istiyor.

Mukîm ile makam arasında, bir asıldan, ikamet mastarından geldikleri için iştikak san'atı vardır.

4) **Mürîd-i sâkiyem kim lûtfu ehl-i derde dâ'imdür**
Ne hâsıl ehl-i zühdün şefkatinden kim müdâm olmaz

(Sâkiyi seviyorum, onun müridiyim. Zira onun dertlilere lûtfu devamlıdır. Zâhidlerin şefekatinden bir şey çıkmaz, zîra devamlı değildir.)

Dert ehli âşıklardır. Onlar daima aşk şarabı içerler. Bunu sunan da sâkidir. Zâhidlerin şefekat ve merhameti ise bir netice vermez. Zîra bu şefekat ve merhamet devamlı değildir.

Müdam, iki manâdır: Biri devamlı, diğeri şarap.

Zâhidlerin şefekatinde şarap yoktur, diyor. Zühdde şarap haramdır.

Da'im ile müdam arasında da, devam mastarından geldikleri için yine iştikak san'atı vardır.

5) **Dedüm uşşâka cevr etme dedi ol hûblar şâhı**
Siyâset olmayınca ışk mülkünde nizâm olmaz

(O güzeller şâhına, âşıklara cefa etme dedim. Şu cevabı verdi: Eğer siyâset yani şeri'at kanunları dahilinde öldürmek, cezalandırmak olmasa aşk memleketinde nizam, düzen olmaz.)

Güzellere daima şâh ve padişâh vasıfları verilir. Bu sevgili ise şâhların şâhı oluyor. Memleket de aşk memleketidir. Aşkın kanunu âşıkların cefâ çekmesi ve neticede madde âleminden fenâya ermesidir.

6) **Lebünden katre katre kan içer gönlüm kerâhetsiz**
Şekerden olıcak mey katresi gûyâ harâm olmaz

(Gönlüm tiksinmeden, dudağından damla damla kan içer. Şarap şekerden elde edilmiş olursa gûyâ haram olmaz.)

Kerahetsiz, tiksinmeden demektir. Fakat İslâmdaki hükümler arasında bir de kerahat vardır. Yapılması iyi görülmeyen şey mekruhtur. İki kısımdır: 1- Kerahet-i tenzihiye, bu helâle yakın mekruhtur. 2- Kerahet-i tahrimiye, harama yakın mekruhtur.

Dudak kırmızıdır, kan rengindedir. Burada kan içmek, ıstırap çekmek demektir. Ben dudağın yani fenâfillâha erişmenin ıstırabını tiksinmeden, isteyerek çekiyorum demek istiyor.

Burada dudak tatlı olduğu için, şarap şekerden elde edilmiş oluyor.

Leb deyince gûyâ kelimesini getiriyor. Gûyâ bir ma'nâya sanki, bir ma'nâya da konuşan demektir.

7) **Fuzûlîni melâmet eylesen bî-derd bilmez mi**
Ki bâzar-ı cünûb rusvâlarında neng ü nâm olmaz

(Fuzûlîyi kınayan dertsiz yani aşk derdini anlamayan bilmez mi ki çılgınlık pazarında dolaşan rüsvalarda utanma veya şöhret kaygısı yoktur.)

Âşıklar, aşk yolunda ne utanırlar, ne de dünya şöhreti peşinde koşarlar. Onlar aşkın çılgınlığı içindedirler. Utanmak ve şöhret peşinde koşmak akıl işidir.

101. GAZEL

1) **Âlem oldu şâd senden men esîr-i gam henûz**
Âlem etdi terk-i gam mende gam-ı âlem henûz

(Senin lûtfunla âlem sevindi. Ben hâlâ gam esiriyim. Âlem gamı terketti, ben hâlâ âlemin gamını çekiyorum.)

Bir âşık, sevgilisinin herkese lûtfedip, kendisine cevrettiğini tahayyül eder. Bu bir âşık psikolojisidir. Zâhiren bu beyt bunu anlatıyor.

Hakikatta ise sen büyük ni'met ve lûtuflarınla âlemi şâd ettin. Bu ni'metler dünya ni'metleridir. Aşk ise dert ister. Ben hâlâ gam esiriyim demekle ben aşk ıstırabı içindeyim; bana da kendi istediğim şekilde visâl nasip et ve âlemin terkettiği gam benim üzerime yüklendi, aşk içinde ben bu kadar mustaribim, demek istiyor.

Gam-ı âlem, âlemin terkettiği gam, bir de âlem gamı yani masivanın azabı veya âlem-i gam demektir.

2) Cân bağışlardı lebün izhâr-ı güftâr eyleyüp
Urmadan Îsâ lebi cân-bahşlıkdan dem henûz

(Daha İsa dudağı, can vermekten dem vurmadığı zaman senin dudağın söz söyleyerek can bağışlardı.)

Bu bir bakıma İsa, nutka gelmeden ve can bağışlamaktan bahsetmeden, senin dudağın can bağışlardı demesi, senin dudağının can bağışlaması İsa'dan daha üstün ma'nâsınadır. Fakat asıl, İsa yaratılmadan yani henüz ruhlar cana kavuşmadan, Elest Bezminde senin bekâbillâhi bağışlayan dudağın âşıklara hakikî canı yani bekâye verirdi, demek istiyor.

Sevgili, burada hakikî sevgilidir.

3) Secde-gâh etmişdi ışk ehli kaşun mihrâbını
Kılmadan hayl-ı melâ'ik secde-i Âdem henûz

(Daha melekler Âdem'e secde etmeden, aşk ehli kaşının mihrâbına secde ediyorlardı.)

Yine Âdem yaratılmadan, yani madde âlemi henüz mevcut değil iken âşıklar, sana yakınlaşmak için kaşının mihrabına secde ediyorlardı.

Aşk ezelidir.

4) Câna derdün cisme peykânun revân etmişdi hükm
Cism ile cân irtibâtı olmadan muhkem henûz

(Daha cisim, cana sıkı sıkı bağlanmadan cana senin derdin, cisme de senin aşkının temreni hâkim olmuştu.)

Yani ruhlar âleminde, cisme ve cana hakikî sevgilinin aşkının hâkim olduğunu söylemek istiyor.

5) Eşk sarf eyler felekden kâm hâsıl kılmağa
Bu güher kadrini bilmez dîde-i pür-nem henûz

(Bu yaşla dolu göz felekten yani madde âleminden muradını almak için gözyaşı sarfediyor. Halbuki bu incinin kadrini bilmiyor.)

Gözyaşı incisi paraya benzetiliyor. Madde âleminden murat almak için sarfedilmez bu inci. Çünkü değmez. Gözyaşı incisi ma'nâ ve hakikat âleminden murat almak için sarfedilmelidir. Göz parasını değersiz şeyler uğrunda sarfediyor.

6) Perde-i çeşmüm makâm etmişdi bir tersâ-beçe
Olmadan mehd-i Mesîhâ dâmen-i Meryem henûz

(Daha Meryem'in eteği İsa'ya beşik olmadan bir Hıristiyan çocuğu gözümün perdesinde makam tutmuştu.)

Tersâ-beçe, Hıristiyan çocuğu tabiri tasavvufta "ma'nâ âleminden sâlikin kalbine gaybdan gelen ilham" dır.

Hazret-i İsa tecerrüdün timsâli olduğu için onun tecerrüd bakımından hükmüne uymak İslâmî bir harekettir. Tersâbeçenin vârid-i gaybî olması, hâlâ gayb âleminde, felek-i şemste hayatta olan İsa'nın, timsâli bulunduğu fakr ve tecerrüdden gelmesidir.

"Hıristiyan çocuğu daha İsa doğmadan şâirin gözünün perdesinde makam tutmuştu demesi, elbette bunun Hıristiyan çocuğu olmadığını gösterir ve Fuzûlî gibi zamanın büyük bir âlimi, bunu söyleyemez. Esasen şimdiye kadar izah ettiğimiz şiirleri düşünenler, bir kere daha hatırlayanlar şâirimiz hakkında esaslı bir fikir edinmişlerdir."

Gözümün perdesinde makam tutmuştu demek, maddî gözümün gördüğü âlemin arkasında demektir. Çünkü perdede oturan demek, perdenin arkasında bulunan demektir. Kadınlara "perdegiyân" perde arkasında oturanlar denir.

7) Ey Fuzûlî eyledi her derde dermân ol tabîb
Bir menüm derdümdür ancak bulmayan merhem henûz

(Ey Fuzûlî, o hekim, her derde derman buldu. Hâlâ derman bulmayan bir benim derdimdir.)

Âlemde her türlü dert vardır. Sevgili onların hepsine bir derman bulmuştur. Fakat Fuzûlîninki aşk derdidir. Her derde derman bulunur, aşk derdine bulunmaz.

111. GAZEL

1) Râz-ı ışkun sahlaram ilden nihân ey serv-i nâz
Gitse başum şem' tek mümkin degül ifşâ-yi râz

(Ey serv-i nâz, senin aşkını halktan gizledim. Mum gibi başım gitse yine o sırrı ifşa etmem. Bu imkânsızdır.)

Serv-i nâz, bir nevi servidir. Fakat burada vahdet mukabilidir ki, sırrını ifşa için mütemadiyen nâz eder ve ifşâ etmez.

Şem' servi gibi mevzundur ve boyludur. Dimdik durur ve fitili uzadıkça aydınlığı azalır. Onun için başını yani fitilini keserler.

Şem', hicran gecesi âşıkın tek yâridir. Halktan sakladığım sırrı ancak ona ifşâ ederim. Yalnız ve mumdan başka bir yârim yoktur demek istiyor. Şem' daima sırrı saklar, başı kesildiği hâlde elbette ifşâ edemez. Çünkü şem' yanar ve ses çıkarmaz.

2) Hûblar mihrâb-ı ebrûsuna meyl etmez fakîh
Ölse kâfirdür müselmanlar ana kılman nâmaz

(Fakîh, din âlimi güzellerin kaşının mihrabı karşısında eğilmez. O, kâfirdir, ey Müselmânlar onun cenaze namazını kılmayın.)

Fakîh, zâhirî ilme sahiptir, yani İslâm hukukuna. Elbette güzellerin kaşının mihrâbı karşısında eğilmez, ona meyletmez. Çünkü güzellerin İlâhî güzelliğin zuhur ettiği yer olduğunu, kaşın Hakk'a yakınlığı ifade ettiğini bilmez. Onlar güzellerin Hakk'ın insanlara bir lûtfu olduğunu, dalâlete sevk için değil, hidâyete sebep olmak için yani insanları Hakk'a götürmek için yaratıldıklarını idrak etmez. Çünkü âlimdir; ârif değildir. Yani bâtınî bilgiye sahip değildir.

Küfrün asıl ma'nâsı örtmektir. Bu sûretle fakîh Allah'ın bu nimetini inkâr ediyor, örtüyor. Binaenaleyh bu ma'nâda kâfirdir.

Namaz, Sanskritçede eğilmek ma'nâsınadır. İslâmda salât mukabili olmuştur.

Belki Fuzûlî bunu biliyor ve onun önünde eğilmeyiniz, yani ona hürmet etmeyiniz, demek istiyor. Fakat bu ihtimâl oldukça uzaktır.

3) Kalebüm görmüş tehî tökmek diler bir tâze rûh
Berk-i âhum kim gelen peykânuna vermiş güdaz

(Bana attığın okun temrenini âhımın yıldırımı eritiyor. Çünkü benim kalıbımı, cesedimi hoş görmüş oraya bir taze ruh dökmek istiyor.)

Temren demirdendir ateşte erir. Bu eriyen, su hâline gelen demir bir kalıba dökülür, onun şeklini alır. Hayal budur.

Şâirin kalıbını boş yani ruhtan mahrum görmüş, o kalıba bir ruh dökmek istemiş. Okun ucundaki demirleri âhının şimşeği ile eritip o ruhsuz kalıba dökmüş ve bu suretle o kalıba taze bir ruh vermiş.

Âşıkun ruhu ah ile eriyen aşk temrenlerinden yani güzelliğin ilham ettiği aşktan vücut bulmuştur.

4) **Kimse ol bed-hûyâ izhâr edebilmez halümi**
Ey sürûd-ı nâle Tanrıyçün sen olgıl çâre-sâz

(O kötü huyluya, cefâkâr sevgiliye kimse benim hâlimi bildiremez, ey inlememden çıkan terennüm, Allah aşkına buna sen çâre kıl, sen bildir.)

İzaha hacet yok.

5) **Men hôd öldüm ey türâbumdan olan sağar müdâm**
Rindler bezmin gezüp bir bir yetür menden niyâz

(Ben zaten ölmüşüm. Ey benim toprağımdan yapılan kadeh, daima rindlerin işret meclisini gezip herbirine benden bir niyaz ilet.)

Ben masivadan alâkamı kestim. Benim toprağımdan ancak aşk sunan kadeh yapılır. Çünkü ben âşığım. Ey kadeh, rind âşıklar meclisini gezip her birine benden bir niyaz sun.

Burada niyaz şaraptır. Toprağından yapılan kadehle sunulacaktır. Niyaz aynı zamanda manen yüksek insanların ruhundan bir himmet rica etmektir. Hem onların yüksek ruhlarından himmet iste, hem de kadeh sun demektir. Çünkü "müdam"ın bir ma'nâsı da şaraptır.

6) **Hûb sûretlerden ey nâsih meni men'etme kim**
Pertev-i envâr-ı hôrşid-i hakîkatdür mecâz

(Ey bana öğüt veren, beni güzel yüzlüleri sevmekten men' etme. Zîra o maddî, mecâzî güzeller hakikat güneşinin yani hakikî güzelin nurlarının ışıklarıdır.)

Fuzûlî'nin güzellere ne gözle baktığını bize bu beyit büyük bir vuzuh ile gösteriyor. Onları hakikî güzel olan Allah'ın masivaya akseden güzellikleri olarak görüyor. Onlara öyle temiz bir ruh ve gözle bakıyor. Dîvân Edebiyatında güzellere ekseriya bu gözle bakılmıştır.

Güneş ve nuru hakikatta vardır. Fakat ışk, pertev sadece bir görünüştür.

7) **Ey Fuzûlî kalmışam hayretde bilmem neyleyüm**
Devr zâlim baht nâ-ferman taleb çok ömr az

(Ey Fuzûlî hayret içinde kalmışım. Devir zâlim, tali' söz dinlemez, âsi, istek çok, ömür ise az.)

Kendi perişan hâlini anlatıyor. Ancak, Fuzûlî'nin hayatı tetkik edilirse kendisinin, devrin hürmet gören büyük âlimlerinden olduğu halde, ruhen ıstırap içinde kıvrandığını görüyoruz. Zamanında kudretine göre takdir görmüyor. Belki etrafında birçok adaletsizliklere şahit oluyor. Kendisi manen çok büyük mertebeleri istediği hâlde ömrün buna kifayet etmediğini görüyor ve ıstırap çekiyor. Bunlar bizim zâhirî tahminlerimizdir. İnsan ruhunun içine girilmez.

112. GAZEL

1) **Gamze peykânın gözün men mübtelâdan sahlanmaz**
Sarf eder ehl-i nazar nakdin gedâdan sahlanmaz

(Gözlerin yan bakış okunun temrenini ben âşıktan esirgemez. Zîra nazar ehli, bakışı güzel olanlar parasını dilenciden esirgemez.)

Okun temreni küçük madeni bir madde olduğu için paraya benzetiliyor.

Nazar ehli, güzel bakışlı olanlar, bir de içi görüp anlayanlar demektir. Burada benim nasıl bir âşık olduğumu anlıyor ve beni daima güzellikleri ile yaralıyor, demektir.

2) **Dil n'ider yanımda çün kılmaz meni gamdan halâs**
Çekmen ol ta'vîz bârın kim belâdan sahlanmaz

(Beni gamdan halas etmedikten sonra gönülün yanımda ne işi var? Ben, beni belâdan korumayan bir muskanın yükünü çekmem.)

Ta'viz, muska demektir. İnsanı belâdan korumak için taşınır. Beni belâdan korumayan bir muskanın yükünü çekmem demekle, muskanın gûyâ ağır bir şey olduğunu söylüyor. Fakat muska küçük ve gayet hafiftir. Burada yük minnet yükü olacak.

Gönül, insana büyük hakikatlara erişmek için verilmiştir. Büyük hakikatlara erişmek için de insan manen büyük ıstıraplar çeker. Aşk ıstırabı bunlardan biridir. Gönül zaten bu belâlara uğrayıp neticede büyük saadetlere erişmek için tanışır. Şâir, gönlün yalnız belâ tarafını görüyor ve tahammül edemiyor. Halbuki gönül muskası insanı hakikatta saadete götürür.

3) Câna cismüm ol hadeng-i gamzeden olmaz penâh
Hîç cevşen kimseyi tîr-i kazâdan sahlamaz

(Cismim, o yan bakış okunun canıma saplanmasından beni korumaz. Hiçbir kalkan insanı Allah'ın kazâsı, takdiri okundan kurtaramaz.)

Sevgilinin yan bakışının oku, onun cismini delip canına saplanıyor. Cism, onun canını yan bakış okundan koruyamıyor. Onu öldürüyor. O yan bakış Allah'ın kazâ okuna benzer ki muhakkak hedefine isabet edecektir.

Gamze oku insanın canını alır, yani maddesini alır. Ma'nâsı, gönlü yaşar. Bir de öldürür şekli vardır ki insanı öldürür. Çünkü insanın hakikî yaşaması ma'nâ iledir.

4) Işkdan bir dem dil-i sûzânı dûr etmez felek
Veh nice fânûsdur şem'i hevâdan sahlamaz

(Felek, yanan gönlü bir ân aşktan uzaklaştırmıyor. Bu nasıl fanustur ki mumu havadan saklamıyor.)

Felek bir fanusa benzer. Dünyanın üstüne konmuş. İçinde yanan mum yanan gönüldür. Heva ise burada aşktır.

Fanus, mumu havadan korumak içindir. Rüzgâr esip söndürmesin diye. Halbuki bu felek fanusu bu işi yapamıyor.

Bütün âlem benim aşkıma mâni olamaz, demek istiyor.

Bir de felek, benim gönlümü heva ve hevesten men' edemiyor ma'nâsına da gelir. Yani heva ve heves benim gönlümü söndürür. Asıl yakan hakikî aşktır.

Felek, madde âlemidir.

5) Âlemi şeydâ kılur ger olsa hem gözden nihân
Her perî-veş kim ser-i zülfün sabâdan sahlamaz

(Saçını bahar rüzgârından saklayamayan her peri gibi güzel, göze görünmese dahi âlemi çılgına çevirir.)

Bahar rüzgârından o peri gibi güzelin saçının kokusunu alan herkes, onu görmese dahi ona âşık olur.

Saç zincire benzediği için ve rüzgâr tarafından tahrik edildiği için deliyi azgın ve çılgın hâle getirir. Zinciri oynatılan deli, çılgın furieux hâle gelir.

Peri zaten görünmez, gözden nihandır.

Peri ile çılgın ekseriya bir arada bulunur. Çünkü deliyi periler zaptetmiş inancı vardır.

Peri, gözden nihan olan hakikî sevgili, saç ise kesret yani onun madde âleminde tecellisidir. O zülfün kokusunun kimden geldiğini bilen âşık deliye döner.

6) Eylerem bî-hôd fegân gördükçe kûyun itlerin
Âşinâ derd-i nihânın âşinâdan sahlamaz

(Senin mahallenin köpeklerini görünce kendimden geçip feryada başlarım. Çünkü dost, gizli derdini dosttan saklamaz.)

Eskiden her mahallenin, o mahalleye yerleşen köpekleri vardı. Bunlar o mahalleyi korurlar, halk da onları beslerdi. O mahalle köpekleri, başka köpekleri o mahalleye sokmazdı.

Sevgilinin mahallesindeki köpekler, onu görürler ve binaenaleyh rakiptirler. Rakip, gözeten demektir. Âşıkı da sevgiliye yaklaştırmadıkları için âşıklar rakibi sevmezler ve ona hakaret için ekreriya köpek derler. Sek rakip gibi.

Şâir, o köpekler sevgilinin mahallesinde bulundukları için onlarla dosttur.

O mahalleye şâiri sokmamak için havlarlar. Şâir de o mahalleye yaklaştığı için feryat ve figana başlar. Bu bir nevi dertleşme ve konuşma manzarasıdır. Hüsnü talil san'atı vardır.

7) Bî-sebep sanman Fuzûlî'nün melâmet çekdügin
Bî-haberdür meşrebin ehl-i riyâdan sahlamaz

(Fuzûlî'nin bu kadar kınanmadığını sebepsiz sanmayın. Kendinden haberi yoktur. Hareket tarzını, riyakâr olan zâhidlerden, kuru sofulardan saklamaz.)

Zâhidleri, zâhir ehlini riyakâr buluyor.

Asıl incelik meşrep kelimesindedir. Meşrep, huy, karakter ma'nâsına geldiği gibi, Arapça "şürp" etmek içmek mastarındandır. Burada şarap içtiğini riyakârlardan saklamaz demek istiyor. Çünkü kendinden habersizdir.

113. GAZEL

1) Gönülde min gamum vardur ki pinhân eylemek olmaz
Bu hem bir gam ki il ta'nından efgân eylemek olmaz

(Gönülde bin gamım vardır. Bunu gizlemek olmaz. Hem bu öyle bir gam ki halk kınar, ta'n eder diye feryat eylemek de olmaz.)

Bu aşk gamıdır gizlenemez. Çünkü aşk ile müşk gizlenmez derler. Miski gizlemek olmaz. Keskin güzel kokusu onu ele verir. Aşk da böyledir. Lâkin bu aşk keder, kaygı ve gamı öyle bir gamdır ki, feryat edemezsin çünkü halk kınar. Bundan evvelki gazelin makta' beytinde kendinden geçmiş olduğunu söylüyor. Böyle bir insan etrafı düşünemez. Öyle ise efgan ediyor ve halk da kendisini ayıplıyor, kınıyor, taşlıyor.

"Hemm" de gam ve keder demektir.

2) Ne müşkil derd olursa bulunur âlemde dermânı
Ne müşkil derdi imiş ışkun ki dermân eylemek olmaz

(Her şekil derdin âlemde dermanı bulunur. Aşkın ne müşkil dert imiş ki, onun dermanı yoktur.)

Müşkil kelimesinin kullanılışındaki hususiyet dikkat çekicidir. Aşk derdi müşkilin kat kat ötesinde müşkildir. Bu başka bir müşkildir demek istiyor.

Hakikatta da böyle hakikî ve İlâhî aşkların dermanı yoktur.

3) Fenâ mülkünde çok azın etme ey dil çekme zahmet kim
Bu tedbîr ile def-'i derd-i hicrân eylemek olmaz

(Ey gönül, fenâ mülküne yani ölüme gitmek için çok istekli olma. Zîra bu tedbir, tedavî ile ayrılık derdinden kurtulmak olmaz.)

Burada fenâ mülkü bir ölüm, bir de fenâfillâhtır. Her ikisi dahi kasdedilse cânânın ayrılığı derdinden insan, kurtulamaz. Zîra ölse dahi yine sevecek, yine ayrılık çekecektir. Şâirin istediği de budur. Aşk derdi istiyor.

4) Sakın gönlüm yıkarsan pendden dem urma ey nâsih
Hevâ-yı nefs ile bir mülkü virân eylemek olmaz

(Ey nâsih, sakın bana öğüt verme, gönlümü yıkarsın. Çünkü nefsin arzularına uyup bir mülkü viran eylemek olmaz.)

Gönül bir mülktür, kazanılan şeydir. Çünkü Hakk'ın tecelligâhıdır, idrakin merkezidir. Aşk derdi çekmeyi, Hakk'a âşık olmayı emreden odur. Senin nasihatın ise benim dünya rahat ve huzurum içindir. Heva-yı nefs yani nefsin istediğidir. Bana nefsin havasını üfleme. Dem vurmak üflemek demektir.

Sana uyarsam nefsimin istediklerini yapacak, hakikata ermek için gönlün gayretlerine son vereceğim. Ve gönül mülkü viran olacak. İşte bu olmaz diyor.

Bir de üflemekle bir mülk tabiî virân olmaz. Öğüt verenin verdiği öğütün bir üflemek kadar dahi değeri yoktur.

5) Dehânun üzre lâ'lün istemiş dil def'i müşkildür
Görünmez hîç cürmü yok yere kan eylemek olmaz

(Gönül, ağzın üzerindeki dudağını istemiş. Onun isteğini def' etmek güçtür. Çünkü hiç günahı görünmüyor. Yok yere kan eylemek olmaz. Çünkü bu isteği reddetmek gönlü öldürmektir.)

Ağız yoktur, hiç cirmi, eni boyu görünmez. Böyle yok, yani olmayan bir yere kan gibi kırmızı dudağı kondurmak olmaz. Bir de yok yere, sebepsiz, ma'nâsız demektir. Ağızın cirmi de yoktur, cürmü de yoktur. Çünkü haddizatında yoktur.

Gönül, ağızın üzerindeki dudağı istemiş. Reddetmek güçtür. Çünkü gönül, muradına ermezse ölür. Ağız gibi yok olan bir şey için insan öldürülemez. Günahı da yoktur, çünkü görünmeyen bir şey olan gönül ne günah işleyebilir?

Zâhiren ağzın küçüklüğünü ve dudağın kırmızılığını bir hayal kompozisyonu içinde göstermek istiyor. Halbuki gönül hakikatta fenâfillâhı istiyor. Onu reddetmek olmaz. Çünkü esasen yok olmayı istiyor. Yok etmekten, öldürmekten daha müessir bir ceza olamaz. Onun için reddedemezsin diyor.

Cürm, günah; cirm ise bir maddenin eni boyu, büyüklük veya küçüklüğü demektir. Onun için bu kelime her iki şekilde de okunur. Her iki okunuşa göre de mantıkî bir tefsir yapılabilir.

6) Du'âlar eylerem menden yana bir dem güzâr etmez
Ne çâre sihr ile servi hırâmân eylemek olmaz

(O kadar du'alar ediyorum bir ân benim tarafıma yönelip gelmiyor. Çâre yok. Zîra büyü ile serviyi yürütmek kabil değildir.)

Bir isteği elde etmek için iki yol vardır: Bieri doğru yoldan onu elde etmek için lâzım geleni yapmak, bu yol meşrûdur. Bir de büyü yapmak için du'alar okumak, yani havas okumak. Bu yol gayri meşrûdur. Fuzûlî sevgilisini yanına çağırıyor. Du'a çağırmak demektir. Da'vet mastarından gelir. Havas okumakla cinler ve periler da'vet edilir. İkinci mısrada "sihr" kelimesini kullandığı için birinci mısradaki du'a, da'vet ma'nâsınadır. Havas okuyarak cinleri, perileri da'vet. Bu münasebetle sevgilisini periye benzetiyor. İşte sihir ve du'a kelimelerinin altındaki peri bir mazmundur.

Serv vahdettir. Vahdete erişmek gayri meşrû yollarla olmaz. Aşk ile olur. Seveceksin ve ıstırap çekeceksin, bütün varlığını yok edeceksin. Bu ise meşrû yoldur. Başka türlü vahdete erişilmez.

Büyü ile servi ağacı yürütülemez. Ağacı yürütmek Peygamberimizin bir mucizesidir. Hazret-i Mûsâ'ya sihirbazlar ipleri yılan göstermişlerdi. Onların ki sihirdir. Hazret-i Mûsâ'nın âsâsının ejderhâ oluşu mucizedir. Sihir ile mucize arasında bu fark vardır. Yani Hazret-i Mûsâ'ya ve diğer peygamberlere Allah tarafından harikulâde işler yapma kudreti verilmiştir. Hazret-i Muhammed'in mucizelerine de, iman etmeyenler sihir demişlerdi.

7) Fuzûlî âlem-i kayd içre sen dem urma ışkundan
Kemâl-i cehl ile da'va-yı irfân eylemek olmaz

(Fuzûlî, sen henüz masiva kaydındasın, masivaya düşkün, ona bağlısın, aşktan bahsetme. Cehâletin kemâl noktasında olan insan, irfan yani iç bilgiden bahsedemez.)

Bundan evvelki beyti izah ediyor. Cehl içinde yani iç bilgiye sahip olmadan vahdete erişmek istiyorsun. Halbuki masivaya bağlısın. Bunlardan kurtul. Masivaya bağlılık irfan yolunda cahilliğin son mertebesidir. Bu cehl ile aşktan bahsediyorsun. Vahdete sihir yolu ile erişmek istiyorsun. Hakikî ve meşrû yol başkadır. Yukarıda izah edilmiştir.

114. GAZEL

1) Fegân kim bağrumun ol lâle-rûh kan olduğm bilmez
Ciger pergâlesinde dâğ-ı pinhân olduğm bilmez

(Feryat ki o lâle yanaklı, bağrımın kan olduğunu bilmez. Gözlerimden parça parça dökülen ciğerimin parçasında gizli bir yara olduğunu bilmez.)

Lâle, gelinciktir. Kırmızı ve parça parçadır. Ortasındaki siyaha da dâğ-ı lâle yani gelincik dâğı, yarası denir.

Bağrı ıstıraptan kan olunca parça parça gözden çıkar. Kanlı gözyaşı olur. Figan ederken aynı zamanda ağlıyor.

Gelinciğe benzeyen ciğer parçalarının içinde gizli bir yara yani dâğ vardır. Bunu o lâle yanaklı bilmez.

Lâle ile dâğ ekseriya beraber getirilir. Gizli yara görünmeyen aşk yarasıdır.

2) Habîbüm gönlümü cem' eylemez ruhsârı devrinde
Meger zülfü kimi hâlüm perîşân olduğın bilmez

(Sevgilim, yüzü devrinde "zamanında" gönlümü bir araya getirip beni huzura kavuşturmuyor. Galiba hâlimin zülfü gibi perişân olduğunu bilmiyor.)

Nerede habîb kelimesi geçerse mazmunu Hazret-i Muhammed'dir. Çünkü Hazret-i Muhammed'in pâyesi, Habîbullâh "*Allah'ın sevgilisi*" olmasıdır. Ruhsârı devrinde yani yüzünün devrinde, yuvarlaklığında, bir de yüzünün hüküm sürdüğü zamanda gönlümü bir araya getirmiyor derken bir şeyin toplanması yuvarlak olması demektir. Habîb ile devr bir araya gelince Hazret-i Muhammed'in devri olur. Hazret-i Muhammed'in devri, devr-i kamerîdir. Yani son devir, ay devridir. Her seyyarenin bin yıllık bir devri vardır. Devr-i kamerî ise, devr-i Muhammedî'dir.

Sevgilinin yüzü yuvarlak aya benzetiliyor. Bu beytte ikinci mazmun da aydır.

Yüzün etrafında saçların toplanması:

Zülfün her telinde bir âşıkın gönlü, canı vardır. Onları yüzünün etrafında toplamak, âşıkların vahdet etrafında toplanmasıdır. Yüz vahdet, saç ise kesrettir.

Zülfün perişan vasfını zikrediyor.

3) Kılur taksîr edüp bir lûtf her dem gönlümü almakdan
Vefâ resmin sanur düşvâr âsân olduğın bilmez

(Her ân bir lûtfedip gönlümü almakta kusur ediyor. Vefâkârlık usulünü güç sanıyor. Kolay olduğunu bilmiyor.)

Âşıkın istediği sevgilinin cefasıdır. Onun âşıka cefası asıl vefadır. Zahmet çekip lûtfediyor, bu güçtür. Asıl cefa ederek vefasını göstermesi lâzımdır. Cefa ise kolaydır. Sevgili bunu bilmiyor.

4) Güzeller devlet-i vaslın bulup mağrur olan âşık
Neşât-ı vasldan endûh-ı hicrân olduğın bilmez

(Güzellere kavuşmak saadetine erip gurur getiren âşık, kavuşma sevincinden ayrılık elemi doğduğunu bilmiyor.)

Mecazî güzellere kavuşup mes'ut olan ve bu saadetten gurur duyan âşık bilmiyor ki her kavuşma sevinci, bir ayrılık kederi getirir. Çünkü muhakkak ayrılacaktır. Onun için hakikî güzele kavuşmalıdır ki, onda ayrılık elemi düşünülemez.

5) Dil-i sad-pâreden bî-dâdı kesmez gamze-i mestün
Ne gâfil padişehdür mülkü virân olduğın bilmez

(Sarhoş yan bakışın, yüz parça olmuş gönüle hâlâ zulüm etmektedir. Bu bilgisiz ve düşüncesiz padişah, mülkünün harap olduğunu bilmiyor.)

Çünkü gönül üzerinde o sarhoş yan bakış hâkimdir. Gönlün padişahı odur. Gönül onun mülküdür ve viran olmaktadır.

Gönül kesilerek parçalanır. Yüz parça olan gönül kesilmiş demektir. Onun için kesmez kelimesini kullanıyor.

6) Sanur zâhid özün hâlî hayâlünden galatdur bu
Bu hayrân olduğundadur ki hayrân olduğın bilmez

(Zâhid kendisinde senin hayalinin bulunmadığını zanneder. Bu yanlıştır, zâhid hayran olduğu için hayran olduğunu bilmez.)

Hayran, esrar sarhoşuna derler. Daima hayal içinde yaşar. Aynı zamanda hayran, bir güzelliği fevkalâde bulup karşısında kendinden geçmek; bu kadar güzelliği, tasavvurun fevkinde bulup hayrette kalmak ve ona âşık olmak demektir.

Kendinden geçmiş bir insan ne hâlde olduğunu bilmez. Hayret, düşünceyi ve uzviyeti âdeta felce uğratır.

Zâhid, hakikî güzeli tahayyül eder. Esasen her varlıkta Hakk'ın bir

tecellisi vardır. Muhakkak zâhidde de Hakk'ın bir tecellisi vardır. Her güzel, Hakk'ın mazharıdır. Zâhid, güzeli başka surette tahayyül ediyor, ama onda yine Hak tecelli etmiştir. Fakat zâhid bunu bilmez. Esrarkeşlerin hayal âlemindedir.

7) Fuzûlî hastaya düşman sözüyle dôst cevr eyler
Zihî sâde mu'ârız kavli bühtân olduğın bilmez

(Hasta Fuzûlî'ye sevgili, düşmanın sözüne uyup cevreder. Ne kadar saftır, düşmanın sözünün iftira olduğunu bilmez.)

Hakikî sevgili sadedir. Sade, ikinci bir şey kendisine karışmamış demektir.

Fuzûlî'nin ve onun gibi âşıkların düşmanı umumî olarak zâhidlerdir. Zâhidler Fuzûlî'yi zühd ve takva yoluna sapmamış olmakla suçluyorlar. Halbuki bu bir iftiradır. Yani Fuzûlî onların idrak edemediği bir zühd ve takva yolundadır.

Sevgili cevrediyor. Bu onun âşıka iltifatıdır. Fuzûlî bu cevri başka bir sebebe, muarızlarının iftiralarına atfediyor. Muarızlarının iftiraları âşıkların lehindedir. O zaman iftira bir takdir oluyor. Sevgili de onların bu takdiri ile Fuzûlî'ye lûtfediyor. Yani cevrediyor.

Bu beytte kuvvetli bir zekâ oyunu vardır. Sade kelimesinin, sade yani münezzeh ve mukaddes olan sevgili hakkında elbette bizim kullandığımız ma'nâ ile kullanılmadığını bilmeliyiz. Biz, safdil, biraz ahmak olana sâde-dil deriz. Bunun asıl mâ'nâsı gönlünde kötülük olmayan, sâf olandır. Kötülük bilse idi kötü şeyi anlardı.

Biz edep ve kinâye yolu ile ahmak olana sâde ve sâf deriz.

Hakikî sevgiliye sâde diyor. Çünkü hakikî sevgili her türlü noksandan münezzehtir. İftira ise bir noksandır.

115. GAZEL

1) Nice yıllardur ser-i kûy-i melâmet beklerüz
Leşker-i sultân-ı irfânuz vilâyet beklerüz

(Nice yıllardır melâmet diyârını bekliyoruz. Bir irfan padişahının askeriyiz bir mülk, bir vilâyet olan melâmet diyârını bekliyoruz.)

Burada beklemek, onu tecavüzden korumak demek olduğu gibi, orada ikamet ediyoruz ma'nâsı da anlaşılır. İkinci mısrada beklemek hem korumak, hem de ümit etmek ma'nâsınadır.

Biz nice yıllar melâmet altında yaşıyoruz. Çünkü âşık olmak mertebesine erişmeyenler bizi kınıyorlar. Melâmet bir âlemdir, bir mülktür, bir diyârdır.

Biz irfan, yani tasavvuf ve iç bilgi sultanının askeriyiz. Onun emriyle hareket ederiz. Bu emre uyup hareket edenler Hakk'ı sevmek yani veliyyullâh olmayı umarlar. Biz de o mertebeyi ümit ediyoruz.

2) Sâkin-i hâk-i der-i meyhâneyüz şâm ü seher
İrtifâ'-ı kadr içün bâb-ı sa'âdet beklerüz

(Gece gündüz meyhâne kapısının eşiğinde oturuyoruz. Kaderimizin yükselmesi için sa'âdet kapısını bekliyoruz.)

Sa'âdet kapısı bir ma'nâya bizi mes'ut etmek için önümüzdeki mâni'in kalkması, bir ma'nâya da devlet kapısı demektir.

Kadrimizin yükselmesi, bize bir rütbe verilmesi karinesi ile bu kapının aynı zamanda devlet kapısı olduğunu düşündürüyor.

Yukarı beytte irfan sultanının askeriyiz demekle devlet kapısı hayali daha kuvvetleniyor. Askerleri sultan taltif eder, onlara rütbe verir.

İstanbul'a Der-i Sa'âdet yani sa'âdet kapısı denir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin paytahtı idi.

Burada devlet kapısı meyhanedir, yani aşk dağıtılan yerdir.

İrfan, bâtınî bilgi padişahının kapısı meyhane kapısıdır.

3) Cîfe-i dünyâ degül kerkes gibi matlûbuz
Bir bölük ankalaruz Kâf-ı kanâ'at beklerüz

(Akbaba gibi dünya leşini istemiyoruz. Biz bir bölük ankalarız, kana'atın Kaf dağını bekleriz.

Anka, kökü Avestalarda olan bir mefhumdur. Zaman ile türlü şekillere girmiş, Pehlevî kelimesi Arapçaya geçmiş anka olmuş. Ankanın lügat ma'nâsı boynu uzundur. Ve Kaf dağında oturur.

Ankanın üç harfi şudur: Ayın, nun, kaf. Bunu ters tarından okursanız, kana'atın üç harfi çıkar: Kaf, nun, ayın.

Akbaba leş yer. Dünya ise bir sâlik için pis bir leştir. Ona kat'iyyen meyledilmez. Anka ise Kaf dağında Hakk'ın kendine ihsan ettiği basit birkaç lokmaya kana'at eder. Arzı hudutlayan Kaf dağında oturur.

Kana'at Kaf'ında oturur veya onu koruruz ma'nâlarındadır. Beklemekte bu iki ma'nâ da vardır. Biz kani' oldukça kana'at ortadan kalkmaz.

4) Hâb görmez çeşmümüz endîşe-i ağyârdan
Pâs-bânuz genc-i esrâr-ı muhabbet beklerüz

(Hak'tan gayri olan şeylerin, ağyarın tecâvüz etmesi düşüncesi gözümüz uyku görmez. Biz muhabbet sırlarının hazinesinin bekçisiyiz. Onu korumaya memuruz.)

Ağyar, Hak'tan gayri olan şeyler, dünyaya ait güzelliklerdir. Âşıkın sevgisini, bütün bu güzelliklerin menbâı olan Hakk'a tahsis etmesi lâzımdır. Nefsin bütün istekleri, heva ve heves, ağyardır. Biz hakikî sevgimizi bunlardan koruyoruz.

Hazine ve mahabbet kelimelerinin altında "*kütnü kenzen mahfiyyen fa-ahbabtu...*" hadis-i kudsisi gizlidir. Ben gizli bir **hazine** idim tanınmayı **sevdim.** Gizli hazinedeki gizli ise mahabbet sırrıdır.

Her ân uyanığız, sevgimizi korumak için gaflete düşmeyiz. Masivaya meyletmeyiz demek istiyor.

5) Sûret-i dîvâr edüpdür hayret-i ışkun bizi
Gayr seyr-i bâğ eder biz künc-i mihnet beklerüz

(Aşkının yolundaki hayret makamı bizi duvara asılı bir resime benzetmiştir. Başkaları bağ bahçe gezerler. Biz mihnet, dert köşesini bekleriz.)

Hayret yüksek bir makamdır ve tehlikelidir. Hayrette göz kapanmaz, hareket edilmez. Duvarda asılı resim de böyledir. Başkaları gezer tozarlar, fakat duvardaki resmin gözü daima açık ve hareketsizdir, yerinden kıpırdanmaz.

Biz daima dert ve ıstırap köşesinde dururuz. Biz âşıkız.

6) Kârvân-ı râh-ı tecrîdüz hatar havfın çeküp
Gâh Mecnun gâh men devr ile nevbet beklerüz

(Masivadan sıyrılmak yolunun kervanıyız. Bir tehlike korkusu ile bazen Mecnûn, bazen ben, vazifeyi birbirimizden devralarak nevbet bekleriz.)

Çöllerde bir yerden bir yere giden kervanlara eşkıya hücum eder, mallarını alırlardı. Bu sebepten kervanlar gece bir yerde konakladıkları zaman bir veya birkaç kişi nevbet beklerdi.

Kervan, tecrid kervanı, yani masivadan sıyrılmak kervanı; kervan yolucuları da âşıklar... Masiva, heva ve heves, yollarını vurup iradelerini ellerinden almasın diye bazen Mecnûn, bazen de şâirimiz birbirinden devr alarak kervanı koruyorlar.

Devr, hem birbirinden nevbet devralmak, bir de yukarıda geçtiği gibi:

"*Doğru derler her zemân bir âşıkun devrânıdur*" daki devran yani zaman ma'nâsınadır. Her âşıkın vazife aldığı bir zaman devresi demektir.

7) Sanmanuz kim geceler bîhûdedür efgânumuz
Mülk-i ışk içre hisâr-ı istikamet beklerüz

(Geceleri boş yere feryat ve figan ediyoruz sanmayın. Aşk memleketi içinde doğruluk kalesini bekliyoruz.)

Eskiden geceleri kaleden kaleye nöbetçiler birbirlerine bağırarak veya ateş yakarak haber verirlerdi. Bu beyt o hayal üzerine kurulmuştur.

Âşıklar geceleri feryat ederler. Aşk mülkündedirler. Doğruluk kalesini bekliyorlar.

Doğruluk burada bir kaleye benzetiliyor, muhkemdir. Bu doğruluk ise aşk mülkünde olunca doğru yolda, aşkın emrettiği yolda yürümek demektir.

8) Yatdılar Farhâd ü Mecnun mest-i câm-ı ışk olup
Ey Fuzûlî biz olar yatdukça sohbet beklerüz

(Ferhât ile Mecnûn aşk kadehinden sarhoş olup, sızıp yattılar. Ey Fuzûlî biz, onlar yattığı müddetçe bu işret meclisini bekliyoruz.)

Bu işret meclisinde Ferhât ve Mecnûn sarhoş olup sızıyorlar yani ölüyorlar. Fuzûlî onlar yattığı müddetçe bu meclisi, bu sohbeti bekliyor.

"Onlar yattıkça Allah size ömür versin" derler. Bundan anlıyoruz ki Ferhat ile Mecnûn ölmüşlerdir. Onlar yattıkça meclisi bekliyoruz demek bir ma'nâya ebedî olarak demektir. Çünkü ölen ancak kıyamette dirilir, kalkar.

116. GAZEL

1) Teşne-i câm-ı visâlün Ab-ı Hayvân istemez
Mâ'il-i mûr-ı hatun mülk-i Süleymân istemez

(Visâlinin kadehine susamış olan Âb-ı Hayat istemez. Karıncaya benzeyen ayva tüylerini seven ise Hazret-i Süleyman'ın mülkünü istemez.)

Visâlinin kadehine susayan, madde âleminden göçmek ister. Âb-ı Hayat ise onu yaşatacaktır, istemez. O sevgiliye kavuşmak istiyor, yaşamak değil.

Hat karıncaya benzetilir. (*) Tasavvufî ma'nâsı vahdet üzerinde kesreti görmektir. Kesret âlemi dünya mülküdür. Onu Cenâb-ı Hak, Hazret-i Süleyman'a vermiştir. Vahdeti görebilen insan kesreti istemez.

2) Zulmet-i zülfün giriftârı dem urmaz nûrdan
Tâlib-i şem'i ruhun horşîd-i rahşân istemez

(Zülfünün karanlığına yakalanan nûrdan bahsetmez. Yanağının mumunu isteyen ise parlak güneşi istemez.)

Zülfe yani kesrete esir olan nurdan bahsetmez. Bunun gibi yüzünün mumunu isteyen insan parlak güneşi istemez.

Yüzünün mumu ki Hakk'ın dîdârıdır. Bunu isteyen insan madde âlemindeki parlak güneşi istemez. Çünkü senin yüzünün mumu güneşten daha parlaktır.

Mum geceleri yanar. O zaman da güneş ortada yoktur.

Burada zülfün karanlığı muma, nur ise güneşe benzetiliyor.

Bir de kesretin karanlığına batmış bir insan, nuru göremez ki ondan bahsetsin, demek istiyor.

3) Eylemez meyl'i behişt üftâde-i hâk-i derün
Sâkin-i künc-i gamun seyr-i gülistân istemez

(Kapının toprağına düşmüş olan âşık, cenneti istemez. Senin aşkının gamı köşesinde dert çeken insan, gül bahçesinde seyran istemez.)

(*) Burada hatın karıncaya benzetilişi sebepsiz değildir. Zira Hazret-i Süleyman'ın karınca ile yaptığı meşhur konuşma hatırlanmalıdır. H.K.

Ütfâde, düşmüş, âşık ve düşkün ma'nâlarınadır. Sevgilinin kapısının toprağına düşmüş, o toprağa âşık ve hiçbir şeye mâlik olmayan fakir, düşkün. Böyle fakir, yerlere düşmüş bir insan, içinde her türlü ni'metler bulunan cenneti istemez. Sevgilinin diyârı, huzuru her şeyden güzeldir.

Kapının toprağına düşmüş bir insan, gam köşesinde mihnet çekerek oturuyor demektir. Fakat aşkın yani hakikî vahdet aşkının bu ıstırabına düşen insan, kesretin dünya zevklerine hitap eden gül bahçelerini istemez. Gül kesrettir.

4) Cevrden âh etme ey âşık ki ayn-ı lûtfdur
Dost esbâb-ı kemâl-i hüsne noksân istemez

(Sevgilinin cevir ve cefâsından âh etme ey âşık, çünkü seven insan, güzelliğin kemâl hâlinde bulunması için lâzım olan şeylerin eksik olmasını istemez.)

Sevgili cefa ederse âşık âh etmez, çünkü bir güzelliğin eksiksiz olması için lâzım gelen şeylerden biri de güzelin âşıka cevretmesidir. Sen eğer onun dostu isen güzelin noksansız olmasını istersin. O hâlde cevir ve cefâya katlanacaksın. Çünkü sevgili âşıka cevretmezse güzelliği tamam olmaz.

5) Âşık isen rind ü rusvâlıktan ikrâh etme kinı
Işk sırrın iktizâ-yı devr pinhân istemez

(Eğer âşık isen rindlik ve rusvâlıktan tiksinme. Zîra devrin iktizâsı yani Allah'ın kazâsı aşk sırrının gizli kalmasını istemez.

Âşık, kendine göre kıymet hükümleri verip onu yaşamalı. Çünkü aşk başka bir hayattır. Bu hayatta âlemin inanışına ve hayatına aykırı şeyler olabilir. Âlem nazarında rusvâ ve rezil telâkki edilir. Âşık bundan çekinmemelidir. Zamanın iktizâsı bu sırrın gizli kalmasını istemez.

Allah kazâsı ve iradesi bunu istiyor ki oluyor.

6) Işkdan vehm etmesün âşık yakar gönlüm deyu
Hîç sultânem diyen mülkünü vîrân istemez

(Âşık, gönlümü yakar diye aşktan korkmasın. Sultânım diyen kimse mülkünü vîrân istemez.)

Vîrân mülklerde od, ocak yanmaz. Mülk ma'mur olmak için o mülkün ocağı tütmeli, orada insanlar yaşamalı ve o insanlar ocaklarını yak-

malıdır. Âşık gönlü Allah'ın mülküdür. Sultân olan Allah mülkünün vîrân olmasını istemez.

7) Ey Fuzûlî muttasıl devrân muhâlifdür sana
Gâlibâ erbâb-ı isti'dâdı devrân istemez

(Ey Fuzûlî, daima felek senin arzûlarına uygun devretmiyor Galiba devrân liyakatli, kabiliyetli insanları istemez.)

117. GAZEL

1) Halka ağzun sırrını her dem kılur izhâr söz
Bu ne sırdur kim olur her lâhza yohdan vâr söz

(Söz, ağzının sırrını her nefeste âleme açıklıyor. Bu ne sırdır ki her göz açıp kapayışta söz yoktan var oluyor.)

Ağız yoktur, söz söylemekle var olduğu anlaşılır. Halik de kâinatı yoktan var etmiştir. Söz ağızdan çıkmakla yoktan var etmenin mülkün olduğunu meydana koyuyor. Bunun sırrı ise bilinmiyor.

2) Arturan söz kadrini sıdk ile kadrin arturur
Kim ne mikdar olsa ehlin eyler ol mikdâr söz

(Doğru söylemekle sözün kâdir ve kıymetini artıran kimse, kendi kadir ve kıymetini artırır. Söz ne kadar değerli ise sahibini de aynı derecede değerli kılar.)

Şâir, birinci beytte sözün metafiziğini bahis mevzuu ediyor. Bu beytte de sözün nasıl olması lâzım geldiğini söylüyor.

Söz, kelâmdır. Kelâm muhtelif mezheplere göre türlü türlü mahiyet alır. Bu uzun bir bahistir.

Burada söz, şiir ma'nâsına da gelir.

3) Ver söze ihyâ ki tutdukca seni hâb-ı ecel
Ede her sâ'at seni ol yahudan bîdâr söz

(Söze can ver ki seni ecel uykusu tuttukça, yani sen öldükten sonra da söz seni her sâ'at o uykudan uyandırsın.)

Sen söze hayat ver. Yaşayacak söz söyle ki sen öldükten sonra o söz seni yaşatsın.

4) Bir nigâr-ı anberin-hatdur gönüller almağa
Gösterür her dem nikâb-ı gaybdan ruhsâr söz

(Söz, ayva tüyleri amber kokulu bir güzeldir ki gönüller almak için her ân gayb örtüsü altından yüzünü gösterir.)

Hat hem yazı, hem de ayva tüyleri ma'nâsınadır. Burada esas bir sevgili olduğu için amber kokulu ayva tüyleri ikinci ma'nâyadır.

Ağızın etrafını hat sarar. Dudak gayb olduğu için ancak etrafındaki ayva tüyleri onun var olduğunu gösterir. Çünkü ayva tüyleri vahdet üzerindeki kesrettir. Görünür.

Hat yazı olduğuna göre de söylenen şiirin veya sözün yazılmış şekli olur. Kâğıt beyaz, üzerindeki yazı da siyah olduğu için alaca renkli olan ambere benzetiliyor.

Nikab-ı gaybdan demek gayb dudak, onun örtüsü de hattır.

Ağızdan yazıya geçtiği için söz nikab-ı gaybdan yüzünü gösteriyor.

5) Hâzin-i gencîne-i esrârdur her dem çeker
Rişte-i izhâra min min gevher-i şehvâr söz

(Söz, esrar hazinesinin hazinedarıdır. Her ân izhâr ipine bin bin iri ve kıymetli inci dizer.)

Söz, esrar hazinesinin hazinedarıdır. Çünkü gönül esrar hazinesidir. Âşıklar bu sırları bilirler. Hazine gizlidir. Hazinedar olan söz, bunları meydana çıkarır. İzhâr ipine bu sırları ifşa eden binlerce değerli inci dizer. Söz incidir. Hakikat yolunda söylenen değerli sözler veya şiirler değerli incilerdir.

6) Olmayan gavvâs-ı bahr-i ma'rifet ârif degül
Kim sadef terkîb-i tendür lü'lü-i şehvâr söz

(İrfan denizinde dalgıç olmayan insan ârif değildir. Zîra sadef vücuttur, tendir, içindeki tek ve değerli inci de sözdür.)

Ma'rifet, bâtınî bilgi denizine dalmayan bu değerli incileri elde edemez. Bundan evvelki beytteki sır incileri işte bu değerli incilerdir ki gönül sırlarını açığa vururlar.

7) Ger çoh istersen Fuzûlî izzetün az et sözü
Kim çoh olmakdan kılıpdur çoh azîzi hâr söz

(Ey Fuzûlî, eğer halk arasında çok azîz ve muhterem olmayı istersen sözü az söyle. Zîra çok olduğu için çok azîzi zelîl eden yine sözdür.)

Söz insanı yükselttiği kadar alçaltabilir. Burada söz elbette alelâde söz değil, bilhassa şiirdir.

Her söylenen söz değerli olmaz. Az fakat öz söylemeli demek istiyor.

118. GAZEL (*)

1) Mana bâd-ı sabâ ol serv-i gül-ruhdan haber vermez
Açılmaz gonca-i bahtum ümîdüm nahli ber vermez

(Bana, sabah rüzgârı o gül yanaklı serviden haber vermez. Bahtımın goncası açılmaz, ümidimin fidanı meyve vermez.)

2) Töküp göz yaşını sensiz helâküm isterem ammâ
Ecel peykine seyl-i eşk girdâbı güzer vermez

(Sensiz gözyaşı dökerek yok olmamı istiyorum ama, gözyaşı selinin girdâbı Azrail'e yol vermiyor.)

Peyk-i ecel, Azrail demektir.

3) Gözümde mesken et hâr-ı müjemden ihtirâz etme
Gül-i handâna her dem hâra yâr olmak zarar vermez

(Gözümde otur, kirpiğinin dikeninden çekinme; her dem dikenle arkadaşlık eden gülen güle bundan zarar gelmez.)

Gül-i handân, gülen, açılan gül demektir.

4) Eger cân almak istersen teniimden tîğüni kesme
Ki pejmürde nihâle vermeyince su semer vermez

(Eğer can almak istiyorsan kılıcını tenimden eksik etme. Zira solmuş, buruşmuş fidana su vermeyince ondan yemiş alamazsın.)

Bu beytte kılıç-su, kılıç-kesme münasebetleri vardır.

(*) Müellif bu gazeli eserine almamış ve dolayısıyla izahınıda yapmamıştır. Ancak divânı noksan kalmaması için biz buraya ilâve ederek beytlere bugünkü dile çevirmekle ittifa ettik. Esasen gazeli teşkil eden beytlerdeki tasavvuflar, müellifçe daha evvel izahı yapılmış bulunan gazellerde geniş şekilde açıklanmıştır. H.K.

5) **Kıyas et şem'den vahın eyle çarhun inkılâbından**
Kim ol baş olmağa kasd etmeyince tâc-ı zer vermez

(Mumdan kıyas et ve feleğin, talihin bir hâlden başka bir hâle dönmesinden, değişmesinden kork. O ki baş kesmeye, öldürmeye kasdetmedikçe karşılığında altın tac vermez.)

Burada altın tac güneştir. Mumun söndürülmesine mumun öldürülmesi denir. Mumun fitili uzadıkça bu işe mahsus bir makasla kesilir. Beytin mazmunu gece ve gündüzdür.

6) **Belâ zımmında râhat olduğın izhâr eder halka**
Felek bîhûde hâr-ı huşgden gül-berg-i ter vermez

(Feleğin kuru dikenden taze gül yaprağı çıkarması boşuna değildir. Belânın rahat çekilir bir şey olduğunu dolaylı yoldan halka anlatmak içindir.)

7) **Fuzûlî dehrden kâm almak olmaz olmadan giryân**
Sadef su almayınca ebr-i nîsândan güher vermez

(Ey Fuzûlî, ağlamadan dünyada bir isteği elde etmek mümkün değildir. Nitekim sadef nisan bulutundan su almayınca inci vermez.)

119. GAZEL

1) **Nem-i eşküm mükedder hâtırumdan def'-i gam kılmaz**
Bu rûşendür ki nem âyîneden jengârı kem kılmaz

(Gözyaşımın suyu kederli kalbimden gamı def' etmiyor. Bu çok açıktır ki su, aynadan pası çıkarmaz.)

Mükedder, bulanık ve tozlu demektir. Su, tozu siler fakat pası çıkarmaz.

Ne kadar ağlasa aşk ıstırabı dinmiyor.

Rûşen, parlak ma'nâsınadır. Vazıh, açık ma'nâsına da kullanılır. Burada aynadan bahsedildiğine ve ayna da parlak olduğuna göre vazıh yerine ruşen kullanılmıştır.

Aynalar madenîdir, paslanır. Su, aynadaki pası azaltmaz. Aynayı ince kumla temizler. İnce kum ise bir nevi tozdur.

2) Ham-ı ebrû-yi müşgînün görürse zâhid-i kec-bîn
Dahi kamet sücûd-ı gûşe-i mihrâba ham kılmaz

(Eğri görüşlü sofu, senin kaşının kıvrımını görse artık mihrap köşesine secde için eğilmez.)

Kaş mihraba benzer. Burada zâhidden bahsettiğine göre kaşın tasavvufî ma'nâsı kasdediliyor. Kaş ise Hakk'a yakınlıktır. Zâhid, Hakk'a yakınlığın ma'nâsını ve değerini anlasa artık mihraba karşı eğilmekle bütün dinî vazifesini yapmadığına inanır. Kaşın bir timsâli olan mihraba değil, gönlündeki Hak aşkına secde eder, yakınlık ister.

Kaş kıvrımı, ham-ı ebrhu; boy kıvrılması ham-ı kamet.

Kaş eğri, zâhid de eğri görüşlü.

3) Sana ey şûh-ı sengîn-dil demen büt nişe kim büt hem
Egerçi seng-dilbür böyle bîdâd ü sitem kılmaz

(Ey taş yürekli oynak dilber, sana put demem. Nasıl ki put da taş yüreklidir amma zulüm etmez.)

Put, güzel ve sevgili ma'nâsına kullanılır. Taştan yapıldığı için taş yüreklidir. Fakat elbette bir put zulüm edemez.

4) Cefâ vü cevr ile kan oldu bağrum yâ Rab ol bed-hû
Niçün terk eylemez cevr ü cefâsın bir kerem kılmaz

(Cefa ve cevr ile bağrım kan oldu. Yâ Rabbi o zâlim sevgilim niçün bir kerem edip bu cevir ve cefasını terk etmez.)

Âşk, mecâzi sevgili cevrettikçe ıstırap içindedir. Bed-hû, burada zâlim ma'nâsınadır. Asıl ma'nâsı kötü huyludur. Maddî güzelin vazifesi esasen cefa ederek âşıkın bağrını kan etmektir. Dîvân Edebiyatı telakkilerine göre kan, ciğerin erimesinden olur. Madde eriyip kan hâline geliyor ve gözyaşı ile vücuttan atılıyor. Nitekim bunu takip eden beytte kanlı gözyaşından bahsedilecektir.

Kerem, ihsan ma'nâsınadır. Burada iki şekilde ma'nâ alır:

1- Kerem edip cevir cefasını terketmez. Kerem, yalnız cefayı terktir.

2- Cevir ve cefayı terkedip âşıka bir ihsanda bulunmaz.

5) Murâdum giryeden kesb-i gubâr-ı reh-güzârundur
Gözüm yaşı demâdem çihremi bîhûde nem kılmaz

(Ağlamaktan muradım geçtiğin yolun tozunu kazanmaktır. Her ân gözyaşımın çehremi ıslatması boş yere değildir.)

Yüz ıslanınca üzerine toz yapışır.

Demâdem kelimesinin, artık kan ma'nâsına geldiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Gözyaşı kanlıdır.

6) Hatun devrinde eşk-i âl ile derd ü gamum şerhin
Dem olmaz kim ruh-ı zerd üzre müjgânum rakam etmez

(Hattın devrinde kirpiğim dert ve gamımın şerhini yani açıklamasını her ân sarı yüzümün üzerine kırmızı gözyaşı ile yazar. Bir ân geçmez ki yazmamış olsun.)

Hat, vahdet üzerine kesrettir. Bu kesretten vahdeti arayıp bulmak için çektiğim ıstırap, sarı yüz üzerine kırmızı gözyaşı ile yazılıyor. Yazan da bir kaleme benzeyen kirpiktir. Gözyaşı kirpikten yüze süzülüyor.

Hat hem tasavvufî ma'nâda, hem ayva tüyleri, hem de yazı ma'nâsınadır. Çünkü kirpik dert ve gam şerhini yazıyor.

Yine dem kandır.

Hatın devrinde, zamanında demek olduğu gibi, yüzün etrafını yuvarlak şekilde sarması ma'nâsına da gelir.

7) Fuzûlî haste-dil tâ ravza-i kûyunda sâkindür
Temennâ-yı behişt ü meyl-i gülzâr-ı İrem kılmaz

(Gönlü hasta Fuzûlî, senin diyârının cennetinde bulundukça, cennet istemez ve İrem gül bahçesine gönül vermez.)

Asıl cennet, Hakk'ın havası içinde yaşamaktır.

120. GAZEL

1) Kûhkenden görünür kûhda âshar henûz
Ol ne benzer mana anun eseri vâr henûz

(Dağda hâlâ dağ kazan Ferhât'ın eserleri görünüyor. O, bana benzer mi? Çünkü hâlâ kendinden bir eser var.)

Âşık, kendinden eser kalmayacak derecede yok olmalıdır. Halbuki Ferhât'ın kazdığı Bîsütun dağında, onun kazdığı yerler ve Şîrîn'in resmi vardır. Ferhat taş üzerine yaptığı resme baka baka çalışır ve ondan kuvvet

alırdı. Halbuki Fuzûlî, varlığından hiçbir eser kalmadığını iddia ediyor. Bu sebepten Ferhât'a benzemez. Hiç Kûhken bana benzer mi derken, onun dağda eseri var, benim ise yok. Binaenaleyh o, benden üstün veyahut onun halâ bir eseri var. Ben aşk yolunda öyle mahvolmuşum ki eserim kalmamış. O hâlde ben ondan üstünüm, diyor. Görünüşe göre iki tercih de doğrudur.

2) Çekdi Mecnûn ayağın bâdiyeden lîk verür
Kanlu güller ayağından çekilen hâr henûz

(Mecnûn çölden ayağını çekti. Fakat ayağına bakıp çekilen dikenler hâla kanlı güller vermektedir.)

Hayalî çöldeki kırmızı çiçekler hâlâ Mecnûn'un hatırasını yaşatmaktadır. Çünkü âşıkların manevî kudreti büyüktür.

Ayağını çekti, ölüp gitti demektir. Ayağını çekti, ayağından çekilen cümlelerini bir araya getirmek oldukça kuvvetli bir zekâ eseridir.

Mecnûn'un da bir eseri var. Çöllerdeki kanlı güller Fuzûlî'nin ise hiçbir eseri yok. Kendini Mecnûn'la mukayese ediyor.

3) Vâdi-i ışkda sevdâ ile ser-geşte idüm
Gelmeden gerdişe bu günbed-i devvâr henûz

(Âşk vâdisinde ben, daha bu dönen günbed "felek" dönmeye başlamadan evvel âvâre dönüp duruyordum.)

Halbuki bu eseri olmayan ben, Ferhat ile Mecnûn'dan evvel âşk vâdisinde dolaşıp duruyordum. Böyle olduğu hâlde onlardan, ölüp gittikleri hâlde bir eser var. Ben daha yaşarken benden eser kalmamış.

Ser-geşte, başı dönmüş, âşık, âvâre demektir. Günbed-i devvâr da dönen günbed demektir. "Ser-geşte" deki "geşte" ile "gerdiş" kelimeleri bir mastardandır.

Sevdâ bir dimağ hastalığıdır. Ser-geşte de sersem ma'nâsınadır.

4) Nokta-i hâline bağlanmış idi cân ü gönül
Gezmeden dâ'ire-i devrde pergâr henûz

(Can ve gönül, onun noktaya benzeyen benine, daha pergel dairenin etrafında devretmeden bağlanmış idi.)

Daha felek pergel gibi dönmeye başlamadan yani madde âlemi vücut

bulmadan can ve gönül, gayb âlemine bağlanmış idi. Hal "ben" âlem-i gaybdır. Madde âleminden bir şey beklemiyordu ve bu âşk ezelî idi.

Hal, bir nokta, ortadaki nokta. Pergelin bir ayağı can, bir ayağı gönül. Pergelin iki ayağı da noktaya bağlıdır. Biri noktanın üstündedir diğeri de ondan muayyen bir uzaklıkta döner, ayrılamaz. Nokta mevhumdur yani uzunluğu, genişliği, derinliği yoktur. Binaenaleyh "gayb" dır. Vardır fakat görünmez.

5) Mâha çekdüm şeb-i hicrân 'alem-i şu'le-i âh
Âh kim olmadı ol mâh haber-dâr henûz

(Ayrılık gecesi aya âh alevinin bayrağını çektim. Ah ki o ay gibi güzel benden haberdâr olmadı.)

Ayın on dördünde ay güneşin doğduğu yerin karşısındadır ve güneş doğmadan evvel fecr-i sâdıkta hâlâ parlaklığını muhafaza eder.

Ah alevi, gece aya kadar yükseltilmiştir. Fakat güneş doğduğu hâlde o ay gibi güzel hâlâ uykudadır ve bundan haberi yoktur.

Ayrılık gecesi âh çeken bir âşıktan sevgilinin nasıl haberi olsun?

Bir mülk fethedilip düşman bayrağı çekilir. Bundan herkesin haberdâr olması lâzımdır. Bu beytin esası bu hayaldir.

6) Nâle-i zârum ile halka haram oldu yuhu
Kara bahtum yuhudan olmadı bîdâr henûz

(Ağlayıp inlemem halka uykuyu haram etti. Kara bahtım uykudan uyanmadı.)

Uyanık baht, sa'adettir. Başka bir gazelinde ayni şeyi tekrar eder:

Uyarur halkı efgânum kara bahtum uyanmaz mı

7) Merhem-i vaslı ile buldu kamu derde devâ
Bu Fuzûlî elem-i hecr ile bîmâr henüz

(Visâlinin merhemi ile her derde devâ buldu. Yalnız bu Fuzûlî ayrılık elemi ile hâlâ hasta.)

Merhem-i vasl, âşıkı öldürmektir. Bu, her derde devâdır. Çünkü her şey, aşk ve onun ıstırabı sona erecektir. Ancak âşık için gâye, sadece aşkın ıstırabıdır, visâl değil...Âşık yaşadığı müddetçe bu lezzet ve sa'adet içinde yaşayacaktır. Hicrânın bitmesi, herşeyin bitmesi demektir.

Visâl, tasavvufta vahdet makamıdır.

"**Sin harfi**"

121. GAZEL

1) Ey gönül ol hançer-i müjgâna eylersen heves
Kasd-i cân etdün beka-yı ömrden peyvendi kes

(Ey gönül, o bir hançer olan kirpiğe heves eyliyorsan, Canına kastettin, artık ömrün bekasından bağlantını kes.)

Kirpik hançere benzer. Tasavvuf ıstılâhında sâlikin tarikat icaplarını ihmâl etmesidir. Bu ihmale heves edilirse, ömrün bekası demek olan visâle erişilemez.

Kirpik, gözün güzelliğini tamamlar. Göz, aşk yolunda yürüyeni yolundan çevirir ve manen öldürür. Onun için beka-yı ömürden yani ebedî hayattan ümidi kesmek lâzım gelir.

2) Çekme gurbet azmine ey sâr ban mahmil sakın
Kim bu yolda bîm-i gurbetdendür efgân-ı ceres

(Ey deveci, sakın gurbet yoluna çıkmak için devenin üstündeki mahmili yani deveyi yola çıkarma. Devenin boynundaki çanın feryâdı gurbet korkusundandır.)

Deve yürüdükçe boynundaki çan çalar, ses çıkarır.

3) Hâl-i zârumdan seni feryâdum âgâh eyledi
Şükrü lillâh oldu feryâdum mana feryâd-res

(Benim ağlayıp inleyen hâlimden seni feryadım haberdâr etti. Allah'a şükür olsun ki yine feryâdın, feryâdıma erişti.)

Feryat edenin imdâdına koşana "feryâd-res" derler. Feryâdı, sevgiliyi âşıkın hâlinden haberdâr etti. Yine feryâdı onun imdadına koştu. Maksadı feryâdından sevgilinin sadece haberdâr olması idi. Bunu da feryat başardı.

4) Birbirine sancılup her yan tenümde ohlarun
Murğ-ı rûhum kaydına olmuş müretteb bir kafes

(Vücudumda okların her yandan birbirine saplanıp ruhumun kuşunu hapsetmek için bir kafes meydana getirmişler.)

Senin aşkının ilhamları yani her yandan gördüğüm güzelliklerin oklarının ördüğü kafes, beni yaşatıyor demek istiyor.

5) Ta'ne-i ehl-i melâmetden ne noksan âşıka
Berk-i lâmi' def'in eyler mi hücûm-ı hâr ü has

(Kınayan insanların ta'nından âşıka ne zarar gelebilir. Düşen parlak yıldırıma çerçöpün hücûmu gibidir bu. Onu yolundan çevirir mi?)

Yıldırım harmana isabet eder ve onu yakar. Saman ise çerçöptür.

6) Sûz-ı ışkun tende nâgeh bulmasun noksân deyu
Cân çıkınca isterem çıkmaya tenden bir nefes

(Gönlümün aşkınla yanışı ansızın eksilmesin diye, isterim ki can çıkınca vücudumdan bir nefes çıkmasın.)

Ateş üflenince söner. Üfleyen nefestir. Fakat can çıkınca nefes de çıkar. Fuzûlî muhali temenni ediyor.

7) Ey Fuzûlî men kanâ'at mülkünün sultânıyem
Saltanat esbâbı egnümde palâs-ı fakr bes

(Ey Fuzûlî, ben kanâ'at mülkünün sultanıyım. Üstümdeki fakr paçavrası benim sultanlığım için kâfidir.)

Tasavvufta fakr, hakikî sultanlıktır. Çünkü istediği hiçbir şey yoktur. Hakk'ın rızâsından başka. Dünya sultanları her ân bir ihtiyaç ve zaruret karşısındadır.

122. GAZEL

1) Hâk-i reh etdi âşık-ı miskîni ol heves
Kim pây-bûs-ı yâra haçan bula dest-res

(Âciz, zavallı âşıkı, yârın ayağını öpmek sa'adetini elde etmek hevesi yol toprağı yaptı.)

Yol toprağı, acz ve meskenetin son haddidir. Sevgili geçerken üzerine bastığı toprak âşıktır. Bu vesile ile yârin ayağını öpmüş oluyor.

Ayak toprağı ilâhî âyetlerdir. Yani yârin izidir. Âşık bu âyetlere bakarak yârin ayağını öpmek, ona yaklaşmak istemektedir. Ona yaklaşmak, ona sevgisini ve tazimini bildirmek hevesi ile ayak toprağı hâline gelmiştir. Bunu elde etmeye çalışıyor.

El ile ayak arasında tenasüp san'atı vardır.

2) Râz-ı derûnu taşraya salmak revâ degül
Budur günâhı kim asılur muttasıl ceres

(Gönlün içindeki sırrı ifşa etmek yakışık almaz. Çan bu günahından dolayı daima asılır, idam edilir.)

Çan, ceres gönüldür. Kalp biçimindedir. İçindeki dil de süveyda noktasıdır. Çan içindeki sırrı, ses çıkararak dışarıya vuruyor. Bu doğru değildir.

Burada Hallac-ı Mansûr macerasına işaret vardır. Mansûr, enelhak diyerek sırrını açığa vurmuştur ve asılmıştır. Çan da içindeki sırrı ifşa ettiği yani seslendiği için devenin boynuna asılmıştır. Ve daima boyna asılır. Demek ki enelhak "ben Hakk'ım" her sâlikin içindeki sırdır. Fakat ifşa etmez.

3) Dîdâr-ı dostdur iki âlem netîcesi
Yoh andan özge âşıka âlemde mültemes

(İki âlemin yani dünya ve ahiretin yaratılmasına sebep hakikî sevgilinin müşahedesidir. Onun yüzünü görebilmek, onu tanıyabilmektir. Âşık âlemde ondan gayri bir şey istemez.)

Bu beytte "küntü kenzen..." hadis-i kudsisine işaret vardır. Çünkü Cenâb-ı Hak bütün âlemi beni tanısınlar diye yarattım ve tanınmayı sevdim buyuruyor. Bu beytte dîdâr budur. Yani tanımaktır. Hadiste tanımayı sevdim buyurulduğu için beytteki âşık bu "fa-ahbabtu" kelimesine bağlıdır.

Bu iki âlem, âlem-i melekût ve âlem-i mülk de olur. Çünkü âşık, Hakk'ı tanımak için bu iki âlemi yani umumî vasfı ile madde ve kudret âlemini birleştirmesi lâzımdır. Miyân, bel bu iki âlemi birleştirmek için lâzım gelen çok ince tefekkürü ifâde eder.

4) Sînem hevâ-yı ışkun ile doldu ney kimi
Dem urduğumca âh ü fegandur çıkan nefes

(Sînem ney gibi aşkının havası ile doludur. Üfledikçe çıkan nefes âh ve figandan başka bir şey değildir.)

Ney insandır. Hılkatin sırları ona söylenmiştir. Hılkatin sırrı ise aşktır. Şâirin sinesi de ney gibi aşkın havası ile dolmuştur. Bu aşk ona üflenmiştir. Her nefes verdikçe feryat ve figan sesi çıkarmaktadır. Her nefeste feryat ediyorum demek istiyor.

5) **Her kayd olursa mahz-ı belâdur ki bülbüle**
Ger şâh-ı gülden olsa küdûret verür kafes

(Her ne bağ, kayıt olursa olsun bülbüle belanın tâ kendisidir. Ona gül dalından kafes yapılsa dahi bülbül kederli ve mahzundur. Çünkü kafes bir kayıttır.)

Âşık bir bülbüldür, dünya ve masiva kayıtları onu dertli eder. Âşıkın en çok sevdiği şeylerden dahi olsa kayıt onun için bir belâdır.

Bu hâl, mecaza âşık olanlar için dahi böyledir.

6) **Ol gamzeden gönül eger istersen iltifât**
Tîğ-i tecerrüd ile cihandan alâka kes

(Ey gönül, eğer o gamzeden iltifat istersen tecerrüd kılıcı ile cihandan alâkanı kes.)

O yan bakışın sana dönüp bakmasını istersen âlemden alâkanı kes.

Gamze, insanda ma'nâyı öldürür. Katil ve öldürücüdür. İltifatın asıl ma'nâsı dönüp bakmak demektir. Burada bizim kullandığımız ma'nâda gönül almak da vardır. İnsan, maddesi yaşadıkça ma'nâya doğru gidecektir. Çünkü dünya güzelliklerinden gaye, insanı hakikî güzelliğe götürmek içindir.

Gerek göz, gerek dudak yani fenâfillâh insanı hakikata götürmek ister. Ve vazife değişik, fakat gaye birdir. Âşık tamamen tecerrüd elde edip dünyadan alâkasını kesince artık gözün, gamzenin vazifesi bitmiştir. Binaenaleyh, âşıkı beğenir ve ona iltifat eder. Veyahut acaba tamamen tecerrüd etti mi diye ona dönüp bakar.

Gamze katil ve kılıçtır. Âşık da dünya ile alâkasını tecerrüd kılıcı ile kesiyor. Gamzeye vazife kalmıyor.

7) **Olmaz vücûd-ı âşıka ışk içre i'tibâr**
Dözmez Fuzûlî âteş-i sûzâna hâr ü has

(Aşk içinde âşıkın varlığına, yani benliğe sâhip maddî bir mevcut olmasına i'tibar edilmez. Çünkü alev alev yanan ateşe çerçöp dayanır mı?)

Aşk içinde âşıkın maddî varlığı çerçöp kadar hakîrdir. Yanıp kül olması, ateşe inkılâb etmesi lâzımdır.

123. GAZEL

1) Göz yaşumdan sûz-ı pinhânum kılur ârif kıyâs
Bî-haber te'sîr-i encümden degül ahter-şinâs

(Ârif, gözyaşımdan gizli yanışımı anlar. Çünkü astroloji âlimi yıldızların tesirinden habersiz olmaz.)

Gözyaşı yıldıza benzetiliyor. Ârif de yıldızları ve onların insan üzerindeki tesirlerini bilen insandır.

İnsanların üzerinde yıldızların hükmü bir nevi kaderdir. Ve insanların iradesi haricindedir. Gizli yanış, aşktandır. Aşk ise insanın iradesine tâbi' değildir. Hak insanları sever ve kendine çeker.

2) Kan yeter kim dembeden gözden inüp örter tenüm
Deşt-i gam Mecnûn'uyanı men kandan ü kandan libâs

(Her ân gözümden inip tenimi örten kan kâfidir. Ben gam çölünde yaşayan bir Mecnûn'um. Ben nerede, elbise nerede?)

Kanlı gözyaşı, kat kat "dembedem" veya her ân akınca bütün vücut kana bulanıyor. Gam çölünde dolaşan bir Mecnûn "âşık" için bu elbise kâfidir.

Kandan kelimesi iki ma'nâyadır: Biri nerede? Diğeri kandan. Burada iki ma'nâsı da vardır.

1- Elbise nerede, ben nerede? Hiç benim gibi Mecnû'na elbise olur mu?

2- Ben kandan, elbise de kandan. Yani ben kandan, kan içinde kalmış bir varlık, elbisem de kandan yapılmış bir elbise.

3) Hıştlar tek birbiri üzre ciger pergâlesin
Göz yığup salmış habâb-ı hun binâsıyçün esâs

(Göz, ciğer parçalarını tuğlalar gibi birbiri üzerine yığıp kan hava kabarcığı binası için temel atmış.)

Kan, ağlarken gözden çıkan kanlı ciğer parçalarını tuğlalar gibi birbiri üzerine yığıp kanın üzerindeki hava kabarcığı binası için temel atıyor.

Habab, hava kabarcığı daima suyun üzerinde ve etrafı kapalı bir bina şeklindedir.

Çok kanlı gözyaşı döktüğünü anlatmak istiyor.

4) Ey sabâ jûlîde mû başında Mecnûn'un sakın
Bî-tekellüf gezme kim Leylî evidür ol palâs

(Ey bahar rüzgârı saçları karmakarışık Mecnûn'un başında lâubâli, hoyratça gezme. Zîra o paçavra Leylâ'nın evidir.)

Mecnûn, Leylâ'nın aşkı ile çöllerde dolaşırken saçları uzamış ve birbirine karışmış, keçe gibi olmuştur. Fakat o keçeleşmiş, paçavraya benzeyen saçların içinde Leylâ'nın aşkı vardır. Onu keçe, paçavra gibi görüp hürmette kusur etme. Burada keçeleşmiş saç, çadıra benzetiliyor. Çölde çadır kurulur.

5) Lâhza lâhza ham kadüm peykânun ister yâ kılur
Zerre zerre mâh-ı nev horşîdden nûr iktibâs

(Her lâhza eğilmiş kametim senin okunun temrenlerini istiyor. Veyahut yeni ay, güneşten zerre zerre nur alıyor.)

Eğitmiş kamet, yeni aya benzetiliyor. Temrenler madenî, parlak ve küçüktür. Zerre zerre nura benziyor. Temrenler bir bir atıldıkça zerre zerre nur hâlinde ayı aydınlatıyor.

Eğilmiş kamet yaya benzer. Çünkü oktan bahsediyor.

Zerre ile güneş yine bir arada bulunuyor. Güneşin içinde nâmütenâhi zerre vardır. Güneş ışığı içinde görünen tozlar zerrelerdir. Sevgili güneşe benziyor. Aşk ilham edecek sonsuz temrenlere (güzelliklere) sahiptir.

Âşıkın bütün varlığı ay gibidir. Güneşten ışık almazsa hiçtir.

6) Tîğ-i gamzen öyle bürrândur ki cellâd-ı ecel
Tökse kan ta'cîl içün tîğünden eyler iltimâs

(Gamzenin kılıcı öyle keskindir ki, ecel cellâdı kan dökeceği zaman çabuk olsun diye senin kılıcını alıp kullanır.)

Yan bakışının ne derece öldürücü olduğunu söylemek istiyor. Ecel ki ne bir dakika ileri ne bir dakika geri, vazifesini yapar.

Ecel, asıl vakit ve zaman ma'nâsınadır. Gamze, en keskin kılıç olan ecel cellâdının kılıcından dahi daha çabuk öldürüyor.

7) Ey Fuzûlî zehr-i kahr ile doludur tâs-ı çarh
Çekmez anun kahrını her kim çeker bir dolu tas

(Ey Fuzûlî, bir kâseye benzeyen felek, insanı kahreden zehir ile doludur. Bir dolu kâse aşk şarabı içen feleğin kahrını çekmez.)

Aşk, insanı masivadaki bütün zevk veya azaplardan korur. Çünkü onlarla alâkalanmaz. Feleğin kâsesindeki kahr zehirini içmez. Bunun için de aşk şarabını içmek yani çekmek lâzımdır.

Çekmek iki ma'nâdadır. Şarap içmek, kahır çekmek.

124. GAZEL

1) Mesken ey bülbül sana geh şâh-ı güldür geh kafes
Nîce âşıksan ki âhundan tutuşmaz hâr u has

(Ey bülbül, sen bazen gül dalı üstünde, bazen kafeste yaşarsın. Sen, nasıl âşıksın ki bu çerçöp yani gül dalı ve kafes çubukları senin âhından tutuşmuyor.)

Ateş çerçöp yakar. Ah da âşıkın gönlünden bir alev hâlinde çıkar. Sen ey bülbül, kâfi derecede ateşli âşık değilsin, diyerek kendini ondan üstün tutuyor.

2) Yâr kûyunda müselmanlar ger olsaydı yerüm
Kâfirem ger Ravza-i Rıdvâna eylerdüm heves

(Ey Müslümanlar, eğer yâr kûyunda bir yerim olsa idi, Ravza-i Rıdvân'a, Rıdvân'ın bahçesine yani cennete heves edersem kâfir olayım.)

Yârin diyârı, hakikî sevgilinin havası demektir. Yani orada Hakk'a yakın olmak demektir. Esasen âşıkların istedikleri cennet değildir. Cennetteki bütün ni'metler, masiva ni'metleridir. Hakk'ı istedikleri için yârin diyârı onlar için hakikî cennettir.

Müselman, kâfir, cennet kelimelerini bililtizam bir araya getirmiştir.

3) Kûh feryâdı sadâsın verdi Ferhâd'un demen
Nakş-ı Şîrin'dür verür âvâz olup feryâd-res

(Dağ, Ferhât'ın feryâdının sesini yankılandırdı demeyin. Şîrin'in resmi onun feryâdına imdad için bağırarak koşuyor. Ses Şîrin'nin sesidir.)

Ferhât feryâd ediyor. Dağ aks'i seda veriyor. Şâir "bu aks'i seda değildir, Şîrin'in resmi, çünkü Ferhâd Bîsütun dağında Şîrin'in resmini nakşetmişti, kendisi değil, imdada geliyorum diye bağırarak koşuyor." Âşık

feryâdı, canlı sevgiliyi değil, onun resmini dahi imdada koşturacak kadar müessirdir, demek istiyor.

4) Nâka Leylî,mahmilin çekmiş beyâban seyrine
Eyle Mecnûn'u bu hâletden haber-dâr ey ceres

(Deve, üstündeki mahmil içinde oturan Leylâ'yı çölü dolaştırmaya götürüyor. Ey devenin boynundaki çan, bunu Mecnûn'a bildir.)

Devenin boynunda muhtelif çanlar bulunur. Bunların sesinden kimin devesi olduğu anlaşılır.

Yukarıda da geçtiği gibi ceres, çan gönüle benzer. Leylâ'nın devesinin çanı da bir gönül gibi ses verince Mecnûn sevgilisinin geldiğini anlar.

5) Bir nefes kalmış hayâtumdan habîbüm subh tek
Nola ger bir mihr göstersen mana âhır nefes

(Hayatımdan bir nefes kalmıştır. Son nefesimdeyim ey sevgili. Aynen sabah gibi. Seher vakti ufkun ağarması nefes almaya benziyor. Güneş doğunca sabah vakti sona eriyor. Gün başlıyor. Nolur bu son nefeste bana bir sevgi göstersen.)

Şâir, insan olduğu için son nefesten sonra ölür. Halbuki sabahleyin seherin nefes alışı güneşin doğması ile sona erer.

Sabahleyin güneşin doğması ânını kendi hayatına benzetiyor.

Mihr, iki ma'nâyadır. Hem güneş, hem sevgi. Burada ikisi de vardır.

Güneş doğunca sabah nefesi sona erer. Aşık da hakikî sevgili görününce ölüyor yok oluyor.

6) Hâlî etdüm dil hevâ-yi ihtilât-ı halkdan
Bezm-i gamda ney kimi hem-dem mana feryâd bes

(Gönlümü halk ile görüşmek sevdasından boşalttım. Halk ile görüşmek, onların arasına karışmak istemiyorum. Gamın işret meclisinde bana arkadaş olarak feryat kâfidir. Ney de böyledir. Onun da arkadaşı feryattır. Başka kimsesi yoktur.)

Neyin içi boştur ve arkadaşı ancak feryattır. İşret meclisinde neyin bulunması lâzımdır.

Ney gibi hem-dem, aynı zamanda ney gibi bir arkadaş demektir. Neyde olduğu gibi değil.

Ney aynı zamanda feryat ettiği için o da bir arkadaş oluyor.

Hevâ, hem arzû, hem de neyin içindeki havadır.

7) Ey Fuzûlî ger sana cem'iyyet-i dildür murâd
Bağla bir dildâra gönlüm gayrdan peyvend kes

(Ey Fuzûlî, eğer muradın huzur ve rahat yani gönlünün toplu hâlde olması ise, bir sevgiliye gönül bağla, başkasından alâkanı kes.)

Bir sevgili burada Hakk'tır. Gayr ise masivadır.

"**Şin harfi**"

125. GAZEL

1) Ey hoş ol mest ki bilmez gam-ı âlem ne imiş
Ne çeker âlem içün gam ne bilür gam ne imiş

(Ne güzeldir o sarhoş ki âlemdeki gam nedir bilmez. Âlem için gam çekemk ne imiş bilmez. Ne âlem için gam çeker, ne de gamın ne olduğunu bilir.)

Bu sarhoş aşk şarabını içip kendinden geçen, âlemle alâkası olmadığı için âlem gamını çekmeyen bir âşıktır. Hattâ gamın ne olduğunu bilmez. Çünkü âşık için gam, bizim bildiğimiz gam değildir. Âşık çektiği aşk ıstırabını bir azap, bir eza diye kabul etmez.

2) Bir perî silsile-i ışkına düşdüm nâ-geh
Şimdi bildüm sebeb-i hılkat-i Âdem ne imiş

(Ansızın bir perinin, görünmeyen bir güzelin aşkının zincirine düştüm. O zaman Âdem'in yaratılışının sebebini anladım.)

Peri ile dîvâne burada da görülüyor. Çünkü zincir dîvânelere bağlanır.

Zincir bir bağdır. "Sebep"in asıl ma'nâsı iptir. İp ve zincir buna ihamı tenasüp san'atı derler.

Peri ile Âdem arasında da tenasüp san'atı vardır. Şâirler bu san'atı Âdem, peri, huri, melek kelimeleri arasında yaparlar.

İnsanın yaratılmasına sebep ma'rifetullah yani Hakk'ı tanımaktır. Ma'rifetullah yani iç bilgi, irfan ve aşk ile olur. Âşık olunca Âdem'in niçin yaratıldığını anlıyor. "*Küntü kenzen...*" hadisi.

Nâgeh, ansızın düştüm demesi, perinin insanı birden bire çarptığı içindir.

3) Vâ'iz evsâf-ı cehennem okur ey ehl-i verâ'
Var anun meclisine gör ki cehennem ne imiş

(Zâhir din adamları vaızlarında cehennemin vasıflarını sayıp dökerler. Ey takva sahibi insanlar, onun meclisine gidip cehennemin ne olduğunu görün.)

Hem cehennemin ne olduğunu anlayın, hem de onun meclisinin nasıl azap veren bir cehennem olduğun görün.

4) Oku gögsümden ötüp kalmış imiş peykânı
Âh bildüm sebeb-i âh-ı demâdem ne imiş

(Sevgilinin oku göğsümden geçip gitmiş, temrenleri kalmış. Âh! Her ân âh etmemin sebebini anladım.)

Âh göğüsten çıkıp gider ve yaralar. Temreni içeride kalıp daima kan akmasına sebep olur.

"Âh-ı demâdem" deki "dem" kandır. İçeride kalan temrenler, mütemadiyen kanattıkları için kanlı âh oluyor.

5) Ey Fuzûlî meze-i sâkî vü sahbâ bildiin
Tevbe kıl tâ bilesen zark u riyâ hem ne imiş

(Ey Fuzûlî, sâkînin güzelliğini ve şarabın zevk ve lezzetini bildin. Şimdi tevbe et de hile ve riyânın ne olduğunu anla.)

Aşka ve şaraba tevbe bir nevi hile ve riyâkârlık oluyor.

Burada aşk ve güzellik İlâhî aşktır ki onun lezzetini duyan bundan vazgeçmez. Vazgeçerse riyâkârlık ediyor demektir.

126. GAZEL

1) Bu gün tîğın çeküp çıhmışdur ol nâ-mihrîban sarhôş
Sakın ey rahm eden cânına kim bilmez aman sarhôş

(O sevgisiz, şefekatsiz dilber bugün kılıcını çekip çıkmıştır. Ey canına merhameti olan, kendini sakın, zîra sarhoş aman bilmez.)

Sevgili daima merhametsizdir, acımaz. Bir de sarhoş olunca aman bilmez olur. Kılıcını çekip meydana çıkınca canına merhameti olan kendini sakınmalıdır.

Bu beytte kılıç çekip meydana çıkan ile "nâ-mihribân" daki "mihr" güneş bir araya gelince bunun altında güneş mazmunu vardır. Sevgili güneşe benzetiliyor. Güneşin şuaları kılıç oluyor. Ve güneş doğarken bulanıkça ve titrektir. Bu hâle sarhoş vasfını veriyor.

Güneş hakikattan doğdu mu âşıklar, candan olurlar. Çünkü hakikî sevgili maddeyi mahveder, öldürür.

2) **Ana hüş-yâr iken derd-i dil isterdüm diyem sâkî**
Pey-â-pey sunma câm ü kılma ol servi revan sarhoş

(Ona aklı başında iken gönlümün derdini söylemek isterdim. Sâkî, birbiri ardına kadeh sunup o servi boylu güzeli tamamen sarhoş etme.)

Servin vasfı revandır. Burada "revan" kelimesi servin vasfı olan yürüyen, bir de tamamen ma'nâsına kullanılmıştır. Servi rüzgârla iki tarafa salınır. Bu da sarhoş yürüyüşüdür.

Hüşyâr, akıllı kelimesi hem sevgiliye, hem de âşıka ait olabilir. Yani ben aklım başımda iken gönlümün derdini ona söylemek isterdim.

3) **Degül takvîden etsem bâde terkin vehmüm andandur**
Ki izhâr eyleyüm halk içre ışkı nâ-gehan sarhoş

(Şarabı terketmem sofuluğumdan değil, korkuyorum ki sarhoş bir ânımda onun aşkını halka açıklarım.)

4) **Meger kan içmek ile esrimişdür nergisün yohsa**
Besî mey nûş edenler gördüm olmaz böyle kan sarhoş

(Gâlibâ nergise benzeyen gözün kan içmekten sarhoş olmuştur. Yoksa çok şarap içenler gördüm böyle kan sarhoş olmuyorlar.)

Kan sarhoş, fevkalâde sarhoş demektir. Nergis "göz" âşıkların kanlarını içer. Yani onları öldürür. Şarap da kan rengindedir.

5) **Mey-i ışkunla ser-mest olduğum ilden nihân kalmaz**
Muhâl-i akldur kim sahlaya râzın ihan sarhoş

(Aşkının şarabı ile sarhoş olduğum halktan gizli kalmaz. Sarhoşun gizli sırrını saklaması akıl nazarında imkânsızdır.)

Aşk sarhoşu, muhakkak ki, cem'iyyetin umumî kaidelerine uymaz. Sarhoş bir nevi divanedir.

Sarhoşluk ile aklı başında olmak birbirine zıttır. Burada akıl nazarında imkânsızdır demesi, bu tezat san'atını yapmak içindir.

Akıl kelimesi ile asıl maksadı şudur: Akıl nazarında imkânsızdır. Çünkü akıl, aşk âlemine girmiş olan insanın harekâtında hüküm sahibi olamaz. Binaenaleyh âşık sırrını saklar veya saklamaz. Bunu âşık kendi bilir. Aklın hükmü mutlak değil, bir cephelidir.

6) **Gönül tâ oldu bî-hôd aldı gamzen cânumı tenden**
Verür yağmâya nakdin gencün olgac pâs-ban sarhoş

(Gönül kendinden geçince yan bakışın canımı tenden aldı. Bekçi sarhoş olunca hazinede ne varsa yağma edilir.)

Gamzenin vazifesi öldürmektir. Gönül manevî idrak hazinesidir. gönül sarhoş olup kendinden geçince, yan bakışın canımı aldı. Can, hakikatları idrak için insanda mevcut bir kudrettir ki yani maddedir ki o madde ile mücadele, insanı manevî mertebelere yükseltir. Gamze onu alınca gönlün düşmanı ortadan kalkıyor. Mücâdele edemiyor. Bir cihetten o düşman onun zafer vasıtasıdır. Yani hazinesindeki servettir.

7) Fuzûlî gayr ile halvet meger bezm etmiş ol kül-ruh
Rakîb-i kec-revi gördüm bu gün bârî yaman sarhoş

(Fuzûlî, gâlibâ o gül yanaklı gizlice başkası ile işret meclisi kurmuş. Eğri yürüyen rakîbi hiç olmazsa bugün fena sarhoş olmuş gördüm.)

Bu beytin asıl maksadı rakîbi hicvetmektir. Sevgiliyi başkalarından koruyan rakîp, onun başkası ile gizli bir işret meclisi kurmasından fena hâlde müteessir olmuş. Bu teessürle içmiş içmiş fena sarhoş olmuş. Eğri büğrü yürüyor. Bunu gören Fuzûlî memnûn; zîra rakîbe kec-rev, eğri yürüyen diyor. Bu eğri hareket etmek ma'nâsınadır ki Fuzûlî'ye göre rakîb, daima âşıklara karşı kötü haraket eder. Ve fena sarhoş demekle de rakîbe kötü sıfatını veriyor. Rakîbi bârî bugün fena hâlde sarhoş görünce sevgiliye yaklaşmak imkânı hâsıl oluyor.

127. GAZEL

1) Büt-i nev-resüm namâza şeb ü rûz rağıb olmuş
Bu ne dindür Allâh Allâh büte secde vâcib olmuş

(Yeni yetişen güzel sevgilim gece gündüz namaza rağbet ediyormuş, namaz kılıyormuş. Allah Allah bu nasıl bir dindir ki, putun kendisine secde vâcip olmuş veyahut puta karşı secde vâcib olmuş.)

Genç ve put gibi güzel sevgili gece gündüz namaz kılıyor. Şâir hayret ediyor. Bir puta secde teklif edilir mi? Yani put kendisine karşı secde edilendir. Kendisi kime secde edecek? Bir de puta karşı secde etmeyi yani putperest olmayı emrenden din, nasıl bir dindir?

Nev-resim, iki suretle okunur:

1- Benim yeni yetişen put gibi güzel sevgilim. Res, residen mastarından emirdir. Nev-res mürekkep sıfattır.

2- Yeni resmedilmiş. Buradaki "nev" yeni, "resim" de resmetmek, resmini yapmak demektir. Bu iki ma'nâda da kelime yerindedir.

Fuzûlî bu gazelini kelime oyunları ile süslüyor.

Her put yani güzel, Allah'ın bir mazharıdır. Onda Hakk'ın güzelliğini gören âşık, ona değil, onda gördüğü Hakk'a secde eder. Put aynı zamanda bir mahlûk olduğu için put da kendinde tecelli eden Hakk'ın güzelliğine ve Hakk'ın bu ni'metine şükran olarak secde edebilir.

İşte Allah'ı takdis eden âşıkların dini budur. Ve tasavvufa göre İslâmiyetin ruhudur.

2) Eser-i kabûl-i tâ'at ana vermiş öyle hâlet
Ki kulûb-ı ehl-i hâle harekâtı câzib olmuş

(Namazının Hak tarafından kabul edilmiş olması, ona öyle bir hâl vermiş ki, ehl-i hâl olan yani tarikat ve tasavvuf yolunda olanlara hareketleri güzel ve çekici olmuş.)

İbadet eden ve ibadetleri kabul edilen insanlarda ayrı bir hâl vardır. Onların hareketleri daima Hak yolunda olduğu için ayrı bir güzellik taşır.

Burada iki hâl vardır: Biri hâlettir ki bu ruh ve his tarafından görülür. Buna hâlet derler. İkincisi hâl ehli, yani büyük hakikatları benimsemiş, onu giyinmiş olan insanlardır. Bunun zıddı kal ehli yani sadece işin söz tarafında olup da kanaatlarını kendilerinde bir insiyak hâline getirmeyenlerdir. Ehl-i hâl, o güzeldeki hâleti, ruh ve hisleri ile anlarlar. Hâleti, ehl-i hâl anlar.

Harekâttaki câzibe ve güzellik ma'nâ adamlarına göredir, demek istiyor.

3) Ferahum görüp cefâsın hasenâta dâhil eyler
Ne melek kim ol perînün 'ameline kâtip olmuş

(O, bana cefa ediyor, ben ferahlanıyorum. Bu ferahımı gören melek, bu cefasını hasenat yani iyilikler sahifesine dahil ediyor. O peri gibi güzelin 'amel defterini yazan bu nasıl melek?)

İnsanların sağ ve sol omuzlarında iki melek vardır. Bunlar "*Kirâmen Kâtibin*" denir. Sağ omuzdaki melek, o insanın iyi hareketlerini yani sevaplarını, sol omuzdaki melek de kötü hareketlerini yani günahlarını yazar. Bu deftere "defter-i a'mâl" derler. Ahırette bunların hesabı görülür.

Âşıkın ferahlandığını gören melek, aslen günah olan cefayı sevap diye kaydediyor. Hakikatta sevgilinin cefası âşıka karşı günah değil sevaptır. Şâir bunu bildiği hâlde tecahülü ârif san'atı yapıyor.

İnsan, peri ve melek kelimeleri bir arada tenasüp san'atıdır.

4) Ne aceb ger olsa gamdan dünüm ü günüm berâber
Nazarumdan ol yüzü gün nice gün ki gâ'ib olmuş

(Gam ve kederden gecem, gündüzüm birbirine müsâvi olsa hayret etmemeli. Zîra o güneş yüzlü ne kadar gündür gözümden kaybolmuştur.)

Güneş görünmediği zaman gecedir. O güneş yüzlü, birçok günler görünmeyince gündüzler de gece oluyor. Binaenaleyh gece gündüz beraber yani karanlık oluyor.

Hakikatta gecem gündüzüm birbirine müsâvi oluyor demek, gündüzlerim dahi gecelerim gibi ıstırap içinde geçiyor demektir.

Şâir burada hüsn-i talîl san'atı yapıyor. Güneşi sevgilisine benzetiyor.

5) Gam-ı hecrdür kim artar eseriyle ışk zevki
Galat eylemiş Fuzûlî ki visâle tâlib olmuş

(Ayrılık gamı aşkın hararetini artırır. Fuzûlî visâli istemekle yanlış bir hareket yapmıştır.)

128. GAZEL

1) Dil ki ser-menzili ol zülf-i perîşân olmuş
Nola cürmü ki asılmasına fermân olmuş

(O perişan zülfte konaklayan gönlün suçu ne ola ki asılmasına ferman olmuş.)

Gönül kesret âleminde herhangi bir güzelliğe tutulur. Bu zülfün kıvrımlı bir telidir ve orada asılıdır. Suçu nedir ki diye sorması bir tecahülü âriftir. Şâir de biliyor ki kesrette, masivaya bağlanıp kalmak en büyük suçtur.

Saç başta olduğu için ser-menzil diyor.

2) Şâhsan mülk-i melâhatde sana kullar çok
Biri oldur ki varup Mısr'da sultân olmuş

(Sen güzellik mülkünde şahsın. Sana kullar çok. Biri de şu gidip Mısır'da sultan olandır.)

Güzellik mülkünün en büyüğü, şâhı, hakikî sevgilidir. Ona bağlanan, ondan güzellik alanlar yani kullar çoktur. Bunlardan biri de Ken'an'dan Mısır'a gidip orada sultan olan Hazret-i Yusuf'tur.

Hazret-i Yusuf bir peygamberdir ve güzellik timsâlidir. Kur'an-ı Kerim'de bu tasrih edilmiştir. Eğer şâirin bahsettiği güzel, mecâzî güzel olsa idi bir peygamber ona kul olamazdı. Bunu söylemek için din kaydından tamamen sıyrılmak lâzımdır. Hazret-i Yusuf da Allah'ın kullarından biridir.

Hazret-i Yusuf, köle olarak satılmıştı. Sonra Mısır'a azîz yani sultan oldu.

Şâh, kul, sultan arasında tenasüp san'atı vardır.

3) Rahm edüp âşıkunı haşr günü yahmayalar
Ki bu dünyâda esîr-i gam-ı hicrân olmuş

(Merhamet edip âşıkını mahşer günü cehennem ateşine yakmasınlar. Zîra o, bu dünyada ayrılık gamına esîr olmuştur.)

Ayrılık azabı, cehennem azabıdır, demek istiyor.

Aşk ateşi ile yanan âşık, Allah âşıkı, zaten Allah'ın makbul, seçilmiş kulu olduğu için aslâ cehenneme gitmez. Bunu şâir de bilir. Yine tecahülü ârif san'atı yapıyor.

Âşıklar, sevgilinin azabından memnun olurlar. Mademki onları cehenneme atan sevgilidir, bundan aslâ korkmazlar. Ve beni yakma diye yalvarmazlar. Onlar ancak hicrân azabından ıstarap çekerler.

4) Dediler gam giderür bâde çoh içdüm sensüz
Gam-ı hicrâna müfîd olmadı ol kan olmuş

(Şarap gam giderir dediler. Sensiz çok içtim. Lâkin o kan olasıcanın ayrılık gamına hiç faydası olmadı.)

Gamı giderir diye masiva güzelleri ile şarap içtim, onları sevdim. Lâkin ey hakikî sevgili, sensiz içtim, Güzellikleri sana bağlayarak ve onlarda seni görerek içtim. Lâkin ayrılık gamını bunların hiçbiri gideremedi. Aradığım sendin. O içtiğim şarap bana kan oldu. Yani madde şekline girdi. Benim aradığım maddeden münezzeh sevgili idi.

Kan olmuş iki ma'nâya gelir: Biri o kan olasıca ma'nâsınadır ki bu, beddu'adır. İkincisi, ben şarap diye içtim o ise bana kan, madde, ıstırap oldu.

5) Bâğ-bân-ı çemen-i dehre hayâl-i dehenün
Sebeb-i terbiyet-i gonca-i handân olmuş

(Dünya çemeninin bahçevanı senin ağzını hayal ederek, açılan, gülen gonca yetiştirmiş.)

Dünya bahçesinde gülen goncalar, açılıyor. Gonca-i handân ağıza benzetiliyor. Ve dünyadaki ağzın en güzel vasıfını taşıyan bu gonca, hakikî güzelin ağzını hayal ederek yetiştirilmiştir. Yani gonca, hakikî güzelin ağzının bir hayalidir. Ağız, goncaya benzetilerek değil, gonca ağza benzetilerek vasıflandırılıyor.

6) Âdem evvel ser-i kûyun verüp almış cennet
İşidüp ta'n-ı melek sonra perîmân olmuş

(Âdem evvelâ senin diyârını verip cenneti almış. Fakat sonra melekler onu kınayınca pişman olmuş.)

Âdem Bezm-i Elestten, Âlem-i ervahtan ânâsır âlemine inince cennete yerleşmiş. Yani âlem-i ervahı bırakıp da madde âlemine inmiş. Âlem-i ervaha karşılık cenneti almış. Cennet bütün maddî lezzetlerin toplandığı yerdir. Fakat melekler "ki nurânî, maddeden âri ruhlardır" Âdem'e ta'n ederler. Âdem bunu işitip sonradan pişman olmuştur.

Meleklerin Âdem'e ta'nı şu olacaktır:

"*Hani Rabbin meleklere: Muhakkak ben yeryüzünde benim emirlerimi tebliğ ve infaza memur bir halife -Âdem- yaratacağım demişti. Melekler de biz seni hamd ile tesbih ve takdis edip dururken yerde bozgunculuk edecek, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın, demişlerdi.*" Bakara sûresi, âyet 30

7) Ey Fuzulî menüm ahvâlüme bir vâkıf yoh
Böyle kim âlem anun hüsnüne hayrân olmuş

(Ey Fuzûlî, âlem onun hüsnüne öyle hayran olmuş ki, benim ahvâlimi bir bilen yoktur.)

Hayret, bütün uzuvların bir vakfesidir, yani durmasıdır. Onun için benim ahvâlime bir vâkıf yok diyor. Vâkıf, vakfe'nin ism-i fâilidir.

Âdem onun güzelliğine öyle hayran kalmış, o güzellik karşısında duraklamış ki, benim hâlimi bir kimse soruşturmuyor. Anlamak istemiyor.

Bütün âlemin, güzelliğine hayran olduğu sevgili, Cenab-ı Hakk'tır.

129. GAZEL

1) Bilmez idüm bilmek ağzun sırrını düşvâr imiş
Ağzunı derlerdi yoh dedüklerince vâr imiş

(Ağzının sırrını bilmek güç imiş. Bunu bilmezdim. Ağzın için yok derlerdi, hakikaten dediklerince var imiş.)

Ağız fenâfillâhtır. Kendini Hakk'ın varlığında yok etmek, bunun sırrını, mahiyetini bilmek çok güçtür. Çünkü çok mücâhede ve tefekkür ister. Ağız, yoktur. Bir yoku tefekkür mevzuu etmek ne kadar güçtür. Ancak insan kendisi yok olunca o sırra erer. Şâir, hakikaten bu yok dedikleri doğru imiş, diyor.

Dediklerince var imiş iki ma'nâya gelir: Biri dedikleri gibi yok imiş. Diğeri dedikleri kadar varmış. Yani çok imış.

Var imiş, hem var imiş, hem de "imiş" tir. Yani dedikleri gibi imiş Farisî dilinde vardır kelimesi bazen sadece "dır" yerine kullanılır.

Ağız için şu kelimeler sıralanıyor:

Bilmez idim "menfi", sır yok.

Yok var tezadı, ağızın yok olacak derecede küçüklüğü...

2) Aciz olmuş yakmağa âhiyle kûhu Kûh-ken
Neylesün miskîn anun ışkı hem ol mikdâr imiş

(Ferhât, Bîsütun dağını âhı ile yakmaktan âciz imiş. Zavallı ne yapsın, onun da aşkı o kadar imiş.)

Ferhât Bîsütun dağını kazma ile yararak ortadan kaldırmış. Halbuki onu âhı ile yakıp kül edebilirmiş. Bunda âciz kalmış. Çünkü büyük aşkı, dağı bir âhı ile yakıp kül eder. Demek o meşhur âşıkın aşkı bu kadar az imiş.

Halbuki Fuzûlî, ben bir âh ile Bîsütun dağını yakabilirdim, demek istiyor.

3) Daşa çekmiş halk içün Ferhâd Şîrîn sûretin
Arza kılmış halka mahbûbun aceb bî-'ar imiş

(Ferhât, halk görsün diye taşa Şîrîn'in resmini nakşetmiş. Sevgilisini halkın karşısına çıkarmış, ne kadar utanmazmış.)

Ferhât Bîsütun dağında kayaları kazarken Şîrîn'in resmini bir taşa nakşetmiş. Ona baka baka kazma sallarmış.

Sevgilinin sûreti, resmi eğer varsa, ancak gönüle nakşedilir. Ne şekilde olursa olsun halka teşhîr edilmez.

Hakikî sevgili, esasen şekil ve sûret kabul etmez ki bir yere nakşedilsin.

Sevgilinin sûreti ancak gönüle nakşedileceği için Ferhât'ın gönlü taştan imiş. Taş yürekli, sevgi nedir bilmeyen ma'nâsındadır.

Ferhât, mecâzî güzele âşıktır. Ferhât ve Şîrîn'in aşkında tasavvuf yoktur.

4) Kâ'be ihrâmına zâhid dediler bel bağladı
Eyledüm tahkîk anun bağlanduğı zünnâr imiş

(Zâhid, Kâ'be'de tavaf esnasında giyilen elbise, ihrama bel bağladı. Yani bütün kurtulma ümidini onda gördü dediler. Ben işin hakikatını aradım, gördüm ki, onun bağlandığı zünnâr imiş.)

Hacca gidenler muayyen bir elbise giyer ve bellerini bağlarlar. Zâhid de belini bağladı.

Bel bağlamanın ikinci ma'nâsı, bir şeye ümidini bağlamak, ona güvenmek demektir. Burada bel bağlamayı hem hakikî, hem mecâzî ma'nâsıyla alıyor. Zâhid hacca gidip ihrama girmekle vazifemi yaptım zannediyor. Halbuki o, Hâlik'i Kâ'be'de görmekle Hakk'ı kendinden ayrı zannedip kesrete düşüyor. Bu ise küfrdür. Alâmeti de zünnar yani papazların bellerine bağladıkları kuşaktır.

5) Ömrlerdür eylerem ahvâl-i dünya imtihân
Nakd-i ömr ü hâsıl-ı dünyâ hemân bir yâr imiş

(Ömrüm boyunca dünya ahvalini tetkik ettim, neticede ömür parası ve dünya mahsulünün tek bir yâr olduğunu anladım.)

Ömür bir nakil, bir paradır ki, onunla dünya mahsulü elde edilir. Satın alınır.

Ömrün parası ve dünyanın mahsulü iki şeydir; bu iki şeyden elde edilen şey ancak birdir.

İnsan dünyaya ancak ma'rifetullâhı elde etmek için gelmiştir. Ma'rifetullâh ise "bir"i tanımaktır. Bir yâr, ancak vücud-ı mutlaktır. Yaşamaktan gaye odur. Ömür ve dünya mahsulü, o ma'rifeti elde etmek için bir vasıtadan başka bir şey değildir.

6) Zevk-i dîdâriyle dil-dârun yoh ettüm varumı
Devlet-i bâkî ki derler devlet-i dîdâr imiş

(Gönlümü alan sevgilinin tecellisi zevki içinde var olan maddî varlığımı ve canımı yok ettim. Ebedî devlet ve saadet dedikleri ancak sevgilinin gönüldeki aksi, tecellisi imiş.)

Dünya zevki fânîdir. Ebedî olan, Hakk'a yönelmek, ebedî devlettir, saadettir.

İnsanda kendine ait varlık ancak benlik ve candır. Bunlar ise fânîdir. Bekâ uğrunda fânî varlığımı yok ettim. Bu sûretle bekabillâha vâsıl oldum demek istiyor.

Varımı yok ettim tezattır. Dîdâr ile dil-dâr cinas san'atı.

7) Dün Fuzûlî ârızun görgeç revân tapşurdu cân
Lâf edüp derdi ki cânum var emânet-dâr imiş

(Fuzûlî, geceleyin yanağını görünce hemen canını sana verdi. Benim de canım var diye söylenip duruyordu. Meğer can onun değil, ona emânet edilen bir varlık imiş.)

Bu beytin altında mum mazmunu vardır. Gece sabaha kadar mum yanar, fakat güneş doğar doğmaz mum söner, ölür.

Sevgilinin yanağı güneşe benzetiliyor. Mumdaki ışık, güneşin ona emânet ettiği bir ışıktır. Emânet sahibi gelince mum söndü, ışığı sahibine teslim etti.

Hayat sahibi, yani yaşayan, birdir.

130. GAZEL

1) Habâb-ı eşk-i hûnin cismümi ilden nihân etmiş
Belâ-yı ışk men rusvâyı bî-nâm ü nişân etmiş

(Kanlı gözyaşımın üstündeki hava kabarcığı cismimi halktan gizlemiş. Aşk belâsı, halk arasında rezil ve rusvâ olan beni namsız ve nişansız bırakmış, yani tamamen yok etmiş.)

İlâhî aşk için akan kanlı yaş, aka aka cismi yani maddeyi yok ediyor. Kanlı gözyaşı üzerindeki kabarcık âşıkı içine alıyor. Âşık o kadar yoktur. Esasen hava kabarcığı içinde havadan başka bir şey yoktur.

Aşk belâsı yani aşkın tesiri ile yapılan ve halkın umumî ölçülerine aykırı gelen hareketler âşıka halk nazarında rusvâ etmiştir. Ve yine aşk belâsı, âşıkta ne nam, ne nişan bırakmıştır. Tamamen yok etmiştir.

Bu beyt şikâyet şeklinde bir şükürdür. Nam ve nişan kalmayınca rusvâlık da ortadan kalkar.

2) Götürmüş hâkden tuğyân-ı eşküm hâr u hâşâki
Başum üzre melâmet kuşları içün âşiyân etmiş

(Gözyaşımın coşup kabarması topraktan çerçöpü alıp götürmüş, başımın üzerinde melâmet kuşları için bir yuva vücuda getirmiş.)

Toprak insanın cismidir. Hakikî aşk ile coşan gözyaşı cisimdeki, maddedeki nefsânî ihtirasları, masiva sevgilerini silip süpürüyor. Çünkü onlar, çerçöp gibi değersizdir. Ve bu çerçöpten halkın beni daima kınamaları için bir mekân vücuda getirmiş. Bu yuva çerçöpten olur. Melâmeti kuşlara benzetiyor. Mecnûn'un başı üzerinde kuşlar yuva yapmıştı. Bu beytin mazmunu Mecnûn'dur. Halk deliyi, Mecnun'u daima kınar, ona taş atar.

Çok ağladığı için halk, onu deli diye taşlıyor.

3) Bükülüp mihnet yükünden kaddümi çıkmış tenümden cân
Tavâf-ı kûyun etmek kasdine tayy-ı mekân etmiş

(Can mihnet yükü altında belimi büküp tenimden çıkmış. Senin diyârını tavâf etmek için tayy-ı mekân etmiş, yani ruhu ile bir yerden bir yere bir ânda uçmuş.)

Can, madde, ruh için bir yüktür. Onu masivaya çeker ve bu bir ıstıraptır. Vücuttan çıkıp yârin diyârına gitmek için belini bükmüş.

Tayy, bükmek demektir. Cisim yani kad ise canın mekânıdır. Tayy-ı mekân bu ma'nâda yerini bükmek olur. Yani âşıkın kaddini "belini" bükmektir.

Herşey aslına rücû edeceği için canın da tayy-ı mekân edip gittiği yer sevgilinin diyârıdır.

Tayy-ı mekân, büyük velîlerin bir kerâmetidir. Aynı ânda birbirinden çok uzak yerlerde görünürler.

Bu tayy-ı mekân kelimesi ile cana bir kudsiyet veriyor. Çünkü cismi terkediyor.

4) Senünle ettügiyçün da 'vî-i takvîm hüsn içre
Felek ta'zîr edüp Leylîni rusvâ-yı cihân etmiş

(Güzellik içinde seninle biçim ve şekil yarışına giriştiği için felek, Leylâ'yı azarlamış ve cihana rusvâ etmiş.)

Takvîm, biçim ma'nâsınadır. Burada "*Lekad halaknel'in sâne fî ahseni takvîm-sûre 95, âyet 4*" biz insanı en güzel biçimde yarattık ayetine işaret vardır.

Leylâ, Mecnûn'u sevmiş ve sonra ona gitmiş, fakat onun visâlini Mecnûn reddetmiştir. Bu sûretle Leylâ, cihana rusvâ olmuştur.

Leylâ'da leyl, gece kelimesi vardır. Gecenin yüzü karadır. Bizi bu tefsire felek ve cihan kelimeleri götürüyor. Geceyi, felek yüzü kara ediyor ve gece, bütün cihan nazarında yüzü kara oluyor.

5) Meger terkîp-i İsî gerd-i hâk-i dergehündendür
Ki durmuş hâkden kadr ile azm-i âsumân etmiş

(Gâlibâ Hazret-i İsâ'nın toprağı "tineti" senin dergâhının toprağının tozundandır. Zîra topraktan kalkmış ve kadr ü kıymet kazanarak gökyüzüne çıkmıştır.)

İsâ ulû'l-azm peygamberlerdendir. İsâ'nın vücudunun yoğrulduğu toprak hakikî sevgilinin diyârındaki toprağın tozundandır. Böyle olduğu için İsâ, topraktan yükselip gökyüzündeki dördüncü feleğe, felek-i şemse çıkmıştır. İsâ birçok yerlerde geçtiği gibi dördüncü feleğe yükselmiştir. Bu sûretle topraktan, yani dünyadan sıyrılmış, tecerrüdün timsâli olmuştur. İsâ'nın güneş feleğine yükseldiğini toz "zerre" kelimesinden anlıyoruz. Zîra zerre ile güneş beraber gelir. Biri büyüklüğün, diğeri küçüklüğün timsâlidir. Zerre, güneş ışığında görünen tozlardır.

İsâ gibi ulû'l-azm büyük bir peygamberin cisminin mecâzî bir güze-

lin dergâhının toprağının tozundan yoğrulduğunu bir Müslüman şâir söyleyemez. Hususiyle Fuzûlî gibi bir din âlimi. Burada sevgili hakikatta Zât-ı İlâhî'dir.

Toz, rüzgârla yerden havaya kalkar, göğe doğru gider.

6) Gezen peykanlarundur tende yâ can böğına ışkum
Belâ ser-çeşmesinden her taraf sular revân etmiş

(Tende gezen senin attığın okların temrenleri midir, yoksa aşkın belâ pınarbaşından her tarafa sular mı akıtmıştır?)

Temrenler, beyaz, parlak ve madenî olduğu için suya benzetiliyor. Bunlar güzellik oklarıdır ki hakikî sevgili bu güzelliklerle âşıkı kendine çeker ve bağlar. Şâir bunu görüp herbirinin ayrı güzelliğini duyar ve sever.

Bu güzellikler, âşıkın vücudunda gezen temrenlere benzetiliyor. Bunlar can bahçesinde çiçekler açan ırmaklardır. Ve bunun menbaı, yani pınarbaşı belâdır.

Belânın burada iki ma'nâsı vardır. Biri felâket ve musibet ki âşıkı bu aşk türlü ıstıraplara uğratır. İkincisi İlâhî aşkın başlangıç yeri olan Elest Bezmi'dir. Yani âlem-i ervahtır. Bu aşk okları, insanın canında hakikat çiçekleri açar. Eğer bu aşk okları olmazsa can bahçesi kupkuru ve çorak kalır. İnsan hakikî hayat olan sevgiden ve ma'rifetten nasibini alamaz.

7) Fuzûlî'den mizâcın münharif gördüm bu gün yârun
Meger fursat bulup bir şemme hâl-i dil beyân etmiş

(Bugün yârin mizacını Fuzûlî'den bir az münharif gördüm. Gâlibâ bir fırsat bulup gönlünün hâlinden bir parça anlatmış.)

Mizacı münharif burada biraz dargın, küskün ma'nâsınadır. Sevgili, âşıktan şikâyet değil, şükür bekler. Çünkü sevgilinin her cefası bir ni'mettir. Şâir, kendisinin henüz aşk yolunda kemâle ermediğini bu sûretle anlatmak istiyor. Aşk ıstırabından şikâyet bir noksandır.

Diğer taraftan kendi mizacının çok münharif olduğunu, yani hasta olduğunu söylüyor. Bu böyle bir gönül hâli ki bir şemmesi yani ufacık bir parçası sevgiliye anlatılırsa o da hastalanıyor. Demek ki hastalık, çok vahim ve korkunç.

131. GAZEL

1) **Tâ ki tâk-i zer-nigârın çarlı vîrân eylemiş**
Hışt-ı zerrînin sabâ ferş-i gülistân eylemiş

(Çarh, altın kakmalı tâkını vîrân eyleyince onun altın tuğlalarını rüzgâr, gül bahçesine yaymış.)

Altın kakmalı tâk, güneşli gök demektir. Çarh, bu tâkı yıkınca tuğlaları sarı yaprakları hâlinde gül bahçesine serpilmiş. Gazel, bir sonbahar tasviridir.

2) **Kâtib-i takdîr hatt-ı sebze tahrîr etmege**
Levh-i gülzârı hazân bergi zer-efşân eylemiş

(Kader kâtibi, koyu renkli yazısını yazsın diye sonbahar gülbahçesi sahifesini zer-efşân bir varak yani altın suyu püskürtülmüş kâğıt hâline getirmiş.)

Sonbaharın sarı yapraklarını tasvîr ediyor.

3) **Kat' edüp fasl-ı hazân âb-ı revan şîrâzesin**
Nusha-i gülzârun evrâkın perîşân eylemiş

(Sonbahar mevsimi, akan suyun nizâmını bozup, gül bahçesi kitabının yapraklarını dağıtmış perişan etmiş.)

Şirâze kitap yapraklarını birleştiren dikiştir. Aynı zamanda onları bir nizâm içinde tutandır. Sonbaharın yağmur ve selleri evvelce bir nizâm dahilinde akan suların nizâmını bozmuş, şirâzesini kesmiş ve seller, gül bahçesinin yapraklarını perişân etmiş.

4) **Devr cevrin gör ki nüzhet-bahş-ı ehl-i nevk iken**
Cûyibâr ü gülşeni zencîr ü zındân eylemiş

(Feleğin cefasına bak ki duygulu ve zevk sahibi insanlara neş'e ve ruh veren ırmağı bir zincir ve gül bahçesini de bir zindân eylemiş.)

Irmak, küçük dalgaları ve uzunluğu ile zincire, gül bahçesinin sonbahar manzarasını da insana kasvet veren bir zindana benzetiyor.

5) **Eylemiş tedbîr-i teşvîşin hazan târâcmun**
Lâle rengîn rahtını dâğ içre pinhân eylemiş

(Sonbahar yağmasının herşeyi birbirine karıştırmasına karşı bir tedbîr olmak üzere lâle, renkli eşyasını ortasındaki siyahlık yani dâğ içinde gizlemiş.)

Lâlenin kırmızı yaprakları dökülüp, sapının üstünde sadece ortasındaki siyahlık kalmıştır.

6) Rûzigârın tîre bahtın kara nutkun lâl edüp
Mâtem-i gül bülbülü zâğ ile yeksân eylemiş

(Gülün mâtemi, bülbülün günlerini, hayatını bulanık, bahtını kara, konuşma kabiliyetini alıp onu dilsiz yapmış. Böylece bülbülü karga ile bir yapmış.)

Karga siyahtır ve terennümlü ötmesini bilmez.

7) Ey Fuzûlî dehr hâlin şâh-ı gülden kıyas
Kim verüp evvel tecemmül sonra uryân eylemiş

(Ey Fuzûlî, dünya hâlini gül dalına bak da anla. Evvelâ onu türlü renklerle süslemiş, sonra da hepsini alıp çırçıplak bırakmış.)

Felek insana evvelâ türlü süsler ve ni'metler verir. Fakat sonunda onu çırçıplak mezara götürür.

132. GAZEL

1) Cismümi yandurma rahm et yaşuma ey bağrı daş
İhtiyât et yanmasun nâ-geh kuru yanında yaş

(Ey taş yürekli, gözyaşıma acı da cismimi yakma. İyi düşün, ansızın kuru yanında yaş da yanmasın.)

Cismi kuru, zayıf, dermansız, çerçöp; gözyaşı ise yaş. Kuru cisim merhamet celbetmez. Fakat gözyaşı insanı acındırır.

Cismi yakan ateş o derece te'sirli ki bir su olan gözyaşını dahi yakacak şiddette.

Kuru yanında yaşın yanması, suçlular içinde suçsuzun da belâya uğramasıdır. Bu bir tabirdir.

Bağrı taştaki taş, içinde ateş olan maddedir.

2) Hoş gezer nezzâre-i hüsnünle ömrüm var ümîd
Kim ede makbûl der-gâha meni hüsn-i ma'âş

(Senin güzelliğinin temâşâsı ile ömrüm güzel geçiyor. Ümid ederim ki bu güzel geçinme beni dergâhına kabûl ettirir.)

Birinci mısrada, ömrüm güzel geçiyor diyor. İkinci mısrada güzel sı-

fatını geçinmeye veriyor. Yani etrafındakilerle iyi geçinmeye.

Birinci mısradaki ömrüm geçiyordaki geçmeyi de ikinci mısradaki geçinme ma'nâsına alıyor.

Bu dünyada iyi yaşayan ahirette de iyi yaşar.

3) Tavf-ı kûyunda ayakdan başa ermiş bir meded
Nola ger kaddüm büyük her dem ayağum olsa baş

(Senin diyârını tavaf ederken ayağım başıma yardım ediyor. Her ân ayağım baş olsa hiç hayret etmeyin.)

Sevgilinin diyârına ayağı ile değil, başı ile gidiyor. Secde ede ede.

Vücut bükülüyor. Ayak baş gibi olunca bî-ser ü pâ oluyor. Yani başsız ayaksız. Tamamen acz içinde ve ayak ile baş bir olunca vücut ortadan kalkar, yok olur. Secdenin tefsiri de budur. Baş ile ayak bir hizaya gelince insan Hak karşısında yok hâle geliyor.

Sevgilinin diyârına dimdik gidilmez. Beli bükülmüş olmak hürmet ve tevazu ma'nâsına da gelir.

4) Fitne yayın kurmağa âteş mi olmuş ihtiyâc
Kim urarsan âleme âteş çatup peyveste kaş

(Fitne yayını kurmak için ateşe mi ihtiyaç hâsıl olmuş ki çatık kaşını daima çatıp âleme ateş vuruyorsun. "Âlemi ateşe yakmak")

Peyveste kaş, iki kaş arasında açıklık olmayan çatık kaştır. Bu münasebetle iki kaş "Kabe kavseyn" dir.

Ağacı ateşe gösterip yay haline getirirler.

Peyveste burada hem kaşın vasfı olur, hem de daima ma'nâsına zarf olur.

İnsan, "Kabe kavseyn" yani Hakk'a yakınlaşmak için yok olmalıdır. Bundan evvelki beytte bunu, yok olmayı hatırlatıyor.

Ateş yakmak için ağaçlar birbirine çatılır.

Âleme ateş vurmak, kâinatı aşk ateşi ile yakmak veya yakıp kül etmektir, yok etmektir. "*Küllü men aleyhâ fânin ve yebkâ vechü rabbike zülcelâli vel'ikrâm-Rahman suresi, ayet 26-27*" Her şey fânîdir. Büyüklük ve celâl sahibi Rabb'inin zâtı bâkîdir.

5) Ey habâb-ı eşk nâ-yâp et ten-i uryânumı
Kim bu rusvâ perdemi çâk etdi sırrum kıldı fâş

(Ey gözyaşımdaki hava kabarcığı çıplak vücudumu ört, onu görün-

mez hâle getir. Zîra bu rezil, rusvâ varlığım benim utanma perdemi parçalayıp sırrımı ifşâ etti.)

Üzerinde dünyaya ait bir şey bulunmayan çıplak vücut, insanın en son maddî varlığıdır. Ve aşk uğrunda akan gözyaşı üzerindeki hava kabarcığı içine girip yok olacak derecede varlıktan sıyrılmıştır.

Çıplak bir vücut ile halk karşısına çıkılmaz. Çıplak vücut halka görünmekle rusvâlık ediyor ve bundan şâir kendisi utanıyor, perdesi yırtılıyor. Bu kadar varlık dahi olmamalı. Yani bu çıplak vücut, hava kabarcığı içinde görünmez olmalı.

Hava kabarcığı şeffaf olup camekâna benzer. Hamamlarda camekân içinde soyunulur.

6) Pâre pâre gönlüme sûz-ı derûnum tâbı yoh
Göz yolundan katre katre kan olup çıksaydı kâş

(Parça parça gönlüm, içimin yanışına tahammül edemiyor. Kâşki damla damla kan olup gözyaşı yolundan çıksa idi.)

Ciğer, bağır ıstıraptan erir ve kan hâlinde damla damla gözyaşı yolundan çıkar ve bu sûretle insan yavaş yavaş madde olan kandan kurtulur. Fakat gönül öyle değildir. O vücuttan çıkmaz. Çünkü idrakin merkezidir. Esasen madde değildir. Şâir burada iç yanışının ne kadar korkunç olduğunu anlatmak istiyor. O dercede ki gönül dahi parça parça oluyor ve şâir, gönlünün aşk ıstırabına tahammül edemiyor.

Tâb burada hem hararet, hem de kudret ma'nâsınadır.

7) Ey Fuzûlî gark-ı hûn-âb etdi göz merdümlerin
Göreyüm kulâb-ı müjgâna urulsun kanlu yaş

(Ey Fuzûlî, kanlı gözyaşı gözbebeklerini, göz adamlarını kana garketti, kan içinde bıraktı. Onun kirpik çengeline vurulduğunu göreyim. Dilerim kirpik çengeline vurulsun.)

Kanlı gözyaşı, gözbebeklerini kan içinde bıraktı, derken kanlı gözyaşının gözbebeklerini kana buladığını söylüyor. Merdüm hem gözbebeği, hem de insan ma'nâsına geldiğinden göz insanını öldürdü. Binaenaleyh katil oldu.

Katiller ceza olarak türlü şekillerde idam edilirlerdi. Onun bir çengele vurularak idam edilmesini temenni ediyor.

Kirpik çengel şeklindedir. Kanlı gözyaşı kirpiklerde asılı gibi durur.

Kanlı, hem gözyaşının vasfı, hem de katil ma'nâsına kullanılmıştır.

"**Sad harfi**"

133. GAZEL

1) Zihî cevâhir-i ihsân-ı 'âma ma'din-i hâs
Dür-i şefâ'at içün bahr-i rahmete gavvâs

(Ey sen ki bütün âleme şâmil olan ihsan cevherlerinin tek madeni. Ve şefâ'at incisi çıkarmak için Allah'ın rahmet denizinin dalgıcısın.)

Sad harfinin bu gazeli Hazret-i Peygamber vasfında na'ttır.

Maden, cevherlerin çıktığı yerdir. Hazret-i Peygamber de herkese saçılan ihsan cevherlerinin tek çıktığı yerdir. Hazret-i Peygamber için Kur'an-ı Kerim'de "*ve mâ erselnâke ilîâ rahmeten li'l-âlemîn*" âyet-i kerimesi vardır.

Ve yine Hazret-i Peygamber ahirette tek şefâ'at edicidir. Şefâ'at incisini çıkarmak için Allah'ın rahmet denizine tek dalandır. Kıyamette şefâ'at izni verilen tek insan Hazret-i Muhammed'dir. O "Şefi'-i rûz-ı cezâ" dır.

2) Yetüp huzûruna mi'râc vakti kılmışlar
Kamer husûl-i me'âsir Süheyl kesb-i havâs

(Mi'râc geceyi ay, Hazret-i Peygamber'in huzuruna gelip bütün iyiliklerini elde etmiş. Süheyl yıldızı da kendine mahsus birtakım kudretler kazanmıştır.)

Hazret-i Peygamber mi'râc gecesi sırasıyla bütün felekleri geçmiş, Arşa kadar gitmiştir. İlk felek olan ay, insanlara yaptığı iyilikleri ondan almış, Süheyl yıldızı da kendine mahsus birtakım kudretler elde etmiştir.

Bu yıldızın hassası derileri kırmızıya boyamaktır.

Felekler, yıldızlar o gece Peygamber'in huzuruna çıkmışlar.

3) Felek hem ol gece bulmuş safâ ki sôfî tek
Karar dutmayup olmuş bu bezmde rakkâs

(Felek, o gece öyle bir temizliğe ve zevk ve safâya erişmiş ki, bu bezmde, mi'râc meclisinde sôfî gibi yerinde duramayıp raksa kalkmıştır.)

İşret meclisinde sôfînin coşup raksetmesi, sofuluğunun işret meclisinde ortadan kalkmasıdır. Mi'râcı bir aşk ve işret meclisine benzetiyor. Felek coşup raksediyor. Burada bezm, âlem ma'nâsınadır. Peygamberin gelişi felekleri coşturuyor, demektir.

Tek kelimesi Türkçe "bir" Farsçada "sıçrama" ma'nâsınadır. Sôfînin raksına sıçrama, zıplama diyor.

4) Reh-i mütâbe 'atündür tarîk-i fevz ü necât
Hevâ-yi merhametündür ümîd-i hayr ü halâs

(Kurtuluş yolu, senin emirlerine tâbi' olmak yoludur. Senin merhamet aşkın bizim hayır ve kurtuluş ümidimizdir.)

Hazret-i Peygamber herkese acır ve bu merhamet duygusuna aşkla bağlıdır.

Bunun için mü'minlerin hayır ve kurtuluş ümitleri vardır.

5) Tefâhur eyle Fuzûlî ki andan özge degül
Sana zamânede nakş-ı sahîfe-i ihlâs

(Ey Fuzûlî, zamânede kalbinin hulûs ile sevmek sahifesinde ancak onun ismi yazılı olduğu için iftihar et.)

Kalp sahifesinde her türlü samimiyetsizlikten uzak hakikî ve hâlis sevgi ancak Hazret-i Peygamber'e karşı olan sevgidir ve bir iftihar sebebidir.

"Dad harfi"

134. GAZEL

1) **Halka hûblardan visâl-i râhat-efzâdur garaz**
Âşıka ancak tasarrufsuz temâşâdur garaz

(Halk, güzellerden onların visâline erip rahat etmeyi ister, bekler. Âşık ise onları elde etmeyi düşünmez. İstediği sadece onları temâşâ etmektir.)

Fuzûlî burada halk ile âşıkları ayırıyor. Halk, sevgilinin visâlini, onunla buluşup görüşmeyi ve neticede zevk sürmeyi, rahat etmeyi ister. Belki bu nefsânî bir arzu da olabilir. Fakat âşıklar, güzelleri sadece temâşâ ederler. Onlar her türlü şehvânî duygular üstünde sırf estetik bir görüşle güzelleri seyretmek olgunluğuna erişmiş insanlardır. Onlar gitgide güzelliğin menbaına yani İlâhî güzelliğe âşık olurlar. Bu aşkın ise sonu yoktur. İlâhî güzellik yalnız insanda değil, kâinatın her zerresinde mevcuttur. Onu görüp sevebilmek lâzımdır.

Şeyh Sâdî "güzel bir yüzü herkes sever, ma'rifer eğri büğrü bir devedeki güzelliğin sırrına erip onu sevebilmektir" diyor.

2) **Zâhidâ terk etme şâhidler visâli râhatin**
Ger azâbundan hemîn gılmân havrâdur garaz

(Ey kuru sofu, eğer kendini dünya ni'metlerinden mahrum etmek azabına, cennetteki hûri ve gılmanın visâline ermek için katlanıyorsan dünyadaki güzellerin zevkini sür, rahat et.)

Zâhid birtakım mahrumiyetlere cennette onları elde etmek için katlanır. Bunun kıymeti yoktur. Asıl ma'rifet bu ni'metleri Hakk'a vâsıl olmak için terketmektir, onlara dönüp bakmamaktır. Âşıkın kemâli buradadır. Cennetteki ni'metler de dünya ni'metlerinin aynıdır. İnsanın nefsâniyetine hitap eder.

3) **Hûr-u kevserden ki derler Ravza-i Rıdvân'da var**
Sâkî-i gül-çihre vü câm-ı musaffâdur garaz

(Cennette Rıdvan'ın bahçesinde hûri ve kevser var derler. Bu gül yüzlü sâkîden ve saf şaraptan başka bir şey değildir.)

Onun için bunlar dünyada hazır iken niye kendini bunlardan mahrum ediyorsun?

4) **Zevksiz lâzım çıkar dünyâdan ol dünyâ-perest**
Kim ana dünyâdan ancak zevk-i dünyâdur garaz

(Dünyadan, ancak onun zevkini sürmeyi isteyen bir dünya adamının, dünyaya tapanın zevketmeden dünyayı terketmesi lâzımdır.)

Çünkü dünyanın yaratılmasından gaye, insanların orada Hakk'ı tanımalarıdır. Kesret içinde vahdete ermek kemâline erişmeleridir. Dünya lezzetleri fânîdir ve insanı doyurmaz.

5) **Râhat olsaydı garaz dünyadâ fakr istedi halk**
Gâliba kim halka bir bîhûde gavgâdur garaz

(Eğer dünyanın yaratılmasında maksat rahat etmek olsa idi halk fakr isterdi. Yani dünya ni'metlerine değer vermemek saadetine erişirdi. Halbuki bunu bilmeyen halk, bîhûde bir çabalama peşinde koşuyor.)

Rahat etmiyor, dünya lezzetleri peşinde koşuyor. Onlara değer vermese rahat ederdi.

6) **Ârif ol sevdâ-yı ışk inkârın etme ey hakîm**
Kim vücûd-ı halkdan ancak bu sevdâdur garaz

(Ey hakîm, irfan sahibi ol, aşk sevdâsını inkâr etme zîra dünyanın varlığından gaye bu aşka âşık olmaktır.)

Hâkim, zâhirî bilgilere değer veren, iç bilgiye, bâtınî bilgiye yanaşmayan insandır. Arif ise iç bilgiye sahiptir. Hakîmi iç bilgiye da'vet ediyor. Dünya sevgi üzerine yaratılmıştır. Bu beytte "*küntü kenzen mahfiyyen...*" hadis-i kuddisi vardır. Bunu ârif olan bilir.

Aşk sevdası, âşık olmak sevdası demektir.

7) **Kıl Fuzûlî terk-i ibrâm-ı tekellüm kim yeter**
Sûret-i hâlün ger izhâr-ı temennâdur garaz

(Ey Fuzûlî söz söylemeyi bırak, eğer isteklerini açıklamak istiyorsan senin hâlin bu vazifeyi yerine getirmeye kâfidir.)

Sevgiliye temennilerini söylemeyi ısrarla istiyorlar. Fakat sen bir şey söyleme. Çünkü hâlini gören onu gayet iyi anlar.

135. GAZEL

1) **Kıl sabâ gönlüm perîşân olduğın cânâna arz**
Sûret-i hâlin bu vîrân mülkün et sultâna arz

(Ey bahar rüzgârı, gönlümün perîşân olduğunu cânâna arz et. Bu virân mülkün ne hâlde olduğunu sultâna arz et.)

Âşıkın gönlü sevgilinin mülküdür. Sevgili sultandır. Aşık üzerinde her türlü tasarrufta selahiyetlidir. Ve ekseriya zâlimdir.

2) Derhem olmuş sünbülün gûyâ ki kılmışdur ana
Mû-be-mû hâl-i dilüm diller uzadup şâne arz

(Saçın biribirine karışmış, üzüntülü sanki. Tarak, diller uzatıp gönlümün hâlini inceden inceye, kılı kılına arzetmiş.)

Zülf, biribirine karışınca taranır. Tarağın dişleri saçın her teline temas eder. Saç kıl olduğu için inceden inceye yerine mû-be-mû, kılı kılına diyor ki, mû-be-mû o ma'nâya kullanılır.

Arzetmek söylemek olduğuna göre gûyâ kelimesini hem sanki, hem de söyleyen ma'nâsına kullanıyor.

Benim hâlim, sevgilinin perîşân zülfü kadar perîşândır.

Zülfün her telinde bir âşıkın gönlü vardır.

Sevgilinin bir kesret olan zülfüne bağlandım ve dağıldım demek istiyor.

3) Tende cânum bir perînündür emânet sahlaram
Ol zamândan kim emânet kıldılar insâna arz

(İnsana emânet arzedildiği zamandan beri benim canım bir perînin malıdır. Onu teninde emânet olarak saklıyorum.)

İnsana emânet edilen irfan, ma'rifetullâhtır. "*İnnâ aradne'l-emânete ale's-semâvâti ve'l-arzı ve'l-cibâli.. Ahzab sûresi: 33, âyet 72*"

(Biz irfan emânetini göklere, yere ve dağlara arzettik. Onlar bunu yüklenmekten ictinâb ettiler ve bundan korktular. Onu insan yüklendi. Muhakkak ki insan, nefsine zulmedicidir ve yüklendiği emânetin mahiyetini bilmiyor."

Bu emâneti ancak insan yüklenmiştir. Emânet için türlü tefsirler vardır. Akıl, takva gibi.

Burada emânet edilen zaman ise ruhlar âlemidir. Elest Bezmi'dir. O zamandan beri şâirin canı, haddizâtında bir periye yani bir güzele, göze görünmeyen, insan cinsinden olmayan bir güzele aittir. Ve zamanında kendisine iade edilmek üzere emânet olarak saklanmaktadır.

Şâirin yaşatan yani madde âleminde varlığı devam ettiren can, emânettir. Onu o peri gibi güzele verince kemâle ermiş olacaktır. Canın bir emânet olduğu şuuru mühimdir. Emânet irfan ve aşktır. Aşk ise bir

güzele karşı olan sevgidir. Dikkat edilirse canını ruhlar âleminde verilen aşk ve irfan emânetine bağlıyor. Binaenaleyh bu peri, maddî güzel değildir. O zamanda mevcut olan ezelî güzeldir.

4) **Halk küfr ehline imân arz eder men dem-be-dem**
Küfr-i zülfün eylerem gögsümdeki imâna arz

(Halk, her ân küfr ehline, kâfirlere imân gösterir, imânını gösterir veya imân teklif eder. Ben aksine göğsümdeki imâna senin zülfünün küfrünü gösteriyorum.)

Halk ile âşıklar arasında küfr ve îmân telakkileri ayrı ayrıdır. Halk, kâfir telakki ettiklerine imânını gösterir veya imân teklif eder. Bu basit bir görüştür. Âşıkın imânı, kâinattaki kesret altında bir vahdetin bulunduğuna inanmaktır. Küfr ise vahdeti örten şeydir.

Yanağı, örten saçtır. Yüz, birdir, saç ise çokluktur.

Şâir, göğsünde zaten mevcut olan vahdet inanışına kâinatta tecelli eden güzellikleri gösteriyor. Ve ben bunların içinde sadece seni gördüm demek istiyor. Vahdet îmânı, artık zülfün küfrünün ne demek olduğunu anlamıştır. Şimdi onun o aşkın zevki içindedir.

Bir de zâhiren sevgilinin saçlarını göğsüne yasladığını imâ ediyor. Bu da şâire mahsus zekâ oyunlarındandır.

Halk küfre îmânı, şâir ise küfrü îmâna arz ediyor. Tezat san'atı yapıyor.

5) **Sûret-i bî-cân ile cennet dolar büt-hâne tek**
Kılsalar cennetde tasvîrün çeküp gılmâna arz

(Eğer senin resmini yapıp cennetteki gılmâna "güzel hizmetkârlar" arzetseler cennet, puthâne gibi resimler ile dolar.)

Sevgiliyi değil, onun resmini yani cansız hâlini cennetteki güzellere gösterseler, hepsi ona canını verir ve puthânede olduğu gibi cennet cansız resimlerle dolardı.

Sevgili o kadar güzeldir ki en güzel varlıklar ona canlarını verirler. Bir de hasetlerinden ölürlerdi ma'nâsı vardır.

Putlar en güzel şekilde resmedilirdi. Onun için sevgiliye büt "put" da denir.

6) **Mün'imün arz-ı tecemmüldür işi fakr ehline**
Nola ger dil kılsa her dem derd-i ışkun câna arz

(Zenginin işi mâlik olduğu ni'metleri, süsleri fakirlere göstermektir. Nolur gönlüm de senin aşkından dolayı çektiğim dertleri cana arzetse, gösterse.)

Burada zengin gönüldür. O kadar derdi vardır ki...Fakir ise candır.

Gönül ma'nâdır, can maddedir. Şâir ma'nâ cihetinden çok zengin madde bakımından ise fakirdir.

Aşk derdi, ruhun zenginliğidir. Çünkü ruh bu sûretle hakikata doğru yürümektedir.

7) Ey Fuzûlî böyle pinhân dutma eşk-i âlüni
Eyle her reng ile kim yar ol gül-i handâna arz

(Ey Fuzûlî, al renkli, kanlı gözyaşını böyle gizleme; her ne hile ile olursa olsun o gülen, açılan güle göster.)

Kanlı gözyaşı, Hak uğrunda akan gözyaşıdır. Güle benzetilen sevgili ise ortada bir vasıtadır. Şâir, onda Hakk'ın güzelliğini görüp seviyor.

Gül deyince kesret âlemindeki güzeldir.

Renk kelimesi hem renk, şekil, hem de hile ma'nâsınadır.

Bütün hileleri kullanıp kanlı gözyaşını o açılmış güle bildir. Bir de olanca kırmızılığı ile gözyaşını göster.

Hile kelimesinde şu ma'nâ gizlidir. Gülün damarına gir yani onu kândır. Onu zayıf tarafından yakala. Damarına girmek ma'nâsı gülün renginin kırmızı olmasından anlaşılıyor.

Gözyaşı dökmek, ağlamak ile gülen gül tezadı gözden kaçmamalıdır.

"Tı harfi"

136. GAZEL

1) Kılmagıl muhkem gönül dünyâya 'akd-i irtibât
Sen bir âvâre misâfirsen bu bir vîrân ribât

(Ey gönül, dünyaya sıkı sıkıya bağlanma. Sen bir âvâre yolcusun, o da vîrân bir kervansaray.)

Bir yolcu, kervansarayda nihayet bir iki gün kalır. Sonra çıkar yolunu devam eder. Dünya ise bir kervansaraydır.Fakat vîrândır. Ma'mûr değildir. O da bir gün yıkılıp gidecektir.

2) Bu çemende goncalar güller gören ârif bilür
Kim sebât üstünde kalmaz hîç kabz ü inbisât

(Bu dünya çemeninde goncalar, güller gören irfan sahibi bilir ki ne sıkışmanın "daralmanın, kederin" ne açılmanın "yayılma ve genişlemenin, ferahlamanın" sebatı vardır, yani olduğu gibi kalır.)

Sıkışmış hâlde olan goncalar açılır. Açılmış "ferahlamış" olan güller dağılır, perîşân olur.

Dünyada ne ıstırap, ne de zevk, safa ve neş'e bâkîdir. Istırap bir gün gelir geçer. Zevk, safâ ve neş'e ise yine bir gün gelir nihayet bulur.

3) Ehl-i irfândur cihân keyfiyyetin tahkîk eden
Kim neşâtından bulur yüz gam gamından yüz neşât

(Cihânın ne olduğunun hakikatına eren insan irfân sahibidir. Böyle bir insan cihânın sevincinden yüzlerce gam, gamında da yüzlerce sevinç bulur.)

Cihânın fânî olduğunu, ondaki sevinç ve kederin de devamlı olmadığını bilen insan, sevincin arkasından birçok kederin geleceğini bilir. Çünkü sevincin yalnız ortadan kalkması insana bir keder, kederin yalnız ortadan kalkması bir sevinç getirir. Onun için dünyanın neşâtında gam, gamından neşât vardır.

Bu, beytin bir cephesidir. Cihânın hakikatına eren ârif dediğine göre bu beytin bir de tasavvufî ma'nâsı vardır:

Âşıkta daima aşk gamı vardır ve olmalıdır. Dünya sevinci bu gamı

giderirse bu, âşık için büyük üzüntü, keder verecek bir şeydir. Âşıkta gam, esasen hakikî aşk ıstırabı olduğu için âşık bundan sevinç duyar.

4) Işk devrânı mana tapşurdu Mecnun nevbetin
Hâlî olmaz nakş-ı erbâb-ı vefâdan bu bisât

(Aşk devrânında, Mecnûn'dan sonra nevbet bana geldi, aşk dünyası, nevbeti bana verdi. Zîra bu dünya yaygısı üzerinde daima vefâ sahiplerinin resmi veya izi vardır.)

Dünya, Elest Bezmi'ndeki ahdlerini yerine getiren, yani dünyada İlâhî aşka sahip olanlardan boş kalmaz. Mecnûn'dan sonra devrân bu vazifeyi Fuzûlî'ye veriyor.

Bisât, yaygı dünyadır. Yani üzerinde yatanların vücutlarının izi, yaygıda kalır. Nakış bu izdir. Dünyada vefâ sahipleri daima bulunacaktır.

5) Her yiten meh-rûya sarf etme Fuzûlî ömrünü
Bî-vefâlardan hazer kıl dut tarîk-i ihtiyât (*)

(Ey Fuzûlî, her kaybolan ay yüzlü güzele ömrünü sarfetmeye kalkışma; vefâsı olmayanlardan kendini sakın, temkin ve ihtiyat yolunu tut.)

(*) Müellif bu beyti ya zuhulen atlamış, yahut da izahına lüzum görmediği için eserine almamıştır. Gazelin noksan kalmaması için tarafımızdan ilâve edildi. H.K.

"Zı harfi"

137. GAZEL

1) Dücdür lâ'l-i revan-bahşun düri şehvâr lâfz
Dürcden dürler tökersen eylesen izhâr lâfz

(Ruh veren lâ'l dudağın bir inci kutusudur. En büyük ve değerli inci de söylediğin sözdür. Lâfz izhâr edersen "söylemeye başlarsan" mücevher kutusundan inciler dökersin.)

Lâ'l, inci tenasüp san'atı.

Fuzûlî bu gazelinde sevgilinin ağzının küçüklüğünü, kendi san'at telakkisi içinde anlatmak istiyor.

Ağız mücevher kutusuna benzetiliyor; içindeki dişler de incilerdir.

2) Öyle ağzun tengür kim söyleşür sâ'at sana
Gerçi nâzügdür verür elbette bir âzâr lâfz

(Ağzın öyle dardır ki konuştuğun zaman sözlerin her ne kadar nazikse de yine lâtız, senin ağzını bir az incitir.)

3) Yetmek olmaz lâfz-ı cân-bahşunla ağzun sırrına
Vahydur gûyâ bu kim mutlak ağız yoh var lâfz

(Söylediğin can bağışlayan söz ile ağzının sırrına erişilmez. Gûyâ bu söz vahydir ki ağız yok, fakat söz var.)

Vahy, ruha hatiften gelir. Cebrâil, peygambere vahy eder. Tabiî ağız görünmez, fakat söz vardır.

Bu beytte olmaz "menfî fi'il" can, sır, vahy, yok kelimeleri ağız vasıflarındandır. Bunların hepsi gizli ve görünmeyen şeylerdir.

4) Nişe lâ'lün geç gelür güftâra gûyâ kim görür
Men kimi ol lâ'lden ayrulmağı düşvâr lâfz

(Lâ'l dudağın nasıl pek ağır söz söyler "söz ağzına güç gelir" gûyâ söz benim gibi o lâ'l dudaktan kolay kolay ayrılamıyor, ayrılmayı güç görüyor.

5) Gonca lâ'lünle letâfetden dem urmuş bilmezem
Neyler izhâr eylegec ol lâ'l-i gevher-bâr lâfz

(Gonca, letâfette, güzellikte ve maddeden sıyrılmış olmakta, lâ'l dudağınla bahse girmiş. O inci yağdıran lâ'l dudak söz söylemeye başlayınca, acaba ne yapar bilmem.)

6) Ey Fuzûlî isterem dil-dâr hâlüm sormaya
Reşkden kim bulmaya vasl-ı leb-i dil-dâr lâfz

(Ey Fuzûlî, sevgilinin hâlimi sormasını istemem. Söz, gönül alan sevgilimin dudağının visâline ererse kıskanırım.)

"Ayın harfi"

138. GAZEL

1) Yâr vaslm isteyen kesmek gerek candan tama'
Her kişi kim vasl-ı yâr ister kesün andan tama'

(Yâre vâsıl olmak isteyen candan tama' kesmelidir. Yani candan bir şey ümit etmemeli, candan vazgeçmelidir. Yâre vâsıl olmak isteyen insandan artık bir şey beklemeyin.)

Yâre erişmek isteyen, canından vazgeçmelidir. Can madde hayatıdır. buradan can, canın bütün arzuları demektir. Masivandan elini ayağını çekmelidir. Yâre vâsıl olmak isteyen insandan artık hiçbir şey beklenmez. Çünkü o dünya hayatına ait her şeyden feragat etmiştir. Alelâde insanların bütün istekleri dünya hayatına aittir. Yâre vâsıl olmak isteyende bunların hiçbiri yoktur.

Ondan tama' kesmek demek, bir ma'nâya, bırakın onun yakasını, ondan bir şey ümit edilmez demektir ki, bir nevi hakarettir.

2) Ârzû'yi vasl-i cânân câna âfetdür gönül
Yâ ta'alluk cândan üz yâ vasl-ı cânandan tama'

(Sevgilinin visâline ermek arzusu cana âfettir ey gönül. Yâ candan alâkayı kes, yâhut cânâna ermeyi isteme.)

Sevgilinin visâline ermek için candan vazgeçmek lâzımdır. Candan vazgeçmek çok büyük bir azaptır. Can mahvolacağı için ona da bir âfettir. İnsan, maddî hayatı devam ettikçe cânâna vâsıl olamaz.

3) Çün mana bir zerre yoh tâb-ı temâşâ-yı cemâl
Men kim ü vasl etmek ol horşîd-i rahşandan tama'

(Onun cemâlini temâşâya zerre kadar kudretim yok. Ben kim o parlak güneşin visâlini istemek kim?)

Güneşe kolay kolay yaklaşılmaz. Hele horşîd-i rahşân, yani parlak zamanında olursa.

Güneş ile zerre bu beytte de karşımıza çıktı.

4) Âşık oldur kim temennâ-yı belâ-yı hecr ede
Yohsa çohdur mihr eden ol mâh-ı tâbandan tama'

(Âşık odur ki ayrılık belâsını ister. Yoksa o parlak aydan muhabbet isteyen, bekleyen çoktur.)

Hakikî âşık, aşkı sever. Aşk ise ayrılık müddetince artar. Aşk demek ise belâ demektir. Sevilen bu ıstıraptır. Yoksa âşık oldum sananlar vardır, onlar sevgililerinden sevgi, yakınlık beklerler. Böyle olanlar çoktur. Hakikî âşık pek azdır.

Belâ ile mihr kelimelerinde tevriye vardır. Yani iki ma'nâya kullanılmışlardır. Belâ, elest Bezmindeki ahd ve felâket ma'nâlarınadır. Mihr ise hem sevgi, hem güneş ma'nâsınadır. Mâh-ı tâbân, parlak ay ile ihamı tenasüp san'atı tahakkuk ediyor.

5) Rişte-i tûl-i emel dâm-ı belâdur neyleyüm
Üzmek olmaz ol ser-i zülf-i perîşândan tama'

(Uzun uzun arzular beslemek insan için belâ tuzağıdır. Fakat neyleyim ki o perîşân saçtan bir türlü ayrılmak mümkün değil.)

Zâhiren bu beyt saçın uzunluğunu söylemek içindir. Fakat hakikatta zülf kesrettir. Dünya, masivaya ait arzular, emeller ise pek çoktur. İnsan çok şeyler isteyen bir mahlûktur. Çok şeyler istemek insan için hakikatta belâ tuzağıdır. Çünkü bir türlü doymak bilmez ve ıstırap çeker.

Şâir bir türlü masivadan uzaklaşamadığını söylüyor. Çünkü masiva, elest Bezmindeki ahdin yerine getirilmesi için insanlara kurulmuş bir tuzaktır. O tuzağa tutulmaya mecburdur. Ve âşıklara bu mukadderdir.

6) Ârızun görmek hayâtum tâze eyler veh ne ayb
Ger gedâ vech-i ma'âşm kılsa sultandan tama'

(Senin yanağını görmek benim hayatımı tazeler. Dilencinin yaşamak, geçinmek parasını sultandan istemesi ne kadar ayıptır.)

Dilenci sultanın kendisine yanaşamaz. Onun memurları veyâhut bendeleri dilenciye sadaka verirler.

Yanağını görmek hayatımı tazeler demekten maksat, evvelâ yanağın taze olduğunu söylemektir. Sonra hayatı tazelemek, devam ettirmek, bunun için de para veya ma'âş lâzımdır.

Vech iki ma'nâyadır: Biri yüz, ikincisi ma'âş, para. Ma'âş da iki ma'nâyadır: Biri hayat, ikincisi geçinmek. Burada vech yüz, ârız yani yanakla münasebettardır. Ma'âş ise hayat ile alâkalıdır.

Âşık, sevgilinin zâtına yaklaşamaz. Ancak onun sıfatı olan masiva ile hayatını te'min eder ve gayesine yaklaşır.

Hayatın sebebi, masiva yolu ile Hakk'ı tanımaya uğraşmaktır. Yegâne vasıta ise aşktır.

Sevgili sultandır. Kudreti sonsuzdur.

Âşıkın doğrudan doğruya hakikî sevgilinin zâtına müracaat etmesi çok ayıptır.

7) Muttasıl hirmân kılur hâsıl tama'dan ehl-i hırs
Turfa kim artar ana geldükçe hirmandan tama'

(İhtiras sahipleri tama' ettikçe mahrum olurlar. Ne acayiptir ki mahrum oldukça tama' artıyor.)

8) İster olsan hasret ü hirmâna her dem düşmemek
Kes Fuzûlî dehrden ümmîd ü devrândan tama'

(Ey Fuzûlî, her ân ayrı bir hasret ve mahrumiyete düşmek istemezsen dünyadan bir şey ümit etme, felekten de bir şey isteme.)

139. GAZEL

1) Afitâb-ı tal'atün dutdukca evc-i irtifa'
Katl-i ehl-i ışka tîğ-i gamzedür andan şu'â'

(Bir güneş gibi doğan güzeliğin, yükselmenin en yüksek noktasına vâsıl oldukça her şuâ'ı âşıkları öldürmek için yan bakış "gamze" kılıcıdır.)

Güneş bütün kâinatı kaplar. Sevgilinin güzelliği de bütün kâinatı kaplar. Her şeyi güzeldir. Bu güzellik karşısında âşıklar idrakin yüksek noktasına varınca onun her şuâ'ı âşıkları öldüren bir yan bakış kılıcıdır. Varlığın her ışığı âşıkın idrakine varınca onu yok eder.

Bu beytte zâhiren sevgilinin güzelliği güneşe benzetiliyor. Ve her şuâ'ı bir âşıkı öldürüyor demek ise de, hakikatta güneşin âlemi kapladığı ve her ışığı âşıkları öldürdüğü düşünülürse sevgilinin mahiyeti anlaşılır.

2) Deşt dutmak âdetin koymuşdu Mecnûn ışkda
Şöhre-i şehr olmağun resmin men etdüm ihtirâ'

(Mecnûn aşkta çöle çekilmek âdetini vaz' etmişti. Şehir içinde meşhur olmak usulünü de ben icat ettim.)

Çölde insanlardan uzak olarak aşkın icap ettiği hareketleri yani

dîvânelikleri yapmak kolaydır. Çünkü insanlardan uzak yaşanmaktadır. Asıl şehir içinde meşhur olmak güçtür. Burada şöhret, rusvâ ve rezil olmakta şöhrettir. Bu ise zordur, çünkü insanlar içindedir.

Çöl ile şehir tezatı dikkati çekmektedir.

3) Zerk deryâsında bir hâşâkdür kim çizginür
Sofî-i şeyyâd kim devrân dutup eyler semâ'

(Döne döne semâ' eden şeyyâd sofî riyâ denizinde dönüp duran bir çöpten başka bir şey değildir.)

Şeyyâd sofî, Batınî tarikatlarına sahip olup türlü kıyafetlerle şehir şehir dolaşan birtakım dervişlerdir. Bunların kendilerine mahsus semâ'ları vardır. Burada Fuzûlî, bu bâtıl itikatlara sapıp dervişlik taslayan sapıkları kastediyor.

4) Geçdügüm dünyâ ve ukbâdan senünçün oldu fâş
Doğru derler Küllü sırrın câvezell' isneyni şâ'

(Senin için dünya ve âhiretten ferâgat ettiğim âleme yayıldı. Doğru demişler ikiyi aşan her sır şâyi' olur, her tarafa yayılır.)

Dünya ve ukba ikidir. Dudak da ikidir. Burada ikiyi aşan demek iki dudağı aşan demektir.

Sevgili uğrunda dünyadan vazgeçilir. Çünkü dünya masivadır, fânidir. Âhiretten vazgeçilir. Çünkü âhirette cennet vardır. Âşık bunu dünya ni'meti olduğu için istemez. Cehennem vardır. O da sevgili tarafından ateşe yakıldığı için, âşık için bir ni'mettir. Bu itibarla âhireti de istemez. İstediği Hakk'ın rızasıdır, dîdârıdır.

5) Ol büt-i ser-keş gelür salmış cemâlinden nikâb
Ey selâmet el-firâk ey akl ü îmân el-vidâ

(O âşıka râm olmayan âsî güzel, güzelliğin üstündeki örtüyü atmış geliyor. Ey selâmet, artık senden ayrılıyorum; ey akıl ve ey îmân elvedâ, hoşçakal.)

Büt "put" ekseriyâ mecâzî güzel hakkında kullanılır. Bu güzel, güzelliğinin üzerinden örtüyü kaldırınca, hakikî güzeli aksettiriyor. O zaman, âşıkta belâ ve ıstırap artıyor ne akıl ne de îmân kalıyor. Akıl gidiyor aşk geliyor. Îmân akıl işidir. Akıl gidince ona ait olan îmân gidip yerine aşkın kendine has îmânı geliyor.

Şâir bu beytinde büyük bir vecd ve istiğrâkı da ifâde ediyor.

6) Cân ü dil bir ömrdür tîğünçün eylerler cedel
Girmeden tîğün senin ortaya kat' olmaz nizâ'

(Can ve gönül senin kılıcın için birbirleriyle kavga ediyorlar. Kılıcın aralarına girmeyince bu mücâdele kesilmez.)

Can da gönül de sevgili uğrunda kendilerini kurban etmek istiyorlar. Onun kılıcının kendilerini öldürmesini istiyorlar.

Can madde, gönül ise ma'nâdır. Can masiva, gönül tevhiddir. İnsanın ömrü, bu can ile gönül arasında mücâdele ile geçiyor. Yani mecaz ile hakikat arasında...Paylaşamadıkları aşktır.

Kılıç keser. Can ile gönül arasına girince bu mücâdele kesilir. Çünkü gelen sevgilinin kılıcıdır. O, hakikatı getirir O zaman can kendi mahiyetini yani gönüle gitmek için bir yol, bir vasıta olduğunu anlar ve kılıcı paylaşırlar. İkisinin de gayesi birdir. Biri vasıtadır, biri gayedir.

7) Ey Fuzûlî âhiret mülküne lâzımdır sefer
Böyle fâriğ gezme takvâdan müheyyâ kıl metâ'

(Ey Fuzûlî, âhiret mülküne sefer etmek lâzımdır, bu muhakkaktır. Onun için İslâmın emrettiği günahlardan sakınma vazifesini ihmal etme. Bu yolculuk için azık, mal hazırla.)

Bu sefer bir ma'nâda ticâret yolculuğudur. Bir ma'nâda da yol azığıdır.

Fuzûlî birçok yerlerde zühd ve takvâ sahiplerini kınar. Bu, zühd ve takvâyı nefsânî menfa'at karşılığında kullananlar içindir. Takvâyı, hakikatini bilerek şiâr edinenler hakikî Müslümanlardır. Onlar Hak için günahtan sakınırlar. Ve bununla bütün dînîn mükellefiyetlerini yerine getirdiklerine inanmazlar. Tarîkâta şeri'ât kapısından girildiğini bilirler. Şerî'ât âmme içindir, tarîkat havası içindir.

140. GAZEL

1) Dil uzadur bahs ile ol ârız-ı handâna şem'
Od çıhar ağzından etmez mi hazer kim yana şem'

(Mum, o açılmış güle benzeyen yanak ile parlaklık hususunda yarışa girip ona dil uzatıyor. Ağzından ateş çıkıyor, ateş yükseliyor. Bu mum, yanmaktan korkmak mı?

Mumun alevine zebâne yani dil derler. Mum ışığı uzanınca dil uzatmış olur.

Yanağı güle benzetirler. Gül-i handân açılmış gül demektir.

Ağzından ateş çıkıyor, yani söylediği sözler, bir alev gibi yakıcıdır. Yani tehlikelidir. Bunu düşünüp o alevin kendisini yakacağından korkmaz mı?

Halbuki mum zaten yanıyor. Hüsnü talil san'atı yapıyor.

Sevgilinin yanağının mumdan daha parlak olduğunu söylüyor.

Mum ağlar, eriyip akan mumlar gözyaşına benzetilir. Yanak ise güler, yani açılır. Burada da tezat vardır. Ağlayanla gülen bir olur mu?

2) **Nola gayret ateşi bağrum eritse mûm tek**
Bu ne sözdür kim demişler ârız-ı cânâna şem'

(Sevgilinin yanağına mum demişler. Bu ne sözdür. Onu çok sevdiğim için bu yersiz söz beni fena hâlde kızdırdı. Bu söz, bu hiddet ateşi benim bağrımı mum gibi eritse hayret etmeyin.)

Gayret kelimesi, son derece taraftarlık ve bu taraftarlığın türlü şekillerde insanı büyük heyecanlara sevketmesidir.

Dikkat edilirse bu gazelde redif şem' olduğu için şem' etrafındaki hayal bu beytte de devam ediyor. Bundan evvelki beytte eriyen mumun damlalarını gözyaşına benzetiyordu. Burada da bağrın erimesi oluyor ki bu da büyük bir ıstıraptır.

3) **Ârız-ı cânân ile bahs-i kemâl-i hüsn eder**
Dil ucundandur ki her sa'ât düşer noksâna şem'

(Sevgilinin yanağı karşısında güzelliğinin tam olmasından bahseder, yani onunla bahse girişir. İşte dili yüzünden mum, her sa'at eksiliyor.)

Mumun dili alevidir. Parlak parlak yanması da hâl dili ile sevgilinin yanağı karşısında güzelliğinin kemâlini iddia etmesidir.

Alev yüzünden mum eriyor, eksiliyor.

Dil ucundan, dili yüzünden, dilini tutamıyor, bahse girişiyor ve binaenaleyh eriyip eksiliyor.

Kemâl ile noksan arasındaki tezata dikkat etmeli.

Noksan burada hata ma'nâsına da gelir. Hata edip, şerefinden kaybediyor, demek istiyor.

4) **Geh ayağı bağlu geh boynu nedendür bilmezem**
Bir perî ışkında olmuşdur meger dîvâne şem'

(Mumun bazen ayağı, bazen boynu bağlı, bilmiyorum nedir? Yoksa bir peri aşkına düşüp dîvâne mi olmuştur?)

Mum yanarken şamdan içindedir, yani ayağı bağlıdır. Dükkânda satılığa çıkarıldığı zaman üst tarafından asarlar.

Mum yandığı için aşka düşmüş oluyor. Sevgili ise mevcut olmadığı, görünmediği için bir peri oluyor.

Peri ile dîvâne yine bir arada bulunuyor. Sebebi evvelce izah edilmişti. Şâir bu beytinde bir hüsnü talil san'atı yapıyor.

Eskiden mumlar aşağı yukarı insan boyuna yakın yapılırdı.

5) **Nola gönlüm ârızun isterse cânum kâmetün**
Resmdür âlemde bülbül gül sever pervâne şem'

(Gönlüm yanağını, canım da endamını isterse hayret etmemeli. Âlemde bu âdettir, bülbül gülü, pervâne ise mumu sever.)

Şâir zâhiren yanağı güle, kameti, boyu da muma benzetiyor.

Gönül aşkın merkezidir ve daima kesrete âşık olup, sonra vahdete varır. Ve aşk ıstırabı içinde kıvranır durur. Sevgilinin yanağı gül, yani kesrettir. Gönül feryat ettiği için bülbüle benzetiliyor.

Bülbül güle, yani kesrete âşıktır. Can ise sevgili uğrunda kendini fedâ etmek, bu suretle visâle ermek ister. Can da bu sebeple pervâneye benzetiliyor. Pervâne vahdete âşıktır ve sesi çıkmaz. Kendini mumun alevinde yakar. Can, ölümü için kıyameti bekler.

Kamet, kıyamettir. "Sa'ât" da kıyamettir. Kur'an-ı Kerimde kıyamet koptuğu gün yerine, kıyamet ayağa kalktığı gün denilir. "*Veyevme tekûmü'ssâ'atü yüblisü'l-mücrimûne -Sûre'i Rûm 30, ayet 11*"

6) **Kıl şebistânı müşerref kim nisârun kılmağa**
Rişteden dürler çeküp cem' eylemiş dâmâna şem'

(Gece yatak odasını şereflendir. Senin ayaklarına saçı (nisâr) olmak üzere mum, ipten inciler çekip eteğine toplamış.)

Mum, gece yatak odasında yanar. Mum, bir ip olan fitilinden inciye benzeyen erimiş mum damlaları akıtıp şamdana toplamış. Bunların senin yoluna hediye olarak saçmak istiyor.

Âşık, bir mum gibi geceleri yalnız başına ağlamaktadır. Onun yanına gel.

7) Ey Fuzûlî şevkden yakdun tenün rûz-ı visâl
Nitdün ey gâfil gerekmez mi şeb-i hicrâna şem'

(Ey Fuzûlî, sevgili ile buluştuğun gün akşının ateşi ile vücudunu "tenini" yaktın. Ey bilgisiz, düşüncesiz, niye böyle yaptın? Ayrılık gecesine mum lâzım değil mi?)

Mum kendi tenini yakar eritir.

Visâli gündüze "güneşe kavuşmak", ayrılığı da geceye benzetiyor.

Şevk kelimesi hararetli aşktır. Şevkte daima hararet yani ateş vardır.

Sevgili ile buluşmak, vücudun mahvolması demektir.

Her visâli bir ayrılık takip eder, ayrılık gecesi için mum lâzımdır. Dikkat edilirse bu beyt bundan evvelki beyti izah ediyor.

Ruz-ı visâl ile, şeb-i hicrân arasında tezat vardır.

"Gayın harfi"

141. GAZEL

1) Gel ey râhat sanan esbâb cem'in kılma nâdânlığ
Tarîk-i fakr dut kim fakr imiş âlemde sultânlığ

(Ey huzur için lâzım gelen şeyleri toplamakla rahata kavuşacağını sanan insan, gel cahillik etme. Fakr yolunu tut. Dünyada sultanlık ancak fakr imiş.)

Fakrın ne demek olduğu geçen gazellerde izah edilmişti.

"Fakr imiş" demekle kendinin de bunu evvelce bilmediğini, sonradan tecrübe ile öğrendiğini anlatıyor.

2) Murâd er saltanatdan kâm-ı dildür nefse tâbi'sen
Ne hâsıl saltanat adıyla kılmağ bende-fermanlığ

(Eğer saltanattan murat gönlünün istediğini yapmaksa, nefsine tâbi'sin, yani onun emrindesin demektir. Saltanat adı altında yumuş oğlanlığı "emir kulu" etmekten ne çıkar?)

3) Perîşânlığından ey ehl-i cihân siz cem' edün hâtır
Kim men cem' eyledün her kanda varsa bir perîşânlığ

(Ey dünya insanları, siz perîşân oluruz diye rahatınızı bozmayın. Zîra nerede bir perişanlık varsa onu ben kendime topladım.)

Cem'iyet-i hâtır evvelce izah edilmişti.

Cem'iyet ile perîşanlık arasında tezat san'atı yapıyor. Bir de kendisinin son derece perîşan olduğunu söylemek istiyor.

4) Ne tâli'dür bu kim âlemde âğâz etmedüm bir iş
Kim ol işden ser-encâm etmedüm hâsıl peşîmanlığ

(Bu ne tâli'dir ki âlemde hiçbir işe başlamadım ki sonunda peşimân olmayayım.)

Ağâz "başlangıç" ile encâm "son" arasında tezat san'atı yapıyor.

5) Mana zulm-i sarîh ol kâfir eyler kimse men' etmez
Fuzûlî küfr olur mu ger desem yohdur müselmanlığ

(O kâfir bana açıktan açığa zulmediyor da kimse bu zulmü men' etmiyor. Ey Fuzûlî, âlemde Müselmanlık yoktur, desem küfr olur mu?)

Kâfir dediği zülf, yani kesrettir. İnsanın herhangi bir güzellik karşısında kayıtsız kalınası imkânsızdır. Zulmediyor demesi, beni Hak yolundan men' ediyor, masivaya çekiyor. Zâhiren de beni ıstıraba sevkediyor demektir.

Kesret görünen, hissedilen şey olduğu için "sarîh" açıktan açığa sıfatını kullanıyor.

142. GAZEL

1) Sâkîyâ mey sun ki dâm-ı gamdürür hüşyârlığ
Mestlikdür kim kılur gam ehline gam-hârlığ

(Ey sâkî, şarap sun ki, ayrılık aklı başında olmak gam tuzağıdır. Gam ehline dert ortağı olan ancak sarhoşluktur.)

Bir taraftan aklı başında olmak dünya dertleri ile dertlenmektir. Sarhoşluk insana bu dertleri unutturduğu için ona dert ortağı oluyor. Hakikatta şâirin söylemek istediği şudur.

Ey sâkî, aşk şarabını sun, zîra o aşk şarabını içen dünyaya ve dünya ihtiyaçlarına, nefsin isteklerine dönüp bakmaz. Aşk ile sarhoş olan insan da gamlıdır. Fakat onun gamı, istediği aşk ıstırabından gelir. Aşk ile sarhoşluk onun ıstırabını azaltır.

2) Var fikrin yoh gamın çekmek nedür bir câm ilen
Bî-haber kıl kim mana bir ola yohluğ varlığ

(Şu var bu yok diye gam çekmek ne demektir. Bir kadeh sunup beni kendimden geçir ki gözümde varlık ile yokluk bir olsun.)

Dünya gamı şu var, bu yok düşünce ve derdidir. Aşk şarabını içince dünya varlığından haberi olmuyor. Varlık ile yokluk gözünde müsâvî hâle geliyor.

Aşk insanı masivadan çekip alır. Maddî varlığını ve onun icaplarını artık düşünmez.

Bu yokluk, kendini ve benliğini yok etmektir.

3) Cân metâ'mun bahâsıdur ne kim devrân verür
Turfa bu kim sanuram şefkatdür ol gaddârlığ

(Dünyanın insana verdiği her şey, can malının karşılığıdır. Yani canını alır, ona karşılık bir şey verir. Çok tuhaf ki bu gaddarlığı ben şefkat ve merhamet sanırım.)

Yaşadıkça yavaş yavaş giden candır. Felek buna karşılık insana bir şeyler verir. Bu ise bir zulümdür. Her saniye candan bir parça eksilir. Ben ise feleğin bu bir şeyler vermesini şefkat ve merhamet sanıyorum. Bu şaşılacak bir şeydir.

Diğer ma'nâda ise dünya ve masivanın insana verdiği her şey, madde karşılığıdır. Canını doyurur, ona bir karşılık verir.

4) Menden âhir çün kılur bîzârlığ esbâb-ı dehr
Dehr esbâbından ol yeg kim kılam bîzârlığ

(Madem ki dünya ni'metleri, yani nefsânî ni'metler zaman ile benden bıkıp uzaklaşacaklardır. İyisi mi ben de o ni'metlerden bıkıp uzaklaşayım.)

Dünya ni'metleri fânîdir. Bir gün çekilip gidecekler. İyisi benim onlara değer vermememdir. Sonra azap çekerim.

5) Tâ'ne-i ağyâr çekmekdür işüm bir yâr içün
Kim olup ağyâra yâr eyler mana ağyârlığ

(İşim, başkalarına yâr olup beni ağyâr kabul eden bir yâr için ağyârın kınamasına uğramaktır.)

Başkalarının kınamasına uğramak aşk uğrunda cem'iyyetin makul görmediği hareketleri yüzündendir. Başkalarına yâr olup, âşıka ağyâr muamelesi eden sevgili de hakikî sevgilidir.

Yâr ile ağyâr arasında tezat san'atı vardır.

6) Çekme zahmet çek elün tedbîr-i derdümden tabîb
Kim degül sen bildügün men çekdügüm bîmârlığ

(Ey hekim, zahmet çekip beni tedâvîye çalışma. Bu işten elini çek. Benim hastalığım, senin bildiğin hastalık değildir.)

Şâir dertlidir, hastadır; fakat bu hastalık, hekimlerin bildikleri hastalık değildir, aşk hastalığıdır.

Çekmek kelimesini ayrı ayrı ma'nâlarda kullanıyor, dikkat.

7) Ey Fuzûlî eylerem kat'-ı ta'alluk barçadan
Bu tarîk içre mana tevfîk ederse yârlığ

(Ey Fuzûlî, eğer bu yolda Allah'ın tevfiki, yardımı yâr olursa, her şeyden alâkamı keserim.)

Yani fakr yolunu tutarım.

143. GAZEL

1) Ayş içün bir turfa menzildür bahâr eyyâmı bağ
Anda dutsun gonca-veş her kim ki ayş ister otağ

(Bahar günlerinde bağ, bahçe zevk ve safa için ne güzel bir yerdir. Zevk ve safa etmek isteyen, gonca gibi orada bir çadır kursun.)

Gonca mahrûtî çadıra benzer.

2) Goncalar açıldı seyr-i bâğ edün ey ehl-i dil
Kim görüp güller gönüller açılan çağdur bu çağ

(Goncalar açıldı, ey gönül ehli olanlar bahçelere çıkın. Zîra bu zaman güllerin açtığını görüp, gönüllerin açılması zamanıdır.)

Açılmak mastarını iki ma'nâda kullanıyor. Güllerin açılması, gönüllerin açılması.

3) Senden ey bülbül füzundur bende mihnet fasl-ı gül
Sensen ü min tâze gül hâlâ men ü min tâze dâğ

(Ey bülbül, gül mevsiminde benim dert ve mihnetim senden fazladır. Çünkü şimdi binlerce taze açılmış gül içindesin. Bense binlerce taze yaranın azabını çekmekteyim.)

Bülbül, gülün aşkı ile meşhurdur. Bu aşk onu feryat ettiriyor. Evvelce de söylediğimiz gibi gül kesrettir. Bülbül ona âşıktır. Bahar mevsiminden bülbül, binlerce taze açılmış gül içindedir. Her birinin aşkı ile feryat ediyor. Şâir ise güle benzeyen binlerce yara içinde. Çünkü kesretin her görünüşü ona aşk ilham ediyor. Fakat şâir, hepsinden isteyerek alâkasını kesmek mecburiyetindedir. Ve her ayrılış bir yara açmaktadır. Bu mücâdele kolay değildir.

4) Bâğa servüm geldügin bilmiş seherden şâh-ı gül
Rûşen etmiş reh-güzârı üzre her yan min çerâğ

(Seher vaktinde gül dalı bahçeye benim servimin geldiğini bilmiş ve yolu üzerinde her tarafa binlerce meş'ale yakmış.)

Servi, vahdettir ve şâirin sevgilisi odur. Servi o kadar büyüktür ki, kesret yani masiva güzellikleri onun gelişini sevinçle karşılamak için geçeceği yolu meş'alelerle aydınlatmışlar. Kesret, ancak vahdetin geçeceği yolu aydınlatır. İnsanı vahdete götürür.

Güller gül dalında açılır. Onun için meş'aleleri yani gülleri gül dalı

yollara dizer. Şâir, gülü değil, serviyi bekliyor. Kesret bir vasıta, vahdet ise gayedir.

5) Çekseler zencîr ile gülzâra gitmen kim mana
Sünbül-i zülfün firâkında müşevveşdür dimâğ

(Beni gül bahçesine zincirler ile çekip götürmek isteseler yine gitmem. Zîra sümbüle benzeyen zülfünün ayrılığından aklım karmakarışıktır.)

Gül bahçesine aklı fikri yerinde olan insanlar gider. Şâirin dimağı karma karışıktır. Yani delirmiştir. Sebebi de sevgilinin sümbüle benzeyen zülfünden ayrılmıştır.

Kesretten ayrılıp vahdete yöneldiği yani İlâhî aşk ile mecnun olduğu için yine bir kesret olan gül bahçesine gitmiyor. Zülfünden ayrıldığı için ne ıstırap çekmiştir. Bir daha kesrete gitmez.

Müşevveş "perişan", zincir zülfün vasıflarındandır.

Sümbül ile gül arasında tenasüp san'atı yapıyor.

Müşevveş-dimâğ olanları yani mecnunları zincire çekerler.

6) Mevsim-i güldür velî gitmen çemen seyrine kim
Ravza-i kûyun mana ol seyrden vermiş ferâğ

(Gül mevsimidir, fakat ben bağ bahçe gezmeye gitmem. Zîra senin cennete benzeyen diyârın bana o gezmeden el çektirmiştir.)

Yârin diyârı gül bahçelerinden çok daha güzeldir. Zîra sevgilinin diyârı cennettir.

7) Mahrem olmaz rindler bezminde mey nûş etmeyen
Ey Fuzûlî çek ayağ ol bezmden yâ çek ayağ

(Şarap içmeyen insan rindler bezmine giremez. Ey Fuzûlî, ya o meclisten ayağını çek, yahut kadeh çek, şarap iç.)

Âşıklar bezmine aşk şarabını içmeyenler mahrem olamazlar. Şarap içmeli yahut o meclise girmekten vazgeçmeli.

Ayak çekmek bir ma'nâda bir yere gitmemek, diğer bir ma'nâda da şarap içmektir. Ayağ kadeh ma'nâsına, çekmek de içmek ma'nâsınadır.

"Fe harfi"

144. GAZEL

1) Ey hadeng-i gamuna sîne-i ahbâb hedef
Muntazır hançer-i müjgânuna cânlar saf saf

(Ey aşkının gam okunu dostlarının sinesine atan, kirpiklerinin hançerini canlar saf saf dizilmiş bizi öldürsün diye bekliyorlar.)

"F" harfinin bu ilk gazeli Hazret-i Peygamber na'tıdır. Fakat bu ancak karine ile anlaşılır. Yani gazel şeklinde yazıyor. Sevgilinin aşk ıstırabını ancak onu sevenler çeker ve onun aşkı uğrunda ölmek yani benliklerinden sıyrılmak isterler. Kirpik hançere benzer. Sevgilinin kirpiği kendilerini öldürsün diye canlar saf saf dizilmiş dururlar.

Kirpik de saf hâlindedir.

2) Hâk-i dergâhuna her subh sürer gün yüzünü
Gâlibâ andan ana hâsıl olupdur bu şeref

(Her sabah güneş, senin dergâhının toprağına yüzünü sürer. Gâlibâ güneşe bu şerefi veren bu yüz sürmesidir.)

Güneş her sabah yeryüzünü aydınlatır. Yere yüzünü sürer. Bu arada elbette Hazret-i Peygamber'in dergâhının toprağına da yüz sürer. Güneşe bu şerefi veren gâlibâ bu harekettir.

Güneş kelimesi altında Hazret-i İsa vardır. Bu beytte onu telmih ediyor. Hazret-i İsa'ya göklere yükselme şerefi senin dergâhının toprağına yüz sürdüğündendir. Hazret-i İsa kıyamette Mehdî olarak Hazret-i Peygamber'in şeri'atı üzerine yere inecektir. Hâlâ güneş felekinde yaşamaktadır.

Şeref aynı zamanda ilm-i hey'et ıstılâhıdır. Yaklaşmak ma'nâsınadır. Bunu güneşten bahsettiği için bililtizam kullanmıştır.

3) Hâşe lillâh ki bu dîvâne-i şevk-i hatuna
Sebeb-i kayd ola zencîr-i sutûr-ı Mushaf

(Hattının bu hararetli aşkı ile dîvâne olanı Mushaf satırlarının zinciri hâşâ bağlayamaz.)

Burada hat sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri ma'nâsına gelir. Hararetli aşk sebebi olduğu için. Tasavvufta hat, vahdet üzerindeki kesrettir. Sevgilinin yüzü Mushaf'a benzetilir. Çünkü Musthaf'ı toplayan Hazret-i

Osman'dır. Ve lâkabı Zinnureyn'dir. Yüzde iki yanak vardır. İki nurdur. Mushaf aynı zamanda hattır yani yazıdır.

Kur'an-ı Kerim şeri'at ahkâmını ihtiva eder. Akıldır, dünya yaşayışının selâmeti içindir. Lâkin tarîkat bunu aşk ile aşar. Yine Kur'an-ı Kerim'in zımnen gösterdiği istikamette Hakk'a vâsıl olmaya çalışır. Dünya hayatı selâmeti, âşıklar için istenen bir şey değildir. Mushaf satırları zinciri bu aşkın ile dîvâne olanı bağlamaz. Çünkü şeri'atta teklif akladır. Dîvâne olan için teklif yoktur. Dîvâneye hareketlerinden dolayı su'al olmaz.

4) Saldı deryâya sabâ hançer-i gamzen vehmin
Ki çıkarmaya dahi gevher-i nâsüfte sadef

(Deryâdaki sadef bir daha delinmemiş inci çıkarmasın diye bahar rüzgârı, denize yan bakışının hançerinin korkusunu saldı.)

Bahar rüzgârı İslâmdır; çünkü bahar adl mevsimi, İslâm da adl dinidir.

Gevher-i nâ-sûfte, delinmemiş inci çıkarmamasını emreden, Hazret-i Peygamber'in zuhurudur. Delinmemiş inci yani evvelce söylenmemiş söz, bâkir söz Kur'an-ı Kerim'dir. Yani bir daha bir peygamber gelip de bir mukaddes kitap ortaya konmasın, demektir.

5) Ey gönül âleme aldanma sana reng verür
Hâkdür kim anı geh lâ'l kılur gâh hazef

(Ey gönül dünyaya aldanma, o seni aldatıyor. Bazen lâ'l, bazen de değersiz inci boncuk yapar.)

Reng veririn iki ma'nâsı vardır: Biri aldatır, diğeri renk verir, renklendirir.

Lâ'l de bir topraktır, dünya onu kırmızıya boyar, lâ'l yapar. Yine aynı toprağı renksiz, değersiz bırakır. Dünyanın verdiği değer sadece bir görünüşten ibârettir. Buna aldanmamak lâzımdır.

6) Bezm-i Cemşîd fenâ bulmağ ile bildüm kim
Devr cevrinden imiş nâle-i ney nevha-i def

(Cemşîd'in ayş ve safa meclisi mahvolup gitti. O mecliste neyler ve defler çalınıyordu. Meclis fenâ bulunca anladım ki neyin inlemesi, defin feryâdı hep dünyanın cefasından imiş. Çünkü onlar ilerisini görüp feryâd ediyorlar.)

Devr ile def arasında benzerlik vardır. Devr dönmek ma'nâsınadır. Def de yuvarlaktır. Bezm de daire şeklindedir.

Ney inler, def de yüksek ses çıkarır, feryâd eder.

7) Ey Fuzûlî taleb-i rütbe-i irfân eyle
Cehl ile hâsıl-ı evkât-ı şerîf etme telef

(Ey Fuzûlî, irfan rütbesini, yüksekliğini iste. Değerli zamanlarının sana verceği mahsulü cahillik ile telef etme.)

İstediği irfan yani bâtınî bilgidir. Dünyadan istenecek tek şey, irfandır. Onda başka şeylerin hiç değeri yoktur. Cemşîd'in o muazzam saltanatı bile mahvolmuştur. Dünyaya aldanmamalı.

145. GAZEL

1) Mihnet-i ışk ey dil âsândur deyu çoh urma lâf
Işk bir yüktür ki ham bulmuş anun altında Kaf

(Ey gönül, aşk mihneti kolaydır diye çok lâf etme. Aşk bir yüktür ki onun altında Kaf dağının beli bükülmüştür.)

Aşk, irfan arza, göklere ve dağlara arzedilmiş hiçbiri onu yüklenememiştir. korkmuşlardır. "*İnnâ aradne'l-emânete...*" Ayetindeki emânet, aşktır, irfandır.

Aşk kelimesinin altında yani sonunda "kaf" harfi vardır. Kaf harfi şeklen beli bükülmüş gibi görünür.

Hakikatta aşk ıstırabı çok ağırdır. Geçen gazellerde kâfi derecede izah edilmiştir.

2) Olma hâlî dürd-keşler sohbetinden ey gönül
Ger dilersen edesen âyîne-i idrâki sâf

(Ey gönül, daima şarap tortusu için rindlerle arkadaş ol. Eğer idrâkinin aynasının saf olmasını istersen.)

İdrâk aynası gönüldedir. O ayna eğer Hakk'tan gayri şeylerin sevgisini taşırsa bu masiva sevgisi o aynayı bulandırır. İdrâk burada hakikatlara erişmek demektir. Bâtınî hakikatlara gönlün idrâki erişebilir, aklın değil.

Dürd yani tortu bulanıktır. Tortu içmek, kadehini son damlasına kadar içmek yani aşkın yüksek mertebelerine erişenler demektir.

Dürd ile saf arasında tezat vardır.

Dürd, tortu ile nevi topraktır. Madenî aynaları ince toprakla parlatırlar.

3) Subh-dem zülfün dağıt yâ şâm arz-ı ârız et
Koyma subh u şâm arasında tarîk-i ihtilâf

(Sabah vakti "güneş gibi" zülfünün karanlıklarını dağıt. Yahut geceleri yanağını göster. Sabah ile akşam veya gece arasındaki ayrılığı kaldır.)

Sabah güneş doğar ve siyah renkli zülfün karanlıkları dağılır, ortalık aydınlanır. Gece ay doğar ve yine dünyayı aydınlatır. Bu şekilde gündüz ile gece arasındaki ayrılık kalkar.

Sabah doğan güneştir, sevgilinin dîdârıdır. Gece doğan ay da ışığını güneşten alır. O da sevgilinin yüzüdür.

Sabah doğan güneş hakikat, gece doğan ay mecazdır. İkisi de aynı menbadandır. Hakikat ile mecazı tahkik edenler bu neticeye vâsıl olurlar. Şâir bunu gece ile gündüz arasındaki ihtilâf kalksın, yani ikisi de bir olsun şeklinde anlatıyor.

4) Reşk-i ruhsârun dil-i horşîde salmış ıztırâb
Gayret-i kaddün mizâc-ı şem'a vermiş inhirâf

(Yanağının güzelliğine karşı duyduğu hased güneşin gönlüne ıstırap vermiş. Endamının güzelliğine karşı duyduğu kıskançlık da mumun mizacını "bünyesini" sıhhatten ayırmıştır.)

Yukarıda gündüz ve geceden bahsediyordu. Aynı hayal ve tasavvur devam ediyor. Gündüz güneş ışıkları dalga dalga etrafa yayılır. Güneşin asıl daire çizgisi açıkça görünmez. Bunu ıstırap kelimesi ile anlatıyor. Istırap aynı zamanda dalgalanmak, döğünmek ma'nâlarına gelir ve buna hased ıstırâbı diyor. Gece mum yanar. Mum dümdüz, doğru ve beyaz olduğu için endâma benzetilir. O da zaman ile eksildiği için sevgilinin hiç doğruluğunu kaybetmeden boyuna hased ediyor. Şem' hastalanır ve ağlar.

Kad, boy daima rast yani doğru, hak ma'nâlarına gelir. Servi bu yüzden Hak ve vahdettir. Hayram'ın:

Çün rûy-i tü mâh nîst rûşen güftem
Çün kadd-i tü serv nîst mîgûyem râst

bu iki mısra iki türlü tercüme edilir, birinci mısra:

1- Senin yüzün gibi ay yoktur. İşte açıkça söyledim.

2- Senin yüzün gibi ay parlak değildir.

İkinci mısra:

1- Senin boyun gibi servi yoktur. Doğru söylüyorum.

2- Senin boyun gibi servi doğru değildir.

Rast, doğru kelimesi ekseriya servi için kullanılır.

Boy, doğrudur. İnhiraf eğilmek demektir. Mum inhiraf ediyor.

5) Hâk-i kûyun Kâ'be'ye nisbet kılan bilmez mi kim
Bunda her dem anda bir nevbet olur vâcib tavâf

(Senin diyârının toprağını Kâ'beye benzeten bilmez mi ki senin diyârını her ân, Kâ'be'yi de bir defa tavâf etmek vâciptir.)

İslâm'ın farzları arasında hacc etmek vardır ve hayatta bir defa hacc edilir.

Sevgilinin diyârı, onun âlemi yani vahdet âlemi, aşk âlemidir. Orası her ân tavâf edilir. Yani âşık her ân Hak iledir.

6) Vehmüm andandur ki mümkin olmaya gamdan necât
Ferrici'llâhümme hemmî neccinî mimmâ nehâf

(Gamdan kurtulmak mümkün değildir diye korkuyorum. Yâ Rabbi, benim bundan dolayı duyduğum kederi zâil et, beni feraha kavuştur, korktuğumdan beni kurtar.)

Aşk ıstırabından kurtulmak ancak visâl ile olur. Visâl ise hayatta mümkün değildir. Veya muhal derecesinde güçtür. Bu ancak ölüm ile olur. Şâir ölmemekten korkuyor ve bu kederin zâil olmasını, korktuğuna uğramamasını istiyor.

7) Ey Fuzûlî zâhid er da'vâ-yı akl eyler ne sûd
Nefy-i zevk-i ışkdur cehline ayn-ı i'tiraf

(Zâhid akıllı olduğunu iddia ediyor. Ama ne fayda aşk zevkini inkâr etmesi tamamen cahilliğini itiraf etmesidir.)

Zâhid, şeri'at ehli aklı esas olarak kabul eder. Tarîkat ehli ise aşkı... Tasavvuf ve tarîkat ehline göre zâhid akıl da'vasındadır. Fakat aklın eseri olan ilimden nasipsizdir. Binaenaleyh câhildir. Tasavvufa göre aşk da esasında akıldır. Aklın, insanın mistik varlığında devam eden bir uzantısıdır. Bunu düşünebilmek çok derine inmektir ki zâhid bu tefekkürden mahrumdur.

"Kaf harfi"

146. GAZEL

1) Tâb-ı horşîd meh-i rûyuna vermiş revnak
Tâ ne zîbâ hat içün ola bu tezhîb-î varak

(Güneşin ışığı, ay gibi yüzünü parlatmış. Acaba bu kâğıt üzerine hangi güzel yazı için bu tezhîb yapılmış?)

Tezhib, kâğıdı altın suyu ile nakışlar yapıp süslemektir. Yazı bakımından güzel yazılar ekseriya böyle tezhîb edilmiş kâğıtlar üzerine yazılır ve levha hâlinde duvarlara asılırdı.

Ay ilk doğduğu zaman sarı renktedir, yükseldikçe aydınlanır, beyazlanır. Fakat beyazlığı sarıya ma'ildir. Güneş ışığı, altına benzetiliyor. Ve yüzü süsleyip tezhîb edilmiş hâle getiriyor. Ay üzerinde lekeler vardır, bunlar yazıya benzer.

Hat, ayva tüyleri ma'nâsınadır. Yüz güneş ışığı ile parlak altın rengi alınca ve o yüzün sahibi sevilecek hâle gelince ayva tüyleri yani hat çıkar. Yüz bu ayva tüyleri için hazırlanmış bir varak, bir kâğıt olur.

Ayın nuru güneştendir. Ay mecâzî güzeldir. Hat vahdet üzerindeki kesrettir. Kesreti vahdet içinde görebilmektir. Mecâzî güzel ay da kesrettir. Onu güneş ışığı içinde görmek kesreti vahdet içinde görmektir.

2) Aks-i kaddünle gören dâ'ire-i âyîneyi
Der meh-i bedrdür engüşt-i nübûbetden şak

(Boyunun aksini ayna içinde gören, peygamberin parmağı ile ikiye ayrılmış tolun ay budur der.)

Yuvarlak ayna ayın on dördüne benzer. Sevgilinin boyu oraya aksedince peygamberimizin parmak işareti ile ayı ikiye bölmesi "şakkı kamer" mucizesi meydana geliyor.

Kad, boy "servi" vahdettir. Onun feleğe benzeyen aynaya in'ikâsı yani maddeye aksetmesi kesret hâlinde görünüşüdür. Ayna içindeki akis esasen yoktur, bir hayaldir. Ve bu in'ikâsın sebebi ise Hazret-i Peygamber'dir. "*Levlâke*" hadis-i kudsisine göre kâinat Hazret-i Peygamber'in zuhuru için yaratılmıştır. Ayın, peygamberin parmağının işareti ile ikiye ayrılması onun kâinatın yaratılışına sebep olduğunu söylemektir.

Ayna dairesi ayın on dördü, sevgilinin boyu ise peygamberin parmağıdır.

3) Sana gülşende nisâr etmek içün her nergis
Götürüpdür başa altun dolu bir sîm tabak

(Her nergis, senin yoluna saçmak için "nisâr" başında altın dolu bir gümüş tabak götürüyor.)

Nergis bir güzelliktir. Her güzellik hakikî güzelin bir tezâhürüdür. Varlığını ona borçludur. Nergis de bu ni'metin şükranı için beyaz yaprakların üzerindeki sarı çiçeğini sapının üzerinde taşıyor.

4) Her sanem Mushaf-ı hüsn-i Haka bir ayetdür
Mektep-i ışkda her dil ana bir tıfl-ı sebak

(Her sanem yani mecâzî güzel Hakk'ın güzelliği Mushaf'ın bir âyettir. Aşk mektebinde her gönül onu okuyup öğrenen bir mektep çocuğudur.)

Hakk'ın her şeyi kaplayan güzelliği, yine içinde her şeyin bulunduğu Kur'ân-ı Kerim'e benzetiliyor. Dünyada mevcut güzeller o Mushaf'ın birer âyetidir. O bütünün "küll"ün birer cüz'üdürler. Gönüller de onu okuyup öğrenen çocuklardır. Bu çocuklar, nasıl âyetleri Kur'an-ı Kerim'in birer âyeti olarak okurlarsa gönüller de dünyadaki güzelleri Hak güzelliğinin birer mazharı olarak görür ve tanırlar.

5) Sana âşıklığumuzdur bize bürhân-ı cünûn
Hüsne akl ehli mukayyed ola bilmez mutlak

(Sana âşıklığımız deliliğimizin birer bürhânıdır, ispatıdır. Zîra akıl sahipleri mutlak olarak güzelliğe bağlanamazlar.)

Burada mutlak iki ma'nâyadır. Biri her hâlde, muhakkak; diğeri de her türlü kayıttan kurtulmuş.

Bu beytte biz, hüsn-i mutlaka yani maddî kayıttan âzâde olan bir güzelliğe âşıkız, halbuki akıl, madde âleminde görünen tanınan bir güzelliğe bağlanır. Hüsn-i mutlak olan sana âşıklığımız bizim deli olduğumuzu ispatlar. Çünkü aklın yapmadığı bir şeyi yapıyoruz. Akıl böyle mutlak bir güzelliğin varlığını kabul etse bile onu aşk gibi kuvvetli bir duygu ile sevemez.

Mutlak ile mukayyed arasında tezat san'atı vardır.

6) Resmdür âşıka gelmek kaşı yaylardan oh
Işk peydâ olalı böyle kurulmuş bu nesak

(Yay kaşlı güzellerden âşıka ok isâbet etmesi bir usul, bir kanundur. Aşk peyda olalı beri bu düzen böyle kurulmuştur.)

Kaş mademki yay şeklindedir. Yayın vazifesi ok atmaktır. Ve ok atacaktır. Ona muhakkak bir de hedef lâzımdır. Yay yani kaş bir güzellik unsuru olduğu için onun hedefi de âşıktır. Kaş yaratılalı beri arz ve talep kaidesine göre düzenlenen bu dünyada muhakkak bu kaide devam edecektir.

Kurulmuş kelimesi aynı zamanda "yay"a aittir. Kurulmuş olan yaydan muhakkak ok atılacaktır.

Yay kaş, evvelce de izah ettiğimiz gibi sevgiliye yakınlıktır. Bu beytte kasıt, sevgilinin muhakkak âşıklarını kurban edeceğini, bir ma'nâya kendine yaklaştıracağını ifade etmektir. Hakk'a yakınlık ise maddî varlığı fedâ etmektir. Nasıl ki Usulî bir beytinde bunu şöyle izah ediyor:

Cân ataldan kaşların yâsına kurbân olmağa
Hak Usulî kabe kavseynün ev ednâsındadur

"Fekâne kabe kavseyni ev ednâ-Necm Sûresi 53, Âyet 9".

7) Şâhdur hüsn bisâtında bu gün ol gül-ruh
Ey Fuzûlî men-i âvâre sürülmüş beydak

(Ey Fuzûlî, o gül yanaklı bugün güzellik satranç tahtasında şâhtır. Ben âvâre ise ileri sürülmüş bir piyadeyim. "Beydak")

Şâh, ruh, beydak "piyade" satranç ıstılahlarındandır. Güzelliği bir satranç tahtasına benzetiyor. Sevgili orada "şâh" yani en büyük, kendisi ise piyade yani en küçük varlık.

Sürülmüş burada satranca göre ileri sürülmüş bir piyade. Diğer ma'nâsı ile de kovulmuş, uzaklaştırılmış bir insandır.

147. GAZEL

1) Olur ruhsâruna gün lâ'lüne gül-berg-i ter âşık
Sana eksük degül gökden iner yerden biter âşık

(Yanağına güneş, lâ'l dudağına taze gül yaprağı âşık olur. Sana âşık eksik değildir. İcap edince gökten iner, yerden biter.)

Yanağına âşık olan güneş gökten iner. Dudağına âşık olan gül yaprağı da yerden biter.

Yanak kendisine güneşi âşık edecek derecede parlak, dudak da taze gül yaprağını kendisine âşık edecek derecede kırmızı ve taze.

Hakikî güzel olan sevgili, bütün maddî güzelliklerin üstündedir.

2) Mana maksûd terk-i ışk idi veh kim meni hüsnün
Olup gün günden efzûn kıldı gün günden beter âşık

(Ben aşkı bırakmak istiyordum. Fakat eyvah ki senin güzelliğin günden güne artıp beni günden güne daha beter âşık etti.)

Güzelliğin gün günden artması, şâirde güzellik hakkındaki idrakin artması demektir. Zîra hakikî sevgilinin güzelliği son mertebesindedir, artmaz. Artan güzelliğin idrakidir.

3) Temâşa-yi cemâlünden nazar ehlini men' etme
Ne sûd ol hûb yüzden kim ana kılmaz nazar âşık

(Bakmasını bilen, güzelliği idrak ederek bakan insanları, güzelliğini temâşâ etmekten men'etme. Âşıkın bakmadığı güzel neye yarar?)

Bir şey bilinmez, tanınmazsa o yok demektir. Hak da kendi güzelliğini âşıkın gözü ile görüp değerini ortaya koyuyor. Ve insanlar bunun için yaratılmıştır.

4) Çemende pây-hûsusundan olupdur sebzeler hurrem
Hemân bir sebzece olmağa âlemde yeter âşık

(Çemendeki yeşillikleri böyle ter ü tâze, suya kanmış, bahtiyâr bir hâlde tutan, senin ayağını öpmeleridir. Âşık, bir ot parçası olmaya razıdır, tek ayağını öpsün.)

Her şey onun eseridir. Çemendeki otlar onun ayağının altında bulunmak saadetine nâil oldukları için böyle bahtiyardırlar. Onlar bu saadetin şuuruna erişemezler. Fakat âşık, bu idrake sahip olduğu için bir ot parçası olmak ona kâfi gelir.

Bu bir nevi aza kanaat değildir. Çünkü yaratılış âleminde değeı kamından küçük, büyük, az, çok yoktur.

5) Kılursan bin ciger kan her yana bakdukca ey zâlim
Ne bahmahdur bu her dem kandan alsun bir ciger âşık

(Ey zâlim, her tarafa baktıkça bin ciğeri kan ediyorsun. Bu nasıl bakmaktır, âşık her ân nereden bir ciğer alsın.)

Ciğeri kan etmek, ciğeri eritip kanlı gözyaşı hâlinde gözden çıkarmaktır. Ciğeri eritmek ise en büyük ıstırap vermektir.

Sevgilinin gözü ve gamzesi katildir. Ne tarafa baksa âşıkın ciğerini eritiyor ve ona kanlı gözyaşı döktürüyor. Zâlim budur. Bu nasıl bakmaktır. Âşık nereden her ân bir ciğer bulsun.

Dem kandır. Kandan hem nereden, hem de kandan demektir.

6) Kırarsan ehl-i ışkı dutalum kimse elün dutmaz
Ne işdür bu gerekmez mi sana ey sîm-ber âşık

(Âşıkları kırıp geçiriyorsun. Farzedelim ki kimse buna mâni' olmak için elini tutmuyor. Bu yaptığın ne iştir, ey gümüş göğüslü sana âşık lâzım değil mi?)

Sevgili, bakışları ile, gözlerinin güzelliği ile âşıkları öldürüyor. Fakat kendisine bir âşık lâzımdır. Çünkü âşık olmadıkça güzellik olmaz, yok demektir. Yukarıda bir gazelde geçtiği gibi kaştan muhakkak bir ok fırlayacaktır.

Buradaki sîm-ber, gümüş göğüslü, put "sanem" demektir. Bu ise mecâzî güzeldir.

7) Ne pervâne dözer bir şu'leye ne şem' bir âha
Fuzûlî sanma kim benzer sana âlemde her âşık

(Ne pervâne bir aleve, ne de mum bir âha karşı koyabilir. Fuzûlî sanma ki âlemde her âşık sana benzer.)

Alev, pervâneyi yakar. Âh edince de mum söner.

Fuzûlî ise alev alev bu gönül yanışına dayanıyor. Sevgilisi olan mum söner diye bir âh da edemiyor. Her âşık bunu yapamaz.

Hakikî aşkın timsâli olan pervâneden üstün olduğunu beyan ediyor.

148. GAZEL

1) Olmaz oldu görüp ahvâlümi il hûblara âşık
Işk nehyinde bu rusvâlığı gör şer'a muvâfık

(Halk benim hâlimi görüp güzellere âşık olmaz oldu. Aşkı men'etmek hususunda benim rusvâlığımı şeri'ata uygun gör.)

Şeri'at akıl üzerine müesses olduğu için aşkı men'ediyor. Fuzûlî'nin aşk uğrunda nasıl rusvâ olduğunu gören halk, artık güzellere âşık olmuyor. Fuzûlî'nin bu hareketi aşkı men'etmek yolunda şeri'ata uygun bir davranıştır.

Aşk uğunda rusvâ olan bir insan, insanları aşka düşmekten, hareketi ile men'etmiş oluyor. Bu bir tezattır.

Ey zâhid benim aşk uğrundaki bu rusvâlığımın, bu şekilde şer'a uygun olduğunu kabul et, demek istiyor.

2) Gelür olsan kıluram ferş-i rehüm perde-i çeşmüm
Dahi nem var azîzüm göze karşu sana lâyık

(Eğer gelsen göz perdesini senin yoluna sererim. Ey azîzim, sana lâyık göze görünür başka nem var ey ulu sevgilim.)

Büyük insanlar bir yere gelince ona hürmeten geçtiği yerlere halı sererler. Şâirin sevgilisi gelince yolunu en değerli varlığı olan gözünün perdesini yerlere seriyor. Çünkü en büyüğe en değerli şey takdim edilir. Göz perdesi en değerli şeydir. Çünkü dünyayı onunla görüyor.

Göze karşı, hem "görünürde" hem de "göz karşısında" demektir. Göz perdesi, göz karşısındadır.

Şâir onun yoluna göz perdesini seriyor, gözümün üstüne basarak gel diyor. Baş üstüne, göz üstüne derler.

Gözünün perdesini sermekten bir maksadı da sevgilinin ancak hayâline geldiğini ifadedir.

Azîz, ulu ma'nâsınadır. Allah'ın bir ismidir. Kur'an-ı Kerim'de bir kaç yerde geçer.

3) Gülüp açılmak umulmaz dehenünden meger ol dür
Cüz' kim lâ-yetecezzâ der ana ehl-i dekâyık

(Ağzının gülüp açılması umulmaz. Gâlibâ o her şeyi inceden inceye tetkik edenlerin lâ-yetecezzâ yani bölünmez dedikleri cüz'dür.)

Cüz-i lâ-yetecezzâ son derece küçük olup artık ikiye ayrılamaz olan maddeye denir. Ağzın son derece küçük olduğunu söylemek istiyor.

Ağız açılınca ikiye bölünür. Bölünürse de cüz-i lâ-yetecezzâ olmaz. Onun için ağzından gülüp açılmak beklenmez diyor.

Ehl-i dekayık, ilmin incelikleriyle uğraşan âlimlerdir.

4) Bağrumun pârelerin gözlerüm asmış müjelerden
Merdüm-i gûşe-nişin kandan u kandan bu alâyık

(Gözlerim bağrımın parçalarını kirpiklerime asmış. Bir köşeye çekilip oturan adam nerede, bu alâkalar "asılmış şeyler" nerede?)

Bağır parçaları kanlı gözyaşı hâlinde gözlerden çıkıyor ve kirpiklere asılıyor. Halbuki dünyadan alâkasını kesmiş olan bir insan nerede, bütün bu alâkadar nerede?

Alâka bir şeye bağlanmak, ona asılmak demektir. Bir de dünya ni'metlerine bağlanmak demektir. Köşeye çekilmiş insan her şeyle alâkasını kesmiştir.

Merdüm aynı zamanda gözbebeği ma'nâsınadır ki göz içine yerleşmiştir. Bu kelimeyi şâir iki ma'nâda kullanıyor. İnsan ve gözbebeği

Alâyık da hem dünya ni'metlerine bağlanmak, hem de kirpiklere asılmak.

Kandan kelimeleri de hem nerede? Hem de kandan demektir. Çünkü bağır parçaları kanlıdır.

5) Geceler şem' yanar eşk döker subh gelince
Cân verür subh gelen demde zihî âşık-ı sâdık

(Mum geceleri yanar, gözyaşı döker, sabah olunca, sabah olduğu ânda canını verir. Ne kadar sâdık bir âşıktır.)

Mum sabaha kadar yanar, erir "gözyaşı döker" sabah olunca söner veya söndürülür. Mumun sönmesine ölmek denir.

Mum, güneş doğunca söner. Mumdaki ışık güneşten olduğuna göre mum ölüp aslına rücu' ediyor. Hakikî varlık karşısında kendini, varlığını feda ediyor. Sâdık âşık böyle olur. Sevgilisine canını verir.

Sâdık kelimesi subh kelimesi ile alâkalıdır. Sabaha karşı ufuk hafîf aydınlanır. Sonra tekrar kararır. Buna subh-ı kâzip, yalancı sabah denir. Bir müddet sonra tekrar aydınlanır ve arkasından güneş doğar. Buna da subh-ı sâdık, doğrucu sabah derler.

6) Sebkat etmişdi ciger kanı gözüm yaşına bir vakt
Işk hükm etdi yine cârî ola âdet-i sâbık

(Bir vakitler ciğer kanı gözyaşlarımdan evvel gözümden akıyordu. Aşk yine eskiden olduğu gibi aksın diye hükmetti.)

Ciğer kanının gözyaşından evvel akması hakikî aşk yolunda akan kanın, mecâzî aşk yolunda çekilen ıstıraptan daha üstün olduğu ma'nâsına gelir. Kan maddedir, gözyaşı şeklinde gözden akar.

Fakat aşkın, eski usul üzre aksın demesi, hakikî aşkın, mecâzî aşk ile karışık bir şekilde akmasını istediğindendir.

Cârî ola, hem vuku' bulsun, hem de aksın ma'nâlarınadır.

Burada kan ve gözyaşı akıcı şeyler olduğu için cârî olsun yani aksın diyor.

7) Ey Fuzûlî özünü gûşe-nişîn et hum-ı mey tek
Ola nâ-geh olasan kâşif-i esrâr-ı hakâyık

(Ey Fuzûlî, kendini şarap küpü gibi bir köşeye çek, otur. Belki ansızın hakikat sırlarını keşfedersin.)

Bir köşeye çekilip, halkla alâkanı kes. Dünya emelleri peşinde koşmayani nsan, nefsini daima murakabede bulundurur. Görünen âlemin hakikatını idrak eden ancak insan tefekkürüdür. Gûşe-nişîn olmak tefekkür etmek demektir.

Şarap küpü meyhânenin köşesindedir. Yani aşk âlemi içindedir. İçindeki şarap aşktır ki kendi içinde tahammür eder ve içilecek hâle gelir. Küp bir köşede olduğu hâlde için için kemâle gelir.

Büyük hâkim Eflâtun, bizim edebiyatımızda Diyojen ile karıştırılmış ve Diyojen'in küpü Eflâtun'a nispet edilmiştir. "Hum-ı Eflâtun" derlerdi. Eflâtun bir hakîm idi ve birçok hakikatları keşfetmişti.

"**Kef harfi**"

149. GAZEL

1) Ey firâk-ı leb'i cânan cigerüm hûn etdün
Çihre-i zerdümi hûn-âb ile gül-gûn etdün

(Ey yârin dudağından ayrılık, benim ciğerimi kan ettin. Kanlı gözyaşı dökerek benim aşk elemi ile sararmış yüzümü gül rengine boyadın.)

Ciğerin kan olması büyük bir ıstıraptır. Aynı zamanda madde olan kanın menbaıdır.

Leb-i cânân, yârin dudağı goncaya benzetilir. Gonca ise cigerhûndur. Yani içi kırmızıdır. Yârin dudağı goncaya benzetiliyor. İkinci mısrada ise gül vardır.

Sarı yüz ve kırmızı gözyaşı âşıklık nişânıdır.

Gül-gûn, gül renkli demektir. Gül-i rânâ içi sarı, dışı kırmızı güldür. Buna ikiyüzlü gül "gül-i dü-rû" denir.

Yârin dudağı fenâfillâhtır. Ona yaklaşamamak, âşık için büyük bir mihnettir.

2) Cigerüm kanını göz yaşına tökdün ey dil
Vara vara anı Kulzüm bunu Ceyhûn etdün

(Ey gönül ciğerimin kanını gözyaşına döktün ve gide gide gözyaşımı derya, ciğerimin kanını da Ceyhun ettin.)

Nehirler denize dökülür. Ciğer kanı nehir, gözyaşı ise denizdir. Bu gözyaşıma ciğerimin kanını döke döke gözyaşım Umman, ciğer kanım ise Ceyhun nehri hâline geldi. Gittikçe maddeden boşalıyorum, demek istiyor. Yukarıdaki beyti izah ediyor.

3) Nice hüsn ile seni Leylîye nisbet kılayum
Bilmeyüp kadrümi terk-i men-i Mecnûn etdün

(Seni güzellik bakımından Leylâ'ya benzetirim, çünkü kadrimi bilmeyip ben Mecnûn'u terkettin.)

Güzellik ayrı, vefâsızlık ayrıdır. Leylâ hem güzel, hem vefâkâr idi.

Bu bakımdan yalnız güzellik ile Leylâ'ya benziyor, fakat vefâ etmiyor. Kendini çılgınca seven âşıkını terkediyor.

Hakikatta Mecnûn ile muhabbet sürdürülemez. Şer'an dahi böyledir. Çünkü lügat ma'nâsı ile dîvâne olan bir insan hastadır ve terkedilir.

Sevgili daima vefâsızdır. Fakat âşıklar onun cefâsını vefâ bilirler.

Şair burada Leylâ münasebeti ile Mecnûn'u, meşhur âşık "Kays" ve lügat ma'nâsı ile dîvâne mukabilinde kullanıyor.

Güzellik ile sevgilisi Leylâ'dan üstün olduğu için Leylâ'ya benzetemiyor.

4) Söyledün kim dutaram şâd gönüllerde makânı
Şâd iken bu söz ile gönlümü mahzûn etdün

(Benim yerim neş'eli, sevinçli gönüllerdir dedin. Bu söz ile neş'eli, sevinçli gönlümün mahzûn ettin.)

Neş'eli, sevinçli gönül muradına ermiş insanların gönlüdür. Şâir zaten aşk ıstırabı çektiği için bundan seviniyor. Hâlbuki sevgili mustarip gönüllere yaklaşmıyor. Şâirin sevinçli gönlü bu söz üzerine mahzûn oluyor.

5) Ahd kıldun ki cefâ kesmeyesen âşıkdan
Âşıkı va'de-i ihsân ile memnûn etdün

(Âşıkından cefâyı kesmemeye ahdettin. Bu ihsan va'di ile âşıkı minnettar ettin.)

Yukarıda dediğimiz gibi âşık için sevgilinin cefâsı bir ihsan, bir vefâdır. Bu va'd âşıkı minnetar ediyor.

6) Cür'a cür'a mey içüp sîb-i cemâl arturdun
Zerre zerre gözümün nûrunu efzûn etdün

(Yudum yudum şarap içip güzelliğinin süsünü artırdın. Gözümün nurunu zerre zerre artırdın.)

Zerre kelimesi ile sevgilinin güzelliğinin güneşe benzetildiğini anlıyoruz. Güneş doğduğu zaman şarap rengindedir. Kırmızılık yavaş yavaş "yani şarabı yudum yudum içtikçe" azalır, parlaklık artar ve güneş parıl parıl görünür. Güneş parlaklığı da göz nurunu artırır.

Bu bir güneşin doğuşu manzarasıdır.

Zerre, karanlık bir odaya bir yerden giren güneş ışığında görünür.

Sevgilinin güzelliği artmıyor. Çünkü o kemâl hâlindedir. Artan onun ışığı ve süsüdür.

Güzellik arttıkça âşıkın göz nuru yani görüşü artıyor.

7) Ey Fuzûlî ahıdup seyl-i sirişk ağlayalı
Işk ehline fegân etmeyi kanûn etdün

(Ey Fuzûlî gözyaşı seli akıtıp ağlayalı âşıklara feryat etmeyi kanun ettin.)

Sel akarken muhakkak uğuldar, ses çıkarır, figan eder. Ve bu önüne geçilmez tabiî bir hâdisedir, yani kanundur.

150. GAZEL

1) Kıldı zülfün tek perîşan hâlümi hâlün senün
Bir gün ey bî-derd sormazsan nedür hâlün senün

(Benim, hâlimi zülfün gibi perişân etti. Ey dertsiz "kayıtsız" bir gün hâlin nedir diye sormazsın.)

Ben âlem-i gaybdır. Bir tefsire göre de "Besmele"nin başındaki "ba"nın altındaki noktadır. Bu nokta bütün Kur'an-ı Kerim'in ma'nâsını kendinde toplar.

Ben, âlem-i gayb olunca zülf, kesret yani âlem-i şahadettir. Yani görünen âlemdir.

Bu hakikî sevgilinin âlem-i gaybda olması âşıkın hâlini perişân ediyor.

Sevgili hiçbir kayıt ile bağlı olmadığı, âlemlerden müstağni olduğu için bî-derttir.

Ben yüzde bir güzellik unsurudur. Şâir sadece yüzdeki bir ben için perişân oluyor.

Hâl ile hal arasında cinas san'atı vardır.

Zülf perişândır. Hal yani ben ise bir nokta hâlinde derli topludur. Bu tezatta gözden kaçmamalıdır.

Hal, ben daima zülfün yanak üzerindeki kıvrımı ortasında tahayyül

edilir. Bu bakımdan aralarında münasebet vardır. Zülfü ekseriya bir tuzağa, beni de ortasındaki taneye benzetirler.

Sevgilinin âlem-i gaybda olması ile, âlem-i şahadette bulunması arasında fark yoktur. Çünkü ben, zülf gibi âşıkı perişân ediyor.

2) Gitti başundan gönül ol serv-kaddün sâyesi
Ağla kim idbâra tebdîl oldu ikbâlün senün

(Ey gönül, o servi boylunun gölgesi başından gitti. Ağla ki senin ileriye doğru gidişin "ikbâl" yerini geri geri gitmeye terketti.)

Servinin gölgesi güneşe tâbidir. Şarktan doğarken servinin gölgesi garba doğru uzanır. Zeval noktasına gelip garba doğru gittikçe gölge gerilemeye başlar. İkbâl ve idbâr budur.

Hakikatta servinin gölgesi içinde bulunmak vahdet âleminde bulunmaktır. Bu ikbâldir. Gölge çekilince idbâr yani felâket başlıyor.

Servinin gölgesi içinde bulunmak mes'elesi "elif" kafiyesinde 11. gazeldeki:

Fuzûlî başuna ol serv sâye saldı bu gün
Ulüvv-i rif'at ile yetmez âfitâb sana

beytinde izah edilmiştir. Bu beytteki gün kelimesinde güneş ma'nâsı da vardır. Güneş-gölge.

3) Zînet içün cism dîvârında etmezdüm yerin
Çekmeseydi ışk levh-i câna timsâlün senün

(Aşk, canımın levhasına senin timsâlini "resmini" resmetmese idi onu süs için cismimin duvarına yerleştirmezdim.)

Aşk, canımın levhasına senin resmini nakşetmişti, demek ile aşkın Hak tarafından insana verildiği için ezelî olduğunu, âlem-i ervahta insanlara verildiğini söylüyor. Can levhası burada ruh levhası demektir. Hayat içinde yaşanacağı için "can" diyor. Cisim ve can âleminde de seni süs için kullanıyorum. Hakikatta sen, âleme-i ervahtasın cisim duvarındaki resim de senin bir aksinden ibarettir. Cisim âlemindeki güzelliğin hakikatı âlem-i gaybdadır. Yani hal "ben" dedir. Bu âlemdeki de zülf yani kesret olandır. Bu gazelin birinci beytini izah ediyor.

4) Tîz çekmezsen cefâ tîğin meni öldürmege
Öldürür âhır meni bir gün bu ihmâlün senün

(Eğer beni öldürmek için cefâ kılıcını hemen çekmezsen, sonunda bu ihmâlin beni öldürür.)

Sevgili âşıka cefâ edecek ve bu cefâ ile onu ölüme yani visâle eriştirecektir. Bu ölüm manevî ölümdür. Yani ölmeden evvel ölmektir. Eğer beni cefâ ile çabuk öldürmez ve ihmâl edersen bu ihmâlin beni maddî ölüme götürür. Öldürür burada aynı zamanda çok ıstırap çektirir ma'nâsına da gelir.

Tîz kelimesi hem çabuk, hem de keskin ma'nâsınadır. Kılıç keskindir.

5) Gark-ı hûn-âb-ı ciger kılmış gözüm merdümlerin
Ârzû-yi hâl-i müşgîn ü ruh-i âlün senün

(Senin siyah benin ile al yanağının arzusu benim gözbebeklerimi ciğer kanına garketmiş.)

Hal, ben siyahtır. Gözbebeği de siyahtır. Yanak aldır, kan da kırmızı renktedir. Al yanak ve siyah ben ârzûsu, şâiri kan ağlatıyor.

6) Dâm-gâh-ı ışkdan dut bi kenâr ey murg-ı dil
Sınmadan seng-i melâmetden per ü bâlün senün

(Ey gönül kuşu melâmet taşlarından "ta'ndan" kolun kanadın kırılmadan aşk tuzağından bir kenara kaç, sığın.)

Aşk, gönüllerin tuzağıdır. Bu tuzağın bir de avlanma yeri vardır. Kuşlar aynı zamanda sapanla avlanır. Yani hususî olarak çatal şeklinde yapılmış saplı bir ağacın iki kenarına lastik takılıp ortasına taş konur ve nişan alınarak kuşa atılıp vurulur.

7) Sâye-veş çohdan Fuzûlî hâk-i kûvun yastanur
Ol ümîd ile ki bir gün ola pâ-malün senün

(Fuzûlî çok zamandan beri gölge gibi senin diyârının toprağına yaslanmıştır, uzanıp yatmıştır. Belki bir gün ayağının altında ezilir, bunu ümid ediyor.)

Gölge, güneşin ayağının altında ezilir, yok olur. Nereye güneş vurursa gölge oradan kalkar. Burada gün kelimesi aynı zamanda güneş ma'nâsınadır. Sevgili güneşe benzetiliyor.

Bunun tasavvufî ma'nâsı şudur: Hakikî sevgili nereye ayak basarsa âşık mahvolur. Çünkü hakikî var olan güneştir. Bütün mevcudat bir göl-

gedir. Güneş olmadan gölge düşünülemez. Güneş bâki, gölge fânîdir. Bunun gibi Hâlik düşünülmeden mahlûk düşünülemez.

151. GAZEL

1) Çeşmümi eşk ile genc-i dür-i meknûn etdün
Merdüm-i çeşmümi ihsân ile Karûn etdün

(Gözümü gözyaşı ile bir değerli inci hazinesi yaptın. Gözbebeğimi bu ihsânınla Karun ettin.)

Her gözyaşı aşk ile akınca bir değerli incidir. Karun, Hazret-i Musâ zamanında yaşamış ve zenginliği ile meşhur olmuş bir insandır.

Gözyaşı göz içinden aktığı için merdüm, gözbebeği ma'nâsındadır. Karun bir insan olduğu için de insan ma'nâsındadır.

2) Mey-i gül-gûnu dedün akla ziyândur zâhid
Bu mudur akl ki terk-i mey-i gül-gûn etdün

(Ey zâhid, gül renkli şarap akla ziyândır dedin. Gül renkli şarabı terkettin. Bu akıllı işi midir?)

Zâhid ile âşık ve mutasavvıf daima mücadele hâlindedir. Mey-i gülgûn, kırmızı şarap yani sahbadır ki hakikî aşktır. Zâhid bu şarap akla ziyandır diyor. Elbette, çünkü aşk, âşıkı akla aykırı hareketlere sevkeder. Zâhir âleminde olan zâhidin aklı buna ermez. Bir de hakikatta şarap, insanı sarhoş edip aklını zâ'il eder. Lâ'kin, şâirin ikinci mısradaki mey-i gülgûnu, aşk-ı hakikîdir. Bunu idrak edememek akıl işi değildir. Çünkü kâinatın yaratılışına sebep bu aşktır.

3) Cânum aldun mey içün sâkî içürdün mana kan
Dâd elünden ki meni âl ile mağbûn etdün

(Ey sâkî şarap vereceğim diye canımı aldın. Feryat senin elinden ki beni hile ile ziyana soktun.)

Sâkî aşk-ı hakikîyi vermek için insandan canı yani maddeyi alır. Madde ile hakikî aşk bir arada olmaz.

Âl iki ma'nâyadır: Biri hile, diğeri kırmızı renk, al. Hile ile beni ziyana soktun, bir de kırmızı şarap ile beni ziyana soktun. Kırmızı şarap vereceğim diye beni aldattın.

Hakikatta bu ziyan dünyaya ait bir ziyan olup, âşıkın ziyanı değil kazancıdır.

Dâd iki ma'nâyadır: Biri elinden kelimesi ile birleşince feryat ma'nâsına gelir. Bir de dâden mastarından gelir ki verilen şey demektir. Sâkî şarabı eli ile verdiği için şâir bütün bu ma'nâları ifade eden bir san'at göstermiş oluyor.

4) Hattunun âfet-i cân olduğunu bildürdün
Lûtf kıldun ki meni vâkıf-ı mazmun etdün

(Yüzündeki ayva tüylerinin can için bir âfet olduğunu bildirdin. Lûtf ettin, beni bunun içindeki ma'nâya vâkıf ettin.)

Hat vahdet üzerindeki kesrettir. Hattın asıl ma'nâsı budur. Yani yüz vahdettir, üzerindeki koyu renkli tüyler kesrettir. Bunu idrak edebilmek için o yolda maddesini yani canını vermek lâzımdır. Bu da can için bir âfettir. Fakat bu bir lûtuftur. Çünkü bütün kâinatın görünen kelimelere benzeyen varlığı altında gizli ma'nâyı öğretmektir.

Bir ma'nâsı da hat yüzün güzelliğini bozup âşıkı mustarip eder. Onun için âfet-i can diyor. Lâkin bu zâhirî tefsirdir. Altındaki ma'nâ ise yukarıda söylediğimizdir.

Hat, yazı bir şeyi bildirmek için yazılır. Her yazının altında bir ma'nâ vardır. Hat ile mazmun bu münasebetle de kullanılmıştır.

Hattın âfet-i can olduğunu bildirdin, şu demektir: Hattın ma'nâsını yani vahdeti anlamak için can vermek lâzım olduğunu bildirdin. Hattın tüyleri olan kelimeler altlarında mazmun yani gizlenen ma'nâ vahdettir. Bunu bildirmek büyük lûtufdur.

5) Dil dutar mâr-ı ser-i zülfünü vehm eylemeyüp
Bilmezem kim ana ta'lîm-i ne efsûn etdün

(Gönül, yılana benzeyen zülfünü korkmadan tutuyor. Bilmiyorum ona ne efsûn "sihir" öğrettin.)

Zülf, siyah ve uzun bir yılana "ejderhâ" benzetilir. Bir ma'nâya da kesret olup insanı ma'nâdan ayırır ve öldürür.

Yılanı korkmadan tutmak için bir sihir ve efsûnu bilmek lâzımdır. Halk arasında bunu yapan insana "şerbetli" derler. Hazreti Mûsâ mucizesi olan sihirbazların yılanlarını âsâsına yutturmuştu.

Gönül, kesrete yani mecâzî güzelliğe bakıyor, onu seviyor. Halbuki kesret, insanı manen öldürür. Hakikat yolundan ayrılmadan mecâzî güzellikleri sevebilmek bir nevi sihir işidir. Sen bunu gönlüme öğrettin.

Bundan evvelki beytte hat, vahdet ve kesret mes'elesi idi. Bu beytte aynı şey zülf ile izah ediliyor.

"Ta'lîm-i ne efsûn" terkibi hatalıdır. Çünkü "ne" edatı Türkçedir. Farisî kaidesiyle yıpalan terkibin içine ismi haslardan başka Türkçe bir kelime girmez. Ama Âzeri lehçesinde bu şekilde tasarruflar yapıldığı için biz de ta'lîm-i ne efsûn terkibini kabul ettik. Halbuki ta'lîm kelimesindeki son heceyi "lîm" imâle ile okursak vezin bozulmaz. Fakat ettin fiili ile ona bağlı olan ta'lîm kelimesinin arası çok açılır.

6) Tanımaz oldu meni ta'ne eden ehl-i riyâ
Şükr kim hâlümi ey ışk diger-gûn etdün

(Beni kınayan riyâkârlar "zâhidler" beni tanımaz oldular. Ey aşk, Allah'a şükür olsun ki benim hâlimi değiştirdin.)

Şâiri aşk hâli esasen değiştirmiş olduğu için bunun hakikatına eremeyen riyâkâr zâhidler ona ta'n ediyorlar. Onu taşlıyorlardı.

Şâir, yine evvelki hâlinde yani aşk içindedir. Fakat bu aşk onu o derece değiştirmiştir ki artık tanınmaz hâle gelmiştir. Yani o eskiden ma'ruf şahıs olarak taşlanıyordu, şimdi artık onu tanımıyorlar.

Şu ma'nâ da vardır: Varolan, görünen bir şey tanınır. O artık yok olmuştur. Veya ehl-i riyâ tarafından hâlinin hakikatı bilinmez bir hale gelmiştir.

7) Ey Fuzûlî ne murâd oldu müyesser bilsem
Munca kim hasret-i lâ'l ile ciger hûn ettün

(Ey Fuzûlî, bunca zaman lâ'l hasreti ile ciğerin kan oldu. Bilsem hangi muradına erdin.)

Lâ'l kırmızıdır, goncaya benzetilir. Goncanın içi kıpkırmızıdır, ciğerhûndur. Lâ'lin de içi kırmızıdır.

Lâ'le, yani fenâfillâha hasret çekerek ıstırap çektin. Hangi muradına erdin diyen şâir, muradına ermiştir. Çünkü muradı, muratsızlıktır. Hiçbir şey istememek ve Hakk'ın varlığında kendini yok etmektir.

152. GAZEL

1) Cân verür râyiha-i türbet-i pâkün ey tâk
Nevverullâhu lekel ardu seka'llâhu serâk

(Ey asma temiz toprağının kokusu insana can verir. Allah yerini nurlandırsın ve toprağını sulasın.)

Asma üzüm verir ve üzümden şarap yapılır. Şâir, asmayı bir velîye benzetiyor. Türbet hem türbe, hem toprak ma'nâsınadır. Türbe velîlerin mezarı üzerine yapılan bir binadır. Allah, yerini aydınlatsın ve toprağını sulasın du'ası da dinen büyük tanınmış insanlara edilen dua'dır. Burada asmayı bir velîye benzetiyor ve du'ası da "Allah senden güneşi ve suyu eksik etmesin" dir. Bu du'a bir nebat için en değerli du'adır.

"Pâk türbe" ta'biri de velîyullah olarak tanınanlar içindir.

Şarap, aşk-ı hakikîyi ifâde için kullanılır. Bu bakımdan mukaddestir.

2) Hörmet etdün meye ta'zîm ile dutdun sâkî
Azzamallâhu lekel ecru alel'lâhi cezâk

(Ey sâkî, şaraba hürmet ettin onu ta'zim ile tuttun. Allah, sevabını büyük kılsın, Allah sana bunun mükâfatını versin.)

Şâkî şarabı elde tutar ve onu dökmesin diye itinâ ile yürür. Şâir buna hörmet diyor. Hörmetin bir ma'nâsı da haram olmak demektir. Şarap ise haramdır.

Ta'zîm ile yani büyük bilerek tutmasına karşı du'ası da Allah senin sevabını büyültsündür.

Hörmet ettin kelimesinin karşılığı da, Allah karşılığını "ceza" versindir. Ceza mutlak olarak bir şeyin karşılığıdır. Mükâfat olsun, mücâzat olsun hörmetin her iki ma'nâsına göre "cezâ" karşılıktır.

Onu haram bildi ise karşılığı mükâfat, eğer muhterem bildi ise mücâzattır.

Sâkî, şarabı, onun ifâde ettiği ma'nâyı bildiği için şaraba karşı hörmet ve ta'zîm gösteriyor. Alelâde ma'nâda şarap olsa Fuzûlî gibi bir âlim ve mutasavvıf ona bu vasıfları vermez.

3) Ser-i kûyunda garîbüz bize bir mûnis yoh
Tâle mâ ânesene'l-kalbu ca'alnâhu fidâk

(Senin diyârında garibiz yani asıl yerimizden ayrılmışız. Bize yakınlık gösteren bizi anlayan yok. Kalbe mûnis gelen her şeyi sana fedâ ettik.)

Biz diyârımızı bırakıp senin diyârında vatan tuttuk. Yani maddî ve fânî âlemimizi bıraktık, yine senin bâkî âlemine geldik. Bu âlemde seni istiyoruz. Kalbimize mûnis gelen her şeyi sana fedâ ettik.

4) Safha-i dilde bulunmaz eser-i sûret-i gayr
Hîne mâ halle nefe'l-gayru ani'l-kalbi hevâk

(Gönül sahifesinde senden başkasının resminin eseri yoktur. Senin aşkın geldiği zaman, kalpten, gayri yok etti.)

Senin aşkın gönlümüzden senden başkasını yok etti.

Gönülde Hak sevgisinden başka bir şey bulunmamalıdır. Hakk'tan gayrisi masivadır.

5) Reh-i ışkında götür gayrdan ey dil rağbet
Fe-izâ şi'te refîkan elemü'l-ışki kefâk

(Onun aşkının yolunda ay gönül Hakk'tan gayri olan şeye rağbet etme. Yani isteme, sevme. Eğer arkadaş istiyorsan, aşkın elemi sana kâfidir. Başka bir arkadaş isteme.)

6) Hâb-ı gafletde gönül vasldan oldun mahrûm
Fâze men nâle ile'l-vasli ve mâ hâbe sivâk

(Ey gönül, gaflet uykusuna dalıp visâlden mahrum oldun, visâle nâ'il olan kurtuldu, senden başkası hüsrâna düşmedi.)

Aşktan gaye visâldir. Ona erişmek ise muhal derecesinde imkânsızdır. Hele madde âleminde yaşarken.

Gaflet uykusu, maddî hayatta yaşayan için zarûrîdir. Fuzûlî imkânsız emel peşinde koşarken bunun mümkün olduğunu, başkalarının bu sa'âdete erdiklerini, yalnız kendisinin hüsrâna, ziyana düştüğünü söylüyor. Bu ise psikolojik bir duyuş ve davranıştır.

7) Ey Fuzûlî ne bilür ehl-i vera' mey zevkin
Enkere'l-hikmetü men lâmeke cehlen ve nehâk

(Ey Fuzûlî, zühd ve takva sahipleri İlâhî aşk zevkini hiç bilmez. Cahillik edip seni levmeden, kınayan ve şaraptan men' eden hikmeti inkâr etmiştir.)

Burada hikmet, bütün aklî ilimleri içine alan felsefedir. Aynı zamanda Hakk'ın her işinde bir hakîmâne sebep olduğunu inkâr etmiş, her işin fâ'il-i hakikîsi Allah olduğunu kabul etmemiştir.

Bilmediği bir şeyi inkâr etmek akıl ve hikmete aykırıdır.

153. GAZEL

1) Şem-i rûvun âfitâb-ı âlem-ârâdur senün
Nûr-ı Hak horşîd-i ruhsârunda peydâdur senün

(Senin madde âleminde aydınlatıcı bir muma benzeyen yüzün hakikatta âlemi süsleyen güneştir. Çünkü yüzünün güneşinde Hakk'ın nuru açıkça görünür.)

Nurunu güneşten aldığı için yüzün bir muma benzer. Lâkin işte o mum âlemi aydınlatan bir güneştir. Bu güneşte görünen ise Hakk'ın nurudur. Her güzel, Hakk'ın nurunun zuhur ettiği bir yerdir.

Bu gazel bir na'ttır.

2) Sensen ol gevher ki dürci mümkinât içre bu gün
Mümkin olan aybdan zâtun müberrâdur senün

(Sen bütün yaratılış mücevher kutusu içinde o incisin ki, inci için olması mümkün her kusurdan zâtın müberrâdır, yani en ufak bir ayıp ve kusurun yoktur.)

Mümkinât, yaratılmış olanlar demektir. Hak, varlığı vacip olandır, zarurî olandır. Ondan gayrisi mümkündür, yani olsa da olur, olmasa da olur. Mümkünât, mümkünün cem'idir. Bütün yaratılmışlar demektir. Bu mümkünâtı, içinde birçok inciler bulunan bir mücevher kutusuna benzetiyor. Bu kutu içinde tek kusursuz inci, senin zâtındır diyor. İncinin rengi, biçimi bakımından bir çok kusuru olabilir.

Hazret-i Peygamber'e "*Dürr-i yetim-i sadef-i kâinat*" derler. Sadefin üst kabuğu gök, alt kabuğu ise yerdir. Bunun için de tek bulunan çok değerli inciyede "dürr-i yetim" derler.

Bu beytteki mümkünât, ayıptan müberrâ zât kelimeleri gazelin bir na't olduğunu anlatır.

Mümkünât ile mümkün arasında ma'nâ ayrılığı vardır.

3) Cân verür lâ'lün temennâsında min Âb-ı Hayât
Feyzüne leb-teşne yüz Hızr u Mesîhâdur senün

(Bir tane Âb-ı Hayât senin lâ'l dudağını istemektedir. Yüz tane Hızır ve Hazret-i İsâ, senin feyzine susamıştır.)

Lâ'l dudak fenâfillâh olduğu için insanı bekâbillâha yani ebedî hayata götürür. Âb-ı Hayât ise insanı kıyamete kadar yaşatır. Dudak, küçüklüğü ve bunu mübalağa ile ifade edince yokluğu bakımından fenâfillâh ile tefsir edilir. Aynı zamanda insana hayat verdiği için Âb-ı Hayât ve Hazret-i İsa'ya teşbih edilir. Burada da dudağın, Âb-ı Hayât, Hızır ve Mesihâ vasıfları bir arada geliyor.

Hazret-i Peygamber'in feyzi yani onlara vereceği hayat suyu ise İslâmdır. Nerede feyiz varsa orada su mefhumu bulunduğu için Hızır ve Mesihâ susamış, leb-teşne oluyorlar. Hızır ve Mesihâ, Hazret-i Peygamber'den evvel yaşamışlardır. Hasretle istedikleri onun şeri'atı idi.

4) Sevr ü gül nezzâresin neyler sana hayrân olan
Kim kadün sevr ü ruhun gül-berg-i ra'nâdur senün

(Sana hayran olan ne serviye, ne de güle bakar. Zîra senin boyun servi, yanağın ise güzel gül yaprağıdır.)

Sana hayran olan nazarında bu âlemin servi ve gülü dönüp bakılacak şey değildir. Zîra senin boyun, endâmın servi, yanağın ise güle benzediği için güldür. Yani vahdet ve kesret bir sende toplanmıştır. Getirdiğin kitapta hem mutasavvifenin vahdeti, hem de şeri'atın kesreti vardır. Bunların üstünde de sendeki kemâlin aşkı vardır.

5) Râz-ı ışkun halkdan kılmak nihân mümkin degül
Âşıkın ol vechden âlemde rusvâdur senün

(Aşkın sırrını halktan gizlemek imkânsız. Bu yüzden senin âşıkın âlemde rusvâdır.)

Çünkü bu aşk yalnız aklın idrak ettiği bir aşk değil, sendeki vahdet mefhumunun ilham ettiği bir aşktır. Bu aşk ise gizlenemez. Hazret-i Peygamber'de hem zâhir, hem de bâtın vardır.

Batınî işaretle ve Hazret-i Âli'ye onu telkin etmesini emretmekle tebliğ etmiştir. İşaret, Kur'an-ı Kerim'deki bazı âyetlerdir.

Aşkın sırrı iki ma'nâdadır: Biri sendeki aşk yani senin telkin ettiğin

aşktır ki bu Hazret-i Peygamber'in bâtınî cephesidir. Biri de sana karşı duyulan aşktır ki bu, Peygamber'in zâtına karşı duyulan aşktır. Bu bir sırdır ve ifşâ edilemez. Halk bunu anlamaz. Anlayamadığı için âşık halk arasında rusvâ olur.

6) Kıldı şevkun eşk gavvası gözüm merdümlerin
Ey dür-i ter menzilün gûyâ bu deryâdur senün

(Senin hararetli aşkın gözbebeklerimi gözyaşına dalgıç yaptı. Ey taze inci sanki senin yerin bu deryâdır.)

İnci deryâda bulunur. Gözyaşı bir deryâya benzetiliyor. Gözbebekleri de o deryâ içinde dalgıç oluyor.

Şevk, hararetli aşk demektir. Sıcaktan bunalan insanlar serinlemek için denize veya nehre dalarlar.

Dalgıç, insan olduğu için merdüm hem gözbebeği, hem insan ma'nâlarınadır.

Taze inci Hazret-i Peygamber'dir ki şeri'atı her zaman için tazedir. Eskiyip hükmü zâ'il olmaz.

Gözyaşları içinde daima Hazret-i Peygamber'in hayâli olduğunu söylemek istiyor.

7) Barça âfâk ehliden çekmiş ta'alluk dâmenin
Tâ Fuzûlî hastaya vaslun temennâdur senün

(Hasta Fuzûlî sana kavuşmayı temenni ettiğinden beri dünyada bulunan bütün insanlardan, eşyadan elini eteğini çekmiştir.)

Bütün insanlardan ve eşyadan eteğini çekip dördüncü feleğe çıkan Hazret-i İsâ'dır. Bu gazelin üçüncü beytinde hazret-i İsâ'dan bahsettiğine göre bu beytte de Hazret-i İsa mazmunu vardır. Hazret-i İsa da senin şeri'atına ve sana kavuşmak yani senin zamanına erişmek için her şeyden elini eteğini çekip dördüncü feleğe yükselmiş ve yaşamaktadır.

154. GAZEL

1) Öyle ra'nâdur gülüm serv-i hırâmânun senün
Kim gören bir gez olur elbette hayrânun senün

(Ey gülüm, senin salınan servi boyun öyle güzeldir ki, her gören elbette sana hayrân olur.)

Gül kesret, servi ise vahdettir. Ey gülüm, yani mecaz âleminde görünen sevgili, senin salınan servi boyun öyle iki görünüşlüdür ki gören elbette hayran olur. Ra'nâ hem güzel, hem de iki yüzlü demektir. Sevgiliyi asıl ayakta tutan budur. Boy vahdet, sevgilinin yanağı veya boyunu kaplayan gül ise kesrettir. Bu suretle bir sevgili hem vahdet, hem kesret şeklinde görünüyor.

Bir de serviye gül aşılarlar, servinin etrafını gül sarar. Serv-i gül-endâm, serv-i gül-fürûş budur.

2) Kâkülün tek başuna çizginmek ister hâtırum
Ey men ü yüz men kimi ser-geşte kurbânun senün

(Kalbim, saçın gibi senin başına dönmek ister. Ey ben ve ben gibi yüz âşık, yüz başı dönmüş, âvâre sana kurban olsun.)

Başa dönmek, kurban olmak demektir. Çünkü kurbanı ve sadakayı baş etrafında çevirirler, sonra keserler veya verirler. Kâkül de baş etrafındadır.

Ser-geşte, başı dönmüş, âvâre ve âşık ma'nâlarınadır.

Başa çizginmek ile, ser-geşte ayrı dilde ve aşağı yukarı aynı ma'nâyadırlar.

Kurban kesmek, Hakk'a yaklaşmak için yapılan bir harekettir. O kesilene de kurban derler. Kurbiyyet, yakınlık demektir.

3) Ârızun devrinde cem'iyyetden olsun nâ-ümîd
Olmayan âşüfte-i zülf-i perîşânun senün

(Dağınık saçının âşıkı olmayan, yanağının etrafında toplanmaktan ümidini kessin.)

Devrinde iki ma'nâyadır: Biri zamanında, diğeri etrafında.

Cem'iyyet iki ma'nâyadır: Biri toplanmak, toplamak, diğeri huzur ve rahat. Cem'iyyet-i hâtır.

Ârız vahdet, zülf kesrettir.

Senin kesret âleminde tecelli eden güzelliğine, aklını kaybedercesine âşık olmayan, vahdet âleminde huzur ve rahata ermekten ümidini kessin.

Saç yüzün etrafındadır. Yüz de yuvarlaktır "devr"

Âşüfte ile perîşân aşağı yukarı aynı ma'nâyadır.

Bu beytte mecaz hakikatin köprüsüdür. Mecazdan hakikata geçilir. Demek istiyor. Kesret, zülf mecaz, ârız vahdet ve hakikattır.

4) Çün acebdür lâ'le gûyâlık ne mu'cizdür bu kim
Eyler izhâr-ı suhan lâ'l-i dür- efşânun senün

(Lâ'lin söz söylemesi çok acayiptir. Lâkin nasıl bir mu'cizedir ki senin inci saçan lâ'lin söz söylüyor.)

Birinci lâ'l doğrudan doğruya kıymetli taştır. İkinci lâ'l ise sevgilinin dudağıdır.

Mu'ciz kelimesi ile izhâr-ı suhan terkibi altında Hazret-i İsa mazmunu vardır. Çünkü söz söylemek, nutk Hazret-i İsa'nın mu'cizedir. Hemen doğduktan sonra annesi Hazret-i Meryem'i halkın ta'nından kurtulmak için söz söylemiştir.

Beytin asıl ma'nâsı: Sevgiliyi ölüyü diriltmek, hayat vermek hususunda Hazret-i İsa'ya benzetiyor.

5) Çarlı yayından atıldı kasdüme tîr-i ecel
Lîk andan tîzrek davrandı müjgânun senün

(Çarh yayından, beni öldürmek için ecel oku atıldı. Lâkin senin kirpiklerin ondan daha çabuk davrandı.)

Felek yayından atılan ok, ecel okudur. Zamanında atılır. Bu tabiî maddî ölümdür. Sevgilinin yay kaşından atılan kirpik oku ise insanı Hakk'ın varlığında yok eder, öldürür. Bu manevî ölümdür. Çünkü kirpik oku yakınlık ifade eden kaştan, (kabe kavseynden) atılır.

6) Dâğ-ı hicrânun odun benzetmek olmaz dûzaha
Olmasun kâfir esîr-i dâğ-ı hicrânun senün

(Senin ayrılık yaranın ateşini cehenneme benzetmek olmaz. Kâfir dahi senin ayrılığının yarasına esir olmasın.)

Ayrılık ateşi o kadar yakıcıdır ki kâfirin dahi bu ateşe yanmasına gönül razı olmuyor.

Ayrılık ateşini cehenneme benzetmek olmaz. Cehennem ateşi yanında bu ateş çok hafiftir. Kâfir, cehennem yerine bu ateşe düşerse cezası çok hafif olur.

Dikkat edilirse benzetmek olmaz iki ma'nâya gelir: Yâ cehennem

ateşi gibi şiddetli olmaz veyahut cehennem ateşinden çok daha şiddetli olur.

"Odun" yani ateşini kelimesi aynı zamanda odun yani yanan ağaç şeklinde telaffuz olunur.

7) Ey Fuzûlî öyle kim bîmâr-ı derd-i ışksan
Yohdürür ölmekden özge hîç dermânun senün

(Ey Fuzûlî, aşk derdi ile öyle hastasın ki, ölmekten başka bir dermanın yoktur.)

Ölmek, hasta kelimesi ile beraber gelince bu maddî ölümdür. Hastalık aşk olunca manevî ölümle Hakk'a yaklaşmaktır.

155. GAZEL

1) Dağ-ı hicrân ile yanmakdan ciger kan olsa yeg
Mülk-i dil gam menzili olunca virân olsa yeg

(Ayrılık ateşi ile yanmaktansa ciğer kan olsun daha iyi olur. Gönül mülkü gamın konakladığı yer olmaktansa virân olsun daha iyi olur.)

Dâğ yakar, ateştir. Kan ise sudur, söndürür.

Hakikî sevgilinin ayrılığı ile yanmaktansa insanın maddeden kurtulmaması yani mecazî aşk ile avunması daha iyidir.

Halbuki şâir, ciğerinin kandan boşalmasını istiyor. Hakikî sevgiliden ayrılık o derecede yakıcı ki şâir Hakk'tan ayrılık felâketine dahi râzı oluyor.

Gönül mülkünde hakikî aşk ıstırabı olacağına, mecaza düşmekle o gönül virân olsun daha iyi. Çünkü gönül hakikî aşk ile ma'mur olur. Mecaza düşerse yolundan sapmış, hakikî vazifesini yapmamış olur ki bu da onun virân olması demektir.

Dâğ, kırmızı güle benzetilir. Nâilî'nin şu beytinde olduğu gibi:

Sîne gülzâr-ı mahabbet nâle bülbüldür bana
Vakt-ı dâğ-efrûzî-i dil mevsim-i güldür bana

Ciger-hûn ise birçok yerde izah edildiği gibi goncadır.

2) Yârı ağyâr ile görmek âşıka düşvâr olur
Böyle görmekden esîr-i derd-i hicrân olsa yeg

(Yârı, ondan başka olanlarla beraber görmek âşıka güç olur. Böyle görmektense hicrân derdine esîr olsun daha iyi.)

Yâri, hakikî sevgiliyi ondan başkaları ile, kesret güzelleri ile bir arada görmek âşıka güçtür. Yani gönlün mecaza, kesrete kayması, ondan başkalarına da meyletmesi âşıka güçtür. Böyle görmektense yalnız hakikî yârin derdine esir olup kalması daha iyidir.

Görülüyor ki Fuzûlî'de ağyar, gönlü kendine çekebilen güzelliklerdir. Bunu mecaz âlemindeki aşkın tecellileri ile ifâde ediyor. Yani yârin başka sevenlerle beraber görünmesi şeklinde. Halbuki ağyâr kesret güzellikleridir.

3) Sîneme peykânunı gönder gönül def'ine kim
Sînede sûzan gönül olunca peykân olsa yeg

(Sîneme senin aşk okunun temrenini gönder. O, gönlü def' etsin, kovsun. Çünkü göğüste yanan gönül olmaktansa onun yerine ok temreni olsun daha iyi.)

Yukarıki beytte gönlünün mecâzî güzellerin aşkı ile yandığından şikâyet ediyordu. Böyle yanan gönüle ey hakikî sevgili, kendi aşkını gönder. Sînede bu şekilde yanan gönül olmaktansa sâde senin aşkın olsun daha iyi. O aşk bir ok temreni dahi olsa.

Ok temreni ile yanmak ve def' etmek bir araya gelince eski harplerde ok ile yanan şeyler atıp hedefi yakmak hâdisesi meydana geliyor. Beyt bu mazmun üzerine binâ edilmiştir.

4) Sırrımu rusvâlığum fâş etmeden âlemlere
Zâr cismüm eşk girdâbında pinhân olsa yeg

(Aşk uğrunda cem'iyyet inançlarına aykırı olan hareketlerim sırrımı açığa vurup beni âlemlere rezil ve rusvâ etmeden bu ağlayan, inleyen cismim gözyaşı girdâbında gizlense yani batıp görünmez olsa daha iyi.)

Sır, İlâhî aşktır. Onun neticesinde yapılan aykırı hareketler, bu gizli aşkı anlamayanlar tarafından kınanırlar.

Cismi maddesidir. Aşk uğrunda dökülen gözyaşı, içinde su kuyuları tşekkül eden bir deniz vücuda getirecek derecede bol. Maddesinin, aşk uğrunda akan gözyaşları içinde yok olmasını istiyor.

Girdâb kelimesi aynı zamanda yuvarlak su ma'nâsındadır. Gözyaşı

ise yuvarlak sudur. Şâir bir katre gözyaşı içinde gizlenecek derecede zayıftır ve bunu istiyor.

5) Dağıdursa nola ukd-i zülfünü her dem sabâ
Fitne ehli olanun cem'i perîşân olsa yeg

(Bahar rüzgârı her ân zülfünün düğümünü çözüp saçlarını perîşân ederse hiç üzülmemeli, çünkü fitne koparan toplulukların dağılması, perîşân olması daha iyidir.)

Saç, insanı meftun eden, aynı zamanda âşıkların gönlünü alıp onları âvâre eden bir güzellik unsurudur. Tasavvufta kesrettir ki insan ruhunu Hakk'tan uzaklaştırmak ister, bu fitnedir.

Rüzgâr saçları dağıttı. Perîşânlık, saçın bir vasfıdır.

Cem'iyyet saç düğümü, topluluk, bir de huzur ve rahat ma'nâsındadır. Düğüm çözülüp saç dağılsın, fitne çıkaran o topluluk dağılsın, fitne çıkarıp kötülük yapan o topluluğun huzur ve rahatı kaçsın ma'nâlarının hepsi bu beytte vardır.

Dem, burada sabânın nefesidir. Rüzgârın esmesi.

6) Dün Fuzûlî sehv edüp geçmiş mey ü mahbûbdan
Tevbe edüp bu yaman işden peşîmân olsa yeg

(Fuzûlî gece yanılmış şarap ve sevgiliden vazgeçmiş. Bu yaptığı kötü işten pişman olup tevbe etse iyi olur.)

Eğer şarap ve sevgili asıl ma'nâlarında yani dünya zevkleri ise bunlardan elini, eteğini çekmekle iyi bir iş yapmış olur. Bu kötü bir iş değildir ki pişman olup bir daha onlara meyletmemeye tevbe etsin.

Eğer şarap ve sevgili hakikî aşk ve sevgili ise o zaman kötü iş yapmış demektir, tevbe etmesi lâzımdır.

Fuzûlî'nin bahsettiği mey ve mahbub hakikî aşk ve sevgilidir.

156. GAZEL

1) Kıymadun sâkin-i kûyun olana peykânun
Bir içim su ile ağırlamadun mihmânun

(Senin diyârına gelip orada oturana aşkının okunun temrenini kıymadın, esirgedin. Misafirini bir içim su ile dahi ağırlamadın.)

Kendi diyârına gelen âşıka, güzelliklerini gösterip ona o ıstırap veren tatlı aşkını ihsan etmedin, esirgedin.

Okun temreni, parlak, madenî ve ufak bir demirdir. Bunu bir içim suya benzetiyor. Bu sûretle âşıkın susamış olduğunu anlatıyor.

Bir içim su gayet hafiftir. Ağırlamadın kelimesindeki ağır sıfatı ile tezat san'atı yapıyor. Buna iham-ı tezat derler. Çünkü ne bir içim su hakikî ma'nâsındadır, ne de ağırlamadındaki ağır, hafif mukabili olan ağırdır. Ağırlamak i'zaz ve ikram etmek ma'nâsınadır.

2) Nâvek-i gamzen dirîğ eyleme âşıklardan
Kesme erbâb-ı vefâdan nazar-ı ihsânun

(Âşıklardan yan bakışının okunu esirgeme. İhsan bakışını vefâlı insanlardan kesme.)

Bundan evvelki beytte aşk okundan bahsediyordu. Bu beytte de gamze oku istiyor. Gamze tasavvufta "feyz ve cezbe-i bâtın" dır. İnsanın iç âlemine Allah'ın feyzinin ve cezbesinin erişmesi demektir. Gamze çok tesirlidir. Onun için oka ve kılıca benzetilir.

Erbâb-ı vefâ aşıklar demektir ki Elest Bezmindeki ahdlerini yerine getirenlerdir.

Gamze keskin olduğu için "gamzeni kesme" diyor.

3) İstegün cân idi hâk-i rehüne tapşurdum
Yetdi ol hod yerine şimdi nedür fermânun

(İstediğin can idi onu yolunun toprağına verdim, bu isteğin yerine geldi. Şimdi ne emrediyorsun?)

Sevgili, âşıktan onun en kıymetli olan şeyini, yani canını ister. "Canını, maddesini" âşık onu sevgilinin kendisine değil, geçtiği yolun toprağına veriyor. Can o kadar hakîrdir ki doğrudan doğruya sevgiliye verilmiyor. Bu izahın sebebi şudur: O yerine vardı sözü, bir emrin ifa edildi, bir de can senin karşında o derece değersizdir ki yeri olan toprağa vardı şeklinde iki ma'nâyı ihtivâ eder.

İnsan topraktan yaratıldığına göre can da tekrar aslına döndü ma'nâsına da gelir.

4) Câna yetdüm elem-i hecrüm ile ey zâlim
Rahm kıl cânun içün var ise bir dermânun

(Ey zâlim, ayrılığının elemi ile ölüm hâline geldim. Canı tekrar yerine getirecek bir dermânın var ise acı da canının sadakası olarak beni ölümden kurtar.)

Cana yetmek iki ma'nâyadır: Biri ölüm hâline geldim. İkincisi canı elde ettim, dirildim.

Ayrılığın tesiri ile o ıstırap içinde olgunlaşa olgunlaşa hakikî hayata erdim.

Canın için, başın için ma'nâsınadır. Bir de ben senin canınım ma'nâsına da gelir ki âşık olmazsa, sevgilinin güzelliği bilinmez, yok demektir. Onun için âşık sevgiliyi yaşatandır.

Burada dermân, ölümdür. Yani sevgilinin âşıktan istediği şey.

5) Dâd-hâhem sana dâmen ne çekersen menden
Yoh mu vehmün ki dutam haşr günü dâmânun

(Senden meded, inâyet istiyorum. Benden niye eteğini çekiyorsun. Bu, yerde sürünüp eteğe yapışan, yalvaran insan manzarasıdır. Mahşer günü eteğine yapışmamdan korkmuyor musun?)

Mahşerde eteğe yapışmak, Hakk'ın huzurunda hakkını istemek, bir de ona erişmek demektir. Dünyada bir insandan onun tuttuğu eteği çekmek ise onun isteğini yerine getirmemek, reddetmek demektir.

6) Zâlim olsan ne aceb yoh sana dûzah vehmi
Sana hod yetmeyecekdür senün öz hicrânun

(Zâlim olsan dahi hayret edilmez. Çünkü senin cehennemden korkun yoktur. Cehennem, senden ayrı kalmaktır. Sen ise kendinden ayrılmazsın. O hicrân azabını çekmezsin.)

Yukarıdan beri sevgilinin zulmünden şikâyet edip ona yalvarıyor. Merhamet istiyor. Nihayet sevgilinin zulmünü haklı görüyor. Çünkü zulüm, cehennem azabı ile cezalandırılır. Cehennem azabı sevgiliden ayrı kalmaktır. Sevgili kendi kendinden ayrılıp o ayrılık azabını çekmez ki...

7) Vasl eyyâmı revân yâra fida eylemedün
Ey Fuzûlî gam-ı hicrân ile çıhsun cânun

(Vasl eyyâmı, yani daha Elest Bezminde yâre canını fedâ etmedin ve dünyaya düştün. Ey Fuzûlî ayrılık gamı ile canın çıksın.)

Zaten onun istediği de hicrân ıstırabı içinde maddeden sıyrılmaktır.

157. GAZEL

1) Ey meh menümle dôslarum düşmen eyledün
Düşmen hem eylemez bu işi kim sen eyledün

(Ey ay gibi güzel, dostlarımı bana düşman eyledin. Senin bana ettiğini düşman yapmaz.)

Ay gibi güzel, güneşin ışığını aksettiren yani kendisinde Hakk'ın güzelliğinin göründüğü bir güzeldir. Güzelliğin kemâli insan güzelliğindedir. Bu Hakk'ın cemâlini aksettiren güzeli sevince, diğer sevilecek güzellikler âşıka düşman oluyorlar. Haddizâtında onlar da dostturlar, sevilebilirler. Bir de âşık artık o eski sevdiği güzelliklere düşman gözü ile bakıyor.

Bu büyük bir iyiliktir. Yani âşık insan güzelliği yolu ile Hakk'a vâsıl oluyor. Elbette düşman insana iyilik eylemez.

Zâhiren kötülük gibi görünen bu iş, hakikatta bir iyiliktir.

2) Peykanlarunla doldu tenüm âferîn sana
Bîdâd çekmege tenümi âhen eyledün

(Vücudum attığın okların demir temrenleri ile doldu. Aferin sana, zulüm çekmek için tenimi demir hâline getirdin.)

Zulüm, hakikî sevgilinin âşıkı imtihanıdır. Onu olgunlaştırır. Vücudu demir hâline gelince daha mukavemetli olur. Bunu yapan Hakk'ın güzelliğini aksettiren sevgilidir. Zulüm yapan ise hakikî sevgilidir.

3) Tahsin sana ki gönlüm evin tîre koymadun
Her zahm-ı nâvekün ana bir revzen eyledün

(Seni çok beğeniyorum, çünkü okunun her yarası ile gönlümün evine bir pencere açtın. Onu karanlık hâlde bırakmadın.)

Hakk'ın güzelliğini aksettiren güzellik şâirin gönlünde bir yara "delik" açıyor. Bu aşk onun gönlünü aydınlatıyor Mecazda bırakmıyor.

4) Olsun ziyâde rif'atün ey âh-ı âteşîn
Mihnet-serâmuzı bu gece rûşen eyledün

(Ey alev gibi yükselen ateşli âh, yüksekliğin artsın, Allah seni yükseltsin. Bizim dert ve mihnet evimizi bu gece sen aydınlattın.)

Âh-ı âteşîn ile rif'at kelimesi bir araya gelince güneş ve Hazret-i İsâ mazmunları meydana çıkıyor. Bunu defalarca izah ettik.

Güneş mazmunu olunca mihnet evini gece güneş aydınlatmış oluyor. Bu ise tezattır. Fakat yukarıdaki mecâzî sevgili aydır, fakat nuru güneştendir.

5) Eksülmesün terâvetün ey eşk-i lâle-gûn
Gül gül damup makâmumuzı gülşen eyledün

(Ey lâle renkli yani kanlı gözyaşı tazeliğin eksilmesin. Gül gül damlayıp yerimizi gül bahçesine çevirdin.)

Kanlı gözyaşı aka aka âşıkın manevî makamı bir gül bahçesi hâline gelir. Yani en güzel şekle girer.

Kanlı gözyaşı âşıktaki maddeyi akıtır. Gönül pastan kurtulur.

6) Can çıhsa menzil etmege ev dut habâbdan
Ey göz yaşı ki kasd-i binâ-yı ten eyledün

(Ey gözyaşı, canım çıktığı zaman kendine oturacak bir ev lâzım olacak. O zaman su kabarcığından bir ev tut. Zîra bu tenimin binâsını böyle aka aka bir gün yıkacaksın. Canım da o yıkılan evden, tenden çıkacak.)

Bir binâyı yağmurdan sızan sular zaman ile harap eder, yıkar. Beytin yapısı bu hayal üzerinedir.

Gözyaşı damlası zaten hababa benzer. Bu beytte ten binâsını harap edecek derecede çok yaş döktüğünü söylemek istiyor.

7) Mümkin degül cihânda Fuzûlî ikametün
Bîhûde sen bu merhaleyi mesken eyledün

(Ey Fuzûlî, cihanda senin oturup kalman imkânsız. Sen bu konak yerini yani dünyayı bîhûde yere bir ikamet eyleyecek yer yaptın kendine.)

Dünya fânîdir. Oturup kalınacak yer değildir. Sen, bîhûde yere burasını mesken eyledin. Çünkü burası bir merhaledir, yani konup güçülecek yerdir.

158. GAZEL

1) Sabâ lûtf etdün ehl-i derde dermandan haber verdün
Ten-i mecrûha cândan câna cânandan haber verdün

(Ey bahar rüzgârı lûtfedip dertlilere dermandan haber verdin. Yaralı vücuda candan, cana da cânândan haber verdin.)

Sabâ, bahar rüzgârı veya sabah rüzgârıdır. İkisi için de kullanılır. Hakikatta bahar, neş'e ve hayat ma'nâsını taşır. Bahara "âsâr-ı rahmet" denir. Kur'an-ı Kerim'de "*Fenzur ilâ asâri rahmetillâhi keyfe yuhyi'l-arda ba'de mevtihâ-Rum sûresi, âyet 50*"

"*Allah'ın rahmet eserlerine bakınız nasıl arzı öldükten sonra tekrar diriltiyor*" buyuruluyor. Buna nazaran sabâ, evvelâ dertlilere derman, yani yaralı tene can, cana da cânândan haber veriyor. Bu, cana cânândan haber verince yaralı vücut canlanıyor. Vücut dertten yaralıdır. Binaenaleyh cânândan haber vermek derde, hastalığa dermandır.

Bahar rüzgârı evvelce de izah edildiği gibi İslâmdır. Çünkü i'tidal mevsimidir. Cana sevgiliden haber veren İslâmdır. Allah'ı insanlara en mükemmel sûrette tanıtan İslâmdır.

2) Hazân-ı gamda gördün ıztırâbm bülbül-i zârun
Bahâr eyyâmı tek gül-berg-i handandan haber verdüm

(Ağlayan, inleyen bülbülün gam sonbaharında çektiği ıstırabı gördün. Bahar günleri gibi gülen, açılan gül yaprağından haber verdin.)

Gam, aşk ıstırabıdır. Aşk ıstırabı çeken âşık bir sonbahar ye'si içindedir. Bu âşıka bahar günlerinin açılan güllerinden haber verdin. Burada hazan içindeki bir insana bahar neş'esi ne kadar zevk verirse sen de bülbüle, âşıka aynı neş'eyi verdin. "Ağlayana gülen, açılan gülden haber verdin" de tezat san'atı yapıyor.

3) Sözünü vahy-i nâzil ger desem men hîç küfr olmaz
Cihânı dutmuş iken küfr îmandan haber verdün

(Senin sözüne gökten inen vahydir desem bu küfr olmaz. Çünkü cihanı küfr istilâ etmiş iken sen îmândan haber verdin.)

Baharın İslâm olduğu meydana çıkıyor. Bahar rüzgârı İslâmi rûh getiriyor. Onun sözü İslâmdır. İslâm ise Hazret-i Muhammede vahy edilmiştir. Vahy, yalnız peygamberlere gelir. Hakikaten cihanı küfr istilâ etmiş iken İslâm, îmânı getiriyor. Bahara vahy-i nâzıl demek elbette küfr değildir.

Küfr ile îmân tezadına dikkat.

4) Süleymân mesnedinden dîv-i güm-reh rağbetin kesdün
Denizde hâtem-i hükm-i Süleyman'dan haber verdüm

(Süleyman makamına hile ile geçen yolunu kaybetmiş şeytana halk tarafından gösterilen rağbet ve hürmete son verdin. Süleyman'ın yüzüğünü çalan devin hilesine o yüzüğü denizde bir balığın karnından çıkararak son verdin, o peygamberi yine eski tahtına oturttun.)

Sâhir adında bir dev Hazret-i Süleyman şekline girerek, onun üzerinde ism-i âzam yazılı yüzüğünü hareminden hile ile almış ve onun saltanatına sahip olmuştu. Hazret-i Süleyman hayli zaman sefîl ve sergerdân dolaşmış, neticede Cenâb-ı Hak onun cürmünü affederek yüzüğünü buldurmuştu.

Şâir burada yine küfrün hâkimiyetinden sonra İslâmın, insanlara, cinlere, vahşî hayvanlara ve kuşlara hâkim olan Süleyman saltanatına sâhip olduğunu söylemek istiyor.

"Burada şâir belki de Sultan Süleyman'a da telmih ediyor. Bağdat'ı Sultan Süleyman fethetmişti. Bir de güneş denizden yükselip âlemi ışığı altına alır. Yuvarlaktır, yüzük şeklindedir. Bu mazmun da hatıra gelir."

5) Dediler yâr uşşâkun gelür cem' etmege gönlün
Meger kim yâra uşşâk-ı perîşandan haber verdüm

(Gâlibâ sevgiliye âşıkların perîşân hallerinden haber verdin ki yâr âşıkların gönlünü toplamaya, huzura kavuşturmaya geliyor dediler.)

6) Fuzûlî rûzigârın tîre gördün şâm-ı hicrânda
Nesîm-i subh tek horşîd-i rahşandan haber verdün

(Hicran gecesinde Fuzûlî'nin hâlini çok karanlık görüp sabah rüzgârı gibi parlak güneşten haber verdin.)

Sevgiliye güneşe benzetiyor.

159. GAZEL

1) Beka mülkün dilersen varunı yoh eyle dünya tek
Etek çek gördüğünden âfitâb-ı âlem-ârâ tek

(Beka mülkünü istiyorsun. Öyle ise dünya gibi varını yok eyle. Dünyayı süsleyen güneş gibi her gördüğünden eteğini çek.)

Dünya fânîdir. Bütün her şeyini yok eder. Sen de nen varsa yok et. Ancak bu sûretle bekaya erersin. Dünyada olan her şey yok oluyor. Güneş ise göze benzer. Her gördüğü şeyden eteğini çekmiş ve gökyüzüne yükselmiştir. Sen de onun gibi dünyada hayatın müddetince gördüğün her şeyden müstağni ol. Dünya ni'metlerine, güzelliklerine değer verme.

Hazret-i İsâ'nın güneş feleğinde olması güneşin bu her şeyden elini eteğini çektiğinden dolayıdır.

2) Ta'allûk zulmetin tecrîd horşîdine kıl matla'
Eger âlemde bir gün görmek istersen Mesîhâ tek

(Dünyaya bağlanmak bir nevi karanlıktır. Bu karanlıktan, âlemden tecerrüt etmek güneşi doğsun "tecerrüt güneşine bu karanlık doğuş yeri olsun". Eğer âlemde Hazret-i İsa gibi bir gün görmek istersen bunu yap.)

Dünyaya bağlanmak rûhun bir karanlığıdır. Güneş daima karanlıktan doğar ve dünyayı aydınlatır. Dünya bağlarına bağlana bağlana onların fânî olduğunu görür fakat bir şeye bağlanmayı öğrenirsin. Bu sûretle fânîden bâkîye yönelir, dünyadan el ve eteğini çekersin. Hazret-i İsa da böyle yapmıştı. Ve bir güneş "gün" görmüştü.

Bir de "bir gün görmek" bir bahtiyar gün görmek ma'nâsınadır. Hazret-i İsa gibi âlemde bir bahtiyar gün görmek istersen böyle yap.

Ta'alluk dâmeni, eteğine diken gibi bir şeyin takılması hayali üzerine kurulmuştur.

3) Gönül her sûret-i Şîrîne verme iç mey-i ma'nâ
Hazer kıl daşa çalma şîşeni Ferhâd-ı şeydâ tek

(Her tatlı sûrete "şekle, resime" gönül verme. Ma'nâ şarabını iç. Çılgın Ferhat gibi namus ve ar şişesini taşa çalıp kırma.)

Şîrîn iki ma'nâyadır. Biri tatlı, biri de Ferhat'ın sevgilisi Şîrîn.

Sûret, şekil, ma'nâ ise şekillerin altındaki görünmeyen ma'nâdır. Sûret ile ma'nâ şekildir. Her şeyin bir şekli ve bir ma'nâsı vardır. Burada Şîrîn'in şekli maddîdir. Fakat ma'nâsı Hakk'ın güzelliğinin bir aksi olmasıdır. Ferhât böyle şekle bağlanan bir çılgındır. Ferhât, Şîrîn'in şekline, sûretine bağlanmakla ar ve namus şişesini taşa çalmış, yani ar ve namusunu feda etmiştir. Sen böyle yapma diyor.

Ferhât, kazmasını taşa çalarak Bîsütun dağını kazmıştır.

Ferhât, Bîsütun dağına Şîrîn'in sûretini resmetmiştir.

4) **Refîkün olsa dilsiz cân-ver hem sahla râz andan**
Sakın sırrun düşürme dillere Mecnûn-ı rusvâ tek

(Arkadaşın dilsiz bir hayvan dahi olsa sırrını ona söyleme. Sakın aşk uğrunda rusvâ olan Mecnûn gibi sırrını dillere düşürme.)

Mecnûn, dillere düşmüş, hakkında efsâneler uydurulmuş, mesnevîler yazılmış bir âşıktır. Fuzûlî'nin kendisinin dahi bir Leylâ ve Mecnûn mesnevîsi vardır.

Mecnûn, sırrım açığa vurduğu için rusvâ olmuştur.

Birinci mısradaki dilsiz kelimesini bililtizam kullanıyor. Konuşmaktan âciz bir hayvanla arkadaş olsan dahi sırrını ona söyleme. Sonra sırrın dillere düşer demekle, dil kelimesi üzerinde san'at yapıyor.

Mecnûn, çölde kuşlar ve vahşi hayvanlar arasında yaşamıştır.

5) **Yeter tâvus tek 'ucb ile kıl ârâyiş-i sûret**
Vücûdundan geçüp âlemde bir ay eyle anka tek

(Tavus gibi kibirliliği ve süslenmeyi bırak, yeter şimdiye kadar süslendiklerin, kendini beğenmişliklerin. Vücudunu süslemekten, varlığından feragat et, âlemde anka gibi bir ad bırak.)

Tavus, şekli itibariyle kibirli gibi gözüken pek renkli ve süslü bir kuştur. İnsan böyle şekil güzelliğine değer vermeyip, anka gibi âlemde kana'atla ve istiğna ile bir ad bırakmaya bakmalı.

Anka, Kaf dağında yuva yapan. dünyadan elini eteğini çeken, ismi var cismi yok bir kuştur. Kana'atı ile meşhurdur.

6) **Güher tek kılma tağyîr-i tabî'at delseler bağrun**
Karar et her hevâdan olma şûr-engîz deryâ tek

(Bağrını dahi delseler inci gibi tabi'atını değiştirme. Bir yerde dur deniz gibi her rüzgârdan dalgalanma.)

İnciyi delerler. Sadece bir şeyi delmekle o, tabi'atını değiştirmez. Tabi'at her cevherin mahiyetidir ki bazı esaslarda toplanır. Hâr "sıcak", yâbis "kuru" ratıb "rutubetli"...gibi.

İnci hakkında eskiden şu kana'ati beslerlerdi:

"İncinin tabi'atı mutedildir. Zîra kuvvet vericidir ve kuvvetleri

ziyâde eder ve güssaları zâ'il eder ve sevdâyı giderir. İnciyi dövüp sirke içinde eritip başa sürseler baş ağrısını giderir."

Bağrını delmek, onu işkence altına almak ma'nâsınadır. Bu beyit "birisini söyletmek için ne kadar işkence etseler yine sözünü değiştirmez" mazmunundan alınmıştır.

Şâir, sen inci gibi her hâdiseyi metanetle karşıla. Bilhassa gönlünü Hak yolundan ayırma, maddî güzellikler seni yolundan alıkoymasın diyor. Maddî güzelliklere gönül bağlama ma'nâsını ikinci mısradaki heva kelimesi tayin ediyor. Heva, aşk demektir. Bazen de heva ve heves "esassız temayüller" ma'nâsına gelir.

7) Fuzûlî kâ'inât esbâbınun kıldum temâşâsın
Nedâmetsiz tane' um yoh tasarrufsuz temâşâ tek

(Fuzûlî, dünyada zevk ve saha veren her şeyi gördüm, seyrettim. Bunların hepsi sonunda insana pişmanlık getiriyor. Dünya ni'metlerinin hepsinin sonunda pişmanlık vardır. Ancak onları elde etmeyi düşünmeden sadece karşıdan temâşâ etmek insana zevk verir, fakat bu zevkin sonunda pişmanlık olmaz.)

Bu beyt Namık Kemâl'in şu beyitini hatırlatıyor:

Kimi vicdâna dokundu kimi cism ü câna
Zevk nâmiyle ne yaptımsa peşîmân oldum

Dünya ni'metlerinin her birinde nice hikmetler gizlidir. Bunların üzerinde tefekkürün verdiği zevkin ise pişmanlığı yoktur.

160. GAZEL

1) Gelür ol serv-i sehî ey gül ü lâle açılun
Vey meh ü çıhun kudrete nezzâre kılun

(O mevzûn servi boylu geliyor. Ey gül ve lâle açılın. Ey ay ve güneş çıkın bu kudreti temâşâ edin.)

Servi boylu güzel gelince ey gül ve lâle onu karşılamak için açılın, mısranın bir ma'nâsı da o servi boylu geliyor, siz uzaklaşın, çünkü o servi boyluda sizin güzelliklerinizin hepsi kemâl mertebesinde mevcuttur. Size hâcet kalmadı. Aynı zamanda kudretli biri geliyor savulun demektir.

Asıl ma'nâsı da servi vahdet olduğuna nazaran, vahdet gelince kesretin ortadan kalkacağıdır. Yalnız o vardır. Siz artık yoksunuz demektir ki: Bu ikinci mısradaki kudret kelimesinden anlaşılır.

Ay ile güneş göze benzedikleri ve doğdukları için, çıkın onun kudretine bakın diyor.

2) Azm-i bâğ eylemiş ol serv-i revân ey güller
Bir nîsâr ed eg örün cem' yığılun derilün

(O yürüyen servi bağı seyre çıkmış. Ey güller bir araya gelip ona bir nisâr "saçı" verin.)

Yukarıki beyit devam ediyor. Ey güller hepiniz toplanın "bir" olun, uğruna yerlere saçılın. Nisâr, bir şey feda etmek demektir. Türkçesi "saçu"dur. Saçılmak, dökülmek, dağıtmak ma'nâsınadır. Bir olup toplanın, onun uğruna kendinizi fedâ edin, çünkü gonca hâlinde toplu olan gül açılınca dağılır, bir müddet sonra da mahvolur.

Cem' ile nisâr arasında tezat vardır.

3) Götürün ohların ey dîdelerüm toprahdan
Bu yarar nesnelerün kadrini yahşîce bilün

(Ey gözlerim, onun oklarını topraktan kaldırın. Bu değerli ve yararlı şeylerin kadrini iyice bilin.)

Sevgilinin oklarının gözler ile topraktan kaldırılması, onların hürmetle ve en nazik uzuv olan gözlerle yerden kaldırılmasıdır.

Sevgilinin âşıka attığı oklar, ilham ettiği aşk çok yararlıdır. Çünkü âşıkı her ok ayrı bir manevî ilham ile yükseltir. Bunlar değerli şeylerdir. Kadrini iyice bilin.

Burada toprak insanın bedenidir. Sevgilinin okunun yeri beden değildir. En nazik ve kıymetli uzuv olan gözdür. O okları gözlerinize saplayın.

4) Eylemem ey dil ü can hançer-i müjgânına meyl
Bilürem n'olduğın âhır gelün andan kesilün

(Ey gönül ve can, sevgilinin hançere benzeyen kirpiklerine meyletmeyin. Onların ne olduğunu nihayet ben bilirim. Gelin onlardan alâkanızı kesin.)

Hançer eğridir, meyletmek de eğilmek demektir. Kirpik oka ve hançere benzetilir. Hançer keser. Onun için alâkanızı kesin ma'nâsına kesilin deniyor.

Müjgân, tasavvufta âşıkın vazifelerini ihmâl etmesi ma'nâsınadır ki bu onu Hak'tan uzaklaştırır.

Bu kirpik hançerinin ne olduğun uben bilirim. Çünkü onun çok cefâsını çektim demek istiyor.

5) Göz yaşı tîğünüz içün töküler ey hûblar
Sizi tâ etmeye rusvâ görünen demde silün

(Ey güzeller, gözyaşı, kılıcınız yani aşkınız uğrunda dökülüyor. Bu gözyaşı sizi rusvâ etmesin, gördüğünüz ân onu silin yani âşıkların gözyaşlarını silin.)

Kılıcı keskin ve mukavim hâle getirmek için ona su verilir. Kılıcın parlaklığı ma'nâsına gelen tîğ-i âbdâr budur. Gözyaşı sizin kılıçlarınızı keskinleştirmek için akıyor ma'nâsına da gelir. kılıç, güzellerin silâhı olan güzelliktir ki âşıkları onunla vurur, öldürürler. Âşık, güzelliği ne kadar derin ve keskin duyarsa o kadar Hakk'a yaklaşır.

Uğrunuzda akan gözyaşları sizi halk ağzına düşürür, rusvâ eder. Onun için âşıkların gözyaşlarını gördüğünüz ânda silin. Gözyaşını silmek aynı zamanda onu teselli etmek, hatırını almak demektir.

Demde kelimesi gözyaşının kanlı olduğunu anlatmak için kullanılmıştır.

6) Düşdü od cânuma tende olan peykânlar
Kızmadan ma'reke bir yana erinmen çekilün

(Ey vücudumda olan temrenler, canıma ateş düştü. Harp meydanı kızışmadan üşenmeyin bir yana çekilin.)

Âşıkın vücudunda sevgilinin attığı okların temrenleri vardır. Cana ateş düşünce o temrenler demirdendir, erir. Onun için âşık onları kaybetmemek için bir yana çekilmelerini söylüyor.

Yay muhakkak bir yana çevrilir ve çekilir.

Erinmek, üşenmek demek olduğu gibi, erimekten de gelir.

7) Ey Fuzûlî kadümüz kıldı felek ham ya'nî
Vaktidür çıhmağa dünya kapusundan egilün

(Ey Fuzûlî, felek belimizi büktü. Bunun ma'nâsı şudur: Dünya kapısından çıkmak zamanı geldi. Bu alçak kapıdan çıkmak için eğilin.)

Kapılar ekseriya alçak yapıldığı için oradan geçenler biraz eğilmek mecburiyetindedir.

Eğilmek aynı zamanda rıza ve bir emre ita'at ma'nâsına gelir.

161. GAZEL

1) Ey gönül çok seyr kılma günbed-i devvâr tek
Sâkin olmak seyrden yeg nokta-i pergâr tek

(Ey gönül, bu dönen felek günbedi gibi çok gezip dolaşma. Pergelin noktası gibi olduğu yerde durmak, diğer ayağı gibi gezip dolaşmaktan daha iyidir.)

Pergelin bir ayağı durur, bu nokta yeridir. Öteki ayağı o nokta etrafından döner. Felek de nokta etrafında döner.

Burada şâirin asıl söylemek istediği fikrin mahiyeti biraz mübhem. Burada hatıra gelen ihtimâlleri sıralayalım:

1- Düşünceden düşünceye veya zevkten zevke koşmak.

2- Maddî masiva güzelliklerinin birinden birine koşmak.

3- Daima fikir değiştirmek.

Bunların arasında pek büyük bir fark yoktur. Eğer tasavvufî görüş üzerinde durursak noktada sâkin olmak Kur'an-ı Azimü'ş-şan'ın bütün ma'nâsının Besmele'nin "ba" sının altında ki noktada toplandığına göre Kur'an-ı Azimü'ş şan'ın ma'nâsı içinde sükûn ve huzur bulup, huzur aramak için oradan oraya kaşmamaktır.

2) Ün verür can riştesi ham kametümden çeksem âh
Yel degüp çeng üzre bir âvâza gelmiş târ tek

(Ah çeksem bükülmüş belimden can ipi, çeng üzerindeki tele rüzgâr vurup seslenmesi gibi ses çıkarır.)

Kamet bükülüp, gözyaşı ip gibi inerse bu çeng adındaki saza benzer. Can birçok defa izah edildiği gibi çok zayıf olduğundan ipe benzetilir. Mumun içinde yanan fitil de cana teşbih edilir. Rüzgâr, âhtır. Teli rüzgâr ihtizaz ettirdikçe ses verdiği gibi, her âh çektikçe candan bir feryat kopar demek istiyor.

3) **Sînemi nây ohlarun deldi dem urdukca gönül**
Ün verür her bir neyinden nâle mûsîkar tek

(Nay oklar, kamıştan yapılmış oklardır. Sînemi naya benzeyen oklar deldi. Gönlüm nefes aldıkça her bir neyden feryat fışkırıyor. Tıpkı mûsîkar denen musiki âletinde olduğu gibi.)

4) **Ârızun üzre ham-ı zülfün anup dün tâ seher**
Dolanurdum her taraf odlara düşmüş mâr tek

(Yanağının üzerinde kıvrılan zülfünü anıp, gece sabaha kadar, ateşe düşmüş yılan gibi kıvranıp duruyorum.)

Yanağın kırmızı "ateş" ve saçın kıvrılan bir yılana benzediğini söylüyor. Bu bir teşbih şeklidir.

5) **Cism-i zârum tîğ-i bî-dâdundan oldu çâk çâk**
Tende sudan rahneler peydâ kılan dîvâr tek

(Zayıf, ağlayan cismim zulmünün kılıcından parça parça yarıldı. Duvarda sudan dolayı vücuda gelen yarıklar gibi.)

Zulüm kılıca benzetiliyor. Kılıç parlak ve su verilmiş olduğundan suya ve kendi vücudunu da suların akması ile yer yer yarılan duvara benzetiyor. Bu da diğer bir teşbih şeklidir.

6) **Bilmeyüp bihbûdumu cevründen etdüm ictinâb**
Telh şerbetlerden ikrâh eyleyen bîmâr tek

(Neticede iyileşeceğimi düşünmeyip senin cevir ve cefâna uğramaktan kaçındım. Tıpkı acı ilâçlardan ikrah eden hasta gibi.)

Âşıkı, sevgilinin cevir ve cefâsı olgunlaştırır ve hakikata götürür. Hakikata erişmek ise sıhhattir. Hastalık, asıl aşkın ne olduğunu bilmemektir. Cevir ve cefaya katlanmak acıdır, ama insana acı gelen bu cefâ acı ilâca benzer. Âşıkı sıhhata ve hakikata kavuşturur.

7) **Hâtırun şâd eyledün ehl-i vefâ gönlün bozup**
Bir imâret yapmağa min ev yıhan mi'mâr tek

(Vefâlı âşıkların gönlünü bozup, kendi gönlünü şâd ettin. Tıpkı bir ma'mûr ev yapmak için bin ev yıkan mi'mar gibi.)

Sevgili âşıklara zulmetmekle onlara iyilik eder. Bu yüzden sevilir.

Âşıklara ehl-i vefâ demesi, Elest Bezmindeki ahdlerini yerine getirdikleri içindir. Bu âşıklar, hakikat âşıklarıdır.

8) Bî-bekadur neş'e-i mey zevkin etdüm imtihân
Hîç zevk-i bâkî olmaz neş'e-i dîdâr tek

(Şarap neş'esinin zevkini denedim, fânîdir. O neş'e devam etmez. Hakikî ve bâkî olan neş'e sevgilinin dîdârıdır.)

Dîdâr, hakikî sevgilinin görünmesidir. Bu ise ancak fâni güzelliklerde tecelli eder. O güzellikleri bu gözle temâşâ etmek bâkî bir zevktir. Çünkü bâkî olan Hakk'a yönelmiştir.

9) Ey Fuzûlî hâtır-ı ehl-i safa âyînedür
Devr cevrinden eser âyînede jengâr tek

(Ey Fuzûlî, masiva alâkalarından temizlenmiş insanların gönlü bir ayna gibidir. Feleğin cefâsı o ayna üzerinde pasa benzer.)

Yani hakikatta onların gönlü temizdir. Feleğin cefâsı bir pas gibi geçicidir. Yahut onu lekeler, ona te'sir eder.

Onun için böyle insanlar feleğin cevrinden müte'essir olmamalıdırlar.

162. GAZEL

1) Var ümîdüm kim görüp cevlânunı olsam helâk
Gerd-i na'l-i bâd-pâyun örte cismüm üzer hâk

(Ümidim bu ki senin at ile meydana girip dolaştığını görüp helâk olurum. Ve atının kopardığı toz cismim üzerine toprak örter.)

Âlemde her yerde senin dönüp dolaştığını görürüm. Yani her yerde senin sıfatını görürüm. Çünkü o her yerde hâzır ve nâzırdır.

Bu kemâle karşı olan aşkım ve hayranlığım beni maddeden ayırır, öldürür. "Bu dönüp dolaşma âlem meydanında kudretli bir binicinin güzel ve çevik bir at üzerinde sür'atli hareketine benzetiliyor."

Atın kopardığı toprak da benim maddemi ortadan kaldırır. Yani üstümü örtüp beni gömer, yok eder. Bunu umuyorum ve bekliyorum.

2) Öldügüm menzilde defnüm kılmağa sanman lâhid
Yer görüp gurbetde ahvâlüm girîbân etdi çâk

(Öldüğüm yerde beni gömmek için çukur kazarlar. Bunu bir mezar sanmayın. Yer, gurbette benim ne hâlde olduğumu görüp merhametinden yakasını yırtmıştır.)

Gurbet, bu dünyadır. Asıl vatan âlem-i ervahtır. Ölen bir insanı gömmek için çukur kazarlar. Bu mezar çukuru değildir. Bu dünyada aşk yüzünden neler çektiğimi görüp yer "toprak" o kadar bana acımıştır ki mateminden yakasını yırtmıştır.

3) **Mest can verdüm mezârum üzre ta'zîm eyleyüp**
Kubbe yapup dâne-i engûr eyvân dutdu tâk

(Ben sarhoş olarak can verdim. Beni yüceltmek için üzüm tanesi bir kubbe yaptı, asma da bir gölgelik kurdu.)

Sarhoş olarak can verdim, yani aşk içinde can verdim. Şarabı yani aşkı vücuda getiren üzüm ve asmadır. Onlar bana ta'zîm göstererek yuvarlak üzüm kubbe, asma da gölgelik yapıyor. Tabiî burada üzüm ve asma değildir. Makta' beytinde bunu açıklıyor.

4) **Çün cefâ mu'tâdıyam bilmen nedür mihr ü vefâ**
Bilmese mihr ü vefâ resmin cefâ-gârum ne bâk

(Cefâya alıştığım için sevgi ve vefâ nedir bilmem. Bana cefâ eden sevgilim sevgi ve vefâ nedir bilmezse ne çıkar. Korkmam ki çünkü cefâya alışmışım.)

Sevgili, sevgi ve vefâ nedir bilmez. Çünkü her şeyden müstağni ve müberrâdır. Âşık ise cefâya alışmıştır. İnsan alıştığı bir şeyi kolay kolay terkedemez. Sevgilinin cefâyı terketmesi âşıka cefâdır.

5) **Her küdûretden meni pâk etdi seyl-i hûn-ı dil**
Şükrü lillâh âteş-i ışkun meni yandurdı pâk

(Gönül kanının sel hâlinde akması beni her bulanıklıktan temizledi. Allah'a şükür olsun ki aşkının ateşi beni tamamen yaktı.)

Kanlı gözyaşı âşıkı maddeden temizler. Allah'a şükürler olsun ki maddeden temizlendim. Bu benim kanlı gözyaşım, senin aşkının ateşi beni tamamen temizledi. Burada su ile ateşi birbiri ile karşılaştırıyor.

Su ve ateş iki büyük felâkettir. Bunlara kolay kolay karşı konamaz.

İki pâk kelimelerinin ma'nâları ayrılır. 1- Temiz, 2- Tamamen.

Âşık burada iki büyük felâkete uğrayıp mahvolduğunu anlatmak istiyor.

6) **Ah bilmem neyleyüm cânumda râhat kalmadı**
Gözlerüm nem-nâk ü sînem çâk ü gönlüm derd-nâk

(Ah, ne yapacağımı bilemiyorum, canımdan rahat kalmadı. Gözlerim yaşlı, göğsüm yarılmış, gönlüm dertli.)

Bir ev için de oturanı tasavvur edelim. Bu candır.

Pencerelerden sular giriyor, yer yer yarıklar, çatlaklar var, bu evde oturanın gönlü dertli. Artık bu canda rahat kalır mı?

Evi terketmesi lâzım, yani çıkıp gitmesi. Şâirin istediği budur.

7) Gayr nakşın mahv kılmışdur Fuzûlî sîneden
Mâ lehu fi'd-dehri matlûbün ve maksûdün sivâk

(Fuzûlî göğsünde Hak'tan gayri her şeyin nakışını "resmini", varlığını mahvetmiştir. Onun senden gayri istediği, maksadı yoktur.)

Makta' beytinde masivadan tamamen çekildiğini ve Haktan gayri bir şey istemediğini söylüyor.

163. GAZEL

1) Ne hoşdur ârızun devrinde zülf-i anber-efşânun
Bu devranda ne hoş cem'iyyeti var ol perîşânun

(Yuvarlak yanağını üzerinde amber kokusu saçan zülfün ne güzeldir.

Bu zamanda o perîşânın ne güzel huzur ve rahatı var.)

Yanağın yan taraflarında saç vardır. Buna zülf derler. Yanağın etrafındaki siyah saçlar altındaki beyaz yüz, dolayısıyla boz renk peyda eder. Amber boz renklidir.

Devr, yanağın yuvarlak şekli, devran ise zaman ma'nâsınadır. Aynı zamanda yuvarlak oluştur.

Zülf perîşândır. Perîşân bir şeyin huzura kavuşması ise cem'iyyet topluluktur.

Vahdet etrafında kesret çok güzeldir. Çünkü kesretin yaratılmasında Hakk'ın bir hikmeti vardır ve güzeldir. Bu perîşânlık yani kesret, vahdet içinde huzura kavuşuyor. Dünyadaki madde âlemi dimağları perîşân eder. Fakat bunları vahdet içinde düşünmek dimağa huzur verir.

İlim ve kanun çeşitli hâdise ve varlıkları bir kanuna bağlamak vazifesi ile mükelleftir.

2) Ruhun devrinde bir dîvânedür sevdâlu zülfün kim
Perîşânlıkdan olmuş men kimi meşhûru devrânun

(Sevdâlı zülfün yanağının etrafında bir dîvânedir ki, benim gibi perîşânlıktan dünyaya ün salmış.)

Zülf siyahtır, sevdâ siyah ma'nâsına gelir. Saç zincire benzediği için aynı zamanda dîvânedir. Sevdanın bir ismi de melankoli, kara sevdalı, delidir. Devrânın, zamanın meşhûr delisi Mecnûn'dur.

Sevdâ; siyah; gece, leyl de siyah. Dîvâne yani meşhûr dîvâne Mecnûn. Bu sûretle bu beytte Leylâ ve Mecnûn mazmunu vardır. Çünkü meşhûr dîvâne Mecnûn olunca sevdâlıda da Leylâ vardır.

Kesret vahdete çılgıncasına âşıktır. Çünkü fânî, bâkîye erişmek ister. Zülf fânî, ruh "yanak" bâkîdir.

3) Hevâdan kâkülündür deprenen yâ rişte-i candur
Ki her dem çizginüp başuna ister ola kurbânun

(Rüzgâr ile teprenen kâkülün müdür, yoksa her ân başına dönüp sana kurban olmak isteyen can ipi midir?)

Heva, rüzgâr ma'nâsınadır. Aynı zamanda aşk demektir. Rüzgâr ile kımıldanan saç başın etrafında dönüyor. Yoksa o bir can ipi midir ki sana kurban olmak için başına dönüyor. Başa dönmek kurban olmak demektir.

Saç, yukarıdaki beytte izah ettiğimiz gibi ruha "yanağa" âşıktır. Ruh "yanak" ise vahdet ve sevgilidir.

4) Müselsel zülf-i müşgînünden arturmuş ruhun revnâk
Zihî sünbül ki olmuş zîveri gül-berg-i handânun

(Bir zincir hâlinde bulunan misk renkli "siyah" ve kokulu zülfün yanağının revnâkını, parıltısını, aynı zamanda revâcını artırmış. Açılmış gülü süsleyen o ne sümbüldür.)

Yüz, gül; saç ise sümbüldür.

Zülf-i müşgîn, bütün kesret âlemidir. Her yaratılış sebep ve illet râbıtası ile birbirine bağlıdır. Yani zincir şeklindedir. Evvelce de söylediğimiz gibi Fuzûlî, Leylâ ve Mecnûn'unda şöyle der:

Her hılkate gerçi bir sebeb vâr
Âyâ sebebi kim etdi izhâr

Yine Fuzûlî:

Ey gül ne aceb silsile-i müşg-i terün var
Vey serv ne hoş cân alıcı işvelerün var

Beyti ile müşg-i ter yani kesretin birbirine zincirleme bağlılığını söylüyor. Müşg-i ter, taze misk mahlûkattır yani kesrettir. Tazedir, çünkü Kur'an-ı Kerim'de "*Külle yevmin huve fî şey'in*" her gün o ayrı bir hâdise ve gerçek içindedir, âyeti vardır.

Vahdeti süsleyen onun varlığını ve birliğini bildiren kesrettir. Kesret olmasa vahdet bilinmez.

5) Kararupdur tütün tek rûzigârum ol zamandan kim
Tenüm hâşâkine odlar urupdur berk-i hicrânun

(Ayrılığının yıldırımı benim çerçöp varlığımı ateşe verdiği zamandan beri hayatım duman gibi kararmıştır.)

Yıldırım harmanları ve çöp gibi şeyleri vurup yakar. Yıldırımı getiren bulutlar simsiyahtır. Yanan yerden yükselen duman da simsiyahtır. Bu beytin altında fırtınalı ve yıldırımlı bir hava manzarası vardır. Yıldırım, ayrılık; çerçöp, şâirin yanmaya kabiliyetli hâkir varlığı. Rüzgâr ise hem fırtına, hem de hayat ve günler ma'nâsınadır.

Yıldırım harmanları yakar. Harman, bir çiftçinin bir senelik mesâîsinin mahsulüdür. Harmanıma yıldırım vurdu demek malım, mülküm ne varsa yandı mahvoldu, demektir. Bu yıldırıma berk-i hırmen-sûz, harman yakan yıldırım derler ki her büyük felâket bir bek-i hırmensûzdur.

6) İşimdür sâye tek yerden yere yüz urmak ol günden
Ki başumdan gidüpdür sâye-i serv-i hırâmânum

(Salınarak yürüyen servinin gölgesi başımdan gideli beri işim gücüm gölge gibi yerden yere yüz vurmaktır.)

Servi vahdettir. Vahdetin gölgesi âşıkı vahdet idraki içinde tutmasıdır. O idrak içinden çıkınca:

1- Onu bulacağım diye yerden yere teveccüh ediyor.

2- Yüzünü ıstırabından yerden yere vuruyor.

Fuzûlî başına ol serv sâye saldı bu gün
Ulüvv-i rif'at ile yetmez âfitâb sana

Makta'ında servin sâyesi içine girince vahdet idraki içindedir. O zaman güneş, yani Hazret-i İsa da senin yüksekliğine erişemez diyor.

7) Fuzûlî'ni ayakdan saldı bâr-ı mihnet-i ışkun
Niçün dutmazsan ey kâfir elini bir müselmânun

(Aşkının mihneti yükü, Fuzûlî'yi yere yıktı. Ey kâfir, niye bir Müslümânın elinden tutmazsın.)

Burada kâfir lugat ma'nâsıyladır yani örten ma'nâsınadır. Hak, kesret perdesi altında kendini gizler, örtünür.

Bunu mecâzî bir güzele söylerse yine kâfirin ma'nâsı şudur:

Mecâzî güzel Hakk'ın güzelliğini aksettiriyor. Hak ile âşık arasında bir perde oluyor.

Dikkat edilirse bu gazel baştan aşağı sevgilinin kesret perdesi altında bulunmasından şikâyettir. Zülf dolayısıyla perîşânlıktan bahsetmesi, servinin sâyesinin başından çekilmesi bu ıstırabın ifadesidir.

Kâfir ile Müslümân arasında tezat san'atı vardır.

Ayaktan salmak ile elini almak arasında iham-ı tenasüp san'atı vardır.

Ayaktan salmak yere yıkmak demektir.

164. GAZEL

1) Lebün reşki mizâcın telh kıldı bâde-i nâbun
Kaşun meyli yüzünü kıbleden dönderdi mihrâbun

(Dudağına karşı duyduğu haset, saf şarabın mizacını acılaştırdı. Kaşının kavisli olması, mihrâbın yüzünü kıbleden döndürdü.)

Dudak, renk itibariyle şaraba benzer. Dudağın vasıfları: Tatlı, şirin ve şekerlidir. Saf bâdeden tatlılığı itibarıyla üstün oluyor. Şarap, dudağı kıskanıyor ve bu haset yüzünden mizacı "ahlâkı, bünyesi, terkibi" acı oluyor. Hakikatta da şarap acıdır. Hüsn-i talil san'atı vardır. Kaşın meyli iki ma'nâyadır:

1- Kaşın meyilli eğri olması.

2- Mihrâbın kaşa olan meyli, sevgisi.

Mihrâb esasen kıble tarafındadır. Fakat arkası kıbleye, yüzü cemaata doğrudur. Ve kaş gibi kavislidir.

Kaşının sevgisi, mihrâbın seni görmek için yüzünün sana, arkasının kıbleye dönmesine sebep olmuştur.

Mihrâb ile kaş arasındaki münasebeti evvelce izah etmiştik.

2) Girilıler buldu cânum riştesi tesbîlı târı tek
Mana gör netti âhır ârzû-yi zülf-i pür-tâbun

(Canımın ipi tesbih ipi gibi büküldü, düğümlendi. Büklüm büklüm zülfünün ârzûsu bak nihayet bana neler yaptı.)

Canının kıvrım kıvrım kıvrandığını anlatmak istiyor. Can ipi tesbih ipi gibi büklüm büklüm oluyor.

3) Ayağun tozuna yüz sürmeye vermez sabâ ruhsat
Yüzün yüz kere şebnem yumadan gül-berg-i sîrâbun

(Bahar rüzgârı, suya kanmış, taravetli gülün yüzünü yüz kerre çîğ tanesiyle yumadan senin ayağının tozuna yüz sürmesine izin vermez.)

Rüzgâr esince sevgilinin ayağının izi toz hâlinde dağılır. Çok çî tanesi düşerse gül yaprağı çî tanesiyle yüz kerre yüzünü yıkayabilir. Ve sevgilinin ayağının tozu da ıslanır ve rüzgârla kaybolmaz.

Sevgili, o kadar güzeldir ki gül yaprağı onun ayağının tozuna ancak yüz kerre yüzünü yıkadıktan sonra yüz sürebilir.

4) Sabâ ol zülfü depretdükce teşvîşüm ziyâd eyler
Sakın depretme kim bağrumdadur başı o kullâbun

(Bahar rüzgârı o zülfü hareket ettirdikçe aklım fikrim birbirine karışıyor, dertleniyorum. Sakın o zülfü oynatma, zîra o çengelin ucu benim bağrımdadır.)

Zülf, kıvrıklığı dolayısıyla çengele benzetilir. Zülf oynadıkça ucu da oynuyor. Onun sevgisinin ıstırabı şâirin bağrındadır. Oynadıkça acı veriyor.

Zülf zincire benzetiliyor. Bir mecnûnun zenciri hareket ettirilirse deliliği artar. Bu hareketi yapana "silsile-cünbân" zincir oynatan derler.

Bahar zamanı delilerin krizi artar, diye bir inanç vardır. Onun için bahar rüzgârı diyor.

Bağır başı, iç yarası demektir.

5) Der ü dîvâruna güstâh yüz sürmüş deyu gerdûn
Yüzünü geceler sürter yere tâ subh mehtâbun

(Senin kapına, duvarına yüz sürmüş diye, felek geceleri mehtâbın yüzünü sabaha kadar yere sürter.)

Sevgili aydan çok fazla güzeldir. Ay onun kapısına, duvarına yüz bile süremez. Bu küstahlığından dolayı geceler felek onun yüzünü sabaha kadar yerlere sürter.

Mehtâb her yere ışığını salar. Kapıya, duvara ve yere. Bir hüsn-i talil san'atı.

6) Mahabbet zâhir etmek cürmüne kan tökmek istersen
Habîbüm munca hem rağbet nedür cürmüne ahbâbun

(Sana sevgisini açıklamak suçunu kan dökmek ile cezalandırıyorsun. Sevgilim, seni sevenlerin suçlarına böyle çok değer vermek ne için?)

Sevgili, kendisini sevenleri öldürür. Bu bir ceza değil, bir lûtuf ve ihsandır. Çünkü o sevgilinin sevgisi, kendini maddeden tecrid edecektir. Yani kanı dökülecektir. Rağbet kelimesi, suçu istemek, beğenmek demektir. Halbuki cezaların en şiddetlisi öldürmektir. Bu bir nevi tezattır.

7) Fuzûlî gamze-i merdüm-küşünden iltifât ister
Sanur kim iltifâtı rahmı olur kurbâna kassâbun

(Fuzûlî, adam öldüren yan bakışından kendisine dönüp bakmasını ister. Kasabın kurbana dönüp bakmasını bir merhamet eseri sanır.)

Bu beytten de anlaşıldığına göre âşık ölümü ister. Kasabın kurbanına dönüp bakmasını bir merhamet eseri olarak kabul ediyor.

165. GAZEL

1) Ey musavvir yâr timsâline sûret vermedün
Zülf ü ruh çekdün velî tâb u terâvet vermedün

(Ey ressam, sevgilinin resmini yaptın ama beceremedin, ona bir hakikî şekil vermedin. Zülfünü, yanağını, resmettin ama ona parlaklık ve tazelik veremedin.)

Burada tâb büklüm ma'nâsıyla zülfe, parlaklık ma'nâsıyla da yanağa

aittir. Fakat tâb ve tarâvet ekseriya beraber kullanılır. Bu, yüzün parlak ve taze olduğunu ifade eder. Burada Fuzûlî, onu ikiye bölüyor. Zülf ve yanak için kullanıyor.

Bu beyt Nâilî'nin meşhur beytini hatırlatır:

Güzel tasvîr edersin hatt ü hâl-i dilberi ammâ
Füsûn u fitneye geldikde ey Bihzâd neylersin

2) Işk sevdâsından ey nâsih meni men' eyledün
Yoh imiş aklın mana yahşi nasîhat vermedün

(Ey bana öğüt veren, beni aşk sevdâsından men' ettin. Hiç aklın yokmuş bana güzel nasihat vermedin.)

Sevdâ bir şiddetli ârzû, tutkunluk, bir de melankoli denen bir nevi cinnettir.

Cinnet ile aklı bir araya getiriyor.

Aklı olsa, aşk denen büyük bir mazhariyetten âşıkı men' etmezdi. Aklı olsa aşkı anlardı.

3) Dün ki fursat düşdü hâk-i dergehünden kâm alam
Noldu ey göz yaşı göz açmağa fursat vermedün

(Gece onun dîyârının toprağına yüzümü gözümü sürmek "o topraktan gözüme sürme yapmak" fırsatı ele geçmişti. Ey gözyaşı, ne oldu ki göz açmaya fırsat vermedin?)

Sevgilinin dîyârının toprağından bir parça göze çekmek fırsatı düştü. O kadar gözyaşı döktüm ki gözümü açıp o topraktan bir parça gözüme süremedim. Gözyaşı aktıkça toprağı gözden silip götürüyor.

Göz açmak, biraz da kendini toplamak ma'nâsınadır. Burada hem biraz kendine gelip işi ile uğraşmak, hem de toprağı göze sürmek için gözün açılması luzûmu anlatılıyor.

O fırsat ele geçmesinin heyecan ânı anlatılamaz. Onun için "ne oldu ki" diyor. Kendi de bilmiyor. O derece kendinden geçmiş.

4) Göz yumup âlemde isterdüm açanı ruhsâruna
Cânum aldun göz yumup açınca möhlet vermedün

(Âlemden göz yumup senin ruhsârına, yüzüne "dîdârına" gözümü açayım isterdim. Canımı aldın, bir göz yumup açınca bana mühlet vermedin.)

Âlemi hiçe saymak ve yalnız sevgilinin dîdârına bakmak isterdim. Canımı aldın, yani beni maddeden tecrit ettin; çünkü göz, madde âleminde gören bir uzuvdur. Ve bu o kadar âni oldu ki bana bir lâhza mühlet vermedin.

Yummak ve açmak birinci mısrada alemden göz yummak ve dîdâra göz açmak gibi iki ayrı yerde kullanılıyor. İkinci mısrada ise göz yumup açmak, bir lâhzalık zamandır.

Zaten âlemden göz yumunca derhâl göz, dîdâra açılır. Var gibi görünen âlem ortadan kalkınca ancak ruhsâr yani vahdet kalır. Madde gözü ile ruhsâr görülmez.

5) Bu mıdur rahmün ki hâlün eyler iken kasd-i cân
Çıhdı hattun kim anı men'e de ruhsât vermedün

(Benim cana kastederken, hattın "ayva tüyleri" onu men' etmeye kalkışınca sen buna izin vermedin. Senin acıman bu mudur?)

Ben, âlem-i gaybdır. Âlem-i gayb insanı maddeden tecrid eder. Hat ise vahdet üzerinde tasavvur edilen kesrettir. Gayb âlemi tam benim maddemi alıp götürecek iken buna hat yani kesret ma'ni olmaya çıktı. Sen kesretin bu işi yapmasına ma'ni oldun.

Asıl merhamet âşıkın ölümünü istemektedir.

Hat "ayva tüyleri" için çıktı kelimesini kullanıyor. Çünkü ayva tüyleri yüzde çıkar. Aynı zamanda "çıktı", karşı çıktı, teşebbüs etti ma'nâsınadır.

6) Verme hüsn ehline yâ Rab kudret-i resm-i cefâ
Çün vefâ çekmekde ışk ehline tâkat vermedün

(Ya Rabbi mademki âşıklara vefâya tahammül edecek takat vermedin, güzellere de cefâ etmek kudretini verme.)

Sevgilinin âşıklara vefâsı, onları türlü cefâlarla öldürmesi demektir. Âşıkların buna tahammülü güçtür, fakat istenen bir şeydir. Sevgililerin âşıklara cefâsı onları tanımazlıktan gelmeleridir. Sevgili, âşıkı tanımazlıktan gelmesin, onlara bu kudreti verme yâ Rabbi diyor.

Dikkat edilirse sevgili, âşıklara tegafül göstermezse onlara hakikatta vefâ etmiş olur. Her iki takdirde de âşık kârlıdır.

7) Ey Fuzûlî öldün efgân etmedün rahmet sana
Rahm kıldun halka efgânunla zahmet vermedün

(Ey Fuzûlî, öldün, feryat etmedin. Sana aşk olsun. Acıdın da feryadınla halka zahmet vermedin.)

Öldün feryat etmedin derken ölünün feryat edemeyeceğini düşünmek lâzımdır. Feryat ölümden sonra geliyor. Asıl maksadı, çok ıstırap çektin, nihayet öldün. Fakat ıstırap ânında feryat etmedin demektir.

Ölüye rahmet olsun derler. Fakat burada aşk olsun mâ'nâsınadır.

Rahmet ile zahmet arasında cinas vardır.

166. GAZEL

1) Dehenin derdüme dermân dediler cânânun
Bildiler derdüni yohdur dediler dermânun

(Cânânın ağzını derdime derman dediler. Derdimi anlayınca dermanın yoktur dediler.)

Cânânın ağzı yokluktur, fenâfillâhtır ve aşk derdinin dermânı odur. Derdimi anladılar ki aşk derdidir, dermânın yoktur dediler. Hakikatta da aşkın dermanı yok olmaktır.

Sevgilinin dudağının aynı zamanda yok denecek kadar küçük olduğunu söylüyor.

2) Olsa mahbûbların ışkı cehennem sebebi
Hûr u gılmânı kalur kendüsine Rıdvân'un

(Dünyadaki güzelleri sevmek bir günah olup sevenleri cehenneme götürecek ise, cennetteki hûriler ve güzel hizmetkârlar, onun bekçisi olan Rıdvan'a kalır.)

Rıdvan, cennet bekçisidir. Hakikatta Rıdvan, Hakk'ın rızası demektir. Hakk'ın rızasını kazananlar cennete girer. Cennette hûriler, güzel hizmetkârlar, köleler vardır. Dünyadaki güzelleri sevenler bir günah işlemiş sayılırlarsa cehenneme gideceklerdir. Eğer böyle olacaksa herkes dünyadaki güzelleri sever ve cehenneme gider. Cennetteki hûriler ve güzel köleler, onun bekçisi olan Rıdvan'a kalır.

Halbuki dünyadaki güzeller, hakikî güzel olan Hakk'ın güzelliğinin

zuhur ettiği yerlerdir. Onları sevmekle, sevmek nedir öğrenilir. Onlardaki güzelliklerin Hakk'ın güzelliği olduğu bilinir ve bu yolla hakikî aşka varılır. Mecaz hakikatın köprüsüdür.

Aşk, hakikatta pâk ve mukaddestir. Ona nefsâniyet karıştırılmaz.

3) Geçdi meyhâneden il mest-i mey-i ışkun olup
Ne meleksen ki harâb etdün evin şeytânun

(Halk, senin aşkının şarabı ile sarhoş olup meyhâneden vazgeçti. Ne meleksin ki şeytanın evini harap ettin.)

Hakikî sevgilinin aşkının şarabı ile halk sarhoş olup, asıl şarap satılan meyhanelerden vazgeçti. Bu sûretle asıl meyhaneler harap oldu. Onlar şeytan evidir.

Burada geçti iki ma'nâyadır: Biri vazgeçti. Diğeri meyhanede şarap içti. Yani oraya uğradı ve orada senin aşkının şarabı ile sarhoş oldu. Melek ile şeytan arasında tezat vardır.

Harap kelimesi aynı zamanda "mest" e aittir. Mest-i harap son derece sarhoş demektir.

4) Urmazam sıhhat içün merhem ohun yarasına
İsterem çıhmaya zevk-i alem-i peykânun

(Okunun yarasına iyileşsin diye merhem vurmam. Okunun temreninin elemi bir zevktir. Bu zevkten mahrum olmak istemem.)

Âşık için aşk ıstırabı bir zevktir. O aşk okunun yarasına merhem vurulmaz.

Çıkmaya, bir okun yaradan çıkarılması, bir de zevkin yok olması ma'nâlarına gelir.

5) Ne bilür ohumayan Mushaf-ı hüsnün şerhin
Yere gökden ne içün indügini Kur'an'un

(Senin güzelliğnini Mushafı'nın şerhini okumayan, Kur'an'ın gökten yere ne için indiğini ne bilir?)

Kâinatta tecelli eden güzellikleri ayrı ayrı okuyup onları açıklayamayan yani kâinat kitabını okumayan, Kur'an'ın gökten yere ne için indiğini hiç bilmez. Kur'an, hakikî sevgili olan Hakk'ın güzelliklerini insanlara bildirmek için inmiştir. Ve kâinatta her şey güzeldir. Bizim kötü ve çirkin

olarak gördüğümüz şeyler dahi bize nazaran kötü ve çirkindir. Hakikatta güzelden başka bir şey yoktur. Çünkü Hak "hüsn-i mutlak"tır.

6) Yerden ey dil göge kovmuşdu sirişküm melegi
Anda hem koymayacakdur oları efgânum

(Gözyaşım, melekleri yerden göğe kovmuştu. Feryat ve figânım onları orada da koymayacaktır.)

Gözyaşı o kadar fazla ki meleklere yeryüzünde yer bırakmadı. Melekler göğe çıktılar. Lâkin feryat ve figanım göklere de yükselecek ve onları oradan da kaçıracaktır.

Melekler zaten gökyüzünde tasavvur edilir. Şâir, gözyaşının çok fazla olduğunu anlatıyor, fakat hakikatta melekler onun gözyaşından dolayı göğe çekilmemişlerdir. Feryat ve figanı da göklere yükselecek derecede fazla. Onları rahatsız edip oradan da kovacak.

7) Ey Fuzûlî oluben garka-i girdâb-ı cünûn
Gör ne kahrın çekerem döne döne devrânun

(Ey Fuzûlî, çılgınlık girdâbına battım. Bak bu dönen feleğin nasıl döne döne kahrını çekiyorum.)

Girdâp, denizdeki kuyudur, daima döner bir sudur ki içine düşeni döndüre döndüre dibine çeker ve ona düşen kurtulmaz.

Devran da, dönen felek, zaman ma'nâsınadır. Döne döne, bir defa değil mütemadiyen ma'nâsınadır. Girdâp, dönen su, dönen felek, döne döne kahır çekmek. Dönmek kelimesi üzerinde duruyor ve değişik yerlerde kullanıyor.

Dönmenin bir de zincire aidiyeti vardır. Zincir, halkaların birbirine bağlanması ile vücuda gelir. Zincir ile de cünûn yani delilik münasebeti vardır.

"Lam harfi"

167. GAZEL

1) Mülk-i hüsnün böyle zâlim pâdişâhı olmagıl
Kim sana zâlim dese âdil güvâhı olmagıl

(Güzellik mülkünün böyle zâlim padişahı olma. Sana kim zâlim derse onun, adalet dairesinde hareket edip, doğruyu söyleyen bir şâhidi olma.)

Güzeller zulümederler. Bu güzel de güzellik mülkünün padişahı olduğu için güzelliği en yüksek derecede haiz olandır. Hiç olmazsa âşık gözünde...

İnsan, güzelliği mahdut olarak görür. Bu sebeple mülk-i hüsnün padişahı dediği zaman bunu âşıkın mahdut görüş ve duyuşu içinde anlamak lâzımdır.

Bu beyitte zâlim ile âdil arasında tezat san'atı yapıyor. Zâlim olan kendisi, âdil olan şâhitliğidir. Yani zulmü i'tiraf etmesidir. Bu i'tiraf sözle değil hareketleriyle, zulmü iledir.

2) Gamze tîğin çekme her sâ'at gönül yağmasına
Hükme tâbi' mülke gâret-ger sipâhî olmagıl

(Gönülleri yağma etmek için her sâ'at yan bakış kılıcını çekme. Senin hükmüne tâbi' olan, yani emrini dinleyen ve ona göre hareket eden bir mülkü yağma etmeye gelen bir asker olma.)

Burada hükme tâbi mülk gönüldür. Yan bakış, gönülleri yağma eden onu alıp götüren askerlerin kılıcıdır. Bu sipâhi sevgilidir. Demek ki zulüm, âşıkların gönlünü bir güzellik unsuru olan yan bakışla yağma etmesidir. Âşıkın da istediği budur.

Memleketleri yağma eden muntazam asker olan yeniçeriler değil sipâhiler yağma eder.

3) Âhım ey mâhı uşşâkun yetürme göklere
Derd ehlinün nişân-ı tîr-i âhı olmagıl

(Ey ay yüzlü güzel, âşıkların âhını göklere kadar yükseltme. O kadar fazla zulmetme. Dertlilerin âh oklarına nişan, hedef olma.)

Ok bir hedefe atılır. Gökyüzünde ay, parlak ve yuvarlak şekli ile tamamen bir hedefe benzer.

Âşıkların âhını göklere çıkarmamasını, âşıklar bakımından değil, sevgili bakımından istiyor, ona acıyor.

Âh ile mâh arasında cinas san'atı vardır.

Dikkat edilirse şâir sevgilinin zulmünü ele almıştır.

4) Ger dilersen şem' tek gayret oduna yanmayan
Şâmlar ağyâr şem'-i bezm-gâhı olmagıl

(Eğer mum gibi haset ateşine yanmamamı istersen, geceleri başkalarının işret meclisini mum gibi aydınlatma, yani o meclisin en değerli varlığı olma.)

Gece işret meclisinin mumu hayalinin getirdiği mumun yanması ve erimesini kendinin ıstırabını ifadede kullanıyor. Dîvân şâirleri, birçok şiirlerini böyle sırf ince san'atlar yapmak için yazarlar. Bu, o devrin san'at telâkkisidir. Ve gayet tabiîdir. Yalnız bu san'atlar içindeki duygu unsurunu sezebilmek lâzımdır. Mumun, hiçbir şey yapamadan için için yanmasını düşünmek kâfidir.

5) Âdet etmek hoş degül bî-dâda rahm et Tanrı'yçün
Gâh olsan mâ'il-i bî-dâd gâhî olmagıl

(Zulmü bir âdet, bir alışkanlık hâline getirmek güzel bir şey değildir. Allah aşkına acı da bazen zulmetmeye meyledersen, bazen de etme.)

İnsan âdet ettiği bir şeyi her zaman yapmak ister. Zulmü de âdet hâline getirmek böyledir. Kolay kolay terkedilmez. Bir iş fasılalarla yapılırsa âdet hâline gelmez. Yine Fuzûlî bir gazelinde meâlen şöyle der:

Sana zulmü terket demek sana zulmetmektir. Çünkü âdet kolay kolay terkedilmez.

6) Âşık u rusvâ görüp men'etme ey nâsih meni
Münkîr-i âsâr-ı takdîr-i İlâhî olmagıl

(Ey bana öğüt veren, beni âşık ve rusvâ görüp, aşktan men' etme. Allah'ın takdiri eserlerini inkâr etme.)

Aşk, bir İlâhi takdirdir. Allah böyle olmamı istemiş. Bu aşk ve rusvâlık kaderin eseridir. Bunu inkâr etme. Ve beni aşktan men'etme. Aşk Allah'ın takdiridir, diyor.

Hâfız-ı Şirâzî de şöyle der:

Der kûy-i nîk-nâmâ mârâ guzer ne-dâdend
Ger tu nemî pesendî tağyîr dih kazârâ

"Eğer bunu beğenmiyorsan Allah'ın kazasını, takdirini değiştir."

7) Ey Fuzûlî eyle tâ'at-ı riyâyî terkini
Tevbe kıl min ba'd meşgûl-i menâhî olmagıl

(Ey Fuzûlî, içinde riyâ bulunan ibâdetleri terket. Tevbe et, bundan sonra Allah'ın nehyettiği, yapılmasını istemediği şeylerle meşgul olma.)

İçinde herhangi bir dünya menfa'ati olan ibâdetler, ibâdet değildir. İbâdet, içten gelen Allah aşkı ile yapılırsa Hak indinde makbul olur. Riyâkârane ibâdeti Allah da men'etmiştir.

168. GAZEL

1) Çarlı her ay başına salmış kaşundan bir hayâl
Bu cihetdendür her ay başına olmak bir hilâl

(Felek, her ay başına senin kaşından bir hayâl getirip kondurmuş. Her ay başında bir hilâl bulunması bu sebeptendir.)

Bu beyitte birinci "ay" ay gibi güzel olan demektir. Bu aya benzeyen güzellerin başına yani yüzüne senin kaşından bir hâyal aksettirmiş. Bu sebepten her ay başında bir hilâl gözüküyor, İkinci "ay" ise zamanın muayyen bir müddeti olan aydır.

Hilâl çok ince olduğu için hayâl aksettirmiş deniyor.

Kaş, hilâle benzer. Ve her güzelde hakikî sevgilinin güzelliğinden bir akis vardır.

2) Mâh-ı nev olmuş kaşun sevdâsınun ser-geştesi
Şehrden şehre gezer âvâreler tek mâh ü sâl

(Yeni ay senin kaşının sevdâsı ile âvâre ve mecnûn olmuş. Âvâreler gibi aylar ve seneler şehirden şehire geziyor.)

Kaş, siyah olduğu için kaşın sevdâsı deniyor.

Kaşın ucu kıvrık ve kavis şeklinde olduğu için aya ser-geşte yani başı dönmüş vasfı veriliyor.

Şehr burada hem memleket, hem de ay ma'nâsınadır. Şehr ay demektir.

Aylar ve seneler ay ile hesap edilir.

Ay başlarında delilik kriz hâline gelir inancı vardır. Sevdâ bir nevi cinnettir.

3) **Etdügiyçün hüsnüne karşu kemâl izhârı gün**
Bir gün olmaz kim ana gerdun yetürmez bir zevâl

(Güneş senin güzelliğinin karşısında kemâl iddia ettiği için, felek bir gün olmaz ki ona zevâl göstermesin.)

Güneş her gün zevâl noktasına gelir. Burada hüsn-i talîl san'atı vardır. Hakikî sebep yerine başka bir sebep göstermek.

Sevgilinin güzelliği güneşten daha üstündür.

Kemâl ile zevâl arasında tezat vardır.

4) **Subh kıldun cilve gün çekdi özün bir gûşeye**
Şâm arz etdün ruhun şem'i eritdi infi'âl

(Sabahleyin bir gözüktün güneş kendini bir köşeye çekti. Gece, yanağını gösterdin, mum utancından eridi.)

Sabahları güneş ufukta, yani göğün bir köşesindedir ve sevgili güneşten güzeldir.

Geceleri mum yakılır ve erir. Buna sebep de sevgilinin yanağını göstermesidir. Mum onun kadar parlak olmadığı için utancından erir.

"İnfi'âl" in asıl ma'nâsı utanmaktır.

5) **Kılma gözden çihre vü hâlün nihan kim kılmaya**
Dûd-ı âhum âfitâbı çihre-i gerdûna hâl

(Yüzünü ve benini gözden gizleme ki âhımın dumanı, güneşi feleğin yüzüne ben yapmasın.)

Sevgili yüzünü ve benini gözden gizlerse âşıkın âhının dumanı güneşi karartır ve güneş, feleğin yüzünde bir ben gibi kalır.

Burada çehre ve ben kelimeleri üzerinde sanatkârane oynuyor. Sevgilinin çehresi güneşe ve beni de kararmış güneşe benzetiliyor. Birinci çehre ve ben sevgilinin yüzü ve benidir. İkinci çehre ise feleğin yüzü, kararmış güneş ise onun üzerindeki bendir.

Yüzünü ve benini gizlersen çok âh ederim, demek istiyor.

6) **Olmayup makbûl-i hâk-i der-gehün mâh-ı temâm**
Za'f-ı tâli' verdi gün günden ana tağyîr-i hâl

(Dolunay, senin dergâhının toprağı tarafından kabûl olunmadı, beğenilmedi. Onun bu bahtındaki güçsüzlük onu gün günden değişik hâllere soktu. Zayıflattı, sarartıp soldurdu.)

Sevgilinin, ayın on dördünden daha güzel olduğunu söylemek istiyor.

Ay ışığı toprağı da aydınlatır. Bu sebepten sevgilinin dergâhının toprağı bile ayrı beğenmiyor, sevgilinin kendisi değil...

Tâli', tulu' "doğmak" dan ism-i fâ'ildir. Tulu'ay, güneş ve yıldızlar için kullanılır. Burada baht ma'nâsınadır.

Za'f kelimesi, ayın gittikçe zayıflamasını ifâde eder. Ay her gün biraz daha eksilir. Nihayet görünmez hâle gelir. Hüsn-i talîl san'atı.

7) **Ey Fuzûlî mâh-nisbet mahv kıl varun temâm**
Ger dilersen bulmak ol horşîd ile bir ittisâl

(Ey Fuzûlî, sen de ay gibi neyin varsa mahvet, eğer o güneş ile buluşmak istersen.)

Dikkat edilirse bu gazel, her beyitte ay ve güneşten bahseder.

Eğer seni vareden, sana aydınlığı veren o güneşle buluşmak istersen, ay gibi bütün varlığını yok et. Fakr yolunu tut. O zaman hakikî varlığa kavuşursun.

169. GAZEL

1) **Bes ki za'f-ı rûzeden her gün tapar tağyîr-i hâl**
Olacakdur îd içün mâh-ı temâmum bir hilâl

(Oruç tuttuğu için gün günden o kadar hâli değişiyor, sararıp soluyor ki, dolunaya benzeyen sevgilim bayrama kadar bir hilâl hâline gelecektir.)

Bedr-i tam "dolunay" günden güne eksilir ve ramazan ayı sonunda hilâl hâline gelir. Bayram da hilâli görmekle tahakkuk eder.

Dikkat edilirse bundan evvelki gazeldeki fikirler ve hayâlleri tekrar ediyor. Şâir burada hilâl ve bedr-i tamı ramazan ayı için kullanıyor. Bu gazel tamamen ramazana tahsis edilmiştir.

2) Kıldı mâh-ı rûze hurşîdi gün günden za'if
Zerre zerre aya san gün nûru eyler intikâl

(Oruç ayı o güneşi gün günden zayıf düşürüyor. Sanki güneşin nûru zerre zerre aya geçiyor.)

Sevgili bir güneşe benzetiliyor. Ziyâsı gün günden azalıyor, zayıflıyor. Sanki onun ışığı zerre zerre aya geçiyor.

Oruç günleri ilerledikçe ay büyümeye başlar. Sanki güneşe benzetilen sevgilinin ışığı aya intikal eder.

Zerre ile güneş yine bir arada.

3) Bir hayâl etmiş mi za'f-ı rûze yârı bilmezem
Yohsa yârı görmeyüp men gördügümdür bir hayâl

(Orucun verdiği za'f sevgiliyi bir hayâl hâline mi getirmiş, yoksa ben yâri görmüyor da bir hayâl mi görüyorum, bilmem.)

Âşık daima sevgilisini tahayyül eder. Onun için bu gördüğüm yâr mıdır, yoksa onun hayâli midir? diye tereddüde düşüyor.

İki hayâl arasındaki fark da şudur: Biri hayâl hâline gelmiş sevgili, diğeri sevgilinin hayâli.

4) Dutabilseydim su içerdüm kılurdum def'ini
Rûzenün kim göz göre horşîdüme ister zevâl

(Eğer oruç tutabilseydim veya onu yakalayabilseydim bir su içer orucu def'ederdim. Zîra o göz göre benim güneşimin zevâlini istiyor.

Güneş sevgilidir. Zevâl iki ma'nâyadır: Biri mahvolmak, zâ'il olmak. İkincisi güneşin zevâl noktasına, yani yüksekliğinin son noktasına gelmesi ki bu, öğle vaktidir. Ondan sonra alçalmaya başlar. Burada mahvolmak ma'nâsınadır. Güneş ile gelince de zevâlin ikinci ma'nâsına işaret olur.

5) Ay dutulsun rûze eyyâmında gün düşsün yere
Kim bu ay günden bulupdur mihr-ban mâhum melâl

(Oruç günlerinde ay tutulsun güneş de yere düşsün. Zîra bu ay ve güneşten benim muhabbetli ve ay gibi sevgilim sıkılıp üzülüyor.)

Ay tutulursa hilâl görünmez ve oruç tutmaya başlanmaz. Güneş yere düşerse gurub etmiş demektir, güneş görünmeyince oruç da olmaz. Oruç gündüz tutulur.

Bu gökteki ay ve güneşten benim şefekatli ve aya benzeyen sevgilim üzülüyor derken mihr-bân kelimesindeki "mihr"i hem muhabbet, hem de güneş ma'nâsına kullanıyor. Ay da sevgilisidir.

Mihr ile mah da tenasüp san'atı vardır.

6) Kanumı içmek diler ol lâ'l-i mey-gun bu gece
Rûze dutmuş gâlibâ iftâr içün ister helâl

(O şarap renkli, lâ'l dudak bu gece kanımı içmek istiyor. Galibâ oruç tutmuş da iftar için helâl lokma istiyor.)

Oruç, akşam güneş battığı zaman bozulur. Ve helâl lokma ile bozulur. Şarap renkli lâ'l dudak için âşıkın kanı helâldir.

Şarap, haramdır. Haram ile helâl arasında tezat san'atı yapıyor.

İkinci mısranın ikinci ma'nâsı:

Oruç gâlibâ başına vurmuş, dudağı haram olan şaraba boyanmış olduğu hâlde oruç bozmak için helâl bir içecek arıyor.

Dutmuş kelimesi ile dudağın şaraba boyanmış olması bu ikinci ma'nâyı ortaya çıkarıyor.

7) Yemek içmek fikrin ehl-i rûzeden kes ey güneş
Bir sevâb et subhlar tâ şânı kıl arz-ı cemâl

(Ey güneşe benzeyen sevgili, sabahtan akşama kadar güzelliğini göster, bir sevâb et. Oruç tutanların yemek, içmek akıllarına gelmesin.)

Oruç, gündüzleri akşama kadar tutulur. Oruç tutanlar, senin güzelliğini temâşâya dalsınlar, yemek, içmek, hatırlarına gelmesin. Oruç tutanlar, orucun ıstırabını çekmesin. Bu sûretle de sevab etmiş olursun.

Bir güzelliği hayran hayran seyredenler, yemek, içmek gibi dünya işlerini düşünemez.

Güneş, zaten sabahtan akşama kadar gözükür. O hâlde burada kastedilen güneş, başka güneştir.

8) Rûze teklîfin Fuzûlî'den götür ey muhtesib
Nâ-tüvandır anda bu teklîfe yohdur ihtimâl

(Ey muhtesib, polis, zaptiye, oruç mükellefiyetini Fuzûlî'den kaldır, ona oruç yükünü yükleme. Zîra o zayıf ve güçsüzdür. Bu yükü asla yüklenemez.)

Muhtesibler, oruç yiyenleri görürlerse yakalayıp kadının huzuruna getirirler ve alenen oruç yiyen ceza görür.

Fuzûlî'nin anladığı oruç, sadece aç ve susuz durmak değildir. Ruhen de her türlü nehyedilen şeyleri, hattâ düşünmemek, maddî bütün zevklerden nefsini menetmek, yalnız Hakk'ı düşünmek ve kulluğunu yerine getirmektir. Hakikatta da böyle oruç son derece güçtür. Ve Hak ehli ise daima böyle bir oruç içindedir.

170. GAZEL

1) Öyle müstesnâ güzelsen kim sana yohdur bedel
Senden ey can münkati' kılmaz meni illâ ecel

(Öyle hiçbir güzele benzemez bir güzelsin ki sana bedel olacak, senin yerini tutacak bir güzel yoktur. Ey can, beni senden ancak ecel ayırır.)

Müstesnâ güzel, her güzelden ayrılmış, tek güzel, hiçbirine benzemez güzel.

O güzel, bedende can gibidir. Onunla yaşanır. Bu can madde olan can değildir ve bu candan ancak ecel âşıkı ayırır. "Ecel"in ma'nâsı bir şeyin zamanıdır. Her şey mukadder olan zamanında vuku bulur.

Müstesna olan bir şey, diğer benzerlerinden kesilip ayrılan bir şeydir. Münkati' "kesilmiş" kelimesi bu münasebetle getiriliyor.

İkinci mısradaki illâ, edat-ı istinâdır. Ancak ma'nâsınadır. Nedim:

Sandım olmuş ceste bir fevvâre-i Âb-ı Hayat
Böyle gösteredi bana ol kadd-i müstesnâ seni

"Bir Âb-ı Hayat fıskiyesi fışkırmış sandım, o müstesna endam seni bana böyle gösterdi"

Derken edat-ı istisnâ olan "illâ" yı fıskiye şeklinde gösteriyor ( ). Bu şeklin yanına boyun müşebbehün bihi olan elifi korsak ( ) illâ olur.

2) Nice sûret bağlasun gönlüm halâs-ı ışkdan
Işkdur bir hâl kim ol hâle gönlümdür mahal

(Gönlüm nasıl aşktan kurtulmuş bir şekle girsin. Zîra aşk, bir hâldir ki onun mahalli gönüldür.)

Mecâzî mürselde "hâl" yerine "mahal" veya "mahal" yerine "hâl" söylerler. Bunlar birbirine o derece bağlıdır ki ayrılmazlar. Aşkın mahalli gönül olunca aşk, mahalsiz hâl olur ki bu imkânsızdır.

3) Işkuma noksan getürmez görmemek ol ârızı
Cevhere tağyîr-i âsâr-ı araz vermez halel

(O yüzü görmemek aşkıma noksan getirmez. Araz eserlerinin değişmesi cevhere bir noksanlık, bir bozukluk vermez.)

Aşk bir cevherdir. Yani bütün arazların onunla mevcut olduğu bir temeldir. Cevher görülmez, el ile tutulmaz. Fakat asıl varolan odur. Bütün görünen şeyler birer arazdır. Aşk cevheri, o ârızı görmemekle eksilmez. Çünkü asıl olan aşktır. Ârız "yanak" bir arazdır. Arazın değişmesi cevheri değiştirmez. Ona bir noksan ve bozukluk vermez.

Ârız ile araz arasında cinas vardır. Bu beytin temeli ârız ile araz arasındaki bu ses ve harf yakınlığıdır.

4) Eyledi rusvâ gönül çâk-i girîbân-i edeb
Gör ne ehl-i ilmdür âdâb ile eyler cedel

(Benim rusvâ gönlüm "edeb" in yakasını yırttı. Bak bu gönlüm nasıl bir ilim adamıdır ki usulü dairesinde cedel yapıyor.)

Cedel, ilmî bir ıstılâhtır. Mantık usulleri içinde herhangi bir bahsi münakaşa etmektir. Ayrıca ilm-i âdâb da bir ilimdir.

Nasıl bir ilim adamıdır, dediği âdâb ile cedelin birer ilim olduğuna işarettir. Fakat burada asıl ma'nâlarınadır. Bu beyitin iki türlü ma'nâsı vardır:

1- Rusvâ gönül, edebin yakasını yırtıyor. Yani edebe muhalif hareket ediyor ve onunla mücâdele ediyor. Bu nasıl bir ehlidir? Hiçbir ilim adamı böyle yapar mı?

2- Rusvâ gönül, usulü dairesinde mücâdele ediyor, büyük bir ilim adamıdır.

Hakikatta şâirin kasteddiği her iki ma'nâdır.

Rusvâ olmak, edeble mücâdele edip onun yakasını yırtmak demektir. Ve ilim ehli olan gönül, aşkın insanı tabiî olarak rusvâlığa sevkedeceğini biliyor ve edebin yakasını yırtıyor. Bu, usule ve erkâna uygun bir harekettir.

Fuzûlî, ekseriya bu zekâ oyunlarını maharetle yapar.

5) Hâlümi gördükce men'-i ehl-i ışk eyler fakîh
Huccet-i maktû'u yok eyler kıyâs ile 'amel

(Fakih benim hâlimi gördükçe âşıkları aşktan men'ediyor. Elinde kat'i bir delili yok, başka şeylere kıyas ederek bu işi yapıyor.)

Fıkıhta yani İslâmi hukukta bir hüküm verileceği zaman, bu hüküm kat'i delillere dayanılarak verilir. Bu deliller Kur'an veya hadistir.

Eğer hükmedilecek mes'ele hakkında Kur'an ve hadis gibi deliller yoksa, hüküm salâhiyet sahibi bir fakihin, o mes'eleye benzeyen diğer mes'eleleri ve verilen hükümleri delil olarak kullanılır ve hükmünü verir. Buna kıyas derler. Burada aşk hakkında men' hükmü verirken kendine göre aşkı alıyor ve men' ediyor. Fakih aşktan ne anlar ki âşıkları men'ediyor demek istiyor.

Yukarıdaki beyti teyid ediyor. Dine, bir ilim branşına temas ediyor.

6) Medrese içre müderris verdügi min ilmden
Yegdürür meyhânede bir câm vermek bir güzel

(Medresede müderrisin verdiği bin ilimden, meyhânede bir güzelin verdiği bir kadeh daha iyidir.)

Akıl ile aşkı karşılaştırıyor. Medresede ilimlerin esası akıldır. Kadeh ise aşktır.

7) Ey Fuzûlî men dem urmuşdum safâ-yi ışkdan
Matla'-ı horşîd îcâd olmadan subh-ı ezel

(Ey Fuzûlî, ezel sabahında daha güneş doğması mevcut değilken ben, aşkın temizliğinden "zevkinden" bahsetmiştim.)

Safâ-ı aşk, yani aşkın her türlü maddî zevklerden ârî olarak düşünülmesi kâinat yaratılmadan evvel Elest Bezmi'nde var idi. O zaman aşk, bir cevher hâlinde idi. Yani araz âlemi henüz yaratılmamıştı. Bu safâ'yı aşk, sonradan yaratılan Hazret-i İsa'da tecelli etmişti. Bu dünyadan elini eteği-

ni çekmenin timsâli Hazret-i İsa'dır. Nasıl ki Kadı Burhaneddin, dîvânının başındaki:

Gönülde kopalı sanemâ bir safâ-yı ışk
Toldu bu âleme yine bizden nidâ-yı ışk

Beytinde bunu anlatır. Gönül çana benzetilir. Sanem puttur ve safâ'yı aşk ise Hazret-i İsa'dır. Yani Hazret-i İsâ'dan evvel, ezel bezminde ben aşktan dem vurmuştum, bahsetmiştim diyor Fuzûlî.

Burada Hazret-i İsa'yı güneş ile anlatıyor. Çünkü evvelce de izah ettiğimiz gibi güneş dördüncü felektedir. Ve Hazret-i İsa'da dördüncü felekte kıyamete kadar yaşayacaktır. Bu beyitte güneş icâd olmadan demek bir ma'nâya madde âlemi yaratılmadan, bir ma'nâya da Hazret-i İsa vücuda gelmeden demektir.

Subh-ı ezel burada doğrudan doğruya ezeliyet âlemi demektir.

Matlâ' burada tulu' ma'nâsınadır yani mastar-ı mimîdir.

171. GAZEL

1) Ey ruhun kıble-i cân hâk-i derün Kâ'be-i dil
Reh-i ışkunda fenâ ser-hadi evvel menzîl

(Ey yüzü can kıblesi ve kapısının toprağ gönül Kâ'besi olan sevgili. Senin aşkının yolunda kendini yok etmek "fenâfillâh" ilk merhal yani ilk konaktır.)

Yüz, vahdettir. Madde olan can, yüzünü vahdete dönmüş oraya vâsıl olmak istiyor. Kapı toprağı, eşik ve huzur ma'nâsınadır ki burada vahdet âlemi demektir. Senin âlemine girmek gönül için haccetmektir. Kâ'be, Beytullah, timsâli olarak Allah'ın evi telâkki edildiğine göre bu vahdet âlemi gönül için bir hacdır.

Can yani madde vahdete karşıdan bakmak, o cihete dönmek onu istemek durumundadır.

Gönül yani ma'nâ ise vahdettin âlemine girebilecektir. Can mevcut iken vahdet âlemine karşıdan bakılır. Gönül ise onun âlemi içinde bulunabilir. Kıble ile Kâ'be arasında bir yol vardır, bu yol aşk yoludur. Kâbe'ye yani vahdete varabilmek için ilk yapılacak iş kendini Hakk'ın varlığında yok etmektir. Fenâ hududuna varmaktır.

2) Lâle-reng etdi gözüm kan ile hâk-i derüni
Kîmyâ-gerdür eder gördüği toprağa kızıl

(Gözüm, kanlı gözyaşı dökerek senin kapının toprağını lâle rengine boyadı. Gözüm bir kimyagerdir, gördüğü toprağı altın yapar.)

Senin kapının toprağını kanlı gözyaşım lâle gibi kızıl renge boyadı. Ben kapının eşiğinde kanlı gözyaşı döküyorum. Her gördüğü yeri, toprağı lâle rengine yani kızıla boyayan gözüm, bir kimyagerdir. Kimyager, toprağı altın yapana denir. Eskiden buna inanılırdı. Böyle yapılan altına da kimiya denirdi. Hoca Kâsımü'l Envâr'ın şu mısraı bunu teyid eder:

Ma hâkrâ benazar kimyâ künîm

"Biz bakışımızla toprağı kimiya yani altın yaparız."

Burada kızıl, altın demektir. Halk arasında da kızıl altın ta'biri vardır.

3) Ol ki yârun şeb-i hecrine kıyâmet günü der
Halk arasında kıyâmet günü olmaz mı hacil

(Sevgilinin ayrılık gecesine kıyâmet günü diyen, kıyamet günü halk arasında utanılacak bir duruma düşmez mi?)

Sevgilinin ayrılık gecesi, kıyamet gününden daha fazla ıstırap vericidir.

Ayrılık gecesi ise kıyamet gündüzü arasında tezat san'atı vardır.

4) Katı müşkildür işüm zülf-i girih-gîründen
Sabr bu müşkili derler açar ammâ müşkil

(Senin düğüm düğüm saçın yüzünden müşkül işe düşmüşüm. Sabır, bu müşkülü açar derler, amma pek güç.)

Yârin düğüm düğüm zülfü, kesret âleminin, içinden kolay kolay çıkılamayan muammalarıdır. Kâinatı ve ondaki ma'nâyı halletmek, nefsî arzularından feragat etmek, ondan sonra kesretten vahdete varmak, güç iş.

Sabırla bu düğümler çözülür, fakat sabır da müşküldür.

Zâhirî ma'nâsı da şudur: O düğüm düğüm saçın güzelliğinden büyük bir aşka düştüm. Bu sebepten dayanamıyorum. Dayanmak çok güç. Sabır ile bu ıstırabı, bu müşkülü halletmek yani mukavemet etmek var amma, o da güç.

5) Etmek olmaz seni âgâh gönül hâlinden
Yazuğ ol kim vere gönlüm sana senden gâfil

(Gönül hâlinden seni haber-dâr etmek olmaz, mümkün değil. Senin bu hâlini yani sana gönül derdini söylemenin mümkün olmadığını bilmeyen birinin sana gönül vermesi çok yazık. Yani o gönül veren mahvolmuştur.)

Bütün âlemden müstağni olan bir sevgiliye gönül hâli elbette bildirilmez. Çünkü o, âşıkın hâlinden haberdârdır. Eğer haberi yok gibi davranıyorsa tegafül ediyor demektir. O zaman haberdâr etmenin hiçbir faydası yoktur.

"Yazuğ ona ki" den maksat, o, mahvolmuştur demektir. Âşıkın istediği de budur. Gönlünü veren birisi muhakkak maksadına erer.

6) Severem zâhidi kim gûşe -i mihrâbı sever
Ham-ı ebrûna rakîbüm olup olmaz mâ'il

(Mihrap köşesini seven zâhidi ben severim. Zîra kaşının kıvrımını sevmek sûretiyle bana rakîb olmuyor.)

Zâhid mihrap köşesini sever. Çünkü Hakk'a hakikî yakınlığın ne olduğunu bilmez. Sevgiliye uzaktan bakar. Kaş, birçok yerde geçtiği gibi (kabe kavseyn) dir. Hakk'a büyük yakınlıktır. Âşık bu yakınlığı sever.

Zâhidi sevgilinin kaşını severek âşıka rakîb olmadığı için seviyor. Bu bir zekâ oyunudur.

7) Delü dersem nola uşşâkma gül-çihrelerün
Özünü göz göre odlara salur mı âkîl

(Gül yanaklı güzellere âşık olanlara deli dersem ne çıkar? Hiç akıllı olan kendini göz göre göre ateşe atar mı?)

Gül, kırmızı rengi ile ateşe benzer. Sevgililer ateş oluyor. Onlara âşık olanlar da ateş içine düşmüş gibi yanar.

8) Seni cânan sanuram çık bedenümden ey cân
Men ü cânânum arasında çoh olma hâ'il

(Ey can, seni cânân sanıyorum. Bedenimden çık, benimle cânân arasına gripi beni ondan ayırma.)

Hakikî âşık esasen madde olan candan kurtulmak ister. Can bedende

bulundukça, sevgiliye kavuşmak mümkün değildir. Onun için bedenden çıkmasını istiyor.

Cânânı canından fazla sevdiğini söylemek istiyor. Can, âşık ile sevgili arasında bir mâni'adır, onları ayırır.

9) Ey Fuzûlî yanaram kim ne içün ol yüzü gül
Mana yanar od olur özgeye şem'i- mahfil

(Ey Fuzûlî, o gül yüzlü ne için bana yanar ateş, başkalarına ise işret meclisini aydınlatan bir mum oluyor? İşte buna yanıyorum.)

Gül, yukarıki beytte ateşe benzetiliyor. Bu ateş âşıkı, yanana bir ateş gibi yakıyor. Başkalarına ise meclisi aydınlatan mum oluyor. Mum da yanar. Bu ne için böyle oluyor diye âşık çok ıstırap çekiyor. Burada yanarım, ıstırap çekerim, demektir.

O sevgili yani ateş, âşıkı yakıyor; başkalarına zevk veriyor.

Sevgili, hakikî âşıklara ıstırap verir. Başkalarına yani bu aşktan anlamayanlara ise zevk verir. Buna yanıyorum derken zaten yanmak istediğini ifade ediyor. Ben hakikî âşıkım demek istiyor.

172. GAZEL

1) Hiç sünbül sünbül-i zülfün kimi müşgîn degül
Nâfe-i Çîn'i saçun tek derler amma çîn degül

(Senin sümbüle benzeyen zülfün gibi hiçbir sümbül siyah ve misk kokulu değildir. Çin nâfesi yani göbek miski saçın gibidir derler ama bu doğru değildir.)

Kesret âleminde görülen güzellikler, senin güzelliğinin aksidir. Bunlar arasında sümbül de vardır. Sümbülü kıvrım kıvrım saça benzetirler. Fakat kesret âleminde hiçbir sümbül, senin zülfün gibi siyah renkli ve misk kokulu değildir. Hakikatta da böyledir. Sümbül siyah ve misk kokulu değildir.

Çin'deki âhûlardan elde edilen göbek miskini yine senin saçına benzetilirse de bu hiç doğru değildir.

Sevgilinin zülfü ki bütün kesret âlemidir. Bir tek sümbül ile mukayese edilemez.

Zâhiren sevgilinin zülfünün renk ve koku itibarıyla miskten, şekil itibarıyla da sümbülden çok üstün olduğunu söylüyor.

Burada birinci Çin bir memleket ismi, ikinci çin ise Türkçe doğru ma'nâsınadır. Cinas san'atı yapıyor. Yalnız doğru ma'nâsına gelen çin şeklinde değil çın şeklinde okunur.

2) Var gül berginde hem elhak nezâket birle reng
Lîk cân-perver leb-i lâ'lün kimi şîrin degül

(Hakikaten gül yaprağında incelik ve renk vardır. Lâkin can besleyen lâ'l dudağın gibi tatlı değildir.)

Evvelâ gül yaprağını inceliği ve rengi dolayısıyla sevgilinin dudağına benzetiyor. Lâkin ondaki eksikler şunlar: Sevgilinin dudağındaki can vermek hassası onda yok, tatlılık yok. O hâlde dudak gül yaprağından üstün.

Gül kesrettir. Kesrette birçok güzellikler var, lâkin can vericilik, tatlılık yok. Lâ'l dudak fenâfillâhtır ki insanı ebedî hayata kavuşturur, vahdete kavuşturur. Ve bu can veriş o kadar tatlıdır ki...

Bu beytte Lâ'lin vasıfları şöyle bir araya getirilmiştir: Gül yaprağı, görünmez olduğu için can, şirin "tatlı"

3) Mihr-ban derler seni ağyâra lîkin men ana
Bâver etmem kim sana mihr eylemek âyîn degül

(Seni başkalarına, âşıklara değil şefekat gösteriyorsun derler amma ben buna inanmam. Çünkü başkalarının düşündüğü ma'nâ ile şefekat göstermek senin âdetin, usulün değildir.)

Ağyârın düşündüğü şefakat sevgilide yoktur. Sevgili, daima âşıklarına zulüm eder, şefekat göstermez. Onları öldürür ve bu sûretle âşıklar Hakk'a kavuşurlar. Ağyârın istediği şefekat hakikatta âşıklar nazarında bir zulümdür.

Mihr, güneş ile âyîn kelimesinin birinci cüz'ü olan "ay" arasında tenasüp san'atı vardır.

Güneşe tapanlar güneş doğduğu ve battığı zamanlarda âyîn yaparlar.

4) Hûblar mihrâb-ı ebrûsuna kılmazsan sücûd
Dînüni dönder gel ey zâhid ki yahşi dîn degül

(Güzellerin kaşının mihrâbına secde etmezsin, dinini değiştir bu güzel bir din değildir.)

Güzellerin kaşının mihrâbı, Hakk'a yakınlıktır. Zâhid bunu idrak edip secde etmiyor. Her şeyde Hakk'ın tecellisini görememek, zâhire kapılmaktır. Bu ise güzel bir din değildir.

Mihrap kavis şeklindedir. Dönder kelimesini bunun için kullanıyor.

5) Tâ Fuzûlî kamet ü ruhsâruna vermiş gönül
Mâ'il-i serv ü hevâ-hâh-ı gül ü nesrin degül

(Fuzûlî, senin boy bosuna ve yüzüne gönül vereli beri serviye meyil etmez, gül ve nesrine de sevgi göstermez.)

Kamet ve ruhsâr "yüz" tasavvufta vahdettir. Fuzûlî vahdete gönül vereli kesret âlemindeki serviye meyil vermez ve gül ve nesrine de sevgi göstermez.

Dikkat edilirse bu gazelde sevgilinin güzellik unsurları tamamen tasavvufî ma'nâsı olanlardır: Zülf, gül, kaş, kamet ve ruhsâr.

173. GAZEL

1) Yüzünü gözgüye gaybetde ohşadan gâfil
Dokunsa yüz yüze olmazmı ara yerde hacil

(Yüzün ayna karşısında değilken onu aynaya benzeten gâfil, sen aynaya bakınca yani ayna ile yüz yüze gelince ara yerde utanıp kalmaz mı?)

Ayna yuvarlaklığı ve parlaklığı bakımından yüze benzetilir. Lâkin sevgili aynaya bakıp ayna ile yüz yüze gelince ayna ortadan kalkar, sevgili görünür.

O gâfil insan, aynaya akseden hayâli ile sevgili arasında kalıyor. Bir de ara yerde vuku' bulan hâdise içinde demektir.

Mecâzî güzeller, birer ayna gibidir. Oraya akseden hakikî sevgilinin yüzüdür. Ayna parlaktır, fakat boştur.

Yüz yüze gelincenin bir tefsiri de "o gâfil, seninle karşılaşınca"dır. Yani seni görüncedir.

2) Bırak nikâb ki bilsün kemâl-i sun'ı görüp
Firişte hılkat-ı Âdem'de şübhesin bâtıl

(Yüzünden örtüyü kaldır ki Allah'ın yaratılışındaki kemâli görüp melekler, Âdem'in yaratılması hususundaki şüphelerinin bâtıl olduğunu yani

doğru olmadığını bilsinler.)

Cenab-ı Hak Âdem'i yarattığı zaman melekler itiraz ettiler. "Biz senin her türlü noksandan münezzeh olduğunu biliriz ve seni hamdederek takdis ederiz. Dünya yüzünde bir fesat unsuru olacak ve kan dökecek olan Âdem'i niye yarattın?" dediler. Cenab-ı Hak, "ben sizin bilmediklerinizi bilirim" dedi.

"*Ve iz kâle rabbüke li'l melâ'iketi innî câ'ilün fi'l-'ardı halîfeten kâlû etec'alü fîhâ men yüfsidü fîhâ ve yesfikü'd-dimâe ve nahnü nüsebbihu bihamdike ve nükaddisü leke kâle innî a'lemu mâ'lâ ta'lemûne- Bakara Suresi, Âyet 30*"

Meleklerin şüphesi budur.

Âdem'in yaratılışının bâtıl olmadığını bilmeleri de şu ayete istinat eder:

"*Ellezîne yezkürûna'llâhe kıyâmen ve ku'ûden ve 'alâ cünûbihim ve yetefekkerûne fî halkı's-semâvâti ve'l-'ardı rabbenâ mâ halakte hâzâ bâtılen süphâneke fekınâ azâbe'n-nâri-Âli İmrân sûresi, Âyet 191*"

"Onlar ki ayakta, otururken ve yanlarına yattıkları zamanlar Allah'ı zikrederler ve göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Ya Rabbi sen bunları boş yere yaratmadın. Sen her türlü noksandan münezzehsin, bizi cehennem azabından koru" derler.

Yüzünü aç melekler, Hakk'ın ne kadar kemâl üzre yarattığını görsünler ve yaratılıştaki şüphelerinin boş olduğunu anlasınlar.

3) Hadîs-i vahy-veşün zâyi' etme ağyâra
Revâ mıdır edesen kadrin âyetün nâzil

(Vahye benzeyen sözünü başkalarına söyleyip onu boş yere harcama. Ayetin kadrini aşağılatmak lâyık mıdır?)

Sevgilinin sözü, ancak peygamberlere Hak tarafından bildirilen hakikatlara, ayetlere benzer. Bunları âşıklardan başkasına söyleyip zâyi' etme. Bu sûretle ayetin kadrini alçaltmış olursun. Bu ise doğru değildir.

Hadîs, Hazret-i Peygamber'in sözleridir. Burada ayet ile hadîsi bir araya getiriyor, iham-ı tenasüp san'atı yapıyor. Vahy için nâzil yani aşağı inen derler. "*İnnâ enzelnâhü fî leyleti'l-kadri*" "Biz Kur'an'ı kadir gecesinde indirdik".

Vahy nâzil olur. Burada nâzil kelimesini aşağılatmak ma'nâsına kullanıyor.

Sevgilide Hakk'ın tecellisini görünce, onun sözünü tabiatıyla vahye benzetir. Ve bu vahyi ise ancak âşıklar anlar. Ağyar anlamaz. Ve o vahye benzeyen söz bîhûde yere söylenmiş olur, zâyi' olur.

Sevgilinin sözü burada söylenen söz değildir. Sevgilinin âşıka ilhâmıdır. Bütün o güzellik söylüyor. Bunu ağyâr anlamaz.

4) Harîm-i kûyunu göster nümûne eyle sevâb
Kim ola cennet içün halk tâ'ate mâ'il

(Bir sevâb et de cennete nümûne olarak kendi diyârının içini göster ki halk, cennetin ona benzediğini görüp, ona vâsıl olmak için Hakk'a ibâdet etsinler. Bu senin için sevâptır.)

Sevgilinin harîm-i kûyu yani diyârının harîmi vahdet âlemidir ki asıl cennet budur, demek istiyor. Halk, cennetten nümûne olarak onu görsünler ve ibâdete rağbet etsinler.

5) Seni koyup büte eyler ibâdetin kâfir
Azâb-ı dûzaha ol vechden olur kabil

(Kâfir, seni bırakıp puta ibâdet etmesi yüzünden cehennem azâbına lâyık olur.)

Put, bütün masiva lezzetleridir. Güzele put derler. Hazret-i Meryem resminden geliyor.

Cennet sevgilinin diyârı olduğuna göre, oraya ibâdet etmeyip puta ibâdet eden yani masivaya gönül bağlayan elbette cehennemlik olur.

İkinci mısradaki "vech" aynı zamanda yüz ma'nâsınadır. Putun yüzüne ibâdet ettiğinden demektir.

6) Hakîme nefy-i kıyâmet hatâsını bildür
Kıyâm göster ana i'tikâdın et zâ'il

(Kıyameti inkâr ettiği için hayata düşen hakîme bir ayağa kalkışını göstererek bu inanışının hata olduğunu bildir.)

Hükemâ "hakîmler" din ile alâkası olmayan filozoflardır. Onlar kıyamet gibi dinî bazı şeyleri inkâr ederler.

Ayağa kalkmak yani kıyam, Kur'an-ı Kerim'de kıyamet için kullanılır. sâ'at da kıyamet demektir. Birçok yerde "tekûmü's-sâ 'atü" geçer. Yani kıyamet ayağa kalktığı zaman ma'nâsınadır.

7) Garaz Fuzûlî'ye ancak elünden ölmekdür
Velî muhâldür ol hem sen olıcak katil

(Fuzûlî'nin bütün arzusu senin elinde ölmektir. Lâkin katil sen olduktan sonra o da imkânsızdır.)

Masiva âlemindeki güzeller, insan hakikî aşka ve sevgiliye götürürler. Şâir bir mecâzî güzelin elinde ölmek istiyor. Lâkin şâiri mecâzi bir güzelin kendisi öldüremez. Şâirin istcdiği hakikî ölümdür, yani Hakk'a kavuşmaktır. Bunu mecâzî güzel yapamaz.

Zâhirî ma'nâsı da şudur: Ölüm bile senin aşkın içinde hayat kadar güzeldir. Sen, öldürmek bile istesen yapamazsın, çünkü bütün emelim, senin beni öldürmen olduğu hâlde sen beni öldürünce yeni bir hayat bulurum, ölmem.

174. GAZEL

1) Reh-rev-i irfâna besdür sâğar ü sâkî delîl
Kim meh ü horşîdden tapınış temennâsın Halîl

(İrfan yani tasavvuf yolcusuna kılavuz kadeh ve sâkîdir. Zîra İbrahim Halilullâh ay ve güneş yolu ile Hakk'a vâsıl olmuş, muradına ermiştir.

"*Ve kezâlike nurî İbrâhîme melekûte's-semâvâti ve'l-'ardı ve liyekûne mine'l-mûkınîne felemmâ cenne 'aleyhi'l-Leylü reâ kevkeben kâle hâzâ Rabbi felemmâ efele kâle lâ uhıbbü'l-'âfilîne felemmâ re'e'l-kamere bâziğan kâle hâzâ Rabbî felemmâ efele kâle le-in-lem yehdinî Rabbî le-ekûnenne mine'l-kavmi'd-dâllîne. Felemmâ re'e'ş-şemse bâziğaten kâle hâzâ Rabbî Hâzâ ekberü felemmâ efelet kâle yâ kavmi innî berî'ün mimmâ tüşrikûne. İnni veccehtü vechiye lillezî fetare's-semâvâti ve'l-'arda hanîfen ve mâ ene mine'l-müşrikîne-En'am Sûresi, Âyet, 75- 79*"

"Biz İbrahim'e kat'i bilgiye erenlerden olması için göklerin ve yerin büyük mülkünü de öylece gösteriyorduk. İşte o, üstünü gece bürüyüp örtünce bir yıldız görmüş- Bu mu benim Rabb'im? demiş- O sönüp gidince ise şöyle söylemişti: - Ben böyle sönüp batanları Rabb'im olarak sevmem- Sonra ayı doğar hâlde görünce de: -Bu mu benim Rabb'im?- demiş, fakat o da batıp gidince: -And olsun demişti, eğer Rabb'im bana hidâyet etmemiş olsa imiş sapanlar güruhundan olacakmışım- Sonra güneşi doğar vaziyette görünce de: - Bu mu imiş benim Rabb'im? Bu hepsinden de büyük- demiş, batınca da şöyle söylemişti:- Ey kavmim bunların hepsi fânîdir. Ben sizin Allah'a eş kata geldiğiniz nesnelerden katiyen uzağım. Şüphesiz ki ben bir muvahhid olarak yüzümü, o gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a yöneltirim. Ben müşriklerden değilim.

Bu ayetlerin delâletiyle Hazret-i İbrahim Halilullâh'ı Hakk'a vâsıl eden ay ve güneştir.

Bunun gibi irfân yolcusunun kılavuzu da ay gibi güzel sâkî yani mecâzî güzel ve güneş gibi parlak olan şarap yani aşktır.

2) **Olsa isti'dâd-ı ârif kabil-i idrâk-i vahy**
Emr-i Hak irsâline her zerredür bir Cebre'îl

(Eğer irfan yani iç bilgisi sahibi ârif, vahyi idrak edebilecek bir seviyede olsa her zerre ona Hakk'ın emrini getiren bir Cebrâil'dir.)

Kâinatta her zerre Hakk'ın varlığına şâhittir. Ve Cebrâil gibi Hakk'ın emrini ârife getirir. Ancak ârif vahyi anlamaya kabiliyetli olmalıdır.

3) **Her kimün takdîrden mahsûdu öz kadrincedür**
Ehl-i ışk ister zülâl-i vasl zâhid selsebîl

(Herkes Allah'ın takdirinden kendi kadr ve mertebesine göre bir şey ister. Aşk ehli visâlin saf suyunu, zâhid ise cennet ırmağını ister. Çünkü zâhidin idrak mertebesi o kadardır.)

4) **Cennete zâhid bilür can vermeden yetmez velî**
Câna kıymaz öz temennâsındadur miskin bahîl

(Zâhid, can vermeden cennete gitmeyeceğini bilir. Lâkin o miskin hasis, kendini düşünür canına kıymaz.)

5) **Ey kılan izhâr-ı zillet müjde-i izzet sana**
Kim bu dergehde mukarrerdür azîz olmak zelîl

(Ey nefsini hakîr gören ve gösteren sana ululuk müjdesi olsun. Zîra bu dergâhta "tarikat âleminde" alçalanın ululuğa ermesi mukarrerdir.)

Burada zillet yani alçalmak, tevâzu' ve nefsini hakîr görmektir. Bu dergâhta yani tarikat âleminde kendine değer vermeyen, nefsine râm olmayan insan hakikî büyüklüğe, yüksekliğe erer.

6) **Va'de-i vaslun meni salmış hayâl-i zülfüne**
Kim diler tûl-i emel sermâye-i ömr-i tavîl

(Sana kavuşmak için geçecek olan zaman beni zülfüne hayaline salmıştır. Zira çok şeyler istemek için uzun bir ömür sermayesi lazımdır.)

Zülf kesrettir, visâl ise vahdede kavuşmaktır. Vahdete kavuşmak zamanına kadar yine senin güzelliğinin bir in'ikâsı olan kesreti hayâl ediyorum. Çünkü vahdete kavuşmak çok büyük bir emeldir, uzun zaman ister. Zâtına kavuşmak için sıfatını hayâl ediyorum, onunla meşgul oluyorum.

Hayâl, haddizâtında varolmayan şeyi var gibi düşünmektir. Kesret ise bir hayâlden ibârettir. Hakikî varlığı yoktur. Onun için zülfü hayâl ediyorum, diyor.

Zülfün güzelliği, uzunluğundadır ve uzun olduğu için ömre benzetilir. Zülfün iki vasfını bir arada söylüyor: Uzun ve ömür.

Tûl ve tavîl kelimeleri üzerinde iştikak san'atı yapıyor.

7) Ey Fuzûlî hûblar zikr-i cemâliyle hoşem
Şükr kim kesb etmişem âlemde bir zikr-i cemîl

(Ey Fuzûlî, daima güzellerin güzelliğini anıyorum ve bundan memnûnum. Allah'a şükrolsun ki âlemde güzel bir hatıra kazanmışım.)

Yukarıdaki beytte zülfün hayâli ile meşgulüm, diyor. Bu keseret âlemindeki güzeller ile meşgul olduğunu söylüyor. Vahdete ermek için bu lâzımdır. Ve vahdete ermek gayesi ile yani o visâl zamanına kadar kesret güzellerini temâşâ ve hayâl ediyorum, diyor.

Zikr-i cemâl, güzelliği zikretmek, anmak, daima tekrar etmek ma'nâsındadır. Zikr-i cemîl ise güzel hatıra bırakmak, iyi olarak anılmaktır. Cemîl ile cemâl arasında iştikak san'atı vardır.

Bu gazelin birinci beytinde Hazret'i İbrahim'in yıldız, ay ve güneşin kılavuzluğu ile Hakk'a eriştiğini söylüyor. Bu son beyt de aynı esas üzerindedir.

175. GAZEL

1) Câna basdum gonca-veş peykânunı ey tâze gül
Dözmek içün hecrüne düzdüm demürden bir gönül

(Ey taze gül, okunun goncaya benzeyen temrenini cânâ bastım "bağrıma bastım". Böylece ayrılığına tahammül edebilmek için demirden bir gönül vücuda getirdim.)

Okun temreni demirden ve gül goncası şeklindedir.

Dözmek, tahammül etmek; düzmek, tanzim etmek, vücuda getirmek ma'nâlarınadır. Cinas san'atı vardır.

2) Veh ne sâhirsene ki oddan su çıhardun sudan od
Terledüp ruhsârunı gül gül kılanda tâb-ı mül

(Şarabın harareti yanağını gül gül kılıp seni terletince sen ateşten su, sudan ateş çıkardın. Sen çok büyük bir sihirbazsın.)

Yanak "ârız" suya benzetilir. Yanak kızarınca sudan ateş çıkmış gibi olur. Yanak, şarabın harareti ile gül gül yani kırmızı olup da terleyince ateş renkli yanaktan su çıkar. Şarap içen sevgili tasviri...

Fakat aşkın ne derece büyüleyici, insana ne harikulâde işler yaptırabileceğini söylüyor.

3) Yandurup eczâ-yı terkîbüm külüm versen yele
Yoh yolundan dönmegüm varum senündür cüz'ü kül

(Bir terkip olan vücudumun cüz'lerini yakıp külümü rüzgâra savursan, senin yolundan dönmem. Parça, bütün "cüz' ve küll" neyim varsa senindir.)

Bu beytte Hallac-ı Mansûr'un macerası vardır: Onu "*Ene'l-Hak*" dediği için asıp, yakıp, külünü savurmuşlardı.

Sen beni Hallac-ı Mansûr'un akibetine uğratsan dahi ben, yolundan dönmem. Çünkü cüz'üm ve küllüm senindir. Burada cüz' insanın madde âleminde varlığıdır. Küll "bütün" ise Hak ile beraber oluşudur.

Zaten "Ene'l-Hak" bu demektir. Kulda ne varsa, kesret âleminde olsun, vahdet âleminde olsun, hepsi Hakk'ındır.

Türkçe kül ile Arapça küll "bütün" arasında cinas yapıyor.

Maddî sevgiliden derhâl hakikî sevgiliye geçiyor. Bu da aşkın büyüsü ile oluyor.

4) Merdüm-i çeşmüm yığar nâveklerün mümkin sanur
Ol ağaçlar birle dutmak eşk deryâsına pül

(Göz bebeğim "gözümün adamı" senin attığın okları bir tarafa yığıyor. Zannediyor ki bu ağaçlarla gözyaşı deryâsına köprü kurabilir.)

Sevgilinin her görülen güzelliği göze atılan bir aşk okudur. Bu ok ise ağaçtandır. Gözbebeği bu ağaçları topluyor, yani hiçbirini zâyi' etmiyor. Bunlarla, deryâlar vücuda getiren gözyaşı üstüne bir köprü kurup bu deryâyı aşmak istiyor ve zannediyor ki bu mümkündür.

Odun yığan, bir adamdır. Onun için gözbebeği ma'nâsına gelen "merdüm-i çeşm" terkibindeki merdüm kelimesini insan ma'nâsına alıyor.

Eşk "gözyaşı" ile aşk denizi geçilmez. Nâvek "ok" burada göz yolu ile ilham edilen aşktır. Eşk ile aşk arasındaki ses yakınlığına dikkat edilmelidir.

5) Ey gönül levh-i emel nakş-ı bekâdan sâdedür
Fânî etme ömrünü ol sûda kim bâkî degül

(Ey gönül, dünya arzûları sahifesinde beka yazısı yoktur. Ömrünü bâkî olmayan bir tarafta "bir yolda" ifnâ etme, yok etme, zâyi' etme.)

"Sâde levh" yazısız sahife, basit insanlara verilen bir vasıftır. Bir de gönlünde masivaya ait hiçbir şey bulunmayan insana da "sâde levh" denir.

Dünya arzuları gönül sahifesine yazılır ve derhâl silinip gider, fânîdir. Onun için bu arzular sahifesine beka yazısı yazılmamıştır. Bâkî olması mukadder değildir.

Bu fânî arzular uğruna ömrünü ifnâ etme diyor.

İkinci mısradaki "sû" Farsça taraf, cihet ma'nâsınadır. Yani o tarafa koşup ömrünü zâyi' etme diyor. Fakat "sû" taraf, Türkçe "su" ile aynı telaffuzdadır. Bundan anlaşılıyor ki şâir, fânî emelleri "naks-ı ber-âb" yani su üzerine yazılan yazıya benzetiyor. Suyun bir vasfı da sâdedir. Su üzerine yazılan yazı bir ânlık bile değildir. Birinci mısradaki nakş ile "yazı ile" ikinci mısradaki "sû" su bir araya gelince nakş-ı ber-âb olur.

6) Sûret-ârâ olma tahsîl-i kemâl-i ma'nî et
Kim behâyim nev'in etmez âdem-îzer-beft çul

(Şeklini süsleme, ma'nânın kemâlini elde etmeye çalış. Zîra sırmalı çul hayvanları insan yapmaz.)

Birinci mısrada aynı zamanda şu ma'nâ vardır: Şekle i'tibar etme, ma'nâya nüfus ederek, kemâl sâhibi ol. İkinci mısrada da şekli, sûreti bilip onunla kendini süslü yani kıymetli zannetme. Zâhirî ilim sırma işlemeli bir palan gibidir. O, hayvanı insan yapmaz. Zâhirî bilgiye hiçbir kıymet vermiyor. Ma'nâya, içe nüfus etmek lâzımdır, diyor.

İkinci mısra, Ziya Paşa merhumun şu beytini hatırlatır:

İnsâna neâbet mi verir hiç üniforma zer düz palan vursan eşek yine eşektir.

Zer-dûz, altınla işlenmiş, sırmalı ile zer-beft yani altınla dokunmuş, sırmalı aynı ma'nâyadır.

7) Nola dersem kadr ile efzûn Mesîhâ'dan seni
Yer ü gök mîzân olup fark olmuş ağırdan yünül

(Kadir, kıymet ve i'tibar bakımından seni İsa'ya üstün tutsam hayret etme. Zîra yer ile göğü tartmışlar, ağır ile hafif anlaşılmış.)

İsa gökte, sevgili yerdedir. Terazinin yukarı kalkan kefesinde Hazret-i İsa, aşağı inen kafesinde de sevgili var. Elbette ağır olan yere, zemine iner ve daha değerlidir.

Hazret-i İsa, Hıristiyan dininin peygamberidir. Sevgili ise Müslümandır. Hazret-i İsa'nın dini, Hazret-i Muhammed'in zuhuru ile neshedilmiş, yani kaldırılmıştır.

İsa'nın mucizesi, tabâbetti. Hastalara şifa verir, ölüleri diriltirdi. Fakat yine fânî hayata eriştirirdi. Bu itibar ile İsa'ya üstündür.

8) Âteş-i dil öyle sûzândur ki basmaz hîç kim
Rahm edüp nâvekleründen özge zahmum üzre kül

(Gönül ateşi öyle yakıcıdır ki hiç kimse acıyıp yaramın üzerine oklarından gayrı bir kül basmıyor.)

Oklar gönülde, gönül ateşinden yanıp kül oluyor çünkü ağaçtandır. Kül olunca da yara üzerine basılmış oluyor.

Yara üzerine kül basılır. Kül hem temizdir, hem de yarayı örter, kanı durdurur.

Ok, gönle ilham edilen aşktır. Yine aşkı, aşkın yanışı tedâvî eder, demek istiyor.

Rahm ile zahm arasında cinas vardır.

9) Hâsılun evvel gam-ı cânandur âhır terk-i cân
Bu imiş kısmet Fuzûlî hâh ağla hâh gül

(Ey Fuzûlî, dünyadan eline geçen şey evvelâ sevgilinin aşkı ve hicrânı, sonra da bu aşk ve hicrân yüzünden terkedilen can, yani ölüp gitmek. Dünyadan kısmet bu imiş. İster ağla, ister gül.)

Gam-ı cânân ile ağlamak, can yani maddeyi terketmekle gülmek. Fakat ister ağla, ister gül şeklinde söyleyince "kısmete ister râzı ol, ister râzı olma" ma'nâsına gelir. Hâlbuki maksat gam ile ağlamak, ölmek ile de gülmektir. Bu manevî tezattır.

"Mim harfi"

176. GAZEL

1) Degülsen şohdan ey gerdun cihan seyrinde yoldaşum
Nola ham olsa kaddüm senden efzundur menüm yaşum

(Ey felek, çoktandır cihânı dolaşmakta bana yoldaşlık etmiyorsun. Belim bükülse hayret etme. Benim yaşım senden fazladır.)

Feleğin beli bükülmüştür. Yuvarlaktır, onun için kambur felek derler.

Cihânı dolaşmakta bana yoldaşlık etmiyorsun demek, beni arzum üzerine seyretmiyorsun demektir. Arzusu üzerine seyretmeyince şâir ıstırap çekiyor. Ve bu ıstırap onun belini büküyor, ihtiyarlatıyor. Bu ihtiyarlık tabiî karşılanmalı, çünkü şâirin yaşı fazladır. Burada iki ma'nâ vardır:

Şâir ruh sahibidir. Felek maddedir. Ruhlar maddeden evvel yaratılmıştır. Yani yaş burada ömür müddeti demektir.

Yaşın ikinci ma'nâsı gözyaşıdır. Ben, senden çok ağlıyorum. Binaenaleyh bu ıstırap benim belimi büküyor, diyor.

2) Terâzû-yi ayâr-ı mihnetem bâzâr-ı ışk içre
Gözüm her dem dolup min daşa her sâ'at deger başum

(Aşk pazarında mihneti ölçen bir teraziyim. Her ân doluyor ve başım her sâ'at bin taşa vuruluyor.)

Terazinin daima kefesi "gözü" dolar ve tartılınca bir kefesinin başı yere değer. Burada gözüm dolar, ağlarım ve başımı yerden yere vururum demek istiyor. Istırap benimle ölçülür ma'nâsı da vardır.

"Burada eski ağırlık ölçüsü birimi olan okkaların sert taşlardan yapıldığı ve tartma ânında başa vurur gibi terazinin kefesine konulup kaldırıldığı, zîra terazinin sıhhatla tartması için zaman zaman ayar edildiği hususları da gözden uzak tutulmamalıdır. H.K.)

3) Sirişküm al bağrum pâre bir kûh-ı belâyem kim
Hemîşe lâle vü lâ'l ile renggindür içüm daşum

(Gözyaşım al, kırmızı yani kanlı, bağrım parça parça bir belâ dağıyım. Daima dışımı lâle ve gelincik renklendirir, içimi de lâ'l taşı...)

Dağın üstünde lâle ve gelincik yetişir, üstünü renklendirir. İçinde "toprağın altında" ise lâ'l madeni vardır. O da içini renklendirir.

Lâle, gelincik gözyaşıdır, dışını; parça parça lâ'l taşı da onun bağrını, içini kana boyar.

Çok ıstırap çektiğini anlatmak istiyor.

4) Mana mânend bir dîvâne sûret bağlamaz gûyâ
Kalem sındurdı tasvîrüm kılandan sonra nakkâşum

(Bana benzer bir dîvâne vücuda gelemez. Sanki ressamım, benim resmimi yaptıktan sonra kalemini veya fırçasını kırdı.)

Ressam, artık bundan sonra böyle güzel bir resim yapamam, yahut ben çok kötü resim yapıyorum, ressamlıktan vazgeçeyim diye fırçasını, kalemini kırar.

Fırçaya da kalem derlerdi.

5) Fuzûlî hâzin-i genc-i vefâyem ol sebebdendür
Güherler tökdügi isrâf ile çeşm-i güher-pâşum

(Fuzûlî ben vefâ hazinesinin hazinedârıyım. İnciler saçan gözüm bu sebepten inciler döküyor.)

Vefâ, Elest Bezmindeki ahde vefâdır. Gözyaşı da döktüğü incilerdir.

177. GAZEL

1) Işkdan cânumda bir pinhân maraz var ey hâkim
Halka pinhan derdüm izhâr etme zinhâr ey hâkim

(Canımda aşkın sebep olduğu bir gizli hastalık var ey hakîm. Aman bu gizli derdimi halka açıklama ey hakîm.)

Aşk, gönülde gizli bir hastalıktır. Bunu halka açıklamak hastaya türlü zararlar verir. Çünkü herkes bu hastalığın mahiyetini anlayamaz. Âşıka ta'n eder.

2) Var bir derdüm ki çoh dermandan artuhdur mana
Koy meni derdümle dermân eyleme var ey hâkim

(Bir derdim var ki çok dermandan daha üstündür. Ey hakîm, git, beni derdimle baş başa bırak.)

Ma'nâ vazıhtır. Aşk derdi, öyle bir derttir ki dertli bunu her şeyden çok ister. Derman kat'iyyen istemez.

Birinci mısradaki "var" mecut ma'nâsına, ikinci mısradaki ise git ma'nâsınadır. Cinas san'atı yapıyor.

3) Ger basup el nabzuma teşhîs kılsan derdümi
El-emânet kılma her bî-derde izhâr ey hakîm

(Elini nabzıma koyup derdimin ne olduğunu anlarsan, ey hakîm bu sırrı sana emânet ediyorum, bu derdin ne olduğunu her dertsize açıklama.)

Dertsiz burada duygusuz, basit insandır.

4) Gel benüm tedbîr-i bihbûdumda sen bir sa'y kıl
Kim olanı bu derde artukrağ giriftâr ey hakîm

(Gel ey hakîm, sen beni iyileştirmeye bir çalış ki bu derde daha fazla yakalanayım.)

Aşk derdi arttıkça âşık sıhhat bulur.

5) Gör ten-i uryân ile ahvâlümi hicran günü
Var imiş rûz-i kıyâmet kılma inkâr ey hakîm

(Ayrılık günü çırçıplak vücudumun ne ıstıraplar içinde kıvrandığını gör de kıyamet gününü inkâr etme ey hakîm.)

Kıyamet günü herkes çırılçıplak mezardan kalkacaktır. Hayatta iken bir insan ancak çıldırırsa çırçıplak soyunur. Ahvâlimi gör dediği bu cinnettir. Istıraptan çıldırdığını söylüyor.

Hükemâ, yani hakîmler müsbet ilim ile mantıka inanırlar ve dini, tabiî olarak da kıyameti inkâr ederler.

Beni bu hâlde gör de kıyameti inkâr etme demek istiyor.

6) Çekmeyince çâre-i derdümde zahmet bilmedüm
Kim olur dermân-ı derd-i ışk düşvâr ey hakîm

(Benim derdime bir çâre bulmakta zahmet çekmeyince aşk derdinin dermânı ne kadar güçtür, anlamadın.)

7) Renc çekme sıhhat ümmîdin Fuzûlî'den götür
Kim kabûl-i sıhhat etmez böyle bîmâr ey hakîm

(Ey hakîm, zahmet çekme ve Fuzûlî iyi olur diye ümitlenme. Zîra böyle bir hasta sıhhat bulamaz.)

Aşk derdinin dermânı yine aşktır.

178. GAZEL

1) Tenümde zahm-ı tîğun çeşm-i hûn-efşâna benzetdüm
Okun kim saf saf etrâfındadur müjgâna benzetdüm

(Vücudumda kılıcının yarasını, kanlı gözyaşı döken bir göze benzettim. Onun etrafında saf saf dizilen oklarını da kirpiğe benzettim.)

Hayâl vazıhtır. Aşkın oku tenimde yara açtı. Yaradan kan akıyor. Yara kan ağlayan bir göze benzetiliyor. Aşkınla kan ağlıyorum demek istiyor. Saf saf okları ise gözün etrafında dizilmiş kirpik dizisidir.

2) Beka-yı rûhumu bildüm zülâl-i lâ'l-i nâbundan
Hayâtımdur dedüm bağruma basdum kana benzetdüm

(Ruhumun bekâsının, saf lâ'le benzeyen dudağının saf suyu ile mümkün olacağını bildiğim için onu kana benzeterek bağrıma bastım.)

Lâ'lin suyu kırmızılığıdır. Lâ'l dudak bekâbillâhı temsil eder. Asıl hayatın, bâkî hayatın ancak fenâfillâh olan dudakla elde edilebileceğini bildiğim için o dudağı maddî hayatta kan kadar lâzım ve değerli ve o derece zarûrî buldum. Ve kan gibi bağrıma bastım.

Dudağın fenâfillâh olduğunu ve fenâfillâhın, bekâbillâha götüreceğini açıkça söylüyor. Dudağı, kırmızı rengi dolayısıyla kana benzetiyor. Maddî hayatta kan ne kadar zarûrî ise manevî hayatta da "fenâ" o derece lâzımdır.

3) Sökülmüş göğsümü kim doludur gamzen hayâliyle
Harâmîler yatağı menzil-i vîrâna benzetdüm

(Yan bakışını hayâli ile dolu olan parçalanmış göğsümü, haramîler yani hırsızlar, katiller yatağı vîrân bir eve benzettim.)

Gamze, yan bakış evvelki gazellerin izahında da söylediğimiz gibi göz, kirpik ve kaşın birlikte yaptığı harekettir. Bunların üçü de siyah renktedir. Yani sâliki, Hak yolcusunu yolundan çevirirler. Üçü dahi bir nev'i yol kesicidir, haramîdir. Parçalanmış göğüs vîrân bir evdir. Bunlar haramîdir. Çünkü Hak yolcusunu masivaya yani harama sevkederler.

Göğsüm, gamzenin güzelliklerinin sevgisi ile doludur. Fakat ben bunların harâmî olduğunu biliyorum.

4) Tenümden incinüp çıhmış revan can kimi peykânun
Nicük incinmesün yetdükde zevkin câna benzetdüm

(Senin aşk okların incinip can gibi hemen tenimden çıkmış gitmiş. Nasıl incinmesin, okun saplandığı zaman ondan duyduğum zevki cana benzettim. Tenime can gelmiş gibi zevk duydum.)

Hakikî sevgilinin ilham ettiği hakikî aşk, hiçbir zaman cana, maddî hayata benzetilemez. O çok ulvîdir. O aşk okları, cana benzettiği için incinip tenden çıkmışlar. Hakikî aşk zevki kaybolmuş.

5) Gözümde beslenüp kıymet bulan peykânunı gördüm
Sadefte gevher olan katre-i bârâna benzetdüm

(Gözümde beslenip, yetiştirilip kıymet bulan ok temrenini, sadef içinde inci olan yağmur damlasına benzettim.)

Sevgilinin göz yolu ile ilham ettiği aşk okunun temreni ki beyaz, küçük ve madenîdir, bir sadefe benzeyen göz içinde besleniyor. Göz o temreni seve seve saklıyor. Bu temren göz içinde beslenip inci hâline geliyor, değer kazanıyor.

6) Fuzûlî öldürür her dem meni ehl-i nazar ta'nı
Ki niçün yâr lâ'lin Çeşme-i Hayvâ'na benzetdüm

(Fuzûlî, yârin lâ'l dudağının niçin Âb-ı Hayât'a benzettim diye, gören ve hakikati bilen kimseler her ân beni kınıyorlar. Bu ta'n beni öldürüyor.)

Yârin dudağı insanı ebedî hayata kavuşturur, Hakk'a kavuşturur. Âb-ı Hayât ise insanın maddî hayatını devam ettirir. Bu itibarla yârin lâ'l dudağı Âb-ı Hayât'tan çok üstündür. İşin iç yüzünü, hakikatini gören insanlar "ehl-i nazar" yârin dudağını Âb-ı Hayât'a benzettim diye beni kınarlar.

Nazar burada iki ma'nâyadır: Biri hakikatı gören, diğeri de insanı öldürmeye kadar müessir olan nazardır. Bu ikinci ma'nâyı öldürür dediği için veriyoruz. Hased eden insanların kötü bakışı nazardır. Bir hastalık veya felâket, ölüm için nazar değdi derler.

179. GAZEL

1) Gamundan başa dün hasret eliyle ol kadar urdum
Ki subh olunca mürde cismümi toprağa tapşurdum

(Gece ayrılık ıstırabı ile başıma o kadar vurdum ki sabah olunca artık ölmüş olan cismimi toprağa verdim.

Hasret beni öldürdü demek istiyor. Bir ağacı başından vura vura toprağa nasıl gömerlerse ben de öylece başımdan vura vura cismimi toprağa gömdüm diyor. Bir cismim tamamen toprağa gömülmesi yok olması demektir.

2) Büküldü kaddüm âhum yetdi horşîde sakın ey mâh
Ki mihnet ohunu peykanladum gam yayını kurdum

(Belim büküldü, âhım güneşe kadar ulaştı. Ey ay yüzlü sevgili, kendini sakın. Gamdan bükülen belim, kurulu bir yay; mihnetten ettiğim âh ise oktur. Bu oku gözyaşı ile temrenledim.)

Gamdan bükülen bel "endam, kad" yay; ip gibi akan gözyaşı yayın kirişi; âh ise ok... Okun müessir kısmı olan temreni de oka taktım.

Bu, ok hayâlinden geliyor. Gam ve mihnet ile ıstırap çeken insanın âhı güneşe kadar müessirdir. Ey ay yüzlü güzel, bu âhım bir gün sana saplanır. Kendini koru diyor.

Güneş ile ay arasında tenasüp san'atı yapıyor.

3) Demen Mecnûn'a âşık kim başında kuş yuva tutmuş
Menem âşık ki seyl-i eşkümi başumdan aşurdum

(Başında kuşların yuva yaptığı Mecnûn'a âşık demeyin. Gözyaşımın selini başımdan aşıran ben, asıl âşıkım.)

Mecnûn ne kadar gözyaşı dökmüşse de bu gözyaşı selini başından aşırmamış. Aşırsa idi başında kuşlar yuva yapamazdı. O hâlde asıl âşık Fuzûlî'dir. O, gözyaşı selini başından aşırmıştır. Başında kuşlar yuva yapamamıştır.

4) Kelâmundan müretteb eyledi bürhân-ı isbâtın
Ne sâhib-keşfe kim sırr-ı dehânundan haber sordum

(Hangi keşif ve kerâmet sahibine senin ağzının sırrını sordumsa, o sırrı ispat için daima senin sözünü bürhan "delil" getirdi.)

Ağız, sırdır, yoktur. Onun varolduğunu gösteren ancak söylediği sözdür. Ağzın vasıfları olan sır, sırrı keşfeden, sormak kelimelerini yan yana getiriyor.

Sormak burada iki ma'nâyâdır: Biri sual etmek, ikincisi emmek.

5) Tecerrüd seyrine sâyemden özge bulmadum hem-râh
Tarîk-i ışk içinde çohlar ile durdum oturdum

(Aşk yolculuğunda çok kimselerle kalktım, oturdum. Bu yolda bana gölgemden başka bir yoldaş bulmadım.)

Dünyadan feragat etmek, elini eteğini çekmek yolunda çoklarıyla buluştum, oturup kalktım. Aşk ve tecerrüd yolunda kimse bana yoldaş olmadı. Sadece gölgem bana yoldaşlık etti.

Tecerrüdün timsâli Hazret-i İsa'dır ve güneş feleğindedir. Onun için gölgem diyor. Güneş olmasa gölge olmaz.

6) Hevâ-yı ışk ser-gerdânı olmuş gird-bâdem kim
Savurdum göklere toprağumı her yerde kim durdum

(Aşk havası ile, rüzgârı ile âvare, başı dönmüş bir gird-bâdım, dönen rüzgârım. Her kalkıp esmeye başladığım yerde toprağımı göklere savuruyorum.)

Ekseriya çöllerde, ovalarda görülür. Rüzgâr döndüğü zaman kaldırdığı toz da onunla beraber yerden kalkar ve döner. Ve toz ile beraber döndüğü içini yürüyen bir toz sütunu hâlinde gözle görülür. Halk arasında buna kasırga veya tulumba derler. Nailî bu toz sütununu çölde Mecnûn'un ruhuna benzetir. Durduğu ve çözüldüğü zaman tozlar savrulur.

Aşk çölünde âvâre ve sergerdân dolaşan bir âşıkım. Dolaştığım her yerde toprağımı, yani maddemi göklere savurur, yok ederim. Yukardaki beytte tecerrüdden bahsediyordu. Bu beyt onun devamıdır.

7) Fuzûlî ışk mühlik derdüm ol meh-veş inanmazdı
Bihamdillâh ki can vermek tarîkiyle inandurdum

(Ey Fuzûlî, aşk helâk edicidir derdim, o ay gibi güzel inanmazdı. Allah'a şükür olsun ki canımı vermek yolu ile onu inandırdım.)

Aşk derdinin insanı öldürdüğünü, yani maddeden tecrid ettiğini söy-

lerdim, o ay yani mecâzî güzel buna inanmazdı. Nihayet Allah'a şükür olsun canımı yani maddemi verdim, o da buna inandı.

Bu beytte de tecerrüdden bahsediyor. Maddeden sıyrılmak...

180. GAZEL

1) Dehenün şevkini can-sûz gümân etmez idüm
Yohsa bir dem anı men mûnis-i cân etmez idüm

(Ağzına karşı duyulan hararetli aşkın, ben, can yakıcı olduğunu sanmıyorum. Yoksa ben o aşkı canımın içine bir dost bir arkadaş diye almazdım.)

Ağız fenâfillâhtır. Ona karşı duyulan hararetli aşk, şevk ise maddeyi yani canı yakıp kül eder, mahveder.

Dudak, kırmızı olduğu için şevk yani yakıcı, ateş gibi aşk diyor.

2) Vasl-i hâl-i lebüni bilse idüm nâ-makdûr
Ârzûsunda kara bağrumı kan etmez idüm

(Dudağının yanındaki beninin erişilmez olduğunu bilse idim, onu istemek, elde etmek uğrunda kara bağrımı kan etmezdim.)

Ben, birçok yerde söylediğimiz gibi âlem-i gaybdır. Oraya erişilmez. Ben, kara olduğu için kara bağrımı, diyor. Leb ise kırmızı olduğu için kan etmezdim, diyor.

Kara bağrı kan etmek çok fazla ıstırap çekmektir. Bunun asıl ifadesi "dil-hûn"dur. Gönlü, bağrı kan olmuş insan...

3) Hûblar âşıka meyl etmedügün bilse idüm
Özümü ışk ile rusvâ-yı cihân etmez idüm

(Güzellerin âşıka meyletmediklerini, onları sevmediklerini bilse idim kendimi aşk ile cihana rezil rusvâ etmezdim.)

4) Düşmeseydi gözümün yaşına feyz-i nazarun
Anı her servün ayağına revân etmez idüm

(Gözümün yaşına bakışının feyzi düşmese idi onu bir ırmak yapıp her servinin ayağına akıtmazdım.)

Gözyaşına Hakk'ın nazarı, bakışı düşmese idi, yani o gözyaşı senin

için akmış olmasa idi onu senin vahdetinin bir timsâli olan her servi boylunun ayağına akıtmazdım.

Nerede feyz varsa orada su mazmunu gizlidir.

Feyz-i nazarda, gözyaşı olduğu için, gözyaşına sana bakış kudretini verdin ma'nâsı da vardır.

5) Salmasaydın dil-i vîrâna imâret tarhın
Anda genc-i güher-i ışkı nihân etmez idüm

(Virân gönlümü ma'mur bir hâle getirmeseydin orada aşk incisi hazinesini saklamazdım.)

Viran gönül aynı zamanda aşkı idrak etmeyen gönüldür. O gönlü aşk incisinin hazinesi olabilecek bir hâle getirmeseydim, o inciyi ortada gizlemezdim. Gönül aşkı tatmadığı için manen vîrândır. Onu aşk ile daha çok vîrân hâle getirdim. Bir vîrâne oldu, oraya aşk incisi hazinesini sakladım, diyor. Hazineler vîrânelerde gömülür.

6) Sitem-i ta'ne-i ağyâre degüldüm vâkıf
Yohsa yârun ser-i kûyunda mekân etmez idüm

(Aşkı anlamayanların kınaması zulmünü bilmiyordum. Yoksa sevgilinin diyârında mekân tutmazdım.)

Aşkı anlamayanların benim Hak ve vahdet diyârında yerleşmemi kınayacaklarını, bu kınamanın ne kadar zâlim olduğunu bilseydim oraya yerleşmezdim.

Aşkı anlamayanlar vahdet âlemine giren âşıkları zâlimâne kınarlar, çünkü bilmezler.

Vâkıf, bir yerde duran ma'nâsına da gelir. Mekân etmek ile vukuf, durmak aynı ma'nâyadır. Şâir, vâkıfı burada bilen ma'nâsına kullanıyor.

7) Etmeseydi sitem-i yâr Fuzûlî meni zâr
Munca feryâd çeküp âh ü fegân etmez idüm

(Ey Fuzûlî, yârin zulmü beni ağlatıp inletmese idi bu kadar feryat, âh ve fegan etmez idim.)

Burada yâr hakikî sevgilidir. Ancak o mutlak olarak âşıklara zulümeder. Yâr ile zâr arasında cinas san'atı vardır.

181. GAZEL

1) Bir kul oğlunu gönül şehrine sultân etdüm
Mısr idi pâdişehin Yûsuf-ı Ken'ân etdüm

(Bir kul oğlunu gönül mülkine sultan ettim. Gönül bir şehirdi, Mısr idi, pâdişâhını Yusuf-ı Ken'an yaptım.)

Hazret-i Yusuf, Mısır sultanı olmuştu. Mısır, şekeri ile meşhurdur. Şevket-i Buharî'nin şu mısraı, bilahare onu tazmin eden Şeyh Galip'te de vardır:

Teng-i şekker Mısr bâşed kârvân-ı murrâ

"Karınca kervanına şeker çuvalı Mısır şehridir." Burada tatlı, güzellerin sultanı demek oluyor. Fakat bu mazmun çok az geçer.

Sevgilisini Yusuf'la aynı güzellikte görüyor.

2) Dil ki bir dilbere ser-menzil idi âhum ile
Yele verdüm adını taht-ı Süleymân etdüm

(Gönül, bir gönül alıp götürücü güzelin oturduğu, konduğu yerdi. Gönlü yele verdim, adını Süleymân tahtı koydum.)

Gönlümde bir güzel vardı. Bir âh ederek gönlü yele verdim, elden çıkardım. Gönülsüz, bî-dil kaldım. O güzel, gönlümü alıp götürdü. Gönlü bir hiçe, bir rüzgâra verdim. Adını Süleyman tahtı koydu. Süleyman tahtı, râzgârla bir yerden bir yere giderdi. Hazret-i Süleyman rüzgâra hâkimdi. Tahtını rüzgâr taşırdı. Ziya Paşa'nın:

Derler ki hevâ üzre yürür taht-ı Süleymân
Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde

beyti bunu te'yit eder. Hazret-i Süleyman dünya saltanatının sembolüdür.

Şâir bir kul oğluna tutulduğu için gönlünü haddizatında bir hiç olan dilbere vermiş, güyâ büyük bir muvaffakiyete ermiş gibi adını Süleyman tahtı koymuş. Halbuki bu, ma'nâsız bir şeydir. Maddeye gönül verilmez.

3) Işk terki dil ü candan görünürdü müşkil
Terk-i ışk eyle dedün terk-i dil cân etdüm

(Aşkı terketmek canı ve gönlü terketmekten daha güç görünürdü. Fakat sen aşkı terket dedin. Ben de canı ve gönlü terkettim.)

Madde aşkını terketmek can ve gönlü terketmekten daha müşkül görünürdü. Fakat ey hakikî sevgili sen, bu aşkı terket dedin; ben de canı da gönlü de terkettim diyor. Can ve gönlü terketmek, tamamen yok olmak demektir.

4) Can gamun çekmiş idi var idi boynumda hakı
Bu anun ecri idi kim sana kurbân etdüm

(Can senin gamını çekmiş idi, senin aşkının ıstırabını çekmiş idi. Böylece boynumda hakkı vardı. Onu sana kurban ederek bu hakkını ödedim, ecrini verdim.)

Yukarıda canı ve gönlü terket demişti sevgili, canı ona kurban ederek terketti.

5) Reh-i ışkun dutup etdüm gam ü derdüm def'in
Gör ne cem'i bu tarîk ile perîşân etdüm

(Senin aşkının yolunu tutup gamı da, derdi de def'ettim. Bu, dünya dert ve gamıdır. Bu yol ile bak ne topluluğu perişan ettim, dağıttım.)

Hak aşkı yolunda dünya dert ve gamı mahvolup gider. Dert ve gam bir topluluktur; şâir bunu dağıtıyor. Bir de topluluğu dağıtmak huzur ve rahatı bozmaktır.

6) Sana tapşurduğum ohlarını yahdun ey dil
Zâyi' etdün ne kadar kim sana ihsân etdüm

(O sevgilinin sana hediye ettiğim oklarını yaktın ey gönül. Sana ettiğim bütün ihsanları zâyi' ettin.)

Yanan gönül, içine düşen okları yakıp kül ediyor. Halbuki o oklar bir lûtuf ve ihsandır.

7) Sebze tek kıldı Fuzûlî çıharup eşk 'ayân
Ten gubârında ohun her nice pinhân etdüm

(O sevgilinin okunu her ne kadar cismin tozunda, toprağında gizledimse de gözyaşı onları yerden ot biter gibi çıkarıp herkese gösterdi.)

Ten, cisim topraktan olduğu için ten tozunda diyor. Ten, filhakika topraktandır, fakat o kadar zayıftır ki toz hâlindedir. Rüzgâra dahi mukavemet edemez. Gözyaşı, toprağı suluyor ve aşk ıstırabının alâmetleri "oklar" ot gibi yerden bitiyor.

Gözyaşım, gizlediğim aşk ıstırabını halka ifşa ediyor.

182. GAZEL

1) Nûrunu mâlı mihr-i ruhundan alur müdâm
İnkâr ederse şehr güvâhumdürür temâm

(Ay, nûrunu senin güneş yüzünden alıyor. Eğer inkâr ederse bütün bir şehr benim şâhidimdir.)

Ay, ışığını daima sevgilinin güneşe benzeyen yüzünden alıyor. Hakikatta da ay nûrunu güneşten alır. Bunu inkâr ederse şehr yani otuz günlük müddet, ay buna şâhittir.

Ay müddetince, ay, artıyor, eksiliyor. Demek ki nûru kendinin değil. Başkasından alıyor. O ışık menbaı da güneştir.

Şehrin bir ma'nâsı memleket, bir ma'nâsı da aydır. Burada iki ma'nâsı da kastediliyor.

Burada ay ile güneş arasında tenasüp san'atı yoktur. Çünkü ikisi de hakikî ma'nâdadır.

Tamam kelimesi ay ile münasebettardır. Çünkü mâh-ı tamam ayın on dördüdür. Sevgilisini bedr hâlindeki aya benzetiyor.

2) Mihrâb imiş kaşun ki ana karşu kirpigün
Saf saf durur kıyâma kılup gamzemi imâm

(Kaşın mihrap imiş ki onun karşısında kirpiklerin gamzeni imam kılıp saf saf kıyama duruyorlar.)

Kaş, mihrap şeklindedir. Kirkipler cema'atla namaz kılınırken mihraba yönelen saflar. Namazın rükünlerinden biri kıyamdır. Yani ayakta durmak. Gamze, yan bakış ise imamdır. Gamze göz ile olur.

Bu beyt bir namaz tasviridir. Asıl üzerinde durulacak olan şey kaşın mihrap oluşudur. Mihrap ise Hakk'a yakınlığın sembolüdür.

3) Ol hûr va'desine behişt-i visâl içün
Kur'anca i'tibâr edübem hâsıl-ı kelâm

(Visâl cennetine erişmek için o hûrinin va'dine Kur'an kadar değer veririm vesselâm.)

O hûrî, beni cennete benzeyen visâline götürmeyi va'd etti. Ben onun bu va'dine Kur'an kadar değer veriyorum, inanıyorum.

Hûrî, cennette her türlü maddiyattan münezzeh, masivâ güzelidir. O güzel, âşıkı cennete yani visâle götürecektir. Maddeden, nefsinden uzaklaşan için Kur'an-ı Kerim'de visâl, Hakk'a kavuşmak va'di vardır. Kur'an'a iman etmek ise mü'mine farzdır.

Burada hûrî, cennet, Kur'an, kelâm kelimeleri arasında tenasüp vardır. Çünkü hakikî ma'nâlarında değillerdir. Hûrî, mecâzî güzel; cennet, visâl; Kur'an dinimizin kitabı; kelâm, kelâmullâh yani Kur'an.

Hâsıl-ı kelâm, Kur'an'ın bütün ma'nâsı demektir. Burada sözü kesmek, fazla üzerinde durmamak yerine kullanılmıştır. Artık keselim, netice benim söylediğimdir yerine vesselâm veya hâsıl-ı kelâm kelimeleri kullanılır.

4) Aks-i ruhun uğurladuğıyçün döne döne
Asıldı gözgü şehrde elden sürüldü câm

(Ayna, döne döne her ân senin yüzünün aksini çaldığı için şehir içinde asıldı, idam edildi; kadeh de senin yüzünün aksini çaldığı için, şarap içine akseden hayal, diyardan diyara sürüldü.)

Sevgili aynaya baktığı zaman ayna onun yüzünü aksettirir. Ayna yuvarlaktır, bir de çok defalar, döne döne bu hırsızlığı yapar. Cürüm tekerrür ederse ceza da artar. Onun için şehirlerde aynaları asarlar. Bir ma'nâsı idam etmek, diğer ma'nâsı da duvarlara asmaktır.

Kadeh, içindeki şaraba akseden sevgilinin yüzünü çaldığı için onu da memleketten memlekete sürerler. Kadeh yuvarlak olduğu ve devrettiği için döne döne kelimesi her ikisi için de yani ayna ve kadeh için de doğrudur. Kadehe sevgilinin yüzü akseder. Hafız-ı Şirâzî:

Mâ der piyâle aks-i ruh-i yâr dîdeîm
Ey bî-haber zi lezzet-i şürb-i müdâm-ı mâ

"Ey bizim şarap içmemizin veya daima içmemizin lezzetinden habersiz olan, biz kadehte yârin yüzünün aksini görmüşüz" der.

5) Deşt üzre gird-bâd mı yâ geldügüm görüp
Mecnun gubârıdur ki durup eyler ihtirâm

(Benim çölde gördüğüm gird-bâd "dönen rüzgâr" mıdır, yoksa Mecnûn'un toprak olmuş vücudu geldiğimi görüp bana ihtiram etmek için toz hâlinde ayağa mı kalkmıştır?)

Gird-bâd, bundan evvelki bir gazelde izah edilmişti. Buna kasırga veya tulumba derler. Ve çölde gird-bâdı Nâilî, Mecnûn'un ruhuna benzetmiş demiştik. Burada da Mecnûn'un toprak olmuş vücudunun hürmet göstermek için toz hâlinde yükseldiğini söylüyor.

Durup, Âzerî lehçesinde ayağa kalkıp demektir. Maksat, kendisinin Mecnûn'dan üstün bir âşık olduğunu söylemektir.

6) Durğurma yolların yügürüp dutma ey sirişk
Ol sevr edende nâz ile bizden yana hırâm

(O servi boylu güzel nâz ile bize doğru salınıp gelirken ey gözyaşı sel hâlinde coşup koşarak onun yollarını kesme, onu durdurma.)

Servi daima su kenarında bulunur, böyle tahayyül edilir. Servi boylu sevgiliyi görünce sel gibi gözyaşı döktüğünü söylüyor.

7) Hem-sohbet oldu dâne-i engûr zâhide
Aslı budur kim ohudular bâdeni harânı

(Üzüm tanesi zâhidin haremine girdi. Bâdeye haramdır demelerinin aslı budur.)

Üzüm tanesi bir müddet zâhid ile beraber olduğu için haram oldu. Zâhid, onu haram hâline getirdi. Zâhid ile beraber bulunan helâl şey dahi haram olur. Bâdenin haram olması üzüm tanesinin bir müddet zâhid ile beraber bulunmasındandır.

Bu beytten maksat, helâl olan, hattâ farz olan İlâhî aşkın zâhidin idraki yüzünden haram sayılmasıdır.

"Aslı budur" demekle aynı zamanda şarabın asıl maddesinin üzüm tanesi olduğuna işarettir. İki ma'nâya kullanıyor.

8) Meyhânedür cihânda Fuzûlî makâm-ı emn
Cehd et bir ev habâb kimi anda dut makam

(Ey Fuzûlî, cihânda emniyet ve huzur içinde oturulacak yer ancak meyhanedir. Çalış, su kabarcığı, habâb gibi bir ev vücuda getir. Orada otur.)

Aşk, cihânda tek huzur ve emniyet yeridir. Çünkü âşık, dünyanın elem ve ıstıraplarını duymaz. O ancak aşkın kendisi için bir zevk olan gam ve mıhnetini çeker.

183. GAZEL

1) Penbe-i merhem-i dâğ içre nihandur bedenüm
Diri oldukca libâsun budur ölsem kefenüm

(Vücudum, yaralarıma sürülen merhemin üzerine konan pamuk için-de görünmez hâle gelmiştir, gizlenmiştir. Yaşadıkça elbisem, ölünce de kefenim budur.)

O kadar yaralıyım ki merhem üzerine konan pamuk bütün vücudu-mu kaplamıştır. Ben, bu aşk yarasından başka bir şey istemem. Yaşadıkça elbisem bu, ölünce de kefenim budur.

2) Cânı cânan dilemiş vermemek olmaz ey dil
Ne nizâ eyleyelüm ol ne senündür ne benüm

(Ey gönül, canı cânân istemiş; vermemek olmaz. Niye boş yere kavga edelim, o yani can ne senindir, ne benim.)

Hakikî sevgili âşıktan canını ister, yani maddesini. Bunu muhakkak ona vermek lâzımdır. Çünkü can, bana Hakk'ın verdiği bir emânettir, benim malım değildir. Can, gönülden ayrı ve hattâ birbirine düşman hâldedir. Bu sebepten gönlün de malı değildir.

3) Daş deler âhum ohu şehd-i lebün şevkinden
Nola zenbûr evine benzese beyt-ül hazenüm

(Âhım oku, bal dudağının hararetli aşkı ile taşları deliyor. Hüzünler-le dolu evim, arı peteğine, evine benzese hayret etmemelidir.)

Evin duvarları taştır. Ateşli âh oku taşı eritiyor. Bu sûretle ev, delik deşik olup arı peteğine benziyor.

Ev hüzünlerle doludur ve âh oku ateşlidir. Bunda biraz da yangın çı-karmak için düşmana ok ile yanar hâlde yağlı paçavralar atılması hayâlı vardır.

4) Tavk-ı zencîr-i cünun dâ'ire-i devletdür
Ne revâ kim meni andan çıhara za'f-ı tenüm

(Delilerin boynuna geçirilen demir halka, bir devlet, sa'âdet dairesi-dir, yuvarlağı veya muhitidir. Zayıf bedenimin beni ondan, o devlet daire-sinden çıkarması revâ mıdır?)

Vücudu o kadar zayıflıyor ki, boyna geçirilen halkadan sıyrılıp çıka-

cak hâle geliyor. Halbuki aşk ve onun cünûnu bir devlet dairesidir. Zayıflayınca o daireden çıkacak. Aşk ve aşkın cünûnu içinde yaşamak istiyor.

5) Işk ser-gerdânıyem seyl-i sirişk içre yerünı
Bir habâbem ki hevâdan doludur pîrehenüm

(Aşk ile âvâre dönüp duruyorum. Yerim de gözyaşı seli içindedir. Bir su kabarcığıyım ki gömleğim hava ile doludur.)

Burada hava, aşk ma'nâsınadır. Su kabarcığının sadece bir gömleği vardır, içi boştur, hava ile doludur. Habâb, akan bir su üstünde âvâre döner dolaşır.

Aşk ile âvâreyim. İçim aşk ile doludur demek istiyor.

6) Bülbül-i gam-zedeem bâğ u bahârum sensen
Dehen ü kadd ü ruhun gonca vü serv ü semenüm

(Gamlı bir bülbülüm, bahçem, baharım sensin. Benim goncam senin ağzın, benim servim senin boy bosun, benim beyaz gülüm ise senin yanağındır.)

Dikkat edilirse sevgilinin tasavvufî ma'nâları olan güzelliklerini sayıyor. Madde âleminde gonca, servi, beyaz gül vardır. Bunlar sevilen şeylerdir. Bülbül baharda bunlara âşıktır. Çünkü bülbül mecaz âşıkıdır. Fakat ben gonca yerine senin ağzını yani fenâfillâhı, servi yerine senin vahdetini, beyaz gül yerine de senin dîdârını, yüzünü istiyorum, demek istiyor.

7) Edemem terk Fuzûlî ser-i kûyun yârun
Ne kadar zulm yeriyse mana hoşdur vatanum

(Ey Fuzûlî, yârin diyârını yani vahdet âlemini terkedemem. Çünkü orada her ne kadar mütemâdiyen bana zulmediyorsa da yine vatanım bana güzeldir.)

Vatan sevgisi her şeye rağmen insan üzerinde hâkimdir. Âşıkların vatanı ise evvelki makamları yani âlem-i ervahtır, Elest Bezmidir. Leylâ vü Mecnûn'unda Fuzûlî bunu şöyle anlatır: Dünya ile dost olup ona alıştım, evvelki makamımı yani vatanımı, Hak ile beraber bulunduğum Elest Bezmini unuttum, der.

Yârin diyârında yâr, daima âşıklara zulmeder. Bu, onları olgunlaştırmak içindir.

184. GAZEL

1) Fâş kıldun gamum ey dîde-i hun-bâr menüm
Eyledüm merdüme nem olduğun izhâr menüm

(Ey kan yağdıran göz, benim aşk yüzünden çektiğimi ve bu sûretle de benim nem olduğunu halka açıkladın.)

Bir insanın felâketine onun dostu ve sevdikleri ağlar. Şâir, kan yağdıran gözünün kendinin dostu olduğunu ve kan ağlamaktan kendinin zevk aldığını söylüyor.

Merdüm iki ma'nâyadır: Biri halk, insanlar. İkincisi göz bahis mevzuu olduğuna göre gözbebeği.

Nem iki ma'nâyadır: Biri benim neyim, meselâ dostum, kardeşim gibi. İkincisi kanlı gözyaşı alâkası ile nem yani ıslaklık, rutubet, su.

Kan akıtan gözün, şâirin gözbebeği kadar sevdiği sevgilisi olduğuna da işaret vardır.

2) Dehenin isterem ey ışk yoh et varlığum
Ki yoh olmakda bu gün bir garazum var menüm

(Ey aşk, ben onun fenâfillâhın sembolü olan dudağını istiyorum. Benim varlığımı yok et. Zîra yok olmakta bir maksadım var benim.)

Şâir fenâfillâhı istiyor. Ve ağız sembolünün ne olduğunu açıklıyor. Yok olmaktaki maksat da Allah ile bekâya erişmektir.

Yok ile var arasında tezat san'atı vardır.

3) Çıhmış ağyâr ile seyr etmege ol merdüm-i çeşm
Bu aceb merdümü çıhmış gözüm ağlar menüm

(O gözümün bebeği sevgili, başkaları ile gezintiye çıkmış. Bu bebeği çıkmış gözümün ağlaması şaşılacak şey.)

Kör gözden yaş çıkmaz, ağlayamaz.

Gören, seyreden gözbebeğidir. Onun için o yâr ile gezintiye çıkan sevgiliyi gözbebeğine benzetiyor. Ve o gözbebeği çıktığı yani gözden dışarı çıktığı için göz kör oluyor.

Bu bir zekâ oyunudur. Şeyh Galib'in "bana" redifli ilk gazelinde ayni hayâl vardır: Kör göz ağlamaz.

4) Bu temennâda kim ol şem' ile hem-sohbet olanı
Dûd-ı âh etdi dünüm tek günümü târ menüm

(O ışık veren muma benzeyen sevgili ile beraber olmak arzûsu, hasreti içinde âh ederken, âhımın dumanı gündüzümü gecem gibi kararttı.)

Mum ile âşık geceleri hem-sohbet olur. Derdini ona açar. Çünkü kimsesizdir.

Âşık, mum ile beraber olmak yani sevgili ile konuşmak, görüşmek hasreti ile yanarken o derece âh ediyor ki, gündüzü bu âh dumanı ile kapkaranlık oluyor. Işık isterken karanlığa gömülüyor.

Bir de mum yakmak ihtiyâcı hâsıl oluyor. Gündüz mum yanmaz. Âh dumanı geceyi getiriyor. Ve mum yanıyor.

5) Mevc ile gönlümü ey eşk kopar yanumdan
Nâle ile başum ağrıtdı bu bîmâr menüm

(Ey gözyaşı, bir dalgalanıp bu feryat ile başımı ağrıtan hastayı, yani gönlümü benim yanımdan uzaklaştır, çek götür.)

Gönül daima feryat eden bir hasta, şâiri rahatsız ediyor. Bir gözyaşı dalgası istiyor ki onu yanından çekip götürsün. Büyük dalgalar sahildeki birçok şeyleri koparır götürür. Gözyaşı da o dalga gibi büyük ve kuvvetli olsun istiyor.

"Mevc" in bir ma'nâsı da ıstıraptır. Dalga âdeta döğünen bir insan manzarasındadır.

6) Çıhmış ol şûh bu gün tökmege kanın görenün
Girme ey göz kerem et kanuma zinhâr menüm

(O şûh, cilveli sevgili, kendisini her görenin kanını dökmeye çıkmış. Ey gözüm, kerem et, onu görme. Görürsen benim de kanımı döker. Sen bu cinâyete sebep olma.)

Hakikî sevgili, maddeye akseden bütün güzelliklerini gösteriyor. Ve bu sûretle onu görenleri öldürüyor. Sevgili herkesi öldürmez. Onun güzelliklerini görebilen nazar ehlini öldürür. Ey gözüm, ben nazar ehliyim; görürsem ölürüm, sen kerem et, lûtfet ona bakma, yoksa kanıma girersin diyor. Şâir bu beytinde hem nazar ehli, hem de görürse mutlak ölecek derecede âşık olduğunu anlatmak istiyor.

7) Ey Fuzûlî der ü dîvâra gamum yazmakdan
Şâhid-i hâl-i dilümdür der ü dîvâr menüm

(Ey Fuzûlî, aşk yüzünden çektiğimi kapıya, duvara, her yere yazdığım için kapı, duvar benim gönlümün hâline şahittir.)

Istırap bazen kapılara, duvarlara yazılır. Meselâ han duvarlarına. Faruk Nâfiz'in bu adlı şiirinde bu ruh ihtiyacı gayet güzel bir şekilde anlatılmıştır. Ekseriya "âh şâhım" diye yazarlar.

Maksat, benim etrafımdaki her mevcut, benim ıstırabımı görüyor demektir.

185. GAZEL

1) Ol mâh visâliyle hoş et bir gece hâlüm
Ey ahter-i tâli' koma boynunda vebâlüm

(Ey tâli' yıldızı, beni bir gece o ay gibi güzele kavuştur, beni bahtiyâr et. Vebâlim boynunda kalmasın.)

Tâli'den onu sevgilisine kavuşturmasını istiyor. Bu arada ay, tâli', yıldız kelimeleriyle de tenâsüp sanatı yapıyor.

Bunu yazmazsa günâhı, vebâli o tâli' yıldızının boynundadır.

Mâh, ay mecâzî güzeldir ve onun visâli günahtır.

Bir âşıkın arzûsunu yerine getirmemekten dolayı ortaya çıkacak fenalıklar bir vebâldir. Tâli' yıldızı onun arzûsunu yerine getirip bu vebâlden kurtulsun.

Mecâzî visâlin vebâlini şâir kendisi yükleniyor.

2) Feryâd ki ber vermedi bî-dâddan özge
Göz yaşum ilen besledügüm turfe nihâlüm

(Feryât ki, gözyaşım ile beslediğim o güzel fidanım, zulümden başka bir meyve vermedi.)

Turfe, garip, orijinal, her yerde görülmeyen bir güzellik demektir.

Nihâl, genç bir dilberdir, fidana benzetilir. Onu büyütmek, beslemek lâzımdır. Bu da onu sulamaktır. Şâir, gözyaşı ile onu besliyor.

Nihayet fidanın bir meyvesi olur, o da zulümdür. Sevgilisi âşıkına zulmediyor.

3) Sınmış müje tek halk gözünden ahıdur yaş
Nezzâre-i za'f-ı beden-i mûy-misâlüm

(Zayıflıktan bir kıla benzeyen bedenime halk bakınca gözlerinden yaş akıyor. Benim kıla benzeyen bedenim, kırılmış, içeriye dönmüş bir kirpik gibidir. O kıl gibi kirpik gözü tahriş eder ve yaş akıtır.)

O kadar za'fa düşmüştür ki, onu gören halk acıyıp ağlıyor.

4) Ol şem' hayâliyle hoşem ola ki dâ'im
Bu sûret ile çizgine fânûs-ı hayâlüm

(Fânûs-ı hayâl, bir fânûstur ki üzerinde resimler vardır. İçine mum konur, fânûs döndükçe o resimler de döner. Ben o mum gibi ışık veren sevgilinin hayâliyle seviniyorum, avunuyorum. İstedim ki benim de fânûs-ı hayâlim daima o resm ile dönsün dönsün.)

Fânûsun içinde mum vardır. Sevgili bu muma benziyor. Fânûsun üzerinde de sevgilinin resmi vardır. Şâirin hayâl, yani tahayyül fânûsu daima bu resmi ona göstersin. Çünkü sevgili ortada yok, hayâli var. Şâirin de hayâli bir hayâl fânûsuna benziyor.

Sûret kelimesinin iki ma'nâsı vardır: Biri bu şekil ile, bu tarz ile dönsün, diğeri üstünde o resim olduğu hâlde dönsün.

5) Sûzândur odumdan tenüme sancılan ohlar
Pervâneem ey şem' tutuşmuş per ü bâlüm

(Vücuduma saplanan oklar, gönlümün ateşinden yanıyorlar. Ey ışık veren muma benzeyen güzel, ben kanadı tutuşmış bir pervâneyim.)

6) Sâkî gam-ı devrân ile gayetde melûlem
Bir câm-ı feralı-bahş ile def' eyle melâlüm

(Sâkî, dünya gamı ile çok dertliyim. Ferah veren bir kadehle bu sıkıntımı def'et.)

Henüz alâkasını kesmediği dünyanın dertleri ile çok sıkılan şâir aşk ilhamı, hamulesi istiyor. Âşıkları ancak bu teselli edebilir.

7) Lûtf eyle Fuzûlî menüm ahvâlümi arz et
Ol serve ki söyleşmege koymadı mecâlüm

(Fuzûlî, lûtfet benim ahvâlimi o servi boyluya arzet. O servi boylu benden söz söylemeye mecâl bırakmadı.)

Vahdet aşkının kendisinde söz söylemeye mecâl bırakmadığını söylemekle, servi boylunun yani hakikî sevgilinin idraki karşısında artık bir şey söylemenin imkânsız olduğunu anlatıyor. Bililtizâm sevgiliyi serve benzetiyor. Çünkü vahdet âleminde söz söylenmez. Hakikî âşık bundan bahsederse kendini suçlayacaktır. Bir de dünya ıstırabından sevgiliye bahsedilmez. Çünkü bundan evvelki beytte dünya dertleri ile sıkıntıya düştüğünü söylüyordu.

Mecâl kelimesinin sonundaki "m" komadı fiilinin mef'uli fihidir: Bende mecâl komadı demektir. Bu gramer şekli Farsçadan, Âzerî Türkçesine geçmiştir. Leylâ ve Mecnûn'da "verme infi'âlim" vardır. Bu, beni mahcup etme demektir: Bana hicap verme.

186. GAZEL

1) Her habâb-ı eşküme bir aks salmış peykerüm
Şâh-ı mülk-i mihnetem dutmuş cihânı leşkerüm

(Benim vücudum, gözyaşımın her su kabarcığına aksetmiş. Ben mihnet mülkünün şâhıyım, askerim bütün cihânı tutmuş.)

Şâirin vücudunun şekli, şeffaf bir aynaya benzeyen "yuvarlak" su kabarcığına aksetmiş. O kadar ağlamış ki su kabarcıkları dünyâyı tutmuş. Her birinde onun aksi yani her biri bir insan şeklinde olduğu için askeri dünyâyı tutan bir pâdişâha benzemiş oluyor.

Maksadı, dünyaları tutacak kadar gözyaşı döktüğünü ve mihnet çektiğini anlatmaktır.

2) Ehl-i kadrem yanalı ışk oduna pervâne-veş
Sürme-i çeşm eylemişler şem'ler hâkisterüm

(Pervâne gibi aşk ateşine yanalı kadr ve i'tibâr kazanmışımdır. Öyle ki mumlar, benim külümü gözlerine sürme diye çekmişlerdir.)

İlâhî aşk içinde yanması ona bir kadr, i'tibar, kudsiyet kazandırıyor. Haddizâtında yanan mumlar, onu kendilerinden o kadar üstün görüyorlar ki külünü sürme diye gözlerine çekiyorlar. Büyüklerin ayağının tozunun sürme diye göze çekilmesi büyük bir hürmet ifâdesidir.

Yanan mumun siyah fitili sürmeye benzetiliyor.

3) **Cismümi yahdunsa pâ-mâl etme gönlümden sakın**
Külhanem eksük degül hâkisterümde ahkerüm

(Cismimi yaktın, fakat onu ayak altına alma. Gönlümden sakın. Zîra ben bir külhanım. Külüm içinde kor hâlinde ateşler eksik değildir.)

Vücudumu yaktın, lâkin külünü ayak altına alma. Külhan, ateş yanan ocaktır. Bir tarafa külleri alınır. O küller içinde henüz kül olmamış ateşler bulunabilir. Cisminin külü içinde henüz yanan ateş, gönlüdür. Gönül daimâ yanar. Eğer o külü, küldür yakamaz diye ayağının altına alırsa, sevgilinin ayağı yanabilir. Kendi bütün vücudunu ateşe veriyor; buna râzı. Fakat sevgilinin ayağı yanmasın, buna dayanamaz.

Pâ-mâl etmek, ayağın altında ezmektir.

4) **Işk ser-gerdânıyam gögsümde min min dâğlar**
Bir sipihr-i sâyirem sâbit cemî'-i ahterüm

(Aşk ile âvâre dolaşan biriyim, başım dönmüş, kendimden habersizim. Göğsümde de binlerce yara var. Ben seyreden bir feleğim. Bütün yıldızlarım yerinde duran "sâbit" yıldızlardır.)

Göğsündeki yaralar, sâbiteler, yani duran yıldızlar. Ve yıldızlarla yürüyen ise felektir. Felek, aşk ile döner. Felekleri, kâinatı "Küntü kenzen..." hadisi kudsîsine göre Hak, tanınmayı sevdiği için yaratmıştır. O hâlde felekler de aşk yüzünden âvâre dönüp durmaktadır.

Yıldızların sâbite olması, yaralarının kat'iyyen iyileşmeyeceğini anlatmak içindir. Aşk yarası kapanmaz.

Sâyir, seyreden, yürüyen demektir. Yıldızların bir kısmı seyyâre, bir kısmı da sâbitedir. Sâbit ile sâyir arasında tezat san'atı vardır.

5) **Çeşm târ-ı cismüme düzmüşdû eşküm gevherin**
Âh kim çarh üzmüş ol târı dağılmış gevherüm

(Gözüm, ip gibi zayıf cismime gözyaşımın incisini dizmişti. Âh ki felek o ipi kesmiş, incilerim dağılmış.)

Zayıf vücudunu felek kesmiş, parçalamış. Üzmek bir de sıkıntıya düşürmek demektir.

İncileri çark ile delerler.

Düzmek ile üzmek ve çeşm ile cism arasında cinas san'atı vardır.

Gözyaşı damlası şâirin nazarında inci kadar değerlidir.

Gözyaşı, âşıkın cevheri yani özüdür. Bu cevher dağıldığı için şâir üzülüyor. Gevheri, cevher yerinde de kullanırlar.

6) Nola her sâ'at od üstünde durursam 'ûd tek
'Ud-ı bezm-i ışkam âteşdür bisât-ı bisterüm

(Nola 'ûd ağacı gibi her sâ'at ateş üstünde durursam. Ben aşk meclisini güzel kokusu ile ta'tir eden 'ûd ağacıyım. Benim yaygım, yatağım ateştir.)

Her sâ'at aşk ateşi içinde yanarsam hayret etmeyin. 'Ûd ağacı ateş üzerinde daima yanar. Ben de onun gibiyim. Ben de aşk meclisini kokulandıran bir 'ûd ağacıyım. Benim de elbette altımdaki yaygı, yatak ateşten olacaktır.

İşret meclisinde 'ûd ağacı yakarlardı. Onun güzel kokusu, meclise zevk verirdi.

Od ile 'ûd arasında cinas vardır.

7) Ey Fuzûlî çoh melâmetden meni men' etme kim
Men nihâl-i gülşen-i derdem melâmetdür berüm

(Ey Fuzûlî, melâmete uğramaktan beni öyle çok men' etme. Ben dert gül bahçesinin fidanıyım. Melâmet benim meyvemdir.)

Aşk daima idrak edemeyenler tarafından kınar.

187. GAZEL

1) Akl yâr olsaydı terk-i ışk-ı yâr etmez midüm
İhtiyâr olsaydı râhat ihtiyâr etmez midüm

(Akıl bana yâr olsaydı, yârin aşkını terketmezmi idim. İhtiyârım, irâdem elimde olsaydı, hiç râhat etmeye karar vermez mi idim?)

Aşk, akıldan çok daha üstün ve mü'essirdir. Akıl, sadece dimağın bir sentezi, aşk ise bütün uzviyetin mahsulüdür. Elbette akıl, aşk kadar mü'essir olsaydı, onu tercih eder, dediği yola gider, yani yârin aşkını terkederdim. Bu sûretle de rahata kavuşurdum. Fakat ihtiyârım, irâdem elimde değil. Çünkü aşk, bana Hakk'ın takdiridir. Takdire karşı irâdenin rolü olamaz.

2) Lâhza lâhza sûretin görseydüm ol şîrîn lebün
Sen gibi ey Bîsutûn men hem kârar etmez midüm

(Ey Bîsütun, her göz açıp kapadıkça o tatlı dudaklı dilberin resmini görseydim, ben de senin gibi yerimde durmaz, yani karar ve huzura kavuşmaz mı idim?)

Bîsütun dağına Ferhât, Şîrîn'in resmini yapmıştır. Burada Şîrîn hem Ferhât'ın sevgilisi, hem de tatlı ma'nâsınadır. Bisütun daima Şîrîn'in resmini görüyordu.

Dağ yerinden kımıldamaz, olduğu yerde durur. Şâir bunu huzur ve rahat ile tefsir ediyor. Bî-karar, huzursuz ve rahatsız demektir.

Yukarıdaki beytte aşk ıstırabı içinde bulunduğunu söylüyor. Bu beytte ise âşık bî-huzurdur. Çünkü her ân sevgilisinin resmini görmüyor.

Bîsütun dağı huzur ve rahat içinde. Çünkü resmi yapılabilen maddî bir güzele âşık. Böyle mecâzî aşk içinde huzur buluyor. Şâir ise resmi yapılamayan mücerred ve mutlak bir güzelliğe âşıktır. Mecâzî aşk ile huzura kavuşanlar, dağ, taş mesabesinde değersiz ve idraksizdir.

3) Nice mahrem eyledün şem'i meni mahrûm edüp
Men senün bezmünde can nakdin nisâr etmez midüm

(Nasıl beni mahrum edip şem'i, mumu kendine yaklaştırdın, harîmine aldın. Ben de senin meclisinde can nakdini, parasını saçmaz mı idim?)

Bir mecliste şem' bulunması zarûrîdir; sevgili, meclisine mumu alıyor ve gözyaşı nakdini döküyor. Yani eriyor, damla damla süzülüyor. Bu süzülen katreler gözden çıkan bir paradır. Ve mumun vücudu eriyor. Eğer o meclise şâir mahrem olsaydı vücudunun nakdini değil, canının nakdini saçardı. Mumun döktüğü vücudunun katreleridir.

Mahrem ile mahrum arasında iştikak san'atı vardır.

4) Derdümi âlemde pinhân dutduğum nâçârdur
Uğrasaydım bir hakîme âşîkâr etmez midüm

(Derdimi âlemde zarûrî olarak gizliyorum. Eğer bir hakîme rastlasaydım derdimi ona açmaz mı idim?)

Burada hakîm, hem hekim, hem hakîm ma'nâsınadır. Hakîm, hikmet sahibi, idrak sahibi demektir ki o, bu dertten anlar. Lâkin Fuzûlî, hekimi

yani tabîbi kastediyor. Benim derdimi hiçbir tabîb anlayıp ona devâ bulamaz, demek istiyor.

5) Yâr ile ağyârı hem-dem görmege olsaydı sabr
Terk-i gurbet eyleyüp azm-i diyâr etmez midüm

(Eğer yâr ile başkalarını dost ve arkadaş görmeye sabredebilseydim, gurbeti terkedip vatanıma dönmez mi idim?)

Âşık, yâri ağyâr ile hem-dem görmeye sabredememiş, o diyârı terkedip gurbete düşmüş. Çünkü bu biçim ıstıraplar için iki şey tavsiye edilir: Yâ sabır veya sefer. Şâir sabredememiş sefere, gurbete çıkmış. Eğer sabretmeye kudreti olsaydı, gurbeti terkedip kendi vatanına, diyârına dönerdi.

Hakikatta gurbet ıstırabı çok daha acıdır. Çünkü hem yârdan, hem diyârdan ayrıdır. Şâir, bütün bu acıyı yârı ağyâr ile dost ve arkadaş görmek acısından daha hafif sayıyor. Çünkü buna sabredemez.

6) Vâ'izün küfrün menüm rusvâlığumdan kıl kıyâs
Anda sıdk olsaydı men takvâ şi'âr etmez midüm

(Vâ'izin küfrünü benim rusvâlığıma bakarak kıyas ediniz. Eğer onda doğruluk olsaydı ben de takvâ yolunu seçmez mi idim?)

7) Ol gül-i handânı görmek mümkin olsaydı mana
Sen tek ey bülbül gülistâna güzâr etmez midüm

(O gülen, açılan gülü görmek benim için mümkün olsaydı, ey bülbül ben de senin gibi gül bahçesine gitmez mi idim?) (*)

8) Ey Fuzûlî dâğ-ı hicrân ile yanmış gönlümü
Lâle-zâr açsaydı seyr-i lâle-zâr etmez midüm

(Ey Fuzûlî, ayrılık yarası ile yanmış gönlümü lâle bahçesi açmış, ferahlatmış olsaydı hiç lâle-zârâ gidip orada gezmez mi idim?)

Fuzûlî, ayrılık yarası ile yaralı. Fakat bunu lâle bahçesi açamaz. Çünkü o da yaralı. Lâlenin içindeki siyahlığa dâğ-ı lâle derler. Fuzûlî, yanıyor; lâle de yanıyor, alev renginde kırmızıdır. Onun için lâle bahçesi ayrıık yarası ile yanan âşıkı teselli etmez, onu ferahlatmaz.

(*) Müellif, 6. ve 7. beyitleri belki de zuhulen eserine almamıştır. Gazelin noksan kalmaması için bu iki beyiti biz ilâve ederek nesre çevirdik. H.K.

188. GAZEL

1) Eşigün daşını kan ile yudu çeşm-i terüm
Bes ki pâkem daşı lâ'l eyledi feyz-i nazarum

(Islak, yaşlı gözüm, eşiğinin taşını yıkadı ve lâ'l hâline getirdi. Çok temiz ve kudsî olduğum için gözüm bir bakışının te'siri ile taşı lâ'l cevheri hâline getirdi.)

Göz kanlı yaş döktüğü için eşik taşı lâ'l cevheri hâline geliyor. Kudsiyet ve keramet sahibi insanlar, bir bakışta toprağı altın yaparlar. Fuzûlî de böyle temiz ve kudsî bir aşka sahiptir. Bu itibarla bakışının verdiği kudretle taş lâ'l hâline geliyor. Altın da kızıldır.

Feyiz nerede varsa orada su vardır. Feyz-i nazarda da gözünün akıttığı suyu yani kanlı gözyaşını anlatmak istiyor.

Maksat "ben senin eşiğinde kanlı yaş döküyorum. Ola ki bir gün beni kabul edesin" dir.

2) Cigerüm dâğına merhem bulamadum senden
Nice âh eylemeyün âh yanupdur cigerüm

(Ciğerimin yarasına senden bir merhem bulamadım. Nasıl âh etmeyeyim ciğerim yanıyor.)

Birinci ciğer yarası, ayrılık yarasıdır. Ve ciğerde bir yara vardır. İkinci "ciğerim yanıyor" da ise büyük bir ıstırabı anlatıyor. Bu ıstırap âh etmesine sebeptir.

3) Deli ol yâr seher vakti gelem lîk ne sûd
Vakt ma'lûm degül şânı ile birdür seherüm

(O sevgili, seher vakti geleyim dedi. Lâkin ne fayda benim için gece ile seher vakti arasında bir fark yok ki... Gece ile gündüzüm arasında fark olmadığı için seher vakti ne zamandır bilmiyorum.)

Maksat gece ile gündüzünün arasında bir fark olmadığını söylemektir. İkisi de karanlıktır.

4) Ey hoş ol şânı ki bî-hod gidem ol kûya ve subh
Neyledüm anda deyu gayrdan alam haberüm

(Ne güzeldir o gece ki kendimi bilmeden onun diyârına gideyim ve sabah o diyârda neler yaptığımı başkalarından sorup öğreneyim.)

Âşıkın kendini bilmeden sevgilinin diyârına gitmesi, iradesinin haricinde oraya gitmesidir. Kendinden geçmiş bir hâldedir. Ayrılınca kendini o diyârda buluyor ve oraya nasıl geldiğini, orada neler yaptığını bilmiyor; başkalarından öğreniyor.

Bu, âşıkın benliğinden geçip kurtulması demektir.

5) Düşmezem gönlüne ya'nî oluben öyle za'îf
Derd-i ışkunla ki gözgüde görünmez eserüm

(Aşkının derdi ile o kadar zayıfım ki gönlüne dahi düşmüyorum. Yani aynada dahi eserim görünmüyor.)

Gönül aynadır. Aynaya dahi aksetmeyen bir şey yok demektir.

6) Nice min âşıka ancak bi oh atdun demedün
Ki düşer birbirine bir nice üftâdelerüm

(Binlerce âşıka ancak bir ok attın. "Benim âşıklarım, bana düşkün olanlar, benim uğrumda yerlere serilenler bu oku elde etmek için birbirlerine düşerler, kavga ederler" demedin.)

Ancak bir ok attın demekten maksadı bir ma'rifetullâh aşkı okudur. Her şeyi kendinde toplayan bu ok, Hakk'ı tanıma aşkıdır. Her hakikî âşık, bu oku elde etmek ister.

Burada üftâde, düşkün demektir. Birbirine düşmek de kavga etmektir. Düşmek kelimesi üzerinde san'at yapıyor.

7) Ey Fuzûlî dura menden ala ta'lîm-i vefâ
Nâ-geh er merkad-i Mecnûn'a düşerse güzerüm

(Ey Fuzûlî, ansızın Mecnûn'un mezarına yolum düşerse mezarından kalkıp benden vefâ nedir öğrensin.)

Vefâ, ezelî ahde vefâdır. Ma'rifetullâhtır.

Mecnûn'dan üstün âşık olduğunu ve aşkın icaplarını ondan iyi bildiğini söylüyor.

189. GAZEL

1) Zülfü kimi ayağın koymaz öpem nigârum
Yohdur anun yanında bir kılca i'tibârum

(Sevgilim, zülfü gibi ayağını öpmeme izin vermez. Onun yanında bir kıl kadar i'tibârım yoktur.)

Zülfü o kadar uzundur ki ayağını öpüyor, yani topuklarına kadar uzanıyor. Âşıkının da zülfü gibi ayağını öpmesine izin vermiyor. Zülf kıldır. Sevgilinin yanında kıl kadar i'tibârım yoktur diyor.

Kıl kadar ta'biri "en az" yerinde kullanılır. Hâlbuki burada zülf kıl olduğu için zülf kadar demek istiyor. İşte bu, şâirimizin ve daha doğrusu Dîvân Edebiyatı büyük şâirlerinin müracaat ettikleri bir san'attır. Kıl kadar tabirini yalnız en az ma'nâsına kullanmıyor, bir de onun hakikî tarafı vardır: Zülf kıldır. Zülf kadar itibarım yok diyor. Nevâyî de şöyle diyor:

Tâ Nevâyî zülfi yanglığ pâybûsın istedi
Geh perîşân-hâl olur ol zülfdin geh pâymâl

(Nevâyî, zülfü gibi onun ayağını öpmeyi isteyeli beri bazen hâli o zülften daha perîşân olur, bazen de ayak altında ezilir."

Zülf, ayaklara kadar uzanır, zülf perîşândır, zülf ayak altında ezilecek derecede uzundur. Nevâyî'nin hâli zülfün vasıflarına uygundur.

Sevgili yerine nigâr kelimesini bililtizam kullanıyor. Çünkü nigârın bir ma'nâsı da "kına"dır. Ayaklara kına konurdu.

2) İnsâf hoşdur ey ışk ancak meni zebûn et
Ha böyle mihnet ile geçsün mi rûzigârum

(İnsaf, güzel bir şeydir ey aşk, insaf et de sadece beni azce düşür "başka bir şey istemiyorum". Hayatım böyle daimâ mihnet ile mi geçsin?)

Aşk ile zebûn olmak, acze düşmek, dünya ni'metlerinden insanı kurtarır. Ancak aşk, hakikî aşk olacaktır.

3) Bildi temâm-ı âlem kim derd-mend-i ışkam
Yâ Rab henûz hâlüm bilmez mi ola yârum

(Bütün âlem aşkın beni dertli ettiğini biliyor. Yâ Rabbi hâlâ sevgilim benim hâlimi bilmiyor mu?)

Aşkın onu dertli ettiğini bütün âlem biliyor, yalnız sevgilisi hâlini bilmiyor. O halde sevgilisi bu âlemin haricindedir. Âlem, madde olduğuna göre sevgilisinin madde ile alâkası yoktur.

4) Vaslundan ayru nola kanun tökelse gül gül
Men gül-bün-i belâyem bu fasldur bahârum

(Visâlinden ayrı kaldığım zamanlar gül gül kanım dökülse hayret etmeyin. Ben belâ gül fidanıyım benim bahârım bu fasıldır.)

Visâle ermeyen âşıkta daha dökülecek kan var demektir. Kan maddedir ve âşık bunu dökmekle bahtîyârdır. Kan kırmızı olduğu için döküIüşünü gül gül diye tasvif ediyor. Kendisi belâ gül fidanıdır. Yani Elest Bezminde dikilmiş, o bezmde "belâ" evet deyip aşk ve ma'rifetullâh taahüdünde bulunmuştur.

Belâ fidanının baharı da gül gül açılmaktır. Burada dökmenin iki ma'nâsı vardır: Biri mevsiminde meydana çıkan bol bol bir meyve veya çiçek için kullanılır. İkincisi gül ve çiçekle beraber geldiği için, gülün ve çiçeklerin döküldüğü hazan mevsimi de olabilir.

5) Tasvîr eden vücûdum yazmış elümde sâğar
Ref' olmağa bu sûret yoh elde ihtiyârum

(Benim resmimi yapan, elimde bir kadehle beni tasvîr etmiş. Bu resmin yok olup kaldırılması, benim elimde değil.)

Vücudumun resmini yapan, beni yaratan demektir. Ve beni elimde aşk kadehi olarak tasvîr etmiş, beni öyle yaratmış yani bu benim kaderimdir. Allah'ın takdirine karşı gelinmez. Yukarıki beytte de ben gül-bün-i belâyım derken ezelî aşka sahip olduğunu anlatmak ister.

6) Dûr istemen zemânı mey neş'esin başumdan
Toprağ olanda yâ Râb dürd-i mey et gubârum

(Başımdan şarap neş'esinin bir ân uzaklaşmasını istemem. Yâ Rabbi, ölüp toprak olduğum zaman toprağımı, şarap tortusu yap.)

Bir ân aşk neş'esinden uzak olmak istemiyor. Öyle, toprak olsa bile toprağının şarap tortusu olması için Allah'a yalvarıyor.

Yukarıki beytlerde de aynı mevzuun muhtelif cihetlerini işliyor. Hulâsa olarak ben ezelden âşıkım ve bu mazhariyetten ayrılmak istemem diyor.

7) Rusvâlarmdan ol meh saymaz meni Fuzûlî
Dîvâne olmayum mı dünyâda yoh mu 'ârum

(Ey Fuzûlî, o ay yüzlü güzel beni aşkı uğrunda rusvâ olanlardan saymıyor. Nasıl çıldırmam, dünyada benim 'ar namus duygum yok mu?)

Zaten aşk dîvânesi olduğu için rusvâ olmuş ve rusvâ olunca da 'ar ve

namustan sıyrılmış. Sevgili, rusvâlarından saymayınca bu hakaretten dolayı çıldırıyor. Namusuna dokunuyor.

Deliliğin ay ile olan alâkasını evvelce izah etmiştik.

190. GAZEL

1) Dürd-veş ser-geşte-i câm-ü harâb-ı bâdeem
İ'tibârum yoh ayak toprağı bir üftâdeem

(Şarap toprağı gibi kadehe âşık ve şaraptan son derece sarhoşum. Hiçbir i'tibârım yok, ayak toprağı bir düşkünüm.)

1- Kadehin âşıkı, şarap içerek başı dönmüş, İlâhî aşk yüzünden âvâre olmuş aşk kurbanı. Bütün bunlar "ser-geşte-i câm"ın ma'nâlarıdır.

2- Tortu kadehin dibinde ve yuvarlak şekildedir. Tortu içilmez, şarap içilip tortu kalınca çalkalanır ve yere dökülür. Tortuya i'tibâr edilmez.

3- Ayak kadehtir, tortu topraktır. Ayak toprağı, hâk-i pây, ayak türâbı, çok hakîr ma'nâsına da gelir. Tortu yere döküldüğü için düşkündür. Üftâde ayni zamanda yere serilmiş ma'nâsınadır.

2) Hîç reng ilen mana âbâdlığ mümkin degül
Men harâb-ı bâde-i sâf ü 'izâr-ı sâdeem

(Hiçbir sûretle, hiçbir hile kullanarak ma'mûr olmak bana mümkün değildir. Ben saf bâde ve saf, parlak, lekesiz yanak aşkı ile harap olmuş bir insanım.)

Saf şarap ile mest-i harap, son derece sarhoş; 'izâr-ı sâde yüzünden aşk ile harap olduğu için durumunun düzelemeyeceğini yani haraplıktan kurtulamayacağını söylüyor.

3) Demezem degmez mana gamzen hadengi yâ deger
Degme kaydı çekmezem âlemde bir âzâdeem

(Gamzenin oku bana değer veya değmez diye bir şey demem. İsterse değsin, isterse değmesin. Âlemde ben kayıttan kurtulmuş bir âzâdeyim, hürüm. Öyle değme kaydı beni bağlamaz.)

Burada insanı ma'nâdan ayırıp maddeye sevkeden yan bakıştan bahsediyor. O yan bakış oku ister bana değsin, ister değmesin. Artık bunu düşünemeyecek kadar dünyadan kopmuş, her kayıttan âzâde bir insanım.

Değse de beni yolumdan çeviremez. En kuvvetli ve seçkin bağlar dahi beni bağlayamaz.

Değmez, isâbet etmek, temas etmek ma'nâsınadır. Aynı mastardan gelen "değme" ise öyle alelâde değil, seçkin ma'nâsınadır.

4) Âb-ı çeşmüm çizgünür kûyunda ammâ kadri yok
Demesün bu devrde kimse ki merdüm-zâdeem

(Senin diyârında gözümün yaşı dönüp duruyor, ama kimse ona bir değer vermiyor. Bu zamanda kimse, ben insan oğluyum, asilim diye öğünmesin.)

Merdüm-zâde, insan oğlu, asil ma'nâlarına gelir. Merdüm, gözbebeği ma'nâsına alınırsa gözyaşı gözbebeğinin evlâdıdır, ondan doğmuştur.

"Dönüp durur"dan maksat senin diyârında halka halka, dalga dalga akar gider ma'nâsına olduğu gibi, i'tibâr görmek için kûyunda döner dolaşır, bir şeyler bekler ma'nâsına da gelir.

Bu devirde, zamanın bu devresinde kimse, ben asil bir ana babanın evlâdıyım, i'tibâr görürüm demesin. Çünkü merdüm-zâde, gözbebeğinden doğma "asil" gözyaşım yârin diyârında dönüp duruyor, kimse yüzüne bakmıyor.

Çizginmek ile devir ayni ma'nâyadır. "Bu devirde" demesi bu sebepledir.

5) Zâhidâ menden neh âsıl kim ohursan mescide
Mende tâ'at yoh hemân âlâyiş-i seccâdeem

(Ey zâhid benden ne beklersin ki beni mescide çağırıyorsun. Bende tâ'at "ibadet" yok. Ben sâdece seccâdenin kibiri olurum.)

İbâdet deyince ibâdet de zâhidin anladığı ma'nâda zâhirî bir ibâdettir, seccâde üstündedir. Halbuki ibâdet âşıkların aşk içinde olan ibâdetidir ki onlar her ân, her neye baksalar ruhen ayrı ayrı secde ederler. Zâhidin anladığı ibâdet, âşıklarda yoktur.

6) Çarlı devrinden ne hâsıl kim verür tağyîr-i zevk
Devrden zevk arturur miskîn-i devr-i bâdeem

(Feleğin dönüşünden bir şey elde edilmez. Sâdece insanın zevkini bozar. Şarabın dönmesi zevk artırır. Ben bu dönüşten, çok sükûn ve huzur bulmuş bir insanım.)

Dünya döner. Türlü maddî tecelliler gösterir. Ben, bunlarla alâkalı değilim. Benim hakikî aşk zevkimi bunlar bozar. Aşk şarabı döndükçe zevk artırır. Ben bu şarabın çok istekli bir âciziyim.

Miskîn, sükûn mastarından âciz, çok sâkin, kudretsiz ma'nâlarınadır. Burada dönmek ile sükûn arasında tezat san'atı yapıyor. Zevk artıran şarabın dönmesi ile büyük bi sükûn ve huzura kavuştuğunu söylüyor.

Misk şarabı diye bir şarap nevi de vardır.

7) Zevk istersen Fuzûlî terk-i dünyâ et ki men
Bulmadum bir zevk mundan gayri tâ dünyâdeem

(Fuzûlî, zevk istersen dünyayı terket. Ben dünyada oldukça bundan başka bir zevk bulmadım.)

Dünyada dünyayı terketmekten başka bir zevk bulmadım derken, dünyayı maddî değil, manevî şekilde terketmekten bahsediyor. Dünya zevklerini hakîr görüp onlara bağlanmamak, hakikî vahdet zevkini duyabilmek için lâzım gelen ilk şarttır.

Dünyada onu terketmekten başka bir zevk yoktur. Dünyayı terketmekte yani dünyaya ait her şeyi terkettikçe ayrı bir zevk duyulur demek istiyor.

Atatürk, Yahya Kemâl'e Ankara'nın nesini en çok seviyorsunuz? Diye soruyor. Yahya Kemâl'in cevâbı şu: İstanbul'a dönmesini.

"Hatırladığım bu hikâye mevzua o derece uygun ki yazamadan geçemedim."

191. GAZEL

1) Yâr hâl-i dilümi zâr bilüpdür bilübem
Dil-i zârumda ne kim var bilüpdür bilübem

(Biliyorum ki yâr benim gönlümün nasıl ağlar, inler bir hâlde olduğunu biliyor. Yine biliyorum ki, inleyen gönlümde ne varsa biliyor.)

Sevgili, âşıkın nasıl ağlayıp inlediğini biliyor. Gönlünde ne varsa biliyor. Bunu biliyorum ve inanıyorum. Çünkü yâr her şeyi biliyor ve her yerde hazır ve nazırdır. Esasen âşıkı bu derde mübtelâ eden de kendisidir.

2) Yârı ağyâr bilüpdür ki mana yâr olmaz
Men dahi anı ki ağyâr bilüpdür bilübem

(Ağyâr, başkaları yani yârdan gayri olanlar, yârin bana yâr olmayacağını biliyor. O başkalarının bildiğini ben de biliyorum.)

Ağyâr, yani aşkı ve onun icaplarını bilmeyenler, yârin bana yâr olmayacağını biliyorlar. Bunu ben de biliyorum. Çünkü ben masiva güzelliklerinden henüz elini eteğini çekmiş bir insan değilim. Böyle bir âşıka elbette yâr, yâr olmaz. Yalnız onu seveceksin ki ona yâr diyebilesin.

Yârin âşıka yâr olmayacağını ağyâr söylediği için bu doğru değildir, demek istiyor. Çünkü birinci beytte âşıkın gönlünde ne olduğunu yani masiva güzellerini sevdiğini biliyor. Fakat ağyâr bilmiyor ki âşık mecazdan hakikata gider.

Bir de yâr daima âşıka zulmeder. Yâr olmamak da bir zulümdür.

3) Zülfünü ehl-i vefâ saydma dâm eyleyeli
Meni ol dâma giriftâr bilüpdür bilübem

(Zülfünü vefâ sâhiplerini avlamak için tuzak yapalı beri, yani kâinatı yaratalı beri benim o tuzağa tutulmuş olduğumu biliyor.)

Gönlümde zülf yani kesret, masiva aşkı varsa bu, onun bir tuzağıdır. Elest Bezmindeki ahde vefâ edecek âşıkları bu tuzakla imtihan eder. Evvelâ kesreti sevdirir, sonra kendine çeker. Yani âşık, ister kesreti, ister vahdeti sevsin, esasında hakikî sevgilinin tuzağına düşmüştür. Biliyorum ki yâr, âşıkın bu tuzağa tutulduğunu elbette biliyor.

4) Men ne hâcet ki kılanı derd-i dilüm yâra 'âyan
Kamu derd-i dilümi yâr bilüpdür bilübem

(Gönlümün derdini yâra açıklamaya ne hâcet? Biliyorum ki yâr gönlümün bütün dertlerini biliyor.)

Âşıka kesret tuzağını kurup avlayan elbette onun gönlünde masivaya ait sevgilerin de bulunduğunu biliyor. Onun için bunu yâra açıklamaya hâcet yok.

5) Yâr hem-sohbetüm olmazsa Fuzûlî ne 'aceb
Özüne sohbetümi 'âr bilüpdür bilübem

(Ey Fuzûlî, sevgili, benimle berâber, bana dost olmazsa hayret etmemeli. Çünkü biliyorum ki benimle hem-sohbet olmayı utanılacak bir şey sayıyor.)

Masiva ile dolu bir gönüle hakikî yâr tenezzül edip gelmez. Bunu kendisine 'âr bilir.

192. GAZEL

1) Canlar verüp senin kimi cânâna yetmişem
Rahm eyle kim yetince sana câna yetmişem

(Canlar verip senin gibi bir sevgiliye erişmişim. Bana acı, sana erişinceye kadar can verecek hâle geldim.)

Hakikî sevgili gibi bir sevgiliye vâsıl olmak için canlar vermişim, diyor ki canlar verilmeyince, maddeden sıyrılmayınca, cânâna erişilmez. İkinci mısrada iki ma'nâ vardır:

1- Sana erişince hakikî cana, yani ebedî hayata erişmişim.

2- Sana erişinceye kadar ne azap çektim, ölüm hâline geldim, diyor ki, cânâna yettimin bir ma'nâsı da budur. Rahm eyle karinesiyle ikinci ma'nâ şöyle şerhedilebilir: Çok azap çekip sana eriştim. Acı da artık beni fenâya kavuştur. Bekâya eriştir.

2) Şükrâne-i visâlüne can verdügüm bu kim
Çoh derd çekmişem ki bu dermâna yetmişem

(Sana kavuşmanın şükrânını ifâde için canımı vermeme sebep şudur: Bu dermana erişmek için çok dert çektim.)

Madde hayatı yani can âşık için bir derttir. Bu derdin dermânı da canı verip kurtulmaktır. Onu gûyâ visâlin şükrânı için büyük fedakârlık sayıyor. Hakikatta can vermeyince bu dermâna erişilmez.

3) Hâlüm deyüp murâduma yetsem 'aceb degül
Bir bendeem ki dergeh-i sultâna yetmişem

(Halimi arzedip murâdıma ulaşsam hayret etmeyin. Çünkü ben sultânın huzuruna çıkabilen bir kulum.)

Kul pâdişâha hâlini arzedince murâdına erer. Çünkü pâdişâhların kullarına ihsanda bulunmaları onların şan ve şerefi icâbıdır.

Burada bir kul olduğunu bilmek inceliği vardır. İnsan, kul olduğunu, yani vahdetin tasarrufu altında olduğunu idrak edince hakikî sultân ona muhakkak ihsânda bulunur.

4) Mûr-ı muhakkaram ki serâsime çoh gezüp
Nâ-gâh bâr-gâh-ı Süleymân'a yetmişem

(Bir hakîr karıncayım ki sersem ve şuursuz çok dolaşıp ansızın Süleyman'ın huzuruna erişmişim.)

Hazret-i Süleyman, karıncanın, beğini yerden kaldırıp avucuna alıyor ve onunla konuşuyor.

"*Hattâ izâ etev alâ vâdi'n-nemli kâlet nemletün yâ eyyühe'n-nemlü'dhulû mesâkineküm lâ yahtimeneküm Süleymânü ve cünûdühu ve hum lâ yeş'urûne fe-tebesseme dâhiken min kavlihâ-Neml sûresi, âyet 18*"

"Süleyman, askerleriyle karınca yuvasına geldiği zaman dişi bir karınca dedi ki: Ey karıncalar yuvanıza girin sakın Süleyman ve orduları bilmeyerek sizi kırmasın."

Hakîr bir karıncanın bütün dünya ve ahiret saltanatına sâhip Süleyman'ın huzuruna girmesi, Hakk'ın visâline erişmek gibidir.

Kanıcaların oraya buraya gidip gelmelerine sersem sersem dolaşmak diyor. Hazret-i Süleyman'ın ansızın askeri ile vâdiye gelmesi ve hiç beklenmedik bir şekilde karıncaya iltifat etmesi bir kelime ile "nâ-gâh" kelimesiyle ifâde ediliyor.

5) Bir bülbülem ki gülşen olupdur neşîmenüm
Yâ tûtiyem ki bir şekeristâna yetmişem

(Bir bülbülün ki yerim gül bahçesi olmuştur veya şeker diyâ-rına erişmiş bir papağanım.)

Gül bahçesine yerleşen bir bülbül veya şeker diyârına erişen bir tûtî ne derece bahtiyâr ise ben de o kadar bahtiyârım, demek istiyor.

Bu saydığı zevkler, madde âleminin zevkleridir. Visâl âleminin zevki ancak böyle maddî zevklere benzetilerek ifâde edilir.

Tûtî şeker yer ve tatlı tatlı söz söyler. Onun için çok güzel söyledin yerine şeker yedin derler.

6) Devr-i felek müyesser edüpdür murâdumı
Gûyâ ki tâlib-i güherem kâna yetmişem

(Feleğin devri benim murâdımı hâsıl etmiştir. Ben cevher madenine erişmiş bir inci isteyene benziyorum.)

Devr-i felek burada inci ile münâsebettardır. İnciyi çarka vurup delerler. Ve inci felek gibi yuvarlaktır.

Bu gazel, bir visâl hayâlinin çeşitli safhalarını gösteriyor.

7) Miskîn Fuzûlî'yem ki sana dutmuşam yüzüm
Yâ bir kemîne katre ki ummâna yetmişem

(Âciz Fuzûlî'yim ki her şeyi senden istiyorum. Yahut ummâna kavuşan hakîr bir damlayım.)

Damla ummandan çıkar. O zaman ummândan ayrı gözükür. Fakat yağmur hâlinde yağınca yine aslına döner, ummana kavuşur.

"*İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn*". Âyeti bu ma'nâdadır.

193. GAZEL

1) Ney kimi her dem ki bezm-i vaslunı yâd eylerem
Tâ nefes vardur kuru cismümde feryâd eylerem

(Ney gibi senin visâl bezmini ne zaman yâd etsem kuru cismimde nefes var oldukça feryâd eyliyorum.)

Ney insandır ve ayni zamanda bir musiki âletidir. Ney, kendisine İlâhî ruhun nefhedilmesi ile canlanır ve ses çıkarır.

"Ney" e esrâr-ı kâinat ifşa edilmiştir. Bundan evvelki şerhlerimizde bu, mutassalan vardır.

"Ney" in hatırladığı bezm-i visâl, Elest Bezmidir ki Mevlânâ buna neyistân der. Ney tarlası demektir.

Bu ney o ruhlar âleminden ayrılmış, anâsır âlemine düşmüştür. Şimdi eski Bezmi Elesti andıkça feryat ediyor.

Mevlânâ'da da "ney" ayrılıktan şikâyet eder. Neyistândan onu kesip ayırdıklarından beri feryâdından erkek kadın herkes ağlar.

Bişnev ez ney çün şikâyet mîkuned
Ez cüdâyîhâ hikâyet mîkuned
Kez neyistân tâ merâ bubrîde end
Vez nefîrem merd ü zen nâlîde end... İlh.

Fuzûlî'deki ney aynı neydir.

Ney kurudur ve üflendikçe, içinde nefes var oldukça feryât eder. Bir de yaşadığım müddetçe demektir.

Ney nefes ile ses verdiği için "her dem ki" yani her nefesde ki diyor.

2) **Rûz-ı hicrândur sevin ey murg-ı rûhum kim bu gün**
Bu kafesden men seni elbette âzâd eylerem

(Ayrılık günüdür. Ey ruhumun kuşu sevin bugün. Ben seni bu ten kefesinden elbette âzâd eylerim.)

Hicrân günü o derece elîmdir ki âşıkı öldürür. Âşık ruh kuşunu ten kafesinden âzâd eder.

3) **Vehm edüp tâ salmaya sen mâha mihrin hîç kim**
Kime yetsem cevr ü zulmünden ana dâd eylerem

(Hiç kimse sen ay yüzlü güzele korksun da sevgisini vermesin diye, rastgeldiğime senin zulmünden şikâyet ediyorum.)

Sevgili, zaten zâlimdir. Bu yeni bir şey değildir. Hüsn-i tatil san'atı yapıyor.

4) **Kan yaşum kılmaz vefâ giryân gözüm isrâfına**
Munca kim her dem ciger kanından imdâd eylerem

(Kanlı yaşım, ağlayan gözümün israfını, her ân ciğer kanından onun imdâdına yetiştiğim hâlde, yine karşılamıyorum.)

Bol bol kanlı göz yaşı döktüğünü söylüyor. Kanın menbaı ciğer olarak tasavvur edilirdi.

5) **İncimen her nice kim ağyâr bî-dâd eylese**
Yâr cevri içün gönül bî-dâda mu'tâd eylerem

(Yârdan gayri olanlar bana ne kadar zulmetseler incinmem. Gönlümü yârin cevrine tahammül etsin diye zulme alıştırıyorum.)

Tasavvufî akideye göre her şeyi yapan kudret-i külliyedir. O, böyle istiyor ki böyle oluyor. Binaenaleyh her cevir, Hakk'tan gelir. Ağyar bir vasıtadır. Bu inanca göre âşık daima teslim ve rıza içindedir. Burada hüsn-i talil san'atı yapıyor.

6) **Bilmişem bulman visâlin lîk bu ümmîd ile**
Gâh gâh öz hâtır-ı nâ-şâdumı şâd eylerem

(Yârin visâline eremeyeceğimi biliyorum. Lâkin ara sıra bir ümit ile mahzun gönlümü şâd ediyorum.)

Hayatta iken hakikî visâl imkânsızdır. Yârin visâli ayrılık içindedir.

Ayrılık ıstırabı hakikatta yârin visâlidir. Çünkü âşık, neyi sevdiğini derece derece idrak ediyor. Bu idrak visâldir.

Bu visâl ümidi, âşıkın tahayyül ettiği bir visâl ümididir ki bu madde âlemindeki visâl ile karıştırılıyor. Onun için âşık, aşk ıstırabından bu derece memnundur, ondan ayrılmak istemez.

7) Levh-i âlemden yudum eşk ile Mecnûn adını
Ey Fuzûlî men dahi âlemde bir ad eylerem

(Âlem sahifesinden gözyaşımla Mecnûn'un adını sildim. Ey Fuzûlî ben de bu sûretle âlemde Mecnûn gibi bir şöhret sâhibi olurum.)

Mecnûn'un adı âlem sahifesine mürekkep ile yazılmıştı. Eski mürekkepler su ile silinirdi. Fuzûlî de Mecnûn adını gözyaşı ile silip yerine kendi adını yazıyor.

Bir ad eylerim demek bir şöhret kazanırım, hem de onun yerine bir ad, kendi adımı yazarım demektir.

Âlem sahifesinden bir adı silmek için ne kadar gözyaşı dökmek lâzımdır. Fuzûlî bu beytte hem kendinin pek çok gözyaşı döktüğünü hem de Mecnûn'dan üstün bir âşık olduğunu anlatıyor.

194. GAZEL

1) Hoş ol zamân ki harîm-i visâle mahrem idüm
Ne mübtelâ-yı belâ ne mukayyed-i gam idüm

(Ne güzeldi o zamanlar ki ben yârim visâli harîmine mahrem idim. Yabancıların giremeyeceği yere ben giriyordum. Ne belâya mübtelâ idim, ne de gam çekiyordum.)

Visâlin başkalarına yasak olan iç yeri harimdir. Oraya girmesine izin verilen kimse de oraya mahremdir.

Bu beytte şâir, yâr ile visâl hâlinde bulunduğunu "Bezmi Elest" tasvîf ediyor. Orada ne belâ, ne de gam vardı.

2) Gezerdüm itlerün içre fezâ-yı kûyunda
Yerüm behişt-i berîn idi men bir Âdem idüm

(Senin diyârının fezâsında, sonsuz genişliğinde köpeklerin ile beraber gezerdim. Yerim yüksek cennet idi, ben de bir Âdem idim.)

Sevgilinin diyârında onun köpekleri ile beraber gezerdim. Köpekler, bekçilerdir. Bu diyâr bir yüksek cennetti. Ben de bir Âdem idim.

Âdem Aleyhisselâm cennette idi sonra "zelle" si yüzünden yere indirildi. Zelle peygamberlerin günahlarına verilen addır. Hakikî sevgilinin köpeği olmak, eşref-i mahlûkat olan âdem olmak demektir.

Bir Âdem idim, aynı zamanda ben da hatırı sayılır birisi idim demektir. Sevgilinin itleri yanında olunca kendini Âdem telâkki ettiğine göre it, âdem tezadı açıkça görülür.

3) Hemîşe secde-gehüm hâk-i âsitânun idi
Bu i'tibâr ile bir ser-bülend-i âlem idüm

(Daimâ secde ettiğim yer senin eşiğinin toprağı idi. Secde ederek kazandığım kadar ve i'tibâr ile âlemde başı göklere eren bir insan idim.)

Hakk'tan başka bir varlığın önünde secde edilmez, küfrdür. Burada sarahaten vasfettiği harîm-i visâlin ruhlar âlemi, Bezmi Elest olduğu görülüyor.

Secde, başı yere koymaktır. Ser-bülend ise başı yüksekte olmaktır. Aralarındaki tezat dikkata lâyıktır.

"Bu i'tibâr ile" iki ma'nâyadır: Biri secde ettiğim için kazandığım kadar ve i'tibâr ile, ikincisi ise bu sûretle yani secde etmek sûretiyle.

4) Gedâ-yi kûyun idüm böyle zilletün yohdu
Serîr-i saltanat-ı kurbde mu'azzam idüm

(Senin diyârının dilencisi idim. Böyle zelil ve hakîr değildim. Sana yakınlık sultanlığın tahtında ulu bir sultandım.)

Dilencilik ile sultanlığı karşılaştırıyor. Ruhlar âleminde, Elest Bezminde sana yakın idim. Bu anâsır âlemine düşerek zelil oldum. O zaman bir sultan idim. Çünkü senin diyârında bir dilenci idim.

5) Zeman zeman eser-i pertev-i cemâlünden
Mu'âlic-i dil-i pür-derd ü çeşm-i pür-nem idüm

(Zaman zaman senin güzelliğinin ışığının eserinde aşk derdi ile dolu gönlüme, yaş dolu gözüme devâ buluyordum.)

Yalnız anasır âleminde değil, Elest Bezminde dahi âşıklar dertli ve gözleri yaşlıdır. Çünkü o heyecan ve ıstırap aşktan ayrılmaz. Şâir aynı za-

manda ruhlar âleminden ayrıldığı için çektiği ıstırabı yaşayarak bu ıstırabı o âleme de teşmil ediyor.

6) Ziyâde gam-zedeem hecr ile hoş ol günler
Ki men bu gam-zedelikten ziyâde hurrem idüm

(Ayrılık içinde çok gamlıyım. Ne güzel günlerdi o günler ki dertliliğimden daha çok fazla sevinçli ve bahtiyâr idim.)

7) Fuzûlî olmaz imiş mihnet-i firâka müfîd
Bu zevk zikri ki bir vakt yöre hem-dem idüm

(Ey Fuzûlî, yâra hem-dem olduğum zamanlardaki zevk ve sa'adeti anmak, ayrılık dert ve mihnetini azaltmaz imiş.)

195. GAZEL

1) Şem'-i şâm-ı fürkatem subh-ı visâli neylerem
Tapmışam yanmakda bir hâl özge hâli neylerem

(Ayrılık gecesinin mumuyum. Visâl sabahını neyleyeyim. Yanmakta ben bir hâl bulmuşum, başka hâli neyleyeyim.)

Sabah olunca yanan mum söner "ölür" onun için sabahı istemez. Aşk içinde mum gibi yanmak ayrı bir zevktir. Ve âşık bundan zevk bulur. Başka bir hâl istemez.

Burada "hâl" in çok geniş bir muhtevâsı vardır: Ruhanî bir zevk, aşk içinde sözle anlatılamayan, ancak duyulan ve yaşanan bir zevk. Kalden yani söz ve ifadeden "hâl" e geçmek, derûnî bir zevk.

Bu yanmaktaki hâl, öyle bir hâldir ki anlatılmaz, onun için bunun değişmesini istemiyor. Çünkü bu kadar zevkli, bu kadar güzel bir hâl daha yoktur.

2) Gayra arz et her ne esbâbun ki var ey dehr-i dûn
Men gedâ-yi kûy-i yârem mülk ü mâlı neylerem

(Ey alçak dünya insanı mes'ut edecek neyin varsa onu sen başkasına arzet. Ben yâr diyârının dilencisiyim. Mülk ve malı ne yapayım?)

Dünyada insanı mes'ut edecek her şeyden âşık müstağnidir. Çünkü sevgilinin diyârında, vahdet âleminde bir dilenci olarak bulunmak, insana bütün dünya mülk ve malından daha ziyâde sa'âdet verir.

Mülk ve mala en ziyâde muhtaç olan dilencidir, hiçbir şeyi yoktur. Bu dilenci, dünya mülk ve malını hakîr görüyor. Çünkü o vahdet diyârındadır.

3) Yoh 'aceb ger mâla rağbet mülke kılmam iltifât
Men ki ehl-i zevkem esbâb-ı melâli neylerem

(Mala rağbet etmiyor, mülke dönüp bakmıyorsam hiç hayret etmeyin. Ben zevk ehliyim. İnsana sıkıntı veren şeyleri ne yaparım.)

Dünya mülk ve malı Hak âşıklarına sıkıntıdan başka bir şey vermez. Onlar başka bir zevk âlemi içindedirler.

4) Ehl-i hâlem deme büt vasfın mana ey büt-perest
Hâl bilmez dilber-i sâhib-cemâli neylerem

(Ey putperest, ben hâl ehliyim. Bana putları medhedip durma. Ben hâlin ne olduğunu bilmeyen bir güzeli neyleyeyim?)

Birinci mısradaki hâl ehli, ma'nâ ehli demektir. Sûret ehli değil. Putlar sûrettir. İkinci mısradaki hâl ise daha ziyâde alelâde hâldir. Yani insanın içinde bulunduğu maddî veya manevî durum. Bunu anlamayan adama, hâlden anlamaz derler. Aynı zamanda birinci mısradaki hâle de işaret vardır.

Güzel, âşıkın ruh hâlinden anlamalıdır. Hâlden anlamadıktan sonra güzel olmuş ve faydası var?

Ben güzelliklerin maddî güzelliklerini değil, onlarda tecelli eden ma'nâyı severim, demek istiyor.

5) İhtimâl-i hecr teşvîşine değmez zevk-i vasl
Vasl kim var anda hicrân ihtimâli neylerem

(Visâl zevki, ayrılık ihtimâli endişesine değmez. Ayrılmak ihtimâli olan bi visâli neyleyeyim?)

Yine yukarıdaki puta dönüyor. Maddî güzellik visâl ile neticelenebilir. Fakat her visâlin arkasında ayrılık bulunması ihtimâl dahilindedir. Visâl içinde de insan, bir gün ayrılacağını düşünerek üzülür. Bu üzüntü visâl zevkine değmez. O halde insan ayrılma ihtimali olmayan bir visâli istemelidir. O da ancak fâni olmayan, bâki olan Hakk'ı istemektir. O visâlin hicrânı yoktur. Çünkü sevgili ebedîdir.

6) Nah-i kaddün isterem k'andan belâdur hâsılum
Bahmazam şimşâda ber vermez nihâli neylerem

(Senin fidana benzeyen boy bosunu isterim. Zîra ondan elime geçen belâdır. Şimşir ağacına bakmam, meyve vermeyen bir fidanı neyleyeyim?)

Senin boy bosun yani vahdetin, çünkü boy bos serve benzetilir, bana belâ getirir. Vahdetini tasdik eden "belâ" Elest Bezmindeki ahd. Şimşir ağacı, yani çok dallı ağaç "kesret" bana bir şey, bir meyve vermez. Onu ben ne yapayım?

Belâ ile bâlâ yani endam ve boy arasında münasebet vardır.

7) Sen Fuzûlî kıl kemâl-i akl kesbin yohsa men
Kâmil-i ışkem dahi özge kemâli neylerem

(Ey Fuzûlî, sen aklın kemâline sâhip ol. Yoksa ben aşkın kemâline sâhibim, başka bir kemâl istemem.)

Akıl ile aşk karşılaştırılıyor.

196. GAZEL

1) Hicrân ile yanar geceler rişte-i cânum
Rûşen ola ey şem' sana sûz-ı nihânum

(Geceler canımın ipi, ip gibi incelen, zayıflayan canım ayrılık derdi ile yanıyor. Ey mum gibi ışık saçan güzel, sana bu gizli yanışım açıklansın, aydınlansın.)

Can ipi "rişte-i cân" fitildir. Mumun yanan kısmı odur ve mumun içinde gizlidir, can gibi.

Ey mum gibi ışık saçan güzel, demesi geceler mum yandığı içindir.

Sûz-ı nihân, gizli yanış mumun fitilindeki yanıştır. Alev gözükür. Onun için gizli yanışım sana "ayan olsun, aydınlansın" diyor. Gece olan bir şey karanlıkta görülmez. Bilinmesi için aydınlık lâzımdır. O da mumdur.

2) Bir şem'-i şebistân-ı belâyem ki degül kem
Tâ men diriyem sûz-ı dil ü eşk-i revânum

(Ben bir belâ gecesinin, yatak odasının mumuyum ki, yaşadıkça gönlüm yanar ve gözyaşım akar.)

Mumun sönmesine ölmek derler. Mumu söndür yerinde mumu öldür denir. Burada ben diri oldukça demek yandığım müddetçe demektir. Mumun içi yanar ve eriyen mumlar gözyaşı gibi akar.

3) Ey halvetüme şem'-i ruhundan bırahan nûr
Dîdâruna müştâk idi çeşm-i nigerânum

(Ey benim karanlık hücremi yanağının mumu ile aydınlatan sevgili, yoluna dikilen gözlerim, senin dîdârını hararetli bir aşk içinde bekliyordu.)

Şâir, hücresinde yalnız ve hücre karanlık, bekliyor. Halvet aynı zamanda yalnız bir köşeye çekilip iç âlemini murakabe etmektir. İşte o zaman sevgilinin muma benzeyen parlak yüzü hücreyi aydınlatıyor.

Halvet kelimesi ile şâir, sevgilinin dîdârını kendi iç âleminde gördüğünü söylüyor.

4) Sensiz geceler âh u fegânum meh işitdi
Ey meh sana hem yetdi ola âh u fegânum

(Sensiz geçirdiğim geceler âh ve figanımı ay işitti. Ey ay yüzlü dilber âh ve feryâdım sana da ulaşmak olacak.)

Feryâdının göklere yükseldiğini söylüyor. Elbette yine manen pek yüksek olan sevgiliye de ulaşmış olacağını tahmin ediyor.

5) Cânâ ne revâdur ki çeküp tîğ-i demâdem
Gamzen söke cismüm dile bağrum içe kanum

(Ey canım revâ mıdır ki yan bakışın her ân kanlı kılıcını çekip cismi söksün, bağrımı dilim dilim doğrasın, kanımı içsin.)

Yan bakış, en müessir bir güzellik unsurudur.

Demâdem burada iki ma'nâyadır: 1- Her ân kılıç çekip burada tertip yoktur. 2- Sıfat terkibi olarak tîğ-i demâdem yani kana bulanmış kılıç.

6) Hem-reng-i lebündür deyu kat'-ı nazar etmez
Hun-ı cigerümden müje-i eşk-feşânum

(Dudağının rengindedir diye gözyaşı döken kirpiğine ciğerimin kanından vazgeçmez, bakışını kesmez.)

Daimâ kanlı gözyaşı dökerim demek istiyor.

Asıl maksadı kirpik, fenâfillâh olan dudağı seviyor. Onun renginde-

dir diye mütemadiyen ciğer kanını döküp saçıyor. Kan, madde vücuttan çıktıkça Âşık Hakk'a daha fazla yaklaşıyor. Hakk'a da ancak fenâfillâh, Allah'ta kendini yok etmek yolu ile yaklaşılır.

7) Pinhânî âleme fâş oldu Fuzûlî
Yâ Rab ki menüm şem' kimi yana zebânum

(Ey Fuzûlî, gizli yanışım artık herkes tarafından biliniyor. Yâ Rabbi şu benim dilim mum gibi yansın.)

Mumun içi yanar. Alevi onu herkesçe açıklar. Aleve zebâne yani dil derler. Mumun dili de yanar.

197. GAZEL

1) Bâğa girdüm ser-i kûyun anup efgân etdüm
Gül görüp yâdun ile çâk-i giribân etdüm

(Bahçeye girdim, senin diyârını anıp feryat ettim. Gül gördüm seni anarak üstümü başımı parçaladım.)

Sevgilinin diyârı, bir bahçeden daha ferah vericidir. Bahçeyi görünce orayı anıyor. Gülü görünce de sevgiliyi anarak ıstırabından üstünü başını parçalıyor.

Bahçede bülbülün feryâdı vardır. Güller de yaprakları birbirinden ayrı parçalanmış gibidir.

2) Bahuban nergise bîmâr gözün kıldum yâd
Nergisi nâle vü efgânuma hayrân etdüm

(Bahçedeki nergise bakıp hasta, mahmur gözünü andım. Öyle ağlayıp feryat ettim ki nergis bu feryâdıma hayret etti.)

Nergis, hasta, mahmur göze benzetilir. Aynı zamanda nergis, açık bir göz gibidir, kapanmaz. Hayretle açılan göze benzer.

3) Gonca-i lâle deme dağ karasın koparup
Âl vâlâya sarup sebzede pinhân etdüm

(Bahçede gördüğüm lâle goncasına, lâle goncası deme. Ben sinemdeki yaranın kabuğunu koparıp, kırmızı bir kumaşa sardım ve çemende yeşil renk içinde gizledim.)

Lâlenin goncası içinde dâğ-ı lâle yani lâlenin içindeki siyahlık vardır

ki, henüz gonca hâlinde olup açılmadığı için kırmızı yaprağa sarılmıştır. Etrafında da yeşil yaprak vardır. Bu dâğ-ı lâle, şâirin sinesindeki yaradan kopardığı kabuk, kırmızı kumaş lâle goncasının henüz açılmamış yaprağı, daha üstündeki yeşil de yeşil yaprağıdır.

4) Gül-i ter üzre düşen şebneme düştü nazarum
Gözümü şevk-i cemâlünle dür-efşân etdüm

(Gözüm, taze gül üzerindeki çiğ tanesine düştü. Gözüm güzelliğinin hararetli aşkı ile inci saçmaya başladı.)

Taze gül, sevgilinin güzelliği, kırmızı rengi âşıkın duyduğu ateşli aşk, çîğ tanesi inciye benzeyen gözyaşı.

Çîğ tanesine bakışım düştü demekten maksadı, ağlayanın göz olduğunu anlatmaktır.

5) Berg-i gül sanma ki hûn-âbe töken demde gözüm
Nice yaprağa ciger kanı salup kan etdüm

(Bahçede gördüğüm gül yaprağını, gül yaprağı sanma. Gözüm kanlı yaş döktüğü zaman birçok yaprağa ciğerimin kanını akıtıp onları kana buladım.)

Şâir, yine bahçededir ve bahçenin çiçeklerini, şebnemleri kendi ıstırabı zaviyesinden görüp, onları ıstırabının tezahürlerine benzetiyor. Bu bir teşbih şeklidir.

6) Göricek sünbülü andum şiken-i kâkülünü
Sünbülü girve vü âh ile perîşân etdüm

(Sümbülü görünce senin kâkülünün kıvrımlarını andım. Sümbülü ağlamamla, âhımla perîşân ettim.)

Sümbül saça benzer ve kıvrım kıvrımdır. Sümbül, saç gibi perîşândır. Sîneden göklere yükselen âh da bir duman gibi siyah ve kıvrım kıvrımdır. Sümbüle benzer.

7) Ey Fuzûlî reviş-i akl melûl etdi meni
Sehv kıldum ki cünûn derdine dermân etdüm

(Ey Fuzûlî, aklın gösterdiği yolda gitmek, beni bıktırıp usandırdı. Dîvânelik derdine dermân etmekle yanlış yaptım.)

Akıl, dünya zevklerinden mahrum olmamayı emreder. Aşkın netice-

si olan cünûn, divânelik ise bunları terketmek yoludur. Şâir bir bahçeye girip oradaki güzellikleri sayıyor ve her birini mecâzî bir güzel yüzünden çektiği ıstıraba benzetiyor. Bahçe, gül, sümbül bunlar maddî güzelliklerdir. Bunlardan zevk almayı akıl ister. Ve işte bu maddî zevki aldığı için, ona bağlandığı için kendini yanlış yola gitmiş olmakla suçluyor. Asıl aşka ve cünûna dönmeli ve hakikî sevgiliye yönelmelidir.

198. GAZEL

1) Haçan kim kametünden ayrı seyr-i bûstân etdüm
Koparup eşk seylâbiyle min servi revân etdüm

(Senin boy bosundan ayrı ne zaman çiçek bahçesine gitsem gözyaşı seli ile bin tane serviyi yerinden koparıp suya veririm. Su onu sürükler, götürür.)

Kamet, serve benzetilir. Sevgilinin vahdeti ifâde eden boy bosunu düşünmeden, onun âleminde olmadan çiçek bahçesine gidince bin tane hakikî serviyi gözyaşı seli ile yürütüyor. Yani suya verip sürükletiyor. Bir tane hakikî sevgilinin kameti, bin tane serviden daha üstün, çünkü bu servi çiçek bahçesini süsleyen servidir; maddedir. Vahdet sevgilinin endamının ma'nâsıdır.

2) Götürdüm gird-bâd-ı âh ile horşîde tapşurdum
Gubâr-ı reh-güzârun cevherin gözden nihân etdüm

(Geçtiğin yolun cevher kadar kıymetli tozunu âhımın kasırgası ile, hortumu ile göğe çekip güneşe verdim ve gözden nihân ettim.)

Âh bir kasırga gibi, hortum gibi göğe yükseliyor ve yerde ne varsa göğe çekiyor. Geçtiği yolun cevher kadar kıymetli tozunu güneşe kadar yükselip güneşin gözüne sürme yapıyor.

Cevher görünmez. Isfahan sürmesine kühlü'l-cevher derler. Güneş o tozu gözüne sürme yapıyor.

Her toz zerresi cevher kadar kıymetlidir.

Toz, zerredir. Zerre ile güneş münasebeti. Zerreyi güneşe veriyor.

3) Nişân-ı sûret-i hûbun verüp bütler sücûdunda
Fesâd-ı i'tikâdın kâfirün hâtır-nişân etdüm

(Putlara secde edildiği zaman senin güzel yüzünün alâmetini gösterip kâfirin bu i'tikadının ne kadar yanlış olduğunu onların kalbine yerleştirdim.)

Bütün dünya güzellikleri birer puttur. Onlara secde edenler ise kâfirdir. Put bir resimdir. Onun için senin güzel yüzünün sûretini "resmini" diyor. Halbuki hakikî sevgilinin vahdetini, dîdârını kastediyor. Sûret burada mahiyet ma'nâsınadır. Yüz ise vahdettir.

Nişân kelimesi birinci mısrada alâmet ma'nâsına, ikinci mısrada ise nişânden, dikmek mastarından, emirdir. Burada ism-i fâ'il ma'nâsınadır. Hâtır-nişan, kalbine dikici, yerleştirici yaptım. Yani bunu kâfirlere iyice anlattım, demektir.

4) Olup ser'mest kıldum neş'e-i zevk-i lebün zikrin
Meye râğıb olanlar küfrünü halka 'ayân etdüm

(Sarhoş olup, dudağının zevkindeki neş'eyi aldım. Şarap içmeye meyledenlerin küfrünü halka açıkladım.)

Leb, fenâfillâhtır, yokluktur, sırdır. Bu sırr ancak sarhoşluk ânında ifşâ edilebilir.

Leb kırmızıdır, şaraba benzer. Şaraba rağbet gösterenlerin kâfir olduklarını halka bu sûretle açıklıyor.

Şâir, leb yani aşk, fenâfillâh şarabı ile sarhoştur.

Neş'e iki ma'nâyadır: 1- Sürur, neş'e. 2- Neş'et etmek, zuhur etmek, yetişmek. Çünkü insan, fenâfillâhtan yeni bir hayata kavuşur. Bu ebedî hayata yeniden doğar. Dudağı tadınca, idrak edince yeni bir hayata kavuşulur.

5) Görüp dîvârlarda Kûh-ken nakşın demek âşık
Menem âşık ki dutdum deşt ü terk-i hânumân etdüm

(Duvarlarda Ferhât'ın resmini görüp ona âşık demeyin. Asıl çöle çıkıp evini, barkını terkeden ben âşıkım.)

Evlerde Ferhat'ın resimlerini asarlardı. Yani Ferhât evlerde otururdu. Böyle âşık olmaz. Âşık, çöllere çıkıp evini, barkını terkedendir. İşte şâir böyle yapmıştır.

6) Reh-i ışkmda ol gül-ruh ciger kan etdügüm bilmiş
Çeker her dem mana tîğ-i siyâset san ki kan etdüm

(O gül yanaklı, aşkının yolunda ciğerimi kan ettiğimi yani dilhûn, mustarip olduğumu bilmiş. Bana sanki kan etmişim, adam öldürmüşüm gibi idam "siyâset" kılıcını çekiyor.)

Gül kırmızı, ciğer kanı da kırmızı. Ciğerimi kan etmiş olduğum hâlde, kan etmişim, adam öldürmüşüm gibi bana ceza veriyor.

Mecâzî aşk, hakikî aşka götürür. Âşık kanını döke döke, maddeden sıyrıla sıyrıla Hakk'a vâsıl olur.

7) Fuzûlî Şâh-bâz-ı evc-i istiğnâ iken bilmem
Ne sehv etdüm ki bu vîrâne deyri âşiyân etdüm

(Ey Fuzûlî, ben her şeyden müstağni olmanın en yüksek noktasında uçan bir şâhin iken ne hata ettim ki bu vîrâne kilisede yuva yaptım.)

Evc-i istiğnâ, Elest Bezmi; vîrâne kilise de dünya, anasır âlemidir. Kilise denmesine sebep, anasır âleminde ikilik, ayrılık vardır. Bu ise küfrdür.

199. GAZEL

1) Tutuşdu gam oduna şâd gördügün gönlüm
Mukayyed oldu ol âzâd gördügün gönlüm

(Ferah, sevinçli gördüğün gönlüm gam ateşi ile yandı. O her şeyden, her bağdan kurtulmuş olan gönlüm gam ateşine bağlandı.)

Gönül her bağdan kurtulmuş hür iken gam ateşine tutuştu. Tutuşmak hem yanıp alev almak, hem de tutmak mastarında müşareket sigasıdır. Ateş, gönlü; gönül de ateşi tutuyor yani ateşe tutuluyor. Bu sûrette hürr iken, mukayyed, bağlı oluyor.

Bundan evvelki gazelin mahlas beytinde Elest Bezminden anasır âlemine düştüğünü söylüyordu. Aynı fizir devam ediyor Elest Bezminde ferah ve neş'eli gördüğün gönlüm, anasır âlemine düşünce aşk ıstırabına düştü demek istiyor.

2) Diyâr-ı hecrde seyl-i sitemden oldu harâb
Fezâ-yı ışkda âbâd gördüğün gönlüm

(Aşk fezâsında ma'mûr, gamsız gördüğün gönlüm, ayrılık diyârında zulüm selinden harap oldu.)

Âbâd yani ma'mûr kelimesi ile sel bir araya gelince Tufan'da harap olmasın diye göğe çekilen Beyt-i Ma'mûr'u düşündürüyor. Bu beytin mazmunu budur.

Âlem-i Ervahta, Elest Bezminde Allah ile birlikte iken ma'mur olan, aşkın sa'âdetlerini duyan gönül, anasır âlemine inince zulüm selinden harap oldu.

3) Ne gördü bâdede bilmem ki oldu bâde-perest
Mürîd-i meşreb-i zühhâd gördügün gönlüm

(Zâhidler, sofular meşrebini, ta'vır ve hareketini seven, beğenen gönlüm, şarapta ne gördü ki şaraba taptı.)

Zâhid, şeri'at yolunda gidendir. Bu yolda gittiğini gördüğün gönlüm aşka yani şaraba taparcasına sarıldı. Şarap aşktır. "Şarapta neler gördü bilmem" derken Hafız-ı Şirâzî'nin şu beytine işret ediyor:

Mâ der piyâle aks-i ruh-ı yâr dîdeîm
Ey bî-haber zî lezzet-i şürb-i müdâm-ı mâ

"Ey bizim devamlı şarap içmemizin lezzetinden habersiz olan, biz kadehte sevgilinin yüzünün aksini görmüşüzdür."

Devamlı içildiği için, müdâm, aynı zamanda şarap ma'nâsınadır.

Şarapta sevgilinin yanağının aksini gördüğünü söylüyor.

Meşreb aynı zamanda şürb yani içmek mastarlarından gelir.

4) Firâkun odunu gördükçe mum tek eridi
Sebât ü sabrda fûlâd gördügün gönlüm

(Sebat ve sabırda çelik gibi metin ve mukavemetli gördüğün gönlüm, ayrılığın ateşine düşünce mum gibi eridi.)

En mükavemetli madde, çelik; en yumuşağı ise mumdur. Gönül her şeye dayanır ve dayanmakta sebat eder, lâkin ayrılık ateşine dayanamaz.

5) Getürdi acz görüp ışk müşkil olduğını
Kamu hünerlere üstâd gördügün gönlüm

(Bütün hünerlerde üstâd olan gönlüm, aşkın müşkül olduğunu görüp aczini i'tiraf etti.)

Her türlü hünerlerde bir üstâd olan gönül, aşk karşısında âcizdir. Ona karşı koymak kabil değildir. Çünkü aşk, bütün içâleminin idrakidir.

6) Degüldi böyle deminde bir ehl-i işret idi
Bu kanlar içmege mu'tâd gördügün gönlüm

(Zamanında o da zevk ve safâ içinde yaşardı. Bu kadar içmeye artık alışmış gördüğün gönlüm böyle değildi.)

Dem burada hem zaman, hem içki ma'nâsınadır. İşret hem yaşamak, geçinmek, hem de içki ma'nâsınadır.

Onun için ikinci mısrada kanlar içmeye alışmış olan gönlüm diyor. Şarap içiyordu, şimdi kan içiyor. Kan içmek, ıstırap çekmek yerinde kullanılır.

7) Fuzûlî eyledi âheng-i 'ayş-hâne-i Rûm
Esîr-i mihnet-i Bağdâd gördügün gönlüm

(Fuzûlî, bu Bağdad'ın mihneti içinde yaşamaya mahkûm olan gönlüm, Rûm'un zevk ve safâ iklimine gitmeye azmetti.)

Bağdad, Ehl-i Beyt mezarları diyârıdır. Orada dert ve kederden başka bir şey yoktur. Bunu Farsça divanının mukaddimesinde söylüyor. Sonra bazı kıt'alarında kendinin Bağdad muhitinde takdîr görmediğini anlatır. Rûm diyârında yani Anadolu'da, Osmanlı Devleti saray, idare ve muhitinde şâirlerin takdîr edildiğini duymuş ve Kanunî ordusu ile Bağdad'a gelen şâirlerle görüşmüştür.

Bütün bu sebeplerle Rûm diyârına göçmek istemişse de kısmet olmamıştır.

200. GAZEL

1) Muhâlif devrden gül-gûn şarâbı kana degşürdüm
Sürûdun çeng ü 'ûdun nâle vü efgâna degşürdüm

(Arzularıma uygun hareket etmeyen feleğin yüzünden gül renkli şarabı kana tebdil ettim. Çenk ve udun terennümlerini inlemeye, feryâd etmeye çevirdim.)

Felekten şikâyet ediyor. Prensip olarak bir Hak âşığının felekten şikâyet etmesi doğru olmazsa da insan, nihayet et ve kemiktendir. İnsandır, beşer kisvesindedir. Ruh hâletleri, muhtelif sebeplerle değişebilir. Ve eğer san'atkâr ise heyecanları onu bir ânda bir kutuptan öteki kutba sürükleyebilir. İnsanın içinde bulunduğu bir hâl vardır, özlediği bir âlem vardır. Bir çok şâirler, özledikleri âlemi terennüm ederler.

Görünüşümüze göre Fuzûlî de böyledir. Hakikî aşk onun idealidir. Bununla beraber beşerî za'fları da, hele kuvvetli bir şâir olduğu için, elbette mevcuttur. Bir mütefekkir dahi şiir ruhuna sahipse daimâ bu zikzaklara düşer. Bir hâkîm ve bir şâir olan Hayyam buna güzel bir misaldir. Esaslı bir mü'min olan bu hakîm, şiire geçince bazan küfre kadar varan sözler söylemiştir. Heyecanlı ruhlar, kolay kolay beşerî za'fdan kurtulamazlar. Aksi takdirde samimiyetsizlik olur.

Felek, arzusuna göre dönmez. Lâkin madde âlemindeki gül-gûn şarabı aşk ıstırabı içinde kan içmeye çevirmek şâir için daha ziyâde istenen bir şeydir.

2) Dahî zevk-i visâl-i dost şevkin istemem menden
Ki men zevk-i visâli mihnet-i hicrâna degşürdüm

(Artık benden sevgilinin visâline karşı hararetli bir aşk beklemeyin. Ben visâl zevkini, ayrılık mihneti ile değiştirdim.)

Şâir çok me'yus bir ânındadır. Lâkin bunun aksi de vardır. Maddî âlemdeki visâli, aşk heyecanı ile değiştiriyor. Birinci visâl fânî, ikincisinin sonu olan visâl ise ebedîdir.

3) Meni ey bağ-ban ma'zûr tut gülzâr seyrinden
Ki men gülzâr seyrin külbe-i ahzâna degşürdüm

(Ey bahçevan beni ma'zur gör. Gülbahçesini dolaşamam. Zîra ben gül bahçesinde dolaşmayı, hüzünlerle dolu kulübemde oturmakla değiştirdim.)

Aynı ruh hâleti devam ediyor.

4) Gönül verdüm fenâ vü fakra terk-i i'tibâr etdüm
Bihamdillâh ki âhır küfrümü îmâna degşürdüm

(Kendimi Hakk'ta yok etmeye, dünyadan elimi eteğimi çekmeye gönül verdim, kıymet hükümlerimi değiştirdim. Allah'a şükür nihayet küfrümü îmâna tebdil ettim.)

Benlik da'vasında bulunmak, dünyaya gönül vermek ehl-i Hak nazarında küfürdür.

Terk-i i'tibâr, evvelce kıymet verdiği şeyleri terketmektir. Evvelâ benliğe ve dünyada değer veriyordu. Şimdi fenâ ve fakra düşerek onları terketmiştir.

5) Gönülden zevk bulmazdum çıhardum çâlı göğsümden
Kaşı yaylar hadengiyle gelen peykâna degşürdüm

(Gönülden zevk bulmuyordum, onu yarılmış göğsümden çıkardım. Onu yay kaşlı dilberlerin oku ile beraber gelen temrenle değiştirdim.)

Temren kalp şeklindedir. Burada gönül, kalp yerine kullanılmıştır. Kalbi çıkarıp yerine yay kaşlı dilberlerin aşk ilhamları ile beraber gelen temrenleri koyuyor. Çünkü onda yay kaşlıların güzelliği ve yakınlık ma'nâsı vardır.

6) Nikâb-ı sûret-i hâl eyledüm hûn-ı ciger seylin
'Ayan rusvâlığı derd ü gam-ı pinhâna degşürdüm

(Ciğerimden akan kan selini, hâlimin yani âşıklık rusvâlığımın yüzüne örtü yaptım. Âşıklık rusvâlığımı kan seli ile örttüm. Herkese âşikâr olan rusvâlığımı gizli dert ve gam ile değiştirdim.)

Halbuki iş tamamen aksidir. Çünkü hâlinin yüzü açık iken belki rusvâlığını herkes göremezdi. O yüzü kanla örtünce, herkes, ne kadar âşık ve rusvâ olduğunu derhâl anlayacaktır.

Dert ve gam o örtü altında gûyâ gizli kalacaktır. Bunlar Fuzûlî'ye has zekâ oyunlarıdır.

7) Fuzûlî mende zevk-i âfiyet az iste kim çohdan
Men anı ârzû-yı tal'at-ı cânâna degşürdüm

(Ey Fuzûlî, benden öyle çok huzur ve rahat zevki isteme. Ben huzur ve rahat zevkini, hakikî sevgilinin ârzûsuyla değiştirdim. Şimdi ben yalnız sevgilinin güneş gibi doğan yüzünü istiyorum.)

Ve bu sûretle huzur ve rahattan tamamıyla uzağım. Âşıkta huzur ve rahat, ancak aşkın ıstırap ve heyecanıdır. O ancak hakikî sevgiliye kavuşmak ister.

Az ile çohdan arasında tezat san'atı yapıyor.

201. GAZEL

1) Kıldı ol serv seher nâz ile hammâma hırâm
Şem'-i ruhsârı ile oldu münevver hammâm

(Seher vakti o servi boylu nâz ile salınarak hamama gitti. Yanağının mumu ile hamam aydınlandı, nurlandı.)

Şâirler bu şekilde bir güzelin hamama gidip orada yıkanmasını tasvir eden şiirler yazarlardı. Bunlar bir taraftan san'atkârlık kabiliyetini göstermek, diğer taraftan bir güzellik sahnesi karşısında duygularını ifade etme gayesiyle bu neve yani "hammâmiye" ye eserlerinde yer verirlerdi.

2) Görünürdü bedeni çâk-i giribânından
Câmeden çıkdı yeni ayını gösterdi temâm

(Soyunmadan evvel vücudu açık yakasından yeni ay şeklinde görünürdü. Soyundu ve o yeni ayını "hilâlini" bedr-i tam, tolun ay şeklinde gösterdi.)

3) Nîl-gun futaya sardı beden-i uryânın
San benefşe içine düştü mukaşşer bâdâm

(Çıplak tenini çivit rengi futaya sardı. Sanki soyulmuş bâdem menekşe içine düştü.)

4) Oldu pâ-bûs-ı şerîfiyle müşerref leb-i havz
Buldu dîdâr-ı lâtîfîyle ziyâ dîde-i câm

(Havuzun dudağı onun şerefli ayağını öpmekle şeref kazandı. Güzel görünüşü "yüzü" ile hamamın camlarının gözü aydınlandı.)

Hamam kubbesindeki küçük camlar ve hamamın ortasındaki havuzu.

5) Sandılar kim satılur dâne-i dürr-i 'arakı
Urdu el kîseye çohlar kılup endîşe-i hâm

(Birçokları inciye benzeyen her tanelerinin satılacağını sanarak, imkânsız bir düşünceye kapılıp ellerini keselerine attılar.)

Hamamda keselenilir. Ham kelimesinden o güzelin vücudunun gümüşe benzediğini söylemek istiyor.

Endîşe-i ham, imkânsız bir fikre kapılmaktır.

6) Kâkülün şâne açup kıldı havâyı müşgîn
Tîğ muyun dağıdup etdi yeri anber-fâm

(Tarak, kâkülünü açıp havayı misk kokusuna boğdu. Makas, saçını kesip yeri amber rengine boyadı.)

Eskiden hamamlarda traş olurlardı. Yere dökülen siyah saç, beyaz mermer üstünde amber rengi "boz renk" resmediyordu.

7) Tâs elin öpdü hased kıldı kara bağrumı su
Yetdi su cismine reşk aldı tenümden ârâm

(Tas elini öptü, hased kara bağrımı su etti, eritti. Su vücuduna değdi, hasedden bedenimde huzur ve rahat kalmadı.)

Tas kara bağıra, içine dolan su da bağrın erimesine benzetiliyor. Bağrı su olmak, içim eridi şeklinde ifâde edilen ıstıraptır. Şâirin hasedden bağrı eriyor, su oluyor.

Su vücuduna değince vücudu üstünde durmaz, daimâ akar. Yani vücutta "ârâm" etmez. Şâir de hasedden vücudunda huzur ve rahat kalmadığını söylüyor.

8) Çıhdı hammâmdan ol perde-i çeşmüm sarınup
Dutdu âsâyiş ile gûşe-i çeşmümde makam

(O gözümün perdesi sarınıp hamamdan çıktı ve rahatça gözümün köşesinde makam tuttu.)

9) Merdüm-i çeşmüm ayağına revân su tökdü
Ki gerek su töküle servün ayağına müdâm

(Gözbebeğim, ayağına hemen su döktü. Zîra servinin ayağına daimâ su dökülmesi lâzımdır.)

Merdüm-i çeşm, hem gözbebeği, hem de gözümün adamı ma'nâlarınadır. Gözbebeğinin, ayağına su dökmesi ağlaması demektir.

Revân, yürüyen ma'nâsına servi ile alâkalıdır. Serv-i revân, yürüyen servi demektir. Çünkü servi yerinde durur. Yürüyen servi, boylu sevgilidir. Revân, ruh ma'nâsına da gelir. Ayağına su gibi rûhunu döktü ma'nâsınadır.

Servi daimâ su kenarında tasavvur edilir. Müdâm, daimâ ma'nâsınadır ki o zaman revân, akıcı ma'nâsına alınır ve gözbebeği ırmak gibi ayağına su döker şeklinde tefsir edilir.

(Şâir, bir evvelki beytte sevgilinin sarınarak hamamdan çıkışını bildiriyordu. Bu beytte de, eskiden hamamda yıkanıp çıkmak üzere olanların ayaklarına bir tas soğuk su dökülmesi âdetine işaret vardır. H.K.)

10) Müzd-i hammâm Fuzûlî verürüm cân nakdin
Kılmasun sarf-ı zer ol serv-kad ü sîm-endam

(Hamam ücreti olarak ey Fuzûlî, ben can parasını veririm. O servi boylu, gümüş bedenli sevgili altın sarfetmesin.)

Zer, altın demektir. Servin altın sarfetmesi sararmış yapraklarını dökmesidir. Esasen servi sarı yaprak dökmez. Zer ile sim yani gümüş arasında tenasüp san'atı yapıyor.

202. GAZEL

1) Zâ'ir-i meyhânem muğ secdesidür tâ'atüm
Işk pîrüm nakd-i can nezrüm tevekkül niyyetüm

(Ben meyhâne ziyâretçisiyim. İbâdetim muğ secdesidir. Pîrim aşktır, nezrim can parasıdır. Niyyetim ise tevekküldür.)

Meyhâne aşk ma'bedidir. Oranın rahipleri muğlardır. "Ateş-perest rahipleri". Muğlar nasıl secde ederlerse ben de öyle ibâdet ederim. Pîrim aşktır. O ma'bette nezrim can parasıdır. İbâdet niyyetle olur, tevekkül niyyetimdir demek, mütevekkil olmak istiyorum demektir. Aşk ma'bedinde, aşk pîrine müridim, bu uğurda canımı nezretmişim. Gayem de tevekküldür.

Muğ, ateş-perest rahibidir. Onların secdesi ateşedir. Âşık da aşk ateşine secde eder.

İran şâirlerinden Fasihî ilk gazelinin birinci beytinde şöyle der:

Hudâyâ rûzî-i hod- perestân-sâz-ı cennet râ
Ki duzâk cennet est âteş-perestân-ı muhabbet râ

"Yâ Rabbi, cenneti bu kendine tapanlara nasip et. Muhabbet ateşine tapanlar için cehennem, cennettir."

2) Her sarı bahsam surâhi tek sücûd etmek işüm
Handa olsam bâde tek düşmek ayağa âdetüm

(Her ne tarafa baksam işim sürahi gibi secde etmektir. Nerede olsam âdetim şarap gibi ayağa düşmektir.)

"*Eynemâ tüvellû fesemme vechullâh*" âyeti delaletiyle hangi tarafa baksanız Allah'ın yüzü oradadır. Binaenaleyh Allah'a secde ediyor demektir. Her tarafta Hakk'ı görüyor. Sürahi, kadehe şarap döküldüğü zaman eğilir, secde eder gibidir.

Gazele meyhâneden başladığı için hep ayni hayâl içinde devam ediyor.

Ayağ iki ma'nâyadır: 1- Kadeh, şarap kadehe düşer. 2- Ayak. Ayağa düşmek, hakîr olmak, tevâzu, benliği yok etmektir.

3) **Tavruma zâhid eger sûretde eyler i'tirâz**
İhtilât etsem anı şermende eyler sîretüm

(Zâhid, benim zâhirime bakıp bana i'tirâz ederse de biraz benimle düşüp kalksa ahlâkım, seciyem onu utandırır.)

Zâhidler, âşıkların tavır ve hareketlerine i'tirâz ederler. Fakat bu, onları karşıdan görüp verdikleri hükümdür. Bir de âşıkların iç âlemi, ahlâkı, tabiatı vardır. Biraz bu sîrete vâkıf olsalar evvelki verdikleri hükümden utanç duyarlar.

Sîret ile sûreti karşılaştırıyor.

4) **Bes ki câm-ı mey kimi hoş-meşreb ü sâfî-dilem**
Hörmetüm vâcib dutar her kim bilür keyfiyyetüm

(Şarap kadehi gibi ahlâkı güzel, içilişi güzel, gönlü sâf olduğum için benim nasıl olduğumu bilenler bana hörmeti vâcib bilirler.)

Şarap kadehi hoş meşrebtir. İçilişi güzeldir, içinde saf şarap vardır yani gönlü saftır.

Şarap sarhoşluğuna keyfiyyet derler. Bir de bir şeyin nasıl olduğudur. Bir ma'nâya beni nasıl olduğumu yani hoşmeşreb ve sâfî-dil olduğumu bilenler bana hörmet ederler. Bir ma'nâya da benim insanı ne hâle getirdiğimi bilenler, haram olduğuma inanırlar. Hörmet hem ihtiram, hem de haram olmak ma'nâlarınadır.

5) **Mu'teberlerdür gurûr ehli men andan fâriğem**
İ'tibâra çün degül kabil muhakkar hey'etüm

(Gurur, benlik sâhiplerine herkes i'tibâr eder. Ben i'tibârdan fâriğ olan yani ondan geçen, ona kıymet vermeyen bir insanım. Çünkü hakîr hey'etim, i'tibâr kabul etmez, yani i'tibâr hakîr hey'etim tarafından kabul edilebilecek bir şey değildir.)

Çünkü i'tibâr, olmayan bir şeyi olmuş kabul etmek ma'nâsınadır. Bir diğer tefsiri de i'tibâr gurur sâhiplerine edilir. Ben gururdan arınmış bir insanım, demek istiyor.

6) **Işk erbâb-ı riyâdan fâriğ etmiş gönlümü**
Fakr esbâb-ı alâyıkdan götürmüş rağbetüm

(Aşk, riyâkârlardan, zâhidlerden gönlümü fâriğ etmiş, onlarla alâkayı kesmiş. Fakr, yani masivadan elini eteğini çekmek de dünyaya bağlananlara karşı meyil ve rağbeti yok etmiştir.)

Ne riyâkârlarla, ne de Hakk'tan gayri bir şeye bağlananlarla hiçbir alâkam kalmamıştır. Ben, sâdık ve samimî bir âşık, dünya ile alâkasını kesmiş bir insanım, demek istiyor.

7) Ey Fuzûlî fakr toprağında devlet iste kim
Sâye ol toprağa salmışdur hümâ-yi himmetüm

(Ey Fuzûlî, hakikî devlet fakr toprağındadır. Onu iste, çünkü o toprağa himmetimin hümâsının gölgesi vurmuştur.)

Toprak, fakr, tevâzu ma'nâsınadır.

Hâk ol ki Hudâ mertebeni eyleye âlî
Tâc-ı ser-i âlemdir o kim hâk-i kademdir

"Toprak ol ki Allah senin mertebeni yükseltsin. Ayak toprağı olan, âlemin başına taçtır."

Gurur'dan uzak, i'tibâra aldırmayan, haddini bilen insan toprak olmuş, yani benliğinden geçmiş, yok olup Hakk'a kavuşmuş insan demektir.

Hüma, devlet kuşudur ki gölgesi kimin başına düşerse o, devlete kavuşur. Hümâyı himmete benzetiyor. Himmet ise dünya ile alâkasını kesmek demektir.

Fakr, her şeyden müstağni olmak demektir. Buna göre hakikî devlet her türlü ihtiyaçtan kurtulmuş olmaktır.

203. GAZEL

1) Secdedür her kanda bir büt görsem âyînüm menüm
Hâh kâfir hâh mü'min dut budur dînüm menüm

(Her nerede bir put görsem ona secde etmek usul ve âdetimdir. İster bana kâfir de, ister mü'min de, benim dinim budur.)

Güzel, Hakk'ın güzelliğinin bir mazharıdır. Put güzel demektir. Hakikatta puta değil, onda tecelli eden Hakk'ın güzelliğine secde ediyor. Herkesin nazarında bu ister küfür, ister îmân sayılsın, âşık böyle izâfî şeylerle alâkadar değildir.

Âyin kelimesini bililtizam kullanıyor. Âyin, hem dinî merasim, hem de, usul, âdet ma'nâsınadır.

2) **Bağ-bân şimşâd ü nesrînün mana arz etme kim**
Ol kad ü ruhsârdur şimşâd ü nesrînüm menüm

(Ey bahçevan, şimşir ağacını ve beyaz gülü önüme serme. Benim şimşir ağacım sevgilinin boyu bosu, beyaz gülüm de onun yanağıdır.)

Sevgilinin boyunu şimşir ağacına, yanağını da beyaz güle benzetiyor.

Şimşâd ve nesrin masiva güzellikleridir. Benim şimşâdım, vahdet; nesrinim de dîdârdır. Yani sevgilinin görünüşüdür.

3) **Hâk-i dergâhın nazardan sürme ey seylâb-ı eşk**
Kılma zâyi' sürme-i çeşm-i cihân-bînum menüm

(Ey gözyaşı seli onun dergâhının yani diyârının, huzurunun toprağını gözümden sürüp götürme. Benim cihânı gören gözümün sürmesini zâyi' etme.)

Sevgilinin diyârının tozu, göze cihanı gösteren bir sürmedir. Gözyaşı onu sürüp götürür.

Sürmek, götürmek mastarından nehyi hâzır olan sürme ile, göze çekilen sürme arasında cinas san'atı vardır.

Sürme, gözün görüş kudretini artırır. Bu sürme, öyle ki cihanı âşıka gösteriyor. Ona manevî bir kudret, kerâmet veriyor.

4) **Eşk mevci gezdürür her dem ten-i hâşâkümi**
Mümkin olmaz eşk tahrîkiyle teskînüm menüm

(Gözyaşı dalgası, her ân, bir çöpe benzeyen vücudumu oradan oraya sürüklüyor. Öyle gözyaşını harekete getirerek yani ağlayarak benim sükûna kavuşmam mümkün değildir.)

Dalga, mevc aynı zamanda ıstırap ma'nâsınadır. Zayıf vücudu bir çöp gibi dalga üstünde sürüklenip duruyor. Gözyaşı, çöpü hareket ettiriyor. Binaenaleyh gözyaşını harekete getirerek beni teskin etmek kabil değil.

Ağlayınca insan ferahlar ve sükûn bulur. Şâir için buna imkân yok.

Tahrik ile teskin arasında tezat vardır.

5) **Çâre umdum lâ'l-i şîrînünden eşk-i telhüme**
Telh güftâr ile aldun cân-ı şîrînüm menüm

(Tatlı dudağından acı gözyaşıma bir çâre ümîd ettim. Sen acı sözle benim tatlı canımı aldın.)

Gözyaşı hakikatta acıdır. Dudağın bir vasfı da tatlı, şirindir. Dudak görünmez derecede küçük tasavvur edildiği için aynı zamanda cana benzer. Tatlı dudaktan acı söz çıkıyor.

Dudak, fenâfillâh canı alır, yani maddeyi alır.

Sevgili, âşıkı olgunlaştırmak için dâim zulmeder, acı söz söyler. Bu sûretle âşıkı kendine yaklaştırır. Ve âşık muradına erer. Acı gözyaşına çâre bulunuyor demektir.

6) **Mende sâkin oldu derd-i ışk Mecnûn'dan geçüp**
Andan artuhdur meger ışk içre temkînüm menüm

(Aşk derdi Mecnûn'dan geçip bana geldi ve bende mesken tutdu. Gâlibâ aşk içinde benim dayanma kudretim Mecnûn'dan fazladır.)

İnsan oturmak, yerleşmek için oturaklı bir mesken arar. Şâir de aşkta temkinlidir. Oradan oraya koşmaz, sabreder.

7) **Ey Fuzûlî her yeten ta'n eyler oldu hâlüme**
Bu yeter ehl-i melâmet içre tahsînüm menüm

(Ey Fuzûlî, her gelen hâlimi kınar oldu. Melâmet ehli içinde bu beğenilmek bana yeter.)

Hâli, hâlden anlamayanlar, aşkı bilmeyenler tarafından kınanıyor. Demek ki kendisi melâmet ehli. Herkes de kınayınca hâli, aşkı bilenler tarafından beğeniliyor. Bu beğenilmek ona kâfi bir şereftir.

Birinci yeten vâsıl olan, ikinci yeter ise kâfi gelir ma'nâlarınadır.

204. GAZEL

1) **Ey kemân-ebrû şehîd-i nâvek-i müjgânunam**
Bulmuşam feyz-i nazar senden senün kurbânunam

(Ey yay kaşlı, kirpiğinin okunun şehîdiyim. Senin bakışının feyzine eriştim, senin kurbanınım.)

Ey yay kaşlı, ey kendisine yakınlaşılabilen sevgili demektir: Kabe kavseyn.

Kirpiğinin okunun şehîdiyim. Burada nâvek, oktur. Sonradan bir iki nüshada "hançer" gördüm. Nâvek, ok uzaktan vurur, hançer ise yakından vurur.

Şehîd iki ma'nâyadır: Sıfat-ı müşebbehe olduğuna göre hem ism-i fâ'il, görücü; hem de ism-i mef'ul, görülen. Yakından vurulanı, vuran görür, vurulan da vuranı görür. Kurban ve nazar kelimeleri ile de yakından vurulmuş olduğuna işâret vardır. Kirpik de hançere benzer.

Nazar, bakış ve gamzedir ki öldürür. Nerede feyiz varsa orada su vardır. Öldüren gamzenin yani hançerin parlaklığı, hem de su yani döktüğü kan. Sen bana baktın ve kanımı, maddemi döktün, o hâlde ben sana yakınlaşmışım, demektir.

Kurbanın bir ma'nâsı yakınlık, ikincisi de onun uğrunda kendini fedâ etmektir. Bu, bir çok kesmekle de olur. Esasen kurbanın kanı dökülmeyince Allah indinde kabul olmaz. Burada ayni muhtevâyı Kadı Burhâneddîn'de de görüyoruz:

Gözi ohına didüm oh cânum sana kurbân
Bir oh ile hele şol koşa yaya irdük ahı

"Gözünün okuna oh canım sana kurban dedim. Bir ok ile hele o çift yaya nihayet erdin."

Çift yay kavseyndir. Kabe kavseyne işârettir. "Peyveste kaş" Kabe kavseyn, Hazret-i Peygamber'in Allah'a ne derece yakın olduğunu anlatır.

Bir tefsire göre Araplar iki kişinin birbirleriyle yakınlık ahdine giriştikleri zaman bunu, iki yaydan bir tek ok atmakla te'yid ederlermiş.

Kadı Burhâneddîn bunu anlatıyor. Bir okla iki yaya vâsıl olduk diyerek, bir ile iki arasında tenasüp san'atı da yapıyor. Ferah nidası olan "oh" ile oh "ok" arasında da cinas san'atı vardır.

2) Kâkülün târına peyvend etmişem cân riştesin
Başın içün bir tarahhum kıl ki ser-gerdânunam

(Can ipini kâkülünün teline bağlamışım. Başım için bir merhamet kıl, ben senin âvâre âşıkın, yâhut kurbanınım.)

Can, zâ'fından dolayı bir iptir. Bu ip kâkülün teline bağlanmıştır.

Başın etrafında dönüp duruyor. Bu âvârelik, âşıklıktır. Bir de başın etrafında dönmek, ona kurban olmak demektir. Bu, şu şekilde ifâde edilir: Başına döneyim ve başına döndüğüm. Ve bu başa dönmekle ekseriya can kelimesi kullanılır.

Başına döndüğüm vay kurbân olduğum
Sayyâd peri cân Emrâh'ın can senin

"Emrâh destanında bu iki mısra hatırımda kalmış. Babam merhum bunu makamla okurdu."

Başın için yani senin hayatının devamı, selâmeti için ile ser-gerdân arasında da yakınlık ve san'at vardır.

3) Nola kılsam terk-i mey minnet kılup zâhidlere
Neylerem mey neş'esin men kim senün hayrânunam

(Zâhidlere minnet yükleyip şarabı terketsem ne çıkar? Şarap neş'esini neyleyeyim ben ki senin hayrânınım.)

Mey neş'esi ile afyon sarhoşluğunu karşılaştırıyor. Hayran, afyon sarhoşuna denir.

Zâhidleri memnun etmek için şarabı terketse onun yerine sarhoşluk veren afyon var. Asıl ben senin hayranınım. Aşk, sana erişmek için bir vasıtadır, demek istiyor.

4) Şâne-veş yüz nâvek-i gam sancılupdur cânuma
Tâ esîr-i halka-i gîsû-yi müşg-efşânunam

(Senin misk kokuları saçan siyah saçının halkasına esir olalı beri, tarak dişleri gibi yüzlerce gam oku canıma saplanıyor.)

Hakk'ın kâinattaki her güzelliği onu esir etmektedir. Çünkü saç, hakikî sevgilinin kesret âleminde görünüşüdür. Her bir güzellikten yüzlerce ok canına saplanıyor.

Saç taranır ve tarağın birçok dişi vardır. Halkaya esir olmak, esirlerin boyunlarına halka geçirilirdi.

Eski işkenceler arasında bir de tarak işkencesi vardı. Tarak şeklinde bir demirle mahkûmun vücudunu tararlardı.

5) El çeküp kat'-ı nazar kılmış 'ilâcumdan tabîb
Bildi gûyâ kim harâb-ı nergis-i fettânunam

(Hekim, benden ümidini kesip, beni tedâvîden el çekmiş. Sanki senin fitneler koparan nergis gözünün yüzünden harap olduğumu bilmiş.)

Nergis göze benzetilir. Sarhoş, hasta ve mahmurdur.

Burada şâir, hastadır; nergis sapında uyuşturucu hassa vardır. Şâir mest ü haraptır, yani son derece sarhoş. Nergis göze benzetildiği için hekim kat'-ı nazar ediyor, artık bakmıyor.

Fitne ile göz arasında alâka vardır: Fitne uyur, uyandırana lânet olsun sözü meşhurdur. Onun için nergis-i fettan diyor.

6) Câna meylün var ise hükm eyle teslîm eyleyem
Pâdişahum men senün bir bende-i fermânunam

(Eğer cana bir istek duyuyorsan söyle teslim edeyim. Pâdişâhım, ben senin emir kulunum.)

Âşık için canı teslim etmek hem bir fedakârlık, hem de bir sa'âdettir. Şâir burada gûyâ fedakârlık ediyor.

7) Gonca kılmaz şâd ü gül açmaz dutulmuş gönlümü
Ârzû-mend-i ruh-ı âl ü leb-i handânunam

(Me'yus gönlümü gonca sevindirmez, gül de açmaz. Çünkü ben senin kırmızı yüzünü ve gülen dudağını istiyorum.)

Gonca, tutulmuş, kapalı kalbe benzer. Gülen dudak ise açılmış dudaktır. Gül, sevgilinin renkli yüzüne benzer.

Gonca, dudak açılınca gül olur. Onun için gül, tutulmuş, me'yus gönlümü açmaz diyor.

8) Kan edüp bağrum işüm âh etme her dem ey felek
Hörmetüm dut bir iki dem kim senün mihmânunam

(Ey felek, her ân bağrımı kan edip, işimi de âh etme, bana her ân âh ettirme. Bir iki ân bana hürmet göster. Zîra ben senin misâfirinim.)

Feleğin zulmünden şikâyet ediyor. Zîra felek onun her ân "dem" bağrını kan ediyor, işkence ediyor ve âh ettiriyor. İnsan fânîdir, dünyada bir iki ânlık misâfirdir. Çekilip gidecektir. Misâfire hürmet lâzımdır.

Her ân işkence ediyor, bir iki ân da hürmet göstersin.

Dem, kan ma'nâsına da gelir. Dem nefestir, âhtır.

Bir ömür müddetini bir iki ân diye ne kadar kısaltıyor.

9) **Ey Fuzûlî âteş-i âh ile yandurdun meni**
Gâlibâ sandun ki şem'-i külbe-i ahzânunam

(Ey Fuzûlî, âh ateşi ile beni yaktın. Gâlibâ beni hüzünlerle dolu kulübenin mumu zannettin.)

Mum, mahzun, ayrılık gecelerinde daimâ yanar. Mumu yakan âh ateşidir. Sînesinde yanan ateşin alevidir. Mumun da içi yanar, alevi âh gibi yükselir.

Âh bir nefestir. Üflenince mum söner. Bu da bir zekâ oyunudur.

Fuzûlî'nin hüzünlerle dolu kulübesinin mumu ancak âh ateşidir.

"Nun Harfi"

205. GAZEL

1) Kerem kıl kesme sâkî iltifâtun bî-nevâlardan
Elünden geldügi hayrı dirîğ etme gedâlardan

(Ey sâkî, kerem et yoksullardan iltifatını kesme. Elinden gelen hayrı bu dilencilerden esirgime.)

İltifat dönüp bakmak ma'nâsınadır. Sâkî, gedalara dönüp bakıyordu. yani şarap sunuyordu. Bu dönüp bakmayı yani kadeh sunmayı kesmesin, devam etsin diyor. Sâkî, şarabı eli ile sunar. Sâkînin elinden gelen hayır, şarap kadehidir. Sâkî, aşkı ilham eden olduğuna nazaran sâkî aşkı sunuyor. Bu ise bir hayırdır.

Asıl şarap bir şer olduğuna göre, aşkın hayır olduğuna inanıyor.

"Elinden geldiği" nin asıl ma'nâsı: Kudretin müsaade ettiği kadardır. Fakat burada eline verdiğin şarap demektir.

2) Esîr-i gurbetüz biz senden özge âşinâmuz yoh
Ayağun kesme başunçün bizüm mihnet-serâlardan

(Biz gurbete esiriz, senden başka dostumuz yok. Kendi başının, hayatının selâmeti için bizim dert ve mihnet evlerimizden ayağını kesme.)

Âşıklar, ervah âlemine düşmüşlerdir. Dünya onlar için gurbettir.

Gurbete, yani dünyaya ve tabiî olarak dünya nimetlerine bağlanmışlardır. Burada Elest Bezmindeki şaraptan, yani aşktan başka onların dostları yoktur. Aşk, âşıkları Hakk'a götürür, dünya nimetlerinden feragat ettirir. Dünya onlar için bir dert evidir. Sâkî onları daimâ ziyaret etsin istiyor.

Ayak yine iki ma'nâyadır: Sâkî mevzuubahs olduğuna göre ayak kadehtir. Bir de asıl ma'nâsı ile ayaktır. Ayağını kesmek, bir daha onun ziyaretine gitmemek demektir.

3) Saba kûyunda dil-dârun nedür üftâdeler hâli
Bizüm yerden gelürsen bir haber ver âşinalardan

(Ey bahar rüzgârı, yârin diyârında âşıkların, düşkünlerin hâli nicedir? Bizim yerden geliyorsan, dostlardan bir haber ver.)

Yârin diyârı âlem-i vahdettir. Orada âşıklar vardır. Bizim yerden dediği yer, asıl vatanı yani Elest Bezmidir. Oradaki dostlardan haber soruyor.

Sabâ, bahar rüzgârıdır. Bahar ise "adl" münasebetiyle İslâm'dır. Vahdet akîdesi İslâm tasavvufundan vardır. Başka bir din, o diyârdan haber vermez. Bunlar evvelce izah edilmişti.

Dil-dâr, gönül alan ma'nâsınadır. Üftâde ise düşkün âşıktır. Hakikî sevgili gönül alıcı olduğuna göre, düşkün âşıkları yerden kaldırıyor demektir. Âşıklar, sevgilinin diyârında son derece mesutturlar demek istiyor.

Sevgilinin diyârında âşıklar düşkündürler, yani yere düşmüşlerdir. Şâir, bizim yerden diyerek toprağı, yeri de düşündürüyor.

4) Deme zâhid ki terk et sîm-ber bütler temâşâsın
Meni kim kurtarur Tanrı sataşdurmuş belâlardan

(Ey zâhid, gümüş göğüslü güzellere bakma deme bana. Allah'ın musallat ettiği belâlardan beni kim kurtarır.)

Bu beytin iki ma'nâsı vardır:

1- Ey zâhid,gümüş göğüslü güzellerin temâşâsından beni menetme. Allah'ın bana musallat ettiği belâlardan beni ancak onlar kurtarır. Çünkü onları temâşâ edip, onlarda tecelli eden Hakk'ın güzelliklerini göre göre, onların aşk ıstırabını çeke çeke Hakk'a yakınlaşıp Elest Bezminde ettiğim ahdden "belâ" kurtulacağım.

2- Ey zâhid, gümüş göğüslü güzellere bakmaktan beni menetme. Allah'ın bana musallat ettiği belâlardan beni kim kurtarabilir? Yani bu benim alınyazımdır. Beni, aşkları bir belâ olan bu güzellerden kimse kurtaramaz.

Ekseriya kiliselerde Meryem ana tasvirleri, göğsü gümüş gibi parlak olarak veya hakikaten gümüşten yapılır. Ekseriya putlar için sîmber, gümüş göğüslü vasfı kullanılır. Bir de tabiî beyaz ma'nâsına da gelir. Büt olan yerde ekseriya Allah, Tanrı kelimesi kullanılır.

5) Girüp mescidlere ger muktedâlar peyrevi olman
Budur vechi ki hergiz görmedüm yüz muktedâlardan

(Mescidlere girip imamların arkasında namaz kılmıyorum. Sebebi şudur: İmamlardan hiç yüz görmedim.

İmamlar namazda cemaata arkalarını döner, öyle namaza dururlar.

Yüz görmedim, bana hiç yüz vermediler, demektir. Aynı zamanda yüzlerini görmedim ma'nâsına gelir.

Vechi budur, sebebi budur demektir. Vech aynı zamanda yüz ma'nâsınadır.

6) Tabîbâ hâk-i kûy-i yârdandur eşk teskîni
Bize arturma zahmet göz yaşarur tûtiyâlardan

(Ey hekim, gözyaşını yârin diyârının toprağı dindirir. Göz yaşartıcı tutya "sürme" verip benim acımı artırma.)

Göz hastalanınca sulanır. Tutya, gözü yaşartarak bu göz hastalığını tedâvî eder. Göz sulanıyor, fakat ağlamak suretiyle eyaş akıyor. Tutya, bunu dindirmez. Bu gözyaşını ancak sevgilinin diyârının toprağı dindirir. Yani yâr diyârına gidip o toprağa yüzünü, gözünü sürmek gözyaşını teskîn eder.

7) Felekde mihr zâ'il yâr gâfil ömr müsta'cil
Nedür tedbîr bilmen câna yetdüm bî-vefâlardan

(Felekte sevgi zeval buluyor, yâr bundan haberdar değil; ömür ise süratle geçiyor. Buna karşı tedbir almak ne sûretle olur, bilmiyorum. Vefasızlardan ölecek hâle geldim.)

Mihr, iki ma'nâyadır: Sevgi ve güneş. Sevgi zeval bulduğu gibi güneşin de zeval noktası vardır. Güneş yükselip bir noktaya gelir, orası zeval noktasıdır. Sonra alçalmaya başlar. Kemâl bitip zeval başlıyor. Yâr, âşıkın hâlini bilip ona vefa göstermiyor. Ömür de süratle geçip gidiyor. O da vefasız. Bu vefasızların yüzünden âşık ölüm hâline geliyor.

8) Vücudum ney kimi surâh surâh olsa âh etmen
Mahabbetten dem urdum incimek olmaz cefâlardan

(Vücudum ney gibi delik delik olsa yine ah etmem. Bir kere mahabbet davasında bulundum. Cefalardan incimek olmaz.

Ney dilinir, perdeler açılır. "Ney" e dem vurulur, yani üflenir. Ney, ah eder. Ney de mahabbet davasındadır. Neye tevdi edilen sır, aşk sırrıdır. Ney bu davaya, bu idrake rağmen ah ediyor. Âşık, cefalara katlanır. Hattâ onları zevk ile karşılar, ah etmez. Bu takdîr-i İlâhîye karşı bir nevi isyandır. Geçen bir gazelde Fuzûlî şöyle diyordu:

Ey Fuzûlî hûb olanlardan tegâfüldür yaman
Bir cefâ kim gelse onlardan bir ihsandur sana

9) **Fuzûlî nâzenînler görsen izhâr-ı niyâz eyle**
Terahhum umsa ayb olmaz gedâlar pâdişalardan

(Ey Fuzûlî, nazlı güzeller görürsen onlara yalvar, sana acısınlar. Çünkü dilencilerin padişahlardan merhamet dilenmeleri ayıp değildir.)

Güzellerin âşıklara merhameti onlara cefa etmeleridir. Fuzûlî cefa etmelerini istiyor. Bu cefalar, onu hakikî sevgiliye götürecektir.

206. GAZEL

1) **Yakma cânum nâle-i bî-ihtiyârumdan sahın**
Tökme kanum âb-ı çeşm-i eşk-bârumdan sahın

(Canımı yakma, elimde olmadan ağlar feryat ederim. Bu feryadımdan sakın. Kanımı dökme, gözyaşı yağdıran gözümün suyundan sakın.)

Canı yanan insan, elinde olmadan feryat eder. Halbuki âşıklar canları yansa dahi feryat ve şikâyet etmezler. Onun için bî-ihtiyâr, elde olmadan diyor. Kanı dökülünce ağlayacak, gözünden sular dökülecek. Sular dökülünce kan yıkanır gider. Hattâ kanı kan ile değil, kanı su ile yıkarlar denir. Emek boşa gider . Bir de kan, göz yaşının hakkıdır, kanlı gözyaşı. Kan dökülürse ciğerden yere dökülür, göze yükselmez. Gözyaşı da'vâcı olur, benim hakkım olan kanı döktün diye.

Allah' a ağlayarak yürekten duâ edilir, bir şey istenirse Cenab-ı Hak o duâyı kabul eder. Ağlayarak edilen duâ daha çok te'sirlidir. Sevgilinin bundan sakınması lâzımdır.

Bu beytte ateş ile sudan bahsediliyor. Bir hadis-i şerife göre önüne geçilmeyen iki büyük felâket ateş ile sudan gelen felâketlerdir.

Can yanınca onun alevi vardır. Ah şeklinde yükselir. Ah çok yükseklere , gökyüzüne kadar çıkar ve Cenab-ı Hak, âha sebep olanı cezalandırır.

2) **Su verür her subh- dem göz yaşı tîğ-i âhuma**
Çoh meni incitme tîğ-i âb-dârumdan salım

(Gözyaşı her sabah âhımın kılıcına su verir. Onu parlak ve keskin yapar. Beni çok incitme parlak kılıcımdan sakın.)

Ah ile sabah beraber gelince mazmunu güneşin doğmasıdır. Yukarıda birkaç kere izah edilmişti. Güneşin şu'aları da parlak kılıca benzer.

Kılıca su vermek onu parlatmak, mukavim hâle getirmektir. Gözyaşı tîğ-i âhıma su veriyor demek, ağlayarak ah ediyorum, demektir. Bu ise çok te'sirlidir.

Âb-dâr, hem sulu, hem parlak demektir. Ah bir alev olduğuna göre parlak, su verildiği için de suludur.

3) Cevr odu yakdı meni yanumda durma ey gönül
Bir tutuşmuş âteşem kurb-ı civârumdan sahın

(Cefa ateşi beni yaktı. Ey gönül yanımda durma. Ben bir tutuşmuş ateşim yanıma yöreme yanaşma, kendini koru.)

Gönlünün yanmasını istemiyor. Çünkü asıl varlığı oradadır. Cisminin yanması o kadar ehemmiyetli değildir. Bunu anlatmak istiyor.

Ateş, kurb, yanmak bir araya gelince şu meşhur söz hatıra gelir: "Kurb-ı sultân, âteş-i sûzân" Sultanın yakınlığı, yakıcı ateştir. Bu söze nazaran Fuzûlî sultana yaklaşmış demektir. Zımnen bunu da anlatıyor. Hakikî sevgili, sultandır. Onun cevri, âşkın istediği şeydir. Sultan cevredip onu yaktıkça sultana yaklaşıyor. Bu sa'adetin zevkini gönül sürecektir. Onu korumak istiyor.

"Yakmak" tutuşmak, yakınlaşmak ve bağlanmak ma'nâlarınadır.

4) Ten evinden rahtunı cehd eyle ey cân taşra çek
Âfet-i seyl-i sirişk-i bî-karârumdan sahın

(Ey can, ten evinden gayret et eşyanı, pılını pırtını dışarıya çıkar. Durmadan akan gözyaşımın getireceği sel felâketinden kendini koru.)

Gözyaşı bir sel hâlinde gelip ten evini yıkacak. Can, eşyasını kurtarmalıdır. Yani evi terketmelidir.

Gözyaşı dökmekle Hakk'a yaklaşıyor. Ten evini yani maddesini mahvedecek. Can tenden çıkarsa tamamen Hakk'a yaklaşacak ve bu, aşk uğrunda gözyaşı dökmekle olacak.

Bu beyt ile üstündeki beyt yine iki büyük felâket unsurundan ateş ve sudan bahsediyor.

5) Gerçi bir hâk-i rehem kimse meni almaz göze
Çoh hakaretle nazar kılma gubârumdan salın

(Ben her ne kadar bir yol toprağıyım, kimse beni kabul etmez, bende bir şey olduğunu tahmin etmez. Fakat bana çok hakaretle bakma, tozumdan sakın.)

Toprağı kimse gözüne almaz. Çok hırsı olan insana "gözünü toprak doyursun" derler, ölüm temenni ederler. Göze toprak dolması ölümdür. İkinci mısrada da ben ölüp toprak olurum, bu topraktan bir toz kalkar, gözüne kaçar. Onun için manen yok olmuş, toprak olmuş bana hakaretle bakma.

Bakınca göz açılır, toz kaçar. Çünkü gubarım, tozum diyor ki ölüp toprak olduktan sonra toprağımdan kalkan toz demek istiyor.

Gubar, toz aynı zamanda kırılmak, gücenmek ma'nâsınadır. İğbirâr oradan gelir. Türkçede "hatırınıza toz konmasın" denir ki bu da alınmak, gücenmek ma'nâlarınadır. Hakaretle bakılmak, şairi gücendiriyor. Bu inkisarın şeametinden kork, demek istiyor.

Dikkat edilirse bu gazelin birinci, üçüncü beytlerinde ateş; ikinci beytinde su ve âh dolayısıyla hava; beşinci beytinde ise toprak vardır. Bu anasırı erbaadır. Bir gazelde yan yana getiriyor.

6) Gelme kabrüm üzre ey eşk içre men tek ölmeyen
Ta'ne daşıdur sana seng-i mezârumdan salın

(Ey benim gibi gözyaşı içinde boğulup ölmeyen, benim kabrime gelme. Mezar taşım, sana attığım ta'n, kınama taşıdır. Bundan sakın.)

Herkes aşk uğrunda gözyaşı dökmeli ve o gözyaşında boğulmalıdır. Böyle olmayan insan kınanacak bir insandır.

7) Şâh-ı mülk-i mihnetem hayl ü sipâhum derd ü gam
Hayl-i bî-hadd ü sipâh-ı bî-şümârumdan salın

(Ben dert, mihnet mülkünün padişahıyım. Dert ve gam benim ordum ve askerimdir. Hudutsuz ordumdan, sayısız askerimden sakın.)

8) Ey Fuzûlî hangi mahbûbu ki sevsen rahmi var
Kıl hazer ancak menüm bî-rahm yârumdan salın

(Ey Fuzûlî, hangi güzeli sevsen onda bir merhamet, acıma vardır. Ancak benim merhametsiz sevgilimden kork ve kendini koru.)

Hakikî sevgili, âşıkı öldürür, merhametsizdir. Bu da âşkın istediği bir şey, bir lûtuf ve ihsandır.

207. GAZEL

1) Ey geyüp gül-gün demâdem azm-i cevlân eyleyen
Her taraf cevlân edüp döndükce yüz kan eyleyen

(Ey kırmızılar giyip her ân dönüp dolaşan ve her tarafı dolandıkça yüz kan eyleyen.)

Cellat kırmızı elbise giyer ve elinde kılıç, yüz örtülü, siyâset meydanında mahkûmun etrafında dolaşır. Hükmü infaz etmeyi geciktirmek, ortaya dehşet salmak ve kan sahibi ile cema'atı merhamete getirip diyete râzı etmek için böyle hareket etmesi lâzımdır.

Şâir, hakikî sevgilinin her yere hazır ve nâzır olduğunu ve gözönüne serdiği güzelliklerle herkesi kendine âşık edip öldürdüğünü söylemek istiyor. Çünkü bundan evvelki gazelde dediği gibi sevgilisi merhametsizdir.

Yüz kan eyleyen, birçok âşıkları maddeden tecrit eden demektir.

Usulî'nin bu gazele çok benzeyen bir gazelini hatırlamamak kabil değil:

Ey dil ü cân mülküni zulmiyle vîrân eyleyen
Vey cefâ tîgin çeküp nâ-hak yere kan eyleyen
Şâd ü hurrem seyr edüp ağyâr ile her kûşeyi
Gam bucâğında beni nâlân ü giryân eyleyen
Künc-i gamda bî-dil ü bî-yâr terk etdün beni
Ey özine bir nice nâdânı yârân eyleyen

Usulî, hurufî idi, mutasavvıf idi ve Fuzûlî'den evveldi. 15. asır.

Burada da dem hem zaman, nefes; hem de an ma'nâsınadır.

2) Ey meni mahrûm edüp bezm-i visâlinden müdâm
Gayrı hân-ı iltifâtı üzre mihmân eyleyen

(Ey beni visal bezminden mahrum edip, başkalarını iltifat sofrasına misafir eden.)

Hakikî sevgili âşıka zulmeder, onu visali meclisine yaklaştırmaz ve bu sûretle âşıka muhabbetini gösterir. Fakat âşıkların gayrisine iltifat eder, onları cevrederek kendine çekmez. Onlara karşı lâkayddır. Çünkü bir hadis-i şerife göre: Belâların en şiddetlisi peygamberlere, sonra Hakk'ı sevenlere gelir.

Bezm-i visalde şarap da vardır. Müdam aynı zamanda şarap ma'nâsınadır.

3) Ey demâdem reşk tîğiyle menüm kanum töküp
Mey içüp ağyâr ile seyr-i gülistân eyleyen

(Ey her ân haset kılıcı ile beim kanımı döküp, şarap içerek başkaları ile gül bahçelerinde gezen.)

Haset kılıcı ile dökülen kan, şaraba benzer. Gül de kırmızıdır.

4) Munca kim efgânumı ey mâh işitdün geceler
Demedün bir gece kimdür munca efgân eyleyen

(Ey ay yüzlü güzel, geceleri efganımı bu kadar işittin. Bir gece bu kadar feryat eden kimdir ? demedin.)

Efganı geceleri ay işitir.

5) Nola ger cem'iyyet-i hâtırdan olsam nâ-ümîd
Cem' olur mu hûblar zülfi perîşân eyleyen

(Huzur ve rahattan "cem'iyyet-i hatır" artık ümidimi kessem hayret etmeyin. Güzeller zülfünün perişan eylediği bir insan huzura erer mi?)

Cem'iyyet, topluluk demektir. Perişan ise dağınıklık.

Her güzellikte gönlünün bir parçasını bırakan insan hiç toparlanabilir mi?

6) Yâr dün çekmişdi katlüm kasdine tîğ-i cefâ
Yetmesün maksûduna yâ Rab peşîmân eyleyen

(Yâr, geceleyin beni öldürmek için cefa kılıcını çekmişti. Ya Rabbi onu bu yapmak istediği işten pişman eyleyen muradına ermesin.)

Âşıkın istediği ölümdü. Sevgili, öldürmek niyetinde idi. Onu bu işten vazgeçiren muradına ermesin. Çünkü ben muradıma ermedim.

Kasd ile maksud arasında iştirak san'atı yapıyor.

7) Işk derdiyle olur âşık mizâcı müstakîm
Düşmenümdür dôstlar bu derde dermân eyleyen

(Âşık dert ile sıhhata kavuşur. Dostlarım, bu derde derman bulmaya çalışan benim düşmanımdır.)

Dostlarım, sakın bunu bir dert sanıp derman bulmaya çalışmayın. Sonra düşmanım olursunuz diyor.

Bir evvelki beyti te'yid ediyor. Çünkü dermanı bulunmayan dert insanı öldürür. O da ölmek istiyor.

Dost ile düşman arasında tezat san'atı yapıyor.

8) Zâhidün ta'n ile dönderdüm yüzün mihrâbdan
Nice bulmaz ecr min kâfir müselmân eyleyen

(Kınaya kınaya nihayet zâhidin yüzünü mihraptan döndürdüm. Bin kâfiri Müslüman eden hiç sevaba nâ'il olmaz mı?)

Burada zâhid, mihraba secde ediyor. Mihrap ise bir ciheti gösterir ve taştan bir şeydir. Sadece buna secde eden, secdedeki aşkın hakikî ma'nâsını idrak etmeyen insan, puta secde etmiş gibidir, kâfirdir.

Zât-ı İlâhî, her yerde hazır ve nâzırdır. "Ne tarafa dönerseniz Allah ile karşılaşırsınız" Âyeti me'alince secde Hakk'adır. Bu nükteden gafil olanlara kâfir diyor.

9) Derd-i hicrân nâ-tüvân etmiş Fuzûlî hasteni
Yoh mıdur yâ Rab devâ-yı derd-i hicrân eyleyen

(Ayrılık derdi Fuzûlî hastayı takatsiz kılmış. Ya Rabbi ayrılık derdine derman eden yok mudur?)

Âşıkı hasta eden, öldüren ayrılık derdidir. Bu ayrılık derdine derman eyleyen yok mudur?

Hicran derdine derman, visaldir. Hakk'tan ölmek suretiyle visal istiyor. Ayrılığın dermanı ölümdür.

208. GAZEL

1) Sipihrün fâriğem vaslunda mâh u âfitâbından
Garaz 'îd-i visâlündür bu ay ü gün hisâbmdan

(Senin visâlin için feleğin ay ve güneşin feragat ettim, elimi eteğimi çektim. Çünkü bu ay ve gün hesabından maksat seni visalinin bayramıdır.)

Senin visâline ermek hususunda artık ne ay ne de güneşi düşünüyorum; hepsinden elimi eteğimi çektim. Çünkü bayramlar, güneş ve ay hesap edilerek ta'yin edilirler.

Ay ve güneşten ay ve gün ta'yin edilir. Meselâ şevval hilâli görününce ramazan bayramı olur. Zilhiccenin onuncu günü kurban bayramı olur.

Ay, gün hem ay ve güneş, hem de otuz günlük zaman ve yirmi dört saatlık gündür.

Ay aynı zamanda Hazret-i Muhammed, güneş de bir çok yerde gördüğümüz gibi Hazret-i İsa'dır. Şeyh Galip "Hüsn ü Aşk" ın miraciyesinde şöyle der :

Tâ halka 'ayan ola mücerred
Kim devr-i kamer mi devr-i Ahmed

Devr-i kamer, yâni Hazret-i Muhammed'in hükümran olduğu devir, Hazret-i Muhammed'in devridir.

Burada gerek Hazret-i Muhammed'in, gerek Hazret-i İsa'nın getirdikleri dinlerin gayesi insanları Hakk'a kavuşturmaktır. Bu ise bir bayramdır, demek istiyor.

2) Temâşâ-yi ruhun 'azmine çıkdı âfitâb amma
Gelürken sür'at ile düşdü yüz yerde şitâbmdan

(Güneş, senin dîdârını temâşâ maksadı ile doğdu, yükseldi. Ama o kadar acele ve sür'atle koşuyordu ki yüz yerde yere düştü.)

Senin dîdârın güneşten o kadar daha parlaktır ki güneş onu seyretmek için doğup yükseldi ve ışıkları yere aksetti. Burada "yüz yerde" de yüz hem sayı, hem de insanın muayyen uzvu yani yüzüdür.

"Yüz yerde" nin bir ma'nâsı da utancından yüzünü sakladı, yahut senin huzurunda secde edip yüzünü yere koydudur.

3) Felek mahcûbdur şem'-i ruhundan yandurup çarhı
Çıharmak ister anı şu'le-i âhum hicâbından

(Felek, muma, ışığa benzeyen yüzünden utanmıştır. Âhımın alevi onu ateşleyip bu utancından kurtarmak istiyor.)

Sevgilinin parlak dîdârı karşısında felek sönük olduğu için utanmıştır. Şâir âhının alevi ile feleği yakıp bu utancından kurtarmak istiyor.

Şu'le-i âh ile feleği yakmak, güneşin doğmasıdır. Ah ile güneş münasebeti bir kaç yerde izah edilmişti. Güneş doğunca felek aydınlanıyor.

Güneş doğunca mum da söner.

4) Felek ışkunda ol gayretde ey meh muztarib olmuş
Ki her ne eylese bilmez ne eyler ıstırâbmdan

(Ey ay yüzlü güzel, felek senin aşkında o derece mustarip olmuş ki ıstırabından ne yaptığını bilmiyor.)

Mustarip kelimesindeki dalga ma'nâsı ile ay, ne yaptığını bilmemek kelimeleri bir araya gelince bunun mazmunu medd ve cezir hadisesidir. Ayın tesiri ile sular bir alçalıyor, bir yükseliyor. Felek ne yaptığını bilmiyor. Bu şaşkınlığı ay yüzlü güzele hayranlığından ve aşkının ıstırabındandır.

Mevc "dalga" aynı zamanda ıstırap "dövünmek" ma'nâsınadır.

5) Güneş levhi degül gökde şu'a' üstünde zerrin hat
Melek almış eline bir varak hüsnün kitâbından

(Güneş levhası, ışık üzerinde yazılmış altın bir yazı değildir. Melek, eline senin güzelliğinin kitabından bir yaprak almıştır.)

Güneş, hakikî güzelin güzellik kitabından sadece bir yapraktır.

Melek gökte tasavvur edilir.

6) Degirmen dâne içün çizginür bihûde devr etmez
Mücerredsen gönül vehm etme çarhun inkılâbından

(Değirmen bîhûde dönmez. Buğday tanesini ezer, un yapar . Bir de "dane " rızk ma'nâsınadır. Ey gönül sen her şeyden tecerrüd etmişsin. Dane "rızk" peşinde değilsin. Çarhın devrinden kurtulmuşsun. Hazret-i İsa gibi dördüncü feleğe çekilmişsin. Çarhın inkılâbından korkma.)

Burada inkılâp, feleğin istendiği yoldan gitmeyip, felâkete doğru dömesidir. Bir de doğrudan doğruya dönmektir ki çarhın, feleğin dönmesi demektir. Nedim'in şu beytinde inkılâbın bu hususî ma'nâsı görülür:

Eyler nesîm-i lutfu bize gird-bâd-ı gam
Bu rûzgâr-ı bî-mededin inkılâbı var

7) Kimi hüşyâr görsen ana ver câm-ı mey sâkî
Bihamdillâh Fuzûlî mestdür vahdet şarâbından

(Kimi aklı başında görürsen şarap kadehini ona sun sâkî. Allah'a hamdolsun Fuzûlî vahdet şarabından sarhoştur.)

Aklı başında olan insan, aşka düşmeyen, kâinatın iç sırrını anlamayan insandır. Onlara şarap ver, aşk sun. Biz hamdolsun aklı başında değil, vahdet şarabından sarhoşuz.

Fuzûlî kendi iç âlemini ne güzel açıklıyor.

209. GAZEL

1) Nola zâhid bilse küfr-i zülfün îmân olduğın
Şimdi görmüşler midür kâfir müselmân olduğın

(Ne olur zâhid zülf küfrünün îmân olduğunu bilse. Kâfirin Müslüman olduğunu şimdi mi görmüşlerdir?)

Saç "kesret", vahdet olan yüzü örttüğü için küfretmiş olur. Küfr, örtmek demektir. Saçın örttüğü yüz ise îmandır. Zâhid ne olur zülfün örttüğünün îman olduğunu bilse, kesretin altında vahdeti görse ne olur? O zaman vahdete îman eder. Zülfü vahdetten ayrı görmez. Bu idrake ererse hakikî mü'min olur. Bu mümkündür. Çünkü şimdi mi kâfir Müslüman oluyor? Bundan önce nice kâfirler Müslüman olmuştur, o da Müslüman olur.

2) Men eger âşık olup din vermeseydim ğârete
Kim bilürdi ışk mülki kâfiristân olduğın

(Ben eğer âşık olup dinimi yağmaya vermeseydim, aşk mülkünün kâfiristân olduğunu kim bilirdi?)

Âşıkın dini , mezhebi mezheplerden ayrıdır. Hazret-i Mevlânâ Mesnevîde şöyle der:

Mezheb-i âşık zi mezhebhâ cüdâst
Aşk usturlâb-ı esrâr-ı Hudâst

"Âşıkın mezhebi, mezheplerden ayrıdır. Aşk Huda'nın sırlarını ölçen, ta'yin eden bir usturlab âletidir."

Çünkü bütün din ve mezhepler, akıl üzerine kurulmuştur. Âşık akıl dairesinden çıkmamış, onun üstüne yükselmişitr. O, dünya hayatının selâmeti için din yolunda yürümekle beraber Huda'nın sırlarını arayan ve onu çözmeye çalışan bir ihtirasa sahiptir. Bu, şeri'atın İslâm metafiziği olan tasavvufa yani şeri'atın gayesine ma'rifetullâha yükselmesidir. Fuzûlî onun için dinimi yağmaya verdim diyor. Dini terketmek değil, fevkine yükselmek eğer küfr ise aşk mülkü kâfiristândır. Yani küfr ülkesidir. Bu hakikatı, âleme ben açıkladım, yani aşkın ülkesine girdim, demek istiyor.

Âlem, bütün kesrettir. Vahdeti örter. Bu itibarla kâfiristandır. Âlem aşk için yaratılmıştır. Binaenaleyh aşk mülküdür.

3) Kıl sevâb ey göz töküp kan vâkıf et gâfilleri
Meyl edenler ışka bilsünler ciger kan olduğın

(Ey göz, bir sevap et, kan dök. Aşka meyledenler, aşkta ciğerin kan olduğunu bilsinler. Çünkü onlar bunu bilmezler.)

Âşık kanlı gözyaşı döker, bu kan ise ciğerden gelir. Aşkta ıstırap olduğunu bu suretle görürler. Ciğerin kan olması çok büyük ıstırap ma'nâsınadır. Bunu göze alıp aşka meyletsinler.

4) Daşa benzer kanlu her pergâle kim gözden çıhar
Andan etdüm fehm gönlüm şehri vîrân olduğın

(Gözümden çıkan her kanlı ciğer parçası bir taşa benziyor. Gönlümün şehrinin vîrân olduğunu bundan anladım.)

Bir şehir vîrân olursa taş üstünde taş kalmaz. Kanlı ciğer parçaları bu dökülen taşlara benzer. Böyle yaş döken âşık, gönül şehrinde artık taş üstünde taş kalmadığını görerek anlar.

5) Va'de-i vaslma ol günde ki verdüm gönlümü
Men anun bilmez midüm âhır peşîmân olduğın

(Bana visâl va'd edip de daha ona gönlümü verdiğim gün, sonra onun bu va'dinden pişman olup döneceğini bilmez mi idim?)

Hakikî aşkta visâl sadece va'd edilir. Âşık da buna ihtimâl vermez. Mecâzî aşkta her visâlin içinde bir hicran vardır.

6) Işkını âsan görüp oldum esîri tıfl iken
Bilmedüm geldükce bir âşûb-ı devrân olduğın

(Daha çocukken onun aşkını kolay görüp esiri oldum. Zaman geçtikçe bu aşkın dünyayı biribirine katan bir felâket olduğunu bilmedim.)

Onun aşkını daha çocukken yani olgunlaşmadan, kolay gördüm ve o aşka esir oldum. Zaman geçtikçe bu aşkın ne müthiş bir şey olduğunu anladım. Bir de zaman geçtikçe âşık olduğum güzelin dünyayı biribirine katacak derecede güzelleşeceğini bilmedim.

7) Ey Fuzûlî hûblar vaslma eylersen heves
Gûyiyâ bilmezsen ol vasl içre hicrân olduğın

(Ey Fuzûlî, güzellere kavuşmaya heves ediyorsun. Sanki o kavuşma içinde ayrılık olduğunu bilmiyorsun.)

Mecâzî güzellerin visâlinde muhakak ayrılık vardır. Çünkü ömür fânîdir. Bir gün muhakkak ayrılık mukadderdir. Hakikî sevgilinin visâlinde artık ayrılık yoktur.

210. GAZEL

1) **Dôst bî-pervâ felek bî-rahm ü devran bî-sükûn**
Derd çoh hem-derd yoh düşmen kavî tâli' zebûn

(Dost alâkasız, kayıtsız; felek merhametsiz; dünya, durmadan dönüyor. Dert çok, dert ortağı yok; düşman kuvvetli tâli' ise yenilmiş, zayıf.)

Dost kayıtsız olduğuna göre "mutlak" tır. O da Hak'tır. Burada kayıt, bir şey ile bağlı olmaktır. Kayıtsızın ikinci ma'nâsi ise âşıka lâ-kayd demektir. Felek insanlara daima zulmediyor. Dünyada huzur ve sükûn yok.

Dert, aşk derdidir. O çok; lâkin bunu anlayacak, bu derde ortak olacak yok. Düşman, nefistir ki çok kuvvetlidir. Buna karşı koyacak tâli' ise kudretsiz ve zayıf.

2) **Sâye-i ümmîd zâ'il âfitâb-ı şevk germ**
Rütbe-i idbâr 'âlî pâye-i tedbîr dûn

(Ümit gölgesi silinip gitmiş, hararetli aşk güneşi ortalığı kasıp kavuruyor. Felâketin mertebesi yüksekte, ona karşı tedbirin yeri alçakta)

Gölge silinip gittiğine göre güneş zeval noktasındadır. Zâ'il kelimesi ile zevale işaret ediyor. Güneş ise en yakıcı noktasında. Güneş felâket getiriyor, onun mertebesi yüksekte. Güneşe karşı gölgeye sığınılır. Tedbir yani gölge de alçakta.

3) **Akl dun-himmet sadâ-yı tâ'ne yer yerden bülend**
Baht kem-şefkat belâ-yı ışk gün günden füzûn

(Akıl bana yardım etmiyor, himmeti aşağı. Yer yer beni kınayan sesler yükseliyor. Bahtın şefakat ve merhameti yok. Aşk belâsı da günden güne artıyor.)

Akıl, dünya işlerini düzenlemek içindir. Ben bunları yapamıyorum, akıl bana yardım etmiyor. Herkes beni kınıyor.

Himmetin ma'nâsı tecerrüd, dünyayı terketmek kudretidir. Esasen akıl, dünyayı terketmeyi emretmez. Onu aşk emereder. Akıldan bu beklenmez.

Aklın yardım etmemesi neticesi, deliliktir. Delilere de ta'n ederler, onları kınarlar.

Dûn "alçak" ile bülend "yüksek" arası tezat vardır.

Tâli', çok az şefakat gösteriyor. Aşk belâsı da bir taraftan artıyor. Tâli'in şefakat göstermemesi, kaderinin çok çetin olması demektir. Bu da onun aşk belâsına esir olmasıdır. Kem "az" ile füzûn "artan , fazlalaşan" arasında tezat vardır.

Tâli' tulû'dan doğmaktan; gün, güneş; şefakat "şafak" arasında iham-ı tenasüp san'atı vardır.

4) Men garîb ü râh-ı mülk-i vasl pür-teşvîş ü mekr
Men harîf-i sâde-levh ü derh pür-nakş-ı füsûn

(Ben gurbete düşmüş adam; visâl mülkünün yolu karışık, hile ile dolu; ben kalbi saf yani gönül sahifesinde yazı olmayan, hile hud'a bilmez biri; dünya ise büyü yazıları ile dolu.)

Yabancı bir memlekete düşmünş olan, yol iz bilmez. Gitmek istediği yol ise çok karışık; endişelerle, insanı yanıltan hilelerle dolu. Şâir, Elest Bezminden dünyaya yani gurbete düşmüş. Tekrar vatanına kavuşmak, yani vahdete, visâle ermek yolu karışık ve hilelerle dolu. Bu yol aşk yolu, nefisle mücadele yolu, imtihan yolu...

Şâir saf-dil adam, dünya ise insanı büyüleyen türlü güzelliklerle dolu.

Sade-levh, gönlü saf, gönül sahifesi bomboş ile; dünya büyü yazılarıyla dolu arasında tezat vardır.

5) Her sehî-kad cilvesi bir seyl-i tûfân-ı belâ
Her hilâl-ebrû kaşı bir ser-hat-ı meşk-i cünûn

(Her servi boylunun görünüşü bir belâ tufanı seli; her hilâl kaşlının kaşı, dîvânelik meşki için sahifenin başına yazılmış bir yazı.)

Servi ırmak kenarlarında bulunduğu için onun görünüşü arkasından bir belâ tufanı seli geliyor. Irmaklar çoşar.

Sahifenin başına güzel bir yazı yazılır. Güzel yazı öğrenmek isteyenler o yazıya benzetmeye çalışarak sahifeyi doldururlar. Bu güzel yazıya meşk derler. Ser-hat, sahifenin başına yazılan yazıdır.

Bu yazı dîvânelik meşkinin yazısıdır. Kaş da yüzün üst kısmındadır ve bir satır hâlindedir.

Hilâl ay başında görünür. Ay başlarında cinnetin arttığı tasavvuru vardır.

6) Yelde berg-i lâle tek temkîn-i dâniş bî-sebât
Suda aks-i serv tek te'sir-i devlet vâj -gûn

(Rüzgâr önünde uçan lâle yaprağı gibi ilmin oturaklılığında sebat yok. Suya akseden servi gibi devletin te'siri baş aşağı.)

İlim, temkinini, oturaklılığını kaybetmiş. Yerinde durmuyor, hükümleri daima değişiyor.

Devlet ise insana ters, baş aşağı şekilde te'sir ediyor. Devlet, insanlara hakikî sa'adeti vermiyor. Devlete erenler, hakikatta ters hareket ediyorlar.

7) Ser-had-i matlûba pür-mihnet tarîk-i imtihân
Menzil-i maksûda pür-âsîb râh-ı âzmûn

(İstediği yere varmak için imtihan yolu mihnetlerle dolu. İstediği menzile varmak için tecrübe yolu felâketlerle dolu.)

İnsanlar, dünyada hakikata varabilmek için bir imtihan geçirirler. Bu imtihan yolu mihnetlerle dolu. İstediği yer vahdettir. Yolu da aşktır. Aşk yolu mihnetlerle dolu. İstediği yere vâsıl olabilmek için insanlar tecrübe geçirirler. Bu da bir imtihandır. Bu yol da felâketlerle dolu.

İmtihan, mihnetten gelir. İfti'âl vezni imtihândır.

İkinci mısra, birinci mısranın ma'nâ bakımından tekrarıdır.

8) Şâhid-i maksad nevâ-yı çeng tek perde-nişîn
Sâğar-ı işret habâb-ı sâf-ı sahbâ tek nigûn

(Maksat güzeli, çengdeki nağme gibi perde arkasında oturuyor. Zevk ve safa kadehi şarabın saf hababı "su kabarcığı" gibi ters dönmüş.)

Çengin her perdesinde bir nağme vardır, fakat gizlidir. Tele dokunmayınca ses vermez. Yani gizlidir, perde arkasındadır. İstenilen vahdet ve hakikat melodisi de çengin çok tellerinde gizlidir. Bu çok tellerden bir nevâ, melodi çıkar. Çengin telleri zülf, kesrettir. Çıkan tek melodi ise vahdettir.

Zevk ve safa kadehi ise şarabın saf hababı gibi baş aşağı.

Şarabın hababı ters kadehe benzer. Aşkın hababı mecâzî olanıdır. İçinde "hava" yani nefsânî dünya emelleri vardır. Şarap, muhakkak köpürür, habab vücuda getirir. Bu dünya emelleri, hakikî aşkın mücadele etmesi için zarurîdir. Bu mücadele, insanı hakikata götürür. Habab, yani hava ve heves aşk için zarûrî, fakat ters yoldadır.

Bir taraftan da dünyada zevk ve safa yok demek istiyor.

Ters dönen kadehte şarap yoktur, dökülmüştür.

9) Tefrika hâsıl tarîk-i mülk-i cem'iyyet mahûf
Ah bilmen neyleyem yoh bir muvâfık reh-nümûn

(Ayrılık var, topluluk "huzur ve vahdet" mülkünün yolu korkunç. Ah neyleyeyim bir uygun yol gösterici yok.)

Tefrika, kesret; cem'iyyet de vahdettir. Ayrılığı yani kesreti bir araya toplamak lâzımdır. Bu topluluk mülkünün yolu çok korkunç. Bu aşk yoludur. Muvafık kılavuz, mürşîd-i kâmildir.

10) Çihre-i zerdin Fuzûlî'nün dutupdur eşk-i âl
Gör ana ne rengler geçmiş siphr-i nîl-gûn

(Fuzûlî'nin sarı yüzünü al renkli göz yaşı kaplamış. Bak bu çivit renkli felek ona ne hileler, oyunlar oynamış.)

Kırmızı ve sarı âşıklık nişanıdır. Felek, âşıkları türlü hilelerle aldatır. Onlara kesretin güzelliklerini gösterip yollarını keser. Bunlar hiledir, oyundur. Fânî güzelliklerin aslı ve esası yoktur.

Burada "reng" hem renk, hem de hile ma'nâsınadır. İki ma'nâsı da kastedilmiştir.

Sarı, kırmızı, çivit rengi aralarında tenasüp san'atı vardır.

Aşk yolunda ne ıstıraplar çektiğini anlatıyor.

211. GAZEL

1) Çerâğ küydüricek âteş-i nihânumdan
Fetilesin kıluram mağz-ı üstühânumdan

(Gizli ateşimden çerağ yakacak olursam, fitilini kemiğimin içindeki ilikten yaparım.)

Çerağ kandildir. Kandilin de fitili vardır. Gizli gönül ateşi bir kandil olursa elbette onun fitili de kemiğin içindeki ilikten olur. Çünkü fitil de gizlidir, kandilin içindedir.

Gizli ateşten kandil yakmak *Allahü nûrü's-semâvâti ve'l arz...*"Âyetinde geçer. Gönül kandili kendisine ateş değdirilmeden yanar. Onu yakan ateş gizlidir.

2) Açıldı girmege gam cân evine revzenler
Çekende ohlarum cism-i nâ-tüvânımdan

(Oklarını dermansız vücudumdan çektiğin zaman, can evine gamın girmesi için pencereler açıldı.)

Senin aşkın ile huzur içinde idim. Cismimde aşk ıstırabını alınca yerine gam geldi.

3) Okun tasarruf edüp cismi kasd-i cân etdi
Nolaydı rahm kılup geçse idi cânumdan

(Okun, cismimi elde ettikten sonra canıma kastetti. Acıyıp da canımdan vazgeçse idi ne olurdu?)

Aşk, cisme tamamen tasarruf ettikten sonra cana da kasdetti. Görünüşe göre merhamet edip canından vazgeçse idi, ona ilişmese idi, diyor. Halbuki maksadı, oun canını da almasıdır. "Geçse idi" hem vazgeçse idi, hem de saplanıp geçse idi ma'nâlarınadır.

4) Bir iğne etdi meni za'f riştem ol kandur
Ki muttasıl tökülür çeşm-i hun-feşânunıdan

(Zayıflık beni iğneye döndürdü. İpliğim de kan saçan gözümden muttasıl dökülen kandır.)

Zayıflıktan iğne ipliğe döndüm demek istiyor.

"Muttasıl" kelimesi ipliğe iğnenin ittisâlini anlatıyor. Bir de iplik gibi akan kanın durmadığına işarettir.

5) Edâ-yı şükr-i hadengündür ol sadâ ki çıhar
Zeman zeman tökülen katre katre kanumdan

(Zaman zaman dökülen katre katre kanımdan çıkan ses, okunun ettiği iyiliğe şükr sesidir.)

Ok geliyor, saplanıyor ve katre katre maddesini döküyor. Âşık maddeden kurtuluyor. Bunun için sevgiliye teşekkür ediyor.

6) **Ohun musâhabetiyle geçer hoş evkâtum**
Helâk olurdum eger depreneydi yanumdan

(Okunun arkadaşlığı ile vakitlerim hoş geçiyor. Eğer yanımdan ayrılmak için bir hareket etseydi ölürdüm.)

Aşk ile zamanı mes'ut geçiyor. Aşktan ayrılmak onu öldürür. Halbuki asıl onu öldüren aşktır.

7) **Gam-ı nihânumı eyler Fuzûlî illere fâş**
İgen 'azâbdeem nâle vü feganumdan

(Ey Fuzûlî, gizli ıstırabımı ellere fâş ediyor. Bu nâle ve efganım bana çok azap veriyor.)

Dikkat edilirse ıstırabın asıl sebebi aşktır. Feryat ettiren odur. Âşık bundan şikâyet etmiyor da bu feryâdın, gizli derdini ifşâ etmesinden azap çekiyor.

212. GAZEL

1) **Ucaldun kabrüm ey bî-derdler seng-i melâmetden**
Ki ma'lûm ola derd ehline kabrüm ol alâmetden

(Ey aşkın ne olduğunu bilmeyenler, kabrimin üzerine melâmet taşını yağdırın, kabrim yükselsin. Ve derd ehli benim kabrimi o alâmetten bilsinler.)

Ta'ne, melâmet taşı kabrin üstüne yığıla yığıla kabir yükselir. Ve âşıklar benim kabrim olduğunu bu alâmetten bilsinler. Melâmet, onun hakikî âşık olduğunu işaret eder. Ne kadar çok ta'n ve melâmete uğrarsa o kadar büyük bir âşıktır. Öyle ki dert ehli, onun kabrini ziyârete gelirler.

2) **Mezârum üzre koyman mîl eger kûyunda can versem**
Koyun bir sâye düşsün kabrüme ol serv- kametden

(Eğer sevgilinin diyârında can verirsem mezarımın üzerine mîl "kabir taşı" koymayın. Bırakın, kabrime o servi boyludan bir gölge düşsün.)

Vahdet âleminde can verirsem isterim ki o servi boyludan yani vahdetten mezarıma bir gölge düşsün. O zaman gölge kabri içine alır.

Şâirin bundan evvelki bir gazelinde geçen:

Fuzûlî başına ol serv sâye saldı bu gün
Ulüvv-i rif'at ile yetmez âfitâb sana

Beytindeki servin gölgesinin mahiyeti anlaşılıyor. "Bu, elif kafiyesinde izah edilmişti."

3) Gören sâ'atde ol kamet kıyâmın kıymadum câna
Kıyâmet hem gele kurtulmayan men bu nedâmetten

(O boylu boslu sevgilinin ayağa kalktığı sa'atta niçin cana kıymadım. Kıyamete kadar bu pişmanlıktan kurtulmayayım.)

Kamet, kıyam, kıyamet kelimeleri arasında iştikak san'atı yapıyor. Bunlara Türkçe kıymak fi'ilini de ilâve ediyor.

Kametin kıyamı vahdetin tecellisidir. O ânda âşık, canını verir. Şâir bunu yapmadığı için kıyamete kadar pişmanlık çekecektir.

Kametin kıyamının, kıyamet olduğunu birinci mısradaki sa'at ve ikinci mısradaki kıyamet kelimesi ile izah ediyor. Halbuki kamet kıyam edince kıyamet zaten kopmuştur. Canını vermeye ve pişmanlık çekmeye ne lüzûm, ne de imkân vardır. Zaten canı gitmiştir.

4) Kıyâmetde hisâbı olmayanlardandur ol gâfil
Ki fark eyler firâkun şâmmı subh-ı kıyâmetden

(Ayrılık gecesini kıyamet sabahından ayırt eden o gafil, kıyamette hesap sorulmayanlardandır.)

Ayrılık gecesi, kıyamet sabahı kadar korkunçtur. Âşık için ayrılık gecesinin kıyamet sabahından farkı yoktur. Çünkü âşık kendi ruhunda kıyameti koparmıştır. Yani nazarında bütün dünya yok olmuş. Yalnız Hak, ebedî olarak kalmıştır. Ayrılık gecesinde bu hakikata eren âşık için ayrılık gecesi ile kıyamet sabahının farkı yoktur.

Bunu idrak edemeyen gafiller, hayvan veya mecnûn menzilesindedir. Ahırette hayvanlar ile mecnûnlara hesap sorulmaz.

5) Tarîk-i sabr ü tedbîr-i selâmet lezzetin bilmen
Mana ışk u melâmet yeg gelür sabr ü selâmetden

(Sabır ve selâmete erişmek için bir tedbir almak... Bunlar lezzetli şeylerdir. Lâkin bunların lezzetini ben bilmem. Aşk ve o uğurda melâmete katlanmak, bana sabır ve selâmetten daha üstün gelir.)

Âşık sabretmezse, ıstırabı neticesinde mecnûnâne hareketlere kalkışırsa herkes onu kınar, huzuru kalmaz. Âşık bu ıstırap ve melâmeti, sabır ve neticesinde elde edeceği selâmete, huzura üstün tutuyor.

6) Tabî'at inhirâfın gör hevâ'yı ışkdan tende
İlâc et düşmeden sâki mizâcum istikâmetden

(Tenimde aşk hevasından sıhhatımın bozulduğunu gör. Sâkî sıhhatım tamamen bozulmadan bana ilâç ver, beni tedâvi et.)

Tenimde aşkın hevası sıhhatımı bozdu demesi, benim maddemde bir değişiklik yaptı, beni olmayacak sevdalara düşürdü demektir. Mizacım "vücudumu terkip eden unsurlar" veya ahlak ve tabi'atım doğru yoldan ayrılmadan bana İlâhî aşkı ver ki doğru yoldan ayrılmayayım.

Mizacının istikametten düşmesi vücudu terkip eden unsurlar arasında muvazenin bozulması demektir. Sâkî, şarabı yani hakikî aşkı sunar.

7) Fuzûlî geç selâmet kûşesinden sabr kûyundan
Ferâgat olmayan yerde sefer yegdür ikâmetden

(Ey Fuzûlî, selâmet mahallesinden, sabr kûyundan vazgeç. Huzur ve rahat olmayan yerde oturmaktansa sefere çıkmak, oradan ayrılmak daha iyidir.)

Sabr neticesi selâmettir. Âşık için selâmet, istenen bir şey değildir. O, aşkın belâsını ister. Selâmette huzur ve rahat yoktur der.

Bu sabr ve selâmet diyarından geç git veya bu diyardan vazgeç, onu bırak.

Aşk yolunda durmak yoktur. Sâlik yani yolcu daima mânevî bir konak yerinden ötekine yükselir. Bu ise sabredip oturmaktan daha çok iyidir.

213. GAZEL

1) Bezm-i ışk içre sirişkümdür şarâb-ı lâle-gûn
Kıldı gam kaddüm büküp câm-ı şarâbum ser-nigûn

(Aşk meclisinde benim gözyaşım lâle renkli şarabımdır. Gam, belimi büküp, şarap kadehimi baş aşağı çevirdi.)

Aşk meclisinin lâle renkli şarabı kanlı gözyaşıdır. Gam, âşıkın belini

bükünce kadeh de baş aşağı çevriliyor ve içindeki şarap dökülüyor. Mütemadiyen kanlı gözyaşı döküyorum demek istiyor.

2) Her taraf pür-hûn eliflerdür çekilmiş gögsüme
Yâ hevâdan mevc urur bağrumdaki deryâ-yi hûn

(Göğsümün her yanına çekilen kanlı elifler midir. Yoksa bağrımdaki kan denizi havadan yani rüzgârdan dalgalanıyor mu?)

Âşık, ıstıraptan sinesine elifler çeker, sinesini yarar. Bu elifler kanlıdır. Aynen dalgalanan bir kan denizinin üzerindeki çizgilere benzer.

Şâir, tecahül-i arif yolu ile teşbih san'atı yapıyor.

Heva hem aşk, hem de rüzgâr ma'nâlarınadır.

3) Arturur eyyâm-ı hicrânun sirişküm hiddetin
Müddet-i eyyâm mey keyfiyyetin eyler füzûn

(Senden ayrı olduğum günler, gözyaşım, daha sert ve keskin oluyor "ve bu tabiîdir" çünkü günler geçtikçe şarabın keskinliği artar. Fazla sarhoş eder.)

4) Mesken etmiş yâr mâr-ı zülfü çeşmüm rahnesin
Pend vermen kim anı andan çıharmaz min füsûn

(Sevgilinin yılan saçı gözümün kovuğuna yerleşmiş. Hiç nasihat vermeyin, onu oradan bin büyü çıkaramaz.)

Sevgilinin saçı kesrettir. Kesret ise insanı öldürür yani vahdet yolundan çevirir, manen öldürür. Aynı zamanda kesret görülüp sevilmeden vahdete varılmaz. Âşık onu görecektir, sevecektir. Ancak kesrette vahdeti görmek şartı ile.

Sevgilinin saçı uzun ve siyah olduğu için yılana benzetilir.

Yılan kovuklarda yuva yapar. Göz de bir kovuk gibidir. Orada sevgilinin saçı yuva yapmıştır. Daima gözünün önünde o zülfün hayali vardır.

Tabiatıyla yalnız saç sevilmez, o sevgilinin bir güzellik unsurudur. Asıl güzel olan sevgili sevilir. Saç yüzünden ayrılmıştır, fakat kökü baştadır. Yüzün etrafındadır.

Sevgilinin her tarafta güzelliğini görüyor. Onu gözden hiçbir büyü veya nasihat çıkaramaz.

Yılan ile büyü bir araya gelince Hazret-i Musâ'nın mucizesi ortaya çıkıyor. Bu beytin mazmunu budur.

5) Kat'-ı ülfet galibâ düşvârdur kim eylemiş
Nakş-ı Şîrîn ile Ferhâd-ı mukayyed Bisütûn

(Daima biribiriyle görüşen, anlaşan dostları birbirinden ayırmak galiba pek güç olacak. Çünkü Bîsütun Şîrîn'in resmini kendindeki taş üzerine, Ferhâd'ı da aşkı yüzünden kendine bağlamış. Ferhat dağda Şîrîn'in resmi olduğu için oradan ayrılamıyor, birbirlerine bağlanmışlar.)

6) Rişte-i cân eyledüm peyvend târ-ı zülfüne
Ah kim çekmekde imdâd eylemez baht-ı zebûn

(İp gibi zayıf olan canımı saçının teline bağladım. Ne yazık ki âciz, yenilmiş tâli'im onu kendime çekmekte bana yardım etmiyor.)

Şair, bir ipi çekemeyecek derecede zayıf. Bahtı ise âciz ona yardım etmiyor.

Canı zülfe bağlamak, maddeyi maddeye bağlamaktır.

7) Ey Fuzûlî men melâmet gevherinün genciyem
Ejdehâdur kim yatur çevremde zencîr-i cünûn

(Melâmete sebep olan aşktır. Bu sebepten "ey Fuzûlî, ben melâmet cevherinin hazinesiyim" diyor. O kadar çok melâmete uğradım. Etrafımda yatan yani bağlayan deli zinciri o hazinenin ejderhasıdır.)

Melâmet, âşıklar için değerli bir şeydir. Çünkü muhakkak avamın inanışına ve an'anesine aykırı harekette bulunurlar ve bu suretle herkes onları kınar.

Her hazinenin bir ejderhâsı vardır. Bu bir büyülü ejderhâdır. Delinin bağlandığı zincir bir ejderhâya benzetiliyor. O zincir Fuzûlî'deki hazineyi koruyor.

214. GAZEL

1) Budur farkı gönül mahşer gününün rûz-ı hicrandan
Ki ol can dönderür cisme de bu cismi ayırur candan

(Ey gönül, ayrılık gününün mahşer gününden şu farkı vardır: Ayrılık günü cismi candan ayırır, mahşer günü cismin canını geri getirir.)

Ayrılık günü, aşk ıstırabı içinde âşıkı olgunlaştırır. Ve cismini candan, maddeden temizler. Şâirin asıl maksadı budur. Mahşerde ise insan

dirilir. Bu ikisi arasında ancak bu fark vardır. Yani âşık ancak bu bariz farkı görüyor. Mahşer gününün getirdiği felâketler ve ıstırablar ayrılık günüde dahi vardır.

2) Dutup râh-ı 'adem bulmuş dehânundan gönül kâmın
Mana hem cezmdür ol azın men hem kalmazam andan

(Gönül, ağzından muradını alarak yokluk yolunu tutmuş. Ben de onu kat'i olarak istiyorum. Ondan geri kalamam.)

Ben de yokluk yoluna giderim.

Ağız, yokluk "adem, fenâfillâh"tır. Gönül, ağzının yolu ile yokluk sa'adetine ermiş, ağzından muradını almış. Ben ondan geri kalmam, bir de ondan sonra hayatta kalmam demek istiyor.

3) Gamum şerh etmek içün isterem her gördügüm sâ'at
Dutam dâmânunı degmez elüm çâk-i giribandan

(Aşkından neler çektiğimi anlatmak için her gördüğüm sa'at eteğini tutmak, onu durdurmak istiyorum. Fakat elim yakamı yırtmakla meşgul olduğundan eteğini tutamıyorum.)

Elim değmez, bir elim eteğine temas etmez; bir de fazla meşguliyetten o işi bir türlü yapamıyorum ma'nâlarına gelir.

Bir de yakasının yırtığından elim eteğine değmiyor ma'nâsı çıkar. Bu Fuzûlî'nin zekâ oyunlarındadır.

Etek ile yaka arasında tezat san'atı vardır.

4) Tavâf-ı kûyun isterdüm kılam bâr-ı gam-ı ışkun
Ham etdi kâmetüm yollar dutuldu hâr-ı müjgandan

(Senin diyârını tavaf etmek isterdim, fakat aşkının gamının yükü belimi büktü. Kirpik dikeninden de yollar tutuldu.)

Bükülmüş bel ile o diyârı tavaf kabil değil. O kadar bel bükülmüş ki kirpikleri yerlerde sürünüyor. Kirpikler diken gibi yolları tutmuş, geçmeye bırakmıyor.

5) Ne hoş ülfet dutupdur nâ-tüvan cismümle cân gûyâ
Sanur bir târ-ı mûdur ol ser-i zülf-i perîşandan

(Zayıf, takatsiz cismimle can ne güzel anlaşıp geçiniyorlar. Can, bu takatsiz cismi o perişan zülfün bir telidir sanıyor.)

Canın kendisi de ip gibi zayıftır. Can, madde olduğu için cisim ile uyuşabiliyor. Bir de ikisi de zayıftır. Aralarında müşterek vasıf, za'f olduğu için aralarında dostluk vardır. Za'f yokluğun yolu olduğu için âşık bununla övünür.

6) Ohun geldükce çeşmüm tökse bağrum kanın andandur
Ki bağrum kanına yer kalmadı sînemde peykandan

(Okun geldikçe gözüm bağrımın kanını döküyor. Sebebi, sinemi okunun temrenleri o kadar doldurdu ki bağrımın kanına yer kalmadı.)

Aşkın daima beni maddeden tecrid ediyor. O kadar ki artık bağrımda kana, maddeye yer kalmadı, demek istiyor.

7) Sitem daşı melâmet hançeri bîdâd şemşîrî
Fuzûlî her cefâ kim gelse hôşdur câna cânandan

(Zulüm taşı melâmet hançeri, zulüm kılıcı... Ey Fuzûlî, cana cânândan bunlar geliyor. Fakat her ne cefâ gelse cânândan geldiği için canıma hoş geliyor.)

Bütün bunlar, sevgilinin âşıkı olgunlaştırmak için ettiği cefâlardır. Hepsi o cânândan geldiği için hoştur. Ona zevk veriyor.

215. GAZEL

1) Egerçi iğne tek geçdüm cihânın her ne varından
Henüz ardumcadur kayd-ı ta'alluk zülfi târından

(Her ne kadar cihanın her şeyinden iğne gibi delip geçtim, fakat hâlâ zülfünün telinden cihana bağlamak kaydı ardımdan geliyor.)

İğne bir şeyi delip geçer, fakat iğneye takılı iplik, kumaşla olan bağlılığı devam ettirir. İğneyi takip eder. Dünyadan geçtim , fakat hâlâ o zülfün telinden kurtulamadım, yani kesretten kurtulamadım. Hâlâ kesretteki güzeller beni bağlıyor, demek istiyor. İğne, ipliksiz bir işe yaramaz. İğneye iplik de lâzımdır, daima iğneyi takip eder. İnsana, hakikata erişmek için kesret alâkası lâzımdır. İğne vazifesini, bitirir, o zaman iplikten ve kumaştan kurtulur. Bu ancak maddî ve manevî ölümle olur.

Yine iğne ve iplik gibi zayıf olduğunu anlatmak istiyor.

İğne ile cihandan geçmek, tecerrüd bir araya gelince ortaya Hazret-i

İsa çıkar. Çünkü Hazret-i İsa'nın dördüncü gökte üstü aranırken bir iğne bulunuyor. Bu iğne dünyaya ait bir şeydir diye onu dördüncü gökte yani "felek-i şems"te alıkoyuyorlar, daha yukarıya çıkmasına mâni'oluyorlar.

2) Şehîd-i ışk olup feyz-i beka kesb eylemek hoşdur
Ne hâsıl bî-vefâ dehrün hayât-ı müste'ârından

(Aşk şehidi olup bekâ feyzini, bekanın bol ni'metini kazanmak güzeldir. Yoksa vefâsız dünyanın iğreti hayatından ne elde edebilir?)

Şehid ile feyz bir araya gelince mazmunu kan dökülmesidir. Kan dökülünce yani madde ortadan kalkınca insan Allah'a yaklaşır. (Kurban).

Ey kemân-ebrû şehîd-i hançer-i müjgânunam
Bulmuşam feyz-i nazar senden senin kurbânunam

Feyiz nerede varsa oradan mahsul elde edilebilir. İkinci mısradaki hâsıl kelimesi mahsul ma'nasınadır. Mahsul kesbedilir, yani kazanılır.

Aşk şehidinin dökülen kanından beka mahsulü elde edilir. Dünya çoraktır. Dünya sarfedilen emeğe karşılık vermez. Bu iğreti hayattan bir şey çıkmaz. Asıl hayat bekadadır. Dünya hayatı bir müddet sonra elden gider, fânîdir.

3) Habâb-ı eşk ü âh-ı pür-şerer kılmış meni fâriğ
Cihânun kasr-ı sîm-endûd u kâh-ı zer-nigârmdan

(Gözyaşımdaki su kabarcığı "habâb" ile, kıvılcımlarla dolu âhım, beni dünyanın gümüşle bezenmiş köşünden ve altın ile süslenmiş sarayından müstağni kılmıştır.)

Gözyaşı üzerinde hâsıl olan su kabarcığı evvelâ bir eve benzer, yani her tarafı kapalıdır, içi boştur. Sonra beyazdır, gümüşe benzer.

Âh ise yanan bir gönülden yükselen dumandır ve kıvılcımlarla doludur. Kıvılcımlar ateş rengindedir. Altına benzer.

Aşk uğrunda döktüğüm gözyaşı ile yanan gönlümden yükselen kıvılcımlı duman benim için gümüşle, altınla süslenmiş köşk ve saraylardır, demek istiyor.

4) Görünmez sûret-i ümmîd-i vaslun levh-i cânumda
Mükedderdür meger ol âyine cismüm gubârmdan

(Canımın sahifesinde sana kavuşmak ümidinin resmi görünmüyor. Acaba o ayna cismimin tozundan tozlanmış mıdır?)

Can levhasında yani hayatta olduğum zaman, senin visâlini ümit edemeyeceğim. O aynada senin aksin görünmüyor. Acaba can aynası, benim cismimin tozundan tozlanmış, parlaklığını kayıp mı etmiştir?

Cisim bir toz gibi hakîrdir. Cisim maddedir, gönlün parlaklığını giderir, masivadır. Aynaya teşbih ettiğine göre burada canı gönül, yani iç âlemi ma'nâsında kullanmış olabilir.

5) Uzanur rişte-i tûl-i emel dîdâr zevkiyle
Ham açıldukça ol gül-çihre zülf-i tâb-dârından

(O gül yanaklının kıvrım kıvrım zülfünden büklüm açıldıkça o dîdârı görmek zevkiyle uzun ve tahakkuku müşkül arzular ipi uzanır gider.)

Gül yanaklı güzel sevgili, mecâzî güzeldir. Bu madde güzelinin zülfünden her müşkül açıldıkça, hakikî güzelin dîdârına erişebilmek zevki artıyor ve insan böylece sonu gelmez arzulara düşüyor. Çünkü mecâzî güzelin güzelliği hakikî sevgilinindir. Onun kesret hâlindeki varlığının hakikatı idrak edildikçe, yani zülfün büklümü açıldıkça hakikî güzelin dîdârının zevki duyuluyor ve oraya varmak isteniyor. Bu ise uzun, erişilmez emellerdir.

6) Sanadur iktidâsı tavf-ı kûy-i leylî etmekde
Has ü hârı kopar ey nâka Mecnun reh- güzârından

(Leylâ'nın diyârını tavaf etmekte sana uymuştur. Ey deve, Mecnûn'un geçtiği yolda dikenleri kopar, yolu temizle.)

Mecnûn deve üstündedir ve deve Mecnûn'u nereye götürürse oraya gidiyor. Mecnûn deveye tâbi'oluyor. Deve de onu Leylâ'nın yanına götürüyor. Deve, deve dikeni "hâr-ı muğaylan"yer.

Deve ve tavaf bir araya gelince Mecnûn'un Kâ'be'ye gittiği, hacc ettiği anlaşılıyor. Mecnûn için Leylâ, hakikî sevgilinin madde âlemindeki bir görünüşüdür. Kâ'be de Allah'ın madde âlemindeki timsâlî bir evidir. Orayı tavaf ederken bir taş yığını olan Kâ'be'ye değil, hakikatta Allah'a ibâdet edilir. Leylâ, Mecnûn'un visâle ermesi için bir vasıtadır. Nitekim Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn'unda:

Ger ben ben isem nesin sen ey yâr
Ver sen sen isen neyim men-i zâr
Çün men olubem senünle memlû

Vahdet revişine hoş degül bu
Kim taşrada arayam nişânın
Bir başka mekân bilem mekânın

diyor.

Gidilecek yeri devenin irâdesine bırakmak: Hazret-i Peygamber'in hicret esnasında Medîne'de Ensâr'dan kime misafir olacağını devesine bırakmıştı. O da Ebû Eyyûb-ı Ensârî'nin evinin önünde çökmüş, Hazret-i Muhammed de o eve misafir olmuştu.

7) Fuzûlî'den melâmet ihtirâzın isteyen gûyâ
Degül vâkıf dil-i sûzân ü çeşm-i eşk-bârından

(Fuzûlî'den melâmete uğramaktan çekinmesini isteyen, sanki onun yanan gönlünden ve yaş döken gözünden haberdâr değil.)

Yanan gönül dumanından, yaş döken göz de akıttığı yaştan derhal belli olur ve âşıklık anlaşılır, melâmete uğrar. Bu saklanılmaz ve bundan sakınılamaz.

216. GAZEL

1) Yere düşmez her ne oh kim atsa ol ebrû-kemân
Gün şu'a'iyle anun çoh farkı var ey âsumân

(O yay kaşlının attığı hiçbir ok yere düşmez. Ey gök yüzü, o okların güneş şu'a'ı ile aralarında çok fark vardır.)

Güneşin şu'a'ları yere düşer . Lâkin o yay kaşlının oklarını gönüller kapışır, bir tanesi yere düşmez.

Güneşin şu'a'ı madde âlemindedir. O yay kaşlı yani kendisine yaklaşılmak mümkün olan sevgili "kabe kavseyn" in attığı aşk oklarıdır ki hedefi gönüllerdir.

Güneşin sevgili ile mukayese edilemeyeceğini de bu arada söylüyor.

2) Işk nâmûsu men ü Mecnûn'a düşmüş lâcerem
Gam yükün çekmekdeyüz men bir zemân ol bir zemân

(Aşkın şeref ve haysiyetini korumak vazifesi şüphesiz benimle mecnûn'a yüklenmiş. Gam yükünü bir zaman ben, bir zaman o çekiyoruz.)

Bu beytte "*İnnâ aradne'lemânete*" âyetine telmih vardır. Mealen: "İrfan yani aşk olan emâneti yere, dağlara ve göklere arzettik. Yüklenmekten çekindiler ve korktular. Bu emâneti insan yüklendi. Şüphesiz insan, nefsine zulmedicidir ve emânetin ne derece ağır olduğunu bilmiyor." İşte Fuzûlî ile Mecnûn bu aşk emânetini yüklenmekle onun şeref ve haysiyetini koruyorlar. Bu aşk emânetini yer, gök taşıyamamıştı. Fuzûlî nefsine zulmedicidir. Mecnûn da aklı başında olmadığı için bu emânetin ne derece ağır olduğunu bilmiyor.

3) Yoh reh-i ışkunda bir menzil yaşum girdâbına
Yol itürmüşdür işi ser-geşte gezmekdür hemân

(Aşkının yolunda gözyaşının içindeki girdaplara bir durak "menzil" yok. Yolunu kaybetmiştir; işi sadece başı dönmüş, âvâre gezmektir.)

Girdabın asıl ma'nâsı yuvarlak su demektir. Gözyaşı da damla damla akan yuvarlak sulardır.

Gözyaşı, içinde girdaplar bulunan bir deryâya da teşbih ediliyor. Gözyaşı yuvarlak olduğu için sergeşte "başı dönmüş" tür. Âşıktır, fakat asıl gideceği yolu şaşırmış, kaybetmiştir.

Girdap olduğu yerde döner. Yürüyüp bir menzile varamaz. Menzil yok demesi bu sebeptendir.

4) Kâm mümkindür uzun ömr ile zülfünden velî
Bulmak olmaz devr-i ruhsârunda hattundan emân

(Uzun ömür ile zülfünden murad almak mümkündür. Lâkin yanağının etrafındaki ayva tüylerinden kurtulmak imkânsızdır.)

Zülf, ömür gibi uzundur. Onun için zülf, ömüre benzetilir. Uzun yaşayarak kesret âleminden murad almak mümkündür. Lâkin yanağının etrafındaki hat kısadır.

Hat, yanak karinesi ile vahdetin üzerindeki kesrettir. Yanak vahdettir. Âşık bu esretin vahdet üzerinde olduğunu idrak ettiği ânda vahdete âşık olur ve o uğurda canını feda eder. Bu idrakten kurtuluş yoktur.

"Devr-i ruhsarında" ki "devir" bir sultanın hükümran olduğu zamandır. Çünkü hat "ferman" sultanlar tarafından verilir. "Hatt-ı emân" sultanların halktan birine verdiği fermandır ki bu fermanı hâmil olan kimseye hiçbir veçhile tecavüz olunmaz ve herkes tarafından korunur.

Burada Divan Edebiyatı şâirlerinin hattın mahiyeti hakkındaki tasavvurlarından bahsetmek faydalı olacaktır.

1) Hat, sevgilinin yüzünde beliren ayva tüyleridir. Bunu karıncaya, toza "gubar, afyon" benzetirler. Bu sevgilinin yüzünde güzelliği, berraklığı azaltır, sevilmez. Bir de sevilende artık sevilme çağının geçtiğini ifade eder. Bunu sevmeyen ekseriya hevesatına düşkün, nefsânî arzular peşinde koşan şâirlerdir.

2) Hattı bazen güzel, bazen çirkin bulanlarda vardır ki bunlar hat kelimesi üzerinde muhtelif münasebetlerle san'at ve zekâ oyunları yapan san'atkârlardır.

3) Hattı tamamen tasavvufî ma'nâda kullananlar vardır ki bunlar tasavvufî remizlerin icabına göre fakat sistematik olarak bu güzellik unsurunu ma'nâlandırırlar. Bu nevi şâirler, aynı zamanda zâhiren ötekilerine de benzerler. Fakat muhtelif karinelerle bunları tasavvufî olarak izâh lâzımdır. Başka türlü ma'na çıkmaz. Meselâ bu beytte olduğu gibi zâhiren ma'nâsı zülf ömür gibi uzundur ve güzelliği devam ettirir. Yaşayanlar uzun zaman zülfün güzelliğini hissedebilirler. Fakat hat gelince güzellik bozulur ve sevme çağı kısa sürer. Halbuki asıl ma'nâ bizim izah ettiğimizdir.

5) Hîç kim sırr-ı dehânın bilmez ol îsî-lebün
Âlemi gavgâya salmışdur mücerred bir gümân

(Hiç kimse o İsâ gibi hayat veren dudağın sırrını bilmez. Sadece bir şüphe, âlemi kavgaya salmıştır.)

Dudak yoktur. Onun için sırrı bilinmez. Dudak fenâfillâhtır. Yine sırrı bilinmez. İsâ ölüyü diriltir. Dudakta fenâfillâhı yani fâni hayatta ölmeyi, kendini Hakk'ta yok etmeyi müteakip, bekabillâh yani bâkî ömür gelir. Ölüyü hayata kavuşturuyor.

Âlem sadece bir şüphe üzerine bekabillâha erişmek için uzun bir mücadeleye girişmiştir. Yani aşk ıstırabına düşmüştür.

Hazret-i İsâ tecerrüdün timsâli olduğu için, bir de ölmediği için mücerred kelimesi kullanılıyor. Mücerred bekâr demektir.

Ağzın varlığı hakkında insanı şüpheye düşüren şey, onun söz söylemesidir. Yoktan nasıl söz çıkıyor. İsâ'nın peygamberliğini ispat eden mucizelerinden biri "nutk" tur. Yani beşikte iken konuşması.

Dehan, sır, bilmez "menfi fi'il" dehanın vasıflarındandır.

**6) Şem'-i ruhsârun nihan dut çeşme-i horşîdden
Nûr-ı çeşmüm ihtirâz olmaz yaman gözden yaman**

(Yanağının mumunu güneş pınarından gizle . Ey gözümün nuru kötü gözden sakınmak kötü olmaz.)

Yanağının mumu o kadar parlaktır ki ona güneş haset edebilir ve kötü ve hasud gözle baktığı için nazarı değer. Bundan sakınmak iyi olur.

Hakikî sevgilinin yüzü güneşi hased ettirecek derecede parlaktır.

Mum, gece ve bir odada yandığı için daimâ güneşten gizlidir.

Çeşme-i horşidde çeşm yani göz vardır. Aynı zamanda pınar ma'nâsınadır ki güneşin bütün şu'âlarını kastediyor.

Güneş doğunca mum söner. Âdeta muma güneşin nazarı değmiştir.

**7) Ey Fuzûlî çekme sen râh-ı tevekkülden kadem
Menzil-i maksûda irmekdür mukarrer men zamân**

(Ey Fuzûlî, sen tevekkül yolundan ayak çekme. İstenen menzile ermek kararlaştırılmıştır, muhakkaktır. Ben kefilim.)

Aşk yoluna gireni Cenab-ı Hak mahrum bırakmaz. Evvel, ahir o menzile ulaşılacaktır. Çünkü bir kere o yola girilmiştir . Mütevekkil olup sabretmek lâzımdır.

Ben kefilim demekle muhakkak buna îman ettiğini anlatıyor. Bir de zaten insan fânîdir, elbette bir gün ahirete göçecektir. Menzil-i maksûda farzı muhal erişilmezse ben kefilim diyen Fuzûlî bir kere va'deyi hayatın sonuna kadar uzatıyor. Çünkü menzil-i maksûda erişmek için bir zaman ta'yin etmiyor. Tevekkül tavsiye etmekle de bu zamanın çok uzayacağına işaret ediyor. Erişilmezse nihayet Fuzûlî ölecektir. Başka bir şey olmaz. Zaten bu mes'elede kefâlet gülünçtür. Çünkü Fuzûlî ne yapsa menzil-i maksûda erişmek mukadder değilse elinden bir şey gelmez.

217. GAZEL

**1) Görüp mühlik benüm çevremde bahr-i ışk tuğyânın
Kaçup bir dağa çıhdı Kûh-ken kurtarmağa cânın**

(Benim etrafımdaki aşk denizinin coşup kabardığını gören Ferhat, canını kurtarmak için kaçıp bir dağa çıktı.)

Ferhat, Bîsütun dağını kazmakla meşgüldür. Bunun sebebi tabiî başkadır. Fakat Fuzûlî, etrafındaki aşk denizinin coşup kabarmasından korktuğu için kaçıp bir dağa çıkmıştır diye sebep gösteriyor.

Maksadı Ferhâd'ın, Fuzûlî'nin tahammül ettiği aşk ıstıraplarına, coşkunluklarına dayanamayacağını, aşkta Fuzûlî'nin, meşhur âşık Ferhât'tan çok üstün olduğunu söylemektir.

Denizin coşmasından korkanlar yüksek bir yere sığınırlar. Ferhât'da Bîsütun dağına sığınıyor. Aşk uğrunda canını veremiyor.

Burada, Tufanda Hazreti-i Nûh'un Cûdi dağına inmesi hâdisesi de hatırlanmalıdır.

2) Bırakmış pâre pâre itlerine gönlümü ol meh
Üleşdürmiş kesüp erbâb-ı istihkâka kurbânın

(Oy ay yüzlü güzel parça parça ettiği gönlümü köpeklerine bırakmış. Yani kurbanını kesip etini hak sahiplerine taksim etmiş.)

Istırap, âşıkın gönlünü parça parça etmiştir. Bu elbette sevgiliden, aşktan gelen bir ıstıraptır. Sevgili, kurbanının bu gönül parçalarını gayet hâkir görüp onu köpeklerine dağıtmış.

Kurban eti yoksulların, fakir komşuların, fakir akrabaların hakkıdır. Bunlar kurban etini almaya hakkı olanlardır. Yani istihkak sahipleridir. Halbuki erbâb-ı istihkak yanlız kullanılınca değerli insanlar demektir.

Düşmek üzre yıldırım dâ'im mu'allâ tâk arar
Gelmek üzre bir belâ "erbâb-ı istihkak" arar

Belâ, daimâ değerli insanların başına gelir.

Sevgilinin dîyârının köpekleri dahi değerli insanlardır, demek istiyor. Âşık, sevgilinin kurbanıdır.

3) Menüm çâk-i giribânum görüp ayb eylemez ol kim
Görüp ser-mest çıkduhca anun çâk-ı girîbânın

(Onun sarhoş, göğsü bağrı açık çıktığını gören, benim ıstıraptan yakamı paçamı yırtmamı ayıplamaz.)

Sarhoş, göğsü bağrı açık çıkan "doğan" güneştir. Doğan güneş titrek, biraz bulanıktır ve ufkun yakasından doğar. İnsan yüzü de yakanın üstündedir. Güneş doğarken ufuk yarılmış gibi gözükür. Birçok şâirler bu hayal ve tasavvuru kullanırlar.

Sevgilinin sarhoş, göğsü bağrı açık çıktığını gören âşık, bu güzellik karşısında nasıl yakasını paçasını yırtmaz?

Burada çıkmak, mutlak olarak kullanılıyor, doğmak ma'nâsınadır.

4) Gönül gam hem-demidür kanın ey göz merdümü içme
Bilürsen kana kandur gam sana koymaz anun kanın

(Gönül gam arkadaşıdır, ey gözbebeği onun kanını içme. Biliyorsun kana kandır "kısas" gam onun kanını sana koymaz.)

Hem-dem, arkadaş bir de dem kan olduğuna göre bir kanlı ma'nâlarınadır. Yani gönül daima gamlıdır.

Göz merdümü yine bir ma'nâya göz adamıdır. Ey göz adamı onun kanını içme. Gönül dertli, dil-hûn , bağrı kan olmuştur. Gözbebeği kanlı gözyaşı dökerken gözbebeğinin kanını içiyor. Kana kan yani kısas var. Gam, arkadaşı olan gönlün kanına karşılık senin kanını döker. Yani gözbebeği kanlı yaş döker.

5) Gözün kim gûşe-i mihrâb dutmuş din kılur yağmâ
Bu mülkün etmek olmaz fark kâfirden müselmânın

(Gözün mihrap köşesine yerleşmiş din yağma ediyor. Bu mülkün kâfirinden Müslümanını ayırt etmek olmaz.)

Göz siyahtır, sâlikin yolunu şaşırtır, kâfirdir. Bu göz mihrap köşesine yani kaşın altına yerleşmiş. Müslümanların dinini yağma ediyor. Mihrap, namaz kılanların yöneldikleri yerdir. Göz kâfir, yerleştiği yer Müslüman ma'bedindeki mihrap. Bu güzellik ve aşk mülkünün kâfirini Müslümanlardan ayırt etmek mümkün değil. Göz kâfir midir, Müslüman mıdır?

Maddî güzellik, sâliki Hakk'a götüren bir köprüdür. Bu itibarla Müslümandır. İnsanları kendine çektiği yani sâlikin Hakk'a giderken yolunu kestiği, onu mücâdeleye sevkettiği için de kâfirdir. Hak yolcusu, madde ve nefsi ile mücâdele ede ede Hakk'a vâsıl olur.

6) Gözüm merdümleri çohdan kılurlar da'vî-i ışkun
Ne hâcet yaşların sormak anarlar Nûh tûfânın

(Gözbebeklerim, çoktan beri sana âşık olduklarını iddia ederler. Yaşlarını sormaya hâcet yok. Nuh tûfânını görmüşler ve onu hatırlarlar.)

"Yaşlarını sormak" taki yaş hem kaç yaşında olduklarını, hem de ne kadar yaş döktüklerini sormaktır.

Âşık olduğunu iddia eden bu da'vasını gözyaşları ile ispat eder. Sevgili, bu da'vanın ispat edilmesi için: 1) Çoktan beri âşık olduklarını da'va ettiklerine göre kaç yaşında olduklarını sorar, onlar Nuh tûfânından beri derler. 2) Ne kadar yaş döktüklerini sorar, onlar tûfân gibi derler.

7) Fuzûlî çekme yârun •hların her lâhza yarandan
Sana mı kaldı çekmek her zaman bir yâr hicrânın

(Fuzûlî, her göz açıp kapayacak bir zaman yarandan yârin oklarını çekme. Her zaman bir yâr ayrılığını çekmek sana mı kaldı?)

Yârin okları her göz açıp kapayacak zaman içinde âşıka saplanıyor. Yani her neyi görse onda sevgilinin bir güzellik tecellisini görüyor ve bu ok gibi ona saplanıyor. "Seni yaralayan bu okları her ân mı sînenden çekeceksin?" diyor. Her ok onun için ayrı bir sevgilidir. Oku çekince o sevgiliden ayrılıyor, demektir.

"Sana mı kaldı"3 derken çekilmeyen okların sînesinde kalabilmesine işaret ediyor.

218. GAZEL

1) Görmesem her göz açanda ol gül-i ra'nâ yüzün
Göz yumunca eşk-i gül-gûnum dutar dünyâ yüzün

(Her göz açtığım zaman o güzel gülün yüzünü görmesem, gözümü yumunca gül renkli gözyaşım dünya yüzünü tutar.)

Gül-i ra'nâ, iki yüzlü güldür. Kırmızı ve sarı. Burada sevgili hakkında ra'nânın asıl ma'nası olan güzel kastediliyor. Çünkü sevgiliye benzetiliyor.

Gözünü açtığı zaman o sevgilinin yüzünü görmese, gözünü yumunca gül renkli yani kanlı gözyaşı sarı renkli dünya yüzünü kaplıyor. Yani çok ağlıyor. Gözyaşı kırmızı, dünya yüzü sarı. Gül-i ra'nânın renkleri ortaya çıkıyor.

Göz açmak ile göz yummak arasında tezat san'atı var. Bir de gözü yumunca gözyaşı akar.

Her ân, her yerde sevgilinin yüzünü gördüğünü söylüyor. Yani kâ'inatın her yerinde onun tecellisini görüyor.

2) Gerçi kâfirsen sana ey büt yeter bu ecr kim
Rağbetün büt-hâneden dönderdi min kaîfr yüzün

(Her ne kadar kâfir isen de ey tasvir gibi güzel, sana olan sevgi bin tane kâfirin yüzünü put-hâneden döndürdüğü için bu sevap sana yeter.)

Güzel, kâfir dahi olsa onda tecelli eden Hakk'ın güzelliğidir. O, güzelliği ile âşıkları Hakk'a götürür. Bazı insanlar Hakk'ın güzelliğini görmezler, madde güzelliğine hayrandırlar. Bunlar, Hakk'ın güzelliğini görmeyen, örten insanlardır. Onlar bir put-hâne olan dünyaya taparlar. Binaenaleyh kâfirdirler. Kâfirde öyle bir güzellik görünüyor ki birçok insanları dünyaya tapmaktan menediyor. Onların yüzünü put-hâneden döndürüyor. Böyle bir hayra vasıta olduğu için sevap kazanıyor.

Birinci put güzel, put-hâne de güzelliklerle dolu olan dünyadır.

3) Perde-i çeşmümde nakş-i cevher-i tîğün senün
Mevce benzer kim duta tahrîk ile deryâ yüzün

(Gözümün perdesine senin kılıcının cevheri nakşedilmiştir. Bu nakış harekete geçince bütün denizi kaplayan bir dalgaya benzer.)

Kılıç sevgilinin aşkıdır. Onun cevheri ise sâdece kılış şeklinde bir parıltıdır. Kılıç şeklinde bu parıltı dalga çizgisidir. Aşk, herhangi bir şekilde harekete geldi mi, o ıstırap başladı mı akan gözyaşı dalgaları derya yüzünü kaplar.

Mevcin bir ma'nâsı da ıstıraptır. Aşk ıstırabı herhangi bir vesile ile harekete geçince gözyaşım derya hâline geliyor demek istiyor.

4) Olma ey sahrâ-nişin gâfil degül her su serâb
Mevc-i eşk-i germ-i Mecnûn'dur dutan sahrâ yüzün

(Ey çölde oturan gafil bedevî, gafil olma. Çölde gördüğün her suyu serap zannetme. O sahra yüzünü kaplayan su, Mecnûn'un hararetli gözyaşının dalgasıdır.)

Âşıkların gözyaşları deryâları, sahrâları kaplar.

5) Yâd-ı ruhsâriyle ol mâhun gözüm kan yaş dolar
Her gören sâ'atde horşîd-i cihân-ârâ yüzün

(Dünyayı süsleyen o güneşin yüzünü her gördüğüm sa'at o ay yüzlü güzelin yüzünü anarım ve gözlerim kan yaş dolar.)

Güneş, o ay yüzlü güzeli hatırlatır. Ancak güneşi gördüğü zaman gözü yaşarıyor, ay yüzlü güzeli hatırlayınca gözleri yalnzı yaşla değil, kan yaşla doluyor. Ay yüzlü güzel güneşten daha parlak oluyor. Güneş nihayet maddî bir varlıktır. Ay yüzlü güzel ise hakikî sevgilinin güzelliğini aksettiriyor. Onun için güneşten daha parlak.

Güneş göze benzer, doğduğu zaman ufuk kırmızıdır, kan rengindedir. Ayın da etrafında hâle vardır. Hâle de kırmızı renktedir. Beliğ'in şu beytinde olduğu gibi:

Giyip bir âl eteklik hâleden meydâna azm etdi
Felekte mevlevî âyînini tanzîr eder mehtâb

6) Nâz edüp dönderme ey bî-derd yüz uşşâkdan
Munca hem gösterme fakr ehline istiğnâ yüzün

(Ey dertsiz, nâz edip âşıklardan yüz döndürme. Fakr ehline bu kadar istiğna yüzünü gösterme.)

Hakikî sevgili, âşıklarına daima nâz eder, onlara istiğna yüzünü gösterir. Çünkü âlemlerden müstağnidir. Müstağni olan kimse kendisine verilmek istenen bir şeyden yüzünü çevirir. Yani bende ondan çok var, istemem der. Bu yüz döndürme, istiğna yüzün göstermektir, müstağni olduğunu anlatmaktır.

Sevgili, âşıklardan müstağni olduğu için onların derdine karşı kayıtsızdır, dertsizdir. Nâz etmek, bir şeyi istediği hâlde onu istemez görünmektir. Çünkü hakikaten istemese nâz etmeye lüzûm görmez.

Fuzûlî burada iki tezat san'atı yapmıştır: 1) Yüz döndürmek, yüz göstermek, 2) Fark, istiğna. "İstiğna'gınâ yani zenginliğin istif'al veznine naklidir."

Burada fakr, fakirlik, yoksulluk demek değildir. Hakikatta bütün dünyadan müstağni olmak demektir. Bu fakr ehli de Hak âşıklarıdır.

7) Ey Fuzûlî dûd-ı âhum tîre eyler âlemi
Görmesem bir lâhza ol mâh-ı melek-sîmâ yüzün

(Ey Fuzûlî, eğer bir lâhza o melek yüzlü ay gibi parlak güzeli görmesem, âhımın dumanı âlemi karartır.)

Gece karanlıktır. Ay geceyi aydınlatır. Ay görünmezse tabiatıyla ortalık siyah bir duman kaplamış gibi karanlık olur.

219. GAZEL

1) **Ele alur gezicek ol gül-i ra'nâ etegin**
Vehm eder kim duta bir âşık-ı şeydâ etegin

(O güzel gül, gezdiği zaman eteğini eline alır. Bir çılgın âşıkın, eteğini tutmasından korkar.)

Gülün yaprakları yukarıya doğrudur. Âdeta eteğini kaldırmış gibi.

Âşıklar üftâde yani düşmüştür, topraktır. Eteğini tutup ona yalvarabilirler.

Hak vahdet ve kesreti kendinde topladığı için iki renkli bir güldür.

2) **Bildi kim hâk-i reh oldum etegin dutmak içün**
Götürür düşmege koymaz yere 'amdâ etegin

(Eteğini tutabilmek için yolunun toprağı olduğumu bildiği için kasten eteğini kaldırır, yere düşmeye bırakmaz.)

Hak, zâtına ait hiçbir şeyi âşıklarının eline vermez. İsteyerek eteğini yerden kaldırır. Etek yerde sürünür, başkaları onu tutar, fakat eteğin hakikî sahibini bilip ona âşık olamaz. Dikkat edilirse etek yalnız âşıklar onu tutamasın diye kaldırılır.

Bu beytte "'amdâ" kelimesi mühimdir. Çünkü âşıklar tutmasın diye kasden eteğini kaldırdığını söylüyor.

3) **Dâdler kılmağa ol kâfir elinden geceler**
Çıhar âhum göge tâ duta Mesîhâ etegin

(O kâfir elinden şikâyet edip adalet dilemek için geceleri ahımın dumanı Hazret-i İsa'nın eteğini tutmak ister. Ve bu suretle göklere çıkar.)

Hakk'ın kendisinde tecelli eden güzelliğini maddî varlığı ile örten o güzel kâfirdir, yani örtücüdür. Kâfir olduğu için şâir onu Hazret-i İsa'ya şikayet ediyor. Hazret-i İsa dördüncü gökte olduğu için âhının dumanı Hazret-i İsa'nın eteğini tutmak için göklere yükseliyor.

Maddî güzel elinden tutulmak için tecerrüdün timsâli olan Hazret-i İsa'dan meded umuyor.

Hazret-i İsa dördüncü gökte "felek-i şems" te bulunduğu için hakkında güneş kelimesi kullanılır.

Gecelerin karanlığı "dûd-ı âh"ı güneş doğuncaya kadar arza hâkimdir. Ah bir kaç yerde izah edildiği üzere güneşin doğmasıdır.

4) Şâmlar kanlu yaşum mevcine elbette deger
Her nice kim götürür çarh-ı mu'allâ etegin

(Yüksek felek, her ne kadar eteğini kaldırsa da muhakkak akşamları kanlı gözyaşımın dalgasına "ıstırabına" değer.)

Güneşin gurup etmesini çarhın eteğini kaldırmasına benzetiyor. İşte o gurub zamanı feleğin eteği, ufukta beliren ve kanlı gözyaşına benzeyen kızıllığa değer.

Dalga ıstırap ma'nâsınadır. Yüksek felek sevgilidir. Ne kadar âşıktan çekinse, ona kayıtsız kalsa yine onu ıstırabını duyar ve anlar, demek istiyor.

5) Öyle uryan gerek âvâre-i sahrâ-yı cünûn
Ki ta'alluk dikeni dutmaya kat'â etegin

(Cünûn, aşk divaneliği sahrasında âvâre dolaşan âşık öyle çırçıplak olmalıdır ki, dünyaya ait bir diken onun eteğini tutmasın. Yani onu dünyaya bağlamasın.)

Âşık tamamen fakr hâlinde bulunmalıdır. Dünya ile alâkasını kesmelidir.

Burada hem Mecnûn'a, hem de Hazret-i İsa'ya işaret vardır. Hazret-i İsa'nın eteğinde bulunan bir iğne onu dördüncü felekte kalmaya mahkûm etmiş, daha yukarıya yükselememiştir. İğne dikene benzer.

6) Rind hâk olsa dahi dürd-i hum-ı bâde olur
Ne ise koymaz elinden mey ü sahbâ etegin

(Rind toprak dahi olsa şarap küpünün dibindeki tortu olur. Ne olursa olsun şarabın eteğini elden bırakmaz.)

Rind, âşık ölüp toprak olsa dahi aşkın eteğini elden bırakmaz. Şarap küpünün dibindeki tortu toprağa benzer ve şarabın dibine çökmüş halde bulunur. Şarabın dibi, eteğidir.

7) Güller açıldı Fuzûlî yakalar çâk edüben
Gel dutalum mey ü mahbûb ile sahrâ etegin

(Ey Fuzûlî, güller yakalarını parçalayarak açıldı. Gel biz de şarap ve sevgili ile sahra eteğini tutalım. Yani sahraya çıkalım.)

"Yakalar çâk edüben" de sihr-i helâl san'atı vardır. Yani hem güller yakalarını parçalayarak açıldı, hem de biz yakalarımızı parçalayarak aşk coşkunluğu içinde sahraya çıkalım, ma'nâları vardır.

Güllerin açılması, parça parça yaprakların belirmesi ile olur. Gonca hâlinde gül yaprakları toplu bir vaziyettedir. Açılınca yapraklar parçalanmış gibi gözükür.

Gülün rengi şaraba, kendisi sevgiliye bezetilir. Güller açılınca sahraya çıkması, bahar zamanında sahraya çıkmasıdır. Baharın ise İslâmiyet olduğu birkaç yerde izah edilmiştir.

220. GAZEL

1) Şifâ lûtf et dil-i bîmâra lâ'l-i nûş-handünden
İgen hem olma ey bî-derd gâfil derd-mendünden

(Tatlı tatlı gülümseyen dudağından hasta gönüle şifa lûtf et. Ey bîdert senin yüzünden yerde uğrayandan bu kadar da çok alâkasız kalma.)

Hasta gönül, dünyaya bağlanan gönüldür. Dudak fenâfillâhtır. İnsanı bekabillâha yani asıl hayata götürür. Ona şifa verir.

Bî-derd, hakikî sevgilidir. Çünkü her şeyden müstağnidir. O sevgili yüzünden aşk derdine düşen ise Hak âşıkıdır.

2) Semendün katlüme segritdün ammâ korhum andandur
Ki sebkat ede nâ-geh tevsen-i ömrüm semendünden

(Beni öldürmek için atını sürdün, fakat korkuyorum, ömrümün sert başlı atı, senin atını geride bırakır.)

Hakikî sevgili, âşıkı öldürmeye kastetmiştir. Yani olgunlaştırmak ister ve kendine kavuşturur. Fakat ömür kifâyet etmezse, o gayeye erişmek müşkil olur.

3) Murâd-ı hâtırun ger müşkil olmakdur işüm olsun
Ne çâre geçmek olmaz hâtır-ı müşkil-pesendünden

(Eğer benim işimin müşkül olmasını istiyorsan olsun. Ne çâre, senin çok güç beğenen hatırının isteğine muhakkak uymak lâzımdır.)

Âşık, uzun ve müşkül imtihanlardan geçmek zaruretindedir. Çünkü sevgili, âşıkı kolay kolay kendine kavuşturmaz. Aşk, müşkül iştir. Hâfız öyle der:

Elâ yâ eyyühe's-sâkî edir ke'sen ve nâvilhâ
Ki aşk âsân nümûd evvel velî üftâd müşkilhâ

"Ey sâki, kadehi dolaştır ve sun, zîra aşk evvelâ kolay göründü, fakat sonra ne müşküller ortaya çıktı."

4) Bilürdüm sende hem var ol hevâ kim mendedür ey ney
Dem urdukça eger çıhsaydı âteş bend bendünden

(Ey ney, eğer üfledikçe boğumlarından ateş çıksa idi bendeki aşkın sendede olduğunu anlardım.)

Heva burada hem nefes, hem de aşk ma'nâsınadır.

5) Harîs eyler meni pendün mezâk-ı ışka ey nâsih
Dirîğ etme ki mahzûzam senün peyveste pendünden

(Ey bana öğüt veren, öğüdün beni aşk zevkine daha haris yapıyor. Senin ardı arası kesilmeyen nasihatın bana zevk veriyor, onları benden esirgeme.)

Aşk zevki ona yabancı olan âkiller nazarında kötü bir şeydir. Fakat âşık nasihat dinlemez, aşka karşı ihtirası artar. Çünkü insan men' edildiği şeyi daha şiddetle arzu eder.

6) Kemend-i dûd-ı âhundur Fuzûlî çarlı boynunda
Aceb sayyâdsan kim çarlı kurtulmaz kemendünden

(Ey Fuzûlî, ahının dumanının kemendi çarhın boynundadır. Sen şaşılacak bir avcısın. Kemendinden felek dahi kurtulamıyor.)

Ah, bir duman hâlinde göklere yükseliyor ve feleğin boynuna bir kement hâlinde geçiyor. Feleği avlamak, onu kendine râm etmektir, ona hâkim olmaktır. Âşıklar feleği kendilerine râm ederler. Çünkü İlâhi iradeye bağlanmışlardır. İlâhî irade ne isterse onlar da onu isterler. İlâhi irade feleğe hâkimdir. Hâfız "felek benim muradımın haricinde devrederse onu birbirine katarım, ben feleğe zebûn olacak adam değilim"diyor.

221. GAZEL

1) Sun'mi'mârı yaşar sâ'atde gerdûn mahzenin
Dûd-ı âhum çıhmağa açmış kevâkib revzenin

(Yapı mi'mârı felek mahzenini düzenlediği zaman, âhımın dumanının çıkması için yıldızlar penceresini açmış.)

Yapı mi'mârı Cenab-ı Hak'tır. Bir mahzen olan feleği yarattığı zaman şâirin âhının dumanı çıksın diye yıldızları bir pencere olarak halk etmiştir. Gece karanlığını ah dumanı olarak tasvir ediyor. Geceleri âşıkların en mustarip oldukları zamanlardır. Yıldızlar da geceleri gözükür.

2) Gün batup yulduz çıhar sanman ki gök dihkânının
Gece âhum dağıdur gündüz yığılmış hırmenin

(Güneş batıp, yıldızlar çıkıyor zannetmeyin. Gök çiftçisinin gündüz yığdığı harmanı gece ahım savuruyor.)

Yıldızları, buğday tanelerine benzetiyor. Bunlar ahının rüzgârı ile savruluyor. Bu tarz bir teşbih ekseriyâ kullanılır. Beliğ'in mehtap gazelinde:

Hubûbât-ı nücûmu şeb be şeb ta'şîr eder mehtâb mısra'ı aynı hayali ifade eder.

3) Göz töker isrâf ile hûn-âbe lâ'lin gûyiyâ
Kim ciger dâğında ol lâ'lün bulupdur ma'denin

(Göz, lâ'le benzeyen kanlı gözyaşını israf ediyor, lüzumsuz yere bol bol döküyor. Sanki ciğer yarasında onun ma'denini bulmuş.)

Bol bol kanlı gözyaşı döktüğünü söylüyor. Lâ'l ma'deni ise ciğerdeki yaradır. Bu aşk yarasıdır.

4) Dözmek olmaz tîğ-i bîdâdına şîrin-leblerün
Ger felek Ferhâd-veş daş etse uşşâkun tenin

(Felek âşıkların vücudunu Ferhat gibi taştan yontsa yine tatlı dudakların zulüm kılıcına dayanmak olmaz.)

Ferhât, Şîrîn'in resmini taş üzerine işlemişti. Şîrîn, Ferhâd'ın sevgilisi idi. Aynı zamanda tatlı ma'nâsına gelir. Dudağın vasfıdır.

Şirin lebler yani mecâzî güzeller, âşıkları Hak yolundan çevirmeye çalışırlar. Onların zulmü budur. Bu zülme taştan bir vücut dahi olsa dayanamaz.

5) Subh-veş çâk et Fuzûlî pîrehen ışk içre kim
Bilmeye kimse girîbânından anun dâmenin

(Ey Fuzûlî, sabah gibi aşk içinde gömleğini öyle parçala ki kimse onun yakasını eteğinden ayırt etmesin.)

Sabah, güneş ufkun yakasından doğar ve ışıkları eteğe kadar iner. Her tarafı kaplar. Güneşin yakası şarktır. Işık garba kadar gider.

222. GAZEL

1) Kûh-ken min tîşeni künd eylemiş bir dağ ilen
Men koparup salmışam min kûhı bir dırnağ ilen

(Dağ kazan, Ferhât bir Bîsütun dağını kazmak için bin tane kazmayı körletmiş. Halbuki ben bin dağı bir tırnak ile koparıp fırlatmışım.)

Bir dağ, kalpte yerleşen bir sevgilidir. Bu sevgili masivaya ait bir güzeldir. Kûh-ken yani Ferhât bir Şîrîn uğrunda bin kazmayı körletmiş, onu koparıp atamamış. Şâir bin tane dağı yani dünyaya ait binlerce sevgi ve alâkayı bir tırnak ile söküp atmıştır.

Dağı tırnakla koparmak hayâli de vardır.

Şâir, kendisinin Ferhât'tan daha büyük bir âşık olduğunu anlatmak istiyor.

2) Gam yolunda men kalup gitdiyse Mecnûn yoh acep
Sayruya düşvârdur hem-rehlik etmek sağ ilen

(Gam, aşk ıstırabı yolunda ben kaldım, Mecnûn gitti. Fakat ayıplanmaz. Çünkü hastanın, sıhhatli bir insana yoldaşlık etmesi güçtür.)

Aşk yoluna Mecnûn'la beraber çıktık, o dayanamadı ölüp gitti. Ben hâlâ sağım ve o yolda yürüyorum. Mecnûn aşka dayanamadı öldü. Ben ondan daha kuvvetli âşıkım, ben dayanıyorum, demek istiyor.

Mecnûn esasen hastadır. Çünkü delilik bir hastalıktır.

Şâir, Mecnûn'dan daha üstün âşık olduğunu iddia ediyor.

3) Gerd-i râhun vermese göz yaşına teskin nola
Dutmak olmaz böyle seyl-âbun yolun toprağ ilen

(Yolunun tozu, gözyaşımı dindirmezse hayret etmemeli. Böyle şiddetli akan bir selin toprak ile önü alınmaz.)

Sevgilinin yolunun üzerindeki ayak izlerine yüzünü gözünü sürerek onun diyârına giden âşık, ağlayarak yol alıyor. Ayak izleri âyetlerdir. Ve bu tozlar gözyaşını dindiremiyor. Âşık daha çok şeyler istiyor. Âyetler sıfattır. Zâtı istiyor. Ve bu yolda ağlaya ağlaya yürüyecektir.

4) Gam uğurlar ışk bâzârında nakd-i ömrümü
Kılmak olmaz sûd sûdâda yaman ortağ ilen

(Aşk pazarında ömrümün parasını gam çalıyor. Kötü ortak ile ticarette kâr mümkün değildir.)

Ömür, âşıka aşk yolunda yürümek için verilmiş bir meta'dır. Lâkin gam, âşıkla ortaktır. Yani âşık daima gam içindedir. Bu kötü ortak onun ömrünün mahsulünü çalıyor. Aşk yolunda istediği gibi kazanç elde edemiyor. İstediği sür'atle gayesine erişemiyor.

5) Ravza-i kûyunda tapmışdur Fuzûlî bir makâm
Kim ana cennet kuşu yetmez min ıl uçmağ ilen

(Fuzûlî senin diyârının cennetinde öyle bir makama erişmiştir ki cennet kuşu bin yıl uçsa o makama erişemez.)

Asıl cennet sevgilinin diyârıdır yani Hakk'a yakınlıktır. Fuzûlî'nin eriştiği bu makama cennet kuşu erişemez.

Cennet kuşu burada cennet ehli demektir. "Uçmak" ın bir ma'nâsı da cennettir.

223. GAZEL

1) Kurutmuş gâlibâ şevk odu Ferhâd'un gözi yaşın
Ki ger aksaydı lâ'l eylerdi bî-şek Bîsütun taşın

(Hararetli aşk ateşi gâliba Ferhât'ın gözünün yaşını kurutmuş. Zîra eğer aksa idi şüphesiz Bîsütun dağının taşını lâ'l eylerdi.)

Âşıkın kanlı gözyaşı aksa bir dağın taşını lâ'l cevherine benzetir. Kızıla boyar. Aşkın harareti gözyaşını kurutmuş ki Bîsütun dağını lâ'l hâline getirememiş.

Lâ'l ma'deni dağlarda bulunur.

Şevk daimâ hararetle beraber bulunur.

2) Belâ yolunda gavgaya kaçan men tek dözer Mecnûn
Kaçan olmaz duran tek yeg bilür bir kimse yoldaşın

(Belâ yolunda mücâdeleye Mecnûn hiç benim gibi dayanır mı? Kaçan, duran gibi olmaz. Bir kimse yoldaşını iyi bilir.)

Aşkın getirdiği belâ yolunda yani Elest Bezmindeki ahde vefa yolunda Mecnûn şâir gibi dayanıklı değildir. Çünkü Mecnûn kaçmıştır, yani ölmüştür. Fuzûlî hayatta. Yani durmuştur. Ve şâir Mecnûn'dan çok üstün bir âşıktır. Mecnûn belâ yolunda şâire yoldaştı, fakat kaçtı. Ondan üstün âşık olduğunu söyleyen şâir, sözünde haklıdır. Çünkü kişi yoldaşını iyi bilir.

Bir de şu ma'nâ vardır: Mecnûn şehirden çöle kaçmıştır.

3) Demen göz yaşı ilen def' olur ışk âteşi tenden
Bu od her yere düşse fark kılmaz kurusun yaşına

(Gözyaşı ile aşk ateşi vücuttan zâ'il olur demeyin. Bu ateş nereye düşse kuru, yaş ayırt etmez.)

Kuru, isti'datlı ve temiz olandır. Yaş ise afif olmayan ma'nâsınadır. Ter-dâme, eteği ıslak, iffetsiz demektir. Aşk, bir kere insanı sardı mı yaş da yakar, kuru da ve temizler.

4) Beyân-ı ışk besdür levh-i ruhsârumda hûn-ı dil
Besâret ehline zâhir kılur her nakş nakkâşın

(Aşkımı ifade için yüzümün levhasındaki gönül kanı kâfidir. Görebilen insanlara her resim, ressamını gösterir.)

Aşk için kanlı yaş dökmek lâzımdır. Şâirin yanağındaki gönül kanı nakşı, bu resmin aşk tarafından resmedildiğini açıkça gösterir.

Yüzdeki kanlı gözyaşı ki -gönülden gelir- bir nakıştır, yazı veya resim. Kanlı gözyaşının ressamı veya o yazıyı yazan da aşktır. Bunu iç âlemi de görebilen insan, eser içinde müessiri görür. Allah'ın varlığını idrak yolu da eserden müessire intikal yoludur.

5) Fuzûlî bâde hârı dûzahî der halk hayranem
Ki Hak niçün saluptur cennete meyhâne evbâşın

(Ey Fuzûlî, halk şarap içen cehennemliktir, der. Hayret ediyorum Cenâb-ı Hakk meyhâne külhanbeyini nasıl oluyor da cennete koyuyor?)

Halk, hakikatı anlamadığı için asıl cennetlik olan aşk ehline cehennemlik der, diyor. Gûyâ Fuzûlî meyhâne külhanbeyinin nasıl cennete girdiğini hayretle karşılıyor.

Meyhâne evbaşı, Hakk'a âşık olandır. O, Allah'ı sever ve lâubâlidir.

224. GAZEL

1) Gerd-i rehin ey eşk yudun çeşm-i terümden
Terk-i edeb etdün nola düşsen nazarumdan

(Ey gözyaşı, onun yolunun toprağını ıslak gözümden yıkadın. Bu hareketin edebe sığmaz. Gözümden düşsen yeridir.)

Gözde sevgilinin yolunun tozu çok kıymetlidir. O bir tutya, sürmedir ki onunla görür. Onu silmek edebe aykırıdır, yani edebsizliktir. Bu hareketinden dolayı şâirin gözünden düşüyor. Artık eskisi gibi onu sevmiyor. Gözyaşı hakikatta da gözden düşer.

2) Hûnin müjelerdür mi bu ya merdüm eliyle
Ohlar çekilüp daşra atılmış cigerümden

(Bunlar kanlı kirpikler midir, yoksa gözbebeği ciğerimden okları çekip dışarıya mı atmıştır.)

Ciğerinde o kadar çok ok vardır ki kanlı kirpiklerini o oklar sanıyor.

Merdüm eli ile, bir ma'nâya göz adamı eliyle, bir ma'nâya da gözbebeği eli ile demektir.

3) Her bade ki sensiz içerem bezın-i belâda
Hûn-âb olur elbette çıhar didelerümden

(Belâ bezminde sensiz içtiğim her şarap kanlı gözyaşı olup gözlerimden çıkar.)

Belâ bezmi, aşk yüzünden gelen belâlardır ki bir ma'nâsı da ahde vefadır. Çünkü Elest Bezminde "belâ" evet diyerek aşk taahhüdü yapılmıştır.

Bir ân sevgiliyi düşünmeden ondan gayriye beslenen her aşk şarabı, âşıka kanlı gözyaşı döktürür.

4) Seyl-âb-ı sirişk ile hoşem ışk yolunda
Hâşâk-i ta'allûk koparur reh-güzerümden

(Gözyaşı seli ile başım hoştur. Çünkü aşk yolunda masivaya bağlanma çerçöpünü yolumun üzerinden koparır, sürükler götürür.)

Hakikî aşk yolunda dökülen gözyaşı, insan ruhunu masivadan koparır. Çünkü masiva aşk yolunda bir çerçöptür.

5) Daşlara dögüp başumı rusvâ gezer oldum
Ey akl kaçup kurtula gör derd-i serümden

(Başımı taşlara vurup âleme rusva oldum. Bu hâlde gezip yürüyordum. Ey akıl kaç da benim başımın derdini çekmekten kurtul.)

Başını taşlara vurdukça başın içindeki akıl acı çekiyor. Bir de yaptığı iş rusvâlık, akıl işi olmadığı için akıl rahatsız oluyor.

Sen benim yüzümden derde düşmüşsün, kaç da kurtul

Aşk daima akıl ile taarruz hâlindedir. Aşk rusvâlık, delilik ister. Akıl bunları kabul etmez.

6) Kes mihrüni ey çarh güneşden sana her subh
Bir şu'le yeter âteş-i âh-ı seherümden

(Ey çarh, güneşe karşı olan sevgine bir son ver. Sana her sabah seher vakti ettiğim ah ateşinden bir şu'le, ışık kâfidir. Güneşe ihtiyacım yok.)

Seher vakti edilen ah, Allah'ın indinde makbuldür. Göklere yükselir. Bu ah ateşi ufkun kızıllığıdır. Şu'lesi de güneştir. Bu izah edilmişti. Şâir zaten güneşin doğduğunu söylüyor. Fakat bunu seher vakti ettiği ah ateşinin bir şu'lesine benzetiyor.

Mihr hem sevgi, hem güneştir. Güneşin ışıkları kılıca benzer. Onun için şâir sevgini "kes" diyor.

7) Sîm-âb-ı sirişk etdi meni garka Fuzûlî
Tâ devr cüdâ kıldı büt-i sîm-berümden

(Ey Fuzûlî, devir beni gümüş göğüslü putumdan "sevgilimden" ayıralı gözyaşı civası, sîm-âb beni suda boğdu.)

Sîm-âb, gümüş su demektir. Civaya verilen isimdir.

Civa yuvarlaktır. Felek ma'nâsına gelen "devr" buna işarettir.

Putların göğüs yeri gümüşten yapılır. Bu da çok geçmiştir. Put, mecâzî güzeldir.

Sîm-ber ile sîm-âb arasındaki "sîm" kelimesinin müşterek oluşuna dikkat edilmelidir.

Mecâzî aşk uğrunda akan gözyaşı beyazdır, yuvarlak ve civaya benzer. Hakikî aşk uğrunda akan gözyaşı kanlıdır. Birincisi insanı boğar. İkincisi ise yaşatır. Çünkü maddeden temizler.

225. GAZEL

1) Cem' gönlün devr cevrinden perîşân olmasun
Çarlı fermânunla gezmekten peşîmân olmasun

(Huzur içinde olan gönlün feleğin cefasından perîşan olmasın. Felek, senin emrinle dolaşmaktan peşîman olmasın.)

Bu, bir büyüğe yazılan kasideye benzer.

2) Yer işi gök cünbüşi re'yünle bir dem olmasa
Yeddi iklîm ü dokuz gerdûn-ı gerdân olmasun

(Bir ân yer işi, gök hareketi senin re'yinle olmasa yani senin re'yinin hilâfında hareket etse yedi iklim, dokuz felek yok olsun veya dokuz felek dönmesin.)

Gerdûn kelimesi ile gerdân bir sıfat terkibi hâlinde okunursa "gerdûn-ı gerdân" dönen felek olmasın, yok olsun ma'nâsınadır. Böyle okunmayıp da "gerdûn gerdân olmasın" şeklinde okunursa felek, gerdân olmasın yani felek dönmesin ma'nâsınadır.

3) Bir binâdur devletün olmuş penâh-ı hâs ü âm
Ol binâ yâ Rab cihân oldukca vîrân olmasun

(Senin devletin, havass ve âvâmın sığındığı bir yerdir. Yâ Rabbi cihan var oldukça o binâ virân olmasın.)

4) Kılmasa âlem murâdunca medâr olsun harâb
Dutmasa devran senün re'yünce devrân olmasun

(Âlem senin istediğin gibi devretmezse harap olsun. Feleğin dönüşü senin re'yince olmazsa yok olsun.)

Medar, devrandan mastar-ı mimidir.

Murad ile medâr arasında ses yakınlığı vardır. İkinci mısrada: Devlân dutmasa yani dönmesedeki devrân, dönmek; ikinci devrân, zaman ve felek ma'nâsınadır. Aksi dahi olabilir yani birinci devrân felek, zaman; ikinci devrân, dönmek.

Medâr ile devrân arasında iştikak san'atı vardır.

5) Çizginürken dôstlar kânımca fermânunda çarh
Hâkim-i takdîrden tağyîre fermân olmasun

(Felek senin emrin altında dostların istedikleri gibi devrederek kadere hâkim olan Cenab-ı Hak, bunun değişmesini emretmesin.)

6) **Tâbi 'olsun cümle -i âlem senün fermânuna**
Cümle-i âlemde senden gayri sultân olmasun

(Bütün âlem senin emrine tâbi' olsun, bütün âlemde senden başka sultan olmasın.)

7) **Lâhza lâhza gülşen-i medhünde gûyâ olmasa**
Bülbül-i nutku Fuzûlî'nün hôş-elhân olmasun

(Senin medhinin gül bahçesinde terennüm etmezse Fuzûlî'nin şâirliğinin bülbülü hoş nağmelerle terennüm etmesin.)

226. GAZEL

1) **Tâ sirişk-i dîde-i Ferhâdı gördü lâle-gûn**
Çeşmeler suyunu gözden saldı Kûh-ı Bîsütûn

(Ferhâd'ın gözyaşını lâle renkli yani kırmızı, kanlı görünce Bîsütun dağı gözünden çeşmeler suyunu saldı.)

Lâle renkli gözyaşı kanlı gözyaşıdır.

Baharda ilk açan çiçek gelinciktir. Buna lâle-i numânî veya şakayık-ı numâniye derler. Gelincik baharın müjdecisidir. Bîsütun lâle rengini görünce baharın geldiğini anlıyor.

Baharda sular taşar, sel hâlinde akar. Bîsütun dağı da sularını salıveriyor.

"Gözden" in bir ma'nâsı da pınardan demektir. "Gözden saldı" nın bir ma'nâsı da gözden çıkardı yani istediği gibi akmasına müsaade ettidir. O zaman çeşme pınar oluyor. Bir de artık ona değer vermez oldu ma'nâsınadır. Çünkü Ferhât'ın gözyaşı lâle renklidir. Kendi suyu renksizdir.

Asıl maksat, kanlı yaş döken Ferhât'a taş yürekli olan Bîsütun dağının da acıyıp ağladığını söylemektir.

2) **Tâ 'alem kaldurdı âh-ı âteşînüm şerm edüp**
Kıldı horşîdün felek zerrin livâsın ser-nigûn

(Ateşli âhım bayrağını kaldırınca felek uyanıp güneşin altın bayrağını baş aşağı etti.)

Ufukta teressüm eden "âh" kızıllıklar içinde yükselince, güneş doğar ve altın bayrağa benzeyen ışıkları yere iner, arzı aydınlatır. Sanki o bayrak baş aşağı gelir.

Ateşli ah göklere yükselince, felek onun ne adar ateşli ve parlak olduğunu görüp utanıyor ve güneşini al aşağı ediyor.

3) Daş bağırlu olmasaydı Bîsütûn Ferhâd içün
Su yerine gözlerinden ahıdurdı seyl-i hûn

(Eğer Bîsütun taş bağırlı olmasaydı, Ferhat için gözlerinden su yerine kan seli akıtırdı.)

Bîsütun taş bağırlıdır ve pınarlarından su akar. Eğer Ferhât'a acısa idi, onun felâketine karşı su değil, ken seli akıtırdı.

4) Kuş yuvası sanma im ser-geşte Mecnûn başına
Hâr ü has cem' eylemiş girdâb-ı deryâ-yı cünûn

(Âvâre bir âşık olan Mecnûn'un başındakini kuş yuvası zannetmeyin. Cünûn denizinin su kuyusu, girdâbı çerçöp toplamış, bir araya getirmiş.)

Girdâp dönen sudur ve çöpleri bir araya toplar, dağıtmaz.

Mecnûn, aşk yüzünden çıldırmış, çöllere düşmüş, Aşk onu o derece temiz ve insan hâle getirmiş ki kuşlar ve vahşi hayvanlar ondan kaçmaz olmuşlar. Başında kuşlar yuva yapmış. Ancak bunu kuş yuvası zannetmeyin, çılgınlık denizinin girdâbı çerçöp toplayıp yığmış. Bu çerçöp çılgınlık denizinin çerçöpüdür. Yuva da çerçöpten yapılır.

"Fuzûlî en çok Ferhât ve Mecnûn'dan bahseder. Bazen onlardan üstün olduğunu söyler. Bazen de onlardaki aşk tecellilerini tasvir eder."

5) Ey gören min dâğ ile sabr ü sebâtum eyleme
Nisbetüm Ferhâd'a im bir dâğ ile olmuş zebûn

(Ey göğsümde binlerce yara olduğu hâlde sabrımı ve aşk yolunda sebatımı gören, beni Ferhât'a benzetme; onu bir dağ "Bîsütun" âciz hâle getirmiştir.)

Birinci dağ, yaradır. İkinci dağ ise bildiğimiz dağdır. Cinas san'atı yapıyor.

Ferhât'a üstün olduğunu iddia ediyor.

6) Tâ göründü safha-i hüsnünde hattun reşkden
Daşa çaldı âfitâbun sâde levhin çarh-ı dûn

(Güzelliğinin sahifesinde ayva tüyleri, hat görününce hasedden alçak dünya güneşin tüysüz sahifesini taşa çaldı.)

Güzellik sahifesinde yani yüzde hat belirince kesret meydana çıkıyor. Fakat bu kesretin altında vahdetin idraki o yüzü güneşten çok daha ma'nâlı göstermektedir. O yüz yani vahdet, feleği kıskandırıyor. Güneşini taşa çalıyor. Çünü güneşin yüzü ma'nâsızdır. Üstünde yazı filan yoktur. Ma'nâsız ve abdaldır. "Sâde-levh" saf ve abdal, ma'nâsız demektir.

7) Ey Fuzûlî hâk-i kûy-i yâra yetdüm hanı Hızr
Kim verem kâmın olanı Âb-ı Hayât'a reh-nümûn

(Ey Fuzûlî, yârin diyârına vâsıl oldum. Hızır nerede, Âb-ı Hayât'ın yolunu göstererek onu muradına erdireyim.)

Dudak Âb-ı Hayat'tır. Dudak yoktur, ancak dudağın etrafındaki hat "zulumat" orada Âb-ı Hayat olduğunu gösterir. Hızır "yeşil" sebzedir. Hat da sebz yani koyu renkli ve yeşillik gibi yanak üstünde biter.

Şâir vahdete eriştiğini yani hattın altındaki vahdeti idrak ettiğini söylüyor. Böyle olunca Hızır'a dahi Âb-ı Hayat, fenâfillâh yolunu gösterebilecek bir olgunluğa erişiyor. Hat, dudağın çevresinde bitince dudağın, Âb-ı Hayat'ın yeri belli oluyor. Hat bu sebeple ma'nâlıdır. Şâir bunu anlayıp Hızır'a yol gösteriyor.

227. GAZEL

1) Toprağdan götür meni ey eşk-i lâle-gûn
Başumdan etme sâyeni kem ey habâb-ı hûn

(Ey lâle renkli gözyaşı beni topraktan kaldır. Ey kan habâbı başımdan gölgeni eksik etme.)

Lâle renkli gözyaşı kanlı gözyaşıdır. Gözyaşı bir sel hâlinde akıp onu topraktan kaldırıp sürükleyecektir.

Lâleyi topraktan kaldıran sudur. Su olmasa lâle yetişmez.

Gelincik, sapının üstünde kan habâbına benzer. Şâir o kadar zayıf ve mecalsizdir ki bir gelincik, onu gölgesi altında barındırabiliyor. Kan seli üstünde teşekkül eden su kabarcıkları elbette kırmızı olacaktır. Yuvarlak ve kırmızı hâliyle habâb gelinciğe benzer.

Kanlı gözyaşımın habâbı, beni gölgesinde barındırsın demek ile daimâ bu İlâhi aşk içinde kanlı gözyaşı döküp maddeden kurtulmak istediğini söylüyor.

2) İl ta'nesinden isterem ol kûya gitmeyem
Öz ihtiyârum ile meni oyma ey cünûn

(Halkın kınamasından, taşlamasından o diyâra gitmeyeyim diyorum. Ey cûnün, delilik beni kendi hâlime bırakma.)

Sevgilinin diyârına giden âşıkı halk taşlıyor. Sevgilinin diyârına gitmek, İlâhî aşk âlemine girmektir. Bunu halk anlamaz. O diyâra ancak cünûn hâlinde gidilir. Deli, halkın kınamasına yani onların aklın hükmü altındaki hareketlerine değer vermez. Cünûn aşkın icabıdır.

3) Teskîn bulur cigerde harâret sirişk ile
Sûz-ı dil ile sînede râhat olur füzûn

(Ciğerdeki hararet, gözyaşı ile azalır, sükûna erer. Gönül yanması ile de sînede rahat artar.)

Ciğerdeki kan, gözyaşına karışarak akar ve bu suretle ciğerdeki hararet azalır. Ciğer maddedir yani kan menbaıdır. Gözyaşına karışınca hararetini kaybeder ve rahatlar. Madde azaldıkça dünyaya ait hararetli istekler sükûna erer. Lâkin gönül ki ma'nâdır, aşk ile yaşadıkça rahata kavuşur. Gönülün istediği aşktır.

Birinde ateş su ile teskin ediliyor. Birinde ateş ile rahat ediliyor. Bu tezat şayan-ı dikkattır.

"Burada sırası gelmişken söyleyelim: Bu zekâ buluşları nasıl bir dimağî faaliyet neticesinde meydana geliyor? Bunun üzerinde düşünmek ve bu faaliyeti değerlendirmek lâzımdır."

4) Ey hûn-ı dîde kesme cigerden ta'allûkun
Mihrün savutma sîneden ey âteş-i derûn

(Ey ciğerden göze yükselen kan, ciğer ile alâkanı kesme, Ey gönül yanışı sîneme olan sevgini soğutma.)

Ciğerden gelen ve gözden akan kan kesilirse madde azalmaz. Huzursuzluk artar. Sînedeki gönül yanışı da aynı şiddetle devam etmezse ma'nevî ilerleme durur.

Sevgini soğutma, derken aynı zamanda gönül yanışının soğuması kastediyor.

5) Bir gün bize sa'âdet-i vasl etmedün nasîb
Bizden götür nuhûsetün ey tâli'-i zebûn

(Bir gün bizi visâl sa'adetine eriştirmedin. Ey yenilmiş tâli' bizden uğursuzluğunu artık uzaklaştır.)

6) Ol gamze hançerine bir uğratmadun bizi
Kes bizden âşinalığun ey baht-ı vâj-gûn

(Bizi bir kere olsun o yan bakış hançerine uğratmadın. Ey ters baht bizden dostluğunu kes.)

Ters tâli' âşıkı gamze hançeri ile öldürürse ona dostluk etmiş olur. Hançere uğratmadığı için düşman oluyor. Ters tâli' âşık ile bu şekilde dostluğa bir son vermelidir.

Âşık ölmek istiyor. Gamze maddedir. Madde öldürecektir ki ma'nâ hayatına erişsin.

Âşıkın isteği tabiî yolda terstir. Çünkü düşmanı dost, dostu düşman görüyor. Bunun için bahta ters vasfını veriyor.

Hançerden bahsettiği için "nihayet ver"yerine "kes" diyor.

7) Ey çarh kıl Fuzûlî'nün âhından ihtirâz
Kim bir gün etmeye yedi tâunı ser-nigûn

(Ey çarh Fuzûlî'nin âhından çekin. Zîra bir gün senin yedi tâkını baş aşağı eder.)

Çarh yedi kattır ve çarh esasen baş aşağıdır. Ortası yani yuvarlak tarafı yukarıda, kenarları aşağıdadır.

Görünüşte bu tehdid çok şiddetli görünürse de hakikatta hiçtir. Bu tarza "hâsıl-ı tahsîl" derler. Fuzûlî'de bu çok vardır.

228. GAZEL

1) Bâr-ı mihnetden nihâl-i kâmetün ham olmasun
Başumuzdan sâye-i serv-i kadün kem olmasun

(Bir fidana benzeyen boy bosun mihnet yükünden bükülmesin. Servi boyunun gölgesi başımızdan eksilmesin.)

Zâhiren bir sevgiliye hitap ediyor. Fakat ikinci mısra tamamen tasav-

vufîdir. Sevgilinin kameti bükülürse gölgesi azalır. Sevglinin kameti âşıka vahdeti hatırlatır. Bu husus evvelki gazellerde izah edilmişti.

Âşık, daima vahdet âleminde yaşamak ister. Aynı zamanda sevgilinin her türlü mihnet ve dertten masun kalması için Allah'a dua ediyor.

2) Görmesem ruhsâr ü kadd ü çeşm ü lâ'lün dem-be-dem
Ömr bir an bir zaman bir lâhza bir dem olmasun

(Eğer senin yüzünü, boy bosunu, gözünü ve lâ'le benzeyen dudağını zaman zaman görmesem; bir ân, bir zaman, bir göz açıp kapayacak müddet, bir nefes dahi yaşamayayım.)

Ma'nâ vazıhtır. Fakat burada şâir leffü neşir san'atı yapmıştır. Şöyle ki:

1) Ruhsar-ân. Bir saniyelik aman, bir de an, güzellik.

2) Kad-zaman. Kad boy bos; bir de boy kamet, sa'at, zaman "Kamet kıyamete benzetilir. Kıyametin bir diğer ismi de sa'attır. Sa'at ise bir zamandır.

3) Çeşm- lâhza. Lâhzanın ma'nâsı göz açıp kapayacak zamandır. Lâhza aynı zamanda görüştür.

Lâ'l'dem. Nefes ma'nâsına geldiği gibi kan ma'nâsına da gelir. Lâ'lin rengi kan rengidir.

3) Gerd-i râhun azm-i gerdûn etdi kim bu kadr ile
Şöhre-i âlem hemîn Îsî-i Meryem olmasun

(Yolunun tozu göğe çıktı. Şunun için ki bu göğe yükselmek kadr ve derecesi ile meşhur olan, sadece Meryem'in oğlu İsa olmasın.)

Senin yolunun tozu İsa mertebesindedir. Hazret-i İsa bir peygamber olduğuna göre hakikî sevgilinin kim olduğu meydana çıkar.

Toz zerredir. Zerre daimâ güneşle beraber gelir. Bundan evvelki gazellerde bir kaç kere geçmişti. Güneş ise Hazret-i İsâ'dır.

4) İltimâs etdüm sabâdan tûtîyâ çektürmegi
Ağlama ey göz gubâr-ı dergehri nem olmasun

(Bahar rüzgârından gözüme sürme çekmesini rica ettim. O da sevgilinin dergâhının tozundan gözüme sürme çekti. Ey göz ağlama onun âleminin tozu ıslanmasın.)

Bahar rüzgârından göze sürme çekmek, İslâmî görüşe sahip olmaktır.

Bahar rüzgârı onun yolunun tozundan sürme çekiyor. Yani onun âyetlerini, ayak izlerini âşıka gösteriyor. Bu suretle görüşü artıyor. Hattâ o sürme o kadar değerlidir ki gözyaşı onu silip götürmesin diye göze ağlamamasını emrediyor.

5) Sen tek âfet geldügin bilmişdi kim Hak'dan melek
İltimâs eylerdi kim âlemde Âdem olmasun

(Melek, Âdem neslinden senin gibi bir âfetin geleceğini bilmişti ki Allah'tan âlemde Âdem'in olmamasını rica etmişti.)

Vahdet gözü ile kâinatı gören Hak âşıkı, her güzellikte Hakk'ı görür. Burada da Hakk'ın âlemi birbirine katacak şekilde tecellisini mecâzî güzelde görüyor.

Âdem'in yaratılmasına meleklerin itiraz ettiklerini bundan evvelki gazellerde izah etmiştik.

6) Der imiş zâhid ki olmak aybdur rusvâ-yi ışk
Bu sözü fâş etmesün rusvâ-yı âlem olmasun

(Zâhid, aşk yüzünden rezil olmanın ayıp olduğunu söylüyormuş. Sakın bu sözü dallandırıp budaklandırarak kendisi halka rezil olmasın.)

"Müellif bu beyiti eserine almamıştır. Biz ilâve ederek nesre çevirdik." H. K.

7) Ey Fuzûlî zevk-i derd-i ışka noksan hayfdur.
Ihtiyât et penbe-i dâğunda merhem olmasun

(Ey Fuzûlî, aşk derdinin zevki eksilirse yazık olur. Dikkat et yaranın üzerindeki pamukta merhem olmasın.)

Merhem yarayı tedâvi eder, acısını dindirir. Aşk derdinin acısında öyle bir zevk vardır ki yara tedâvi edilince acı eksilir ve ondan aldığı zevk de sona erer.

Âşık, ıstırap, dert ve mihnet ister.

"Vav harfi"

229. GAZEL

1) **Gör sirişküm şeb-i hicran deme kim kandur bu**
Zerre zerre şerer-i âteş-i pinhandur bu

(Ayrılık gecesi döktüğüm gözyaşına bakıp da bu kandır deme. Bu içimde gizlice yanan ateşin zerre zerre kıvılcımıdır.)

Damla damla kanı, rengi itibariyle kıvılcıma benzetiyor. Bu kıvılcım, içinde yanan ateşten sıçramıştır.

2) **Sanmanuz kanlu dögün sîne delüp baş çekmiş**
Şu'le-i âteş-i âh-ı dil-i sûzandur bu

(Göğsümde görünen yara kanlı bir dağdır zannetmeyin. Bu, yanan gönlümden yükselen ah ateşinin göğsümü delip dışarıya fışkıran alevidir.)

Dağı aleve benzetiyor.

Döğün, ateşle dağlanıp, kanla karışan yaradır.

Göğüste yara yuvarlaktır. Eski alfabedeki he "o" harfine benzer.

Alevin baş çekmesi uzamasıdır. O da "elif"tir. Elif ile he "ARAPÇA" ah olur.

Göğüste elif çekmek, elif "ı" şeklinde yaralar açmakdır. Dağ yakmak da "o" şeklinde yuvarlak döğün yapmaktır. İkisi bir araya gelince "oT" ah vücuda gelir.

3) **Kesme ümmîd gönül başına çizginmekden**
Ola nâ-geh düşe fursat ele devrandur bu

(Ey gönül onun başına dönmekten yani ona kurban olmaktan ümidini kesme. Bu devran, felek işidir. Belki bir gün ansızın eline fırsat geçiverir. Ona kurban olursun.)

Başa çizginmek, kurban olmak demektir. Kurban ise yakınlık ma'nâsınadır.

4) **Dem-be-dem cânumı ey derd ü belâ incitmen**
Lûtf edün bir iki dem kim size mihmandur bu

(Ey dert ve belâ, her ân benim canımı incitmeyin. Ona güzel muamele edin. Bir iki nefeslik zaman size misafirdir bu.)

Can bir gün çıkıp gidecektir.

5) Ne yaharsan ohun ey âteş-i dil vasl günü
Bize hicran gecesi şem'-i şebistandur bu

(Ey gönül ateşi, kavuşma günü onun okunu niçin yakıyorsun. Bu ok ayrılık gecesi yatak odamızda yanan mumdur.)

Mum gece yanar. Gündüz yanmaz. Visâl günü gündüzdür. Onun için bize attığı aşk oklarını yakma. Çünkü onlar ayrılık gecemizi aydınlatırlar. Onlarla dertleşiriz. Onlar gece yatak odamızda yanan mumdur.

Gönül ateşi aşk oklarını yakacak derecede şiddetlidir.

Her visâli bir hicran takip eder. Hicran gecesine mum lâzımdır.

Okun ucundaki ma'denî temren ile okun kendisi mum ile ışığına benzer.

6) Gönül ister ala bir bû ser-i zülfünden lîk
Vermeden can diler almak sanur âsandur bu

(Gönül, saçından bir koku almak ister. Can vermeden onu almak diler. Zanneder ki kolaydır bu.)

Sevgilinin saçındaki koku, sevgilinin kendi kokusudur. Sevgilinin kokusu ise can vermeden alınmaz. Fenâfillaha erip maddî candan geçeceksin. Sonra sevgilinin kokusunu alacaksın.

Vermek, almak arasındaki tezada dikkat.

Canı vermek ile can vermek arasında fark vardır. Canı vermek iradî ölümdür. Can vermek alelâde ölmektir. Burada maksat canı vermektir. Yani isteyerek ölmektir.

İsteyerek canı vermek çok güç imtihanlardan sonra erişilen bir kemal eseridir.

7) Dün demişsen ki Fuzûlî mana kurbân olsun
Sana kurbân olayum yine ne ihsandur bu

(Gece Fuzûlî bana kurban olsun demişsin. Sana kurban olayım bu ne ihsandır.)

Sevgiliye yakınlaşmak bir ihsandır. Fakat onun yoluna can vermek dahi bir ihsandır. İkinci mısradaki sana kurban olayım ise bir nevi hitaptır. Meselâ Allah senden razı olsun, sana feda olayım gibi bir temennidir. Birinci kurbanın asıl ma'nâsı yakınlıktır. İkincinin ise canını vermektir.

230. GAZEL

1) Bülbül-i dil gülşen-i ruhsârun eyler ârzû
Tûtî'i can lâ'l-i şekker bârun eyler ârzû

(Gönül bülbülü yüzünü gül bahçesini ister. Can papağanı şeker yağdıran "tatlı" dudağını arzu eder.)

Bülbül mecâzî âşıktır. O, sevgilinin yanağındaki gül bahçesini ister.

Papağan şeker yer, tatlı söz söyler. Can papağanı da kendinden daha çok tatlı olan dudağı ister. Dudak konuşur.

Lâ'l, görünmez olduğu için can ile beraber getiriliyor. Dudak söz ile, can ise hareket ile varlıklarını gösterirler.

2) Nâme vü kasıd peyâmiylen hôş olmaz hâtırum
Öz lebünden lehce-i güftârun eyler ârzû

(Mektup, postacı haberi ile gönlüm hoş olmaz. Senin kendi dudağından söyleyiş tarzını ister.)

Lehçe burada söyleyiş tarzı ve şekli demektir.

Bütün kâinat Hakk'ın sıfatıdır. Zattan bilvasıta haber verilir. Âşık bunula iktifa etmiyor. Zattan haber istiyor.

3) Serv ü gül nezzâresin neyler sana hayrân olan
Ârîzunlan kadd-i hôş-reftârun eyler ârzû

(Sana hayran olan, servi ve gül temâşa edip bir zevk almaz. Senin gülden çok üstün yanağını, güzel yürüyüşlü servi boyunu ister.)

Ârız, yana da servi de vahdettir.

Servi ve gül kesret âlemindedir. Zevk vermez. Âşık bir sevgiliye hayrandır.

Servi yürümez. Sevgili servi boyludur ve güzel yürüyüşü vardır.

4) Ârzû eyler ki men tek muttasıl bîmâr ola
Kim ki vasl-ı nergis-i bîmârun eyler ârzû

(Senin hasta, mahmur gözüne kavuşmak isteyen, daimâ benim gibi hasta olmayı ister.)

Göz nergistir. Hasta ve mahmurdur. Şâir kendisi de hastadır.

Nergis gözdür, göz âşıkı yolundan çevirir. Onu hasta eder . Çünkü siyahtır. Hak yolunda yürüyeni maddeye çeker, ma'nâdan uzaklaştırır.

5) Hecr bîmârı tenüm bâd-ı sabâdan dem-be-dem
Sıhhat içün sıhhat-i ahbârun eyler ârzû

(Ayrılık hastası olan tenim, maddem bahar rüzgârından iyileşmesi için her ân haberlerini sıhhatını ister, yani senden gelen haberlerin sahih olmasını ister.)

Bu zâhiren sen sıhhatta olursan, ben de sıhhata kavuşurum gibi görünürse de hakikatta ma'nâsı şudur:

Hastalık ayrılık hastalığıdır. Bu hastalığın ilâcı visâldir. Hakk'a visâl yollarını ancak İslâmiyet emreder. Hasta da bâd-ı sabâdan yani bahar rüzgârından "İslâmiyetten" istiyor. Visâl haberlerinin doğru çıkmasını yani tahakkuk etmesini istiyor. Visâl haberini tahakkuku ise ölümdür, fenâfillâhtır. Ayrılık hastası ölüm istiyor.

6) Zulmet-i hecründe bahmaz şem'e çeşmüm merdümü
Pertev-i ruhsâr-ı pür-envârun eyler ârzû

(Senin ayrılığının karanlığında gözbebeğim muma bakmaz. Senin nurlarla dolu yüzünün aydınlığını ister.)

Mum maddedir ve muvakkattır. Asıl aydınlığı istiyor. O ise sevgilinin nurlarla dolu yüzü yani dîdârıdır.

Muma bakmayınca beklediği güneştir. Sevgilinin yüzünü güneşe benzetiyor. Güneş doğunca mum söner "ölür"

7) Ârzû-mend-i visâlündür Fuzûlî haste-dil
Vaslun ister devlet-i dîdârun eyler ârzû

(Gönlü hasta Fuzûlî sana kavuşmayı istiyor. Sana kavuşmayı ve dîdârını görmek devletine erişmeyi istiyor.)

Yukarıdaki "hicr bîmârı tenim" derken sıhhatının ancak visâl ile mümkün olacağını söylemiştik. Aynı temenniyi tekrar ediyor.

Bundan evvelki beytte söylediği gibi muma nazaran güneş ne ise mecâzî güzele nazaran hakikî güzel öyledir. Muma ışığını güneş verir.

231. GAZEL

1) Nihâl-i derddür Mecnun yer etmiş sâyesin âhû
Başında kuş yuvası berg ayağında selâsil su

(Mecnûn, gölgesinde âhûnun uzanıp yattığı bir dert fidanıdır. Başındaki kuş yuvası o fidanın yaprağı, ayağından akıp giden su da zinciridir.)

Mecnûn bir dert fidanı, fidanın yaprağı başındaki kuş yuvası, ayağından akıp giden su da mecnûn olduğu için zincirleridir. Bu dert fidanı o derece ruhen tekâmül etmiş ki insanlık mertebesinden meleklik mertebesine yükselmiştir. En ürkek hayvanlar, onun gölgesinde emniyetle uzanıp yatabiliyorlar. Mecnûn, âhûya şöyle hitap eder:

Ol bir nice gün menümle hem-râh
İnsan deyüp etme menden ikrâh

Aşk derdi insanı melekiyyet mertebesine yükseltir.

2) Mana Zâl-i felek çekdürdi ol mûy-i miyân cevrin
Görün bir târ-ı mûyu nice ejder etmiş ol câdû

(Felek 'acuzu, koca karısı bana o kıl kadar ince belin cefasını çektirdi. Bakın bir kılı o câdû yani sihirbâz nasıl bir ejder hâline getirdi)

Felek ihtiyar bir kadına benzetiliyor. Sihirbazlar, cadılar ekseriya bir kocakarı şeklinde tasavvur edilir. Bir kılı ejder göstermek sihir işidir.

İhtiyar kadınlar, ip bükerler, onunla meşgul olurlar. Kıl kadar ince belin cefâsını çektiriyor, demesi buna işarettir.

Zal, İran pehlivanlarından Rüstem'in babasıdır. "Zal" ın kıl çekmesi yay kirişini çekmesine işarettir.

Bel, vücudun alt kısmı ile üst kısmını birbirine bağlar. Alt kısım mülk, üst kısım melekûttur. Bu haysiyetiyle âlem-i mülk ile âlem-i melekût, madde âlemi ile kudretler âlemi arasında bunları birbirine bağlayan ince tefekkürdür. Bunu idrak büyük acılara mal olur. Onun için o kıl, bir ejder hâline gelir. Ancak bu tefekkür insanı tamamen vahdet-i vücuda götürür. Artık âlem-i mülk ve âlem-i melekût ayrı ayrı şeyler değildir. Bu tevhide erişmek bir hazineye sahip olmaktır. Ejder hazine bekçisidir.

Hazret-i Mûsâ'ya da sihirbazlar ipleri ejderha şeklinde göstermişlerdi.

3) Olur meyl-i dil efzûn âsitânun daşına her dem
Egerçi resmdür yasdukdan ikrâh eylemek sayru

(Eşiğinin taşına her ân gönlümün meyli artar. Her ne kadar hastanın yastıktan nefret etmesi bir kaide ise de.)

Sevgilinin eşiğinin taşına baş koymak âşıkların en büyük sa'adetidir. Taşa baş koymak için vücuda meylettirmek lâzımdır. Hasta, daima yastıktan nefret eder, sıhhat ister.

Gönül meyli arttıkça baş eşik taşına yaklaşır.

4) Terahhum kıl bükülmüş kaddüme vehm eyle âhumdan
Sakın çıhmaya nâ-geh yaydan ol oh ey kemân-ebrû

(Ey yay kaşlı, bükülmüş boyuma "belime" acı, âhımdan kork. Ansızın bu ok yaydan çıkmasın.)

Sevgilinin kaşı yay, bükülmüş bel de yay. Âh, ok.

Ok yaydan çıktı, olan oldu, artık önüne geçilmez ma'nâsınadır. O ah oku yaydan çıkınca sana zarar verir. Bu zararın mahiyeti şâirin tasavvuruna göredir.

Ancak şu da düşünülebilir. Bel büküldükten sonra ölüm gelir. Âh, bir nefestir. Son nefes çıkınca insan ölür.

5) Nedür dedüm ruh-ı sâfunda aks-i merdüm-i çeşmüm
Dedi gelmiş gemiyle Rûm'a deryâ kat'edüp Hindû

(Saf yüzünde gözbebeğimin aksi nedir? diye sordum. Gemi ile Rum diyârına gelmiş bir Hintlidir dedi.)

Ruh-ı saf, beyaz yüz demektir. Rum da beyaz ma'nâsınadır. Hindû siyahtır. Gözbebeği bene benzer, sevgilinin yüzünü süsler.

Bene benzeyen gözbebeği gözyaşı denizini geçip beyaz bir diyar olan sevgilinin yüzüne aksetmiş. Siyah olduğu için Hindû oluyor.

Maksat, daimâ senin dîdârına gözümü dikmişim. Ben, nasıl yüzden ayırılamazsa gözbebeğim de yüzünden ayrılamaz, demektir.

6) Kaşun yayı firâkından hadengün kimi inceldüm
Nice bir çekdürür ışkun mana zulmün ne gücdür bu

(Yaya benzeyen kaşının ayrılığından okun gibi inceldim. Aşkın bana daha nasıl zulmünü çektiriyor. Bu ne kadar zordur.)

Ok ile yay arasında tenasüp san'atı yapıyor. İki benzetiş bir arada. Bir de okun tamamlanması için kiriş lâzımdır. İkinci mısradaki çekdürür kirişe aittir. Güc de iki ma'nâyadır. Biri tahammül etmesi zor. Diğeri de doğrudan doğruya kuvvet. Yay kirişini çekmek için kuvvet sargı lâzımdır.

7) **Fuzûlî ayru düşdün yârdan sabr etmege yer yoh**
Düşüp sahrâya efgân edelim sen ayru men ayru

(Fuzûlî yardan ayrı düştün. Artık sabretmeyelim. Sahraya düşüp sen ayrı, ben ayrı feryad edelim.)

Fuzûlî iki şahıs olarak görülüyor. Biri mahlası, biri kendisi. Bu şu demektir. Sen ayrılık elinden bir şâir olarak efgan et, ben de bir âşık olarak feryad edeyim.

"Yardan ayrı düştün" ile "sen ayrı ben ayrı" arasındaki münasebet dikkate şayandır.

232. GAZEL

1) **Ramazân oldu çeküp şahid-i mey perdeye rû**
Mey içün çeng dutup ta'ziye açdı gîsû

(Ramazan oldu. Şarap güzeli yüzüne perde çekti. Şarap matemi için saçı, eline çengi alıp ağıt yakmaya başladı.)

Şarap güzeli ramazan dolayısıyla ortadan kalktı. Yüzüne perde çekmek: Hem perde arkasına çekilmek, hem de ölmek ma'nâsına gelir. Çünkü şarap güzelinin saçı bu ölüm felâketi için matem tutuyor. Saç çenge benzer, çünkü telleri çoktur. Matem esnasında da saçları yolarlar. Bu suretle bir çeng açılmış gibi olur.

"Perde çekildi" de şuna da işaret varır: Şarabı açıkta değil, pere arkasında içiyorlar. Çünkü ramazanda şarap içmek şiddetli cezayı müstelzimdi. Hem oruç bozmak, hem de haram bir şeyi içmek iki katlı günahtır.

2) **Bildi mutrib ki nedür hâl götürdü kopuzu**
Bezmden çekdi ayağını sürâhî vü sebû

(Mutrib hâli anladı ve kopuzu ortadan kaldırdı. Şarap sürahi ve testisi de meclisten ayağını çekti.)

Burada hem meclise artık gelmedi, hem de kadehi alıp götürdüğü ma'nâlarınadır. Ayağ aynı zamanda kadeh demektir.

3) **Bezm kanûnu bozuldu ne içün çeng ile def**
Yığılup etmeyenler hâkim eşiğinde gulû

(Şarap meclisinin kanunu bozuldu. Ne için çeng ile def birleşip, hâkim huzuruna varıp bağırıp çağırmıyorlar?)

Ramazanda, ramazan hilâlini görmek lâzımdır. Hilâli görenler şer'î mahkemede hâkim huzuruna giderler. Orada gûya birbirleriyle davacı olurlar, haklarını müdafaaya çalışırlar. O mahkemede hilâlin göründüğü sabit olur, ramazan ilân edilir.

Şâir, burada meclisin kanunu "aynı zamanda musiki âleti" bozulduğu için çeng ve defin birleşip hâkim huzuruna gitmeleri lâzımdı, niye gitmiyorlar demekle hilâlin göründüğünü ispat için yapılan merâsimi kastediyor.

Kanun, çeng, def arasında tenasüp san'atı yapıyor.

4) **Ramazân ayı gerek açıla cennet kapusu**
Ne revâ kim ola meyhâne kapusu bağlu

(Ramazan ayında cennet kapılarını açılması lâzım. Meyhane kapısının kapalı olması revâ mı?)

Ramazan ayı mübarek bir aydır. Müslümanlar, bir ay müddetle oruç tutarlar ve bütün nehy edilen şeylerden nefislerini men'ederler. Bu sebeple cennet kapıları mü'minlere açılır.

Zahidlerin cenneti ramazan ayında açılıyor, Âşıkların cenneti de meyhanedir, yani aşk yeri. O cennet açılınca, bu cennetin de açılması lâzımdır, diyor.

5) **Feth-i meyhâne içün okuyalum Fâtihalar**
Ola kim yüzümüze açıla bir bağlu kapu

(Meyhanenin açılması için Fâtihalar okuyalım. Belki bağlı bir kapı önümüzde açılır.)

"Fâtiha" sûresi her dinî münasebetle okunur. Fâtiha, feth'den gelir. Feth-i bâb, kapının açılması demektir. Duası da şöyledir: "Ey kapıları açan Allah bize de hayırlı bir kapı aç."

Feht-i bâb aynı zamanda tarikatta ruh müşküllerinin halidir.

Alelâde meyhane kapısının açılması için elbette Fâtiha okunmaz. Bu meyhane kapısı başka bir meyhane, aşk-ı İlâhî meyhanesidir.

Burada yüzümüze belki bir kapı açılır demek ma'nevî bir müşkülün halledilmesi demektir.

6) Âfitâb-ı kadeh etmez ramazân ayı tulû'
Ne belâdur bize yâ Rab ne kara gündür bu

(Kadeh güneşi ramazan ayında doğmaz. Ya Rabbi bize bu ne belâ, ne kara gündür.)

Kadeh burada İlâhî aşktır. Bu aşk güneşi doğmazsa her taraf kara gün olur. Kâinat ancak aşk ile hakikî mahiyetinde görülür. Aşk derin görür, göz sathî görür.

Gün, güneş ma'nâsına gelince kara güneş oluyor.

7) İntizâr-ı mey-i gül-reng ile bayram ayına
Baka baka inecekdür gözümüze kara su

(Gül renkli şaraba kavuşmayı bekleyerek bayram ayına baka baka gözümüze karasu inecektir.)

Hilâl-i şevval, bayram hilâlidir. Onun doğması bayramı müjdeler. Âşıklar gül renkli şaraba kavuşmak için onun doğmasını beklerler. Şevval hilâli görülmedikçe bayram olmaz. Bu hilâl doğsun diye baka baka gözlere gül renkli şarap yerine karasu inecektir.

Karasu bir nevi göz hastalığıdır.

8) Ramazân oldu budur vehmi Fuzûlî'nün kim
Nice gün içmeye mey zühd ile nâ-geh duta hû

(Ramazan geldi. Fuzûlî, epey gün şarap içmeye içmeye ansızın sofuluğa alışmaktan korkuyor.)

Fuzûlî bu gazelini yine ramazan için yazılan an'ane halindeki şiirler yolunda bir san'at yarışması vadisinde yazmıştır. Çünkü ramazan üzerine türlü bakış zaviyesinden şiirler vardır. Fuzûlî bu gazelinde kuru zühd ve takvayı hicvediyor. Gayesi tasavvufîdir.

233. GAZEL

1) Eger çıhsa idi derdün cismden derdüm ki candur bu
Ne hâcet derdüni yegdür demek candan a'yandur bu

(Eğer derdin cismimden çıksaydı, bu çıkan candır derdim. Derdin için, candan daha değerlidir demeye hâcet yok. Onu cana benzetmemden bu açıkça anlaşılır.)

Can çıktıktan sonra insan yaşamaz ölür. Bu cisimden çıkanın can olduğunu söylemek için can çıktıktan sonra yaşamak lâzımdır.

Maksat şudur: Beni yaşatan senin derdindir, can değil. Onun için aşk derdi candan daha değerlidir.

2) Demâdem hûblarun cevriyle artar lezzeti ışkun
Yamandur bu ki tahkîk etmeden derler yamandur bu

(Güzellerin cevri ile her ân aşkın lezzeti artar. Bunu hakkıyla anlamadan güzellerin cefâsına kötüdür demek kötüdür.)

Kâinat güzellerle doludur ve her şey güzeldir. Güzeller âşıka cevrettikçe aşkın lezzeti artar. Çünkü aşk daha şiddetlenir. Maksat, sadece aşktır, arttıkça lezzeti de artar. Bunu iyice anlamayanlar evre kötüdür derler. Halbuki asıl kötü olan cevrin gayesini anlamamak ve onu kötü bulmaktır.

3) Hadengi sâyesinde hôş geçür evkatunı ey dil
Ki gülzâr-ı hayâtun zîneti serv-i revandur bu

(Onun aşkının oku gölgesinde güzel bir hayat sür. Zîra bu ok, hayat gül bahçesinin süsü olan can servisidir.)

Yukarıki beytte cevrden bahsediyordu. Ok da insana bir cevrdir. Âşık onun gölgesinde hayatını hoş geçirir. Yani aşk ve cevrin gölgesinde.

Revan, ruh ve can demektir. Serv ise canın ortasındaki "elif" tir. Âşıkı serve benzeyen o elif yaşatır. O elif olmasa "cim ve nun" kalır.

Ok düz ve uzuncadır. Serve benzer.

Servi eskiden çiçek bahçelerine süs olarak dikilirdi.

Şâir bir ok gölgesinde rahat edecek kadar zayıf olduğunu da anlatmak istiyor.

4) Tutuşdum âteş-i dilden ciger kanına gark oldum
Egerçi bir şerâre oddur ol bir katre kandur bu

(Gönlümdeki ateş, beni tutuşturup yaktı. Halbuki bu bir kıvılcımlık ateşti. Bir damla kan olduğu halde beni ciger kanında boğdu.)

Gönül ateşinin bir kıvılcımı, aşk ateşinin bir kıvılcımıdır. Fakat insanı cayır cayır yakar. Ateşin hacmi değil, mahiyeti büyütür. Ciğer kanı öyle muazzam bir ıstıraptır ki onun bir damlası insanı boğabilir.

Şâir, za'fından bir çöp hâline gelmiştir. Bir kıvılcım onu tutuşturur. Yine za'fından öyle küçülmüştür ki bir damla kan da boğulup gider. Bundan evvelki beytteki hayal devam ediyor.

5) Cihâna kaddün ile kâkülünden fitneler düşmüş
Kıyâmet ibtidâsı fitne-i âhır zamandur bu

(Âleme boy bosun ile saçından fitneler düşmüş. Bu kıyametin başlangıcı olan fitne-i âhir zamandır.)

Kad vahdet, saç kesrettir. Bunların ikiside güzeldir, dünyayı meftun ediyor. Kesret ile vahdet arasındaki şeklî tezat ise âlemi birbirine katıyor.

Kıyametin ibtidası "kaf" harfidir, "kad" dir. Saç ise perişandır. Fitne perişanlıktır.

"Fitne-i âhir zaman" devr-i Muhammedî'de olan fitnedir. Devr-i Muhammedî İslâmiyet'tir. Asıl tevhide varan din İslâmiyet'tir. Ondan evvel sadece kesret biliniyordu. Arada tezat olmadığı için fitne de yoktu. Fakat tevhid ortaya çıkınca âleme fitne düştü. Tevhide varmak için bir mücadele başladı.

Kad, kıyamettir. Kad ise eliftir. Kıyametin ilk harfi de "kaf"tır. "Kaf" kad kelimesinin başıdır.

İbtida ile âhir arasında tezat varır.

6) Diyerler bî-haberler bâğ-ı cennet kûyuna benzer
Haber verdi mana andan gelen Âdem yalandur bu

(İşin hakikatından haberi olmayanlar, cennet bahçesinin senin diyarına benzediğini söylerler. Cennetten dünyaya indirilen Âdem Aleyhisselâm bana bunun yalan olduğunu haber verdi.)

Âdem Aleyhisselâm cennette yaşıyordu. Ma'lûm zellesinden dolayı dünyaya indirildi. "Zelle" peygamberlerin işledikleri günaha verilen isimdir. Cennetin nasıl bir yer olduğunu sevgilinin diyârına benzemediğini o bilir.

Cennet, sadece dünya ni'metleri ile dolu olan bir yerdir. Onlar madde ihtiyacıdır. Ruh ve ma'nâ ihtiyacını ancak sevgilinin diyârı yani vahdet ve visâl âlemi karşılar. Ruh ve ma'nâ ihtiyacı, maddî ihtiyacın çok üstündedir.

7) Fuzûlî kıldı feryâd ü fegânum tîre gerdûnu
Henûz ol mâlı sormaz kim ne feryâd ü fegandur bu

(Ey Fuzûlî, feryat ve figanın feleği kararttı. Hâlâ o ay gibi güzel, bu ne feryat ve figandır diye sormaz.)

Feleğin kararması, gece olmasıdır. Ay da geceleri aydınlatır. Geceyi gören ve bilen aydır.

Sevgili, âşıka daimâ lâkayddır. Bu lâkaydlık âşıkı kemâle erdirir. Cevreder, âşıkı daha çok âşık eder. Ve bu aşk, İlâhî aşka götürür.

"He Harfi"

234. GAZEL

1) Âşık oldum yine bir tâze gül-i ra'nâya
Ki salur âl ile her dem meni yüz gavgâya

(Yine bir taze ve güzel güle âşık oldum. Bu gül hile ile beni yüzlerce kavgaya salıyor.)

Gül-i ra'nâ, iki renkli "iki yüzlü" gül demektir. Bu gül "âl" ile, hile ile, bir de al rengi ile beni uzun bir mücadeleye atıyor.

Gül kesrettir. İki yüzlü olduğu için âşıkı aldatıyor. Kesretin bir yüzü de vahdettir. Gül, âşıkı aşk ile vahdete erme mücadelesine atıyor. Aşkın ıstırapları ve mücadeleleri ma'lûm. Kesret, insanı aldatır.

2) Let urup kâleb-i fersûdemi geh habs kılur
Gelı serâsîme vü 'uryân burakur sahrâya

(Bazen bana bir sopa atıp, bu yıpranmış vücudumu hapse atar. Bazen de aklımı karıştırıp beni çırılçıplak, bir sahraya atar.)

Bazen cismimi, vücudumu, maddemi ıstırap içinde bırakır. Bazen de madde âlemini hâkimi olan aklımı alıp beni deli ve çırçıplak bir halde sahraya atar.

Madde ve akıl âlemi dardır. Maddede habsediyor. Aşk âlemi ise sahra gibi uçsuz bucaksızdır. Aklını alıp aşk âlemine götürünce orada fakra düşüyor. Yani dünyadan soyunuyor. Mecnûn gibi sahralarda dolaşıyor.

Bu, taze gül-i ra'nânın hilesidir. Âşıkı kesret ile vahdet arasındaki mücadeleye atıyor. "Yüz kavga" budur.

Ferhat habsedilmiş, Mecnûn da sahralara düşmüştür.

3) Yüzümün kan ile kîmahtını al etdüm kim
Âlet-i san'at ola ol büt-i bî-pervâya

(Yüzümün kumaşını kanlı gözyaşı ile kırmızıya boyadım ki benimle hiç alâkalanmayan o güzele san'atını yapması için bir âlet olsun.)

Taze gül-i ra'nâ yani iki yüzlü güzel kendisi "al" ile yani kırmızı renk ile aldattığı için ona bu san'atı yapmasına bir âlet olsun diye kırmızı bir kumaşa benzeyen kanlı yüzünü veriyor.

"Burada ufak bir istitrad yapalım: Al kumaş ile birini kavgaya salmak hatıra aynen boğa güreşini getiriyor. Al kumaş matadorun san'at âletidir. Halbuki Fuzûlî'nin böyle bir güreşten haberdar olup olmadığı ma'lûm değil. Haberdar olsa bile bunu şiirine sokmaz sanırım. Her ne ise biz devam edelim."

4) Bu ne işdür ki bizi iğne gibi inceldüp
Salur iplük kimi her dem bir uzun sevdâya

(Bu ne iştir ki her ân bizi iğne gibi inceltip, iplik gibi uzun bir sevdaya salıyor.)

Âşık, iğne iplik hâline geliyor. Aynı zamanda burada şunu da demek istiyor: İdrakimizi aşk ile iğne gibi her şeyi delip geçen bir hâle getirip, bu idrak neticesinde uzun bir aşka, İlâhî aşka salıyor. Bunu yapan taze gül-i ra'nâdır. Madde âlemindeki mücadele neticesinde maddesini iğne hâline getirip, sonra onu uzun bir mücadeleye atıyor.

5) Ayağın bağlamış âvârelerün san'at ile
Yoh nihâyet ser-i kûyunda gezen şeydâya

(Âşıkların ayağını bir hile ile bağlamış. Yani kendine esir etmiş. Diyârında gezen çılgınlar bitmek tükenmek bilmez.)

Ayağı bağlı olan gezmez. Burada kendine esir etmiş ma'nâsınadır. Ayağı bağlı ile gezen arasındaki tezada dikkat lâzımdır.

Âşıkların ayağını bir hile ile bağlayan yine o taze gül-i ra'nâdır.

Vahdet âleminde o gül-i ra'nânın sayısız âşıkları vardır. Şimdi gül-i ra'nânın mahiyeti daha iyi anlaşılıyor. San'atta iki cepheli görünüşüdür.

6) Laht laht olmuş iken gamze direfşini çeküp
Çâre-sâz olmadı bir gün ten-i gam-fersâya

(Gamın yıprattığı vücudum parça parça olmuşken, yan bakış isyan bayrağını çekip bir gün çaresine bakmadı.)

Gam, bedenini çürütüp parça parça etmiş iken bir gün gamze, isyan bayrağını çekip bu vücuda bir çare bulmadı, onu bu zulümden kurtarmadı, yani öldürmedi.

Direfş-i Gâviyânî, demirci Gâve, Dahhâk-i Mâri'ye isyan ettiği zaman önlüğünü bir sırığın üstüne çekip bayrak yapmıştı. Burada direfş, isyan bayrağı demektir. Gamze, gamın zulmüne karşı isyan edip onu perişan edecekti. Fakat gamze bir gün dahi bunu yapmadı.

Gamze: Cellât, katildir. Aşk gamının ne kadar dayanılmaz bir zulüm olduğunu söylemek istiyor.

7) **Yaka çâk edeni başmak gibi salur ayağa**
Ey Fuzûlî bah anun etdügi istiğnâya

(Onun aşkı ile yakasını paçasını parçalayanı, başmak gibi ayağa salıyor. Ey Fuzûlî onun ettiği istiğnaya bak.)

Başmak, ayağa giyilmek için bir tarafı açık bırakılır. Bu açık bırakılan yeri yaka yırtığına benzetiyor. Sevgili, mustarip ve perişan âşıkını hakîr görüyor. Bu bir istiğnadır. Sevgili daimâ böyle yapar.

235. GAZEL

1) **Hazer kıl âh odundan cevrüni uşşâka az eyle**
Has ü hâşâki yahma şu'lesinden ihtirâz eyle

(Ah ateşinden çekin, âşıklarına çok cevretme. Çerçöpü yakma, alevinden sakın.)

Çerçöp hakîr ve ehemmiyetsiz bir şeydir. Fakat yanınca alevi, yanan her şeyin alevi gibidir. Âşıka cevretmek, onu yakmaktır.

2) **Sanemler secdesidür bizde tâ'at Tanrıçün zâhid**
Kimi görsen sen öz dîninde teklîf-i namâz eyle

(Bizim ibadetimiz, putlara secde etmektir. Ey zâhid sen, kendi dini içinde yaşayan kimi görürsen ona namaz kılmasını teklif etme.)

Herkesin bir kendi dini ve inancı vardır. O kendi dininin hükümlerini yerine getirir. Âşıkların dini de güzellere, putlara secde etmektir. Kuru sofunun onu namaza icbar etmesi doğru olmaz.

Putlara "güzellere" secde küfrdür. Secde Hakk'a edilir. Ancak âşıkların sanemleri "putları" her şeyden münezzeh olan bir sevgilinin güzelliğini aksettiren güzellerdir. Âşık ona tapmaz; onda tecelli eden Hakk'ın güzelliğine tapar. Görerek ve duyarak tapar. Hakk'a bu şekilde secde elbette körkörüne secdeden daha çok üstündür. Devrinin büyük din ve tasavvuf âlimi olan Fuzûlî, elbette en iptidaî din olan puta tapmayı kabul etmez.

3) **Hakîkat hattını yazmak dilersen levh-i zâtunda**
Hatm gül-ruhlarun manzûr dut meşk-i mecâz eyle

(Eğer benliğinin sahifesine hakikat yazısını yazmak istersen gül yanaklıların yüzündeki hattı "ayva tüylerini" göz önüne al, yani mecazî güzelleri meşk olarak al. Onlara baka baka güzel yazıya çalış, öğren.)

Bundan evvelki gazellerin izahında mecaz,hakikatın köprüsüdür demiştik. Burada da şair aynı şeyi söylüyor. Kâinattaki güzelleri gör, güzelliğin ne olduğunu anla, sevmek nedir duy, ondan sonra bütün o güzellerin menbaı olan hakikî güzele yönel ki benliğinde hakikat tecelli etmiş olsun.

4) Sanenıler seng-dillerdür işitmezler söz ey râhib
Yeter bîhûde men tek anlara arz-ı niyâz eyle

(Ey rahip, putlar taş yüreklidirler. Söz dinlemezler. Benim gibi bîhude yere onlara yalvarma, yeter.)

Putlar taştan yontuldukları için yürekleri taştır. Acımak, merhamet nedir bilmezler ve tabiî olarak söz işitmezler ve dinlemezler. Rahibe kendi gibi onlara artık yalvarmamasını söylüyor.

5) Senün nâzun görende akl kalmaz hasbeten lillâh
Amân ver âşık-ı didâra bir dem terk-i nâz eyle

(Senin nazını gördüğü zaman âşıkta akıl almaz. Ne olur dîdâr âşıkına Allah için naz etme, bir dem aman ver.)

Naz ve istiğna, sevgililerin âşıklarına lûtfudur. Onlara karşı kayıtsız kalsalar hiç naz etmeye lüzûm görmezler. Âşıklar naz karşısında daha fazla çıldırırlar. Dîdâr kelimesi daha fazla Cenab-ı Hak için kullanılır. Dîdâr âşıkı, Hak âşıkı demektir. Ona bir ân aman ver demesi şunun içindir: Evvelki gazellerde de izah edildiği gibi bir fâni varlık, Hakk'ın bir cephede güzelliğini aksettirir. Hepsi de nazdır. Hakikî varlık hergün ayrı bir hadisede görülür. Yaratılışa bir ân ara yoktur.

6) Yolunda intizâr-ı makdemünle hâk olan çohdur
Hırâm et bir kadem min hâkisârı ser-ferâz eyle

(Yolunda senin hayırlı gelişini bekleye bekleye toprak olanlar çoktur. Bir adım salınarak gel, bin tane toprak kadar hakîr âşıkı, büyük, yüksek insan yap.)

Sevgilinin yolunu bekleye bekleye ölenler veya kendilerini yok edenler, maddî varlığından geçenler çoktur, demek istiyor. Bir de sen üstlerine basıp geçesin diye toprak hâline gelenler ma'nâsı vardır. Bir adım atıp görünsen onlar ne kadar yükselecekler.

Hıram et, salınarak gel demekle sevgiliyi servi, yani vahdet olarak vasıflandırıyor. Çünkü servi daimâ vasfı ile beraber gelir.

Sevgili görününce âşıklar vahdete kavuşurlar. Topraktan yükselmek, yeniden hayata kavuşmak demektir.

7) Fuzûlî câna tapşurdun hayâlin şimdi rusvâsan
Sana kim der ki her nâ-mahreme ifşâ-yi râz eyle

(Fuzûlî, onun hayalini cana arzettin. Şimdi rusvâ oldun. Sana, nâmahreme ifşa-yi raz et diyen var mı?)

Hayal, bir şeyin kendisi değil onun muhayyilede bir benzeri demektir. Can da görünmeyen manevî bir varlıktır. Sevgilinin hayali mevzuubahs olunca can dahi nâmahrem oluyor. Kendisine gösterilmesi bir suç teşkil ediyor. Dikkat edilirse sır, insanın varlığı demek olan cana da söylenmeyecek kadar gizlidir. Can, ne şekilde olursa olsun madde hayatıdır. Gönül sırrı ona ifşa edilmez.

236. GAZEL

1) Olsaydı mendeki gam Ferhâd-ı mübtelâda
Bir âh ile verürdi min Bîsütûn'a bâda

(Âşık Ferhât'ta bendeki gam olsaydı bir ah ile bin tane Bîsütun Dağını rüzgâra verirdi.)

Büyük aşk ıstırabı gamdır. Eğer Ferhât, benim gibi bir âşık olsaydı senelerce Bîsütun Dağını kazmaz, bir ah ederek dağı toz hâline getirip rüzgâra savururdu.

Bîsütun Dağı, aşk yolunda sâlikin önüne çıkan engeldir. O da kendi maddî varlığıdır. Onaltıncı asır şâirlerinden Nevî bir gazelinde şöyle der:

Ferhâd'a öz vücudu dağlarca hâ'il idi
Âciz degüldi yohsa bir Bîsütûn elinden

Fuzûlî burada ben öz varlığımı bir ah ile ortadan kadırabilirdim demek istiyor. Yani maddî varlığımdan geçerim.

Kendimi Ferhât'la mukayese ediyor.

2) Verseydi âh-ı mecnun feryâdumun sadâsın
Kuş mu karâr ederdi başındaki yuvada

(Mecnûn'un ahı benim feryadımın sesini verseydi, başındaki yuvada kuş mu kalırdı?)

Benim ahım, Mecnûn'unkinden çok daha müessir, acıklı ve yüksektir, diyerek Mecnûn'la boy ölçüşüyor.

3) Ferhâd'a zevk-i sûret Mecnûn'a seyr-i sahrâ
Bir râhat içre her kim ancak menem belâda

(Ferhât Bîsütun Dağında Şîrîn'in resmini yapmıştı. Onunla zevk içindeydi. Mecnûn sahralarda dolaşıyordu. Bunların her biri rahat ve huzur içinde , belâda olan ancak benim.)

Ferhât'ın resimden zevk almasını, Mecnûn'un sahralarda dolaşmasını bir huzur ve rahat unsuru olarak alıyor. Halbuki hakikatta ikiside aşk ıstırabı içinde. Hayatlarını huzur ve rahata uygun düşecek bir cephesini alıyor ve sadece bunu söyleyerek da'vasını yani kendisinin onlardan daha dertli olduğunu ispata çalışıyor.

Bu beytin bir ma'nâsı da "bunlar ölüp gittiler, ben hâlâ Kalû Belâdaki taahhüdümü yerine getirmeye çalışıyorum" dur.

4) Eşk-i revânuma il cem' oldu var ümîdüm
kim ola vara vara cem'iyyetüm ziyâde

(Akan gözaşımı görmek için halk toplandı. Zaman geçtikçe bu topluluğun artacağını umuyorum.)

Halk akan bir sudan zevk alır, onun kenarına toplanır. Bu su âşıkın akan gözyaşıdır. Halk oraya gele gele bu topluluk büyür.

Halk, bu mütemadiyen gözyaşı döken kimdir, neye ağlıyor diye merakla başına toplanır. Gide gide bu topluluk artar.

Cem'iyyet burada hem topluluk, hem huzur ve rahat ma'nâsınadır. Gözyaşı döktükçe rahata eriyorum. Veya halka rusva oldukça rahatlıyorum demek istiyor. Aşk, gözyaşı ve rusvalık ister.

Birinci mısradaki "var" ile ikinci mısradaki vara vara kelimeleri arasında cinas yapıyor.

5) Geh gamzen içmek ister kanumı gâh çeşmün
Korkum budur ki nâ-geh kanlar ola arada

(Bazen yan bakışın, bazen de gözün kanımı içmek istiyor. Korkuyorum, arada kanlar dökülür.)

Yan bakış ve göz aynı uzvun yani gözün iki hâlidir. Kanı sadece göz içecektir. Fakat göz ma'nâlı bakışa geçince o kadar değişik ifadeler alıyor ki iki ayrı uzuv gibi oluyor.

"Arada kan olur" derken iki şeyi kastediyor: Ya birbirinin kanlarını dökerler ki bu imkânsızdır. Yahut âşıkın kanı dökülür. Asıl bunu söylemek istiyor.

Göz de gamze de öldürücüdürler. Katil, cellat vasıflarını alırlar. Gamze daha kuvvetlidir. Çünkü ona kaş ve kirpik de yardım eder.

Göz siyah olduğu için insanın ma'nâsını öldürür, maddeye çeker. Fakat neticede âşıkın kanı dökülür. Kan dökülünce maddeden sıyrılır, vahdete gider.

6) Serverlik ister isen üftâdelik şi'âr et
Kim düşmeden ayağa çıhmadı başa bâde

(Ululuk, baş olmak istersen daimâ düşkün olmaya bak. Zîra şarap kadehe, ayağa düşmeden başa yükselmedi, insanı sarhoş etmedi.)

"Server" ulu, baş; üftâde düşkün, âciz, ma'nâsınadır.

Şarap kadehe düşmeden yani içilmeden, bir de ayağa düşmeden hakîr ve âciz bir hale gelmeden başa yükselip insanı sarhoş etmez, ulu insan olmaz.

Baş, ayak-düşkün, ulu kelimeleri arasında tezat vardır.

Tevazu insanı yükseltir.

7) Ger görmemek dilersen resm-i cefâ Fuzûlî
Olma vefâya tâlib dünyâ-yı bî-vefâda

(Ey Fuzûlî, eğer cefa görmemek istersen vefasız dünyada kimseden vefa bekleme.)

Dünya vefasızdır. Vefa bekleyip de bulmamak insan için bir cefadır. Dünya bâkî olmadığı için vefasızdır. Zamandan şikâyet ediyor.

237. GAZEL

1) Batalı kana ohun dîde-i giryân içre
Bir elifdür sanasan kim yazılur cân içre

(Ağlayan gözüm içinde senin okun kana batalı zannedersin ki can içinde yazılan bir eliftir.)

Can içi bir ma'nâda insanın canının en mahrem noktası, bir ma'nâda da üç harfli olan "cim, elif, nun" can kelimesinin ortasındaki elif harfi demektir.

İnsanın en nazik uzvu, anı zamanda görmenin tek vasıtası olan göze bir ok saplanırsa ne kadar acı verir? Bu ok kanlı gözyaşına batıp baştan başa kan oluyor. Göz, kör olur. "Dünya"yı görmez. Dünya masivadır. Elif şeklindeki bu ok, haricî âlemde görünen güzelliklerden gelen aşk okudur.

Bu ok canın tâ içine geçiyor. O derecede ki "can" onunla can oluyor. Canı ayakta tutan eliftir. Aynı zamanda canın içinde geçen ok, canı öldürür. Bütün görünen güzellikler insanda maddeyi öldürür. Öldürdüğüne işaret de kanlı gözyaşına batması yani herhangi bir vücuda saplanmasıdır. Bu ok hem yaşatıyor hem öldürüyor.

2) Yeridür sîne-i sûzânuma külhan deseler
Anca kim yandı ohun sîne-i sûzân içre

(Yanan sinemde senin o kadar okların yandı ki bu yanan sineme külhan deseler yeridir.)

Külhan içinde odun yanar. Ok da odundandır. Bana o kadar ok atıyorsun ki, sinem külhan hâline gelmiştir.

3) Cânı ten içre ne sahlardum eger bilse idüm
Ki degül gizlü gam-ı lâ'l-i lebün cân içre

(Lâ'l dudağının aşkı can içinde gizli olmadığını bilseydim, tenim içinde canı hiç saklar mı idim?)

Can ile lâ'l yani dudak ikisi de görünmez. Bu cihetten birbirine benzetilir.

Can, eğer içinde dudağın aşkı yoksa lüzumsuz bir şeydir. Çünkü madde olan can içinde fenâfillâha sevgi yoktur.

Can yani madde hayatı fenâfillâh için yaratılmıştır. Var olmadıkça yok olunmaz.

Ten içinde can, toprak içinde bir ma'den gibidir. Toprağın içinde lâ'l gizli değilse canın da kıymeti yoktur.

İnsanın vücudu topraktan yaratılmıştır, topraktır. Bu beytin mazmunu toprak altında gizlenen kıymetli taşlardır.

4) Ala gör ohlarını dîdelerümden ey dil
Hayfdur olmaya nâ-geh ite müjgân içre

(Ey gönül, oklarını gözümden içeriye al. Sonra kirpikler arasında kayboluverir.)

Göze gelen ok insanı öldürmez, fakat kalbe saplanınca öldürür. Göze gelen okları gönül hemen kendi içine alırsa oklar yerini bulmuş olur. Haricî âlemde insanı aşka sürükleyen güzelliklerin yeri sadece göz değildir. Onlar gönüle girip orada değerlendirilmelidir. Eğer sadece gözde kalırsa yine oka benzeyen kirpikler arasında kaybolur.

5) Çâk gönlüm yarasında yaraşur peykânun
Akd-i şebnem hoş olur gonca-i handân içre

(Senin okun, yarılmış gönlümün yarasının içinde olmalıdır. Yakışanı budur. Zîra açılmış gonca içinde çîğ tanesi güzel görünür.)

Yukarıki beytteki hayal devam ediyor. Sevgilinin oklarının, gönlünün içinde olmasını istiyor. Kanlı yara açılmış goncaya benzer. Gonca içinde çîğ tanesi ise okun temrenidir.

Aşk ıstırabı gönülde yaraşır. Aşkın açtığı gönül yarası, açılmış gonca gibi âşıka safa verir.

Yarasında, yaraşur kelimeleri arasında cinas vardır.

6) Kaddüne serv demiş goncalarun ta'nından
Duramaz bâd-ı sabâ hîç gülistân içre

(Bahar rüzgârı senin boyunu bosunu serve benzetmiş, goncalar ona o kadar ta'n etmişler, taşlamışlar ki gül bahçesinde duramaz olmuş.)

Bahar rüzgârı gül bahçesinde zaten duramaz, eser geçer. Esmezse rüzgâr olmaz.

Goncalar ufak, yuvarla taşlara benzer. Rüzgârı taşlarlar.

Servinin sevgilinin boyuna benzemesi, boyunun düz, yüksek ve ölçülü olmasındandır. Benzerlik sadece bu yüzdendir. Halbuki hakikî sevgilinin boy bosunda ne ma'nâlar ve ne hakikatlar vardır.

7) Ey Fuzûlî kime sûz-ı dilümi şerh edeyüm
Yoh menüm kimi yanan âteş-i hicrân içre

(Ey Fuzûlî, gönlümün nasıl yandığını kime anlatayım. Ayrılık ateşi içinde benim gibi yanan yok ki...)

Ancak Fuzûlî gibi yanan biri, onun gönülünün nasıl yandığını anlar. Aynı hayal Mesnevî'de de vardır:

Sîne hâhem şerha şerha ez firâk
Tâ begûyem şerh-i derd-i iştiyâk

238. GAZEL

1) Ey dil-i ser-geşte-i şikeste-i vâlih
Salli ve sellim, 'alen-Nebiyyi ve âlih

(Ey âvâre, âşık, kırılmış gönül, Peygambere ve âline "ailesine, evlât ve ahfadına" salât ve selâm getir.)

2) Na't-ı Nebidür kemâl-i aşk nişânı
Fe'ti bi mâ şâ'a min sıfâtı kemâlih

(Peygamberin na'tını yazmak aşkın kemâl mertebesine erdiğinin alâmetidir. Onun kemâl sıfatlarından meşhur ve şâyi' olanlarını eserinde zikret.)

3) Dâğ-ı firâkına ihtimâl ne mümkin
Ahrakanâ nâru iştiyâkı visâlih

(Onun ayrılığının yarasına tahammül ne mümkün? Beni onun hararetli aşkının ateşi yaktı.)

4) Zikr ile hôş geçür hemîşe zemânun
Müftekiren fî cemâlihî ve celâlih

(Daimâ zamanını onu anarak hoş geçir. Onun lutfeden güzelliğini, kahreden azametini daimâ düşün.)

5) Eyle hayâl-i ruhun nazarda musavver
V'aktebesü'n-nûri min şuâ'ı cemâlih

(Onun yüzünün hayalini gözüne resmet. Onun lutfedici güzelliğinin ışıklarından nur al.)

6) Marzî vü meşkûrdur cemî'-i fi'âli
Ahsene men hassahu cemi'u hisâlih

(Bütün hareketleri Allah'ın rızası dahilindedir ve şükr ile karşılanmıştır. Ona bu güzel huyları tahsis eden Cenab-ı Hak ne güzel iş yapmıştır.)

7) Tâbi'i olmakdadur necât Fuzûlî
Ahsenü ma fîke iktidâu fi'âlih

(Ey Fuzûlî, kurtuluş ancak ona tâbi' olmaktadır. En iyi yapacağın iş onun hareketlerine uymaktır.)

Mülemma gazel şeklinde basit bir na'ttır. İzaha muhtaç değildir.

239. GAZEL

1) Ârızun görse felek mihr bırakmaz aya
Zerre zerre kılur anı bırakur sahrayâ

(Felek senin yanağını görse aya sevgi bırakmaz, yani ayı sevmez. Onun zerre zerre edip sahraya bırakır.)

Mihr bırakmaz, gönül vermez ma'nâsınadır. Bir de güneşin aya ışık vermesine mâni olur. Güneş aya ışık vermeyince yıldızlar meydana çıkar. Bu yıldızlar, feleğin zerre zerre kılıp sahraya bıraktığı, dışarı attığı ayın parçalarıdır.

Ay, güneş "mihr" yıldızlar. Mihrde tevriye "iki ma'nâ" olduğu için iham-ı tenasüp san'atı vardır. Gökyüzü bir sahraya benzetiliyor. Yıldızlar oraya atılıyor.

Senin yüzün aydan çok daha parlak ve güzeldir, demek istiyor.

2) Sûretün aksin alup bâğa girer her dem su
Reşkden kan içürür berg-i gül-i ra'nâya

(Su, senin şeklinin aksini alıp her dem bağa girer ve hasedden iki renkli veya güzel güle kan içirir.)

Suya insan yüzü akseder. Bu su bağa girer ve gülleri sular. Ve sevgilinin resmini götürür. Gül kırmızı olduğu için bu su güle kan içirmiş gibi olur. Kan içmek ıstırap çekmek ma'nâsınadır. Bu ıstırap ise niçin sevgilinin yüzüne benzemiyorum, o benden çok daha güzel diye hasetten ileri geliyor.

Sevgilinin yüzü, gül-i ra'nâyı haset ettirecek kadar güzeldir.

3) Yeridür aksüne âyîne demür bend ursa
Ne içün karşu durur sen kimi bî-hemtâya

(Ayna senin aksine demir bent vursa yeridir. Niçin senin gibi bir benzeri olmayana karşı durur, itiraz eder, senin fikrine karşı çıkar.)

Ayna esasen demirdendir. Aks, demir içinde göründüğü için onu demir zincire vurmuş gibidir.

Ayna, tabiî sevgilinin karşısında durur. Buna, karşı çıkmak diyor. Karşı çıkıyor çünkü, sevgili hâl dili ile eşsiz ve benzersiz olduğunu iddia ederken, ayna karşısına çıkıp hayır senin bir benzerin var, o da benim içimde diyor.

Yeridir hem mahaldir, lâyıktır. Hem de aksi demir içine yerleşmiştir ma'nâlarınadır.

Sevgilinin bir eşi benzeri yoktur.

4) Bulduğu yere hasedden gün urur sâyene tîğ
Ki refîk olmaya sen mâh-ı melek-sîmâya

(Güneş, bulduğu yerde hasetten senin gölgene kılıç vurur onu öldürmek ister ki sen melek yüzlü aya arkadaşlık etmesin.)

Güneş gelince gölge yok olur. Sevgilinin geçtiği yere güneş mütemadiyen kılıca benzeyen ışıklarını gönderir. Fakat gölge daimâ sevgiliye arkadaşlık eder.

Bulduğu yerde demesi şundandır: Güneş gölgeyi bulamaz. Bir de sevgili melek yüzlü bir aydır. Ayda sevgilinin gölgesi olur ama o zaman da güneş ortada yoktur. Bir de melek yüzlü sevgilinin esasen gölgesi olmaz. Çünkü melekler görünmez nuranî cisimler "ecsâm-ı latîfe-i nûrânîye"dir. Nurun gölgesi olmaz.

Sevgili, güneşi kendisine âşık edecek kadar güzeldir. Çünkü güneş, gölgeyi dahi ona yalaştırmak istemiyor, haset ediyor.

5) Oha peykân tikilür gamzen içün peyveste
Dokunur ta'ne ohu kaşun ucundan yaya

(Yan bakışın kadar te'sirli olmak için daima okun ucuna temren takılır. Kaşın gibi olmadığı için yaya herkes ta'n eder.)

Ucundan sebebiyle demektir.

Yan bakışın, ucuna demir temren takılmış oktan daha te'sirli, kaşın da biçimi bakımından yaydan daha güzeldir.

Peyveste, birbirine bağlı, fasılasız demektir. Bu kelime çatık kaş için kullanılır. Kaş bu yüzden "kâbe kavseyn" i ifade eder. Yani Mirac'da

Allah ile Peygamber arasındaki fasıla, iki çatık kaş arasındaki fasıla gibidir.

6) Lâl-i nâbun sıfatı şehd-i musaffâdur lîk
Acı etmiş anı safrâ-yi hased sahbâya

(Saf lâ'le benzeyen dudağın tasfiye edilmiş baldır. Onu haset safrası şaraba acı etmiştir.)

Lâ'lin sıfatlarından biri tatlı oluşudur. Rengi itibariyle de şaraba benzer. Şarap ise acıdır. Şarap rengi itibariyle lâ'le benzediği halde onun gibi tatlı değildir. Bu yüzden haset safrası onu acılaştırmıştır. Safra acıdır. Safra sarı, şarap ise kırmızıdır. Dudağı "gül-i ra'nâ" yaprağına benzetiyor.

7) Yâr salmazsa Fuzûlî sana meylin ne 'aceb
Nice meyl etmek olur sen kimi bir rusvâya

(Ey Fuzûlî, yar sana karşı sevgi beslemezse hiç hayret edilmez. Senin gibi bir rusvaya hiç gönlü akar mı?

Esasen ona olan aşkı yüzünden rusva olmuştur.

240. GAZEL

1) Karardur âfitâbı sâye çeksen perde ruhsâra
Dirildür gonca halkın dürc-i lâ'lün gelse güftâra

(Yüzüne perde çeksen, gölge güneşi karartır. Lâ'l mahfazasına benzeyen dudağın söze başlasa, solup ölmüş olan gonca halkını tekrar diriltir.)

Yüzünü örtsen güneş kararır. Güneş ziyasını senden alıyor. Bir kere celâl tecellisini gösterirsen her şey mahvolur, görünmez olur.

Hayat veren dudağın söze başlarsa ölüp gitmiş olan gonca halkı yeniden dirilir. Bu da cemâl tecellisidir. Bu beytte "diriltir, öldürür, o her şeye kadirdir" ayetinin ma'nâsı vardır.

Yüz güneşe, dudak goncaya benzetiliyor.

Bu beytin birici mısrasında yok olmak, gözden kaybolmak; ikinci mısrasında tekrar varolmak ma'nâlarından dolayı yukarıda söylediğimiz âyeti kerimeye işaret vardır.

Güneşi karartan gölge hakikî sevgilinin yüzüne çektiği perdenin gölgesidir.

Bütün varolan şeyler, bütün güzellikler hakikî sevgilinindir.

2) **Sana bir söz diyince geçti ömrüm hasbeten lillâh**
Su'âlüm kâm-ı dil vermekde muhtâç etme tekrâra

(Bütün ömrümde senden bir şey istedim. Gönlümün muradını vermek için bu suali tekrar etmeye beni muhtaç etme.)

Bütün hayatı müddetince istediği şey Hakk'a vâsıl olmaktır. Bu isteği tekrar etmek için ikinci bir hayat lâzımdır. Hakk'a ancak bu hayatta vâsıl olunur. O da mukadderse. "Ölmeden evvel ölünüz" sırrı buradadır.

Beni bu hayatımda öldür, yani ölmeden evvel kendine vâsıl et.

3) **Dil-i sad-pâremi cem' eylemek kûyunda müşkildür**
Olur mu cem'a kabil her itün ağzında bir pâre

(Senin diyârında yüzlerce parçaya ayrılmış olan gönlümü bir araya toplamak çok güç. Bu nasıl bir araya getirilir, her itin ağzında bir parça.)

Yüzlerce parçaya ayrılmış gönül, yüzlerce masiva güzelliklerine kapılmış olan gönüldür. Vahdet diyârında bunları toplayıp huzuru ve itminana kavuşmak müşkil...

İt, rakîptir. Yani insanı hakikî sevgiliye yani vahdete kavuşmaktan men edendir. Bunlar da masiva güzellikleridir.

Sevgilinin diyârında rakîp çoktur. İnsanın maddesinin bağlanabileceği her sevgi bir rakîptir. Sevgiliye kimseyi yanaştırmazlar.

4) **Ser-i zülfünde her mû sayd kılmış bir dil-i sûzân**
Düşüptür sanasan bir şu'le od şem' üzre her târa

(Zülfünün ucundaki her kıl bir yanan gönül avlamış. Mum üzerindeki her ipliğe bir alev düşmüş zannedersin.)

Zülf kesrettir. Kesret âleminde her güzellik bir âşıkı avlamıştır. Çünkü zülfün ucu kıvrıktır, tuzağa benzer.

Şem sevgilinin yüzüdür. Onu çevreleyen zülfün her teli alev alev yanıyor.

Mum üzerinde yanan fitil, bükülmüş ipliklerden meydana gelir. Onun her teline ateş düşmüş gibi oluyor.

5) **Temennâ-yi visâlünçün degül giryem budur kasdüm**
Ki seyl-i eşkden yer kalmaya kûyumda ağyâra

(Ağlamam senin visâline erişmek için değildir. İstiyorum ki gözyaşım sel gibi coşup senin diyârını istilâ etsin. Orada ağyara yer kalmasın.)

Bundan evvelki beytlerde it ve zülfün ağyar olduğunu söylüyordu. Sevgilinin diyârında ağyar almayınca orada yalnız "yâr" kalır. Ve âşık da muradına erer.

6) Başum kaldurmasun hâk-i rehünden ser-nigûn çeksün
Çeker olsa musavvir sûretüm kûyunda dîvâra

(Ressam, senin diyârındaki duvara resmimi yapacak olsa başımı yolunun toprağından kalkmış hâlde resmetmesin, resmi başaşağı yapsın.)

Başaşağı resim yapılırken yüz gözükmez. Başı daimâ sevgilinin yolunun toprağındadır.

İnsana benliğini veren yüzdür. Yüzü görünmeyince o yok demektir. Sevgilinin diyârında âşık yok olmak istiyor. Daimâ tevazu hâlindedir.

7) Fuzûlî za'f-ı ten özrüyle kesme nâle-i zârun
Bizi çün çeng tek mu'tâd kıldum nâle-i zâra

(Ey Fuzûlî, vücudum zayıfladı, artık sesim çıkmıyor diye ağlayıp inlemeni kesme. Mademki bizi çeng gibi ağlayıp inlemeye alıştırdın daimâ inle.)

Çeng bir musiki âletidir. Şekli zayıf, iki büklümdür. Zayıflığı bundandır. Telleri, iplik iplik akan gözyaşlarına benzer. Çalındığı zaman da inler.

241. GAZEL

1) Rahm et ey şeh dil-i dervîş çeken âhlara
Ki gedâ âhı eser eyler ulu şâhlara

(Ey padişah, dervişin gönlünün çektiği ahlara acı. Zîra fakir dilencinin ahı büyük padişahlara te'sir eder.)

Eser eyler burada bir nevi tehdit gibi görünürse de hakikatta padişahlar gedalara merhametli ve şefkatli olurlar demektir.

Ahın şaha te'siri şöyledir. "Şin" harfine "ah" gelirse "şah" olur. Ah kaldırılırsa "şin" kalır. Şin, şeyn diye okunursa ayıp ma'nâsına gelir.

Ah etmek, inkisar etmek ma'nâsına gelir. Kalbi kırılan birinin ahı Allah'ın indinde kabul edilir. Çünkü Allah, kalbi kırılanların yanındadır.

2) **Mihri yoh mâhlara ah eser etmez yâ Rab**
Ver bi insâf bu mihri yoh olan mâhlara

(Sevgisi olmayan ay yüzlü güzellere ah te'sir etmiyor. Ya Rabbi bu sevgisi olmayan güzellere biraz insaf ver.)

Mihrin yine iki ma'nâsı üzerinde san'at yapıyor. Şöyle ki: Ziya aldığına göre güneşsiz ay nursuz olduğundan zaten yok demektir. Yoka ah te'sir etmez.

Mihr ile mah arasında tenasüp san'atı yapıyor.

Yok olmak evvelce var iken sonradan yok olan demektir. Güneşi yok olan demek güneşi batan demektir. Güneş batınca ay çıkar. Mihri yok olan mahlar, güneş battıktan sonra bütün parlaklığı, güzelliği ile görünen aylara demektir.

3) **Kaşlarun tâkma versem dil-i sûzân ne 'aceb**
Resmdür asıla kandîl nazar-gâhlara

(Kaşların tâkına yanan gönlümü versem hayret etmeyin. Zîrâ yüksek değeri olan ve herkesin ziyaret edip gördükleri yerlere kandil asılmak âdettir.)

Nazargâh, herkesin hayranlıkla baktığı yer olan tâk şeklindeki kaştır. Nazargâh ta'biri halk arasında nazarı değen adama denir. "Filân kimse nazargâhtır" denilince ondan sakının nazarı değer ma'nâsına gelir.

Yanan gönlü bir kandil oluyor.

Kaş, tasavvufta Hakk'a yakınlıktır. Bu mertebeye herkes ermek ister. Oraya gözünü diker.

4) **Mâ'il-i serv kadün vaslına yetmez nişe kim**
Baht şâyeste degül himmeti kûtâhlara

(Serviye meyleden yani onu seven, senin boy bosunun visâline eremez. Zîra himmet ve gayreti az, kısa olanlara talihli olmak yakışmaz.)

Madda âlemindeki serviyi seven, senin boyuna yani vahdete eremez. Onların himmeti azdır. Dünyadan kurtulmak kudretine sahip değildirler. Madda hayatından kurtulamıyorlar, onun için vahdete eremiyorlar. Bunlar senin boyunun visâline ermek talihine mazhar olamazlar.

Serv, uzun boyludur. Onu terkedebilmek için uzun himmet, yani

dünya lezzetlerinden sıyrılmak kudretine sahip olmak lâzımdır. Bu yüzden himmeti az yerine, himmeti kısa diyor.

5) Sâkî-i bezm-i cünûn nergis-i mestündür kim
İçürür bâde-i gaflet dili âgâhlara

(Cünûn bezmi sakisi, senin sarhoş gözündür. O, gönlü uyanık olanlara gaflet şarabı içiriyor.)

Göz, Hak yolcusunu yolundan çeviriyor. Aşk, delilik meclisinde gönlü uyanık yani aşkı idrak eden insanlara gaflet şarabı içiren, onları hakikattan uzaklaştıran senin sarhoş gözündür.

Hakikî sevgilide âşıkı hem yolundan çeviren, hem de onu kendine çeken güzellikler vardır. Gözü yoldan çevirir, dudağı ise fenâfillâh yolu ile kendine çeker. Bu, âşıkları imtihan içindir. Maddeyi yenip, ma'nâya teveccüh edebileceler midir? Aynı zamanda bu, âşıkı yoldan çeviren güzelliklerle mücâdele edecektir. Muzaffer olursa Hakk'a vâsıl olacaktır. Bu suretle âşıkı mücadeleye mecbur eden güzellikler aynı zamanda Hakk'a götüren güzellikler oluyor. Bu güzellikler, madde âleminde sevmenin ne olduğunu öğretiyor.

6) Bahına ey dîde zenahdânına mahbûblarun
Gezme gâfil hazer et düşmeyesen çâhlara

(Ey göz, güzellerin çenelerine bakma. Gafil gafil dolaşma, hazer et kuyulara düşmeyesin.)

Çene çukuruna "çah-ı zenahdan" çene kuyusu derler. Bu da bir güzellik unsurudur. Ancak çene kuyusu, tasavvufta kâinat sırlarının hallinde çekilen müşküller ma'nâsına gelir. Güzellerin çene çukuru, güzel fakat tehlikelidir. Gafil gafil dolaşan, bir kuyuya düşebilir. Sevgiliyi severken ihtiyatlı ol, yanlış yollara düşebilirsin. Aşk yolu tehlikelidir, demek istiyor.

7) Ey Fuzûlî vera' ehli reh-i mescid dutmuş
Sen reh-i mey-kede dut uyma o güm-râhlara

(Ey Fuzûlî, zühd ve takva sahipleri mescit yolunu tutmuş, oraya gidiyorlar. Sen o yolunu kaybetmişlere uyma, meyhane yolunu tut.)

Zühd ve takva, şeri'atın zâhiridir. Zâhid, bunlarla her vazifesini yapmış olduğuna inanır. Halbuki her şeyden evvel aşk vardır. İlâhî aşk. Onun yeri de meyhanedir.

242. GAZEL

1) Yine ol mâhı menüm aldı karârum bu gece
Çıkacakdur felege nâle vü zârum bu gece

(Yine o ay yüzlü güzel bu gece bende huzur ve rahat bırakmadı. Yine bu gece inleyip ağlamam feleklere yükselecektir.)

Aşkının bir delili olan ağlayıp inlemesi, o ay yüzlüye duyurmak için feleğe yükselecektir.

Kararımı aldı, bende rahat bırakmadı demektir. Birde kararı, yani bir yerde oturup kalmayı sevgili alınca o da feleğe yükselecektir.

Bu beytte med ve cezir hadisesine telmih vardır. Med ve cezirin ay ile olan alâkasını eskiler biliyorlardı. Ay, denizi olduğu yerde bırakmıyor, onun kararını alıyor. Yükseltip alçaltıyor.

2) Şem'-veş mahrem-i bezm eyledi ol mâhı meni
Yakacakdur yine hecr oduna varum bu gece

(O ay yüzlü güzel, beni mum gibi meclisine mahrem etti. Yine bu gece bütün varım yokum ayrılık ateşine yanacaktır.)

Gece olunca ay çıkar ve odalarda mumlar yanar. Ay, mumu kendi meclisine yani geceye mahrem etti. Onu beraberine aldı. Fakat mum odalarda yandığı için aydan ayrıdır. Mum sabaha kadar yanıp bitecektir.Bütün varlığı yanacaktır.

Bir bezmin yani gece kurulan işret meclisinin en evvel ihtiyacı bir mumadır.

3) Hem visâli urar od cânuma hem hicrânı
Bir 'aceb şem' ile düştü ser ü kârum bu gece

(Hem kavuşması canıma ateş bırakır, hem ayrılığı. Bu gece işim bir acayip muma düştü.)

Muma temas edilince can yakar, ayrı kalınca ayrılık can yakar. Sevgili bir acayip, anlaşılmaz muma benziyor.

Mumdan ayrı kalınca karalıkta kalınır.

4) Ne tütündür ki çıhar çarha dil-i zâra meger
Hecr dâğım urar lâle-izârum bu gece

(Bu gece ne dumandır ki çarha yükseliyor. Yoksa lâle yanaklım ağlayan gönlüme dağ mı vuruyor?)

Dağ vurmak, dağlamak kızgın bir demirle vücutta yara açmak demektir.

Vücuda kızgın demir bastırılınca et yanar ve duman çıkar. Lâle yanaklı sevgili, gönlümü öyle dağlıyor ki dumanı göklere yükseliyor.

Bir de ağlayan gönül olursa yani arada su da bulunursa suyun buharı da dumana karışıyor.

Lâlenin içindeki siyahlığa dağ-ı lâle dendiği için dağ vuran sevgiliye lâle yanaklı vasfını veriyor.

5) Subha saldı bu gece şem' kimi katlümi hecr
Ola kim subh gelince gele yârum bu gece

(Ayrılık bu gece mum gibi benim öldürülmemi, söndürülmemi sabaha bıraktı. Belki bu gece sabah olunca yârim gelir.)

Mumun öldürülmesi, söndürülmesi demektir. Mum sabaha kadar yanar. Sabah olup güneş doğunca söndürülür.

Yâr, güneştir. Doğunca âşık ölür, mum söner.

6) Pâre pâre cigerüm itlerine nezr olsun
Ol ser-i kûya eger düşse güzârum bu gece

(Bu gece eğer sevgilinin diyârına yolum düşerse parça parça ciğerim, köpeklerine nezrolsun.)

Sevgilinin diyârına girebilmek için onun köpeklerini doyurmak lâzımdır. Yoksa âşıka saldırırlar. Bunun için de onlara et parçaları atarlar. Âşık da kendi ciğerini parçalayıp o köpeklere atıyor.

Ciğer insanda kanın yani maddenin menbaıdır. Köpekler ise maddî ve nefsânî dünya alâkalarıdır. Bu alâkalar madde mebaı olan ciğerle doyuyorlar. Ve bu suretle maddeden kurtuluyor.

7) Ey Fuzûlî var idi subh-ı visâline ümîd
Çıhmasa hasret ile cân-ı figârum bu gece

(Eğer bu gece hasret acısı ile yaralı canım çıkmasa onun visâlinin sabahına erişmek ümidi vardı.)

Hakikî sevgilinin visâline ancak can tende iken erişmek lâzımdır.

Can tenden çıktıktan sonra kıymeti yoktur. Hayatta iken maddeden ve masivadan sıyrılmak lâzımdır.

243. GAZEL

1) Nihâl-i servdür kaddün kaşun nûn ol nihâl üzre
Misâl-i nokta-i nûm hâlün ol müşgin hilâl üzre

(Boyun servi fidanıdır, kaşın da o nihal, fidan üzerinde "nûn" dur. Benin o siyah hilâl üzerinde nûn'un noktası gibidir.)

Nihâl "fidan" kelimesinin baş harfi "nûn" dur. Eski yazıda nûn'un üzerinde bir nokta vardır. Kaş şekli bakımından "..." harfine benzetiliyor. Ben ise nun'un noktası oluyor (Nûn bir nev'i yazıda "..." şeklinde de yazılır.)

Müşgîn hilâl, siyah, hilâl şeklinde kaştır.

Şâir bu gazelinde nokta, ben yazı üzerinde sa'atlar yapıyor.

2) Olup hâyran götürmen hatt u hâlünden nazar gûyâ
Gözüm merdümleridür noktalar ol hatt u hâl üzre

(Hayran olup hat ve halinden gözümü ayırmam. O hat üzerindeki benler, sanki benim gözbebeklerimdir.)

Hayran, afyon ve esrar sarhoşudur. "Hat" toza, gubara benzetiliyor. Gubarın bir ma'nâsı da afyon demektir. Hal "ben" ise burada yutulan afyon yuvarlağıdır.

Hayran olunca kendinden geçer, uzuvları hareket etmez. (Ben hayran olup da hat ve hali gözden kaybetmem. Hat'taki "ha" harfi üzerindeki nokta ile hal'deki "ha" üzerindeki noktalar sanki benim iki gözbebeğimdir. Onlardan yani hat ve halden ayrılmaz) derken hem bu iki harften noktanın ayrılamayacağını, hem de hattın yani ayva tüylerinin ve hâlin onca çok güzel olduğunu anlatmış oluyor.

3) Ham etdün kametüm ger terk-i ser kıldumsa ma'zûrem
Ne 'özrüm var eger derlerse olmaz nokta dâl üzre

(Belimi büktün. Eğer başımı terkettimse ma-zûrum. Eğer "dal" harfi üzerinde nokta olmaz derlerse kusur benim mi?)

Dal harfi eski yazıda şu şekildeir "..." beli bükülmüş gibidir. Dal

harfi üzerinde nokta yoktur. Şair bükülmüş belini dal harfine benzetiyor. Eğer üzerine nokta konsa idi başa benzeyecekti. Dal harfinin üzerine nota konursa "..." zel olur. Dal üzerine nokta konmadığı için şâir başını terketmiş oluyor. Ve ma'zûrum çünkü dal üzerine nokta konmaz diyor. Bel bükülünce baş görünmez olur.

4) Zülâl-i hûn-ı dildendür gözüm peymânesi memlû
Habâb altındadur ol nokta kim korlar zülâl üzre

(Gözümün kadehi gönül kanının saf suyu ile doludur. Zülâlin üstüne konan nokta habab, su kabarcığının altındadır.)

Zülâlin birinci harfi olan ze'nin üzerinde bir nokta vardır. "Habab" ın da altında iki nokta vardır. Bu hababın altındaki nokta, zülâlin üstündeki noktadır.

Gözbebeği noktaya benzetiliyor. Göz kadehi zülâl ile dolunca gözbebeği onun noktası oluyor.

Gönül kanı ile dolan göz büyük ıstırabın ifadesidir.

5) Yazar göz perdesine eşk şehr-i hâli bilmez kim
Ohunmaz kan ile yazılsa hat evrâk-ı âl üzre

(Kanlı gözyaşı, ne hâlde olduğumu göz perdesine yazıyor. Bilmiyor ki kırmızı kâğıt üzerine kan ile yazılan yazı okunmaz.)

Göz perdesi kanlı gözyaşı ile zaten kırmızıya boyanmış. Üzerine kanla yazılan yazı okunmaz.

Ne hâlde olduğumu, ne ıstıraplar çektiğimi anlatıyorum fakat kimse bunu anlamıyor, demek istiyor.

6) Demâdem kilk-î müjgân ile tıfl-ı merdüm-i çeşmüm
Hat-ı sevdâ-yi hâlün meşk eder levh-i hayâl üzre

(Bir çocuğa benzeyen gözbebeğim her ân kirpik kalemi ile, hâyal sahifesi üzerine, benine karşı olan sevdamın yazısını meşkediyor.)

Gözbebeği, bebek olduğu için çocuğa benzetiliyor. Kirpik kalem oluyor. Çocuk bu kalem ile şâirin hayal sahifesine benin siyah yazısını meşkediyor. O yazıyı güzelleştirmek için mütemadiyen yazıyor. Bir de bene karşı duyduğum sevdayı yazıyor.

Hal siyahtır, hat da siyahtır. Sevda hem siyah, hem de aşk ma'nâlarınadır.

Gözümde mütemadiyen senin siyah beninin hayali vardır demek istiyor.

Demâdem, yine kaleme akan mürekkeptir ki, kandır ve mütemadiyen akıyor. Bir de her zaman ma'nâsınadır.

7) Fuzûlî'nün tarîk-i nazma tab'ın müstakîm etmiş
Hayâl-i kâmetün kim bir elifdür i'tidâl üzre

(İ'tidâl hâlinde bir elif olan boy bosunun hayâli, Fuzûlî'nin şâirliğini nazım yolu üzerinde dosdoğru istikamette yürütmüş.)

İ'tidâl üzre, hem i'tidâl hâlinde, hem de i'tidâlin üstünde demektir. İ'tidâl kelimesinin üstünde yani bu kelimenin ilk harfi olarak elif vardır. Elif doğrudur yani eğri yazılmaz . "..." İ'tidâl ne uzun, ne kısa tam ortada, yani elif nasıl yazılırsa öyle demektir.

Tab; tabi'at bir de şâirlik kabiliyeti ma'nâsınadır. Tabi'at ma'nâsına alınırsa insanaki dört tabiat', dört mizaçtır: Demevî, lenfavî, safravî, sevdavî. Bu dört mizaç istikamet hâline yani i'tidâl üzre olursa insan sıhhattadır.

Tab', istikamet i'tidâl tıb ıstılahlarındandır.

İ'tidâl ifrat ve tefritin ortasındadır. En doğru yol budur.

244. GAZEL

1) Mushaf demek hatâdur ol safha-i cemâle
Bu bir kitâb sözdür fehm eden ehl-i hâle

(O güzellik sahifesine Mushaf demek hatadır. O, anlayan hal ehline bir kitap sözdür.)

O güzellik sahifesine mushaf demek hatadır. Çünkü Mushaf Kur'an-ı Azimü'ş-şana alem olmuştur. Mushaf'taki âyetler kelâmullahtır. Yani alelâde söz değil Allah'ın kelâmıdır.

Mushaf'ın ma'nâsı, bir satıhtır, levha veya tahtadır. İçinde yazı olmayabilir. Onun için Mushaf demek yanlıştır. Bu, bir kitabı dolduracak kadar sözdür. O, anlayan hâl ehline neler söyler. Yazısız olduğu hâlde ehl-i hâle söz söyler. Kâinat ile konuşabilecek bir insan, onun hâl dili ile söylediklerini anlayacak insan lâzımdır. Burada hâl ehli, fikirlerini söyle-

yen değil, onları yaşayan insandır. Söyleyip de o fikirleri bünyesine geçirmeyen, sadece söyleyen insanlara kal ehli derler.

Hâl ile söz arasında ayrıca yukarıda söylediğimiz alâka da vardır.

Mushaf, safhaların birbirine bağlanıp şirazelenmiş şeklidir. Aralarında iştikak san'atı vardır.

2) Ruhsâra nokta olmak resm-i hat olmasaydı
Düşmezdi menzil etmek ruhsârun üzre hâle

(Ruhsara "yanağa" nokta konmak bir yazı icabı olmasaydı ruhsarı üzerine yerleşmek bene düşmezdi.)

Ruhsar kelimesinin ikinci harfi olan "ha" nın üzerinde nokta vardır. Bu eski yazının icabıdır. Noktasız olursa "ha" olur.

Yanak üzerinde bulunmak meziyeti bene nasip olmazdı. Ruhsar, yanak beyaz ve geniştir . Ben ise siyah bir nokta gibidir. Böyle olan ben yanağın üzerinde nasıl yerleşir?

Ruhsar, Hakk'ın görünen tecellisidir. Âlem-i şahadettir. Ben ise âlem-i gaybdır.

Noktanın uzunluğu, genişliği, derinliği yoktur. Görünmez ve mevhum bir varlıktır. Fakat yazı şekli icabı yani yaratılış icabı "kanun-ı İlâhî icabı" âlem-i şahadetin üzerine âlem-i gayb vardır.

3) Hayrân-ı mâh-ı rûyun horşîde mihr salmaz
Müştâk-ı tâk-ı ebrun eksük bakar hilâle

(Senin ay yüzüne hayran olan güneşe sevgi beslemez. Kaşının tâkına karşı hararetli aşk duyan, hilâli noksan bulur.)

Sevgili, aya ve güneşe benzetilir. Aya benzeyen yüze hayra olan âşık, artık güneşe sevgi beslemez. Mihr hem sevgi, hem güneş ma'nâsınadır. Horşid, güneş madde âlemindeki güneştir.

Kaş tâk şeklindedir. Ona yani kaşa müştak olan, hilâli noksan bulur. Müştak ile tâk arasında ses münasebeti vardır. Bir nevi cinas san'atı.

Hilâl zaten ayın eksik görünüşüdür. Eksik bakmak onu kusurlu bulmak demektir. Eksik olarak görür.

4) Kondurdu gerd hattun âyîne-i murâda
Kufl urdu 'akd-i zülfün gencîne-i visâle

(Hattın murat aynasına toz kondurdu. Zülfünün düğümü visâl hazinesine kilit vurdu.)

Ayva tüyleri toza benzetiliyor. Murat aynası, insanın parlak, tozsuz görmek istediği yüzdür. Yüz tamamen vahdettir. Ayva tüyleri onun üzerindeki kesrettir. Âşık, vahdeti kesretsiz görmek ister, muradı budur. Vahdet üzerindeki kesreti çözebilmek de âşık için ayrı bir mücâdeledir.

Zülf de kesrettir ve düğümlüdür. Kesret, visâl hazinesini âşıklara kapadı, demek istiyor. 'Akd yani düğüm, bir kilide benzetiliyor.

5) Devrân mana kalem tek sevdâ kapusun açdı
Tâ kaddümi gamundan dönderdi za'f nâle

(Felek bana kalem gibi sevda kapısını açtı. Senin aşk gamından zayıflık benim boyumu kamış kalem içindeki saza benzetti.)

Kalem yuvarlaktır. Onun için feleğe devran diyor. Sevda siyah ma'nâsına da gelir. Kalem için siyah kapı mürekkep hokkasının kapağıdır.

Boyum yani vücudum da zayıflıktan kamış kalem içindeki ince saza döndü.

Devran, kalem, sevda "mürekkep", nâl bir arada tenasüp san'atıdır.

İkinci mısraki döndürdü de devran ve kalemle alâkalıdır.

6) Resm-i vefâ Fuzûlî senden kemâle yetmiş
Hôş kâmil-i zamansan ahsent bu kemâle

(Vefa âdet ve usulü, ey Fuzûlî senin yüzünden "senin tarafından" kemâle eriştirilmiştir. Zamanın güzel bir kâmil insanısın, bu kemâle tahsinler olsun.)

Resm-i vefa, Elest Bezmindeki ahde vefadır. Tam bir âşıksın demek istiyor.

245. GAZEL

1) Istedüm merhem ohundan cigerüm yarasına
Atdı min oh ki deger her ohu bir pâresine

(Okundan ciğerimin yarasına merhem istedim. Bin ok attı ki her oku ciğerimin bir parçasına değiyor.)

Ok, âşıkı herhangi bir güzellik ile vurmak, karşı karşıya bırakmaktır.

Bu güzelliklerden biri ile ciğerindeki yaraya merhem vurmak istiyor. Ciğerindeki yara aşk için çektiği ıstıraptır. Bu ıstırabı bir güzellik ile tedavi etmesini istiyor. Sevgili bin tane güzellik ile bu arzusunu karşılıyor. Bunlar öyle oklar ki her biri, parçalanmış ciğerin bir parçası kadar değerli veya oklar ciğerinin bin parçasına temas ediyor, onu yaralıyor.

Birinci takdirde ciğerim onu yaralayan oklarına feda olsun, oklar benim için ciğerimden yani maddemden çok daha kıymetlidir. İkinci takdirde ise bir okundan merhem istedim. Beni bin okla yaraladı demek istiyor.

Bir tevcih de şudur : Bir güzellik beni maddeden kurtarır, dedim. O bin güzellik maddemdeki bin parçayı tedavi etti.

2) Bir biriyle çekişür gerd-i rehünçün müjeler
Gör ne kanlar düşecekdür olarun arasına

(Yolunun toprağını sürme gibi gözlerine çekmek için kirpikler birbiriyle kavga ediyor. Bak bu mücadele ile aralarına ne kanlar düşecektir.)

Yârin geçtiği yolun tozu bir sürmedir. Kirpikler göz açıp kapanırken birbirine karışır. Bunu o tozu elde etmek için bir çekişme ve mücadeleye benzetiyor.

Kirpikler süpürgeye benzer. Yârin yolunun tozunu süpürmek saadetine ermek için mücadele ediyorlar.

Aralarına kan düşmek de şudur : Âşık kanlı gözyaşı dökecek. Bu kanlı gözyaşı iki saf kirpik arasından süzülecek.

Âşık için sevgilinin yolunun tozu gözün görüş kudretini artıran, hastalığını tedavi eden bir tutyadır. Sevgilinin geçtiği yoldaki ayak izi Hakk'ın âyetleridir. Onlar, insanın iç görünüşünü "basar basiretini" kuvvetlendirir ve görünüşündeki düzensizlikleri tedavi eder.

3) Çekmez oldu gönül ohlar yükün ol serv meger
Çekerek ata ohun rahm ede bîçâresine

(Gönül okların yükünü çekemez oldu. Meğerki o servi boylu okunu esirgeyerek, azar azar atsın. O zaman belki bu yükü çekebilir.)

Oklar güzelliklerdir ki bunları duyan gönüldür. Bu güzellikler o kadar çok ki gönül bunların sevgi yükünü çekemez oldu. O servi boylu sevgili bu okları daha esirgeyerek yani daha az atsın.

Sevr vahdettir. Hakk bu güzellikleri âşıklara acıyarak daha az göstersin. Onlar bu yükü çekemezler diyor.

Çekerek, esirgeyerek, düşünerek, tasarruf ederek ma'nâlarına gelir.

Ok, yay çekilerek atılır. Çekerek atış demek bir ma'nâya yayı çekerek atış demektir. İkinci çekerekte tevriye vardır. Çekmez ile çekerek arasında iştikak san'atı vardır.

Serv, oka benzer. Gövdesinin üzerindeki yapraklar da okun yeleğidir.

4) Kanı göz yaşı kimi ehl-i nazar kim yügürüp
Bir içim su vere deşt-i gamun âvâresine

(Nerede gözyaşı gibi bir görüş sahibi ki gam çölünde âvare dolaşan âşıka koşup bir içim su versin.)

Gözyaşı, gözden çıktığı için ehl-i nazardır. Gözyaşı gözden sür'atla düşer, yügürür, yani koşar.

Kani iki ma'nâyadır: Biri hani, nerede? Diğeri kan ile âlâkalıdır. Kanlı gözyaşı demek istiyor.

Gözyaşı bir damla sudur, bir içim su. Âşıka ağlamak ferah verir.

5) Her taraf 'akslerümdür görünen yâ yığılup
Geldi su halkı sirişküm suyu nezzâresine

(Her taraf benim akislerimle dolu görünüyor. Böyle mi yoksa su halkı toplanıp benim gözyaşımı seyre mi gelmişler?)

Su halkı, sular demektir. Her taraf su kesilince o sularda şâirin akisleri görünüyor.

O kadar ağlıyor, gözyaşı döküyor ki su halkı yani suların kendileri onu garip bir hâdise bularak toplanıp seyrediyorlar.

6) Bilmezem kim nazar ehli nesini eksildür
Gazab eyler nazar etsem meh-i ruhsâresine

(Ne zaman ay gibi güzel yüzüne baksam hiddet ediyor. Bilmiyorum görüş ehli yüzüne bakarak onun nesini eksiltir ki gazab ediyor.)

Ay artıp eksilir.

Nazar ehli, bakmasını bilen, gördüğünü anlayan insanlardır.

7) Ey Fuzûlî cigerüm kanını koymaz töküle
Can fidâ ol sanemün gamze-i hûn-hâresine

(Ey Fuzûlî, bırakmıyor ciğerimin kanı dökülsün. O put gibi güzelin kan içen yan bakışına canım feda olsun.)

Hun-hâre, kan içen, kan dökmeyi âdet edinen câni, katil demektir. Ciğerin kanının yere dökülmesine meydan vermeden onu içen yan bakıştır.

Sanem, put mecâzi güzeldir. Mecazî güzele madde olan can feda olsun; diyor. Âşıkın istediği de budur.

Ciğer kanın dökülmesine müsaade etmiyor, derken gûyâ âşıkın ölümüne razı olmuyor ma'nâsı çıkar. Sanemin bu lutfuna karşı âşık şükrâne olarak canım feda olsun diyor. Halbuki gamze, onun kanını kendi içiyor, yere dökülmesine meydan vermiyor.

246. GAZEL

1) Uyup âhûya düşdü müşg Mecnûn tek beyâbâna
Nola çeksen anı zencîr-i zülf-i 'anber-efşâna

(Misk, Mecnûn gibi âhûya uyup çöle düştü. Onu amber saçan saçının zincirine çeksen ne olur?)

Misk âhûnun göbeğinde teşekkül eder, muayyen zamanlarda kopup düşer. Onun için düştüde iki ma'nâ vardır. 1- Yere düştü. 2- Başını alıp çöle gitti. Mecnûn da çölde âhûlarla gezip dolaşırdı. Hem misk, hem Mecnûn âhûya uymuşlardı.

Misk ve amber saça sürülen güzel kokulardır. Aynı zamada misk simsiyahtır. Amber alaca renklidir. Bunlar saça mahsustur. Halbuki misk âhûya uyup beyâbana düşmüştür.

Saç zincire benzetilir. Zincire çekmek bir deliyi zincire vurmaktır. Misk de Mecnûn gibi beyâbana düştüğü için onu bağlamak, zincire vurmak lâzımdır. Saça sürüldüğü içinde amber kokulu zülf zincire bağlamak lâzımdır.

2) Çeker kâfir gözün her dem cigerden gamze peykânın
Ne güçdür bu ne verdi alabilmez bir müselmâna

(Kâfir gözün her ân ciğerden gamze temrenini çekiyor. Buna tahammül ne kadar zordur. Bir Müslüman ne verdi ki alamıyor?)

Gamze, iç âlemindeki feyz ve cezbedir. Göz insanı maddeye çektiği için âşıkın ciğerindeki iç feyz ve cezbe oklarının temrenlerini çekip alıyor. Âşıkın içinde feyz bırakmıyor. O, iç feyz, İslâm feyzi olduğu için kâfir göz bunu almak istiyor. Ne verdi alabilmez demekle o gamze oklarını yine göz vermiştir, almak istiyor. Fakat ne verdi ki alamıyor, demek bihude yere işkence ediyor demektir.

Kazanılan bir manevî feyzi kaybetmek çok güçtür.

Müslümâna kelimesi burada günahsız, masum bir zavallıya ma'nâsına gelir. Fakat asıl bu iç feyz ve cezbeye mâlik olan bir Müslümandır. Kâfir onu zorla alıyor demek istiyor.

3) **Belâ nâvekleri sancılamasun mı gönlüme her yan**
Dolaşur şâne tek her lâhza ol zülf-i perîşâna

(Her lâhza o dağınık saça tarak gibi dolaşan gönlüme her yandan belâ okları saplanmasın mı? Elbette saplanacak.)

Gönül, kesret olan saça dolaşınca her yandan belâ okları yağar. Yani onu Elest Bezmindeki taahhüdünü yerine getirmeye zorlar.

Zülf kesrettir. Her tarafa dağılmıştır, perişandır. Her yanda âşıkın gönlünü çelen bir güzellik vardır. Âşıkın gönlü onu düzeltmek isteyen bir tarak gibi saça dolaşıyor.Tarağın her dişi bir oka benzer. Her taraftan belâ okları yağıyor demek olur.

4) **Ohun geldükce sînemden sadâlardur gelen bilmen**
Dil eyler nâle yâ peykan deger sînemde peykâna

(Okun saplandıkça sinemden sesler gelmektedir. Bilmiyorum gönlüm mü inleyip ağlıyor yoksa temrenler mi birbirine değiyor?)

Her ok bir güzellik tecellisi olduğuna göre âşıkın sinesi ok temrenleriyle dolu. Her ok geldikçe bir temrene değiyor. Temren, okun gönülde bıraktığı duygu ve fikirlerdir.

5) **Sadâ-yi nâvekün çıhdukca can hurrem olur gûyâ**
Bu zmdân-ı belâdan çıhmağa rusat verür câna

(Okun sesi çıktıkça "sür'atle gelirken okun çıkardığı ses" can, suya kanmış bir çiçek, bir nebat gibi neş'eli ve tâze oluyor. Sanki bu ses belâ zindanından çıkmak için cana izin veriyor.)

Maddî varlık bir zindandır. Çünkü ten topraktır. Zindan toprak altında bulunur. İnsan bu toprak bedende Elest Bezmindeki ahdini yerine getirmek için yaşar. Bu ahd ise belâ'dır. Beden, bu sebepten bir zindan-ı belâdır.

Ok, insanı öldürür. Çıkardığı ses canın çıkacağını müjdeleyen sestir. Canın çıkması, maddenin bedenden çıkması demektir. Âşık, bunun için seviniyor, neş'eleniyor. Can çıkınca insan bu beden zindanından kurtulmuş oluyor.

Ok saplanınca kan akar. Kan sudur. Onun için hurrem yani suya kanmış diyor. Çok kan akıyor.

6) Boyanup kana olmuş pâre pâre güller a'zâsı
Meger hançer çeküp sen serv tek çıkdun gülistâna

(Güllerin uzuvları kana boyanıp parça parça olmuş. Galiba bir serviye benzeyen sen hançerini çekip gül bahçesine çıkmışsın.)

Gül kesrettir. Rengi kırmızıdır ve yaprakları parça parçadır. Serv ise vahdettir. Vahdet, hançerini çekmiş bütün kesret âlemini "gül bahçesini" kana boyamış. Bütün kesret yok olmuş "parçalanıp kana boyanmış". O zaman "Bu gün mülk kimindir? Tek ve kahredici olan Allah'ındır." Sırrı tecelli etmiş olur. Geçen gazellerde izah ettiğimiz.

Ey gül ne aceb silsile-i müşg-i terin var
Vey serv ne hoş cân alıcı işvelerin var

beytini hatırlayalım.

7) Melâmet oduna yandun Fuzûlî çıh bu âlemden
Terahhum kıl revâ görme ki âlem oduna yana

(Ey Fuzûlî, melâmet ateşine yandın. Bu âlemden çık. Acı, âlemin senin yüzünden ateşe yanmasını reva görme.)

247. GAZEL

1) Bâğa gir bülbüle arz-ı gül-i ruhsâr eyle
Yık gülün 'ırzını bülbül gözüne hâr eyle

(Bahçeye gir, bülbüle güle benzeyen yanağını göster. Gülün şeref ve haysiyetini mahvet. Onu bülbülün gözüne diken et.)

Bahçedeki gül kesret âlemindeki güldür. Bahçe madde ve kesret âlemidir. Hakikî sevgili gülün çok üstünde güzel olan yanağını gösterince asıl gül her türlü sihrini, güzelliğini kaybeder. Artık o âşıkın gözüne diken gibi batar. Bülbül kesret âşıkıdır. Kesrete âşık olan, hakikî sevgilinin güzelliğini tahayyül edince mecazî güzeller, onun gözüne diken gibi batar.

Gülün dikeni vardır. Gül solup dökülür, dikeni kalır. Göze diken gibi batmak bir tabirdir. Görmek istememek, görmekten rahatsız olmak ma'nâsınadır.

2) Bağ şâhidlerine zülf ile çeşmün göster
Sünbülü derhem edüp nergisi bîmâr eyle

(Bahçe güzellerine saçın ile gözünü göster. Sümbülü perişan, nergisi hasta et.)

Bahçe yine madde dünyasıdır. Zülf sümbüle, göz nergise benzer. Hakikî sevgilinin zülfü, madde âlemindeki sümbülü perişan eder. Saçın bir vasfı da perişanlıktır. Göz ise o kadar güzeldir ki, göz güzelliğinin sembolü olan nergisi hasedinden hasta eder. Aynı zamanda gözün hasta ve mahmur olması, onun güzelliklerindendir.

Hakikî sevgili, kesret âlemindekilerden çok daha güzeldir. Yukardaki beytin ma'nâsı tekrarlanıyor.

3) Goncaya lâf-ı letâfetde ağız açdurma
Lâhza lâhza anı şermende-i güftâr eyle

(Letâfet yani güzellik ve maddeden sıyrılmış olmak bahsinde goncaya ağız açtırma. Onu her ân söylediğin söz ile utandır. Yahut söylediği sözden dolayı mahcup olsun.)

Gonca ağza benzer. Güzeldir ve yok gibidir. Yani maddeden sıyrılmıştır. Gonca ağzını açıp letâfetten bahsedince sen söze başla ve o söz söylediğinden dolayı utansın. Yani letâfet hususunda ona ağız açtırma. Bir şey söyleyemesin.

Yine hakikî sevgili madde âlemi ile karşılaştırılıyor.

4) Serve âzâdlık ismiyle yaraşmaz yürümek
Anı hem şîve-i reftâra giriftâr eyle

(Serve âzâdlık, her şeyden kurtulmuş, hürr olmak ismini alıp yürümek lâyık değildir. Sen yürü onu da yürüyüşündeki şîve ve edaya esir et.)

Serv-i âzâd bir nevi servidir. Meyve vermek mecburiyetinden ve kış âfetinden kurtulmuş olduğu için âzâd vasfı verilir. Serv bulunduğu yerden zaten kımıldamaz, adım atamaz. O halde toprağa esirdir, âzâd değildir. Hakikî sevgili öyle bir eda ile yürür ki serv o şîve ve edaya esir olur, âşık olur Hüsn-i talîl san'atı vardır.

Yine madde âlemindeki güzellikler ile mukayese var.

5) Dâr-ı dünyâm gönül cehd kılıp terk ede gör
Hâb-ı gafletde iken özüni bîdâr eyle

(Ey gönül çalış bu dünya evini terket. Gaflet uykusundasın, kendini uyandır.)

Bütün dünya güzellikleri asıl güzel olan sevgili yanında hiçtir. Onlara kapılman gaflet yüzündendir. Kendini uyandır.

Dünyayı terket. Fakr yoluna gir, maddeden tecerrüd et demek istiyor.

İnsan kendini uyandıramaz. Çünkü uykudadır. Burada kendini uyandır "uyan" ma'nâsına kullanıyor.

6) Ey ciger zahmı ağız açma hadengin göricek
Yetene râz-ı nihânum yeter izhâr eyle

(Ey ciğerimdeki yara, onun okunu gördüğün zaman ağzını açma. Her gelene gizli sırrımı ifşa ediyorsun. Artık yeter.)

Ok saplandığı yere ağız gibi bir delik açar. Onu ağza benzetiyor. Bu ciğer yarası oka o derece âşık ki daha oku görür görmez ağzını açıyor.

Okla açılan yaraya ağız diyor. O ağza benzeyen yara açıp söz söylüyor. Hal diliyle ciğerinin yaralı olduğunu, gizli aşkını ifşa ediyor.

İkinci mısradaki yetene kelimesi her gelene demektir. İkinci yetene kâfidir ma'nâsınadır.

"Her gelene" den anlıyoruz ki gelen oklar pek çoktur.

7) Kes Fuzûlî tama'un gayrı temennâlardan
Handa olsan taleb-i devlet-i dîdâr eyle

(Ey Fuzûlî, Hak'tan gayrı arzu ve emellerden vazgeç. Nerede olursan ol Hakk'ın dîdârına kavuşmayı iste.)

248. GAZEL

1) Su verür her subh-dem gözyaşı tîğ-i âhuma
Kim tökem kanın sipihrün salsa mihrin mâhuma

(Her sabah, eğer felek benim ay yüzlü sevgilime sevgi beslerse onun kanını dökeyim diye gözyaşı, ahımın kılıcına su verir. Onu keskin kılar.)

Felek ayın arasından güneşi salıyor. Ay batıp güneş doğuyor. Ah "oT" güneşin doğuşudur. Evvelce izah edilmişti. Güneş doğduğu zaman ufuk kırmızıdır. Ufukta feleğin kanı dökülmüş gibi bir manzara hasıl oluyor.

Ağlayarak ah ettiğini anlatmak istiyor.

Kılıca keskin ve mukavemetli hale getirmek için su verilir. Ah kılıcı daha keskin olur.

Mihr hem sevgi, hem güneştir. Mihrini salsa hem sevgi beslese, hem de güneşi ayın arkasından salsa ma'nâlarınadır.

Mah ile mihr arasında tenasüp san'atı vardır.

2) Şem'-i ruhsârun odu kıldı meni âteş-perest
Çâk-i sînemde temâşâ eyle âteş-gâhuma

(Yüzünün muma benzeyen parlaklığı, ateşi beni ateş -perest etti. İçinde daimâ ateş yanan mabed yani ateş - kede benim aşk ile yanan sinemdir. Sinemin yarığından benim ateş - kedemi seyret.)

Sevgilinin yüzünü muma benzetiyor. Mum hem aşk meclisinin vazgeçilmez unsurudur, hem de devirde yegâne aydınlatan şey mumdur. Bugünkü ışık saçan şeylerle mukayese edilemez.

3) Tûtiyâ tek çeşm-i erbâb-ı nazardur menzilüm
Gerçi hâk-i reh-güzârem dîde-i bed-hâhuma

(Her ne kadar düşmanımın gözünde bir yol toprağı isem de iç âlemini, hakikatı gören insanlar beni tutya, sürme gibi gözlerine çekerler.)

Tutya, bir tozdur ki göze çekilince gözün görüşünü artırır. Göz hastalığını tedavi eder.

Erbab-ı nazar iç görüşe sahip insanlardır. Bakmasını ve görmesini bilirler.

4) Gam kimi öldürse kanlu tek kaçar menden yana
Şâh-ı derdem ilticâ eyler 'ulüvv-i câhuma

(Gam kimi öldürürse katilin kaçışı gibi bana sığınır. Ben dert şâhıyım. Benim mevki'imin, rütbemin yüksekliğine sığınır.)

Gam, birisini öldürünce yakalanmamak için Fuzûlî'ye kaçıyor, ona sığınıyor. O, dert şâhıdır, mevki'i yüksektir. Katili teslim etmez.

Bütün gamlar, cinâyet yapınca şâire sığınıyor. Demekki dünyanın gamı onda toplanmıştır. Dert padişahı olmak, aşkın türlü eza ve cefasını, derdini çekmekle mümkündür. Şâir dert ve gam içindedir.

5) Bir fakîrem durmasun kimse mana ta'zîm içün
Handa gitsem ey gözüm su sep gubâr-ı râhuma

(Ben bir fakirim. Kimse bana ta'zim için ayağa kalkmasın. Nereye gidersem ey gözümün yaşı yolumun üzerinde kalkan toza su serp, toz kalkmasın.)

Fakr sahibi olan her türül maddî arzulardan sıyrılmıştır. Mevki' ve rütbe sahibi olan da olmayan da herkesin kendisine hürmet ve ta'zim göstermesini ister, bundan hoşlanır. Fakirde bu arzu yoktur. Hatta yürüdüğü yoldan kalkan toza bile tahammülü yoktur. Çünkü toz kalkıyor, gûyâ ona ta'zim için kalkmış oluyor. Buna ma'ni olmak için geçtiği yolları gözyaşı ile suluyor.

Bütün geçtiği yolları gözyaşı ile suladığını anlatmak istiyor.

6) Gâfilem sırr-ı hat-ı cân-perveründen tâ hatun
Kondurupdur gerd mir'ât-ı dil-i âgâhuma

(Hattın uyanık gönlümün aynasına toz konuduralı beri senin can besleyen hattının sırrından haberdâr olamıyorum).

Gönül aynasına konan toz hattır. Ayva tüyleri toza benzer. Tozun Arapçası gubardır. Gubar afyon demektir. Afyon insanı gaflete düşürür.

Dil-i agâh, uyanık gönül, asıl aşka âşina olan, batına teveccüh eden gönüldür. Burada gafilin mukabilidir. Hat, vahdet üzerindeki kesrettir. Uyanık gönül aşka, vahdete âşinadır. Ondan ayrılmaz. Fakat vahdeti bildiği halde yine kesret olan hat onu gaflete düşürüyor.

Afyon, sarhoş yani hayran bırakır.

Sırr-ı hat-ı cân-perver, dudaktır. Dudağı etrafındaki hat saklar. Ancak hat ile dudağın mevcudiyeti bilinir. Dudak, cân perverdir. Yani Ab-ı Hayattır. Hat kesreti onu hakikî fenâfillâh olan dudaktan gafil kılıyor.

Gönlüne toz konduruyor, saf ayna olan gönlü bulandırıyor. Gönüle toz konmak, mükedder yani bulanık olmak demektir.

Keder ile gerd arasındaki benzerlik şayan-ı dikkattır. Biri Arapça bulanıklık ma'nâsınadır, ikincisi ise toz ma'nâsınadır.

7) Ey Fuzûlî yâra dönderdüm yüzüm ağyârdan
Hasmı çok gördüm sığındum sıdk ile Allâh'uma

(Ey Fuzûlî ağyardan yani masivadan yüz çevirip yüzümü yâre döndürdüm. Ağyarı yani düşmanı, Hak'tan gayrı olup insanı Hakk'a erişmekten men'eden şeyleri çok görüm. Gönül doğruluğu ile Allah'a sığındım.)

Ağyar çoktur yani kesrettir ve düşmandır. Ben ağyardan, masivadan yüz döndürüp Allah'a sığındım demekle kesretten, bir olan yâre yani Hakk'a iltica ettim diyor.

Düşmen çok olup mukavemet imkânı olmayınca insan Allah'a sığınır, ondan meded bekler.

249. GAZEL

1) Yürütmeyin 'arakı meclis içre bâde ile
Harâm-zâdeni koyman halâl-zâde ile

(İşret meclisinde rakıyı şarap ile beraber sunmayın. Haram- zâdenin halâl- zâde ile beraber bulunmasına müsaade etmeyin.)

Rakı haramdır. Çünkü sarhoşluk verir ve asıl ma'nâsındadır. Şarap ise asıl şarap değildir. İlâhî aşk olduğu için halâldir.

Belki başka bir münasebet de vardır, fakat nüfuz edemedim.

Bir meclis eğer halâl- zâdelerden teşekkül ederse o meclis makbuldür. Haram -zâde yani ahlaksızlar o meclise sızmışsa tadı tuzu kalmaz, meclis bozulur.

2) Verür sitem sebakm tıfl-ı hattuna zülfün
Koma o içi karanı levhi sâde ile

(Zülfün, hattının çocuğuna zulüm dersi veriyor. O içi karayı bu gönül levhası saf olanla bir arada bulundurma.)

Zülf, vahdetten ayrı kesrettir. Yani büyük ve şiddetli kesrettir. Zulmü de o derecededir. Zülf aynı zamanda uzundur. Ayva tüylerine nazaran daha çok te'sirlidir. Ayva tüyleri ona nazaran çocuktur. Zülf, zulmü hatta öğretebilir.

Hat, vahdet üzerindeki kesrettir. Zülfün içi karadır yani kâfirdir. Hat ise yüz üzerindedir. Hattın zemini sadedir yani düz ve beyazdır, vahdettir. üzerine gayr, masiva yoktur.

İçi kara, kötü; levhi sade ise kalbi saf ve temiz demektir.

3) Mana zemân ile Mecnûn mukaddem olsa nola
Oyunda şâh berâber degül piyâde ile

(Mecnûn dünyaya geliş itibariyle benden önde ise bu tabiîdir. Zîra satranç oyununda şâh, piyade "beydak" ile beraber değildir.)

Satranç oyununda ilk safta beydak gelir, şah arkadadır.

Mecnûn'dan üstün olduğunu söylemek istiyor.

4) Kaşun belâsına düşdüm felek gamın çekerek
Bu güclü yayı çeker oldum ol kebâde ile

(Feleğin gamını çekerek kaşının belâsına düştüm. O güçlü yayı bu gevşek ve bozuk yay ile çeker oldum.)

Felek, beli bükük olduğu için yaya benzer. Feleğin gamını çekmek, Hakk'a yakınlaşmak için masiva ile mücadele etmektir. Felek masiva ve maddedir. Ancak yayı bozuktur. Âşıkın gücüne mukavemet edemez. Kaş yayı ise Hakk'a yakınlıktır. O yayı çekmek zordur. Evvelâ gevşek yayda idman yapa yapa güçlü yayı çekmeye hazırlanmak lâzımdır.

5) Kapunda ham kadümi gezdürüp yürür gönlüm
İtündürür yügürür her taraf kılâde ile

(Gönlüm, bükülmüş belimi kapında gezdirip yürüyor. Gönlüm, senin bir köpeğindir. Boynunda bir tasma gibi olmuş, beli bükülmüş beni gezdirip duruyor, oradan oraya koşuyor.)

Sahipli köpeğe tasma takarlar. Şâir bükülmüş beli ile kendini bir tasmaya benzetiyor, gönlü ise köpek oluyor.

Sevgili, köpeğin sahibidir.

6) Menem müderris-i ilm-i cünun hani Mecnûn
Ki ber-murâd ola devrünıde istifâ ile

(Ben aşk deliliği ilminin öğreticisiyim. Nerede Mecnûn? Benim dersime devam edip bu dersi öğrensin ve muradına ersin.)

Cünûn, aşk deliliği demektir. Şâir, aslen deli ma'nâsına gelen Mecnûn'a, delilik dersini verecek derecede ondan üstün bir âşık.

Hani Mecnûn derken gûyâ Mecnûn'un asırlarca evvel öldüğünü bilmiyormuş gibi tecâhül-i ârif san'atı yapıyor.

Devr hem benim zamanımda, hem de dersimde demektir. Derse devr de derler.

7) Başum ayağuna ger düşse men'in eylemezem
Ne eyledi bana nem var bir fitâde ile

(Başım ayağına düşse onu men'eylemem. Niçin men' edeyim, bana ne yaptı. Bir düşkünle ne alış verişim var?)

Başım ayağına düşse, ayağına kapansa demektir. Baş ile ayak arasında tezat san'atı vardır.

Men'in eylemezem Âzerî şivesinde onu men' eylemem demektir. Men' etmek hased ve düşmanlık sebebiyle olur. Halbuki şâire başının bir faydası yoktur. Baş akıl demek olduğuna göre âşıka ne iyilik, ne de kötülü yapabilir. Âşık akla lâkayddır. Baş aynı zamanda bir düşkün ve âcizdir. Böyle bir düşkün ile mücadele edilmez.

Fitâde düşkün, âciz ma'nâsınadır. Aynı zamanda sevgilinin ayağına düştüğü için düşkün diyor.

8) Meni olıma Fuzûlî gam içre Mecnûn tek
Ki men ziyâdeem andan gam-ı ziyâde ile

(Fuzûlî, aşk ıstırabı bahsinde beni Mecnûn ile beraber tutma. Zîra benim gamım ondan ziyade olduğu için ondan daha ziyadeyim, fazlayım.)

Ziyâde aynı zamanda faziletli ma'nâsına gelir.

Ben meşhur âşık olan Mecnûn'dan daha çok aşk ıstırabı çekiyorum. Binaenaleyh ondan daha faziletli ve daha üstünüm demek istiyor.

250. GAZEL

1) Hoşdur ey gün tâli'ün kim düşdün ol hâk-i dere
Ehl-i devlet dâmenin dutdun yetersen bir yere

(Ey güneş, güzel bir talihin var ki o kapı toprağına düştün. Bir devletlinin eteğine yapıştın, elbette bir netice elde edersin, muradına erersin.)

Güneş sevgilinin kapısının toprağına düşerse talihli oluyor. Sevgili, güneşten o derece daha güzel.

Tali' tulu'dan yani güneşin doğuşundan ism-i faildir. Hem baht, hem de doğucu ma'nâsınadır.

Devletli, sevgilidir. Onun eteğine yapışmak, ona intisab etmek, onu efendi edinmektir. Bir büyük insana intisab edilirse onun sâyesinde insan bir baltaya sap olur. Bir mevki elde eder.

Yetersen bir yere, hem bir netice elde edersin, hem de sevgilinin kapısının toprağına düştüğü için bir yere vâsıl olursun demektir ki zaten güneş ışığı yere düşmüştür.

Yetmek bir yere ulaşmak, erişmek demektir. Bu takdirde sevgilinin kapısının toprağına düşmekle yükselirsin demek istiyor.

Düşmekle, yükselmek arasındaki tezat calib-i dikkattir.

2) Dâma düşmüş bir şikârem kim 'adem sahrâsına
Menzilümden her taraf açmış ecel min pencere

(Tuzağa düşmüş bir avım ki, ecel bulunduğum yerin her tarafından yokluk sahrasına bir pencere açmıştır.)

Tuzak dünyadır. Dünya bir kafese benzetiliyor. Her tarafındaki delikler de ecelin yokluk sahrasına açtığı birer pencere oluyor. Bu pencereler bin tane.

Kafesteki avı her ân ölüm bekler. Kafesin delikleri yokluk sahrasına açılan bir pencere, pencerenin çokluğu ölümün binbir sebeple gelebileceğini anlatmaktır.

Dikkat edilirse açılan bir şey var ama kapı değil, pencere. Kapı olsa kaçabilir.

Menzil bulunduğu yer yani tuzak, aynı zamanda ev ma'nâsınadır. Evin penceresi olur. Fakat bunun tamamen aksi bir tefsir de vardır:

Dünya bir tuzaktır, evet. Fakat insan dünyaya kemâl ve irfan kazanmak, maddeden sıyrılmak, Hak'ta nefsini yok etmek için gelmiştir. Dünyada binbir güzellik vardır ki insan onlara âşık ola ola hakikî güzele ulaşır, onda nefsini ifnâ eder, yok olur. Her güzellik yokluk sahrasına açılan bir penceredir.

3) Lâ'lün etrâfında hattundan gönül eymin degül
İ'timâd olmaz yeni îmâna gelmiş kâfere

(Lâ'le benzeyen dudağının etrafındaki ayva tüylerinden gönül emin değildir. Zîra yeni imana gelmiş kâfire i'timad olunmaz.)

Dudağın etrafında beliren ayva tüyleri bir iman olan yüz üzerine yeni gelmiştir. Yeni yeni çıkıyor. Haddizatında rengi siyah olduğu için kâfirdir. Fakat yüz üzerinde yeni yeni bitiyor. O da güzeldir ve âşıkı şaşırtabilir, kesrete düşürür. Çünkü vahdet üzerindeki kesrettir.

4) Hat ne hâcet ehl-i dil kaydına ruhsârun yeter
Âlemi dutmakda gün muhtâc olur mu leşkere

(Gönül ehlini kendine bağlamak için ayva tüylerine hâcet yok, yüzün kâfidir. Güneş, âlemi zaptetmek için askere muhtac olur mu?)

Yüz güneştir. Hat ise çok olduğu için askere benzetiliyor. Sevgili bütün dünyayı kendine esir eder. Sadece güzel yüzü bunun için kafidir.

Yüz üzerindeki hat sevgiliye ayrı bir güzellik verir. Fakat sadece yüz bu güzelliğe muhtaç değildir.

Yüz kesret âleminde görünmese dahi bizâtihî âşıkı kendine cezbedecek güzelliğe sahiptir.

Birini mahkûm etmek, hapsetmek için bir hat yani ferman lâzımdır. Buna da işaret vardır. Çünkü fermana hat da denir. Hatt-ı Humâyun gibi.

5) Sâye saldun suya serv-i nâzı reşk öldürdü kim
Men dururken devlet-i vaslun ne nisbet âhere

(Gölgeni suya saldın. Ben dururken senin visâline niçin başkası sahip oluyor diye serv-i nâzı haset öldürdü.)

Sevgilinin boy bosu çok mevzun ve ahenkli bir cins sevri olan serv-i nâzdan çok daha güzeldir. Serv su kenarlarında olur ve gölgesi suya akseder. Sevgilinin boyu bosu suya aksedince su onun visâli devletine erişmiş oluyor. Ve en ölçülü ve güzel olan serv-i nâz hasetten ölüyor. Çünkü sudaki aksi baş aşağıdır.

Dururken iki ma'nâyadır: Ben ortada iken, varken; diğeri ayakta iken demektir. Servi daima ayaktadır. Suya aksedince ters dönmüş, tepe aşağı gelmiş oluyor.

6) Başda her tüg ışk odundan bir tütündür kim çıhar
Çizginen başum belâ bezminde benzer micmere

(Başta her tüy aşk ateşinden çıkan bir dumadır. Dönüp duran başım belâ meclisinde bir buhurdana benzer.)

Baştaki saç aşk ateşinden yükselen dumana benzetiliyor. Belâ meclisinde yani ahde vefa meclisinde başım, dumanı tüten bir buhurdan gibi gezdiriliyor.

Meclislerde güzel koku ile daha büyük bir zevk almak için buhurdan içinde sandal ağacı ve buna benzer güzel kokulu ağaçlar yakılır.

7) Ey Fuzûlî mende râhat koymadı şeydâ gönül
İsterem kim kurtulanı andan verem bir dilbere

(Ey Fuzûlî, çılgın gönlüm bende huzur ve rahat bırakmadı. İstiyorum ki onu bir güzele verip cefâsından kurtulayım.)

Gönül âşıka bir belâdır. Fuzûlî burada "bir" kelimesi üzerinde san'at yapıyor. Bir çok güzellerin peşinde aşkın ıstırablarını çeken gönlü "bir" olan hakikî dilbere verince bu keşmekeşten kurtulur.

251. GAZEL

1) Gönül tâ var elünde câm-ı mey tesbîhe el urma
Namâz ehline uyma anlarunla durma oturma

(Ey gönül, elinde şarap kadehi bulundukça tesbihe el vurma. Namaz ehline uyma, onlarla oturup kalkma.)

Gönülde ilâhi aşk olduktan sonra zâhir ehline uyup tesbihi eline alma. Çünkü o bir gösteriştir. Aşk ile çekilince bir ma'nâ ifade eder. Aslolan aşktır. Namazda imama uymak, ayağa kalkmak " kıyam" ve oturmak vardır. Azerî lehçesinde durmak, ayağa kalkmak demektir.

El urmanın bir ma'nâsı ondan çekin, kork demektir. Oturup kalmanın bir ma'nâsı namaz erkânı, diğer ma'nâsı onlarla ahbaplık, dostluk etme demektir.

Sarhoş halde zaten namaz kılınmaz. "*Ve lâ takrabu's-salâte ve entüm sükârâ*"

2) **Egilüp secdeye salma feragat tâcını başdan**
Vuzûdan su sepüp rahat yuhusun gözden uçurma

(Secdeye eğilip ferağat tacını başından düşürme. Gözüne abdest suyu serpip rahat uykusunu gözden uçurma, uykun kaçmasın.)

Secdeye öyle eğilmeli ki her şeyden, madde ve masivadan el çekmek tacı, baştan düşmesin. Eğilince başa giyilen şeye düşebilir.

Abdest alırken yüze su vurulur. Bu, eğer insana huzur veren ruh sükûnunu temin etmezse sadece uyku kaçıran bir harekettir. Gerek secdede, gerek abdestte aslolan İlâhî aşkı göz önünde bulundurmalıdır.

3) **Salım pâ-mâl olursan bûriyâ tek mescide girme**
Ver ger nâçâr girsen anda minber kimi çoh durma

(Hasır gibi ayak altında kalır ezilirsin, sakın mescide girme. Eğer çaresiz girersen de minber gibi orada çok durma.)

Mescide hakikî aşkı ve ibâdeti duyan bir insan gibi gir. Hasır gibi girme. Ayak altında ezilirsin. Yani ziyan olursun. Girersen yalnız o mescitte odundan yapılmış minber gibi çakılıp kalma. Zâhirden bâtına yüksel.

4) **Müezzin nâlesin alma kulağa düşme teşvîşe**
Cehennem kapusun açdurma vâ'izden haber sorma

(Her ezan okuyanın sesine kulak verip kendini iç karışıklığına uğratma. Hele vâ'izden bir şey sorarak sakın cehennem kapısını açtırma.)

Her ezan okuyan şahıs, ağzından çıkan sözlerin ma'nâ ve azametini idrak edemez ve bunu bir şekil veya vazife gibi görür. Bu beytin altında minare-i Mansur mazmunu vardır. Hikâye şöyledir:

Mansur'u asmaya götürülürken namaz vakti imiş. Bir müezzin ezan okumaya başlamış. Allâhü ekber Allâhü ekber... Mansur ezan okunan tarafa dönüp "sus, yalan söyleme, demiş. Etrafındakiler dehşet içine düşüp bu ne feci bir küfürdür. Sen halâ uslanmayacak mısın? deyince mansur, elbette yalan söylüyor. Eğer bütün ruh ve şuuru ile bir Allâhü ekber dese ezan okuduğu minare erir, demiş. Ve oradaki yüksekçe bir taşın üzerine çıkıp bir kere Allâhü ekber deyince taş erimiş. Bu taşa Mansur'un minaresi demişler.

Gerek müezzin, gerek vâ'iz işin hep şeklî ve zâhirî yönündedirler. Bunun bir de bâtınî ve aşk cephesinin bulunduğunu idrak edememektedirler. İbadette de aslolan aşktır. İbadet, kendisine ibadet edilenden korkulduğu için değil, sevildiği için yapılmalıdır.

(Not: Müellif bu beyti zuhulen eserine almamıştır. Gazelin noksan kalmaması için biz ilâve edip, anladığımız kadarıyla izahına çalıştık. H. K.)

5) Cemâ'at izdihâmı mescide salmış küdûretler
Küdûret üzre lûtf et bir küdûret sen hem arturma

(Namaz kılmak üzere mescide gelenler çok kalabalık. Bu kalabalık mescide sıkıntılar veriyor. Sen lûtfet bu sıkıntı üzerine bir sıkıntı daha artırma.)

Cema'at kalabalık olunca mescit dar geir. Herkes sıkılır, bunalır, bir de sen gelip sıkıntıyı artırma derken maksadı yine zâhir ehlinin düşüncesini tenkit etmektedir. Mescidden başka yerlerde de namaz kılınır. Onu mescid hasretmek yanlış bir inanıştır. Mescit müslümanları bir araya toplamak gayesini taşır. Yoksa gök kubbe altında bir yerde namaz kılınır. Çünkü insan hangi tarafa dönerse dönsün Allâh'ın vechi ile karşılaşır.

6) Hatîbin sanma sâdık mescidün kavliyle fi'l etme
İmâmın sayma âkil ihtiyârun ana tapşurma

(Mescitteki hatibi sâdık yani doğru bir insan zannetme. Onun sözü ile amel etme. İmanını akıllı sayma. Onun hareketlerine uyma. "Gerek namazda gerek diğer hususlarda.")

Zâhir ehlinin sözleri hakikat peşinde olanların şuur ve imanına uymaz. Çünkü akıllarıyla söylerler, gönülleriyle değil. Âşık gönül dilinden anlar.

Mecnûn'un arkasında namaz kılınmaz. Mescitteki imam da bir hakikat olan aşkı ve onun icaplarını idrak edecek bir seviyede olmadığı için âkil değildir. Burada âkil, idrak sahibi demektir. Aşk âleminde mahdut olan aklın kıymeti yoktur. Âşık, mahdut aklın hudutlarını aştığı için ona mecnûn denir. Fakat hakikatta asıl âkil odur.

7) Fuzûlî behre vermez tâ'at-i nâkıs nedür cehdün
Kerem kıl zerki tâ'at sûretinde hadden aşurma

(Fuzûlî, eksik ibadet insana bir şey vermez. Ne çabalayıp duruyorsun? Kerem et, riyâyı ibadet şekline sokup onu hadden aşırma.)

Ehl-i aşk nazarında aşksız ibadet yarımdır, eksiktir. Şeklen ibadettir, ruhen değil. İçten gelen bir iştiyak ile olmayan ibadet riyâdır.

Şâir, kendi nefsine hitap ediyor. Riyâyı hadden aşırma diyor.

252. GAZEL

1) Ey vücûd-ı kâmilün esrâr-ı hikmet masdarı
Masdarı zâtun olan eşya sıfâtun mazharı

Ey sen ki, kemâl hâlindeki varlığın, hikmet sırlarının südur ettiği, meydana çıktığı yerdir. Zâtından vücuda gelen eşya, madde âlemi senin sıfatlarının zuhur ettiği yerdir.

Vücud-ı kâmilin dinî şekilde ifadesi, *sübhaneke* demektir. Tesbih, Hakk'ı her türlü eksik sıfatlardan tenzih etmektir. Esrâr-ı hikmet, kâinatın yaratılışındaki ma'nâ ve nizâmın sırlarıdır. Bunu ancak Cenâb-ı Hak bilir. Çünkü bunları o vaz' etmiştir. Ve hakîm-i mutlaktır. Hikmetin sırları o eksiksiz varlıktan meydana çıkmıştır. Eşya ve masiva bir nizam dahilinde vücuda gelmiş ve yine o hakîmi mutlakın zâtından sudur etmiştir. Zât, Hakk'ın kendisidir ki idrak edilemez. Hakk'ın anlamaktan âciz olduğunu anlamak, Hakk'ı anlamaktır.

Sıfat ise Hakk'ın zuhur cephesidir. Her mevcut Hakk'ın sıfatıdır. Zât, ancak sıfat ile anlaşılır. Eşya, masiva Hakk'ın sıfatlarının zuhur ettiği yerlerdir.

2) Mazharı her hikmetün sensen ki kilk-i kudretün
Saflıa-i eflâke nakş etmiş hutût-ı ahteri

(Her kanun, nizam ve ma'nânın zuhur ettiği yer sensin. O kudret ve hikmet kalemi felekler sahifesine yıldız çizgilerini yazmışsın, resmetmişsin.)

Yıldızların varlığı ve bir kanun dahilindeki hareketleri hikmet eseridir.

Nakş, yazmak, resmetmek, tespit etmek ma'nâlarına gelir. Kilk, kalem ma'nâsınadır. Fakat resim yapan her şeye de kalem, hame ve kilk denir.

Yıldız çizgileri onların devrederken çizdiği mahrekler olacaktır. Yıldızları hareket hâlinde tasvir ediyor.

3) Ahteri mes'ûd olan oldur ki tab'-ı pâk ile
Kabil-i feyz ola lûtfundan safâ-yı cevheri

(Yıldızı yani tali'i mes'ud olan odur ki temiz yaratılış onun asıl cevherinin temizliği, saflığı senin lûtfundan feyzalacak kabiliyettedir.)

Tab'-ı pâk ile safâ-yı cevher aynı ma'nâdadır. Tab', cevher yani asıl ve temel, bünye; pâk ise safa, temizlik, saflık demektir.

Feyz, su ma'nâsına kullanılır. Aynı zamanda parlaklık demektir. Safa ise saf olan şeyin parlak olmasına işarettir.

Lûtf aynı zamanda letâfet yani maddeden mücerred ma'nâsına gelir ki temiz bir yaratılışta masiva sevdası yoktur.

Lûtf ile cevher arasında da münasebet vardır. Maddeden mücerred olan şey latiftir, cevher de bir temeldir ki gözükmez. Ancak cevherin arazları gözükür. Onlar maddedirler.

4) Cevheri ma'yûb olan nâkıs menem kim muttasıl
Sâdedür hattun hayâlinden zamîrüm defteri

(Cevheri ayıplı, kusurlu olan nâkıs yani kâmil olmayan, kusurlu olan benim ki daima içimin defteri senin yazının hayalinden mahrumdur. Yani içim sâde ve yazısızdır.)

Bir mücevher bazen ayıplı ve kusurlu olur. Bunu kuyumcular onu tetkik ederek anlarlar. Fakat burada cevher, mücevher ma'nâsına değil, yaratılışın temeli demektir. Yaratılışın temeli kusurlu olunca, kâmil, tam değildir, nâkıstır, eksiktir. Bu ayıp ve kusur ise iç ve kalp üzerine sevgilinin yazısının yani izinin, fermanının hayali yazılmamış olmasıdır.

Hattın insanda nâkıs ve hadiste aslı olmaz. Ancak hayali bulunur. Nâkıs ayni zamanda hadis yani sonradan yaratılmış daha doğrusu Hakk'tan gayrı olan mevcut demektir.

Sâde, üzerinde yazı bulunmayan bir sahifeye verilen sıfattır. Bu sâde kelimesi zamir yani iç, gönül ve kalp kelimeleriyle birleşince sâde-dil olur ki saf ve ahmak ma'nâlarına gelir.

Cevher, araz bahsi ilm-i kelâm ıstılahlarındandır. Cevher iki kısımdır: Cevher-i muttasıl, cevher-i munfasıl. Bunun izahı mevzuumuz haricindedir. Yalnız burada muttasıl kelimesi vardır ki bu hem ilm-i kelâm ıstılâhı olan cevher-i muttasılı hatırlatır, hem de daimâ, fasılasız ma'nâsınadır. Burada ikinci ma'nâdadır.

Gönül birçok fikir, duygu, hayal ve hadiselerle dolu olduğu için birçok şeyler yazılan bir deftere benzetiliyor.

5) Defteri a'mâlümün hatt-ı hatâdandur siyâh
Kan töker çeşmüm hayâl etdükçe hevl-i mahşeri

(Defter-i a'mâlim, hata, günah yazısı ile dolu ve kapkaradır. Mahşerin korkunçluğunu hayal ettikçe gözüm kan yaş döküyor.)

Defter-i a'mâl, insanın hayatta iken yaptığı sevap ve günahların Kirâmen Kâtibin tarafından tespit edildiği defterdir. Bu defterde o derece günah yazılmış ki sahife simsiyah olmuş. Bu defter-i a'mâl mahşerde insanın eline verilecek. O gün bu günahların cezası tayin edilecek. Bu korkunç günü tahayyül ettikçe şâir kanlı yaşlar döküyor.

6) Mahşeri eşküm verür seylâba ger rüz-ı cezâ
Olmasa makbûl der-gâha sirişküm gevheri

(Ceza günü yani mahşerde gözyaşımın incisi der-gâh-ı İlâhîde kabul edilmezse, gözyaşım mahşeri sele boğar.)

Gözyaşı nedâmet gözyaşıdır. Nedâmet gözyaşı, Allah'ın indinde makbuldür. Tevbe ve nedâmet kulu günahlarından temizler. Çünü Kur'an-ı Kerimde Cenâb-ı Hak "Tevvâbı Rahîm" olarak zikredilir.

Kabul edilecek bir gözyaşının her damlası bir gevher gibi kıymetlidir.

7) Gevheridür ışk bahrınun Fuzûlî âb-ı çeşm
Lîk bir gevher ki lûtf-ı Hak anadur müşterî

(Ey Fuzûlî, gözyaşı aşk denizinin incisidir. Fakat bu öyle bir incidir ki onun müşterisi Allah'ın lûtfudur.)

Bu inci alelâde bir inci değildir. Gözyaşı damlasıdır. Bu gözyaşı İlâhî aşk uğurunda döküldüğü için manevî değeri büyüktür. Müşterisi de ancak Allah'ın lûtfudur. Cenâb-ı Hak, bir lûtuf olarak onu kabûl eder.

Dikkat edilirse bu gazelde bir sanat hususiyeti vardır.

Birinci mısraın sonudaki kafiye, ikinci mısraın başına getirilmiştir. İkinci beytin birinci mısraı, birinci beytin ikinci mısranın kafiyesiyle başlamaktadır. Her beytin birinci mısraları başında ondan evvelki beytin kafiyesi vardır. Ve bu sona kadar böyle devam eder. Bu bir nev'i "reddü'l-'acz'ale's-sadr" yani sonu başa geçirmek sanatıdır.

Bu gazel bir tevhid ve münacattır. Şâir "ye" harfinin ilk, gazelini tevhide hasretmiştir. Bu gazeli bir na't takip edecektir.

253. GAZEL

1) Ey vücûdun eseri hılkat-ı eşyâ sebebi
Nebî ol vakt ki bilfi'l gerekmezdi nebî

(Ey sen ki, varlığın, bütün eşyanın yaratılmasına sebeptir. Sen, peygambere ihtiyaç görülmediği zaman dahi peygamberdin.)

Bütün mevcudat, içinden Hazret-i Peygamber'in zuhur etmesi için yaratılmıştır. "Levlâke" hadisi bunu bildirir: "*Sen olmasaydın, sen olmasaydın ben felekleri yaratmazdım.*"

Peygamber asıl ve bütün kâinat fer'idir. Bir hadis-i şerifte de "daha Âdem su ile çamur arasında iken ben peygamberdim" buyurulmuştur.

Âdem ve âdemoğulları yaratılacak, sonra onlara doğru yolu göstermek için peygamberler gönderilecekti. Halbuki daha Âdem yaratılmadan evvel peygambere ihtiyaç olmadığı halde Hazret-i Muhammed peygamberdi.

2) Seyyid-i Ebtahî vü ümmî vü Mekkî vü zekî
Hâşimî vü Mednî vü Kureşî vü Arabî

(Ey sen ki, bir ulu ufendi, ümmî, Mekkeli ve tasfiye edilmiş "Mustafa", Hâşim Kabilesinin Kureyş kolundan, Medinelisin.)

3) Sebkat-i zât ile eyvân-i risâlet sadrı
Şeref-i asl ile fihrist-i rüsül müntehabı

(Ey sen ki, zâtının ululuk ve zaferi ve önce gelişi, yani Âdem yaratılmadan evvel var oluşu itibariyle peygamberlik eyvanının en yüksek yerini işgal eden, aslî şerefiyle de peygamberler arasından seçilmiş bulunansın.)

Sebkat-i zât'da Nur-ı Muhammedî'nin Allah'ın ilk yarattığı varlık olduğunu beyan eden hadis-i şerif meali vardır: "Allah'ın ilk yarattığı benim nurumdur". İlk yaratılan akl-ı küldür. Akl-ı küllün bir ismi de Nur-ı Muhammedî'dir. Akl-ı küll, Hazret- Muhammed'in ma'nâsıdır.

4) Azm-i çarh etdi Mesîhâ ki bula mi'râcun
Yetmedi menzil-i maksûda tarîk-i talebi

(İsa, senin göklere yükselişine erişmek için çarha çıkmak istedi. Fakat isteğinin yolu, istediği menzile erişemedi.)

Hazret-i Muhammed, arşa kadar yükseldi. Arş dokuzuncu feleğin adıdır. Hazret-i İsa ise dördüncü felekte yani felek-i şems'te kaldı. Üzerinde dünyaya ait bir iğnenin bulunması daha fazla yükselmesine mâni' oldu. Bu bahis birçok kereler geçmişti.

5) Enbiyâda kimse sen tek bu müyesserdür kim
Âdeme vech-i mübâhât ola izz-i nesebi

(Enbiya arasında kime nasip olmuştur bu saadet ki, Hazret-i Âdem kendi neslinden dünyaya senin geleceğinden dolayı iftihar etsin.)

Kâinatın yaratılmasına sebep olan Hazret-i Muhammed'le elbette Hazret-i Âdem iftihar edecektir. Çünkü Hazret-i Muhammed, Hazret-i Âdem'in evlatlarından olarak dünyaya gelmiştir.

Rivayette de Âdem, Hazret-i Muhammed'le iftihar etmiştir.

6) Halef-i mu'teber-i Âdem ü Havvâ sensen
Ce'alallâhu fidâen leke ummî ve ebî

(Hazret-i Âdem'in en itibara mazhar olan halefi sensin. Allah anamı, babamı sana feda kılsın.)

Birinci mısrada Âdem ve Havva'yı zikrettiği için ikinci mısrada anam babam sana feda olsun diyor.

Bu feda edilen ana, baba, Hazret-i Âdem ile Havva dahi olabilir. Çünkü Âdem herkesin babası, Havva ise herkesin anasıdır.

Anam, babam sana feda olsun, bir nevi hürmet ve sevgi ifadesidir.

7) Yâ Nebî kılma Fuzûlîni kapundan mahrûm
Afv kıl var ise der-gâhda terk-i edebi

(Ey peygamber, Fuzûlî'yi der-gâhına kabûl et, onu kapından kovma. Eğer sana karşı lâzım gelen "edeb" i yani hürmeti, muhabbeti terketmiş, yerine getirmemiş ise affet.)

254. GAZEL

1) Ey hoş ol günler ki ruhsârun mana manzûr idi
Çeşm-i ümmîdüm çerâğ-ı vasldan pür-nûr idi

(Ne kadar güzeldi o günler ki, ben yüzünü görüyordum. Ümidimin gözü visâl kandilinin nuru ile dolu idi.)

Birinci mısrada gün kelimesi ayni zamanda güneş ma'nâsınadır. Sevgilinin yüzünü güneşe benzetiyor. Göz parlaktır, kandile benzer.

Bütün bu gazel anasır âlemine gelmeden Elest Bezmindeki ruhlar âleminin tasviridir. Çünkü değil Fuzûlî gibi bütün hayatınca aşk ıstırabı çeken bir insan, hiçbir insan bu tavsir edilen günleri yaşamamıştır.

Fuzûlî bu manevî huzuru, saadeti dünya hayatına benzer bir şekilde anlatmak istiyor.

2) Kurb şevki âfiyet- bahş-ı ten-i bîmâr olup
Vasl zevki râhat efzâ-yi dil-i mehcûr idi

(Sevgiliye yakınlığın hararetli sevgisi hasta vücuduma sıhhat ve afiyet veriyor. Visâl zevki yardan ayrı kalan gönlümün rahatını artırıyordu.)

Hastalık ekseriya sıcaklıkla tedavi edilir. Bu sebepten şevk kelimesini kullanıyor. Şevkte hararet ve aydınlık vardır.

Her visâl, bir ayrılığı takip ettiği için ayrı kalan gönlümü rahat ettiriyordu diyor.

3) İzzetüm şem' münevver tâli'üm azmi kavî
Devletüm hükmü revân ayşüm evi ma'mûr idi

(Ululuğumun mumu aydınlanmış, tali'im beni bahtiyor etmeye kuvvetle azmetmiş, devletimin hükmü her yerde yürüyor, zevk ve safa evim ise ma'mur idi.)

Ululuğu bir muma, tali'ini bir insana, saadetini bir hükümdarın mutlak hakimiyetine, zevk ve safayı da bir eve benzetiyor.

Ma'mûr burada noksansız her türlü zevk ve safa esbabını havi ma'nâsınadır.

4) Dâmen-i ikbâlüme gerd-i ta'arruz yetmeyüp
Çeşm-i hâsid çihre-i cem'iyyetümden dûr idi

(Öyle süratle bir ileriye gidişim vardı ki bu gidişin eteğine tecavüz tozu yetişemiyordu. Huzur ve rahatımın çehresi haset edenin gözünden uzaktı.)

Kimse benim ikbal ve saadetime mâni' olamıyor. Kimse benim huzur ve rahatıma haset gözü ile bakmıyordu.

Öyle sür'atle sa'adete koşuyor ki koşarken kalkan toz eteğine erişemiyordu. Bu toz tecavüz tozudur. İkbale mâni' olan bir tecavüz tozu.

5) Âdem idüm kurb-ı der-gâhında bulmuşdum kabûl
Menzilüm cennet meyüm kevser enîsüm hûr idi

(Ben, der-gâhına yaklaşmış o der-gâha kabûl edilmiş âdem idim. Yerim cennet, şarabım kevser, yakınım, arkadaşım da huriler idi.)

Burada âdem, aynı zamanda Hazret-i Âdem'e işarettir. Çünkü Cenâb-ı Hak, Âdem'i eşref-i mahlûkat olarak yaratmış, onu der-gâhına kabûl etmiş ve cennete yerleştirmişti.

6) Baht matlûbum müyesser kılmağa mahkûm olup
Dehr esbâbum müheyyâ kılmağa me'mur idi

(Tali' her ne istersem onu bana vermeye mahkûm idi. Felek her ihtiyacımı hazırlamak emrini almıştı.)

7) Her du'a kılsam tevakkufsuz olurdu müstecâb
Her temennâ eylesem ihmâlsiz makdûr idi

(Her ettiğim du'a, derhal, gecikmesiz kabûl edilir, her ne istesem ihmal edilmeden derhâl kader derecesinde kat'i olarak bana verilirdi.)

8) Hecr vehminden yetürmezdüm küdûret gönlüme
Gerçi devrânun muhâlif gezmegi meşhûr idi

(Ayrılık korkusu ile gönlüme keder ve huzursuzluk getirmezdim. Her ne kadar feleğin arzularımıza ters yürüdüğü meşhur ise de.)

9) Nola ger salsa Fuzûlîni gam-ı hicrâna çarh
Vasl eyyâmıda ol gâfil iyen mağrûr idi

(Felek Fuzûlî'yi ayrılık gamına düşürse hayret etmemeli. Çünkü o gafil, visâl günlerinde çok mağrur idi.)

Burada çarh, felek anasır âlemidir. Oraya düşünce visâl hâlinden ayrılıp hicrana düşüyor. O, feleğin insanın bütün arzularına ters hareket ettiğini düşünmüyordu. Ezelî ilm-i İlâhîde feleğin bu mahiyeti elbette biliniyordu. Visâl eyyamı Fuzûlî'ye gurur getiriyor. Bu sebepten anasır âlemine düşmekle cezasını bulmuş oluyor.

255. GAZEL

1) Ey tegafül birle her sâ'at kılan şeydâ meni
Vâkıf ol kim öldürür bir gün bu istiğnâ meni

(Ey beni tanımazlıktan gelen sevgili, bu hareketin her sa'at beni daha çılgın hâle getiriyor. Bilki senin bu istiğnan bir gün beni öldürür.)

Sevgilinin tegafül göstermesi kadar âşıka zor gelen bir şey yoktur. Cevr ve cefa etsin âşık katlanır, hatta memnun olur. Çünkü sevgili, onun âşıkı olduğunu biliyor ve kemâle eriştirmek için cefa ediyor. Fakat tegafül çok acı... Bu cefanın en dayanılmazını reva görmekle sevgili, hakikatta onu öldürecek yani visâle erdirecektir. Onun için şâir şöyle diyor:

"Bu istiğna ve tegafül ile bana kötülük ettiğini sanıyorsun, halbuki bu cefa, beni sana kavuşturacaktır, bilmiş ol."

Bu beytte bir nev'i tehdit mahiyeti vardır. Zâhiren bana tegafül gösterme bu hareketin beni bir gün öldürür diyorsa da asıl söylemek istediği başkadır. Yukarıda söylediğimizdir.

2) Za'fum ilden yaşurup ahvâlümi salılar velî
Nâle-i bî ihtiyârumdur kılan rusvâ menî

(Zayıflığım o derecede ki beni halktan gizliyor, yani görünmeyecek kadar zayıfım. Bu zayıflık ne hâlde olduğumu herkesten saklıyor. Lâkin asıl elimde olmadan ettiğim feryat ve figan beni rezil, rüsva ediyor.)

Kendisi görünmüyor, fakat feryat ve figanı ahvalini halka aşikâr ediyor, rüsva ediyor.

3) Ger meni hûn-âbe-i eşküm nihân eyler ne sûd
Handa olsam nâle-i zârum kılur peydâ meni

(Kanlı gözyaşım, beni halktan gizliyorsa da faydasız. Zîra feryadım, ağlayıp inlemem beni nerde olsam meydana çıkarıyor.)

Kanlı gözyaşı onu içine alıp gizleyecek kadar çok. Fakat ağlayıp inlemesini gizlemenin imkânı yok. Nerde olsa halk onu buluyor.

Âşık, daimâ halkın yadırgayacağı hareketlerde bulunur.

4) Vâlih-i zevk-i leb-i mey-gûn u çeşm-i mestünem
Sâkiyâ sama harâb etmiş mey ü sahbâ meni

(Ey sâkî ben şarap renkli dudağınla sarhoş ve gözünün hayranıyım. Sunduğun şarap beni kendini bilmez hâle getirdi sanma.)

Sâkî, tasavvufî ıstılahda ma'nâ âleminden feyz eriştirendir. Asıl âşıkı hayran eden sâkînin hakikî ma'nâsıyla sunduğu şarap değil, sâkînin şarap

renkli dudağı, yani aşk ile insanı fenâfillâha götüren feyzinin zevki ve sarhoş gözüdür. Sarhoş göz, tasavvufta sâlikin kusurlarını Allah'ın örtmesidir.

5) Hâlî etmişdür meni menden mahabbet dostlar
Ayb kılman görsenüz âlemde bî-pervâ meni

(Dostlarım, muhabbet beni benden boşaltmıştır. Artık ben, ben değilim. Beni âlemde her türlü kayıttan sıyrılmış görürseniz ayıplamayın.)

Ben ben iken bir takım kayıtlarla bağlı olarak yaşardım. Ben artık madde ve beden bağlarından, daha doğrusu her türlü bağdan kurtulmuş bir haldeyim.

Hiçbir kayıt tanımayan insan tabiatıyle muhitin hoş görmeyeceği hareketlerde bulunur ve ayıplanır.

6) Gûşe-i mihrâb dutmuşdum reh-i zühd ü salâh
Koymadı öz hâlüme ol nergis-i şehlâ meni

(Beni mihrap köşesine çekilmiş sofuluk ve iyi işler işlemek yoluna girmiştim. O elâ göz beni kendi halime bırakmadı.)

Şehlâ göz, koyun gözüne benzeyen açık sarı gözdür, elâ göz. Biz, yanlış olarak çok hafif ve güzel görünen bir bakış muvazenesizliğine şehlâ diyoruz.

Sofuluk yolunda iken, i'tikâfa çekilmiş bir hâlde iken o elâ göz beni o hâlimde bırakmadı, aşka düşürdü.

7) Ey Fuzûlî bir sanem zülfüne gönlüm bağladum
Çekdi zencîr-i cünûna âkıbet sevdâ meni

(Ey Fuzûlî, gönlümü bir dilberin zülfüne bağladım. Bu delilik, beni en sonunda cünûn zincirine çekti.)

Sanem, put ma'nâsınadır. Masiva güzelidir.

Zülf siyahtır. Onun için bu sevda diyor. Sevda aynı zamanda siyah ma'nâsınadır. Burada melankoli, malihulya, "kara sevda" ma'nâsına kullanılmıştır. Sonu cinnettir. Mecnunları da zincire vururlar.

Zülf, zincire benzetilir.

Bir sanem zülfünün sevdası, şâiri sofuluk, zühd ve salâh hâlinden çıkarıp aşka ve cünûna sürüklüyor.

Mihrap köşesinden puthaneye götürüyor. Aradaki tezat ma'lûm.

Sanem bu beytte hem güzel, hem de ma'bud ma'nâsına gelir. Saneme ibâdet edilir. Bir sanem, tek ma'bud demektir. Tek ma'budun kesret tecellisine gönül bağlamış oluyor. Geçen gazellerde de geçtiği üzere put ve sanem kelimeleri ekseriya Allah kelimesiyle beraber gelir. İşte şimdi hatıra gelen bir misâl:

Büt-i nev-resüm namâza şeb ü rûz râğıb olmuş
Bu ne dindür Allâh Allâh büte secde vâcib olmuş

256. GAZEL

1) Bırakdı hâke hüsnün âfitâbı-ı âlem-ârâyı
Götürdü yer yüzünden mu'ciz-i lâ'lün Mesîhâ'yı

(Güzelliğin, dünyayı süsleyen güneşi yere düşürdü. Dudağının mucizesi İsa'yı yeryüzünden sürdü götürdü.)

Hakikî sevgili o kadar güzeldir ki güneş onun önünde secdeye varıyor, yere düşüyor. Güneş zaten ışıklarını toprağa yayar.

Lâ'l dudağının ölüyü diriltmek, şifa vermek, beşikte iken söz söylemek mucizesi, Hazret-i İsa'yı yeryüzünden sürüp götürdü. Hazret-i İsa'nın mucizeleri bunlardır. Hakikaten de Hazret-i İsa, yeryüzünden götürülmüş, göklere yükseltilmiştir.

Lâ'l dudağının demesi, hem renk ve güzellik hem de lâ'lin toprak altından çıkarılması, yerden götürülmesi ile alâkalıdır.

Dudak bir çok yerde geçmiştir. Bekabillâh ma'nâsınadır. Hazret-i İsa da tecerrüd ile bütün masivadan sıyrıldığı fenâfillâha erdiği için göklere yükselmiştir. Kıyamete kadar yaşayacaktır.

Bu mısra görünüşte seni lâ'linin gösterdiği mucize o kadar üstündür ki bu mazhariyet bahsinde Hazret-i İsa'yı silip süpürmüştür şeklindedir ama hakikatta onu göklere yükseltmiştir ma'nâsınadır.

2) İki gözden revân etmiş sirişküm kametün şevki
Asâ-yı mu'cizi gör kim iki bölmüş bu deryâyı

(Senin boy bosunun ateşli aşkı gözyaşımı iki pınardan akıtmıştır. Musa'nın bir mucize olan asâsını gör ki bu denizi ikiye bölmüştür.)

Boy bosu serviye benzetiyor. Çünkü mısrada "revan" kelimesi geçmektedir. "Sevr-i revân"

Serv vahdettir. Aynı zamanda asâya benzer. Hazret-i Mûsâ, asâsiyle Nil Nehrini ikiye bölüp ortasından Beni İsrâil'i geçirmiş, bu suretle kavmini Fir'avn'un zulmünden kurtarmıştı.

"Bir" e benzeyen asâ, nehri ikiye bölüyor. Bu tezada dikkat edilmelidir.

Göz burada hem göz, hem de pınar, kaynak ma'nâsınadır.

Revan hem suyun yürüyüşü, hem de servin vaslıdır.

Şevk kelimesinde ateş ve hararet vardır. Ateş suyu ikiye bölüyor tezadı meydandadır. Bir de serv ağaçtır, yanar.

İki gözden bahsettiği için ikinci mısrada "gör ki" diyor.

Serv daimâ su kenarında tasavvur edilir.

Kamet hem serve, hem de asâya benzetiliyor.

Vahdet yani Hakk'ın hikmeti, kâinatı vâcib ile mümküne ayırmıştır. Vâcib Hakk'tır, mümkün ise bütün masivadır.

Bundan evvelki beytte İsâ, bu beytte de Mûsâ'ya işaret vardır.

3) Bükülmüş kaddümi kurtara gör kullâb-ı zülfün den
Hatâdur çekmesün çoh bağrı çökmüş bir smuk yayı

(Bükülmüş kametimi zülfünün çengelinden kurtar. Bağrı çökmüş, kırık bir yayı çekmeye çalışmak doğru değildir.)

Bükülmüş kamet yaya benzetiliyor. Yayın esasen ortası çöküktür.

Yayı çeken kiriştir. Kiriş zülfe benzetiliyor. Zülf bir çengele de benzetiliyor. Ucu kıvrık olduğu için.

Bu bağrı çökmüş yayı çok çekmek doğru değildir. Bir netice vermez. Yani oku kuvvetle atmaz.

Zülf kesrettir. Hakikî sevgiliye, artık tahammülü kalmayan, beli bükülmüş âşıkı kesret çengelinden kurtarmak için yalvarıyor.

4) Ruhun üzre ham-ı ebrûnu görmek isterem ammâ
İyen düşvâr olur gün var iken görmek yeni ayı

(Yanağının üzerinde kaşının kıvrımını görmek isterim. Lâkin ortada güneş varken yeni ayı, hilâli görmek çok güçtür.)

Sen, ışıklarını her tarafa yaymış bir güneşsin. Bu açıkça ortada iken kavse benzeyen kaş kıvrımını görmek güçtür. Çünkü kaş yakınlıktır. Artık kaş kıvrımına yani yakınlık için uğraşmaya lüzûm yoktur.

Bu beyt bir evvelki beytin devamıdır. Kesretten kurtulmak istiyor ve yalvarıyor. Halbuki buna sebep yoktur. Çünkü vahdet bir güneş gibi ortadadır. Güneş varken yeni ayı görmeye çalışmak bîhude zahmettir.

Bu iç ma'nâ üstünde şâir, kendine mahsus zekâ oyunlarıyla sevgilinin yüzünü güneşe, kaşını da hilâle benzetiyor.

5) Şarâb-ı nâba lûtf et muhtesib kalır ile çoh bahma
Mükedder kılma aks-i tîreden câm-ı musaffâyı

(Ey muhtesip yani zabıta memuru lutfet de saf şaraba kızgın kızgın çok bakma. Saf kadehi kara bakışlarının aksi ile bulandırma.)

Şarap içmek yasaktır. Bu yasağı zabıta memurları yürütürler. Onun için muhtesip, şaraba kahr ile bakar.

Halbuki Fuzûlî'nin bahsettiği şarap, masivaya ait kayıtlarla bulanmamış saf İlâhî aşktır. Şarab-ı nâb, saf şaraptır. Bunu ve bu aşkın icaplarını kötü gören avam-ı nâs, ehl-i zâhirdir. Muhtesip o zihniyeti yürütmeye memurdur.

Muhtesip saf şaraba kara ve bulanık bakışlarıyla çok bakınca o saf, maddeden mücerret yani lâtif şarap bu bakışın aksi ile bulanır. Çünkü kadeh şeffaftır.

Birinci mısradaki lûtf kelimesi aynı zamanda şaraba aittir. Saf şarap, lâtiftir yani maddeden mücerrettir.

Bu bakışlardan saf ilâhî aşk incinir, mükedder olur demek istiyor.

6) Yedi gündür ol ayı görmezem ahum şirârıyle
Nola kılsam Benât-ün-na'ş ile yeksân Süreyyâyı

(O ay yüzlü güzeli yedi gündür görmedim. Süreyya ile Benatü'n-na'şı birbirine müsavi kılsam hayret etmemeli.)

Benatü'n-na'ş, Türkçe yediler, yahut yedi yarlar denilen yıldız kümesidir. Bir ismi de Dübb-i Ekber'dir.

Süreyya, Pervin veya Ülker denen yıldız kümesidir. Bu da yedi yıldızdan mürekkeptir ve menâzil-i kamerden birisidir.

Gerek Benatü'n-na'ş "Dübb-i Ekber" gerek Süreyya "Ülker" yedi yıldızdan mürekeptir. Yedi gün sevgilisini görmediğine göre bu iki yıldız kümesini birbirine katacak yani feleği alt üstü edecektir.

Benatü'n-na'ş ve Süreyya yedişer yıldızlı oldukları için zaten âdet itibariyle birbirine müsavidir.

7) Fuzûlî eşk seyliyle perîşân olma sabr eyle
Ana hem var ola âhır dutup durur mu dünyâyı

(Ey Fuzûlî gözyaşı seline kapılıp perişan olma, dağılma. Sabret bu sel dünyayı tutacak değil ya. Çünkü yapsa kendi de mahvolur.)

Sel dünyayı kaplasa artık sel olmaz, deniz olur. Gözyaşı seli dünyayı kaplayacak dereceye gelmiştir. Âşık bundan perişandır demek istiyor.

257. GAZEL

1) Beni cândan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı ahumdan murâdum şem'i yanmaz mı

(Yârin ettiği cefa bei canımdan usandırdı. Sevgili artık bana cefa etmekten usanmaz mı?)

Sevgili âşıka cefa eder. Onu candan "maddeden" usandırmak ve kemâle eriştirmek için. Zahiren cefadan âşık o derece bıkmış usanmış ki yaşayıp o cefaya katlanmaktansa ölmeyi istiyor.

Ah, burada güneşin battığı zamanki kızıllıktır. Çünkü muradım şem' i yani arzumun mumu yanmaz mı diyor. Güeş batınca mumlar yanar.

Görünüşte o kadar ah ettim ki felekler yanan gönlümden çıkan ahımın ateşinden yandı ve ben hâlâ muradıma ermedim diyorsa da hakikatta ben candan, maddeden bıktım, onu terk edecek hâle geldim demek istiyor. Bu aşk ıstırabı içinde felekleri de yaktım kül ettim. Yani felekler dahi gözümde yok artık. Böyle olunca muradım olan visâle niçin ermiyorum diyor.

Candan usanmak, ölümü istemektir. Bu çok acıdır, güçtür. Fakat cefa etmekten bıkıp usanmak, artık cefa etmemek, candan usanmak yanında hiçtir. Şâir ikisini bir usanmak fi'li ile birleştiriyor.

2) Kamu bîmârma cânan devâ-yı derd eder ihsân
Niçün kılmaz mana derman meni bîmâr sanmaz mı

(Sevgili, aşk yüzünden bütün hasta düşenlere derdinin devasını ihsan ediyor. Niçin benim derdime derman kılmıyor, acaba beni hasta zannetmiyor mu?)

Sevgilinin âşıkların derdine derman bulması bir umumî kaidedir. Yani Hak âşıklarını, aşk hastalarını sevgili visâline na'il eder. Çünkü onları kendine bağlayan zaten sevgilidir.

Sevgili, âşıkların derdine onlara cefa çektirmekle derman verir. Şâir sevgiliden cefa istiyor. Sevgili, onu aşk hastası sanmamakla tegafül gösteriyor. Bu tegafül ise âşık için çok büyük bir derttir.

3) Gamum pinhân dutardum men dediler yâra kıl rûşen
Desem ol bîvefâ bilmen inanur mu inanmaz mı

(Ben aşk uğrunda çektiğim ıstırabı gizliyordum. Sevgiliye bunu açıkla, bildir dediler. Eğer bu gizli ıstırabımı kendisine bildirsem, bilmiyorum o vefasız inanır mı inanmaz mı?)

Bundan evvelki beytin devamıdır. Gamını gizlediği için sevgili onun aşk hastası olduğunu bilmiyor. Eğer aşk hastası olduğunu açıklasa acaba inanır mı?

Sevgili, hayat müddetince daimâ vefasızdır. Âşıkı kendine çeker. Fakat daimâ onu uzaklaştırmak için türlü cefalar eder. Âşıkın bunlara mukavemet etmesini ister.

4) Şeb-i hicrân yanar cânum töker kan çeşm-i giryânum
Uyarur halkı efgânum kara bahtum uyanmaz mı

(Ayrılık gecesi canım yanar. Ağlayan gözüm kanlı yaş döker. Figan ve feryadım halkı uyandırır. Şu kara bahtım uyanmaz mı?)

Bu beytte mum tasviri vardır. Mum gece yanar, mumun fitili can riştesidir. Yanan candır. Bu benzetiş birkaç defa geçti. Mumun eriyip damla damla akması da gözyaşı dökmesidir.

Bütün halkı uyandıran bir feryat, şâirin kara bahtını uyandırmıyor.

Yanmayan mumun fitili karadır. Bu tali'ine benzetiyor.

Mumun yanmasına mumun uyanması derler. Mumu yak yerine

mumu uyandır derler. Kara bahtının mumu bir türlü uyanmıyor. Yani aydınlanmıyor. Talihli insana bahtı uyanık derler.

5) Gül-i ruhsâruna karşu gözümden kanlu ahar su
Habîbüm fasl-ı güldür bu ahar sular bulanmaz mı

(Gül gibi yanağına karşı gözümden kanlı yaşlar dökülüyor. Sevgilim, bu gül mevsimidir. Akar sular elbette bulanacaktır.)

Sevgilinin güle benzeyen yanağına karşı âşık kanlı yaş döküyor. Gül mevsiminde ki bahardır, sular bulanık seller hâlinde akar. Kanlı yaşta bulanık sudur.

Kan madde olduğuna göre Hakk uğrunda dökülen yaşlar, insanı maddeden kurtarır. Çünkü gül mevsimidir yani devr-i Muhammedî'dir. Gül Hazret-i Muhammed'dir. Hazret-i Muhammed de Habibullâhtır. Gül mevsimi devr-i Muhammedî olduğuna göre bu maddeden tecerrüd edip Hakka yaklaşmak ancak İslâmiyette olur diyor. İsevîlikte de varsa da bu tecerrüd yani tasavvufun kemâl şekli İslâmiyettedir demek istiyor. Bu fikri Kadı Burhaneddin de şu beyti ile ifade ediyor:

Gönülde kopalı sanemâ bir safâ-yı ışk
Toldı bu âleme yine bizden nedâ-yı ışk

Bu beytte: Gönül, çan; sanem, put; safa-yı aşk ise Hazret-i İsa'dır. Yani Hıristiyanlıkla safa-yı aşk var ise de aşkın yüksek sesi ancak İslâmiyet ile bu âleme doldu demek istiyor.

6) Degüldüm men sana mâ'il sen etdün aklumı zâ'il
Mana ta'n eyleyen gâfil seni görgec utanmaz mı

(Ben sana gönül vermiş değildim. Benim aklımı sen aldın. Yani beni kendine sen âşık ettin, akıl yerine aşkı getirdin. Beni bu çılgınca hareketlerimden dolayı ayıplayan, kınayan gafil, seni görünce utanmaz mı?)

Geçen gazellerde de izah edildiği gibi evvelâ Allah kulu sever, kendine çeker. Sonra kul Allah'ı sever. "*Allah onları sever, onlar da Allah'ı sever. Ayet*" Onun için ben sana gönül vermedim, sen benim aklımı aldın diyor. Akıl alınınca yerine aşk gelir ve âşık çılgınca hareketler yapar. Bu inceliği bilmeyen insanlar âşıka ta'n ederler. Eğer onun sevgilisini görseler bu kınamadan utanırlar.

Sevgili görünmez. Zâtı görünmez, sıfatı yani bütün mükevvenat görülür. Bu ise manevî bir müşahededir.

7) Fuzûlî rind ü şeydâdur hemîşe halka rusvâdur
Sorun kim bu ne sevdâdur bu sevdâdan usanmaz mı

(Fuzûlî aşkın icabı olarak rinddir yani cem'iyetin mevzuatına değer vermez. Ve değer vermediği için de çılgındır. Sorun bu ne cinnettir, bu delilik devam eder mi, yoksa akıllanır mı?)

Fuzûlî, herkesin ayıpladığı bu çılgınca hareketlerde aşk yüzünden bulunuyor. Çünkü aklı Hak tarafından alınmıştır. Rind ve mecnûn olmuştur. Bu bir sevdadır yani akıl hastalığıdır.

Usanmak, us yani akıldan gelir, usanmak akıllanmak demektir. Bıkmak değil.

258. GAZEL

1) Çihre-i zerdümde gör hem-dem sirişk-i âlümi
Ol gül-i ra'nâya bir reng ile bildür hâlümi

(Arkadaş, sararmış yüzümde kırmızı gözyaşımı gör, o güzel güle biçimine getirerek, bir hile ile veya bir reng ile hâlini bildir.)

Gül-i ra'nâ içi sarı dışı kırmızı güldür. Evvelce geçmişti. Şâirin de yüzü sarı, gözyaşı kanlı yani kırmızıdır.

Reng, hile dağ keçisi ve renk ma'nâlarınadır. Burada hem mevzuubahs olan renktir, hem de hile yani biçimine getirmek ma'nâlarınadır.

Gül-i ra'nâ, renk itibariyle âşıka benzer.

2) Tâ ki servüm basa başum üzre gâhî bir kadem
Ey musavvir reh-güzârı üzre çek timsâlümi

(Ey ressam, servi boylu sevgilinin başımın üzerine ara sıra ayak basabilmesi için, resmimi yolunun üzerine çiz.)

"Müellif bu beyti bir zuhul eseri atlamış. Gazelin noksan kalmaması için tarafımızdan ilâve edildi. H.K."

3) Ey felek yohdur libâs-ı fakrdan ârum menüm
Atlasundan bilmişem üstün muhakkar şâlumı

(Ey felek, ben fakr elbisesinden utanmam. Şu hakîr şalımı senin atlasından üstün bilmişim ben.)

Fakr ma'lûm. Ben fakr elbisesinden utanmam, çünkü bu fakr elbisesi olan hakîr, değersiz şal, senin felek-i atlasından daha üstündür.

Atlas hem bir kumaş ismi, hem de en üstte olan felektir. Orada hiç bir şey yoktur. Ne yazı ne şekil vardır.

Fakr, bütün feleklerden yani maddeden müstağni olmaktır. O hâlde en yüksek felek olan felek-i atlasın da üstüne yükselmiştir.

Felek-i atlasta hiçbir şey bulunmadığına göre fakrda da hiçbir maddî şey yoktur.

Fakr, tasavvufta bir mertebedir.

4) Ey hôş ol kim ışk harfin bir dahi tekrâr edem
Haşr dîvânında görgec nâme-i a'mâlümi

(Mahşer divanında dünyada yaptığım iyi ve kötü işlerin yazıldığı defteri görünce o defterde bir kere daha aşk sözünü tekrar etmek ne güzel şeydir.)

Aşk dünyadadır. Maddî veya manevî ölümden sonra devam etmez. Fakat Fuzûlî nâme-i a'mâlindeki aşk kelimesini bir kere daha mahşerde dahi tekrar etmek istiyor. Çünkü bütün hayatınca ona doyamamıştır. Bu kelime ise ancak mahşerde nâme-i a'mâlde bulunur.

Aşk iyi ve kötü, onu düşünmüyor. Yalnız hiç olmazsa onu bir kere daha tekrar etmek istiyor.

5) Hîç kim yohdur ki nâlemden şikâyet eylemez
Şükr kim arz eyleyen çohdur sana ahvâlümi

(Hiçbir kimse yoktur ki, benim feryadımdan şikâyet eylemesin. Allah'a şükür ki benim ne hâlde olduğumu sana arz eden çoktur.)

O kadar feryat ediyor ki herkes bundan şikâyetçi oluyor ve hakikî sevgiliye şikâyet edince o da şâirin ne korkunç ıstırap içinde olduğunu anlıyor.

Yoh ile çoh arasındaki tezadı gözden kaçırmamalı.

6) Niyettüm oldur ki ruhsârun görüp cânum verem
Mushaf-ı ruhsâr ile kılgıl mübârek fâlümi

(Niyettim yüzünü görüp canımı vermektir. Sen yüzünün Mushafı'nı aç ve niyyetimin neticesinin mübarek ve hayırlı olduğunu bana bildir.)

Fal baktıranlar bir şeye niyyet ederler. Onun olup olmayacağını anlamak isterler. Fala bakmanın birçok şekilleri vardır. Biri de Kur'an falıdır. Bu beytte yüz Kur'an'a benzetiliyor. Hurufîlikte de insan yüzüne "Kelâmullâh-ı nâtık" derler. Bir de yüzdeki iki yanak iki nurdur. Kur'an'ı cem' eden Hazret-i Osman'ın unvanı da Zinnureyn'dir. Çünkü Hazret-i Peygamberin Rukiye ve Ümmügülsüm adlarındaki iki kızı ile evlenmiştir. Yani iki nur sahibi olmuştur. Bu sebeple yüze Mushaf-ı Osman dahi denir.

Sevgilinin fala bakmak için yüzünü açması Mushaf'ı açması demektir. Yüzünü görünce zaten falı mübarek olmuş yani sevgilinin ruhsarını görmüştür. Binaenaleyh niyyeti yüzü görünce ölmek olduğu için maksadı hâsıl oluyor. Fal bu suretle mübarek oluyor. Can vermek maddeden tamamen kurtulmaktır.

7) Subh u şâmı ol kıble-i ebrû mukabildür mana
Ey Fuzûlî Tanrı gözden sahlasun ikbâlümi

(Sabah ve akşam karşımda o kaş kıblesi vardır. Ey Fuzûlî, bu sa'âdetimi Allah kem gözden saklasın.)

Kaş Hakk'a yakınlıktır. Gece gündüz gözümü ona dikmişim derken Hakk'a yakınlık istiyorum demek istiyor. Bu bir ileri gidiştir, sa'hadettir, ikbaldir. Sa'âdete hased edilir, kem gözle bakılırsa felâket olur.

Tanrı kelimesi bililtizam kullanılmıştır. Tan gece ile sabah arasındaki zamandır.

Birinci mısrada kaş kıblesine daimâ baktığını söylüyor ve bu ikbalin gözden saklanmasını istiyor. Burada göz, hem göz, hem de kem göz ma'nâsınadır ve tezat vardır.

Kıble, mukabil, ikbal kelimeleri arasında iştikak san'âtı vardır.

Kıble ile subh u şâm bir araya gelince sabah ve akşam namazları hatıra gelir.

259. GAZEL

1) Gitdi elden sanemün sünbül-i müşg-efşânı
Yine devr etdi perîşan men-i ser-gerdânı

(Putun "güzelin" misk saçan sümbülü "saçı" elden gitti. Felek yine ben âvâreyi, başı dönmüşü perişan etti.)

Sanem ile zülf bir araya gelince mecazî güzel ma'nâsınadır. Zülfün sıfatları sıralanıyor:

1- Güzel kokulu ve siyah.

2- Perişan, ser-gerdan "zülfün ucu kıvrıktır". Devr, yanak üzerinde zülf, daire şeklindedir.

3- Sümbül saçın "ipin" elden gitmesi bir şeyin zâyi' edilmesi ma'nâsınadır. İpin ucu elden kaçtı derler. "Ser-rişte"

Bu beytte şâir, mecazdan hakikata döndüğünü ve hakikî sevgilinin aşkı ile perişan ve ser-gerdân, âvâre, mecnûn olduğunu söylemek istiyor.

2) Öyle mu'tâd olubam âteş-i hicrânuna kim
Görmesem yandurur elbette meni hicrânı

(Ayrılığın ateşine öyle alışmışım ki, o hicranı görmesem, o ateşten ayrı olmak beni yakar.)

Bir insan alıştığı bir şeyden mahrum olunca ıstırap çeker. Şâir de ayrılık ateşine öyle alışmış ki, ayrılık ateşinden ayrılmak onu yakıyor. Hakikî aşkta hicran vardır. Âdeta onun ayrılmaz bir fârikasıdır.

Sanem ise visâli mümkün bir sevgilidir. Hakikî aşktaki ayrılığa, onun ateşine o derece alışmış ki, hicranı devamlı olan bir sevgili istiyor. Ve mecazî güzelin zülfünü terk ediyor, daimâ hicran ateşi içinde yanmak için.

Ateşten ayrılmanın yakması tezattır.

3) Gökde âhum yeli söndürdü cerâğın güneşün
Yerde eşküm ayağa urdu dür-i galtânı

(Ahımın rüzgârı gökte güneşin şu'lesini söndürdü. Yerde ise gözyaşım yuvarlanan inciyi yere vurdu.)

Bu beytte ah, gurup vakti olan manzaradır. Güneşi batırıyor. Bu gökte oluyor. Ah bir rüzgâr olarak tasvir ediliyor. Rüzgâr meş'aleyi söndürür.

Yerde ise yere, ayağa düşen gözyaşları birer değerli incidir. Asıl sedeften çıkıp dalgalar üzerinde yuvarlana yuvarlana sahile vuran inciyi, bu değerli inci olan gözyaşları değerden düşürdü, ayağa vurdu demek istiyor.

Denizden gelen birşey için sahile vurdu ta'biri kullanılır. İnci de sahile, ayağa geliyor. Ayağa vurmak birşeyin değerini düşürmektir.

Çok ah ettim, ahım göklere yükseldi, çok ağladım, gözyaşım denizler gibi dünyayı kapladı demek istiyor. Gözyaşının denize benzetilmesi "dür-i galtan" dan çıkıyor.

4) Göz beyâzına çeker lâ'llerün sûretini
Dem-be-dem hâme-i müjgân ile bağrum kanı

(Bağrımın kanı, her ân lâ'llerinin resmini kirpik fırçası ile gözümün beyazına resmeder.)

Göz beyazındaki kırmızı çizgiler, göze kanın hücumunu ve türlü şekilde ıstırabı ifade eder.

Bağır kanı göze hücum edince hem kan ağlanmış olur, hem de göz beyazında ince kırmızı çizgiler çoğalır.

Bağrın kanı yani ıstırap, göz beyazına kirpik fırçası ile resim yapıyor. Bu resim, ince kırmızı çizgi sevgilinin dudağının resimleridir. Ressam en beğendiği, en istediği bir şeyin resimini yapacağına göre şâir, daimî sevgilinin dudaklarını istiyor. Daima gözünde o vardır demektir.

Istırabımın sebebi, dudaklarına karşı duyduğum iştiyaktır demek istiyor.

Beyaz ile çekmek bir araya gelince müsveddeyi beyaza çekmek hususu hatıra gelir.

Lâ'l burada fenâfillâhtır.

5) Çıhdı cân kimseye izhâr ele bilmem derdüm
Nideyüm ah bu derdün ne ola dermânı

(Canım çıktı. Hâlâ derdimi kimseye açıklayamıyorum. Bilmem ki ne yapayım, bu derdin dermanı nedir?)

Canım çıktı, çok çabaladım ma'nâsına geldiği gibi, canım çıktı yani öldüm ma'nâsına da gelir.

Can çıkınca zaten derdini açıklayamaz, zaten artık derman zamanı geçmiştir, çünkü ölüm gelmiştir. Derdine derman da arayamaz.

Aşk derdi maddî ve manevî ölümle sona erer. Fakat bundan evvelki gazellerden birinde geçtiği gibi Fuzûlî mahşer divanında dahi bir kere aşk

sözünü etmeyi sa'âdet biliyor. Yani maddeden kurtuldum, manen öldüm, buna rağmen aşk derdine derman bulamıyorum demek istiyor.

6) Ey sitem daşını bî-derdlere zâyi' eden
Yapa gör bir nice daş ile dil-i vîrânı

(Ey zulüm taşını dertsizlere yani aşk derdi nedir bilmeyenlere atıp zâyi' eden sevgili, bu virân kalbi o zâyi' ettiğin taşlarla ta'mir et.)

Sitem, zulüm taşlarını benim gönlüme at. Aşk derdine düşmeyenler o zulüm taşlarını değerlendiremezler, kemâl yoluna giremezler demek istiyor.

Âşık gönlü, sevgilinin zulmünü ister. Taş ile hem bir yer viran edilir, hem de ta'mir edilir. Burada taş virân eden, acı veren taştır.

7) Verse cân yetmese cânâna Fuzûlî ne 'aceb
Her kişi kim sever öz cânı içün cânânı

(Fuzûlî can verdiği hâlde cânâna vâsıl olamazsa hayret etmeyin. Cânânı öz canı için seven her insanın akıbeti budur.)

Sevgiliyi kendi canı için seven insan, cânâna vâsıl olamaz. Çünkü gayesi kendi canıdır, cânân değil. Bu sevgi uğrunda can dahi feda edilse yine gayesi can olduğu için cânâna eremez.

Fuzûlî bu kusuru kendine alıyor. Maksadı bu hakikatı anlatmaktadır.

260. GAZEL

1) Geceler tâ hâlüme gerdûn temâşâ etmedi
Terk edüp bî-dâdını bir mihr peydâ etmedi

(Felek geceleri benim ne hâlde olduğumu görmedikçe zulmünü terkedip, bir muhabbet meydana getirmedi.)

Felek, geceleri şâirin ne hâlde olduğunu görüyor, o kadar zâlim olduğu hâlde yine acıyıp, zulmünü terk edip, bir muhabbet meydana getiriyor.

Mihr, hem sevgi, hem güneş ma'nâsınadır. Her sabah güneşin doğmasına sebep şâirin geceleri çektiği ıstıraptır.

2) Nâvekin gör kim yarup eşkümı dutar göz perdesin
Ey diyen Mûsâ asâsı kat'-ı deryâ etmedi

(Ey Mûsâ'nın asâsı denizi yarıp açmadı diyen, bak sevgilinin oku nasıl gözyaşımı yarıp da göz perdesine ulaştır.)

Gözyaşı o kadar kesif ki ok bile güç yarıyor.

Göze atılan ok sevgilinin kâinattaki güzellikleridir. Onları her görükçe gözüne bir aşk oku saplanıyor. Bunu görünce Mûsâ asâsının denizi yani Nil Nehrini ikiye böldüğüne inanmak zarurî olur.

3) Her demünden min Mesîhâ zinde-i câvîd olur
Sen eden izhâr i'câzı Mesîhâ etmedi

(Her nefesinden bin tane İsâ edebî hayata erer. Senin gösterdiğin mu'cizeyi İsâ göstermedi.)

İsa'nın mu'cizesi ölüyü diriltmektir. Halbuki sevgili mu'cizesi olan bir nefes ile ebedî hayat veren bin tane İsâ'yı ebedî hayata eriştiriyor. İsâ'ya zaten o mu'cize kudretini veren hakikî sevgilidir.

İsa, zaten ebedî hayata ermiştir, dördüncü felekte hâlâ yaşıyor.

4) Âşiyân tâ ravza-i kûyunda dutdu murg-ı dil
Geçdi tavf-ı Kâ'be'den uçmağa pervâ etmedi

(Gönül kuşu, senin diyârının cennetinde yuva yapalı beri Kâ'be'yi tavaf etmekten vazgeçti, cennete de alâka göstermeli.)

Sevgilinin diyârı vahdet diyârıdır ve hakikî cennettir. Sevgili'nin zaten diyârında yuva yapan gönül kuşu, onun yeryüzünde bir timsali olan Kâ'be'yi tavafa ihtiyaç hissetmez. Orada hakikî cenneti bulan âşık bu masiva ni'metleriyle dolu olarak tasvir edilen cennete dönüp bakmaz.

Kâ'be'yi tavaftan geçti, bir vazgeçti, bir ilerledi yani Kâ'be'yi tavaf lüzumunu hissetmedi. Ondan ileriye gitti. Bir de tavaf edip geçti ma'nâlarınadır.

Gönül bir kuşa benzetildiği için cennete uçmak diyor.

Kuş uçmak ile mukayyeddir. Halbuki gönül kuşu uçmak kaydından da kurtulmuştur. Yuva kayıt ma'nâsınadır.

5) Hîç 'âbid anmadı lâ'lün ki gözden kan töküp
Secdeden durdukca tağyîr-i musallâ etmedi

(Secdede hiçbir ibâdet eden senin lâ'l dudağını anıp kanlı gözyaşı dökmedi ki secdeden başını kaldırdığı zaman seccadesini yani secde ettiği yeri değiştirmemiş olsun.)

Secdede kendini Hak'ta ifna etmeyi yani fenâfillâhı anan her âbid kanlı gözyaşı döker yani maddeden sıyrılır. O zaman secde ettiği yeri değiştirir. Maddeden kurtulunca maddeye ait olan secde yerinden de kurtulur, idraki yükselir, secdesi hakikî idrake uygun bir şekil alır.

Bir de kan kerihtir. Namaza durulduğu zaman insan kandan temizlenir. Vücudundan iğne ucu kadar kan çıksa Hanefî mezhebine göre abdest bozulur. Secde edilen yer kuru ve temiz olmalıdır.

6) Za'f-ı tâli' kesdi dünyâdan nasîbin zâhidün
Yohsa öz re'yiyle zâhid terk-i dünyâ etmedi

(Zâhidin dünyadan nasibini kesen tali'sizliğidir. Yoksa zâhid kendi düşünce ve fikri ile dünyayı terketmedi.)

Dünyayı ve ondaki ni'metleri ancak âşıklar kendi iradeleri ile terkederler. Eğer zâhid dünya ni'metlerinden nasibini almamışsa bu tali'sizliğindendir, iradesi ile dünyayı terk etmemiştir.

7) Etmedi ilden nihan bir gece tavf-ı kûyunu
Kim Fuzûlî'ni sadâ-yı ta'ne rusvâ etmedi

(Halktan gizli bir gece dahi senin diyârını tavaf etmemiştir ki feryadının sesi Fuzûlî'yi rüsva etmemiş olsun.)

Halktan gizli olarak sevgilinin diyârını tavaf eylediği halde feryadı onu halka duyurmuş ve halk nazarında rezil, rüsva etmiştir.

261. GAZEL

1) Fâriğ etdi mihrün özge meh-likâlardan meni
Hırz imiş ışkun senün salılar belâlardan meni

(Senin aşkın başka ay yüzlü güzellerden elimi çektirdi. Senin aşkın beni belâlardan saklayan bir muska imiş.)

Mihr aynı zamanda güneş olduğuna göre senin bir güneş olan güzelliğin beni diğer ay yüzlü güzellerden feragat ettirdi. Onlara hiç meyli ve muhabbetim kalmadı.

Ay yüzlü güzeller, güzelliklerini güneşten aldıklarına göre şâir güzelliğin menbaına varıyor demektir. Elbette ay yüzlülere dönüp bakmaz.

Hakikî sevgilinin aşkını insanı belâlardan koruyan bir muskaya ben-

zetiyor. Mecazî güzellerin aşkı bir belâdır, insanı hakikî sevgiliden ayırır. Aynı zamanda onlar insanı, nurun menbaına götüren vasıtalardır. Şair o vasıtalardan feragat edip gayeye vâsıl olmuş, hakikî sevilecek olanı bulmuştur.

2) Gönlüm aldun gösterüp yüz lûtf ü minnet cânuma
Eyledün müstağnî özge dil-rübâlardan meni

(Canıma yüz lûtf ve minnet gösterip gönlümü aldın. Beni başka gönül alıcı güzellerden müstağni kıldın)

Cana gösterilen yüz lûtuf ve minnet, sevgilinin onun canına ettiği cefalardır. Bu cefalarla benim gönlümü aldın.

Gönlümü aldın, bir benim manevî hayatımı eline aldın, aşkı kendine hasrettin. Bir de beni memnun ettin ma'nâlarınadır.

Hakikî sevgili lûtf edip cefa eder.

3) Vâmık u Ferhâd tek rusvâya kılman nisbetüm
Bir fakîrem sanmanuz ol hôd-nümâlardan meni

(Sakın beni Vâmık ve Ferhat gibi rüsvalara benzetmeyin. Ben bir fakirim beni o benliğini göstermek isteyenlerden zannetmeyin.)

Vâmık ve Ferhât, Azra ile Şîrin'in âşıklarıdır. Onların aşkı mecazîdir. Benliklerinin, nefislerinin icabıdır. Bu suretle benlliklerini gösteriyorlar. Halbuki Fuzûlî benlikten geçmiştir, fakirdir yani tasavvufun fakr dediği hasle'te sapihtir. Fakrda ne dünyaya, cana ait birşey, ne de onlara meyleden benlik vardır.

4) İşve vü nâz ile ref' etdün gam ü endûhumu
Sihr ilen bigâne etdün âşinâlardan meni

(İşve ve naz ile gam ve kederimi yok ettin ve beni büyüleyerek dostlarıma yabancı ettin.)

Hakikî sevgilinin nazı hakkında evvelce izahat vermiş ve bu arada İkbâl'in bir kıt'asından bahsetmiştik. Bütün mevcudat, onun nazının şehididir. İşve ise sanki İlâhî cezbeye götüren tecellilerdir. Bu işve ve naz ile kederimi izale ettin derken âşıkın sevgilileri gam ve kederdir. Onu bu işve ve naz ile büyüleyerek gam ve kedere yabancı ettin diyor. Hakikî aşkta gam ve keder artık mahiyetini değiştirir.

5) Kıl tekellüm zülfün endûhunu gönlümden gider
Bir füsûn ile halâs et ejdehâlardan meni

(Bir söz söyle, zülfünün kederini gönlümden izale et. Bir efsun okuyarak beni ejderhalardan kurtar.)

Zülf kesrettir. Şeklen de yılan ve ejderhaya benzer. Söz söyleyen dudaktır. Dudak ise fenâfillâhtır. Bir söz söyle demek yok olan dudağını göster demektir. Çünkü dudak yoktur. Ancak söz söylemekle varlığı bilinir. Bu dudağı göstermek âşıkı, öldürücü ejderhalardan kurtarır. Zülf Hakk'ın kesret hâlinde görünüşüdür. Bu hâl, hakikat "vahdet" âşıkını kesrete çekerek onu manen öldürür. Ancak unutmamalı ki kesret olmayınca vahdet idrak edilemez. Zira eşya zıdlarıyla anlaşılır, keşf ve idrak edilir. Vahdet için kesret şarttır.

Füsun insanı büyüleyen güzelliktir. Aynı zamanda harikulâde neticeler elde etmek için edilen duadır. Burada tekellüm kılmayı efsun okumaya benzetiyor. Harikulâde neticesi de ejderhalardan kurtarmasıdır.

Efsun, dudak ve ağızla okunur.

6) Gâyet-i zühd ü vera' vâhid visâl-i hûr ise
Vechi yoh men' eylemek hûrî-likâlardan meni

(Ey zâhid, sofuluğun, takvanın gayesi cenneteki hûrîlerin visâline erişmek ise beni hûrî yüzlülerden men'etmenin sebebi yoktur.)

Kuru sofu ibâdet ve takvasını cenneteki hûrîlerin visâline erişmek için yapıyor. O hâlde şâir de hûrî yüzlülere sevgi beslediği için zâhidin onu bu aşktan men'etmesine sebep kalmıyor.

Cennetteki hûrîler her türlü maddî ve dünyevî hususiyetlerden münezzehtir. Şâir bu hûrîlere her türlü nefsânî arzulardan münezzeh olarak bakıyor. O hâlde cenneteki hûrîlerle bunlar arasında bir fark kalmıyor. Esasen her ne şekilde tecelli ederse etsin her güzellik Hakk'ındır. Zâhid, bunun farkında değildir.

Vech ile lika ayni ma'nâyadır. Vechin bir ma'nâsı da sebeptir.

7) Her cefâ kılsan Fuzûlî tek şikâyet kılmazam
Işk etvârında sama bî-vefâlardan meni

(Bana her türlü cefayı reva görse Fuzûlî gibi şikâyet etmem. Aşkın icap ettiği tavır ve hareketlerde beni vefasız sanma.)

Sevgili, her türlü cefa eder. Âşık ise şikâyet etmez. Elest Bezmindeki ahdini bozmaz. Aşkın icabettiği her şeyi yapar. Cefayı ni'met bilir, şikâyet etmez.

Fuzûlî gibi şikâyet etmem, Fuzûlî şikâyet etmiyor ben de onun gibi şikâyet etmem ma'nâsına geldiği gibi, Fuzûlî şikâyet ediyor ben onun gibi şikâyet etmem ma'nâsına da gelir. Bu cümleden birbirine zıt iki ma'nâ çıkar.

Cefa ile vefa arasında cinas san'atı vardır.

262. GAZEL

1) Yâr kılmazsa mana cevr ü cefâdan gayrı
Men ana eylemezem mihr ü vefâdan gayrı

(Yar bana cevr ve cefadan başka bir şey kılmıyor. Ben de ona mihr ve vefadan başka bir şey göstermiyorum.)

Bir de şu ma'nâsı vardır: Yar bana daima cevr ve cefa kılarsa ben de ona daimâ mihr ve vefa gösteririm. Cevr ve cefa kılmazsa sevgi ve vefa göstermem.

Âşıkın istediği cevr ve cefadır. Dikkat edilirse bundan evvelki gazelin devamı gibidir. Bu iki gazeli birbirini takiben yazmış olması hatıra gelebilir. Lâkin bu bir tahmin olur. İlimde tahmin ancak bir tahmin olarak ortaya atılır. İlim kat'iyyet ister.

2) Ey diyen gayra gönül verme hani mende gönül
Ser-i zülfünde olan bahtı karadan gayrı

(Ey bana başkasına gönül verme diyen. Senin zülfünün ucunda olan bahtı karadan başa bende gönül var mı?)

Gayra gönül verme diyen sevgilidir. Şâirde bir gönül vardır, o da sevgilinin zülfünün ucunda olan tali'sizdir. Bu gönül kesrettedir. Lâkin bu kesretin, vahdetin bir görünüşünden başka bir şey olmadığını şâir biliyor. Zira sevgiliye senin zülfünün ucunda olan bahtı kara diyor. Zülf, sevgilinin bir güzellik unsurudur. Ondan ayrı değildir.

Her saç teli baştan çıkıyor, yüzden ayrı gibi görünüyor.

Kesrette olduğu için gönül bahtı karadır.

Zülf karadır. Onun için gönüle bahtı kara diyor.

3) Kıldı Mecnûn kimi çohlar heves-i ışk velî
Döymedi derde men-i bî-ser ü pâdan gayrı

(Mecnun gibi birçokları aşka heves ettiler. Fakat ben âcizden, ben yok olmuştan başka kimse derde dayanamadı.)

Başı, ayağı olmayan bir şey yok demektir. Âşık da kendini sevgilide yok etmiştir. Bir kimse yok olunca artık onun dert çekmesi tasavvur olunamaz.

Bî-ser ü pâ aynı zamanda âciz, zebun demektir. Zebun, âciz olduğu hâlde aşk derdine, o büyük ıstıraba dayanıyor. Bu bir tezattır.

Şâir kendisinin Mecnun ve diğer âşıklardan üstün olduğunu iddia ediyor.

Aşk derdine ancak kendisini yok ettikten sonra dayanılabilir demek istiyor.

4) Müşg-i Çîn zülfün ile eylese da'evî ne aceb
Ne olur yüzü kara kulda hatâdan gayrı

(Çin'de yetişen misk senin zülfün ile da'vaya kalkışsa hayret etmemeli. Yüzü kara kulda hatadan gayri ne bulunur?)

Müşg-i Çin siyahlığı ve kokusu zülfe benzetilir. Burada miskin, sevgilinin zülfü ile güzellik da'va etmesinin hata olduğunu söylüyor. Misk, hayasız, kusurlu bir varlıktır, ondan böyle bir hatanın sâdir olmasına hayret edilmez.

Çin miski, yüzü karadır. Çünkü tamamen siyahtır. Fakat sevgilinin yüzü beyazdır. Zülf de sevgiliye aittir.

Hata aynı zamanda Hıtay yani miskin yetiştiği yerdir.

Çîn aynı zamanda kıvrım ma'nâsınadır. Zülf-i pür-çîn denir. Kıvrım kıvrım saç demektir. Burada Şâir Çin, misk hata kelimelerini ayrı ma'nâlarda bir araya getiriyor.

5) Lebine Çeşme-i Havan demezem kim lebinün
Var min câna eğer feyzi bekâdan gayrı

(Duağına Âb-ı Hayat Çeşmesi demem. Zira dudağının ebedî hayattan başka bin tane daha cana değer feyzi var.)

Sevgilinin dudağı Âb-ı Hayat Çeşmesinden çok üstün bir meziyeti haizdir. Âb-ı Hayat, insana ebedî hayat verir, başka bir şey vermez. Fakat sevgilinin dudağı ki fenâfillâhtır, insana yalnız maddî hayatın uzunluğu-

nu vermez. Onu ebedî bir manevî hayata eriştirir, Hakk'a vâsıl eder ki bu hayat, bin tane maddî hayata, cana değer ve nice feyizleri vardır.

Feyz daimâ su mefhumunu ihtiva eder. "Çeşme-i Hayvan" da su verir. Fakat burada yetişme, büyüme, gelişme ma'nâlarınadır.

Çeşme-i Hayvan, maddî hayat; dudak, manevî hayattır.

6) Hîç kim bilmedi tahkîk ile ağzun sırrın
Sırr-ı gaybı ne bilür kimse Hudâ'dan gayrı

(Hiçbir kimse, hakikatına erişmek için, çalışarak ağzının sırrını bilmedi. Allah'tan başka kimse bilmez. "*Gaybı ancak Allah bilir.*"

Fenâfillâhın sırrı, onun var oluşunun hikmetidir. Yaratılışın nizamı içindedir. Bunu da ancak onu var eden bilir.

Sır, gayb, bilmedi, ne bilir "menfi fi'iller" bunların hepsi ağız için kullanılan kelimelerdir. Bunu bir araya toplamıştır.

7) Ey Fuzûlî bize takdîr gam etmiş rûzî
Kılalum sabr nedür çâre rızâdan gayrı

(Ey Fuzûlî, kader bize gam nasip etmiş, gam yemeyi nasip etmiş-çünkü rûzî, gıdadır-Sabredelim, rızadan gayrı çare yoktur. Kadere razı olmak zarurîdir.)

Rıza, Hak'tan gelen her şeyi gönül hoşluğu ile karşılamak demektir.

Gam, aşk gamıdır. Bu kısmete razı olduğunu söylemekle gûyâ kötü bir şeye maruz olduğunu ve sabr lâzım olduğunu anlatıyor. Halbuki aşk gamı, âşıkın en büyük sa'âdetidir.

263. GAZEL

1) Ne görür ehl-i cefâ mende vefâdan gayrı
Ne bulur şem'i yahan kimse ziyâdan gayrı

(Cefa ehli bende vefadan gayrı birşey bulamaz. Mumu yakan kimse ışıktan başka ne görür.)

Cefa ehlini bir mumu yakana benzetiyor. Mumu yakan, aydınlıktan başka birşey görmez. Cefa, âşıkı aydınlatır, ona yolunda kudret verir. Onun için cefa âşıka sa'âdet getirir. Âşık cefaya karşı ezelî ahdini yerine getirmekten başka bir şey yapmaz. Ziya, aydınlık nasıl yanan mumun bir mahsulü ise cefanın mahsulü de ziya gibi güzel bir şey olan vefadır.

2) Ey ola sâkin-i mescid ne bulupsan bilmen
Bûriyâsında anun bûy-i riyâdan gayrı

(Ey mescide girip orada oturan, ibâdet eden, mescidin hasırında riya kokusundan başka ne bulursun bilmem?)

Züh ve takvanın riyakârane hareketlerle teşhir edilmesi halis Allah aşkından başka birşeye değer vermeyen ehl-i sülûk nazarında hoş görülmez.

Bûriyâ, hasır ma'nâsınadır, bûy-i riyâ da riya kokusu demektir. Aralarındaki benzerlik bililtizam yapılmıştır.

3) Gel harâbâta nazar sâkîye kıl kim yohdur
Ruh-ı sâf ü mey-i sâfında safâdan gayrı

(Meyhaneye gel, sâkiye nazar et. Onun saf yüzünde ve saf şarabından safadan, saflıktan, hulûstan başka bir şey yoktur.)

Mescide gidene söylüyor: Mescidin hasırında riya kokusundan başka birşey yoktur. Sen meyhaneye gel, orada sâkînin yüzü saf yani halis, şarabı saftır.

Mescidde zühd ve riya, harabatta yani meyhanede saf aşk, hulus vardır. Bu ilâhî aşktır.

4) Ser-be-ser vâdî-i mihnetedür ü gam milk-i vücud
Bir ferâgat yeri yoh milk-i fenâdan gayrı

(Varlık mülkü baştan başa mihnet yoludur. Fena mülkünden gayrı bir huzur ve rahat yeri yoktur.)

Milk-i vücud, kendine varlık vermek, maddî âleme dalmaktır. Bu âlem mihnet ve gam âlemidir. Huzur ve rahat ancak kendini Allah'ın varlığında yok etmekle elde edilir. Bu ise fena mülküdür.

5) Cümle-i halk mana yâr içün ağyâr oldu
Kalmadı kimse mana yâr Hudâ'dan gayrı

(Yârin yüzünden bütün insanlar bana ağyar oldu. Allah'tan başka bana yâr kalmadı.)

Yâri hakkiyle seven için bütün varlıklar ağyardır. Onları Hak'tan ayrı görür, bütün sevgisini yâra hasreder. Hak'tan gayrı her şey ağyar olunca Hüdâ'dan başka ona yâr kalmıyor. Hakk'a aşkını bu şekilde ifade ediyor.

Burada Hüdâ'dan başkasını var tasavvur etmiyor ki onlara karşı meyil ve muhabbet beslesin.

Hüdâ kelimesi burada hakikî ma'nâsındadır.

6) **Azm-i kûyunda gönül varlık ister bizden**
Elümüzden ne gelür hayr du'âdan gayrı

(Senin diyarına gitmek için gönül bizden bir varlık istiyor. Hayır du'adan gayrı elimizden ne gelir?)

Burada kendinin de yok olduğunu söylüyor. Senin diyarına gitmek için varlık lâzımdır. Burada varlık, para, imkân gibi şeyler gibi gözüküyor. Hakikatta kendinden varlık tasavvur etmektir. Bir diyara gitmek için bir o diyar, bir de oraya giden lâzımdır. Gidende varlık olmayınca zaten Hakk'a vâsıl olmuş demektir.

Gönüle varlığı olmadığını söylüyor, sadece hayır du'adan başka elinden ne gelir diyor. Hayır du'a ise bâd-ı havadır. Fakra vâsıl olmuş insanda varlık yoktur.

7) **Fakr imiş fakr Fuzûlî şeref-i ehl-i vücûd**
Özüne eyleme hem-dem fukarâdan gayrı

(Fuzûlî, var olan insanların şerefi fakr imiş fakr. Fukaradan başka kimse ile düşüp kalkma, arkadaşlık etme.)

Bundan evvelki beytin devamıdır. Kûy-i yâre gitmek için dahi bir varlığa sahip değil. Varlık ehlinin şerefi, dünyada her şeyden elini eteğini çekmektir. Yani fakrdır. İnsan, daimâ böyleleriyle arkadaşlık etmelidir.

Bu beytteki incelik şudur: Fakr sahibi olan esasen yok demektir. Her şeyden müstağnidir. Yok olan biriyle arkadaşlık edilmez.

264. GAZEL

1) **Yıhdı sâkî bir ayağile ten-i efgârı**
Bir tepük eyledi vîrân bu kühen dîvârı

(Sâkî bir ayakla yaralı tenimi yıktı. Bir tekme bu eski duvarı viran eyledi.)

Sâkî, bir aşk kadehi ile bu yaralı tenimi, maddemi yıktı. Bir tekme bu eski duvarı viran etti. Çünkü ten, madde sâlikin yolu üzerinde bir mâni'adır. Onu yıkıp geçmek lâzımdır.

Tenden maksat, tenin istediği bütün arzular demektir.

Ayağ burada hem ayak, hem kadeh ma'nâlarındadır.

2) Gâh ma'mûr kılur bâde meni gâh harâb
Görünüz gâh yapup gâh yıhan mi'mârı

(Şarap, beni bazen ma'mûr, bazen de harap eder. Bazen yapıp, bazen de yıkan bir mimara bakınız.)

Aşk insanı manen yükseltir. Onu ma'mur hâle getirir. Maddeden de yıkar. Yani maddesini yıkar, mahveder. Bu öyle mimar ki bir insanın ma'nâsını ma'mur, maddesini harap ediyor.

Harap burada hem ma'murun zıddı viran, hem de şarap mevzuubahs olduğu için, mesti harap yani son derece sarhoş demektir.

3) Gün çıhınca saçaram gevher-i eşk encüm tek
Geceler yâduma geldükce meh-i ruhsârı

(Geceleri ay gibi parlak yüzü hatırıma geldikçe güneş doğuncaya kadar yıldız gibi gözyaşı incisi saçarım.)

Gece, güneş, ay ve yıldızı bir araya getirip tenasüp san'atı yapıyor.

4) Dil yahar dâğ gözün fikri ile hecr günü
Bir çerağ ile mi salılar gece ol bîmârı

(Gönül, ayrılık günü gözünü düşünerek dağ yakar. Kendini dağlar. Gece, o hastayı bir kandil ile mi muhafaza eder?)

Hasta göz, güzel gözdür. Gönül, ayrılık günü daimâ o güzel gözü düşünerek kendini dağlıyor. Dağ, ateş ile açılan yaradır. Acaba bu yanan gönül gece o hastayı yani gözü bir kandil ile mi muhafaza ediyor.

Göz parlak ve yuvarlaktır. Dağ da ateşli olduğu için parlak ve yuvarlaktır.

Gönül, gündüz gözü düşünerek bir dağ yakıyor. Dağ, yandığı için kandile, çerağa benziyor. Gece, o gözün fikrini bir kandil ile muhafaza ediyor. Yani o hasta göz, hayalinden düşüncesinden çıkmasın diye kandil yakıyor. Hastanın yanında gece her ihtimâle karşı bir ışık bulundurulur.

5) Yoh özünden haberi kim ki gelür dünyâya
Bezmden daşra komaz pîr-i muğan hüşyârı

(Dünyaya gelenin kendinden haberi yoktur. Pîr-i muğan aklı başında olanı meclisten dışarı bırakmaz.)

Dünyaya gelenin kendinden haberi yoktur. Dünya masivadır. Buraya insan bilmeden gelir. Çünkü pîr-i muğan, mürşid-i kâmil kendinden haberi olanı meclisten dışarı bırakmaz, masiva sevdasına düşürmez. Pîr-i muğan burada Elest Bezminde şarap sunan mürşid-i kâmildir.

Aşk şarabı ile sarhoş olan daimâ Elest Bezmindeki aşk hâleti içindedir. Onun için masiva yoktur. O meclisten dışarı çıkmaz.

Masivaya düşkün olanlar, kedinden haberi olmayanlardır. Âşık kendinin ne olduğunu aklı ile değil aşkı ile bilendir.

6) Bize çün kadr bulunmaz çıhalum dünyâdan
Müşterî yoh nice bir bekleyelüm bâzârı

(Mademki bize değer bulunmuyor. Dünyadan çıkalım. Müşteri yok, daha ne kadar alış veriş olacak diye bekleyelim?)

Bize değer bulunmaz demek, o kadar değerliyiz ki bizi satın alacak para kimsede yoktur demektir. Bir de bize değer verilir demektir. Alış veriş olmasını beklemek boş, bize müşteri bulunmaz. O hâle dünyadan çıkalım.

Bütün dünya, masiva varlığı, Hakk âşıkındaki fakrın değerini veremez. O hâlde biz de masivadan tamemen çıkalım. Hazret-i İsa masivadan çıkıp göğe yükselmiştir.

7) Kayd-ı taklîd Fuzûlî sana bir âfetdür
Bir hisâr ede gör andan özne zünnârı

(Ey Fuzûlî, taklit bağı kedine bir âfettir, felâkettir. Bu felâketten korunmak için zünnarı kendine bir hisar yap, oraya sığın.)

Kayd-ı taklit, başkalarını, aşktan anlamayan zâhir ehlini taklit etmeye mecbur olmak demektir. Kayd bağ, taklit bağlamak ma'nâsınadır. Zâhir ehlini taklite, onlara benzemeye mecbur olmak bir âfettir. Onlara benzememek için Hıristiyanların tecerrüt timsâli olan zünnarı beline bağla. Bu mecburiyetten kurtul.

Zünnarı bir kale tasavvur ediyor. Kendini hücumdan koruyacak bir kale. Çünkü zâhir ehli, bu demek ki Hıristiyanmış diye hücumdan vazgeçecekler. Zünnar bir kale gibi onu korumayacak.

Taklit bir şeyi bağlamak olduğuna göre zünnar da bele bağlanır.

Kayd ise ehl-i zâhire benzemek mecburiyetidir.

265. GAZEL

1) Tereşşuh kabrümün daşında etmiş çeşmümün yaşı
Hayâl eyler gören kim lâ'lendür kabrümün daşı

(Kabrimin taşından gözyaşım sızmış. Gören kabrimin taşı lâ'ldendir zanneder.)

Âşık, ölümünden sonra da gözyaşı döker. Aşk ıstırabı bitmez. Anlaşılıyor ki ölüm, visâl demek değildir. Hakk'a kavuşmak idrak ile olur, ölümle değil...

2) Ne zîbâsan ki sûret bağlamaz tasvîr-i ruhsârun
Tahayyür sûret eyler sûretün çekdükde nakkâşı

(O kadar güzelsin ki yüzünün resmini yapmak mümkün değildir. Ressam senin yüzünü resmederken hayretten kendisi resim olur.)

Hakikî sevgili o kadar güzeldir ki resmi yapılamaz. Resim herhangi bir şeyin şeklini çizmektir. Hakikî sevgili o kadar güzeldir ki, onun resmini yapmak isteyen ressam, hayretten donakalır ve kendisi resim olur.

Resim "sûret" herhangi bir şahsın hareketsiz hâlidir. Bu ise hayret hâlidir, donakalınaktır.

Birinci sûret bağlamaz, vücuda gelmez ma'nâsınadır. İkinci sûret resim, üçüncü sûret ise şekil ma'nâlarınadır. Sûret çekmek, resim yapmaktır.

Sûret ile tasvîr arasında iştikak san'atı vardır.

Hakikî sevgili tasavvurdan üstündür. Zât-ı İlâhî gelen her tasavvurdan başkadır. Şâir bu üstünlüğü, tamamen güzelliği bağlayarak hüsn-i talîl san'atı yapıyor. İlâhî varlık karşısında hayret en tabiî hâldir. Fakat yalnız düşünen ve görenler için.

Hayret, tasavvufta bir makamdır. Geçilmesi en güç olan makamdır.

3) Nola girdâb-ı gam dersem men-i ser-geşte dünyâya
Sanur kim çizginür âlem kimün kim çizginür başı

(Ben başı dönmüş, âvâre, âşık dünyaya gam girdabı desem hayret etmeyin. Çünkü başı dönen kimse âlemin döndüğünü sanır.)

Ser-geşte, başı dönmüş, âvâre, ne yaptığını, nereye gittiğini bilmez.

Burada dönmüş kelimesi bir de dönmek ma'nâsınadır. Onun için dünyaya gam girdabı diyor. Girdâb, dönen su, su kuyusu demektir. Döner ve üstündekini içine çeker batırır. Gayet tabiî olarak başı dönen insan, bütün âlemi dönüyor sanıyor.

Dünya döner ve gamla doludur. Yani gam girdabıdır. Âşık, ser-geşte böyle görüyor âlemi.

Gam, aşk ıstırabıdır.

4) Sipihr-i pür-kevâkibden degül derde devâ
Hayâl etmen vere tiryâk-i zehr-i gam bu haşhaşı

(Yıldızlarla dolu felek, derde deva vermez. Yuvarlak ve üstü pürtük pürtük olan bu haşhaşın gam zehrine panzehir vereceğini sanmayın.)

Haşhaş afyon veren bir nebattır. Tiryak afyon ma'nâsına kullanıldığı gibi panzehir ma'nâsına da gelir.

Haşhaş kapsülü yuvarlak ve üstü pürtüklü olduğu için yıldızlarla dolu göğe benzetiliyor. Bu yıldızlarla dolu felek aşk ıstırabı zehrine deva olmaz. Aşk ıstırabını felek, yani madde âlemi tedavi edemez. Afyon ağrıyı dindirir.

Aynı zamanda bazı bünyeler vardır ki ya çok derin düşündükleri yahut normalin altında veya üstünde bir yaratılışa sahip oldukları için ıstıraba düşkün olurlar. Bedbin olurlar. Onları da gam zehrinden bütün yıldızlarıyla felek kurtaramaz.

5) Bekası mümkin olmaz olsa ger dîvâr-ı ömründe
Meh ü horşidden hışt-i binâ eflâkden kâşî

(Ömrünün duvarında ay ve güneşten tuğla, feleklerden çini olsa yine ömür duvarının bekası mümkün değildir.)

Muhakkak ömür de dahil her şey nihayet fenâ bulacaktır. Beka mümkün değildir. İşte bu sebeptendir ki bütün bu ay ve güneş, bütün bu felekler, gam zehrinin devası olamıyor. Çünkü fânidirler. Hakikî âşık bekayı ister. Onu buluncaya kadar ıstırap çekecektir. Ölümden sonra dahi.

6) Verür emvâta ihyâ bâde gûyâ kim çıhup her dün
Salur feyz-i Mesîhâ bâdeye hum-hâne huffâşı

(Şarap ölüleri diriltir. Sanki her gece meyhane "harâbât" yarasası çıkıp şaraba Hazret-i İsâ feyzi verir.)

Şarap dahi Hazret-i İsa gibi ölüleri diriltiyor. Şarap burada aşk ma'nâsınadır.

Şarap geceleri içilir. Hazret-i İsa ise evvelce de görüldüğü gibi güneştir.

Meyhane yarasası, meyhanede, yani aşk dağıtılan yerde bulunduğu için oranın güneşi oluyor. Güneş yuvarlak ve kırmızı olduğu için şarap kadehine de benzetilir. Mesîhâ güneş feleğinde yaşadığı için onun feyzi şarap feyzi oluyor.

Güneşin feyzini bir gece kuşunun vermesi, gece kuşunun meyhane ve aşk yarasası olduğundandır. Aşk meyhanesinin yarasasının güneşle aynı kıymette olduğunu ifade eder.

7) Fuzûlî'ni reh-i ışkunda eşk ü âh eder rusvâ
Belâdur her kimün bir yolda gammâz olsa yoldaşı

(Aşkının yolunda Fuzûlî'yi âleme rüsvâ eden gözyaşı ile âhıdır. Bir yolda insanın yoldaşının gammaz olması "fitneleyici" bir belâdır.)

Aşk yolunda gözyaşı dökmek ve âh etmek gayet tabiîdir. Fakat aşkı anlamayanlar bunu yadırgarlar ve âşıkları kınarlar. Gözyaşı ve âh ise hiçbir zaman gizlenemez.

Gammaz gözyaşı ve âhtır.

266. GAZEL

1) Hâsılum yoh ser-i kûyunda belâdan gayrı
Garazum yoh reh-i ışkuna fenâdan gayrı

(Senin diyârında elde ettiğim şey sâdece belâdır. Aşkının yolunda fânî olmaktan başka bir isteğim yoktur.)

Burada belâ Elest Bezminde ettiği ikrardır. Âşıkın vahdet diyarında bütün kazancı bu ikrardır. Ve yine bu ikrar yüzünden âşık belâlara uğrar, sevgili onu imtihan eder.

Sevgilinin bekasına ulaşması âşıkın tek isteğidir. Fânî varlığının hakikî sevgilinin bâkî varlığında yok olmasıdır.

2) Ney-i bezm-i gamem ey âh ne bulsan yele ver
Oda yanmış kuru cismümde hevâdan gayrı

(Gam meclisinin neyiyim. Ey ah kuru cismimde havadan gayrı bulursan yele ver, mahvet.)

Ney, insandır. Allah ona ruhunu üflemiştir. Gam meclisini şenlendiren bir ney yani ıstırap neyi. Çünkü ney inler, ah eder.

Neyin delikleri yakılarak açılır ve kurudur.Yani kuruduktan sonra ateşle delikleri açılır. Cism topraktır. Âh neye üflenince esasen içinde hiçbir şey bulunmayan ney ses hâlinede bütün varını havaya kalbeder. Kuru, yalnız bir cisim kalır. Neyin içinde hava vardır. O hava da sese inkılâb eder.

Neyin içinde havadan başka birşey yoktur. Burada hava aşk ma'nâsınadır. Aşktan başka herşeyinin mahvolmasını istiyor. Yani yukarıdaki beytte dediği fenâya erişmeyi istiyor.

Ney ve cisim "toprak", oda yanmış "ateş", kuru cisim tezat tarikiyle "su", hava ise bir ma'nasiyle "hava". Şâir burada dört unsuru bir araya getirmiştir.

3) Perde çek dîdeme hicrân günü ey kanlu yaşum
Ki gözüm görmeye ol mâh-likâdan gayrı

(Ey kanlı yaşım, ayrılık günü gözüme perde çek. Gözüm o ay yüzlüden başkasını görmesin.)

Kanlı gözyaşı gözü örtünce her taraf kararır. Ayrılık günü gece olur. Ay geceleri çıkar.

Şâir, gündüz her şeyi görebilir, güneşi de. Fakat gece sadece ay görülür. Sevgilisinden başka hiçbir varlığı görmek istemiyor.

4) Yetdi bî-keslügüm ol gayete kim çevremde
Kimse yoh çizgine girdâb-ı belâdan gayrı

(Kimsesizliğim o raddeye geldi ki etrafımda belâ girabından başka dönüp dolaşan yok.)

Belâ girdabı döner, yani mütemadî belâlar içindedir.

Belâ girdabı Elest Bezmindeki ikrarın kendisini sürüklediği belâlardır ve bu içinden çıkılır belâlar değildir.

Bütün meşgalem bu ikrarın içinden çıkabilmektir. Etrafımda tek gördüğüm şey odur.

5) Ne yanar kimse mana âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapum bâd-ı sabâdan gayrı

(Gönlümdeki ateşten başka kimse bana yanmaz. Bahar rüzgârından başka kimse kapımı açmaz.)

Yine kimsesizlikten bahsediyor. Gönlümün ateşinden başka kimse bana acımaz. Bahar rüzgârından başka kimse kapımı açmaz.

Burada yanmak, acımak ma'nâsınadır. Fakat ateş de yanar. Gönlümdeki aşk ateşinden başka kimse, bu çektiğim ıstırabı bilmez.

Kapı açmak "feth-i bab" dır. Yani sülûkda makamları aşmaktır. Bâd-ı saba, bahar rüzgârı geçen gazellerde söylediğimiz gibi İslâmdır. Bahar, mevsim-i adl'dir. Din-i adl ise İslâmiyettir. Aşk yolunda uğradığım müşkilleri ancak İslâmiyet halleder demek istiyor.

Etrafımda beni anlayan kimse yok derken, kimsesizlik ıstırabını bu şekilde anlatıyor. Ancak esen rüzgâr kapıyı açar.

6) Bozma ey mevc gözüm yaşı habâbm ki bu seyl
Koymadı hîç imâret bu binâdan gayrı

(Ey dalga, gözümün yaşı üstündeki hababı, su kabarcığını bozma. Zîra bu sel o imaretten başka bir bina bırakmadı, hepsini harap etti.)

Sel, gözyaşıdır. Mevc, dalga ise gözyaşının akarken vücuda getirdiği dalgadır.

Habab, su kabarcığı içinde hava olan gayet zayıf bir varlıktır. Ufak bir hareket onu mahvedebilir. Şâir, bu aşk selinin sadece hababı harap etmediğini, ondan gayrı nesi varsa mahvettiğini söylüyor.

Hababın içinde hava yani aşk vardır. Zayıf varlığı ancak o aşk ile yaşar yani ayakta durur. Hava boşalınca habab da yoktur.

Aşktan tamamen za'fa düşen varlığını hababa benzetiyor.

Habab, bir bina bir imarete benzetiliyor. Her tarafı kapalı olduğu için...

7) Bezm-i ışk içre Fuzûlî nice âh eylemeyüm
Ne temettü' bulunur neyde sadâdan gayrı

(Ey Fuzûlî aşk, şarap meclisinde nasıl ah etmeyeyim. Neyin, sesinden başka insana ne faydası vardır?)

Kendisini neye benzetiyor. Aşk, şarap meclisinde ney çalınır, sesinden istifade edilir. Başka bir faydası yoktur.

Ney de ah eder. Neyin kendisi "elif" e, delikleri ise he "o" harfine benzer, "ah" olur.

267. GAZEL

1) Gördüm ol horşîd hüsnün ihtiyârum kalmadı
Sâye tek bir yerde durmağa karârum kalmadı

(O güneşin güzelliğini gördüm ve ihtiyarım, iradem elimden gitti. Bir gölge gibi hiçbir yerde duramıyorum.)

Gölgenin iradesi güneşin elindedir. Gölge güneşle beraber yürür ve bir yerde durmaz. Çünkü güneş daimâ şarktan garba doğru yürür.

Burada güneş, hakikî sevgilidir. Çünkü âşıkın iradesini almıştır.

Tasavvufî ma'nâda da böyledir. Âşıkta irade olması için kendisini var telakki etmesi lâzımdır. Halbuki âşık varlığını sevgilide ifna etmiştir.

Karar burada iki ma'nâyadır : Biri huzur ve rahat, diğeri de herhangi bir şeye karar vermek. Bu iki ma'nâda irade şarttır. Burada karar kelimesi her iki ma'nâda kullanılmıştır.

2) Bir gün olmaz tal'atın görmek müyesser âh kim
Zerrece ol gül yanında i'tibârum kalmadı

(Onun didârını, güneş gibi doğuşunu, güzelliğini görmek bir gün bile müyesser olmadı. O güneş yanında zerre kadar i'tibarım, değerim kalmadı.)

İkinci mısradaki "gül" değil "gün" olacaktır. Sevgili güle benzetilirse de bu beytte gül hayali ile alâkalı birşey görülmüyor. Zerre kelimesi daimâ güneşle beraber gelir. Burada birinci mısradaki gün, muayyen bir zaman müddeti, ikinci mısrada ise güneş ma'nâsınadır.

Birinci mısradaki tal'at kelimesi tulu' ile alâkalıdır.

Hakikî sevgilinin güzelliği bütün kâinatta görülür. Lâkin zâtı görünmez.

Zerre, güneş huzmesi içinde kaynaşan tozdur. Zerre güneşi görür, fakat âşık göremez. Zerre en hakîr ve değersiz bir şeydir. Karanlık bir

yere sızan güneş ışığı içinde ancak görünür. Güneş ise zerreyi gösterendir. Kâinatta tek görünen hayat menbaıdır. Şâirin nazarında güneşin hiç-bir değeri olmayan zerre kadar bile i'tibarı yoktur. Zerre görüyor, şâir göremiyor.

3) Pâk kıldı sûretümden za'f dehr âyînesin
Eyle mahv oldum ki bir zerre gubârum kalmadı

(O kadar zayıfım ki bu zayıflık dünya aynasından benim suretimi temizledi. Dünya aynasında artık görünmüyorum.)

Öyle mahvoldum ki bir zerre tozum kalmadı.

Aynada dahi görünmeyen bir sûret, bir şekil yok demektir. İkinci mısradaki zerre kelimesinden anlıyoruz ki dünya aynası dediği güneştir. Güneş yuvarlak ve parlaktır.

Gubar toz topraktır. Ma'denî aynaları ince kumla parlatırlar, temizlerler. Bunu birinci mısradaki pâk kelimesinden anlıyoruz. Pâk bir ma'nâda dünya aynasından şâirin şeklini silip yok etmek, ikinci ma'nâda aynayı temizlemek , parlatmaktır.

Şâirin sûreti, şekli bir varlık ifade eder. Bu âşık için bir lekedir, istenmeyen bir şeydir. Çünkü âşık yok olmak ister. Bu sebepten dünya aynasından benim sûretimi temizledi diyor.

4) Gam günü hem-demlerüm gark oldular göz yaşuma
Silmeye göz yaşumı bir gam-güsârum kalmadı

(Aşk ıstırabı içinde o kadar gözyaşı döktüm ki arkadaşlarım, dostlarım benim gözümün yaşı içinde boğuldular. Gözyaşımı silecek bir dert ortağım kalmadı.)

Hem-dem kelimesindeki "dem" den gözyaşının kanlı olduğunu anlıyoruz.

Gözyaşını silmek aynı zamanda teselli etmek ma'nâsınadır.

5) Rüzigârum hoş geçerdi âh kim devrân dönüp
Oldu ahvâlüm harâb ol rüzigârun kalmadı

(Zamanım, hayatım güzel geçerdi. Ah ki felek ters döndü, ahvâlim harap oldu, o günlerim kalmadı.)

Hoş geçen zaman, Elest Bezminde Hak ile visâl hâlindeki zamandır.

Lâkin madde âlemi yaratılıp felekler dönmeye başlayınca anasır âlemine düşen âşık, aşkın türlü ıstırablariyle kıvranıyor, ahvâli harap oluyor. O eski visâl günleri geride kalıyor.

6) **Râh-ı ışk içre mana ancak fenâ maksûd idi**
Şükr kim maksûda yetdüm intizârum kalmadı

(Bu anasır âlemine düştükten sonra bütün arzum, bu benlikten kurtulup yine Hakk'a, o güzel günlere dönmek idi. Allah'a şükrolsun ki maksadıma eriştim, artık bekleme devresi bitti.)

7) **Ey Fuzûlî il kamu ağyârum oldu yâr içün**
Sûz-ı dilden gayrı bir dil-sûz yârum kalmadı

(Ey Fuzûlî, o sevgili uğrunda herkes, her şey bana ağyar oldu. Yani aşk yolunda halk beni anlamadı, ta'n etti. Her varlık artık benim için ağyar oldu. Hiçbirini sevmiyorum. Benim için içi yanan bir tek dost kaldı, o da gönlümün yanışı.)

Yukarıki beytte dediği gibi fenâya erince, fânî olan her varlık onun için ağyar oluyor. Çünkü yok oluyor.

Sûz-ı dil, gönül yanışı ile dil-sûz, gönül yakan arasında akis san'atı vardır.

268. GAZEL

1) **Hayret ey büt sûretün gördükde lâl eyler meni**
Sûret-i hâlüm gören sûret hayâl eyler meni

(Ey put gibi güzel, senin sûretini gördüğüm zaman hayretten dilim tutuluyor, dilsiz oluyorum. Benim o ândaki hâlimin şeklini gören beni bir resim zanneder.)

Put resimdir. Hayret hâlinde insan put gibi hareketsiz kalır. Hayret aynı zamanda tasavvufta bir makamdır. Geçen gazellerde izah edilmişti. Sûret-i divar, duvara asılan resimdir.

2) **Mihr salmazsan mana rahm eylemezsen munca kim**
Sâye tek sedvâ-yı zülfün pâyimâl eyler meni

(Zülfünün sevdası beni gölge gibi bu kadar ayak altında ezdiği hâlde bana güneşe benzeyen sevgini salmazsın, bana acımazsın.)

Zülf siyahtır, gölgeye benzer. Uzundur ayak altında sürünür.

Gölge, güneşin erişmediği yerde olur. Güneş oraya erişince gölge yok olur. Zülf kesrettir. Yüz ise vahdettir. Yüz güneşe benzetiliyor.

Yüz, vahdet tecelli edince kesret yok olur. Esasen güneş olmayınca gölge olmaz.

Sevda, hem sevgi, hem de siyah ma'nâsınadır. Sevda-yı zülf, zülf sevgisi ve zülf sihaylığıdır.

Şâir kesrete teveccüh eden aşkından şikâyet ediyor. O da, kesret de güzeldir. Fakat o vahdet güzelliğini yani güneşi istiyor. Beni bu kesret sevdasından kurtar diyor. Mihr burada hem güneş, hem sevgi ma'nâsınadır.

Sevgilinin arkasında yerlere kadar uzanan zülfü onun gölgesi gibidir, siyahtır. Yüz ise güneştir. Güneş aynı zamanda tecerrüd timsâlidir. Hazret-i İsâ oradadır.

Beni ayak altında eziyor demekle güneşe yükselmek istediğini anlatıyor.

3) Za'f-ı tâli' mânî-i tevfîk olur her nice kim
İltifâtun ârzû-mend-i visâl eyler meni

(İltifatın yani bana dönüp bakman beni visal arzusuna düşürdükçe tâli'imin zayıflığı buna muvaffak olmaktan beni men' eder.)

Evvelâ sevgili âşığı sever. Sonra âşık sevgiliyi. Tasavvufta böyledir. İltifat odur.

4) Men gedâ sen şâha yâr olmak yoh amma neyleyüm
Âr zû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler meni

(Ben dilenci sen şâha yâr olamaz amma neyleyim arzu, bu muhal, imkânsız düşünce ile benim başımı döndürüyor.)

Bu bet, bundan evvelki beytin izahıdır.

5) Tîr-i gamzen atma kim bağrum deler kanum töker
'Ukd-i zülfün açma kim âşüfte-hâl eyler meni

(Yan bakış okunu atma ki o ok bağrımı deler, kanımı döker. Saçının düğümünü açma ki hâlimi perîşân eder.)

Yan bakış, gamze âşıkı sevdaya sevk eder, vahdet yolundan ayırır.

Ayni zamanda bu ayrılık onun için bir imtihandır. Masiva olmayınca vahdet idrak edilmez. Sâlikin bu yan bakış oku ile bağrı delinerek kanı dökülür. Yani maddeden kurtulur. Zülf yani kesret açılıp yayılınca âşık ondan ona koşarak perîşân olur. Lâkin perîşân olmayınca "cem' " yani topluluk idrak edilemez. Sevgilinin bu gamze ve zülfü kullanması zarurîdir. Bir bakıma da âşıkın istediği budur.

Zülfün bir vasfı da perîşândır.

6) Dehr vakf etmiş meni nev-res cevanlar ışkına
Her yeten meh-veş esîr-i hatt u hâl eyler meni

(Felek beni yeni yetişmiş cevanlar aşkına vakfetmiş. Her yeni yetişen ay yüzlü güzel, beni yüzündeki ayva tüylerine ve benine esir eder.)

Maddî güzelliğin kemâli insandadır. Güzelliği görebilen ve duyan ona âşık olur. İnsan hakikî güzele bu aşk ile erişir. Hakikî güzel ise kemâldir. Âşık her türlü maddî zevkten uzak olarak güzeli sever ve bu aşk fazileti ile yani şiddetle bağlanmak suretiyle kemâle erişir. Nasıl ki bunu takip eden beytte Fuzûlî bunu söylüyor.

Hat ve hal ayın yüzündeki lekelerdir. Güzel, aya benzetiliyor.

7) Ey Fuzûlî kılmazam terk-i tarîk-i ışk kim
Bu fazîlet dâhil-i ehl-i kemâl eyler meni

(Ey Fuzûlî, aşk yolunu terketmem. Zîra bu fazilet beni kemâl sahipleri arasına dahil eder.)

Fuzûlî gibi bir âlim, mutasavvıf şâirin fazilet ve kemâl anlayışı üzerinde durursak nev-res cevanlar aşkı ile neyi kasdettiğini anlarız.

"İstanbul Mecmuasında Fuzûlî'nin Farsça Divanı adlı makalemizi okuyunuz."

269. GAZEL

1) Aldı gül-zâr içre su aks-i izâr-ı âlüni
Çekdi güller sûretin manzûr edüp timsâlüni

(Gül bahçesi içinde su, senin al yanağının aksini aldı. Senin timsâlini gözönüne alarak güllerin resmini yaptı.)

Su ayna gibi yüzü aksettirir. Sevgili gül bahçesine çıkınca suya al

yanağı aksediyor. Gülü yetiştiren sudur. İşte o su sevgilinin kendindeki aksine bakarak güllerin resmini yapıyor. Sudaki timsâli, sudaki aksidir.

Her güzellik sevgiliden gelir. Var olan güzellikler aynaya akseden şekiller gibi fânîdir. Hakikî bir varlığı yoktur.

2) Adın etmiş gün alup bir aks mir'ât-ı felek
Subh gösterdükce sen ruhsâr-ı ferrûh-fâlüni

(Sabahları sen insanlara hayır ve sa'âdet veren yüzünü gösterdikçe felek aynası o yüzden bir akis alıp adını güneş koymuştur.)

Güneş de bunun gibidir. Sevgilinin yüzünün bir aksinden başka birşey değildir. Sevgili ayna önünden çekilince güneş de yoktur.

Her şeye hayat veren güneştir. Sadece berhayat ve var olmak bir sa'âdettir.

3) Şerha bir gün kılduğun bîdâdı çekmez haşredek
Ol melek kim yazmak ister nâme-i a'mâlüni

(Âşıklara bir günde ettiğin cevr ve cefa o kadar çoktur ki, a'mâl defterini yazmak isteyen melek "*Kiramen Kâtibin*" bunu mahşere kadar yazsa yine şerh ve izah edemez.)

Kâinatta her görünen güzellik, güzelliği gören ve duyan âşıklar için bir cefadır. Çünkü onları evvelâ asıl güzele ermekten alıkor ve sonra her ne şekilde olursa olsun aşk bir ıstıraptır. Kâinattaki güzellikler ise sonsuzdur ve tasavvuf akidesine göre çirkin yoktur. Herşey kendi şartları içinde güzeldir. Çirkin bize nazaran vardır. Hakikatta değil.

4) Seyl-i hun hâlün hayâliyle bozup göz merdümün
Merdüm etmiş çeşm-i hun-bâra hayât-i hâlüni

(Benini hayal ederek döktüğüm gözyaşı seli gözbebeğimi harap etmiş ve kan döken gözüme beninin hayalini gözbebeği yapmıştır.)

Ben, tasavvufta âlem-i gaybdır. O âlemi tahayyül ederek dökülen kanlı gözyaşı, âlem-i şahadet olan göz ve gözbebeğini harap etmiş yani hakikî âlem olan gayb âlemini tahayyül, görünen âlem olan âlem-i şehadeti gören gözbebeğini tahrip etmiş, artık onu görmüyor. Yalnız âlem-i gaybı tahayyül ediyor. Yalnız gördüğü şey âlem-i gayb hayalidir.

Âlem-i şahadette olan herşey fânîdir. Hakikî var olan âlem-i gayptır. Yani masivanın içi, bâtınıdır, kuvvetler âlemidir.

5) **Murğ-ı dil kalmadı kim sayd olmadı bir dem ana**
Sâkin et pervâzdan şehbâz-ı müşgîn-bâlüni

(Siyah kanatlı şahinini bir ân durdur. Çünkü ona avlanmadık gönül kuşu kalmadı.)

Siyah kanatlı şahin zülftür. Yani kesrettir. Kesret âlemi her ân yeni tecelliler gösterir ve hepsi de güzeldir. Bu güzellikle gönül kuşlarını avlar.

Âlemdeki tekevvün, oluş bir ân durmaz. O hiç uyuklamaz, uyumaz. Bu beyt bundan evvelki beytin bir devamıdır.

6) **Koymadı bir kimse cevrün çekmege rahmet demi**
Men'kıl hun-rîzlik'den gamze-i kattâlüni

(Öldürücü yan bakışın, senin cevrini çekecek kimse bırakmadı, öldürdü. Merhamet et de bir ân olsun onun bu kan dökmesine mâni' ol.)

Gamze, yan bakış zülf gibidir. Yani insanı masivaya sevkeder. Onları manen öldürmeye çalışır. Öyle öldürüyor ki sevgilinin cefasını çekecek kimse kalmıyor. Yani hakikî âşık kalmıyor. Bu kâinatta tecelli eden güzellikler o derece güzel ki, âşıkları öldürüyor. Bu çok öldürücü, kan dökücü yan bakışını bir ân olsun men' et. Tecelliler yine devamlı, ardı arası kesilmiyor. Kesret ve tekevvün âlemi daimâ yeni yeni tecelliler gösteriyor. Bu beytde evvelki iki beytin devamı ve izahıdır.

7) **Gam günü üstümde senden gayrı yoh ey dûd-ı âh**
Lûtf edüp menden götürme sâye-i ikbâlüni

(Aşk ıstırabı gününde benim üstümde yani başımın üstünde ah dumanından başka birşey yok. Ey ah dumanı, lûtfet de ikbal ve sa'âdet veren gölgeni benden götürme, başımın üstünden çekilme.)

Burada dûd-ı ah bir buluta benzetiliyor. Gam güneşi yakıcı. O buluttan başka sığınacak yer yok.

Gam gününde âşık mütemadiyen ah ediyor ve o ah dumanının çekilip gitmesini istemiyor. Yani içinin yanmasının eksilmesini istemiyor. Bu iç yanması, âşık için bir sa'âdet ve ikbaldir.

Dumanın yerden yükselmesi, ileriye gitmektir, ikbaldir.

Bir kudretli insanın sâyesinde olmak, onun yüzünden ikbale ermektir.

Gün hem gün, hem de güneş ma'nâsınadır. Gölgeye sığınmaktan anlıyoruz ki gam çok yakıcıdır.

8) Ey Fuzûlî bes ki gam-nâk oldu ahvâlün soran
Gamdan ölsen hîç kim sormaz dahi ahvâlüni

(Ey Fuzûlî, senin hâlini soran kimse o kadar gam ve keder içine düştü ki aşk ıstırabından ölsen dahi kimse artık senin hâlini sormaz.)

Aşk uğrunda çektiği ıstırabın şiddetini anlatmak istiyor.

Ölen insana ne hâldesin? diye sorulmaz.

270. GAZEL

1) Her gören ayb etdi âb-ı dîde-i giryânumı
Eyledüm tahkîk görmüş kimse yoh cânânumı

(Her gören ağlayan gözümün yaşını ayıpladı. İşi tahkik ettim, gördüm ki cânânımı gören kimse yok.)

Hakikî sevgili zaten görünmez, ancak sıfatı görünür. Hakikhi aşkın hedefi olan sevgili Allah'ın zâtıdır. Herkes sıfatlarını görür, bunun arkasındaki zâta erişemez. Bu sebepten âşıkların gözyaşlarını ayıplarlar.

2) Lâhza lâhza hûblar gördüm ki dil kasdındadur
Pâre pâre eylerem men hem dil-i sûzânumı

(Her göz açıp kapayışta gönül isteyen güzeller gördüm. Ben de yanan gönlümü parça parça edip onlara veririm.)

Bu hayâl, sahrada açık havada bir gezinti esnasında kebap pişirmek hâdisesinden alınmıştır. Kebap pişiren onun dumanından rahatsız olur ve gözlerini sık sık açıp kapar. Her göz açışta elinde ekmeği, kebap isteyenler görür ve ateş üzerinde pişen kebaptan kesip kesip onlara verir.

Lâhza, göz açıp kapayacak kadar geçen zamandır ve göz açıp kapamaktır.

Gönül, madde hâlinde yürektir ve et parçasıdır. Burada gönüldür yani aşk ve idrak merkezidir. Gönül ıstırap ile yanar, kebap da ateş ile.

Bu hublar yani güzeller, kâinatta tecelli eden Hakk'ın güzellikleridir. Her birine gönül vermek lâzımdır, çünkü güzeldirler. Fakat bu parça parça güzelliklerin sentezi olan hakikî güzel görünmez. Gönül kesret âleminde parça parça olmayınca vahdete erişilemez.

Ben subh u şâm derd-i dil-i sûz-nâkim ile
Bağrım kebâb edüp veririm çehre inkılâb
Hûd u Hamel medârı ile âsuman dahi
Kan yutdurup verir dil-i sûzânuma azhab
Dünyada yok ferâgata ümmîd nice kim
Kan akıtır oda nice kim çizginür kebâb

Şâir gece gündüz bağrını kebap edip feleği döndürüyor. Kebap ateş üzerinde döndürülür.

Gök de Hud "balık" ve Hamel "kuzu" burçlarını döndüre döndüre benim yanan gönlüme azap veriyor. (Balık ve kuzu kebap yapılır) kan yutturuyor. Dünyada huzur ve rahat yoktur. Çünkü benim kendi gönlüm yanıyor, felekte iki burç da döne döne yanıyor ve ateşe kan akıtıyor. Kebap piştikçe ateşe kan akıtır.

3) Çoh yetürme göklere efgânum ey kâfir sakın
İncinür nâ-geh Mesîhâ işidüp efgânumı

(Ey kâfir, efganımı göklere o kadar çok yükseltme, bundan sakın. Zîra göklerde olan Hazret-i İsa efganımı işitip incinir.)

Sevgili bir kâfir olarak tasavvur ediliyor. Çünkü Hazret-i İsa'yı incitmekten kâfir sakınır.

Kâfir hakikatı örtendir. Yani masivadır. Onun için kesret olan zülfe kâfir denir.

Küfr-i zülfün solalı rahneler imânımıza
Kâfir ağlar bizüm ahvâl-i perîşânımıza

Masiva aşkı ile feryat edince tecerrüdün timsâli olan Hazret-i İsa inciniyor. Hazret-i İsa dördüncü felekte yaşamaktadır.

4) Kılma her sâ'at meni rusvâ'yı halk ey berk-i âh
Eyleme rûşen şeb-i gam külbe-i ahzânumı

(Ey ah şimşeği, her sa'at çakıp beni halka rüsvâ etme. Aşk ıstırabı içinde geçirdiğim geceler hüzünlerle dolu kulübemi aydınlatarak beni halka gösterme.)

Şimşek çakıp da kulübeyi aydınlatınca halk onu görecek ve şâiri ayıplayacak.

Hakikatta kulübenin aydınlanması bir ferah, sevinç ifade eder. Burada ise aksi. Kulübemi aydınlatma diyor.

Her gece sabaha kadar ah ettiğini söylemek istiyor. Ah bir şimşek gibi çakıyor. Çünkü yanan gönülden çıkıyor.

Ahın güneş ile de alâkası var. Çünkü aydınlatmak hususunda güneşe benzer.

5) Çıhma ey dîvâne bâzâr-ı melâmetden deyu
Muttasıl çâk-i girîbânum dutar dâmânumı

(Ey dîvâne, melâmet pazarından çıkma diye daima yakamın yırtığı eteğimi tutar.)

Dîvâne daimâ melâmete uğrar. Melâmet pazarındadır. Oradan çıkmasına mâni' olmak için ıstırap içinde parçaladığı yakası eteğinden tutuyor.

Burada tutuyor iki ma'nâyadır: 1- Tutmak, 2- Erişmek.

Yaka yırtığı eteğine kadar erişiyor. Oraya kadar yakasını parçalıyor.

Yırtmak ile muttasıl yani bitişmiş arasında tezat vardır.

Dîvâne ne yaptığını bilmez. Delice yaptığı işlerden onu men' etmek lâzımdır.

Melâmet pazarından çıkmak bir âşık için dîvâneliktir. Çünkü aşkın kanununa aykırıdır.

6) Hansı bütdür bilmezem îmânumı garet kılan
Sende îmân yoh ki sen aldun diyem îmânumı

(Benim imanımı hangi put "güzel" yağma etmiştir bilmem. Sen aldın diyemem. Çünkü sende iman yok.)

Put mecazî güzeldir. Aynı zamanda kâfirin taptığı puttur ki bu putta iman yoktur. Âşıkın imanını çalan, kendisinde iman bulunan biri olacak.

Mecazî güzele iman verilmez. O, imanı yağma edemez. O hâlde bilinmeyen bir güzel vardır ki imanı almıştır. İman için iki mevcut lâzımdır. Biri iman eden, diğeri iman olunan. Âşık imanını kaybediyor. Demek ki ortada iman edilen şey olmayınca iman eden de ortada kalmıyor. Bu tamamen fenâfillâhtır.

7) Ey Fuzûlî câna yetmişdüm gönülden şükr kim
Bağladum bir dilbere kurtardum andan cânumı

(Ey Fuzûlî, aşk yüzünden ölecek hâle gelmiştim. Allah'a şükrolsun ki onu bir dilbere bağladım da ondan canımı kurtardım.)

Bu beyt, bundan evvelki beytin izahıdır. Yani gönlümü mecazî güzellerin aşkına bağlamıştım. Gönül ıstırabı benim canımı alacaktı. Allah'a şükr ki onu "bir" olan hakikî güzele bağladım. Ve mecazî aşk ıstırabından kurtuldum. Bu beyt çok san'atlıdır:

1- Gönül yani aşk ve idrak sebebiyle cana yani hayata ermiştim.

2- Aşk yüzünden ölecek hâle gelmiştim. Cana, maddeye erişmiştim. Madde hakikî aşk yolunda ölümdür.

3- Gönülden, samimî olarak Allah'a şükr olsun ki...Burada sihr-i helâl san'atı vardır.

4- "Bir" hem herhangi bir, hem de tek ve benzersiz ma'nâlarınadır.

5- Canı kurtarmak, ölüm hâlinden hayata dönmektir. Tasavvufta ölüm maddeye kapılmaktır. Bu suretle hayata dönmek fenâfillâha dönmek oluyor.

271. GAZEL

1) Cânumun cism ile zevk-i ittisâli kalmadı
Ah kim sensiz dirilmek ihtimâli kalmadı

(Canım, cism ile birleşmekten bir zevk duymuyor. Ah ki sensiz yaşamamın ihtimâli kalmadı.)

Bu beytte can iki ma'nâyadır: Biri mutlak hayat, ikincisi benlik yani madde.

Maddem artık cismanî zevklerden tamamen ayrılmıştır.

Can, cism ile yaşar. Cisimsiz can olmaz. O halde bu madde hayatından tamamen ayrıldığını söylüyor. Fakat içinde bir hayat var. Hayat yalnız madde ile kaim değil. Onun yerine sevgili geçiyor. Şâir yaşamak için hakiki sevgiliyi istiyor. Başka türlü yaşayamam diyor. Canının o sevgiliye kavuşmasını, yani maddeden kurtulup hakikî hayata erişmesini temenni ediyor. Bu da fenâfillâha erişmektir.

Dirilmek iki ma'nâyadır: Biri yaşamak, diğeri toplanmak.

Canın cism ile birleşme zevki kalmayınca birbirinden ayrılıyor demektir. Sevgili olmadan bunların toplanması yani bir araya gelmesi ihtimâli kalmıyor.

2) Şükrü lillâh baht yâr oldu yetürdüm tîğüne
Başumun bir kılca boynumda vebâli kalmadı

(Allah'a şükrolsun ki tali'im yâver oldu, başımı senin kılıcına feda ettim. Artık başımın boynumda kıl kadar vebâli kalmadı.)

Kılıcına, aşkına demektir. Başımı senin aşkına feda ettim. Başımın artık boynumda vebâli kalmadı.

Boynumda, benim üzerimde demektir. Aynı zamanda baş boyun üzerindedir. Boynum kıldan incedir. Yani başımı sana feda etmeye hazırım demektir.

Baş burada hayat ma'nâsınadır. Baş gidince hayat da son bulur. Baş madde hayatı olunca maddî varlığımı senin aşkına feda ettim diyor. Madde hayatının devamı bir günahtır. Onu feda etmekle bu günahtan kurtulduğunu ve Allah'a şükrettiğini anlatmak istiyor.

Baş ona feda olmak istiyor, şâir mâni' oluyor.

3) İstedüm ol mâha arz-ı hâl edem hayret mana
Öyle gâlib oldu kim bir söz mecâli kalmadı

(O ay yüzlü güzele hâlimi arzetmek istedim. Hayret, beni o hâle getirdi ki bir söz söylemeye kudretim kalmadı.)

O hakikî güzelin güzelliğini aksettiren sevgiliye hâlini anlatmak istedim. Öyle hayran oldum ki bir söz dahi söyleyemedim.

Ay yüzlü, hakikî güzelin güzelliğini aksettirendir. Bu bir akis olan güzellik nasıldır, o hayal edilemeyecek derecededir.

4) Bilmezem hâlün hayâlin handa tasvîr eyleyüm
Dâğdan bir yer ten ü cânumda hâlî kalmadı

(Beninin hayalini nerede tasvir edeyim bilmem. Yaradan tenimde, canımda boş yer kalmadı.)

Ben âlem-i gaybdır. Onun hayalini nereye resmedeyim diyor. Çünkü hal "ben" ancak tahayyül edilebilir. Çünkü bütün meşhudatın üstündedir. Bunun hayalini ten ve canının yani bütün varlığının neresine resmedebilir. Çünkü onun aşkı yani sevgilinin tasavvur ve tahayyülün üstünde olan güzelliği uğrunda ne teninde, ne canında yaralanmayan bir yer kalmamıştır. Aşk ıstırabını bütün varlığı çekmiştir.

Hal ile hayal ve hâlî arasında cinas san'atı vardır. Hal ile dağ arasında da teşbih san'atı. Hal küçük bir siyahlıktır. Yara da dağlanan yerde olan izdir.

5) Her kimi gördünse gam üftâdesi dutdun elin
Veh ki menden gayrı bir gam pâyimâli kalmadı

(Aşk ıstırabına düşen her kimi gördünse elinden tutup kaldırdın. Ne yazık aşk ıstırabının ayağının altında ezilen benden başka kimse kalmadı.)

Aşk ıstırabı düşkünlerini elinden tutup kaldırdın. Onlara yardım ettin, derken onları mecaz âleminden kurtardığını tasavvur ediyor. O, yalnız kendi ıstırabını biliyor ve bundan kurtarılmadığını görüyor. Bu ıstırap ebedîdir. Mezarda dahi devam eder. Diğer âşıklar yaşadığına göre demek ki bu ıstırapdan kurtulmuşlardır. Kendisi bu ıstırabın ayağı altında hâlâ ezilmektedir. Halbuki istediği bu ıstırabın devamıdır.

Bu beytte el ve ayak kelimeleri hakikî ma'nâlarından ayrı bir şekilde kullanıldıkları için aralarında tenasüp san'atı vardır. Elinden tutmak, yardım etmek; ayak altında ezilmek hakîr ve mazlûm olmak ma'nâlarınadır.

6) Ey hoş ol ser-mest kim gönlünde zevk-i bâdeden
Âhıret endîşesi dünyâ hayâli kalmadı

(Ne kadar güzeldir o sarhoş ki şarabın zevki ile gönlünde ne ahiret endişesi, ne de dünya hayali kalmıştır.)

Bâde, şarap burada aşıktır. Aşk, İlâhî aşk olursa âşık dünyada hiçbir şeye bağlanmaz, her şeyden müstağnidir. Ahireti de düşünmez, çünkü böyle bir âşık dünyada suç işlemez ki ahiretten korksun. Böyle bir âşık ölmeden evvel ölmek sırrına ermiştir, zaten ahirettedir. Hakk'ın hayr-ı mahz olduğuna inanmıştır. Nerede olursa olsun kötü birşey ile karşılaşmayacağına inanmıştır. Zaten dünya fânîdir, ahiret ise visâldir. Bu inanç içinde olan ne dünyayı ruhunda yaşatır, ne de ahiretten endişe eder.

Hakikatta da çok sarhoş olan nazarında dünya ve ahiret yoktur. Çünkü kendinde değildir.

7) Âferîn ey câm ki sildüm gönül âyînesin
Hâtır-ı pâkümde dünyânun melâli kalmadı

(Ey kadeh, sana aferin olsun gönül aynasını sildin. Şimdi temiz kalbimde dünya sıkıntısı kalmadı.)

Kadeh yani aşk, gönülde Hakk'tan gayrı ne varsa siler süpürür. Dünyaya ait hiçbir şey bırakmaz. Ve tabiî dünyaya ait olan melâl, sıkıntı dahi yok olur gider. Dünyaya ait sıkıntı dünyaya ait olan şeylerden mahrumiyetten ileri gelir. Aşk, insanı Hakk'tan gayrı her şeyden müstağni kılar.

8) Dürd-nisbet bâyimâl-i kayddür her kim ki var
Bezm-i dehr içre harîf-i lâ'übâli kalmadı

(Dünya şarap meclisinde herkes tortu gibi dibe çökmüş ve orada bağlanıp kalmıştır. Yani dünyaya bağlılık onu dibe çöktürmüştür. Bu mecliste her kayıttan kurtulmuş bir arkadaş kalmadı.)

Bir ma'nâsı herkes fânîdir. Dünya meclisinde toprağa düşmüştür. Bu fânî dünya onu kendine çekmiştir. Diğer ma'nâsı ise dünya meclisinde herkes bir şeye bağlı. Kayıtsız adam kalmamıştır.

9) Gör Fuzûlî ışk tuğyânın 'adem mülkün gözet
Azm-i künc et kim hevânun i'tidâli kalmadı

(Ey Fuzûlî, aşkın coşup kabardığını gör de yokluk mülküne gitmeye bak. Bir köşeye çekil ki hava i'tidalini kaybetti.)

Burada heva hem hava, hem de aşk ma'nâsınadır. Havanın i'tidali kalmadı demekle kış gelip havaların ılıklığını kaybettiğini söylüyor. Veya çok sıcak olduğunu söylüyor Her ikisinde de insan bir köşeye çekilir.

Aşk coşup kabarınca âşık yok olmayı, Hakk'ta fânî olmayı ister. Aşk i'tidal hâlinde olunca 'adem mülkünü pek o kadar arzu etmez. Veya duygu ve heyecanları daha muvazeneli olur.

272. GAZEL

1) Tâb-ı sûz-ı sîneden eksilmeseydi göz nemi
Göz yumup açınca seyl-âba verürdüm âlemi

(Eğer göğsümün yanışının sıcaklığı gözyaşımı eksiltmeseydi bir göz yumup açacak zamanda âlemi sele boğardım.)

Göğsünün yanışının sıcaklığı gözdeki yaşı buhar hâline getirip eksiltiyor. Okadar gözyaşı dökerdim ki âlemi sel alırdı.

Çok yanıp ağladığını anlatmak istiyor.

2) **Her gözüm pür-mevc bir deryâdur ol deryâ üze**
Her kaşumdur mevcden bir ser-nigûn olmuş gemi

(Her gözüm dalgalar dolu bir denizdir. Her kaşım da o deniz üzerinde dalgadan devrilmiş bir gemidir.)

Kaş, ters dönmüş bir gemiye benzer.

3) **Mûy-i jülîdemdedür cem'iyyet-i esnâf-ı gam**
Mülk-i sevdânun budur gûyâ sevâd-ı a'zamı

(Her türlü gamın toplandığı yer benim perişan saçımdır. Sanki perişan saçım sevda mülkünün en büyük şehridir, merkezidir.)

Saç siyahtır, sevda mülkü de siyahtır. Sevda siyah ma'nâsınadır. Sevad da bir boş arazide insan topluluğunun hâsıl ettiği siyahlıktır. Bu sebeple şehre sevad denir.

Sevda aşk deliliği ma'nâsınadır. Perişan saç ile birleşince arada Mecnûn mazmunu vardır.

Benim perişan saçımda her türlü aşk ıstırabı toplanmış bir hâldedir diyor.

4) **Hecr var ey dîde vasl eyyâmı dökme hûn-ı dil**
Sahla kim elbette hem anun gelür bir gün demi

(Ey gözüm, visâl günlerinde gönül kanını dökme. Bunun ayrılık zamanı da vardır. O zamana sakla. Elbette bir gün onun da demi yani kanlı yaş dökmenin de zamanı gelir.)

Âşık, visâl zamanı da kanlı yaş döker. Çünkü asıl olan aşk ıstırabıdır. Âşık her zaman ağlar. Bir de ağlamak, hem ıstıraptan hem de sevinçten olabilir.

Visâl zamanlarında ağlarsan, ayrılık zamanı gelince ne yapacaksın? Gözyaşlarını sakla. Elbette onun da bir zamanı gelir.

Dem hem zaman, hem de kan ma'nâsınadır.

Visâl eyyâmı kavuşma günleri demektir. Göz kapakları birleşince aradan gözyaşı çıkar. Buna mâni' olunmaz.

5) Âdemîden çoh olur zâhir perî-veşler velî
Az olur vâki' perî-veşlerde sen tek âdemî

(Âdem evladı arasında peri gibi güzel olanlar çok vardır. Fakat peri gibi güzeller içinde senin gibi Âdem neslinden gelen pek az bulunur.)

İkinci mısradaki perî-veş bizzat perîdir.

Âdem evlâdı içinde peri gibi güzel olanlar çoktur. Fakat periler arasında senin gibi âdem olan azdır. Yani bütün ma'nâsiyle insan olan pek az bulunur. Bir de peri gibi güzeller içinde senin gibi âdem vasfına lâyık biri az bulunur.

Birinci mısradaki âdemî doğrudan doğruya Âdem evlâdı ma'nâsınadır. İkinci mısrada Âdemî'nin sonundaki "ya" yayı nispet değil, yayı vahdettir. Yani âdeme mensup değil, bir âdem ma'nâsınadır.

Tek kelimesi de iki ma'nâyadır: Biri "gibi" diğeri tek yani bir.

6) Vâsl vâ'diyle gönül söndürme âhum âteşin
Külbe-i târumdan ikrâh etmesün hicrân gamı

(Ey gönül visâl va'di ile ahımın ateşini söndürme. Ayrılık gamı benim karanlık kulübemden ikrah etmesin.)

Ah ateşi sönünce kulübe karanlık olur. Ayrılık gamı bu karanlık kulübeyi beğenmez, ondan ikrah edip oraya girmez.

Şâir arılık gamını istiyor. Çok yerde de geçtiği gibi asl olan gam yani aşk ıstırabıdır.

7) Ey Fuzûlî kıldı cânum riştesin pür-pîç ü tâb
Bir perî-veş dilberün sevdâ-yi zülf-i pür-hamı

(Ey Fuzûlî, bir peri gibi güzelin kıvrım kıvrım zülfünün sevdası canımın ipini büklüm büklüm etti.)

Periler hizmet edecekleri insana saçlarından bir parça verip onu yakınca hizmetine koşarlar. Bu masala işaret vardır.

Can ipi mum fitilidir. Zayıftır ve yanar.

Zülf siyahtır. Onun için sevda kelimesini kullanıyor. Saç yanınca kıvrım kıvrım olur. Mum fitili de siyahtır ve büklüm büklümdür.

273. GAZEL

1) Giryedür her dem açan gamdan dutulmuş gönlümü
Eşkdür hâlî kılan kan ile dolmuş gönlümü

(Gam yüzünden kapanmış olan gönlümü her ân açan ağlamaktır. Ağlayınca gönlüm açılır, ferahlarım. Istırap ile, kan ile dolmuş gönlümü boşaltan gözyaşıdır.)

Kan ile dolan gönül ıstırap çeken gönüldür. Esasen gönül kan ile doludur.

Gözyaşı gönüldeki bu kanı alıp gözden dışarı atıyor. Yani âşık kan ağlıyor. Girye, ağlamak mutlak ma'nâsındadır. Yani ağlamaktır. Kanlı da olur kansız da. Burada "hem dem" dediğine göre kanlı gözyaşı döktüğünü anlatmak istiyor.

2) Ey perî-veşler cefâ resmin unutman lûtf edün
Eylemen bed-hû cefâ mu'tâdı olmuş gönlümü

(Ey peri gibi güzeller, lûtf edin cefa etmek usulünü hatırdan çıkarmayın. Cefaya alışmış olan gönlümün ahlâkını bozmayın.)

Âşıka cefa bir lûtuftur. Ve âşık bu lûtfa alışmıştır. Ondan memnundur. Vefa görürse âşık alıştığı şeyden ayrı kalacak. Şikâyet ve isyan edecek. Bu da iyi bir huy değildir. Sonra sevgili vefa ederse ona alışacak asıl vahdet yolundan ayrılabilecektir.

3) Va'de-i vasl ile ey gül-ruhlar etmen muztarib
Mihnet-i hicrân ile ârâm bulmuş gönlümü

(Ey gül yanaklı dilberler, hicran dert ve mihneti ile huzur bulmuş olan gönlümü visâl va'di ile mustarip etmeyin.)

Yukarıki beytin başka türlü bir tekrarıdır. Şâir cefaya alışmış ve huzura ermiş. Bu beytte ayrılık mihneti ile rahata kavuşmuş. Gül yanaklı dilberler ona visâl va'd ederlerse sükûnu ve rahatı bozulup yine döğünmeye başlayacak. Istırap, döğünmek ma'nâsınadır. Dalga, mevc de ıstırap ma'nâsınadır. Bu beytte deniz mazmunu yani sakin bir denizi dalgalandırmak hayali vardır. Gül yapraklarının görünüşü sıra sıra dalgalara benzer. Onun için gül yanaklılar diyor.

4) Hançer-i bîdâd ile her dem urar zahm üzre zahm
Hîç bir dem görmedüm unmuş unulmuş gönlümü

(Zulm hançeri ile her ân yara üzerine yara açıyor. Gönlümü bir ân dahi yaradan kurtulmuş, rahata, arzusuna kavuşmuş görmedim.)

Dem yine kan ma'nâsınadır.

5) Pây-bend-i lûtf olup bir yerde sâkin bolmadum
Deşt-i hayretde tereddüdden yorulmuş gönlümü

(Hayret çölünde oraya buraya koşup yorulmuş gönlümü, lûtf ile ayağı bağlanmış ve bir yerde sükûna kavuşmuş bulmadım.)

Gönül hayret çölünde oraya buraya koşup duruyor. Bir lûtfa mazhar olup bir yerde oturmak nasip olmuyor.

Hayret tasavvufta bir makamdır. Oradan ileriye geçmek çok güçtür. Hayret, hareketsizliktir. Gidip gelmek ise bir harekettir. Lâkin burada çöl, hayret çölüdür. Hayret içinde devamlı bocalamak ma'nâsına gelir. Çöl de hareketsizlik çölüdür.

Tereddüt gidip gelmek ma'nâsınadır. Bizim kullandığımız bir karar verememek ma'nâsı buradan gelir.

6) Sîm-berlerden gelen daşları yığmış çevreme
Işk ma'mûr eylemek ister bozulmuş gönlümü

(Aşk, gümüş göğüslü dilberlerden gelen taşları etrafıma yığmış. Harap olmuş gönlümü ma'mûr hâle getirmek istiyor.)

Harap olmuş bir yeri ta'mir için etrafına taşlar yığılır. Bu taşlar gümüş göğüslü dilberlerden geliyor. Gümüş göğüslü dilber puttur. Mecazî güzellerin aşkı bir gönül harap eden aşktır. Harap etmek için, yıkmak için taş atılır. Hakikî aşk, bu mecaz dilberlerinden gelen taşları toplayıp onlardan ma'mûr bir gönül vücuda getirmek istiyor. Mecazî aşk hakikî aşkın köprüsüdür.

7) Her zaman bir âteşın-ruhsâr sevdâsın çeker
Ey Fuzûlî gör bu odlara urulmuş gönlümü

(Her zaman bir ateş yanaklı güzelin sevdasını çekiyor. Ey Fuzûlî bu ateşe atılmış yanan gönlümü gör.)

Gönlünün mecazî aşk içinde kıvrandığını anlatıyor.

274. GAZEL

1) Sanma kim bülbül açar uçmağa bâl ü perini
Gül yakup anı savurmuş göke hâkisterini

(Bülbül uçmak için kanadını açıyor, uçuyor sanma. Gül onu yakmış sonra da külünü göğe savurmuş.)

Gül ateş rengindedir. Bülbül ise kül rengindedir. Dîvân Edebiyatında ekseriya bülbül ile gül bir arada gelir.

Uçan bülbül, havaya savrulmuş kül manzarasındadır.

Müslüman günahkârlar ahirette günahları derecesinde cehennem azabı çektikten sonra cennete giderler. Kâfir ise cehennemde ebedî kalır.

Uçmak burada cennet ma'nâsına da gelir. Gülün aşkı ile yandıktan sonra cennete kanat açıyor.

Gül kesrettir. Bülbül kesrete âşıktır. Kesret onu yakıp kül ettikten yani yok ettikten sonra cennete yani vahdete eriştiriyor. Külü savrulmak yok olmak demektir.

2) Gözüm ü yüzüm arasında müjem sedd oldu
Ki gözümden su çıhup yumağa hâk-i derini

(Gözümden yaş çıkıp da yüzümdeki kapısının toprağını silip yıkamasın diye kirpiğim sedd oldu.)

Âşık, sevgilinin kapısının toprağına daimâ yüz sürer. Yüzünde o toprak vardır. Ağladığı zaman gözyaşı, yüzündeki o toprağı silip götürmesin diye kirpiği arada bir sedd oluyor. Çünkü sevgilinin hâk-i deri yani kapısının toprağı aziz ve mukaddestir.

3) Mevc-i eşküm görüp ebrûya salar çîn ne 'aceb
Ki suvarmak çıkarur ol kılıcun cevherini

(Gözyaşımın dalgasını görüp kaşlarını çatıyor. Bunda hayret edilecek birşey yoktur. Zîra kılıca su vermek kılıcın cevherini meydana çıkarır. Yani onu daha mukavemetli ve keskin yapar.)

Kaş kılıca benzetiliyor.

Burada iki ma'nâ vardır: 1- Suvarmak kılıcın cevherini siler götürür. Onun için sevgili kızıp kaşlarını çatıyor. 2- Su vermek kılıcın mukavemet ve keskinliğini artırdığı için kaşlarını çatıp âşıkı daha fazla yaralıyor.

Dalga kıvrım kımrımdır. Çatılmış kaşa benzer. Kaş çatılınca altında karışıklıklar peyda olur.

4) Düşdü vasf-ı dür-i dendânı ağızdan ağıza
İşidüp saldı beyâbâna deniz gevherini

(İnci gibi dişinin vasfı ağızdan ağıza düştü. Yani şöhret buldu. Deniz, bunu işitip incisini beyâbâna, çöle attı.)

Sevgilinin dişinin şöhreti her tarafa yayıldı. Deniz kendindeki inciyi, sevgilinin inciye benzeyen dişi yanında çok değersiz bulup onu savurup çöle attı.

Deniz incinin çıktığı yerdir. Dalgalar bazen sedefinden çıkan inciyi sahile atar. Gûyâ deniz kendi incisini değersiz bulduğu için sahile, beyâbâna atıyor.

Denizin işitmesi, sedefin kulağa benzemesindendir. Sedef sahildedir. Yine Fuzûlî 278. gazelinde şöyle der:

Dür tek dişün sözünü her dem işitmek ister
Bahrün müdâm anunçün sâhildedür kulağı

5) Göz yüzün görmese kanlar tökülür ah nola
Kademün başa müşeref kıla göz manzarını

(Göz yüzünü görmese kanlar dökülür. Yani kanlı yaşlar döker. Âh nolurdu ayağın, göz penceresini başa yükseltse idi.)

Şâir yerdedir ve sevgilinin ayağı gözü üstündedir. Sevgilinin yüzünü, yüzdeki göz ile görmek kabil değildir. Görmese de mütemadiyen kanlı yaşlar döküyor. Sevgilinin ayağı veya uğuru göz penceresini başa yerleştirseydi o zaman sevgilinin yüzünü görebilirdi. Çünkü onun yüzünü kendisi yerde iken göremez, başın üstündeki göz ile ancak görebilir.

Hakikî sevgilinin yüzünü yani zâtını alelâde göz görmez. Çünkü sevgili çok yüksektedir. Onu ancak başın üstünde olan göz görür. Burada baş, idrak ma'nâsına gelmiş olacak.

Kademin bir ma'nâsı da uğurdur. O zaman ayağının uğuru göz penceresini başa yaklaştırsa diye tefsir edilebilir.

6) Reşha-i câm bizi dutdu nola ger sâkî
Gele kurtara bizi ala ayağı terini

(Kadehin sızıntısı bizi tuttu. Nola sâkî gelip bizi kurtarsa ve ayağının terini alsa yani ücretini alsa.)

Tuttu hem zaptetti, hem de sarhoş etti ma'nâlarınadır.

Kadeh sızıntısı, sâkînin ayağının teridir. Çünkü ter de vücuttan katre katre sızar. Bir de ayağı teri, verdiği kadehin teridir, yani sızıntısı. Ayak teri ücret ma'nâsına da gelir. Bizi kurtarsın ve ücretini alsın demeye gelir.

Kadehin daha sızıntısı bizi sarhoş etti. Sâkî gelsin kadehi alsın bizi bu sarhoşluktan kurtarsın demek istiyor.

7) Oldu nezzâremüze cem' Fuzûlî etfâl
Gel dutalum bu sipâh ile cünun kişverini

(Ey Fuzûlî, çocuklar toplanıp seyrimize bakıyorlar. Gel bu asker ile divanelik ülkesini zaptedelim.)

Çocuklar Fuzûlî'nin aşk uğrunda yaptığı delice hareketleri seyr için toplanıyorlar. Bu bir ordu oluyor, gel bu ordu ile delilik ülkesini zaptedelim diyor.

Delice hareketler, çocukların merakını uyandırmış, o garip hareketleri seyre toplanmışlar. Böyle bir asker ile ancak cünûn ülkesi zaptedilir.

275. GAZEL

1) Gark-ı hûn-âb-ı dil etdi dîde-i giryan meni
Anca merdüm kanını tökdüm ki dutdu kan meni

(Ağlayan gözüm beni gönül kanıma garketti. O kadar insan kanı döktüm ki beni kan tuttu.)

Gözden akan gönül kanı o kadar fazla ki şâiri batırıyor. Yani içine çekip tutuyor. Gözden akan kan gözbebeğinin kanıdır. Merdüm hem gözbebeği, hem insan ma'nâsınadır. Bir insan öldüreni kan tutar. Şâir, o kadar insan yani gözbebeği kanı döküyor ki kan onu tutuyor. Cinayet neticesinde duyulan vicdan azabı ve şuursuzluk katili cinayet yerine sürükler. Kan tutması budur.

2) Her taraf yüz gam helâküm kasdın etmiş Tanrıçün
Bir dem ey gözden ahan hûn-âbe kıl pinhân meni

(Her taraftan yüzlerce gam beni öldürmeye kasdetmiş. Ey gözden bir ânda akan kanlı gözyaşı, beni gizle.)

Gözden bir ânda akan yaş, şâiri içinde alıp gizlemeye kâfi geliyor. Kendisi o kadar zayıf ve gözyaşı o kadar fazla.

3) Yoh mecâlüm özge gül-ruhsâra sensiz bahmağa
Öyle kim kılmış gamun öz hâlüme hayran meni

(Seni göz önünde bulundurmadan başka bir gül yanaklı dilbere bakmağa kudretim yok. Senin aşkının ıstırabı beni öyle kendi hâlima hayran etmiş.)

Senin aşkın beni kendi hâlime öyle hayran etmiş ki derken hayretin hareketsiz hâlini kastediyor. Bir yere bakıyor ve öyle kalıyor. Hâlindeki bu kudretsizliğe kendi dahi hayret ediyor.

Gül kesrettir. Vahdeti yani hakikî sevgiliyi gözönünde bulundurmadan onu düşünmeden kesrete bakamıyor.

Öz hâli şudur: Gözü önünde daimâ hakikî sevgili vardır. Gül yanaklı dilbere yani kesrete bakabilmek için gözünü ondan ayırması lâzım. Hayret hâlinde olduğundan gözünü ondan ayıramıyor.

4) Rûz-i vasl ey gün çeküp bir tîğ minnet koy mana
Yohsa minnetsiz helâk eyler şeb-i hicran meni

(Ey güneş, visâl günü bir kılıç çekip beni öldür. Sana minnettar olurum. Eğer bunu yapmazsan hicran gecesi, beni kendisine minnettar etmeden helâk eder.)

Sevgili ile karşılaştığı gün, güneşin kılıca benzeyen şua'ı ile ölmek istiyor. Çünkü visâl günü âşıkın diri kalması olmaz. Diri kalmak ile visâl bir araya gelmez. Onun için güneş şua'ının kendisini öldürmesini istiyor. Ayrılık gecesi, onu visâle ermeden öldürmesinden korkuyor.

Gece ile gündüz arasında tenasüp san'atı yapıyor. Minnet ile minnetsiz arasında da zâhiri bir tezat vardır.

5) Gark-ı hûn-âb oldu cism-i hâkisârum ah kim
Dürd-veş saldı ayağlara gam-ı devran meni

(Toprak kadar hakîr olan cismim kanlı gözyaşına gark oldu. Ne yazık ki feleğin gamı beni tortu gibi ayaklar altına attı.)

Toprak: Dürd, tortu

Kanlı gözyaşı: Şarap

Ayağ: Kadeh, tortu şarabın dibindedir yere atılır.

Devran: Mecliste şarabın dönmesi "herkese sunulması", kadehin yuvarlak olması.

Demek ki bu beytin mazmunu şarap imiş.

6) Penbe-i dâğum nihân etmiş serâser cismümi
Kim melâmet kılmaya her kim görüp uryan meni

(Bir kimse beni çıplak görüp kınamasın diye yaralarımın üzerindeki pamuk cismimi baştan başa örtmüş.)

Aşkın yaraları içinde maddî varlık yok oluyor. Yara üzerine konan pamuk vücudu tamamen örtüyor.

Cismin çıplak olması, üzerinde maddeye ait hiçbir şeyin kalmadığını bildiriyor.

Serâser, baştan başa ma'nâsına geldiği gibi bir nevi iplikli kumaşa verilen isimdir.

7) Bir meh-i bî-mihreem mâ'il Fuzûlî yoh 'aceb
Kılsa her yan zerr-nisbet çarlı ser-gerdan meni

(Sevgi nedir bilmeyen bir ay yüzlü dilbere âşıkım. Felek beni başı dönmüş, âvâre bir hâlde her yana koşturup dursa hayret etmeyin.)

Mihrin burada her iki ma'nâsı da var. Sevgiden başka güneş ma'nâsı var ki güneş, ay ile iham-ı tenasüp san'atı vücuda getiriyor. Yine güneş zerre ile beraberdir.

Zerre, güneş ışığı "huzmesi" içinde dönüp durur. Sergerdandır.

Çarh döner yine sergerdandır.

Güneş ve ay dönen bir başa benzer. Şeklen baş ve yuvarlak, hareket itibariyle de döner.

276. GAZEL

1) Hoşdur ermek ol beden vaslma pîrâhen kimi
Geh el öpmek âsitin tek geh ayağ dâmen kimi

(Gömlek gibi o bedenin visâline ermek bazen yen gibi el öpmek, bazen etek gibi ayak öpmek ne güzeldir.)

Yen, etek, gömlek bir araya getirilmiştir.

2) Aks salmaz peykerüm gözgüye bahsam za'fdan
Âlem-i sûretde bir şeydâ bulunmaz men kimi

(O kadar zayıfım ki aynaya baksam vücudum "şeklim" orada görünmez. Sûret âleminde benim gibi bir çılgın bulunmaz.)

Aynaya bile şekli aksetmeyecek kadar zayıf bir âşık, şekil âleminde yani şekillerin mevcut olduğu âlemde, dünyada bulunmaz. Çünkü şekil mevcut ise mutlaka aynaya akseder.

3) Cem'dür gönlün senün kim var men tek çohlarun
Men perîşânem ki tapılmaz mana bir sen kimi

(Benim gibi bir çok âşıkların olduğu için senin gönlün huzur, cem'iyyet içindedir. Fakat ben çok perîşânım zîra bana senin gibi bir sevgili bulunmaz.)

Cem' "cem'iyyet", huzur ile perîşân arasında tezat san'atı yapıyor.

Hakikatta da Fuzûlî'nin sevgilisi gibi bir sevgili yoktur. Bu sevgili o kadar güzeldir ki benzeri yoktur. Bî-nazir olan sevgili ise Allah'tır. Allah'a âşık olan çoktur. Fakat onun gibisi yoktur.

Çok ile yok arasında da tezat san'atı vardır.

4) Bu çemen gül-ruhlarına derd-i dil kılmaz eser
Yüz dilün var ise hâmûş ol gönül susen kimi

(Bu dünyadaki gül yanaklılara gönül derdini ne kadar anlatmaya çalışsan hiç müteessir olmazlar. Onun için ey gönül susam gibi yüz tane dilin olsa yine bir şey söyleme, sus.)

Gönül derdini ancak hakikî güzel anlar. Ona bu derdi anlatmak için zaten söze ihtiyaç yoktur. Çünkü o zaten gönlün içindedir.

Çemende yani bahçede gül olduğu için dünyayı çemene, dünya "kesret" güzellerini de güle benzetiyor ve tenasüp san'atı yapıyor.

Dil ile dil "gönül" arasında cinas san'atı vardır.

Esasen hakikî aşkın şi'arı susmaktır. Âşık bir makama erişir ki artık orada söz söylenmez. Çünkü dil onu anlatmaktan acîzdir.

Âşık "ben" dahi diyemez. Çünkü bir kendisi, bir de, Hak olunca netice ikiliğe varır. Âşık yoktur, Hak vardır. Mansur ben Hakk'ım "Ene'l Hak" dediği için o kadar büyük bir cezaya müstahak olmuştur.

5) Ger dilersen edesen nezzâre-i didâr-ı yâr
Gendüzün görme arada dîde-i rûşen kimi

(Eğer hakikî sevgilinin dîdârını görmek istersen parlak yani hakikatı gören göz gibi arada kendini görme.)

Yukarıdaki beyti izah ediyor. Sevgiliye bakmak istersen kendini görme diyor. Göz, parlaktır herşeyi görür, kendisini göremez.

Münferid vasıta-i rü'yet iken
Göremez kendisini dîde bile

Göz zaten parlaktır. Dîde-i rûşen bir de aydınlık, şuurlu, görebilen göz demektir.

6) Dâmenün doldursa gerdun dürr ile tök ebr tek
Dürr içün telh etme kâmun bahr-i ter-dâmen kimi

(Felek, eteğini inci ile doldursa bulut gibi onu dök. İnci için eteği ıslak "iffetsiz" deniz gibi damağını acı etme.)

Yağmur inciye benzer, yuvarlaktır. Gerdun da dönem ma'nâsınadır.

Denizde inci bulunur ve deniz suyu acıdır. Denizin eteği yani sahil ıslaktır.

Damağı acı etmek, hayatı kendine zehretmektir. Deniz gûyâ inciye sahip olmak için hayatı kendine zehretmiştir.

Vergili, cömert ol, dünya malı için ihtiras sahibi olma demek istiyor.

7) Sal nazardan lâ'l hem görsen sirişk-i âl tek
Lâ'l içün her daşa urma başunı ma'den kimi

(Bir lâ'l dahi görsen onu kırmızı "kanlı" gözyaşı gibi gözden çıkar at. Lâ'l için lâ'l ma'deni "lâ'lin çıktığı yer" gibi her taşa başını vurma.)

Kanlı gözyaşı lâ'le benzer. Gözyaşı gözden çıkar. Bir de gözden çıkarmak feda etmek ma'nâsınadır.

Lâ'l esasen bir taştır. Lâ'l ma'deni taşlar arasındadır.

Lâ'l gibi dünyaya ait bir kıymetli şey için bihude uğraşıp durma. Her taşa başını vurma. Masivadan müstağni ol demek istiyor.

8) Kâr-gâh-ı sun'da bir sûret et nakş-ı zamîr
Min hayâlün dutmagıl ser-riştesin sûzen kimi

(Allah'ın bu yaratış sahasında kalbine bir şekil nakşet "bir resim resmet" İğne gibi binlerce hayalin ip ucunu tutma.)

Allah'ın bu yaratış sahası dünyadır. Dünyada bir sevgiliye gönül ver. İğne binlerce hayalin ip ucunu tutar. O bir sevgili, hakikattır. Bin sevgili hayalden başka bir şey değildir.

Kâr-gâh bir nakış vasıtasıdır. Orada iğne ile nakışlar yapılır.

9) Göz yaşiyle dâne dâne cem'-i esbâb etme kim
Yele verür dehr anı pâ-mâl edüp hırmen kimi

(Gözyaşı dökerek huzur ve rahat için lâzım gelen şeyleri teker teker toplama. Zîra dünya onları harman gibi ayak altında ezip rüzgâra verir.)

Gözyaşı tane tanedir. Buğday da tane tanedir. Gözyaşı dökerek, ihtiras ile çalışıp eziyet çekerek bu huzur ve rahat esbabını toplama diyor.

O eziyet çekerek tane tane topladığın bu dünya malını felek bir ânda ayak altına alıp harman gibi yele verir.

Harman yere serilir, çiğnenir sonra savrulur. Yele vermek: 1- Harmanı savurmak. 2- Mahvetmek.

10) Bahrler seyr eylesen mutlak ter olmaz dâmenün
Ger hevâ-yı ışk ile memlû isen yelken kimi

(Eğer yelken gibi aşk havası ile dolu isen, denizlerde ne kadar dolaşsan eteğin ıslanmaz.)

Eteği ıslak iffetsiz, günahkâr ma'nâsınadır.

Yelken denizlerde dolaşır, fakat eteği ıslanmaz. Çünkü geminin üstündedir.

Aşk, insanı fena şeylerden daimâ korur. Yelken hava ile doludur. Heva aşk ma'nâsına geldiği için yelkendeki hava da aşktır.

11) Handa olsan kapu levhi tek gözet ismet yolun
Açma göz divârlardan her eve revzen kimi

(Nerede olursan ol, kapı gibi günahsızlık yolunu gözet. Her eve pencere gibi göz açma.)

Kapı bir levha gibidir ki evin içini göstermez ve yola bakar. İnsan da kapı gibi günahsızlık yolunu gözetmelidir. Duvarlardan her eve pencere gibi göz açmamalıdır. İnsan bir eve benzetiliyor. Meşru' girilecek yol

olan kapı gibi yalnız ismet yoluna bakmalıdır. Duvarlardan her eve gayri-meşru' şekilde göz açmamalıdır. Herkesin mahrem olan şeylerine bakmamalıdır, tecessüs etmemelidir. İslâmda tecessüs yasaktır.

12) Ey Fuzûlî menzil-i maksûda yetmek istesen
Hîç reh-ber yohdürür etvâr-ı müstahsen kimi

(Ey Fuzûlî, varmak istediğin yere erişmek için sana herkes tarafından güzel olarak kabul edilen, beğenilen tavırlar hareketler gibi kılavuz bulunmaz.)

Fuzûlî'nin bu gazeli aynı zamanda didaktiktir. Ahlâk dersi veriyor.

277. GAZEL

1) Mey peyâpey sunma sâkhi kılma lâya'kilmeni
Etme bir dem devlet-i didârdan gafil meni

(Ey sâkî, birbiri arkasına şarap sunup beni aklını kaybetmiş hâle getirme. Beni bir ân olsun gaflete düşürüp sevgilinin dîdârını temaşadan alıkoyma.)

Aşk, aklı kaybettirecek hâle gelirse sevgilinin dîdârını temaşadan alıkor. Çünkü aşk, akıl yolunun, madde âleminin üstündeki devamıdır. Aşkın her deliliğinde yine akıl vardır. Bu, madde âleminin üstünde, bu âlemin hendesesinden kurtulmuş bir akıldır. Aşkın âşıkın bünyesine göre türlü tecellileri vardır, yolunu kaybettirebilir. Şâir bu hâle düşmek istemiyor. Aşk, gayesine, doğru yürümelidir demek istiyor.

2) Zehr-i kahrun içmeden var ise kasdun katlüm et
Âb-ı Hayvân içsem öldürmek olur müşkil meni

(Eğer beni öldürmek istiyorsan kahrını zehrini içmeden öldür. Zîra Âb-ı Hayat içersem beni öldürmek güç olur.)

Sevgilinin kahrını çekmek Âb-ı Hayat içmek gibidir. Zehir de içilir, Âb-ı Hayat da. Sevgilinin kahrı âşıkı ebedî hayata götürür. O zehri içmeden beni öldür. Yoksa öldüremezsin diyor.

Zehri içmeden olan ölüm, maddî ölümdür. Sevgilinin kahrını çektikten sonra ölmek asıl hayata kavuşmaktır.

3) 'Âr katlümden sana men teşne âb-ı tîğüne
Öldürür hasret ger öldürmezsen ey katil meni

(Benim gibi hakîr bir âşıkı öldürmek senin şerefini azaltır diye düşünüyorsun. Ben ise kılıcının suyuna susamışım. Eğer beni sen öldürmezsen bu hasret öldürür.)

Kılıcının suyu keskinliği demektir. Âşık ölmek ister. Bu ölüm, ebedî hayattır. Sevgili naz ediyor, öldürüp onu visâline na'il etmiyor, âşıkı hakîr görüyor. Âşıkı, bu ölüme hasret öldürüyor.

4) Men sana hayrân ü menden gayrı senden bî-haber
Şükr ana kim ışkuna kılmış hemîn kabil meni

(Ben sana hayranım. Benden gayri herkes senden habersiz. Allah'a şükür olsun ki senin aşkına yalnız beni kabiliyetli yaratmış.)

Öyle bir sevgiliye âşık ki, herkes ondan habersiz. Çünkü âşık kendi âleminde, kendi kabiliyetine göre Hakk'ı tanır. Bir başkası onun, Vâcibü'l Vücudun nasıl bir tecellisine hayran olduğunu bilmiyor. Onun sevgilide gördüğünü elbette bir başkası görmez. O görüş kendine mahsustur. Hakk'ın sonsuz tecellileri vardır. Herbiri bir başkasını hayran eder. Âşık yalnız kendine olan tecelliden haberdardır.

5) Ey hoş ol ser-mestlik vakti ki ref' olup hicâb
Zevk-i mey bî-ihtiyâr eyler sana mâ'il meni

(Ne güzeldir o sarhoşluk vakti ki perde kalkıp şarap zevki beni elimde olmadan sana meyrettirir.)

Sarhoşluk insanı o tarafa bu tarafa meylettirir, bir istikamette yürütmez, sendeletir. Perde kalkınca aşk zevki, beni senin tarafına meylettirdiği için o sarhoşluk ne kadar güzeldir.

Perde burada iki ma'nâdadır: 1- İnsandaki gaflet perdesi. Bu perde kalkınca insan hakikat ile karşı karşıya gelir. O zaman insan elinde olmadan o hakikata meyleder. 2- Halktan utanmak perdesi. Sarhoş olunca insan tabiatiyle normal hareketlerden ayrılır ve utanacak işler yapar.

6) Döne döne lâ'l-i mey-gûnun öper ey gonca-leb
Kılmasun mı reşk-i câm-ı bâde hûnin-dil meni

(Ey gonca dudaklı, şarap kadehi döne döne senin şarap renkli dudağını öpüyor. Ona karşı duyduğum kıskançlık benim bağrımı hun etmesin mi?)

Mecliste şarap kadehi döndürülür. Kadeh defalarca sevgilinin şarap

renkli dudağını öper. Şarap, aşk olduğuna göre ve şarap renkli dudakda fenâfillâh olduğuna göre şarap insanı fenâfillâha götürüyor. Âşık, aşkı kıskanıyor. O da fenâfillâha erişmek istiyor.

Goncanın içi kırmızıdır, kan rengindedir. Gönlü kan olan insanda goncaya benzer. Aynı zamanda bağrı kan oldu demek çok ıstırap çekti demektir. Bizde de içim hun oldu derler. Yani çok üzüldüm demektir.

7) Zevk noksânı bir âfetdür mana ey pîr-i deyr
Koyma nâkıs bir nice câm ile kıl kâmil meni

(Ey kilise piri, aşk zevkinin eksilmesi benim için büyük bir felâkettir. Bana birçok kadeh sun, beni kâmil, noksansız hâle getir.)

İnsanı kemâle götüren aşktır. Pir-i deyr, kilise piri mürşid-i kâmildir. O aşk sunar. Aynı zamanda kilise tecerrüd timsâli olan Hazret-i İsâ'nın ma'bedidir. Aşk insanı masivadan tecrîd eder, bu ise ancak aşk ile olur. Şâirin sarhoşluğu biraz azalır gibi oluyor, hemen şarap istiyor, aşk istiyor. Bunu kemâle ermek için istiyor.

8) Kurtulam gamdan derem kûyunda ammâ bilmezem
Kurtarur mı bahr-i gam mevcinden ol sâhil meni

(Senin diyarına sığınarak gamdan kurtulayım diyorum amma bilmem o sahil beni gam denizi dalgasından kurtarır mı?)

Vahdet diyarında dahi âşık aşk ıstırabına mahkûmdur. Bu ıstırap ne şekilde olursa olsun bitmek tükenmek bilmez. Âşık vahdet diyarı sahilinde dahi gam denizinin mevcinden "ıstırapdan" kurtulabileceğini sanmıyor. O ıstıraba o kadar alışmış ki...

Mevc ıstırap ma'nâsınadır. Sahil deniz kenarıdır. Dalgadan kurtulmaz.

9) Ey Fuzûlî devlet-i bâkî fenâdandur mana
Ki fenâdur eyleyen maksûduma vâsıl meni

(Ey Fuzûlî ebedî devlet, sa'adet benim için sadece fâni olmaktan gelir. Zira beni maksuduma eriştiren fâni olmaktır.)

Buna fenâ, fenâfillâhtır. Ondan sonra bekabillâh, Allah ile bâkî olmak gelir ki bu bâkî, fenâ bulmayan bir sa'adettir. Çünkü Hakk'a vâsıl olacak ve onunla bâkî olacaktır.

Maksud, Hakk'tır. Onu ancak maddî varlıktan, masivadan kurtulmak Hakk'a vâsıl edecektir.

278. GAZEL

1) Merhem koyup unarma sînemde kanlu dâğı
Söndürme öz elünle yandurduğun çerâğı

(Sinemdeki kanlı yarayı merhem koyup tedâvi etme. Bu bir meş'aledir ki sen kendi elinle onu yaktın.)

Aşk evvela Allah'tan kuladır. Allah kulu sever, sonra kul Allah'ı. Çünkü kulu yaratan Hakk'tır. Ona aşk kabiliyetini veren Hakk'tır. Hak tanınmak için kâinatı yaratmıştır. Hakk'ı tanımak ise ancak aşk ile olur. Bu sebepten Hak kulu sever. Çünkü onu tanıyabilen kâinatta ancak insandır. İnsan kâinatın şuurudur. Bu aşk yarasını Hakk kendi eliyle yakmıştır. Aşk bir meş'aledir ki Hakk onun ışığı ile görünür. Aşk ise ıstırapdır. Fakat Hakk'a vâsıl olmak için yegâne yoldur. Bu sebepten "kendi elinle yaktığın meş'aleyi" diyor. Dâğ ateşle açılan yaradır, meş'aledir. Eğer bu meş'ale tedavi edilirse söner. Âşık bunu bir felâket olarak görür. Aşkı uyandıran güzelliktir. Öteki güzellikler onun bir in'ikâsından ibarettir. Binaenaleyh aşk yarasını açan yine Hakk'tır.

"Söndürme öz elünle yandurduğun çerâğı" mısraında sihri helâl san'atı vardır. Yani öz elinle iki tarafındaki kelimelere de bağlanabilir.

Yandırdığın çerağı öz elinle söndürme.

Öz elinle yandırdığın çerağı söndürme.

Bu beytte dört unsur vardır: Kan: Su; sine "insan": Toprak; söndürme: Hava "üflenerek söndürülür"; Yandurduğun: Ateş.

Bu san'at için Nailî'nin:

Yem-i âteş-fürûş-ı dilde oldukça sükûn peydâ
Eder her dâğ-ı hasret dilde bir girdâb-ı hun peydâ

Gazelinin matlaı en güzel misallerden biridir.

Deniz, yem: Su; âteş-fürûş: ateş; dil "insan": Toprak; denizi dalgalandıran: Hava; girdâb: Yine su.

Dağ, ateşle dağlanır. Dağ: Girdâb-ı hûn

Deniz sükûn bulunca girdablar meydana çıkar. Dalgalanınca gözükmez. Deniz dalga ile kabarır: Mevc.

Mevc, ıstırap yani döğünmektir. Döğününce sînede yaralar açılır.

2) **Uymuş cünûna gönlüm ebrûna der meh-i nev**
Ne i'tibâr ana kim seçmez karadan ağı

(Gönlüm deli olmuş. Senin kaşına yeni ay diyor. Karadan akı ayırt etmeyen bir insanın sözüne değer verilir mi?)

Ay başlarında cinnet krizi fazlalaşır inancı vardır. Onun için "meh-i nev" yeni ay diyor.

Hilâl, yeni ay kaşa benzer. Fakat kaş siyah, ay ise beyazdır. Siyahtan beyazı ayırt etmeyen, bir deliden başka birşey değildir.

Sevgilinin kaşı yeni aydan çok daha güzeldir. Aralarında siyahlık ile beyazlık arasındaki kadar fark vardır.

Aynı zamanda kaş tasavvufa kurbiyet, Hakk'a yakınlık ifade eder. Siyah lâtaayyün âlemidir. Yani orada hiçbir maddî mevcut görünmez. Hilâl ise görünür. Bunları birbirinden ayırt etmeyen delidir.

3) **Kaddün gamında servün sormağ za'f-ı hâlin**
Gülzârdan kesilmez ırmaklarun ayağı

(Serv, senin boy bosun kıskançlığı içinde o kadar zayıf düşmüştür ki onun hâlini hatırını sormak için gül bahçesinden ırmakların ayağı kesilmiyor, mütemadiyen geliyorlar.)

Sevgilinin endamı serve benzer ve servden çok daha güzeldir. Bu sebepten serv onu kıskanıyor ve bu ıstırap içinde zayıflıyor, eriyor. Serv ince uzundur ve gül bahçesindedir. Gül bahçesinden ırmaklar geçer. Irmakların ayakları vardır. Bu ırmaklar gûyâ servin hatırını sormak için mütemadiyen geliyorlar. "Hüsn-i talîl san'atı"

Serv gülzâr içinde, vahdet kesret içinde demektir.

Ayakları kesilmez, mütemadiyen gelip giderler ma'nâsına olduğu gibi, ırmakların kollarına ayak denildiği için burada aynı zamanda ırmağın bir kolu ma'nâsına da gelir.

Gülzârı cennete benzetiyor. Çünkü cennette ırmaklar akar.

4) **Dür tek dişün sözünü her dem işitmek ister**
Bahrun müdâm anunçün sâhildedür kulağı

(İnciye benzeyen dişinden bahsedilir. Deniz bunu işitmek ister. Bunun için kulağı sahildedir.)

Diş inciye benzer. İnci ma'deni denizdir. Sevgilinin dişi denizdeki inciden çok değerli olduğu için deniz onun vasıflarını işitmek istiyor ve sahile kulak veriyor. Sahildeki kulak incinin, içinde yetiştiği sedeftir. Kulağa benzer.

Kâinattaki her güzellik, onun güzelliğinin bir in'ikâsıdır. İnci değil, incinin ma'deni olan deniz, onun dişine hayrandır.

5) Zülfü siyeh sanemler olmuş senün esîrün
Işkunda her birinün öz zülfü boynu bağı

(Siyah zülüflü güzeller, putlar senin esirin olmuş. Senin aşkında herbirinin kendi saçı, kendi boynunun bağı olmuş.)

Mecaz âlemindeki güzeller, hakikî güzelin esiri olmuşlardır. Herbiri oraya bağlanmıştır.

6) Ger müşg derse âşık ol buy-i zülfe sâkî
Tünd olma bir kadeh ver ter eylesün dimâğı

(Âşık eğer sevgilinin zülfünün kokusuna misk derse kızma, ona bir kadeh ver damağını ıslatsın.)

Damağını ıslatsın, şarap ile damağını ıslatsın; bir de dimağını, beynini, idrakini tazelesin. O zaman hakikatı anlar, sevgilinin zülfünün kokusunu miske benzetmez.

Müşg-i ter, taze misk, makbul olan misktir. Bir de tasavvufta mişg-i ter daimâ tazelenen İlâhî tecellidir. Hâdis, madde siyahtır. Miskte siyahtır. Zülf gibi zincirleme birbirine bağlıdır.

Ey gül ne 'aceb silsile-i müşg-i terin var
Vey serv ne hoşcân alıcı işvelerin var

Gazelinin şerhine bakınız.

Misk esasen kurudur, kurumuş kandır.

7) Devrân havâdisinden yoh bâkümüz Fuzûlî
Dâru'l-emânumuzdur meyhâneler bucağı

(Ey Fuzûlî, dünya felâketlerinden korkumuz yoktur. Meyhaneler köşesi bize emniyet te'min eden sığınağımızdır.)

Masiva ile alâkası olmadığı için dünya felâketlerinden korkmaz. Bu felâketlere karşı aşka sığınır.

279. GAZEL

1) Kametün hıdmetine servün eğilmez başı
Ne bilür ehl-i tarîkun revişin ol nâşî

(Senin kametine hizmet etmek için serv başını eğmez. Tarikat ehlinin hareket tarzını o yabandan meclise çıkagelen yabancı ne bilir?)

Serv eteklerini beline bağlamış, hizmete hazır, ayakta duran bir hizmetkâra benzer. Servin başı eğilmez.

Serv olduğu yerde durup yürümediği için yola düşenlerin "ehl-i târik", yürüyenlerin yürüyüş tarzını bilmez.

Nâşî, bir dostlar meclisine ansızın gelen ve istenmeyen bir yabancıya denir. Bu kelime, neş'etden ismi fâ'ildir. Neş'et yerden bitmek ma'nâsınadır. Serv de bir nebattır, yerden biter. Bu yüzden istenmeden meclise gelen insana nâşî derler.

Tarîkat ehli, ehl-i hizmettir. Şeyhe, pîre yıllarca hizmet edip kelâme ererler.

2) Ögünür dîde ki hayrânem ezelden yüzüne
Oldu ma'lûm bu lâfında ki çohdur yaşı

(Göz, ezelden yüzüne hayranım diye öğünüyor. Bu lafından anlaşılıyor ki yaşı çoktur.)

Yâş iki ma'nâyadır: 1- Ezelden hayranım dediğine göre çok yaşlıdır. 2- Ezelden hayran olduğuna göre çok yaş dökmüştür, ağlamıştır.

Aşk ezelden başlar ve âşık ağlar.

Hayran, hayret hâlinde olan ve hareket etmeyen ma'nâsına da geldiği için hareketsiz duran birşey hayat faaliyetine karışmıyor demektir. Bu itibarla çok yaşamış ma'nâsına da anlaşılır.

3) Eşk lâ'li reh-i ışkunda dutupdur etegüm
Korhuluhdur nice salup gidelüm yoldaşı

(Lâ'l gibi gözyaşı aşkının yolunda eteğimi tutuyor. Buraları tehlikeli yerlerdir. Nasıl yoldaşı bırakıp gidelim.)

Aşk yolunda lâ'l gibi gözyaşı eteğini doldurmuş. Aşk yolu korkulu ve tehlikeli bir yol...Bu yolda yoldaşı olan gözyaşını nasıl bırakıp gitsin.

Dutupdur, bir ma'nâsı istila etmiş, doldurmuş; bir ma'nâsı da eteğini tutmuş yürümeye bırakmıyor.

Aşk yolunda âşık mütemadiyen kanlı gözyaşı döker.

4) Yetdi ol gayete za'fum ki çeker tasvîrüm
Her zemân dâ'ire-i hayrete min nakkâşı

(Zayıflığım o dereceye vardı ki resmim bin tane ressamı hayret dairesine çekiyor.)

O kadar zayıf ki, resmini yapmak için bin tane ressamı hayret dairesine çekiyor. Resmini yapmak isteyen her ressam hayretler içinde kalıyor. Bu kadar zayıflığın resmi yapılır mı? Çünkü yok olmuş.

Hayret, gözün daire şeklinde açılıp öyle kalmasıdır.

Çeker kelimesi hem tasvir çekmek, resim yapmak; hem de hayret dairesine çekmek, yani oraya götürmek ma'nâlarınadır.

5) Muhtesib tanrı içün gel mana çoh verme azab
Meyl-i mescid mi eder mey-kedeler evbâşı

(Ey muhtesip, Allah aşkına mescide git diye beni zorlama. Bana azap verme. Meyhaneler bıçkını hiç mescide meyleder mi?)

Mescit kuru sofuların yeri, meyhane ise İlâhî aşk dağıtılan yer.

Meyhanelerde külhanbeğiler, bıçkınlar var. Fakat aşk meyhanesinde bıçkın küstah görünür, kayıt tanımaz, lâubâlidir. Bu da aşkın verdiği mübarek bir küstahlıktır.

6) Kesdi men şîfteden ehl-i selâmet yolunu
Bes ki etrâfuma cem' oldu melâmet daşı

(Etrafıma o kadar melâmet taşı yığıldı ki artık selâmet ehli bana gelmeye yol bulamıyor. O yol melâmet taşları tarafından kesildi.)

Ehl-i selâmet, aşka düşüp onun bin bir ıstırabını çekmeyen insanlardır. Aşka düşenler daimâ halkın melâmetine, kınamasına maruz kalır.

Selâmet ile melâmet arasında cinas san'atı vardır.

7) Ey Fuzûlî ne belâ ohları kim gelse mana
Sebep ol kaşları yayun gözüdür yâ kaşı

(Ey Fuzûlî, bana ne belâ okları gelse sebep o kaşları yaya benzeyen sevgilinin gözü yahut kaşıdır.)

Kaş yaya, göz oka benzetiliyor. Gözün yan bakışı ve kirpikleri oka benzer.

Her belâ âşıkın Hakk'a yaklaşmak gayretinden ileri gelir. Kaş Hakk'a yakınlığın timsâlidir. Kabe kavseyn.

Hakk'a yaklaşmak Elest Bezmindeki ahdi yerine getirmek demektir. Bu ahd ise "beli" evettir. Yani ikrardır.

"Ya kaşı" daki yâ hem yay, hem de yahut ma'nâsınadır.

Okta üç şey vardır: Ok, yay, kiriş. Kiriş iptir. Sebep de ip ma'nâsınadır. Yay, kaş; ok, göz; sebep, ip.

280. GAZEL

1) **Hoş geldi dün ol aya sirişküm nezâresi**
Böyle olur ki âşıkun işler sitâresi

(Gece o ay gibi güzele gözyaşımı seyretmek hoş geldi. Âşıkın yıldızı "tali'i" hükmünü icra ederse işte böyle olur.)

Ay gece çıkar. Yıldızları seyreder. Gözyaşı damlaları birer yıldıza benzer. Ay yüzlü güzel onları zevkle temaşa eder.

Sevgilinin gözyaşlarını zevkle temaşa etmesi ise âşıkı mes'ut eder. Bu bir tali' açılmasıdır.

Gözyaşı aşkın eseri olduğu için sevgili sevilmekten zevk duyar. Gözyaşını sever.

2) **Ey her maraz ilâcına hükm eyleyen tabîb**
Bimâr-ı derd-i ışk olanun yoh mu çaresi

(Ey her hastalığı tedavi edebilen tabîb, aşk derdine müptelâ olanın çaresi yok mu?)

Aşk bir ruhanî marazdır. Tabib cismanî hastalıkları tedavi eder. Bir de aşk, öyle bir marazdır ki âşık onu ister. Çünkü aşk, âşıkı fenâfillâha götürür. Hakk'ta kendisini yok eder.

Bu beytte aşk derdinin devası bulunmaz mı? Ma'nâsı olduğu gibi, aşk derdinin çaresi yok olmak mı? Ma'nâsı da vardır.

3) **Noldu getürmedün ele sad-pâre gönlümü**
Vehm eyledün mi el kese bu şîşe pâresi

(Yüz parça olmuş gönlümü niçin ele almadın. Bu şişe parçası elini keser diye mi korktun?)

Gönül bir şişedir. Gönül, içinde Allah'ın nurunun parladığı bir şişedir. Şişe çabuk kırıldığı için de gönül ona benzetilir. Şeyh Galib'in:

Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düşdü
Dayanır mı şîşedir bu reh-i seng-sâra düşdü

Beytinde olduğu gibi.

Şişe kırıkları el keser. Gönül de parça parça olmuştur.

Gönül her güzelliğe ayrı ayrı alâka duyduğu için parça parçadır. Bu parçalanmış şişe ancak vahdet âleminde toplanır.

4) Çıhmak diler sefîne-i ten cünbiş eyle cân
Deryâ-yi ışkdan ki ademdür kenâresi

(Ey can, ten gemisi sahili yokluk olan aşk denizinden çıkmak istiyor. Haydi bir harekete gel de bu ten gemisini yokluk sahiline at.)

Ten gemisi aşkın fırtınalı denizine dayanamıyor. Çünkü maddedir. Aşk ıstırabına, dalgalarına dayanamıyor. Onu hareket ettiren de candır. Can gemiyi yürüten rüzgâra benzetiliyor. Can'ın harekete geçip gemiyi yokluk sahiline atmasını istiyor. Yani maddeden kurtulmak arzu ediyor.

5) Derler ki var Vâmık u Mecnûn aceb degül
Dağılmış ola âteş-ı ışkun şerâresi

(Vâmık ve Mecnûn diye bazı âşıklar var diyorlar. Hayret edilecek bir şey değil, aşk ateşinin kıvılcımı etrafa dağılmış olacak.)

Aşk ateşi birdir. Âşıklar o ateşin kıvılcımlarıdır.

Fuzûlî Vâmık ve Mecnûn gibi âşıklardan ehemmiyet vermeyerek rivayet şeklinde bahsediyor. Bu suretle kendinin onlardan üstün olduğunu ima ediyor.

6) Senden hemîşe tîr-i cefâdur mana gelen
Böyle olur mu âşık u ma'şûkun arası

(Senden bana daimâ cefa oku geliyor. Âşık ile ma'şukun arası böyle olur mu?)

Ok uzaklara atılır. Âşık ile ma'şukun arası açık olmaz. Onlar bir vücut gibidir. Aralarında fasıla olmaz ki ok atılsın.

7) Ey söylenen Fuzûlî'ye ışk içre sabr kıl
Söyle bu merhem ile kimün bitdi yarası

(Ey Fuzûlî'ye aşk ıstırabına katlan, sabret diyen, söyle bu merhem ile kimin yarası iyileşti.)

Âşık sabr ederse, edebilirse hakikî, âşık değildir. O, ıstırab çekecek, feryat edecektir. Aşk, bunu icap ettirir. Ve neticede kemâle erecektir. Aşk ıstırabını sabr merhemi tedavi edemez. Onu tedavi eden ancak Hakk'ta kendini yok etmektir.

281. GAZEL

1) Meger hâb içre gördün ey gönül ol çeşm-i şehlâyı
Ki kıldun tarfetül-ayn içre gark-ı eşk dünyâyı

(Ey gönül, o şehlâ gözü galiba rüya gördün de göz açıp kapayacak kadar bir zamanda dünyayı gözyaşına boğdun.)

Lügatta çeşm-i şehlâ açık sarı gözdür. Sonradan gayet hafif tatlı şaşı göze şehlâ denmiştir. Burada şâir hangisini murad etmiştir. Her hâlde güzel elâ göz ma'nâsına kullanmış olsa gerek.

Beklenmeyen bir zamanda olan hâdise için rüyada mı gördün, ortada bir sebep yokken bu yaptığın nedir? derler. Gönül bir ânda dünyayı gözyaşına boğunca rüyada o şehlâ gözü görmüş zannı uyanıyor. Rüyada zaman mefhumu olmadığı için bir göz açıp kapamakla dünyayı gözyaşına boğmak mümkündür. Bir de ağlayan göz, yaş ile dolu olduğu için yaştan başka birşey görmez.

Şehlâ göz ile tarfetül-ayn ve dünya arasında bir münasebet göremedim. Yalnız şehlâ kelimesini Fuzûlî bîhude yere kullanmaz. Muhakkak bir münasebet olacaktır. Çünkü onun üslubudur bu.

2) Yetürdi âhumı gerdûna ol büt gör ne kâfirdür
Demez kim gökde âhum incide nâ-geh Mesîhayı

(O güzel, ahımı feleklere eriştirdi, bak ne kâfirdir. Düşünmez ki ahım gökyüzünde Mesîhâ'yı "Hazret-i İsa'yı" incitir.)

Kâfir, İsa dinindedir. Ah güneşin doğuşu veya batışıdır. Hazreti İsa ise güneş feleğindedir.

O put yani o güzel Hazreti İsa dininde olduğu hâlde âşıkın ahının onu inciteceğini düşünmezse iki kere kâfir oluyor demektir. "Ne kâfir" bunu ifade eder.

Bir de kâfir, mecazî güzel, hakikî güzeli örttüğü için ona verilen vasıftır.

3) Çekersen ey musavvir sûretin ol meh-veşün ammâ
Ne müşkildür murâdınca çekilmek kaşlar yayı

(Ey ressam, o ay gibi güzelin resmini yapmak istiyorsun ama, onun kaşları yayının istediğin şekilde çekilmesi ne kadar güçtür.)

Ay gibi güzelin kaşları hilâle benzetilmiş oluyor. O güzelin resmini yaparken gayet güzel olan ve yaya benzeyen kaşlarının ressamın istediği şekilde resmedilmesi çok güçtür, o kadar güzeldir.

Bir de yay kuvvetli olursa çekilmesi güçtür. Çekilmek burada kaşların resmedilmesi ma'nâsına geldiği gibi, kuvvetli yayı çekmek yani yayı kurmak ma'nâsına da kullanılmıştır.

4) Belâdur şehrlerde men kimi rusvâ-yı halk olmak
Ne hoş Ferhâd ü Mecnûn menzil etmiş kûh u sahrâyı

(Şehirlerde benim gibi halka rüsvâ olmak büyük bir belâdır. Ne güzel Ferhat dağı, Bîsütûn Dağını; Mecnûn sahrayı kendilerine menzil etmişler. Yani dağda ve çölde yaşıyorlar.)

Fuzûlî şehir içindedir. Orada halk çoktur. Onlara rüsvâ olmak ise büyük bir belâdır. Ferhat dağda, Mecnûn çölde rahat yaşıyorlar. Âşık Fuzûlî onlardan daha çok belâ ve ıstırap içindedir.

5) Görünmez yâr u halk eşküm temâşâsına cem olmuş
Eger nâ-geh görünse ol perî gel gör temâşâyı

(Yar görünmüyor, halk ise gözyaşımı seyr için toplanmış. Eğer ansızın o peri görünse o zaman temâşâyı gel gör.)

"Temâşâyı gel gör" o zaman kopacak kıyameti, olacak şeyleri gel gör demektir.

Birinci temâşâ seyretmek, görmek ma'nâsınadır. İkinci temâşâ fevkalâde hâdiseler, görülecek şeyler demektir.

Periler görünmez. Bir de ansızın görünse yani harikulâde birşey olsa onun güzelliği karşısında halk ne hâle gelir demek istiyor.

Halk, sevgilimi görmeden benim gözyaşlarımı fevkâlade birşey gibi seyrediyor. Ya görünse o zaman ne yapar? Muhakkak şairi ma'zur görür ve onun fevkalâdeliği ortadan kalkar. Bir de kendisi ona âşık olur.

6) **Dutup kuşlar başumda âşiyan feryâda gelmişler**
Çıh ey ahum odu bir dem başumdan sav bu gavgayı

(Kuşlar başımda yuva yapmış bağrışıp duruyorlar. Ey ahım ateşi çık da bu kavgayı başımdan sav.)

Kuşlar Mecnûn'un başında yuva yapmışlardı. Ahın bir ateş hâlinde çıkıp bu kuşların bağrışmalarına son vermesini istiyor.

Kuşlar ekseriya bacaların üzerinde yuva yaparlar. Ocakta ateş yanınca kuşların dağılması tahayyül ediliyor.

Kuşların feryâdı âşıkın çektiği ıstıraba acımaktan da olabilir. Bir de bir çok kuşun bir arada ötmeleri bir kavgaya benzetiliyor.

7) **Fuzûlî hattı sevdâsın kalem tek başa salmışsan**
Gider başun eger başdan gidermezsen bu sevdâyı

(Fuzûlî, sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin sevdasını kalem gibi başına salmışsın. Eğer bu sevdayı gidermezsen başın gider.)

Hat aynı zamanda yazı ma'nâsınadır. Yazı kalem ile yazılır. Kalemi ya divit içinde saklarlar ve taşırlar, yahut baştaki kavuğun arasına sokarlar.

Hat siyah için hattın sevdası diyor. Sevda hem aşk ve iptalâ, hem bir dimağ hastalığıdır. Hat yazı ma'nâsına da geldiği için siyahtır.

Başa salmışsın, başına almışındır. O zaman sevda hem aşk, hem dimağ hastalığı oluyor. İkinci mısradaki bu sevdayı gidermezsen başın gider dediğine göre dimağ hastalığıdır.

Kalem gibi hem yazı kalemi, hem de takdir ma'nâsınadır. Yani o sevdayı mukadder olarak benimsemişsin demektir.

Birinci "gider"in ma'nâsı ortadan kaldır, izale et ma'nâsına gidermekten emirdir. İkinci gider gitmekten muzaridir.

Hat vahdet üzerindeki kesret yani vahdet şu'uru içinde kesret olduğu için yine kesrete sevda mahiyetini taşır. Ve bu, benim başıma kalem-i takdir ile yazılmıştır. "Levh ü kalem"

Eğer bu sevdayı baştan çıkarmazsa manevî ölüme mahkûm olacaktır.

Hat ile başın gitmesi yani kesilmesi arasında şu münasebet vardır: İdam ancak ferman ile yani padişahın hattı, emri ile olur.

Kalem aynı zamanda kesmek ma'nâsınadır. Baş da kesilir.

282. GAZEL

1) Mübeddel kılmağa subh-ı visâle şâm-ı hicrânı
Menüm âhum elidür subb u şânı ü çarlı dâmânı

(Hicran gecesini kavuşmak sabahına değiştiren benim ahımın elidir. Benim ahımın eli sabah, gece ve çarhın eteğine yapışmıştır.)

Ah, yine tekrar edelim güneşin doğuşu ve batışıdır. Geceyi sabaha tebdil eden de güneştir.

"Benim elim ve senin eteğin" demek senin eteğine yapışmışım, senden bekliyorum, senden hesap soracağım demektir.

Zannederim Ziya Paşa'nın bir manzumesinde birinci mısraını hatırlayamadığım bir beytin ikinci mısraı şudur:

Dest-i men ü dâmân-ı tü der rûz-i kıyâmet

Güneşin doğuşu ve batışı ufuklardadır. Ufuk ise çarhın eteğidir.

Âşıkın ahı onu visâle eriştirir.

2) Gözüm yaşına hem-reng olduğuyçün keşf-i râzumda
Basarken bağruma düştü gözümden bağrumun kanı

(Benim sırrımı açığa vurmakta gözyaşımla aynı renkte olduğu için ben ıstırabımı bağrıma basarken yani ona tahammüle çalışırken bağrımın kanı gözümden düşüverdi.)

Gözyaşı kanlıdır. Bu kan da bağırdan gelmektedir. Bağrına basmak birşeye karşı büyük sevgi göstermek veya ıstıraba tahammül için gayret sarfetmektir. Bu beytte ikisi de vardır.

Birincisi: Benim sırrım olan aşkı ve onun ıstırabını ben sevinçle, sevgi ile kabul ederim.

İkincisi: Ona tahammül için çok gayret sarfederim.

Kanlı gözyaşı ile bağrın kanı aynı renktedir. Ben bağrıma basarken o tazyik ile gözümden bağrımın kanı damladı diyor.

Gözyaşı sırrı açığa vurur diye o ıstıraba tahammül eder, ağlamazken bağrımın kanı gözümden aktı ve sırrımı faş etti demek istiyor.

Sırrı faş ettiği için gözümden düştü, artık onu eskisi gibi sevmiyorum ma'nâsı da vardır.

3) Dil-i pür-hun mudur sînemde yâ ol kaşları yayun
Çekilmiş nâveki cismümde kalmış kanlu peykânı

(Göğsümde kan dolu gönül müdür, yoksa o yay gibi kaşların attığı oku çekilmiş de vücudumda kalmış kanlı peykânı mıdır?)

Gönül zaten kanla doludur. Burada kalbi kasdetmiştir. Temren de kalp şeklindedir ve kanlıdır.

Gönül, aşk ve idrakın merkezi olduğu için o, aşk içindir ve aşkın vücuda getirdiği bir şeydir. O temren, kendisine yakınlığın timsâli olan kaş tarafından atılmıştır.

4) Yüzün görmek temennâsmdayam ammâ budur müşkil
Ki dem düşdükce açdurmaz mana göz eşk uğyânı

(Yüzünü görmek istiyorum. Fakat müşkül olan budur ki vakti geldikçe, fırsat düştükçe gözyaşımın feverânı bana göz açtırmıyor.)

Göz açtırmazın bir ma'nâsı da fırsat ve imkân vermemektir. Burada gözümü, görmek için açtırmıyor ma'nâsında kullanıyor. Her iki ma'nâda da mevcuttur.

5) Dedün ey Hızr benzer yâr lâ'li Âb-ı Hayvâna
Bu ta'zîm ile toprakdan götürdün Âb-ı Hayvânı

(Ey Hızır, Âb-ı Hayat yâr lâ'line benzer dedin. Ona ta'zim gösterdin bu ta'zim ile Âb-ı Hayvânı topraktan kaldırdın, yani alıp içtin.)

Topraktan kaldırdın iki ma'nâyadır: 1- Alıp içtin. 2- Âb-ı Hayatı yer yüzünden kaldırdın. Yani senden başka artık onu kimse içemeyecektir.

Su toprak üstündedir. Ona hürmet ve ta'zim göstermek ancak onu topraktan yukarı kaldırmakla yani alıp içmek ile olur.

Yârin lâ'li "dudağı" fenâfillâhtır. Onu elde edince bekabillâh makamı gelir. Bu yüzden dudak yok olacak derecede küçük olduğu için yokluğa benzetilir. Ebedî hayat bekabillâhtır. Fenâdan sonra gelir.

Âb-ı Hayatın tek meziyeti lâ'l-i yâra benzemesidir. Bu yüzden hürmet görüyor.

6) **Nisâr-ı hâk-i pâyun lâyıkı bir gevher isterdüm**
Kamu gözden geçürdüm katre eşk-i galtânı

(Senin ayağının ucuna saçmaya lâyık bir inci isterdim. Yuvarlana yuvarlana akan bütün gözyaşımı damla damla gözden geçirdim.)

Senin gelişini tes'id için ayağına serpmeye lâyık bir inci arardım. Akan gözyaşımı damla damla gözden geçirdim. Yani teker teker tetkik ettim. Bir de gözyaşı damlaları tabiî gözden geçer.

Dürr-i galtan, yuvarlana yuvarlana sahile varan incidir. Gözyaşına galtan vasfını inci ma'nâsı anlaşılsın diye veriyor.

7) **Fuzûlî'nin yeter ışkına inkâr eyle ey gerdûn**
Güvâh-ı hâl yetmez mi sana feryâd ü efgânı

(Ey felek, Fuzûlî'nin aşkını inkâr ettiğin yeter. Âşık olduğuna feryat ve efganı kâfi derecede şehadet etmiyor mu?)

Feryadının feleğe eriştiğini anlatmak istiyor.

283. GAZEL

1) **Ey saf-ı nevk-i müjen câna melâmet şânesi**
Her girih zülfünde bir dâm-ı tahayyür dânesi

(Ey sen ki kirpiklerinin okunun dizisi, cana, halktan gelen kınama işkence âleti; zülfünde her düğüm bir hayret tuzağının danesidir.)

Kirpik okunun dizisi tarağa benzetiliyor. Eskiden tarak işkencesi vardı. Demir bir tarakla vücuda işkence ederlerdi.

Zülfteki her düğüm, hayvanı avlamak için tuzağa konan yemdir.

Yuvarlak tuzak, içindeki tane ile, hayretle açılmış göze benzer. Hakikî sevgilinin kesret âleminde aşk ilham eden ve bu aşk ile cana ıstırap veren tecellileri vardır. Yine kesret âlemindeki her güzellik insanı hayrete düşürür.

2) **Bülbül-i can evc-i istiğnâ-yi hüsnün tâ'iri**
Tâ'ir-i dil pertev-i şem'-i ruhun pervânesi

(Can bülbülü, herşeyden müstağni olan güzelliğin en yüksek noktasında uçar. Gönül kuşu yüzünün mumunun pervanesidir.)

Can, kesrete âşık olan bülbüle benzetiliyor. Bülbül kesret olan güle âşıktır. Hak herşeyden müstağnidir. Mutlaka aşkın vahdete tevcihine muhtaç değildir. Onun için bülbül, kesret âleminde uçar, çünkü maddedir. Gönül ise zâtın vahdet hâlinde tecellisine âşıktır. Pervane gibi bir tek parlak mumun etrafında döner ve ses çıkarmadan kendini o nurun içinde yok eder.

3) Gönlümü kılmış hayâl-i merdüm-i çeşmün vatan
Şükr kim merdüm-nişîn olmuş bu gam vîrânesi

(Gönlümü gözbebeğinin hayâli vatan etmiş, daimâ orada oturur. Allah'a şükür ki gam vîrânesi olan gönlüm insanların oturduğu bir yer olmuş, ma'mure hâline gelmiş.)

Merdüm-i çeşm, gözbebeği siyah bir noktadır. Gönülde siyah bir nokta vardır ki ona süveyda derler. Bu siyah nokta, idrakın son mertebesini temsil eder. Bu siyah nokta Kur'anın bütün ma'nâsını kendinde toplayan Bismillâhın "ba" sının altındaki noktadır.

Gam yüzünden virâne hâline gelmiş olan gönül yüksek bir idrake sahip olup mamur hâle geldiği için şükrediyor. Virânede kimse oturmaz. Virâne insanların oraya yerleşmesiyle ma'mur hâle gelir.

Merdüm hem gözbebeği, hem de insan ma'nâsınadır.

4) Devr-i ruhsârında hattun hey'eti ışk ehline
Bezm-i gamda kan ile dolmuş belâ peymânesi

(Yüzünün etrafında ayva tüylerinin umumî görünüşü, âşıklara gam meclisinde kan ile dolmuş belâ kadehidir.)

Yüz vahdettir. Ayva tüyleri ise vahdet üzerinde kesrettir. Bu vahdet üzerindeki görünüş, âşıklara aşk ıstırabı meclisinde kan ile dolmuş bir belâ kadehi oluyor. Yani âşıklara kan yutturuyor.

Gam meclisinde âşıklar şarap yerine kan yutuyorlar.

Bezm ile belâ bir araya gelince Elest Bezmindeki "kalu belâ" ikrarıdır. Âşıklar vahdet üzerindeki kesret yüzünden çok ıstırap çekiyorlar. Ondan kurtulup vahdete ermek istiyorlar.

İki hattın ortasında yanak vardır. Yanak ise kırmızıdır. Şaraba benzer.

5) **Şem-i rûhun tâbı horşîd-i kıyâmet pertevi**
Hokka-i lâ'lün sözü hâb-ı adem efsânesi

(Yüzünün mumunun ışığı kıyamet güneşinin aydınlığıdır. Hokkaya benzeyen dudağının sözü yokluk uykusunun masalıdır.)

Yüz vahdettir. Onun mumunun ışığı kıyamet güneşinin ışığıdır. Kıyamet gününde güneş doğacak ve mahşerdeki insanları boğazlarına kadar terletecek. Kıyamet gününde Allah 'Bugün şimdi mülk kiminmiş?" Diye soracak yine kendi cevap verecek "Tek ve kahredici olan Allah'ındır." Bu kıyamet günündeki cevaptaki "Vahid" kelimesi vahdetin ta kendisidir.

Yüzdeki ışık kıyamet güneşinin ışığıdır. Yani vahdetin tecellisidir.

Vahdete ermek için kendini Hakk'ın varlığında ifnâ etmek lâzımdır. Lâ'l dudak budur. Dudak hokkası hakkındaki söylenen sözler veya hokka-i lâ'lin söylediği söz ise bu adem uykusunun masalıdır. Yani insanı yokluk uykusuna daldıran bir masaldır.

Masal, aslı esası olmayan bir şeydir, yoktur. Dudak da öyle.

6) **Zâyi olmaz vâdî-i vahdetde ol âvâre kim**
Beste-i zencîr-i zülfündür dil-i dîvânesi

(Deli gönlü zülfünün zincirine bağlı olan o âvâre vahdet vâdisinde mahvolup gitmez.)

Kesrete âşık olup o yolda âvâre olan yani gayesiz oraya buraya koşan insan, vahdet yolunda vahdete erişmek yolunda hüsrâna uğramaz, mahvolup gitmez, vahdete erişir. Çünkü zülf de sana götüren yoldur. Zülf yüzünden, vahdetten ayrı ise de her zülf telinin çıktığı yer baştır yani yüzdür. Her tel, âşıkı yüze götürür.

Bağlı biry insan istediği yere gidemez.

7) **Kanlu yaşın anca kim saçmış Fuzûlî her taraf**
Lâle-reng olmuş habâb-ı mey kimi gam-hânesi

(Fuzûlî kanlı gözyaşını öyle her tarafa saçmış kim gam evi olan evi şarap hababı gibi lâle rengine bürünmüş.)

Gam evi ıstırap evidir. Orada kanlı gözyaşı dökülür. Bu gözyaşı öyle her tarafa saçılmış ki evi şarap üzerindeki hava kabarcığı gibi lâle rengine bürünmüş.

Hava kabarcığı eve benzer.

284. GAZEL

1) Yeter ey felek bu cefâ yetür men-i zâra serv-i revânumı
Meh-i tal'atiyle münevver et dil ü dîde-i nigerânumı

(Ey felek bu cefa yeter, ben ağlayan âşıkı o yürüyen servime eriştir. ay gibi parlak görünüşü ile, yollara bakıp onu gözleyen gönlümü, gözümü aydınlat.)

Serv daimâ su kenarında tasavvur edildiği için ben ağlayanı, yani gözyaşı dökeni o servi boylu sevgilime ulaştır diyor.

Yeter, kâfirdir; yetür, ulaştır ma'nâlarınadır. Cinas yapmıştır.

Serv üzerinde ay, boylu bir dilberin yüzüne benzer.

Serv vahdettir. Beni vahdete eriştir. Ona erişmek aşkı ile çektiğim cefa kâfidir. Gözlerim yollarda onu bekliyor. Serv ile ay uzun boylu bir dilbere benzer.

Nigerân bakan ma'nâsınadır. Fakat zaman ile bu kelime hasretle yollara bakan, bekleyen ma'nâsına kullanılmıştır.

2) Ruhum üzre hatt-ı sirişkümi defe'ât ile kalem-i müjem
Rakam etdügiyçün il okuyup bilür oldu râz-ı nihâ-numı

(Kirpiğimin kalemi gözyaşımın yazısını defalarca yanağım üzerine yazdığı için halk bunu okuyup gizli sırrını artık öğrenmiş oldu.)

Kirpiklerden süzülen gözyaşı yüz üzerinde izler bırakır. Bunu kaleme benzeyen kirpiğin yazısı olarak tasvir ediyor. Gözyaşı izi tabi'atiyle âşıkın ağladığını gösterir ve halk bunu okuyup âşıkın gizli sırrı olan aşkını anlamış olur.

3) Bu belâya saldı meni kadün ki yaşardu yer yüzünü yaşum
Bu yere getürdü meni gamun ki felek işitdi feganumı

(Senin boy bosun beni öyle bir belâya saldı ki gözyaşım yeryüzünü istila etti. Senin gamın beni öyle bir hâle "bir yere" getirdi ki felek feryâdımı işitti.)

Kad servdir, serv vahdettir. Belâ ise vahdetin ikrarıdır.

Serv su kenarında olduğu için gözyaşı yeryüzünü örtüyor.

Şâir aşk ıstırabı ile o hâle geldi ki felek feryâdını işitti.

Yeryüzünü istilâ eden su, bir tufandır. Tufan yeryüzünü en yüksek yerlerine kadar kaplar. Binaenaleyh bu tufan ile yükselen şâir, feryadını göklere kadar ulaştırıyor. Yani ulaştıracak yere kadar yükseliyor.

Yaş, gözyaşıdır. Yaşurmak ise örtmektir. Aynı zamanda ıslatmak ma'nâsına da gelir.

Bâlâ, yüksek boy ile belâ arasındaki münâsebet ma'lûmdur.

4) Cigerüm odunu nihân iken ile zâhir etdi mürûr ile
Göreyüm yere geçe âbe-ı çeşm-i ter-i şerâre fehşanumı

(Kıvılcımlar saçan ıslak gözyaşım, ciğerimdeki gizli ateşi zaman ile meydana çıkardı. Bu kıvılcım saçan ıslak gözyaşım göreyim yerlere geçsin.)

Kıvılcımlar saçan ıslak gözyaşı kanlı gözyaşı damlalarıdır. Çünkü bu damlalar kırmızı yani ateş rengindedir, kıvılcıma benzer.

Bunun kanlı gözyaşı olduğunu bize ciğerden çıkmış olması anlatıyor. Kan ciğerdedir, gözden akar.

Kıvılcım ile ıslak gözyaşı arasında tezat vardır.

Su yere dökülünce, yer onu içer, su yere geçmiş olur. Burada yere geçsin bedduadır. Gebersin ma'nâsınadır.

Kanlı yaş gözden çıktığı için göreyim diyor.

Mürur ile, zaman geçmesi ile demektir. Mürur yani geçmek ile yere geçsin arasında ma'nâ vahdeti vardır.

5) Dutalum ki zülf-i siyâhunı dutan üzre sâbit olur günâh
Ne revâ ki gamze-i katilün güneh etmeden töke kanumı

(Farz edelim ki siyah saçını tutana günah yazılır. Lâyık mı ki öldürücü gamzen kanımı döküyor da ona günah yazılmıyor.)

Zülf kesrettir. Kesrete aşk ise günahtır. Zülfünü tutan ona aşk ile temas eden demektir.

Katil gamze ise sevap işliyor. Çünkü âşıkta madde olan kanı döküp onu masivadan kurtarıyor. Bu ise sevaptır.

Dutalım, farzedelim demektir. Dutan ise zülfe aşk ile sarılan ma'nâsınadır.

Gamze âşıkı öldürendir. Öldürmek burada hakikî hayata eriştirmektir.

Gamzenin harikulâde güzel olduğunu da anlatmak istiyor.

6) Nice kadd ü hâl ü hat ü ruhun gam ü renc ü derd ü belâ ile
Büke kaddümi töke yaşumı yıha gönlümü yaka cânumı

(Daha ne kadar senin boyun bosun aşk ıstırabı içinde benim belimi bükecek. Daha ne kadar senin benim acı içinde gözyaşımı dökecek, daha ne kadar senin ayva tüylerin dert ile gönlümü yıkacak. Daha ne kadar yüzün belâ ile canımı yakacak.)

Bu beytte leffü neşri müretteb vardır. Yani:

Boy bos, aşk ıstırabı içinde beli bükmek.

Hal "ben" acı ile gözyaşını dökmek. Ben gözyaşına benzer.

Hat "ayva tüyleri" dert ile gönlünü yıkmak. Vahdet üstündeki kesrete aşk ile bağlanmak, vahdete aşk ile mükellef olan gönlü yıkmak demektir.

Ruh "yüz" belâ ile canını yakmak. Ruh vahdettir. Vahdet ile belâ ikrarı arasında münasebet vardır. Belâ vahdetin ikrarıdır. Yüz kırmızıdır, ateş rengindedir. Onun için canını yakıyor.

Büke, döke, yıka, yaka arasında cinas vardır.

7) Sitemün daşıyla başı yaruğ bedeni şikeste Fuzûlîyem
Bu alâmet ile bulur meni soran olsa nâm ü nişânumı

(Zulmünün taşı ile başı yarılmış, vücudu kırılmış "hasta" Fuzûlî'yim. Benim nam ve nişânımı soran olursa bu 'alâmet ile beni bulur.)

Sevgili, âşıka zulmeder. Zulüm gören âşık, sevgilinin kendisini sevdiğini anlar. Bu, âşık için bir nam ve nişandır. Ve öğünmek sebebidir. Çünkü âşıktır. Herkes onu arar sorar. Ondan manevî feyz almak ister.

285. GAZEL

1) Âyîne sever cândan ruhsâre-i cânânı
Bir hâlete yetmiş kim ayrılsa çıhar cânı

(Ayna sevgilinin yüzünü candan sever. Bu sevgi o mertebeye gelmiş ki cânânın yüzünden ayrılsa canı çıkar.)

Ayna bomboştur. Önüne biri gelirse canlanır. Sevgilinin yüzünden ayrılırsa âdeta canı çıkmış gibi olur. Bu tabîi bir hâldir.

Burada ayna bütün kesret âlemi yani görünen kâinattır. Hakk'ı aksettirir. Hak, Vacibü'l- Vücuttur. Kâinat, mümkünü'l- vücut. Kâinatın varlığı Hak'la kaimdir.

2) Feryâd ki aks oldu ol kim göreyüm derdi
Âyîne-i ruhsârun levh-i dil-i hayrânı

(Senin ruhsârının aynasını göreyim diyenin hayran gönül ve canının levhası ne yazık ki bir akisten başka birşey olmadı.)

Hayran gönül ve can bir aynaya benzer. Ayna, içi boş olunca açılmış bir göz gibidir. Hakkın aksettiği aynayı yani bütün mükevvenâtı göreyim diyenin gönlü ve canı bir akisten başka birşey olmadı. Yani yok oldu. Aynadaki akis haddizâtında yoktur. Hakk'ı göreyim derken kendisi yok oldu, kendisi hayran oldu yani ayna oldu.

3) Ol çâh-ı zenahdâna derdüm vereyüm gönlüm
Gönlümde görür oldum ol çah-ı zenahdânı

(O çene çukuruna gönlümü vereyim derdim. Fakat o çene çukurunu kendi gönlümde gördüm.)

Tasavvufta çene çukuru sülûk yolundaki müşküller ve sırlardır. Bu sırlara gönlümü vereyim yani onları gönlümle halledeyim diyordum. Baktım ki bu müşküller ve sırlar benim gönlümde imiş.

O zaman gönül bir kuyuya benzetilmiş oluyor. İçine bakınca o müşkillerin ve sırların hariçte değil, gönlümün içinde olduğunu görür oldum.

Görür oldum demekle bir kuyuya yani derin bir yere baktığını söylüyor. Gönül ise ma'nâ itibariyle derindir.

Çene çukuru siyah bir nokta gibi olduğundan gönüldeki süveyda noktası da olabilir.

4) Âzâdelerün gönlün cem etmiş iken gaflet
Tepretme sabha billâh ol zülf-i perîşânı

(Aşktan gafil olanlar bu gaflet içinde huzura ermiş iken ey bahar rüzgârı o perişan zülfü Allah aşkına harekete getirme.)

Hak aşkından habersiz olanlar gaflet içindedirler, huzurludurlar. Zülf

yani Hakk'ın bütün kâinata yayılmış olan "perişan" güzellikleri bahar ile harekete geçer. Kâinat yeni bir hayata girer ve bu güzellikler karşısında o gaflette olanlar da aşk ıstırabına düşer, cem'iyyetli yani huzurlu olan gönülleri perişan olur.

5) Yâra gam-ı pinhânum izhar edebilmezdüm
Şâdem ki revân oldu gözden cigerüm kanı

(Yâra gizli derdimi açıklayamazdım. Bereket versin ciğerimin kanı gözümden akmaya başladı da sevgili gizli derdimi anladı. Bundan çok seviniyorum.)

Gözden ciğer kanı akmakla sevinmek arasındaki tezat çok vazıhtır.

6) Derd ü gam-ı pinhânum felım etdi il ahumdan
Yüz ah ki fâş etdi der ü gam-ı pinhânı

(Gizli der ve gamımı halk ahımdan anladı. Yüzlerce ah ki gizli dert ve gamımı halka ifşa etti.)

Yüz ah ki iki ma'nâyadır: 1- Yüzlerce ah ki "ne yazık ki, eyvah ki" 2- Halk ahından derd-ü gam-ı pinhânı anlıyor ve bu halka, gizli derd ü gamı ifşa eden yüzlerce ahtır.

7) Hicran gecesin görgeç dûzah elemin bildüm
Kim rûz-ı kıyâmetdür yârun şeb-i hicrânı

(Ayrılık gecesi cehennem azabını görünce bildim ki sevgilinin hicranı gecesi kıyamet günüdür.)

Ayrılık gecesi cehennem azabına benzetiliyor. Cehennem azabı kıyametten sonra olur. O hâlde ayrılık gecesi bir kıyamet günüdür. O kadar ıstırap verici, herşeyi mahvedicidir.

Hicran gecesindeki gece ile kıyamet günündeki gün arasında tezat san'atı yapıyor.

8) Candan geçeli buldum râhat gam-ı âlemden
Hoş hikmet ile buldum ol derde bu dermanı

(Candan geçeli beri âlem gamı artık beni rahatsız etmiyor. İyi bir hekim gibi düşünerek o âlem gamı derdine bu candan geçmek dermanını buldum.)

Dünya gamı ile dert çeken, insanın canıdır, maddesidir. Çünkü âlem de maddedir. Candan feragat ettikten sonra ne dert kalır, ne de âlem.

Candan feragat etmek, masivadan feragat etmektir. Çünkü can masivanın iyi veya kötü bütün tecellilerinden hisse alır. Şâir ise dünyada gamdan başka birşey görmemiştir. Candan kurtulunca rahata kavuşuyor.

Hikmet aynı zamanda tababet ilmine denir. Tabibe hekim denmesi bundandır.

9) Yâ Rab ne sebebdendür kim hîç eser kılmaz
Dildâra Fuzûlî'nün feryâd ile efgânı

(Ya Rabbi ne sebeptendir Fuzûlî'nin feryat ve efganı yâra hiç te'sir etmiyor.)

286. GAZEL

1) Revâcın nakd-i pekkânunla bulmuş hüsn bâzârı
Geçer nakdün eger min Yûsuf'un olsan harîdârı

(Güzellik pazarı ok temreni nakdi ile revacını yani hararetli alış verişini bulmuştur. Eğer bin Yusuf'u satın alacak olsan paran geçer. Yani satın alabilir.)

Yusuf, Kur'an-ı Kerim'de de zikredildiği gibi güzelliğin timsâlidir. Ve pazarda satılmıştır. Güzellik pazarında geçer akça güzellerin âşıklara ilham ettikleri aşktır. Aşk oktur. Oktaki temren, ma'denîdir ve küçüktür, paraya benzer.

Şâirin sevgilisi hakikî sevgilidir. Çünkü Yusuf'tan daha güzelini düşünmek Kur'an-ı Kerime aykırıdır. Bu hususta şâirler kaçamaklı sözler söylerler. Meselâ Bakî'nin:

Seni Yûsuf'la güzellikde sorarlarsa bana
Yûsuf'u görmedim amma seni ra'nâ bilirim

Beyti bu şekildedir. Güzellikte seni Yusuf'la nasıl bulduğumu sorarlarsa şu cevabı veririm: Yusuf'u görmedim ama seni iyice bilirim.

Ra'nâ kelimesi açık ve güzel ma'nâlarına gelir. Seni ra'nâ bilirim demek aynı zamanda seni daha güzel bilirim ma'nâsınadır.

Temren, okun vücudu delip geçen ucudur. Paraya benzediği için geçer akça oluyor. Bu geçer akça ile bin tane Yusuf satın alınabilir.

2) Meger devr-i ruhun tarhın çeker gül safhası üzre
Kim olmuş gevher efşan bülbülün pergâr-ı minkarı

(Bülbülün pergele benzeyen gagası, inciler saçıyor. Galiba gül sahifesi üzerine yuvarlak yüzünün dairesini çiziyor.)

Gül sahifesi üzerine inci saçılması çiğ tanelerinin gül üzerinde bulunmasıdır. Bir de bülbülün terennümüdür ki bu kadar güzel bir iş yaptığı için o sahifeye inci gibi sözler yazıyor.

Tarh, tanzim etmek, nizama koymak ma'nâsınadır. Tanzim edilmiş bir bahçe hayali vardır. Yanağın devrindeki nizamı, güzelliği güle veriyor. Gül bir sahifeye benzetildiği için elbette yazıları da vardır. Bülbülün gagası o sahifeye inci gibi manzum sözler yazıyor.

3) **Çeker min dâ'ire çevremde hırz içün sirişkümden**
Hamîde kaddümün bîhûde çizginmez bu pergârı

(Bükülmüş boy bosum bir pergele benziyor ve etrafıma gözyaşımdan büyü ve efsundan korunmak için binlerce daire çiziyor. Bükülmüş belimin dönüp durması boş yere değildir.)

Bükülmüş bel pergele benzer. Pergel gibi dönüp dönüp ağlıyor ve etrafına gözyaşından daireler çiziyor. Büyü için etrafa daire çizip ortada oturulup havas okunur. Cinler ve kötü ruhlar o daireyi geçemezler.

Kötü olan masivadan korunmak için mütemadiyen gözyaşı döküyor. Aşk uğrunda dökülen gözyaşı insanı masivanın fitne ve fesadından korur.

Hırz, muska ma'nâsınadır.

4) **Geçer nâlem felekden ham kaddümni çenge benzetmen**
Ki çıhmaz perdeden çengün sadâ-yı nâle-i zârı

(Benim bükülmüş boy bosumu çeng adındaki musiki âletine benzetmeyin. Zîra benim inleyip ağlamam, feryadım felekten aşıyor. Halbuki çengin inleyen nağmesi perdeden dışarı çıkmaz.

Çengin nağmesi perde perdedir. Ve muayyen notalardan dışarı çıkamaz. Terennüm bozulur.

Perdeden çıkmak âr ve haya perdesini yırtıp dışarı çıkmak demektir. Perde birûnâne hareket örf, âdet, âr ve haya perdesinden dışarı çıkan hareket demektir. Âşıkın hareketi örf, âdet, âr haya perdesinden dışarıdır. Âşık bu vasat idrakteki halkın idrakinin fevkin de mecnûnâne hareketler yapar, halka rüsva olur, kınanır.

5) **Yeni aydan felek sathında min kaleb düzüp bozmuş**
Verince kaşlarun tâkına sûret sun' mi'mârı

(Yaratılış mi'marı bir tâka benzeyen kaşlarına bir şekil verinceye kadar felek sathında yeni aydan bin tane kalıp yapmış ve bozmuştur.)

Yeni ay kaş şeklindedir. Ve her ayın başlarında gözükür ve sonra şeklini değiştirir. Sun' mi'mârı Allah'tır. Kaşın tâkına bu en güzel şekli verebilmek için yeni aydan bin tane kalıp yapmış ve olmadı diye onu bozmuştur.

Yeni ay tâka ve kaşa benzer. Senin kaşının şekli yeni aydan binlerce defa daha güzeldir demek istiyor. Hüsn-i talîl san'atı vardır.

6) Sanemler hîdmetin tâ'at bilen rind ecrsiz kalmaz
Kılur min rişte-i tesbîh işin her târ-ı zünnârı

(Güzellere, putlara hizmet etmeyi bir ibâdet bilen rind muhakkak ecr ve sevap kazanır. Zîra onun zünnarının her ipi bin tane tesbih ipi hizmetini görür.)

Hakk'a âşık rind, sanemlere hizmet ederken bu hizmeti Hakk'a vâsıl olmak için yapar. Bu yüzden onun küfr kemerinin her ipi hakikatta bin tesbih ipinin yaptığı tâ'atı yapar.

Rind, evvelce de izah ettiğimiz gibi halk seviyesinin üstüne çıkıp kendi inanışının içinde yaşanan insandır. Halkın kendi hakkındaki düşüncelerine değer vermez.

Zünnar, Hıristiyan râhiplerin kemeridir. Tecerrüd ma'nâsınadır. Hazret-i İsa tecerrüdün timsâlidir.

7) Fuzûlî'nin dehânun hayreti bir derde salmış kim
Ne pinhân etmegi mümkindür ol derdün ne izhârı

(Ağzının karşısında duyduğu hayret Fuzûlî'yi öyle bir derde salmıştır ki bu derdi ne gizlemek mümkündür ne de açıklamak.)

Dehan yokluktur. Aynı zamanda insanı hayrete düşürecek kadar güzeldir. Bir de dehan, ağız var mıdır yok mudur? Hem var, hem yoktur.

Bunun gibi, derdin de ne gizlemesi mümkündür, ne de açıklaması

Dehan ağız fenâfillâh olarak yoktur, bekabillâh olarak vardır.

287. GAZEL

1) Mahşer günü görem derem ol serv-kameti
Ger anda hem görünmese gel gör kıyâmeti

(O servi boylu sevgiliyi mahşer günü göreyim derim. Eğer o günde de görünmese gel de kıyameti gör.)

Servi boylu sevgili, hakikî sevgilidir ve mahşer günü görünecektir. Eğer o günde de görünmezse âşık kıyametleri koparacaktır. Beytteki ma'nâ zâhiren budur.

Hakikatta kıyamet koparmak filan yoktur. Eğer mahşerde de görünmese hiç olmazsa gel kıyameti gör diyor.

2) Terk-i mey etdün ey gönül eyyâm-ı gül gelür
Elbette bu işün çekilür bir nedâmeti

(Ey gönül, şarabı terkettin. Fakat gül zamanı yani bahar geliyor. Bu yaptığın işten elbette pişman olacaksın.)

Şâirler daimâ bahar günleri şaraptan bahsederler. Bu beytte görünüşte böyledir. Fakat hakikatta Fuzûlî'nin demek istediği şudur:

"Ey gönül, aşkı terkettin. Fakat bahar gelip de kesret âleminin bütün güzellikleri gözünün önüne serildiği zaman aşkı terkettiğine pişman olacaksın."

Eyyam-ı gül dediği kesretin bütün güzelliklerinin göründüğü gün demektir.

Bahar, din-i adl olan İslâm'dır. Bahar, âsâr-ı rahmettir. "*Fenzürû ilâ âsâri rahmetillâhi keyfe yuhyi'l-arda ba'de mevtihâ*"

3) Mecnun ki pâdişâh-ı sipâh-ı vuhûş idi
Men tek müsahhar etmedi mülk-i melâmeti

(Vahşi hayvanlar ordusunun padişahı olan Mecnûn, melâmet diyârını benim gibi eline geçirmedi.)

Mecnûn manevî üstünlüğü yani aşkı sâyesinde vahşî hayvanları kendine râm etmişti. Böyle olduğu hâlde, benim kadar melâmete, kınanmaya maruz kalmadı demek istiyor. Bu beytteki mantık şiir mantığıdır.

4) Sahrâ-neverd iken mana tasvîr-i Kûh-ken
Öğretdi şehr-i ışkda resm-i ikameti

(Ben sahralarda dolaşıyordum, fakat Ferhât'ın tasviri bana şehirlerde nasıl oturulduğunu öğretti.)

Ferhât Bîsütun Dağına Şirîn'in tasvirini yapıp, onu yanında farzedip avunuyor ve o gayretle dağı delmek için kazma sallıyordu.

Ferhât nasıl dağda Şîrîn'in tasviri ile kendini avutuyorsa, Fuzûlî de şehirde gönlündeki sevgilinin aşkı ile öyle ikamet ediyor ve halkın melâmetine göğüs geriyor. Bundan evvelki beytte sahralarda dolaşan Mecnûn'un kendisi gibi melâmete maruz kalmadığını söylüyordu. Çünkü Mecnûn halk arasında değildi. Fuzûlî halk arasında yaşıyor ve melâmete katlanıyor. Çünkü Ferhât gibi o da bir sevgilinin gönlündeki tasviri sâyesinde bunu yapabiliyor.

5) **Seng-i melâmet ile çekün çevreme hisâr**
Eşküm fenâya vermesün ehl-i selâmeti

(Melâmet taşları ile etrafıma bir kale yapın. Gözyaşım selâmet sahiplerini yani aşktan habersiz huzur içinde, kınanmaktan uzak yaşananları mahvetmesin.)

Gözyaşının bir sel olup selâmet ehlini mahvetmesini istemiyor. Bana o kadar melâmet taşı atın ki etrafımda gözyaşı selinin aşamayacağı bir kale yükselsin.

Melâmetten memnundur. Çünkü bu suretle aşkının ne dereceye kadar halk seviyesinden yükseldiğini anlayacaktır.

Yine melâmet ile selâmet arasında cinas san'atı yapıyor.

6) **Zâhid çoh etme ta'ne mey üftâdesine kim**
Çohları yıhdı pîr-i muğânun kerâmeti

(Ey kuru sofu, şarap düşkününe çok ta'n etme. Zîra meyhane büyüğünün "mürşid-i kâmilin" kerameti bir çoklarını yıkıp harap etmiştir.)

Burada şarap üftadesi çok şarap için yıkılandır. Çünkü şarap içmeye düşkün demek değildir. Böyle sarhoşa mesti harap derler.

Zâhid şaraptan harap olan, yıkılan insana ta'n ederse meyhane büyüğünün, mürşid-i kâmilin gazabına uğrar ve mahvolur. Çünkü şarap aşktır. Mürşid-i kâmil keramet ehlidir. Yani harikulâde işlere muktedirdir. Bir de kerem ehlidir. İnsanlara aşk ikram eder.

7) **Gam zulmetinde bulmağa derd ü belâ meni**
Hoşdur Fuzûlî âteş-i âhum 'alâmeti

(Gamın karanlığı içinde dert ve belânın beni bulması için ahımın ateşi güzel bir alâmettir. Karanlıkta parlayan ah ateşi sâyesinde Fuzûlî'yi buluyor.)

Fuzûlî'yi arayan dert ve belâdır.

288. GAZEL

1) Ey her tekellümüm hat-ı sebzün hikâyeti
Virdüm hemîşe mushaf-ı ruhsârun âyeti

(Ey hakikî sevgili, her tekellümüm yani her sözüm veya şiirim senin taze ve siyah ayva tüylerinin hikâyesidir. Daimâ zikrim senin bir Mushaf olan yüzünün âyetidir.)

Hatt-ı sebz, koyu renkli ayva tüyleridir. Hatt-ı sebz, valıdet üzerindeki kesrettir. Şâir ancak güzelliklerden bahseder. Mushaf-ı kâinatta kötü şey görmez. Yani her sözüm veya şiirim senin vahdetinin bir inkişafı olarak gördüğüm güzelliklerinden bahseder. Yüz mushaftır. Çünkü üstünde yirmi dört harf vardır. Bu, geçen gazellerde izah edilmişti. Aynı zamanda yüze Mushaf-ı Osman derler. İki yanak iki nurdur. Hazret-i Osman, Hazret-i Peygambeyr'in iki kızı ile evlenmişti. Rukiye, Ümmügülsüm. Bu sebepten lakabı iki nûr sahibi ma'nâsına gelen Zinnûreyn"dir. Sonra Mushaf'ın üzerinde hat vardır yani yazı. Bunlar ayettir. Şâir daima vahdet olan yüzün Mushaf'ı üzerindeki ayetleri zikrettiğini söylüyor. Ayet, alâmet ve işâret ma'nâlarınadır.

2) Ermiş sahîh nakl ile ervâh-ı kudsden
İsâ'ye mu'ciz-i leb-i lâ'lün rivâyeti

(İsa'ya mukaddes ruhlardan sahih naklile yani doğruluğu muhakkak olan naklile senin lâ'l dudağının rivâyeti ermiştir.)

İsa'nın mu'cizesi ölüleri diriltmektir. Leb-i lâ'l yani lâ'l renkli dudak ise insanları fenâfillâh yolu ile bekaya eriştirmektir. Hakikî sevgilinin lâ'l dudağının mu'cizesi yani ölüleri diriltmesi rivâyeti İsa'ya erişmiş. Hem sahih naklile erişmiş. Sahih nakl, peygamberin hadislerinin mütehassıslar tarafından inceden inceye tetkik edilerek doğru nakledilmiş oldukları anlaşılır. Bunlara sahih hadis derler.

Ervâh-ı kuds temiz ruhlar demektir. Bunlar mukaddes ruhlardır.

Ruh-ı Kuds ise Hıristiyanlıkta teslisin üçüncü rüknüdür. Cebrail ma'nâsınadır.

Hıristiyanlığın eb, ibn, Ruhü'l-Kuds teslisi bu beytte vardır:

1- Hakikî sevgili Allah: Eb

2- İsa: İbn

3- Rûhü'l-Kuds: Cebrail

Rivâyet, hem bir sözü vaya hâdiseyi başkalarına söylemek, hem de sulamak ma'nâsınadır.

İsa ile rivâyet bir araya gelince papasların serptikleri mukaddes suya işâret olur. Mu'cize ile rivâyet de bir araya gelince bunun mazmunu Hazret-i Peygamber'in parmaklarından su akıtarak gazileri susuzluktan kurtarması mu'cizesidir.

3) Dil kişvereni garet ederlerdi hûblar
Men' etmeseydi şahne-i şevkün himâyeti

(Eğer sana karşı duyulan hararetli aşkın zabıtasının sâyesi men' etmesiydi güzeller gönül memleketini yağma ederlerdi.)

Gönlün güzeller tarafından yağma edilmesine, Hakk'a karşı, asıl güzele karşı duyulan hararetli, yakıcı aşk mâni' oluyor.

Gönül memleketini yağma etmek, onun güzelliğe karşı olan duygusunu yani aşkı dağıtmaktır. Oradaki aşk kudretinden güzellerin herbiri bir parça alıyor. O kudret dağılıyor, yağma ediliyor. Halbuki gönlün vazifesi bir olan hakikî güzeli sevmektir. Bu güzele karşı duyulan hararetli, yakıcı aşk masiva güzellerinin yağma etmesine karşı gönlü hikâye ediyor.

4) Bildüm tarik-î ışk hatarnâkdür velî
Men dönmezem bu yoldan ölüm olsa gayeti

(Hakikî, ilâhî aşk yolu tehlikelidir. Bunu biliyorum fakat sonu ölüm dahi olsa bu yoldan dönmem.)

Hakikî aşk yolunun sonu ölümdür. Kendini Hak'ta ifnâ etmektir. Asıl istediği şeyi zâhiren bir felâket gibi gösteriyor.

5) Kaddün helâkiyem düşe bilmen ayağuna
Bir derde düşmüşem ki bulunmaz nihâyeti

(Senin boy bosun beni helâk olacak mertebeye getirmiştir. Ayağına düşemiyorum. Bir derde düşmüşüm ki sonu bulunmaz.)

Kad servdir, vahdettir. Âşık helâk olmakla ona vâsıl olur. Burada kaddin helâkiyim demek senin boy bosuna ölecek derecede âşıkım demektir. Helâk olacak derecede dermansızım. Bu sebeple ayağına düşmeye bile mecâlim yok. Bu aşk bir dert ki sonu bulunmaz.

Boy bu kadar uzun, sonu yok. Sonu olmayan şey ebeddir. Hak ebedî olduğu için onun aşkının derdi de ebedîdir.

Ayağına düşmek ile derde düşmek arasında ma'nâ farkı vardır. Ayağına düşmek, ona iltica etmek, sığınmak ma'nâsınadır. Derde düşmek, derde mübtelâ olmak demektir. Aynı kelimeyi iki ayrı ma'nâda kullanıyor.

6) Bes kim seni görende gider benden ihtiyâr
Gelmez beyâna mihnet-i ışkun şikâyeti

(Seni gördüğüm zaman ihtiyarım elden gittiği için aşk yüzünden çektiğim mihneti sana şikâyet edemiyorum.)

Hakk'ı kemâliye düşününce insanda benlik kalmaz, irade kalmaz. Esasen aşk ilâhî bir lûtuftur. Ondan şikâyet olunmaz. İhtiyâr ve iradenin elden gitmesinde çok derin ma'nâlar vardır. Burada izahı uzun sürer.

7) Şükr et Fuzûlî etme fegan yâr kılsa cevr
Kim ehl-i ışka cevrdür anun 'inâyeti

(Ey Fuzûlî, yâr sana cevr ediyorsa şikâyet, feryat etme. Zîra yârin âşıklara cevr ve cefası, onları lûtfetmesi, iyilik etmesidir.)

Sevgili âşıka cevreder. Bu bir lutûftur. Çünkü âşıkla alâkalanıyor demektir.

289. GAZEL

1) Göz karası eşk-i gül-gûnumda hâlün sadkası
Eşk-i gül-gûnum gül-i ruhsâr-ı âlün sadkası

(Gül renkli gözyaşımdaki göz karası senin beninin sadakasıdır. Gül renkli gözyaşım ise al yanağının gülünün sadakasıdır.)

Kanlı gözyaşı içinde görünen göz karası, senin beninin sadakasıdır. Yani o kara gözbebeği senin beninin bana bir ihsanıdır. Ve yine kanlı gözyaşım güle benzeyen al yanağının bir ihsanıdır.

Aynı zamanda gözbebeğim senin benine, kanlı gözyaşım gül renkli yanağına feda olsun demektir.

Gözbebeğini bene, kanlı gözyaşının rengini sevgilinin al yanağına benzetiyor.

2) Dûd-ı âhumdan kararmış zâr ü ser-gerdân tenüm
Âteşîn ruhsâr üze müşgîn hilâsün sadkası

(Ahımın dumanından kararmış olan ağlayan, âvâre tenim, ateş renkli yanağının üzerindeki siyah, misk kokulu, hilâle benzeyen kaşının sadakasıdır.)

Ah dumanından kararmış, ağlamaktan incelmiş, ser-ger-dân "başı dönmüş" olan ten, siyah, ince ve iki başı kıvrılmış kaşa benzer.

Ah dumanı yanan gönülden çıkar: Ateş renkli kırmızı yanak üstündeki siyah ince ve kırık kaş.

İnce, kararmış tenim senin siyah kaşının sadakasıdır. Veyahut tenim kaşına feda olsun.

3) Şevk-i vaslun yanduran nâkıs vücûdum mâh tek
Zerre zerre âfitâb-ı bî-zevâlün sadkası

(Senin visâlinin hararetli iştiyakının yaka yaka ay gibi eksilttiği vücudumun her zerresi senin zeval bulmayan güneşinin sadakasıdır.)

Yana yana ay gibi eksilen, incelen vücudum, aya varlık veren zeval bulmayan güneşine feda olsun.

Ay zerre zerre eksilir yani yavaş yavaş incelir. Güneş doğunca ay kaybolur. Yani güneşe feda olur. Bu, şâirin vücududur.

Vücut, visâlin hararetli iştiyakı ile yanıyor. Ay da yanıyor, ışık saçıyor.

Visâlin hararetli iştiyakı ile yanan, aya benzeyen vücut, maddî varlık güneşinin zuhuru ile kaybolup, yok olup güneşe kavuşuyor.

Güneşin daima bir zeval vakti vardır. Yani en yüksek noktasına geldiği vakit. Ondan sonra alçalmaya başlar. Buradaki güneş zeval bulmayan bir güneştir. Zeval bulmayan, ebedî demektir. Hakikî sevgili ebedîdir. Maddî varlıklar zerre zerre o güneşe kavuşur ve yok olur.

Ay ışığı, güneşin bir sadakasıdır. Aynı zamanda ay gibi eksik vücudum senin zeval bulmayan varlığına feda olsun demektir.

4) Âşiyân-ı tende murg-ı rûhu etmen terbiyet
Olmasa pervâne tek şem'-i cemâlün sadkası

(Pervane gibi senin güzelliğinin ışığına feda olmasa ruh kuşunu vücut yuvasında beslemem.)

Ruhu bir kuşa benzetiyor. Nasıl pervane mum ateşinde kendini yakıp feda ederse ruh kuşu da öylece hakikî güzelin güzelliğinin ateşi içinde yanmalı. Yani kendini feda etmelidir. Onu böyle olacağı için tenimin yuvasında besliyorum.

5) Hecrüne başum fidâ olsun ki cânum almadı
Etdüm âhır müjde-i zevk-i visâlün sadkası

(Hicranına başım feda olsun ki canımı almadı. Ben de onu "canımı" sana kavuşmanın zevkini müjdeleyene verdim.)

Canı visâle vermiyor, onun zevkini müjdeleyene veriyor. Müjdeleyene canını verirse visâlin kendisine neler vermez ki...

Baş maddedir. Onu hicrana veriyor. Ayrılık canı alabilirken almıyor. Bu sebepten ona maddesini veriyor. Maddî vücudu hareket ettiren manevî kuvveti yani canı visâl zevkini müjdeleyene veriyor.

Baş ve can gittikten sonra ortada birşey kalmıyor.

Madde olan can gidince de Hakk'a kavuşulur.

6) Yûsuf-ı güm-geşte kimdür kim sana mânend ola
Yüz ana mânend hüsn-i bî-misâlün sadkası

(Kaybolmuş Yusuf kimdir ki sana benzemiş olsun. Ona benzeyen yüz tanesi senin benzersiz güzelliğinin bir sadakasıdır.)

Hazret-i Yusuf kardeşleri tarafından kaçırılıp satılmıştı. Ken'an diyarından ayrılıp babasından ve ailesinden uzak kalmıştı.

Hafızı Şirâzî bir gazelinde şöyle der:

Yûsuf-ı güm-geşte bâz âyed be Ken'ân gam mehôr
Külbe-i ahzân şeved rûzî gülistân gam mehôr

"Kaybolmuş Yusuf tekrar Ken'an diyarına döner gam yeme. Hazret-i Ya'kûb'un evlât hasretiyle hüzünler içinde bulunan kulübesi bir gün gül bahçesi olur gam yeme."

İşte bu kaybolan Yusuf hiç hakikî sevgiliye benzer mi? Çünkü onun

gibi yüz tanesinin güzelliği, hakikî sevgilinin benzersiz güzelliğinin bir sadakası, bir lûtuf ve ihsanıdır. Kâinatta her güzellik hakikî sevgili olan Allah'ın güzelliğinin bir in'ikâsından ibârettir.

Bir de Yusuf gibi güzellerin yüz tanesi sana feda olsun ma'nâsınadır.

Kur'an-ı Kerim'de güzellik timsâli olan Yusuf'tan daha güzel tasavvur olunmaz. O hâlde Yusuf gibi güzelden daha güzel ancak benzersiz yani şerik ve nazîri olmayan Allah'tır.

7) Afv eder hidmetde her noksânumuz pîr-i muğân
Ey Fuzûlî cânumuz ehl-i kemâlün sadkası

"Pîr-i muğan "mürşid-i kâmil" tarîkat yolundaki hizmetteki kusurlarımızı afv eder. Ey Fuzûlî, canımız böyle kemâl ehli insanlara feda olsun.)

290. GAZEL

1) Lebün aksi gözüm yaşını mey tek lâle-gûn etdi
Zenehdânun murâdum dost-kâmın ser-nigûn etdi

(Dudağının aksi gözümün yaşını şarap gibi lâle renkli yaptı. Çenenin çukuru muradımın kadehini baş aşağı etti.)

Kırmızı dudak şaraba ve lâleye benzetiliyor.

(Dudak yani fenâfillâh, bana kanlı gözyaşı döktürdü" şu demektir: Fenâfillâha varmak için maddeden yani kandan temizlenmek lâzımdır. Vücuttaki kan da gözden yaş ile beraber çıkıp gider. Kanlı gözyaşı âşıkı maddeden kurtarır.

Âşıka kanlı gözyaşı döktüren leb değil, onun aksidir. Çünkü leb yoktur.

Burada sevgili şarap içerken dudağı şaraba aksediyor. Şarabın kırmızılığı bu akisten oluyor. Kadeh içinde şarap, göz içinde kanlı gözyaşına benzer. Beytin temel hayali budur.

Çene tasavvufta düşünce ve görme yeridir. Bir de Hakk'ı bulmak yolundaki müşkilât ve esrardır. Çene bir taraftan da ters dönmüş kadehe benzer.

Çenen muradımın kadehini ters çevirdi demek seni ve seni bulmak-

taki müşkilât ve esrarı düşünmek beni muradımdan mahrum etti demektir.

Dost-kâm sevgililerle şerefe içilen şarap ma'nâsına da gelir. Kadehim ters döndü, içindeki şarap boşaldı, ben de mahrum kaldım demektir.

2) Sana aksün mukabil durduğuyçün hüsn lâtifyle
Anı câm içre gayret garka-i gird-âb-ı hûn etdi

(Şaraba akseden yüzünün orada görünüşü gûyâ güzellikten bahsederek seninle kendini mukayeseye kalkışıyor. Bu sebepten kıskançlık onu kadeh içinde kan girdâbına garketti.)

Sevgili şarap içerken yüzü kadehe akseder. Bu aks zaten kan rengi şarap içindedir. Bu aks gûyâ kıskançlıktan kadeh içinde kan girdabına tutulup boğulmuştur. Hüsn-ü talîl san'atı yapıyor.

"Biz kadehte yârin yüzünün aksini görmüşüz. Ey bizim şarap içmemizin zevkinden haberi olmayan insan."

Sevgili o derece bî-nazîr, benzeri olmayandır ki, şarap içindeki aksi dahi onun kadar güzel değildir. Sevgilinin yüzünün aşk ehline gösterdiği tecelli dahi aslına nispetle hiçtir, bir akisten ibârettir.

Şaraba aks, aşk ehline aks demektir.

3) Özün nisbet kılurdı zülfüne zencîr her sâ'at
Bu sevdâlar anı ser halka-i ehl-i cünûn etdi

(Zincir her sa'at kendini zülfüne benzetirdi. İşte bu hastalıklar onu divâneler halkasının başı yaptı.)

Zülf, şekli itibarıyla, zincire benzer. Zincirin bu kendini zülfe benzetmesi bir dimağ hastalığıdır. İşte bu hastalık onu deliler halkasının en başına geçirdi.

Deliler zincire bağlanırlar. Zincir halka halkadır ve deliler halkasının başı oluyor.

Sevdâlar diyerek zülfün siyahlığını kastediyor. Aynı zamanda bu delice arzular ma'nâsına gelir.

Sa'at kelimesi burada sa'at zincirine işarettir.

4) Anun tek kim perîşânlık ziyâsm arturur şem'ün
Mana cevrün ziyâd olmak sana meylüm füzûn etdi

(Perişanlık nasıl mum aydınlığını artırırsa onun gibi bana cevrinin ziyadeliği sana olan aşkımı artırdı.)

Mumun fitili dağılırsa ışığı artar. Bu, mumun perişanlığıdır. Sevgili de cefası ile âşıkı ne kadar fazla perişan ederse âşıkın aşkı o kadar artar. Aynı zamanda beni ne kadar yakarsan ma'nâsı da vardır. Fazla izaha lüzum yok.

5) Müjen hançerlerin gönlüm basar bağrına vehm etmez
Ana câdû gözün gûyâ ki tâ'lim-i füsûn etdi

(Gönlüm kirpiğinin hançerlerini hiç korkmadan bağrına basar. Sanki sihirbaz gözün ona büyü öğretmiş.)

Hançere benzeyen kirpik bir güzellik unsurudur ki âşık onu bağrına basar, yani çok sever.

Hançeri bağra basmak bir nevi sihirbazlıktır. Demek o zaman bunu yapanlar varmış. Sihirbazlık olduğuna göre sihirbaz "câdû" göz gönüle bu sihirbazlığı öğretmiş. Göz insanı büyüler. Göz ve kirpik birbirinden ayrılmaz. Hançer kadar te'sirli olan kirpik bu te'siri göz sâyesinde kazanır. Asıl güzellik gözde olduğu için gönle bu kirpik hançerini korkmadan bağrına basması büyüsünü göz öğretiyor. Ve gûyâ kelimesinin delaletine göre de söyleyerek bunu öğretiyor. Gûyâ aynı zamanda söyleyen ma'nâsınadır.

Konuşan göz ma'nâlı gözdür. Nedim böyle söyler:

Nâzdan hâmûşsun yoksa zebânın duymadan
İstesen bin dâstan söylersin ebrûlarla sen

6) Beka-yi sûret-i Şîrîn içün tevfîk mi'mârı
Binâ'yi ışk-ı Ferhâd'un esâsın Bîsütûn etdi

(Allah'ın tevfik ve inâyeti mi'marı Şirîn'in resmi bâkî kalsın, silinip gitmesin diye Ferhât'ın aşkının temelini Bîsütun dağı yaptı.)

Ferhât, Bîsütun dağı yüzünden Şîrîn'i görmüş ve ona âşık olmuştu. Ve Bîsütun dağını kazarken Şîrîn'in resmini taşa kazmıştı. Taş Bîsütun dağında bâkî kalsın, Şîrîn'in resmi kaybolmasın diye Cenab-ı Hak Ferhât'ın aşkının binasının temelini Bîsütun Dağı yaptı.

Aşk mukaddes birşeydir. Onun binâsını Allah metin esaslar üzerinde yükseltmiştir.

Bîsütun bir sütuna dayanmadan, muallakta duran demektir. Demek ki Şîrîn'in resmi muallakta duruyor. Bu ise göktür. Gök sütun üstünde durmaz. Aynı zamanda bu temelsiz, esassız demektir. Şîrîn mecazî güzel olduğu için esassızdır. Temel ile Bîsütun arasında tezat vardır.

7) Fuzûlîden sebat ü sabr-ı cevr ü kalır az iste
Ki ol bîçâreni derd ü gamun bî-had zebûn etdi

(Fuzûlî'den cevr ve kahrına karşı sebat ve sabr etmesini az iste. Zîra o bîçâreyi senin verdiğin dert ve aşk ıstırabı sonsuz derecede zebun ve kudretsiz kılmıştır.)

Az istediği az ile bî-had "sonsuz, hudutsuz" arasında tezat vardır.

291. GAZEL

1) Ey saçun fikri kamu sevdâlarun ser-mâyesi
Olmasun başumdan eksük serv-i kaddün sâyesi

(Bu gazel bir na'ttır. Hazret-i Peygamber hakkında yazılan na'tlar gazeller arasına girerse âşıkane olur.)

Senin saçının tefekkürü bütün sevdâların sermayesidir. Serviye benzeyen boy bosunun gölgesi başımdan eksük olmasın. Daimâ başımın üstünde bulunsun. Daimâ senin şeri'atınla âmil olayım.)

Saç kesrettir, siyahtır. Hazret-i Peygamber'in kesret âlemindeki güzelliğini düşünmek bütün âşıkların sermayesidir. Vahdet içindeki kesreti o âleme öğretmiştir. Sevda olarak yalnız onlar düşünülür. Sevda hem aşk, hem zülfün siyahlığıdır. Bu kesret karşısında duyduğum sevdaları daimâ bir vahdet olan serv-i kaddin gölgesinde düşünüyorum. Başımdan "düşünen uzuv" bu vahdetin gölgesi eksik olmasın. Herşeyi onun sâyesinde seviyor ve duyuyorum.

Saç, sevda "siyah", ser "ser-mâye"baş, sâye "gölge"

Saç o kadar uzundur ki servi boyun gölgesidir. Yüz, güneştir, arkaya düşen saç boyun uzun gölgesidir ve siyahtır.

2) Baş koyar her subh-dem horşîd hâk-i pâyuna
Bu sa'âdetden anun geldükce artar pâyesi

(Her sabah güneş senin ayağının toprağına baş koyar. Bu baş koy-

mak onun için bir sa'adettir. Bu yüzden zaman ile pâyesi "mertebesi" artar.)

Sabah doğan güneş, Hazret-i Peygamber'in yattığı Ravza-i Mutahhara'yı aydınlatır ve saatler ilerledikçe yükselir. Gûyâ güneşin yükselmesi yani pâyesinin artması Hazret-i Peygamber'in ayağının toprağına baş koymasındandır. Hüsn-ü talîl san'atı.

Hâk-i pay'daki "pay" ile pâye arasında cinas san'atı vardır.

Baş koymak ile yükselmek arasında da tezat san'atı vardır.

3) Görmemiş mehd-i zemîn bir tılf sen tek tâ felek
Dehr zâlin kılmış etfâl-i reyâhhin dâyesi

(Felek, dehr kocakarısını kokulu yapraklar çocuklarına taya yapalı beri yeryüzünü beşiği senin gibi bir çocuk görmemiştir.)

Hazret-i Peygamber, kâinat sedefinin tek incisidir, dürr-i yetim. Sedef iki kabukludur. Üstteki kabuk gök, altındaki kabuk da yerdir.

İnci sedef içindedir. Bütün kâinat, onun dünyaya gelebilmesi için yaratılmıştır. Levlâke hadisi bunu ispat eder.

Dehr, ihtiyar bir kocakarıdır. Yeryüzü beşiğindeki kokulu yapraklar, çiçekler çocuklarına tayalık eder, onları besler büyütür. Dünya yaratılalı beri yeryüzünü beşiği Hazret-i Muhammed gibi bir çocuk görmemiştir.

4) Sen selâmet kisvetin zîver kıl ey ehl-i salâh
Kim mana bes mûy-i jülîdem cünûn pîrâyesi

(Ey şeri'at emirlerine ita'at ederek sâlih insanlar arasına giren, sen selâmet elbisesiyle süslen. Bana perişan, birbirine karışmış saç cünûn süsüdür.)

Ehl-i selâmet, aşka ve onun ıstıraplarına düşmeyenlerdir ve sâlih insanlardır. Onlar selâmet elbisesiyle süslenirler. Aşka düşenler ise mecnun gibi birbirine karışmış saçları ile süslenirler, çünkü onlar başka âlemde, dîvânelik âlemindedirler. Bu dîvânelik, halkın umumî kanaatının fevkinde, onların idrak edemeyecekleri bir dîvâneliktir.

5) Berk-i âhından Fuzûlî'nün küyerdi bî-haber
Dünler efgâniyle bîdâr olmasa hem-sâyesi

(Komşusu, geceleri Fuzûlî'nin efganı ile uyanmasa haberi olmadan onun ahının yıldırımından yanardı.)

292. GAZEL

1) Dün gönül dilbere şehr-i gam-ı pinhân etdi
Cem' iken gönlünü bir pâre perîşân etdi

(Geceleyin gönül, sevgilisine gizli gamını anlattı. Dilber'in gönlü huzur içinde iken onu bir parça perişan etti.)

Cem' ile perişan arasında tezat vardır.

2) Yer dutam derdi gönül nâle ile kûyunda
Yetmedi bir yere her nice ki efgân etdi

(Gönül ağlayıp inleyerek senin diyarında bir yer tutayım derdi. Bunca feryadına rağmen bir yere ulaşmadı.)

Gönül aşk yüzünden ağlayarak vahdet ülkesinde bir makam elde edeyim dedi. O kadar feryat etmesine rağmen bir makama ulaşmadı.

Bu yer, yani makam tarîkat yolunda manevî bir makamdır.

Bir yere yetmedi, burada bir netice elde etmedi ma'nâsına da gelir.

Gece yârin diyarında feryat eden köpeklerdir. Fuzûlî yârin diyarında köpek olmak makamına erişmediğini söylüyor.

3) Va'de verdi cigerüm kanın içe müjgânun
İntizâr ile bu hasret cigerüm kan etdi

(Kirpiğin, ciğerimin kanını içmeyi va'd etti. Va' dini yerine getirsin diye onu hasretle bekledim. İşte bu hasret ciğerimi kan etti. Bana sonsuz ıstırap verdi.)

Kirpik hançere veya oka benzer. Bu haysiyetiyle öldürür yani ciğerin kanını içer. Kirpik aynı zamanda bir güzellik unsurudur. Âşıkı öldürür. Kanını dökerek onu maddeden kurtarır. Âşıkın istediği budur. Bu va'din yerine gelmesini hasretle beklemek büyük bir ıstıraptır.

4) Gamze tiğiyle gözün gönlümü yüz pâre kılup
Her birin bir hedef-i nâvek-i müjgân etdi

(Gözün yan bakış kılıcı ile gönlümü parça parça edip herbir parçasını bir kirpik okuna hedef etti.)

Yan bakış kılıca benzetiliyor. Kılıç kadar kesici ve müessirdir. Göz bu kılıç ile âşıkın gönlünü parçalıyor. Herbir parçayı bir kirpik okuna

hedef yapıyor. Kirpik çoktur. Yan bakış birdir. Gönlü parçalayarak herbirine bir kirpik oku atıyor. Kirpiğin de hançer veya ok olarak bir vazifesi vardır. Her güzellik unsuru âşık üzerinde bir tesir bırakmak için yaratılmıştır.

5) Kıldı mihrâba kaşun fikri fakîhi mâ'il
Gör nice kâfiri ol va'z müselmân etdi

(Kaşını düşünmek fakîhi "din âlimini" mihraba meylettirdi. Bak o va'z kâfiri nasıl Müslüman etti.)

Kaş, Hakk'a kurbiyyettir. Din âlemini "zâhir erbabını" mihraba meylettiren Hakk'a kurbiyyet fikridir. Böyle bir düşünce olmaksızın yalnız mihraba teveccüh etmek, hakikî Allah âşıkları nazarında Hakk'ı örtmektir. Kâfir ise Hakk'ı örtendir. Kaşının fikri yani Hakk'a kurbiyyeti düşünerek mihraba karşı durup namaz kılan ise hakikî Müslümandır.

Fakih, din âlimi böyle yaptığı için müslüman olmuştur.

6) Göreyin çoh yaşasun dîde ki merdümlük edüp
Gam hücûmunda meni eşk ile pinhân etdi

(Göreyim gözüm çok yaşasın ki insanlık gösterip, gam hücum etti zaman beni gözyaşı ile gizledi.)

Âşıka gam hücum ettiği zaman onu gözyaşı içinde saklayan göz, bir insanlık göstermiş oluyor. Burada merdüm gözbebeğidir.

Göz mevzubahs olduğu için "göreyim" diyor.

Şâir gözyaşı içinde kaybolacak derecede zayıftır.

7) Ey ecel cân tama'ın kılma Fuzûlî'den kim
Bir kemân-ebrûya çohdan anı kurbân etdi

(Ey ecel, Fuzûlî'den can isteme. Zîrâ o, canını çoktan beri bir keman kaşlıya kurban etmiştir.)

Keman yaydır. Kaş yaya benzer. Kaş aynı zamanda birçok yerlerde gördüğümüz gibi kurbiyyet yani kurbandır.

293. GAZEL

1) Ey göz ol nergis-i hûn-hâra nigâh etme dahi
Rûzigârum gam-ı ışk ile siyâh etme dahi

(Ey göz, o kan içen göze artık bakma. Benim hayatımı aşk gamı ile daha fazla karartma.)

Göz en kuvvetli mecazî aşkı ilham eder. Siyahtır, hakikat yolundan ayırır. Bu göz güzelliği âşıkı manen öldürür. Lâkin ona ne kadar mukavemet ederse o kadar ma'nâ âlemine yaklaşır. Artık âşıkın mukavemeti kırılmaya başlıyor ki gözünü, o nergise benzeyen güzel göze bakmaktan men' ediyor.

Göz siyah olduğu için âşıkın hayatını karartıyor.

2) Ey gözüm yaşı bu ser-geşteligün terkin kıl
Serv-kametlere kat'-ı ser-i râh etme dahi

(Ey gözümün yaşı bu âvâreliği terket. Servi boyluların artık yolunu kesmekten vazgeç.)

Serv su kenarındadır. Su onların ayağının yanından geçer. Servi boyluların ayağına gözyaşını döküp onların yolunu kesme. Servi yürümez. Servi boylu güzeller yürür. Gözyaşı sel hâlinde akar ve yol keser. Serv yürümediği için servi boyluların yolunu kesme diyor.

Sel suyu akarken düz gitmez. Oraya buraya sapar. Bu yürüyüş ser-geşte, âvâre bir yürüyüştür.

3) Ey gönül ömrümü verdün yele âşıklık ile
Bahına her gonca-leb ü gül-ruha ah etme dahi

(Ey gönül, âşıklık ile ömrümü yele verdin, heba ettin. Artık her gonca dudaklı ve gül yanaklıya bakma.)

Gonca açılır, gül olur. Sonra rüzgâr, yapraklarını savurur. Bu aynen bir ömrün yele verilmesidir. Ah bir rüzgârdır. Ah bir ömrü heba eder.

4) Bahına ey can hat ü ruhsârma mahbûblarun
İhtiyât eyle günâh üzre günâh etme dahi

(Ey can, sevgililerin yanakları üzerindeki ayva tüylerine bakma. Kendini sakın, artık günah üzerine günah etme.)

Ruhsara bakmak bir günah, onun üzerindeki ayva tüylerine bakmak ikinci bir günah. Çünkü hat kesrettir, siyahtır ve günahtır.

5) Kılma ey ışk mana arz perî-çihreleri
Sûret-i hâlümi mihr ile tebâh etme dahi

(Ey aşk, bana peri yüzlerini gösterip hâlimin sûretini artık mahvetme, hâlimi perişan etme.)

Âşıka güzeli gösteren aşktır. Bana güzelleri gösterme, çünkü onlara karşı duyduğum muhabbet, benim hâlimi mahvediyor.

Sûret, resim ma'nâsınadır. Mihr'in bir ma'nâsı da güneştir. Güneş resimleri bozar, mahveder.

6) Götür ey nefs hevâ vü hevesün âlemden
Herze herze taleb-i rif'at ü câh etme dahi

(Ey nefs, âleme ait nefsânî arzular heva ve hevestir, boştur. Saçma sapan düşüncelere kapılarak artık bu dünyada yükseleyim, rütbe sahibi olayım deme.)

Rif'at kelimesi, birçok yerde geçtiği gibi Hazret-i İsa'ya işarettir. Hazret-i İsa bütün dünyevî ve nefsânî arzulardan tecerrüd etmiş ve Cenab-ı Allah tarafından göklere yükseltilmiştir. Güneş feleğinde yaşamaktadır.

7) Ey Fuzûlî mey ü ma'şûk mezâkın terk et
Özünü 'âsi-i der-gâh-ı İlâh etme dahi

(Ey Fuzûlî, şarap ve mecazî sevgililer zevkini terket. Kendini artık Allah huzurunda âsî mevki'ine düşürme.)

Görülüyor ki Fuzûlî'ye bu gazelinde kendisine hitap ederek herkese nasihat ediyor.

294. GAZEL

1) Gönül yetdi ecel zevk-i ruh-i dil-dâr yetmez mi
Ağardı mûy-i ser sevdâ-yı zülf-i yâr yetmez mi

(Ey gönül, ecel gelip çattı. Sevgilinin güzel yüzünden aldığın zevk kâfi değil mi? Başının saçı ağardı. Sevgilinin saçının sevdası yetmez mi?)

Birinci yetti. gelip çattı. İkinci yetmez mi, kâfi değil mi ma'nâlarınadır.

Âşıkın saçı ağardı. Sevgilinin siyah saçlarına karşı duyduğu aşk artık kâfidir. Tezat vardır.

2) **Yetürdi başunı gerdûn ayağa bâr-ı mihnetden**
Hayâl-i halka-i gîsû-yi anber-bâr yetmez mi

(Felek mihnet yükü altında seni iki büklüm etti. Başını ayağına getirdi. Amber kokulu saç halkasını hâlâ hayal ediyorsun. Artık yeter.)

Başı ayağa gelen iki büklüm insan halkaya benzer. Gerdun yani felek de iki büklüm tasavvur edilir. Halk ona kambur felek der.

Bâr-ı mihnetteki "bâr" yük ma'nâsınadır. Amber-bârdaki "bar" ise bâriden "yağmak" mastarından emri hazırdır. Mürekkep sıfatlarda emri hazır ismi fâ'il ma'nâsına gelir. Amber yağdıran ma'nâsınadır.

3) **Sana yetdi ecel peymânesin nûş etmege nevbet**
Hevâ-yi çeşm-i mest ü gamze-i hûn-hâr yetmez mi

(Ecel kadehini içmek sırası sana geldi. Sarhoş göz ve kan içici yan bakış sevdası kâfi değil mi?)

Ecel kadehi, içmek ile sarhoş göz ve kan içen gamze arasındaki münasebet açıktır. İçmek ile sarhoş ve şarabın kan renginde olması.

4) **Yeter oldu kulağa bang-i rıhlet dehr bâğında**
Ne durmuşsan temâşâ-yi gül-i ruhsâr yetmez mi

(Dünya bahçesinden kulağa göç davulunun sesi gelmeye başladı. Ne duruyorsun, güle benzeyen yanağın temâşâsı kâfi değil mi?)

Kervan mola verdiği bir yerden başka bir yere göçerken, yolcuların uykudan uyanması veya hazırlanması için davul çalınır. Buna göç davulu derler.

Dünya bir bahçeye benzetiliyor. Şâir durmuş bahçedeki gülleri seyre dalmış. Dünya bahçesinde gül yanaklılar vardır.

Durmak ile göçmek arasındaki tezat gözden kaçmamalı.

5) **Yeter cem' eyle bâr-ı ma'siyet tağyîr-i etvâr et**
Hayâ kıl yoh mudur insâfun ol kim var yetmez mi

(Daha fazla günah yükü toplama, hareket ve tavırlarını değiştir. Utan, hiç insafın yok mu? Topladığın günah yükü kâfi değil mi? Yok mudur ile ol kim var arasındaki tezada dikkat edilmeli.)

6) **Hidâyet menziline yetdiler sa'y ile akrânun**
Dalâlet içre sen kaldun sana ol 'âr yetmez mi

(Sana yakın olanlar çalışarak doğru yolu bulup durağa erdiler. Yolunu sapıtan bir sen kaldın, bu utanç sana kâfi değil mi?)

Sa'y aynı zamanda koşmak ma'nâsınadır. Arkadaşların koşup ulaşmak istedikleri durağa vâsıl oldular. Yolu sapıtıp sen durağa ulaşamadın. Arkadaşların arasında mahçup mevki'e düştün. Bundan hiç utanmıyor musun demek istiyor.

7) Fuzûlî deme yetmek menzil-i maksûda müşkildür
Dutan dâmân-ı şer'-i Ahmed-i Muhtâr yetmez mi

(Ey Fuzûlî, istenilen menzile ulaşmak müşkildir deme. Ahmed-i Muhtar'ın yani Hazret-i Muhammed'in şeri'atının eteğini tutan, o eteğe yapışan hiç istenilen menzile ulaşmaz mı?)